books2ebooks.eu

Eemil Nestor Setälä

Yhteissuomalainen äännehistoria.

Helsinki : Suomalaisen kirjallisuuden seura
1899

e-raamat EOD kaudu
eBooks on Demand
Digitaalkoopia
Tartu Ülikooli Raamatukogust
TARTU ÜLIKOOL
RAAMATUKOGU

Trükise digitaalkoopia ehk e-raamatu tellimine (eBooks on Demand (EOD)) –miljonid raamatud vaid hiireklõpsu kaugusel rohkem kui kümnes Euroopa riigis!



Täname Teid, et valisite EOD!

Euroopa raamatukogudes säilitatakse miljoneid 15.–20. sajandi raamatuid. Kõik need raamatud on nüüd kättesaadavad e-raamatuna — vaid hiireklõpsu kaugusel 24 tundi ööpäevas, 7 päeva nädalas. Tehke otsing mõne EOD võrgustikuga liitunud raamatukogu elektronkataloogis ja tellige raamatust digitaalkoopia ehk e-raamat kogu maailmast. Soovitud raamat digiteeritakse ja tehakse Teile kättesaadavaks digitaalkoopiana ehk e-raamatuna.

Miks e-raamat?

- Saate kasutada standardtarkvara digitaalkoopia lugemiseks arvutiekraanil, suurendada pilti või navigeerida läbi terve raamatu.
- Saate välja trükkida üksikuid lehekülgi või kogu raamatu.
- Saate kasutada üksikterminite täistekstotsingut nii ühe faili kui failikomplekti (isikliku e-raamatukogu) piires.
- Saate kopeerida pilte ja tekstiosi teistesse rakendustesse, näiteks tekstitöötlusprogrammidesse.

Tingimused

EOD teenust kasutades nõustute Te tingimustega, mille on kehtestanud raamatut omav raamatukogu. EOD võimaldab juurdepääsu digiteeritud dokumentidele rangelt isiklikel, mittekommertseesmärkidel. Kui soovite digitaalkoopiat muuks otstarbeks, palun võtke ühendust raamatukoguga.

- Tingimused inglise keeles: http://books2ebooks.eu/odm/html/utl/en/agb.html
- Tingimused saksa keeles: http://books2ebooks.eu/odm/html/utl/et/agb.html

Rohkem e-raamatuid

Seda teenust pakub juba tosin raamatukogu enam kui kümnes Euroopa riigis.
Lisainfo aadressil: http://books2ebooks.eu

YHTEISSUOMALAINEN

ÄÄNNEHISTORIA.

KIRJOITTANUT

E. N. SETÄLÄ.

I ja II vihko.

(Sivv. 1—446.)

HELSINGISSÄ,
SUOMAL. KIRJALLISUUDEN SEURAN KIRJAPAINOSSA,
1899.

Transskriptsiooni.

Käytetty transskriptsiooni on kahdenlainen: tarkempi transskriptsiooni kursiivikirjaimilla, jota käytän omissa kokoamissani aineksissa, sekä sitaattitransskriptsiooni korpuskirjaimilla, jota yleensä käytän suomenkielisissä esimerkeissä sekä semmoisissa tiloissa, missä se on tarkoitusta varten kyllin riittävä, samoin myöskin aina painetuista lähteistä saaduissa esimerkeissä.

Tarkemmassa transskriptsioonissa tavataan seuraavia selitystä kaipaavia merkkejä:

å = labialiseerattu a.

ɒ = hyvin korkealla kielen-asemalla äännetty a.

ɐ = takavokaali, jota äännettäissä kieli on vedettynä takaisin toisen hampaan kohdalle kulmahampaasta lukien ja huulet vedetty takaisin e-asemaan.

ɤ = melk. ven. ы (*ɤ* : *i* = *ɐ* : *e*).

ə = vaillinaisesti artikuleerattu vokaali (melk. e saks. sanassa „knabe").

ȧ, *ȯ*, *u̇*, osottavat vokaaleja, joiden alkuosassa kieli on edessä, mutta vetäytyy takaisin loppupuolella.

~ vokaalin alla osottaa asianomaisen vokaalin resonanssilla ääntyvää nasaalivokaalia.

ɹ = reduseerattu i (j ilman spiranttihälyä).

ʊ = reduseerattu u (bilabiaalinen).

β = puheäänellinen bilabiaalispirantti.

ð = engl. puheäänellinen th (puheäänellinen dentaalispirantti).

ð̠ = aukollinen alveolaarinen konsonantti (ks. s. 29).

γ, *χ* = medio(pre)palataali-spirantteja, ed. puheäänellinen, jälk. puheäänetön.

ʎ = ven. („paksu") л.

ŋ̠ = medio(pre)palataali-nasaali.

š, *ž* tarkoittavat yleensä ven. ш:n ja ж:n tapaisia äänteitä, paitsi yhdistyksissä *ť̠š* = ven. ч ja *šť̠š* = ven. murt. щ sekä aina liiviläisissä sanoissa, joissa *š*, *ž* merkitsevät palataalisia äänteitä.

ť̠ = dentipalataalinen t, jota käytetään mainituissa *ť̠š* ja *šť̠š* yhdistyksissä.

ϑ = engl. puheäänetön th.

ʿ = eteläviron voimakas laryngaaliklusiili, sekä suomen „loppuaspiratsiooni".

Konsonantit.

Ensimäinen luku.

Klusiilit (eksplosiivit).

1. Klusiilit sanan alussa.

1. Sanan alussa on yhteissuomalaisena aikana ollut vain yksi sarja klusiileja, nimittäin puheäänettömät k, t, p. Se näkyy siitäkin, että liettualaisissa ja germaanilaisissa yhteissuomalaisena aikana kieleen tulleissa lainasanoissa alkuperäistä g, d, b:tä vastaa k, t, p. Esim. kelta (vir. kold) = liett. geltà | tarha (vatj. *tara*, liiv. *tarą*') = liett. dàržas | kihla (veps. *kehl*, *kihl* veto, liiv. *ki'l*) = muin. skand. gisl | kulta (veps. vir. kuld, liiv. *kulda*) = got. gulþ | tauti = muin. skand. dauði | parma, parmas, vrt. muin. skand. barmr, got. barms.

2. Uudemmissa lainasanoissa tavataan sitä vastoin useimmissa näistä kielistä g, d, b sanan alussakin.

Suomessa se tietysti ei koskaan tule kysymykseen, koska g, d, b yleensäkin ovat tuntemattomat.

Karjalassa sitä vastoin sanotaan esim gosťa vieras | ven. гость | ďeäďö setä = ven. дядя | duuba tammi = ven. дуб | bohatta rikas = ven. богатый | bokka kylki = ven. бокъ.

Aunuksessa esim.: gordoi ylpeä = ven. гордый | gosťa- vrtlo gosťa- vieras | ďielo asia | duubu vrtlo duuba- tammi | bokku, vrtlo bokka- kylki | bohattu rikas, vrtlo bohatta-.

Vepsässä esim. gad käärme, pl. gadad = ven. гадъ | goľľ köyhä, pl. goľľad = ven. голый || dub tammi, pl. dubad = ven. дубъ |

dar lahja, pl. darad = ven. даръ || bohat rikas, pl. bohatad | bok sivu, pl. bokad = ven. бокъ.

Vatjassa esim. gaada käärme = ven. гадъ | duuha haju, henki = ven. духъ | duumaan tuumaan = ven. думать | bokka kylki = ven. бокъ. — Sitä vastoin vanhemmissa lainoissa edustaa puheäänellistä klusiilia puheäänetön, esim. *kǫmina* luuva = muin. slaav. gumьno (veps. gomin).

Virossa ei sanan alussa milloinkaan tavata puheäänellisiä klusiileja, paitsi ihan uusimmissa lainasanoissa kirjallisvirossa. Poikkeuksen tekevät kuitenkin lättiläis-alueen keskellä olevat virolaiset kielisaarekkeet, joissa tavataan semmoisia lättiläisiä lainasanoja kuin guľbe joutsen, dēľ lauta j. n. e. (Wiedemann, EGr. s. 91, § 12; Mélanges russes, T. IV, s. 639).

Liivissä on g, d, b säilynyt niissä monissa lättiläisissä lainasanoissa, jotka myöhempinä aikoina on kieleen otettu. Esim. *gą'žo* kumota = lätt. ga'hst | *gǫdali* „verkrüppelt", vert. lätt. gauda „klage" || *daľą'* osa = lätt. daľa | *dą̄lba* tanko = lätt. dalba | *dę̄ľ* lauta = läht. dehlis || *bą̄ľa* saavi = lätt. baľa | *bą̄'b̦r* majava = lätt. bebrs. — Vanhemmissa lainoissa tavataan kuitenkin puheäänetöntä klusiilia, esim. *palą̄'ndəks* kyyhkynen, joka on lainattu lättiläisen balodis sanan vanhemmasta muodosta.

3. Vanhemmissakin, yhteissuomalaisissa lainoissa tavataan liivissä toisinaan puheäänellisiä klusiileja sanan alussa. Niin esim. *dabą̄'* = suom. tapa, lätt. daba | *da'gl* = suom. taula, takla (*tagla), lätt. dagla, daglis. Tämä seikka on epäilemättä selitettävä siten että lättiläinen sana myöhemmin on vaikuttanut sanan äänneasuun. Erittäin selvästi tämä seikka näkyy *dabą̄'* sanasta, jossa lätin kielen uudistunut vaikutus tuntuu merkityksenkin puolesta (se merkitsee nim. nk. lätissäkin myöskin „luontoa"). Vrt. Thomsen BFB. s. 72.

Samanlaisen jälkivaikutuksen alaisena on ollut vepsän sana bard = suom. parta, jonka alku-b, mitä muuten sanan alkuperästä arvellaankin, epäilemättä on uudempana aikana venäjän борода sanan vaikuttama.

4. Mutta omituista ja osittain vaikeasti selitettävääkin on että puheäänellisiä klusiileja tavataan semmoistenkin sanojen

alussa jotka eivät ole lainattuja, taikkapa lainasanoissa, joiden originaalit alkavat puheäänettömällä klusiililla.

Kaikista ensimäiseksi mainittakoon muutamia sanoja, jotka tässä suhteessa pitävät yhtä karjalassa, aunuksessa, vepsässä, soittain liivissäkin: karj. garbalo, aun. garbalo, veps. *garbo̮l*, pl. *garbo̮lod*, l. vepsE. *gal'bu̮*, iness. *gal'blos*, liiv. *gar̮ban*, pl. *gar̮band* = suom. karpalo, vir. karbalas | karj. buola, aun. buolu, vrtlo buola-, veps. *bo̮l* [1], pl. *bo̮lad*, liiv. *buolgəz* pl. *buolgəd* l. *buo̮lg*, pl. *buolgəd* = suom. puola, puolukka, vatj. *po̮laz*, vir. poolas, poolakas, pohlas, pohlakas | aun. butki, vrtlo butke-, veps. buťk, pl. buťkud l. butk, pl. butkud = suom. putki, vatj. *putko̮*, vir. puťk, liiv. *puťk*.

Joka tapauksessa on tämä yhtäpitäväisyys hyvin merkillinen ja vaikea on sitä selittää vain paljaaksi sattumukseksi. Karjalan, aunuksen ja vepsän välillä on vielä tänä päivänä maatieteellinen yhteys olemassa, joten siis näiden yhtäpitäväisyys ei ole niin kummaksi katsottava, mutta että näihin kolmeen kieleen ainakin kahdessa tapauksessa liittyy liivikin, on tosiaankin hyvin merkillistä. Vaikka toiselta puolen kaikki merkit todistavat ett'ei puheäänellistä klusiilisarjaa sanan alussa yleensä yhteissuomessa ollut olemassa, viittaavat nämät esimerkit siihen, että mahdollisesti kuitenkin muutamissa harvoissa tapauksissa puheäänellinen klusiili on oletettava joko alkuperäiseksi tai ainakin jo yhteissuomalaisena aikana murteittain syntyneeksi.

5. Useimmissa tapauksissa on sanan alussa tavattava puheäänellinen klusiili todistettavasti ja silminnähtävästi myöhempisyntyinen.

Liivissä on muutamia tapauksia, joissa puheäänellisen klusiilin esiintyminen suorastaan riippuu lausefonetiikasta, s. o. sanan hyvin likeisestä yhteydestä edellisen puheäänellisesti lop-

---

[1] Sitävastoin p:llä alkava on veps. *pol'* puoli (ei b:llä, nk. Donner, Die gegenseit. verwandtschaft d. finn.-ugr. sprachen s. 39 olettaa). Toinen väärä esimerkki on samassa paikassa „d'ol = tuuli"; vepsA. *d'o̮l* (pl. *d'o̮lod*) ei ole missään tekemisessä tuuli sanan kanssa (sitä vastaavan sanan johdannainen on vepsE. *tu̮li* tuuli), vaan sen alkumuoto on *joolo (= suom. „juolo", jos semmoista sanaa olisi).

puvan sanan kanssa. Esim. *lubä* l. *lubę* luukkosluu | *kündərbu* kvynärpuu | *ümərgoutťimi* ympyriäinen | liivl. *kaňďžbu*, L. *gaňźbu (gaňďžbu)* heinänkanto-puu. Luultavasti on samaan luokkaan luettava sana *gulma* = silmäkulma, joka epäilemättä on syntynyt yhteydessä *silmagulma* ja siitä irtauneenakin säilyttänyt *g*:nsä.

Luultavasti samaan suuntaan, lausefonetiikan avulla, selitettäviä ovat semmoisetkin tapaukset, joissa syy, läheinen yhteys edellisen puheäänellisen äänteen kanssa, ei ole aivan yhtä selvä. Esim. liivL. *gülbub* kylpee, inf. *gülbə*, *gülptab* kylvettää | *guoŕəb: mʌer'stə g.* merestä selviää, *guoŕštəb* kuorii | liivL. *gür* pyörä, liivl. *kɨr* | *gugka* poimu | *giľžəb* kilisee, *giľštəb* kilistää, onomatopoieettisia sanoja, mahdollisesti myöhempisyntyisiä | liivl. *dagä'ŕšpeďən*, L. *dagä'ŕšpeďi* takaperin vrt. vir. tagurpidi | *durbal* turve. Samoin tapahtuu että puheäänellinen klusiili myöhemmin on tullut lainasanaan, jonka originaali on alkanut puheäänettömällä. Esim. *gadä'g*, suom. kataja = liett. kadagys.

6. Karjalassa tavataan niin-ikään puheäänellisiä klusiileja sanan alussa. Semmoisissa tapauksissa kuin hänen gera = hänen kera, min däh = min tähden [1], on aivan selvä että sen on vaikuttanut läheinen lausefoneettinen yhteys edellisen puheäänellisesti päättyvän sanan kanssa. Samaa laatua lienee baičči = suom. paitsi. Epävarmaa on, onko niihin myös luettava briha nuorukainen (vrt. veps. prihä).

Muuten tavataan puheäänellinen klusiili jotenkin myöhäsyntyisissä puoli-onomatopoieettisissa tai hyväily- eli hellittelysanoissa: esim. beägü- määkyä | bobo l. bobońe lelu | briggoa- viskaista, pot· kaista | buľbukka = ulpukka (vrt. vatj. *puľpukaz*) | buľkkuńe näppylä, ryppy | buggakka juro, äreä, buggistele- vihaisesti katsoa | burhoa- pestä (vaatteita) | burize- l. buraja- porista, surista | burbetta- murmettaa | böböttä- sammaltaa. Vrt. Genetz KL. s. 7.

Varmaankin ovat nämät viimeksi mainitut sanat syntyneet ja saaneet nykyisen muotonsa vasta sen jälkeen, kuin puheäänellisiä klusiileja oli totuttu käyttämään venäläisissä lainasanoissa.

---

[1] Genetz, Karel. Lautlehre s. 34.

Sanoista babarno l. bavarno, boapukka vaapukka, ks. tois. paik.

7. Aunuksen kieleen soveltuu se, mitä olemme sanoneet karjalaisista puheäänellisillä klusiileilla alkavista sanoista. Esim. glikoitta- nikottaa | baľškoa- paiskata | boba kukka | bobostele-leikkiä | broakkan, vrtlo -na-, jouhisorsa | briggahta- hypähtää | buľbakko sinisorsa | buľkkuińe näpykkä | buľu pyöreä esine, nupukka | burbetta- murista | burhu- kuohua. Kaikki onomatopoieettisia tai hellittelysanoja, varmaankin myöhäsyntyisiä.

Samoin kuin karjalassa on aunuksessakin briha nuorukainen. — Omituisesti on puheäänellinen klusiili sanaa alkamassa semmoisessa sanassa kuin gruunu kruunu. — Toisinaan se tavataan venäläisissä lainoissa, vaikka alkuperäisessä on puheääneton; esim. buľkku, vrtlo buľkka- luoti (myös karj. buľkka) = ven. пулька | goaŕu, vrtlo goaŕa- ruskeankarvainen hevonen = ven. карій.

Sanasta bembele, sekä sanaa alottavasta ď:stä ks. tois. paik.

8. Vepsässä ovat puheäänellisellä klusiililla alkavat sanat niinikään enimmäkseen onomatopoieettisia tai pienennysnimiä. Esim. *gagaɹš* kakkuri | *baggahtab* poukahtaa | *birvɹdab* särisee | *bob*, pl. *bobad* noitakappaleet | *boɹlobovk* ulpukka | *bŕiggahtab* singahtaa | *buľa* räkä | *buľkińe* (< *buľkuɹńe*) syylä | *buľuĺeɹn* Chrysanthemum leucanthemum | *buggvɹdab* töytäisee | *buľkvɹdab* l. *butuštab* puskee.

Sanan alussa tavattavista b < v, ď < j ks. tois. paik.

9. Vatjassakin tavataan muutamia tämmöisiä sanoja, jotka ovat samaa luontoa kuin karjalan, aunuksen ja vepsän sanat: *börizen* murisen | *bŕäk̲o* ruisrääkkä | *but̲sa̲b* puskee, inf. *butsata* | *guɹlba* kumina.

Sanaa alottavan *k*:n eri lajeista.

10. Sekä sanan alussa että muualla on k oikeastaan kokonainen sarja äänteitä, jotka artikulatsiooninsa ja akustisen vaikutuksensa kautta ovat toisiaan hyvin lähellä, mutta samalla kuitenkin vähäisen toisistaan eroavia. Tämä on seurauksena siitä,

että seuraavan vokaalin artikulatsiooni toimitetaan jo edeltäpäin yht'aikaa k-artikulatsioonin kanssa, joten jonkunlainen kompromissi syntyy[1]. Oikeastaan voi sanoa tavallaan olevan yhtä monta k:ta kuin on vokaalia; kuitenkin voi erottaa tässä sarjassa kaksi jaksoa, joiden eroavaisuus on artikulatsioonipaikassa; toinen on mediopalataalinen k takavokaalien, toinen prepalataalinen k etuvokaalien edellä, joista jälkimäisen artikulatsioonipaikka on edempänä kuin edellisen. Tämä ero, joka epäilemättä on jo yhteissuomalaisena aikana ollut olemassa, on osittain antanut aihetta näiden kahden äänteen (äännejakson) erilaiselle kehittymiselle parissa murteessa.

11. Vatjassa vastaa mediopalataalista k:ta *k*, esim. *kabia* kavio | *kɵrta* kerta | *kɵhta* kohta.

Sitä vastoin edustaa prepalataalista k:ta *ʃš*. Esim. *ʃšänän* käännän | *ʃšäpü* käpy (verkon kutomista varten) | *ʃšärzin* kärsin | *ʃšelä* kello (< kellä, vrt. liiv. *kiela* = muin. skand. skella) | *ʃšeriko* kirkko | *ʃšihla* kihla | *ʃšini* kiinni | *ʃšiusan* kiusaan | *ʃšivto* paita | *ʃšöhä* köhä | *ʃšühsi* kypsi | *ʃšünel* kyynel | *ʃšünteliä* vahakynttilä.

Tämän muutoksen edistyminen aina tähän asteesen saakka on vatjassa tapahtunut vasta sen jälkeen kuin kreeviniläiset erosivat vatjalaisista, päättäen semmoisista kreeviniläisissä muistomerkeissä esiintyvistä esimerkeistä kuin: käsi, kessi, kiesse, part. ќätta käsi, vatj. *ʃšäsi* | kenn, ќenn ken, vatj. *ʃšen*, | kerriku, ќerku, ќeerikku kirkko, vatj. *ʃšeriko* | umschkenged kengät, vatj. *ʃšentšä* | keiwi, kiwwi, kiwwe kivi, vatj. *ʃšivi* | kiut, kiuting paita, vatj. *ʃšivto* | külm, ќülme kylmä, vatj. *tšülmä* | kümme kymmenen, vatj. *ʃšümme*, kachsteiskümme l. kachsteistum kaksitoista, vatj. *kastɵšɵmɵta* | künell kynttilä | kiused kysyt. Luultavasti on kuitenkin k jo siihen aikaan ollut suuremmassa määrässä palataalinen kuin esim. suomessa, päättäen siitä että sitä osittain merkitään lättiläisen ortografian mukaan virguleerauksella (ќerku, ќülme), osittain on i pistetty väliin: kiused kysyt. Vielä suurempaan palataliseeraukseen viittaavat kirjoitustavat kachsteistum, uesteistum, jotka osottaisivat

[1] Vrt. SIEVERS, Phonetik [3] s. 162 ja seur.

artikulatsioonipaikan jo siirtyneen k:n ja t:n vyöhykkeen rajalle. Epäilemättä on kehitys sillä tavoin kulkenut, että artikulatsioonipaikka on yhä siirtynyt eteenpäin, kunnes on tultu t-alueen rajalle, äänne muuttunut affrikaataksi ja vihdoin assibilaataksi.

Tämän ohessa tuntuu omituiselta että tavataan joku määrä sanoja, joissa *k*, s. o. ei enemmän prepalataalinen kuin esim. suomessa, tavataan etuvokaalien edessä. Esim. *käpälä* | *kärki* käpy kuusessa | *kelmiso* kylmä varastohuone | *kepi* keppi | *kerän* kerjään | *kertän* tokaisen | *keühä* köyhä | *kiletän* kutitan | *kilika* jääkynttilä | *kirastan* kirahdan (kukosta) | *kirko: somo k.* luterilainen kirkko | *kirstu* kirstu | *kiuru* leivo | *künteli* kynttilä | *küti* valkoselkä lehmä. Semmoiset sanat kuin *kirko* ja *künteli* jotka tavataan kielessä myöskin muodoissa *ǰšeriko* (venäläinen kirkko) ja *ǰšünteliä* (vahakynttilä), mutta vähän eriävässä merkityksessä, osottavat miten puheen-alaiset sanat ovat arvosteltavat. Ne ovat epäilemättä katsottavat lainoiksi inkeroismurteesta ja Inkerin suomalaisista murteista, jotka ovat vatjan kieleen suuressa määrin vaikuttaneet. Nämä lainat ovat siis vatjaan tulleet vasta sen jälkeen kuin *ǰš*:n muodostus k:sta oli lopetettu.

12. Viron kielen setukaismurteessa, jossa muuten venäjän vaikutus on tuntuva, sekä sen kanssa rajakkain olevassa Võrun murteessa tavataan etuvokaalin edessä prepalataalista k:ta, jonka artikulatsiooni on huomattavasti enemmän edessä kuin muissa viron murteissa ja suomessa, niin että se sekä artikulatsioonilta että akustiselta vaikutukseltaan lähenee t-äänteen rajaa. Esim. *küzü* kysyn, inf. *küsü*ᶜ | *künä* kynnän, inf. *kündä*ᶜ | *kütä* lämmitän (uunia), inf. *küttä*ᶜ. Erittäinkin selvään kuuluu tämän äänteen eriävä luonne, milloin sanan alkuperäinen etuvokaali on muuttunut takavokaaliksi, esim. *küĺm* kylmä, pl. *külmä*ᶜ | *küńd* kyntää (3ᵉ pers. sg.), 1 pers. *künä*, impf. 3 pers. sg. *küńď*.

Jotakin samanlaista lienee ollut liivinmaan poiskuolleessa liiviläismurteessa, koska Sjögren-Wiedemann kirjoittaa esim. ǩäla, ťäla kello = Kuurinmaan liiv. *kiela*.

13. Niinkuin yllä on sanottu, ei meillä ole mitään syytä olettaa että erotus näiden kahden k-sarjan välillä yhteissuoma-

laisena aikana olisi ollut suurempi kuin nykyään esim. suomessa tai virossa. Tämä erotus on epäilemättä jo niin vanha, että se ulottuu aina yhteiseen suomalais-ugrilaiseen aikaan saakka. Unkarissa kuvastuvat nämät eri sarjat eri tavoin siten, että suomalais-ugrilaista taempaa k:ta edustaa h, toista (prepalataalinen) k. Esim. hal = suom. kala | hal-, aikaisemmin hol- = suom. kuole- | hall-, vrt. suom. kuule-, kuuntele- | három, harma- = suom. kolme | hat = suom. kuute- | ház, haza- = suom. koto | hó = suom. kuu | hón, vrt. suom. kainalo | hord-, vrt. suom. korento. Sitä vastoin kéz (keze-) = suom. käte- | ki = suom. ke(ne-) | kő (köve-) = suom. kive-. Mahdollista on että se ero, joka edustuu näissä unkarilaisissa äännemuodoissa, on suomalais-ugrilaisena aikana ollut suurempi kuin k-sarjojen ero nykyään. Mahdollisesti takavokaalin edellä tavattava k visseissä tapauksissa on ollut vielä taempi, kuin nykyään suomessa, niin että kieli on artikuleerannut pehmeän kitalaen alireunaa vastaan, (s. o. äännetty samoin kuin semiläinen koph, SIEVERS, Phonetik [3] s. 62). Tämänlainen äänne tavataan Ahlqvistin mukaan voguulin kielen Pelym-murteessa, esim qūrum kolme (unk. három) | qot kuusi (unk. hat) | quss kaksikymmentä (unk. húsz) | qolym kuolen (unk. hal-) [1].

T:n muuttumisesta *s*:ksi sanan alussa etenkin *i*:n edellä.

14. Dentaaliklusiilin muuttumista s:ksi i:n seuratessa, mikä sanan sisässä on äännelakina, ei ollenkaan yhtä säännöllisesti tavata sanan alussa. Pari varmaa esimerkkiä on kuitenkin, joissa tämmöinen muutos on tapahtunut yhteissuomalaisena aikana:

silta | vatj. silta lattia | karj. šilda | aun. sildu: vrtlo silda- | vir. sild: g. silla | liiv. *silda* | veps. *šüvd:* pl. *šüvdad.* Sanan varhaisempi muoto on *tilta, sillä sen originaali on liett. tiltas. Ks. AHLQVIST, KWF. s. 109; THOMSEN, BFB. s. 76.

sika | vatj. sika | karj. šiga | aun. siga | veps. siga | vir. siga, virE. *tsigą* | liiv. *sigą'*. AHLQVIST KWF. s. 17 olettaa että sika on lainasana, sama kuin ruots. sugga (murt.

[1] Mélanges russes, T. III, s. 627 ja seur

sigg, sigge), joka ei ole kuitenkaan juuri todennäköistä. Varmaankaan ei sika sanaa voi erottaa vastaavista mordvalaisista: mordM. tuva, E. tuvo, joissa v äännelaillisesti vokaalien välissä edustaa suom. k:ta, g:tä (vrt. javan = jaka-, jaga-), ja jossa u nähtävästi vastaa suomen alkuperäistä taka-i-tä (vrt. sodan sidon). Täten siis: sika < *tika, *tiga.

sinä (sä, sie) | aun. sinä | veps. *sina, sińä* | vir. sina | liiv. *sinᾳ', sa* | vatj. siä | karj. šie, sie, siä. Alkumuoto epäilemättä ollut t-alkuinen. Vrt. lap. don, ton, mord. ton, tsher. teń, tiń, töń j. n. e. Budenz, MUSz. s. 192.

S:n syntyminen t:stä (muidenkin vokaalien kuin i:n edellä) näyttää luultavalta seuraavissa tapauksissa:

siipi (siipe-) | vatj. siipi (siipe-) | karj. šiibi (šiibe-) | aun. siibi (siibe-) | virE. *siib*, pl. *siva*^{c}, setuk.: *siib:* pl. *sibo*^{c} || virP. *tiib*: pl. *tivᾳd* | liiv. *tibəz:* pl. *tibəd*. Tämän sanan historia on epäselvä, sillä voisi ajatella yhteyttä suomalaisen muodon ja mordE. śov (siipi) sanan kanssa (o = i, ks. sika sanaa; v = p, b, vrt. mordM. sivä, E. sive kaulus = suom. sepä). Omituista on joka tapauksessa että juuri liivi ja pohjoisviro tässä kohden yhtyvät (samoin seiväs sanassa).

seiväs: pl. seipäät (< seipähät) | karj. šeiväš: pl. šeibähäd | aun. seiväs: pl. seibähät, -d | veps. *seɹbaz* l. *siɹbäz:* pl. *seɹbhad, siɹbhäd* | vatj. *seɹväz* | virE. (setuk.) *saɹbas:* pl. *saɹba*^{c} || virP. teivas: pl. teibad | liiv. *taɹbaz:* pl. *taɹbəd*. Sanan alkuna on varmaan liett. stẽbas, jonka mukaan suomalaiseksi alkumuodoksi olisi oletettava *teibäs (*taibas). Vrt. Thomsen, BFB. s. 76. Vai voisiko olettaa murteittain suorastaan s < st?

syvä | vatj. süvä | karj. šüvä | aun. süvä | veps. *śüv'a* | virE. süvä (virP. sügav) | liivL. *tüvᾳ'*, liivI. *tɪvᾳ'*. Katsoen lappalaiseen muotoon davve „borealis", on syytä alkumuodoksi asettaa = *tüvä. Toisin Budenz, MUSz. s. 376.

sulka | vatj. sulka | karj. šulga | aun. sulgu | veps. *suvg (sug):* pl. *suvgad* | vir. sulg: pl. suled. Lieneekö liivin sana

turgəz missään tekemisessä tämän kanssa, on hyvin epävarma. Kaikki etäisimmät sukukielet osottavat alkuäännettä t: esim. mord. tolga, lap. dolgge, unk. toll j. n. e. Vrt. BUDENZ, MUSz. s. 225.

Muutamia erityisiä esimerkkejä on, joissa t ja s (virE. ts) i:n edellä eri kielissä vaihtelevat, esim. liiv. *sipą'*, virE. tsipakene = suom. tippa (karj. aun. tippu- tippua) | virE. tsilkuma = virP. tilkuma, suom. tilkkua | vir. sikk pl. sikąd = liiv. *tiką'* vuohi (alasaks. lainasana).

Niinkuin näkyy, kuuluu s useimmissa edellä mainituista tapauksista jo yhteissuomalaiseen aikaan. Katsoen niihin sanoihin, joissa ti sanan alussa vielä esiintyy muuttumattomana, on vaikea sanoa, missä muodossa äännelaki tässä on vaikuttanut. Lausefoneettinen selitys tässä varmaan tuntuisi liiaksi haetulta.

2. Lyhyet klusiilit sanan sisässä avoimen[1] tavuun alussa.

Pääkorollisen tavuun vokaalien sekä likvidain ja nasaalien jäljessä.

15. Suomessa tavataan näissä tapauksissa aina puheäänettömät klusiilit k, t, p, esim. takovat, lanka (s. o. *lagka*), valta, ranta, hampaat.

Vanhemmissa suomen kielen muistomerkeissä tavataan kirjoitettuna g, d, b, milt'ei säännöllisesti nasaalien jälkeen, mutta hyvin usein myös l:n, harvemmin r:n jälkeen.

Pari esim. asiakirjoista: Nasaalien jäljessä: Hangala (Tuuloksen ker. 1470, HAUSEN s. 52) | vndamaioki, Sandacoski (Hollolan k. 1469, ib. s. 76) | mandere (Saaristen k. 1507, ib. s. 176) | mutta tämän ohessa myös: pyhæranta (Nousiaisista,

[1] Tässä muistettakoon kerrassaan, että missä avoin ja suljettu tavuu asetetaan vastakkain, siinä aina tarkoitetaan yhteissuomalaista kantaa (esim. *hampaat* < *hampahat* < *hampahet*).

1519, Arw. V, 234). — L:n ja r:n jäljessä: Hämensilda (Lammin ker. 1470, Hausen s. 109) | vieläpä gh: Sarghala (v. 1441, Arw. IV, s. 5) | mutta: orko (Padasjoen ker. 1493, Hausen s. 28) | kedolta (Saaristen ker. 1506, ib. s. 169 y. m.).

Agricola kirjoittaa nasaalien jälkeen säännöllisesti g:n, d:n, b:n: langesi, ionga, andapi, tundisit, ombi, swrembata. Johonkin määrin säännöllisesti on kirjoitettu myös d l:n jäljestä: muilda, kieldepi, valdakundas; mutta: caltaisexi, ja säännöllisesti alcuhun, wlconaisijn j. n. e. R:n jälkeen yleensä k, t, p: murtamisesta, muserta, ymmerteneet; perin harvinaisia ovat semmoiset kirjoitustavat kuin surgeuden.

Samaa tapaa noudattivat kaikki Agricolan aikalaiset ja seuraajat, ja säännöksi tuli että aina kirjoitettiin ng, nd, mb, ld. Nämä kirjoitustavat pysyivät voimassa aina tämän vuosisadan alkuun saakka, jos kohta muutamat yksityiset (nk. Lizelius „Suomenkielisissä tietosanomissa“ v. 1776, sekä vähemmin johdonmukaisesti Chr. Gananders) alkoivat käyttää näissä tapauksissa k:ta, t:tä, p:tä. Ne, jotka jyrkästi astuivat vastustamaan g:n, d:n, b:n käyttämistä, olivat Renvall (De orthoëpia et orthographia linguæ fennicæ, 1810—1817, s. 40 ja seur.) ja Judén (Kritik öfver lånbokstäfverna uti finska språket, Viipurissa 1816, s. 7 ja seur.). Jälkimäinen kuitenkin itse kirjoissaan aina käytti näitä kirjaimia; kirjasessaan „Lyhyt neuvo lapsen opettajalle“ (Viipurissa 1816) hän nimen-omaan sanoo käyttävänsä näitä kirjaimia „l, m ja n jäljessä, jotka itsestänsä niiden äänen pehmittävät“, kirjoittaen: kangi, parempi, silda, kando, joiden hän kuitenkin sanoo „perustus-suomeksi“ olevan: kanki, parempi j. n. e.

Oliko tämä vanhempi kirjoitustapa joskus ja jossakin määrin ääntämiseen perustuva, siitä saattaa olla eri mieliä. Vhael sanoo (Gramm. § 3, not. 3): literas *b*, *d*, *g*, *f* naturales Fenni, ut Sawoni ignorant, et in motione excludunt. Attamen *b* post *m*; *d* et *g* post *n*, facilius pronunciantur.

Ja toisessa paikassa (s. 57): *d*, *g* post *l* et *n*, et *b* post *m* facilius pronunciantur, et in dialectu Aboënsi (in cæteris non item) usurpantur.

Juslenius sitä vastoin muistuttaa Vhaelin sanojen joh-

dosta „Appendix“ teoksessaan (s. 8) josta yksi ainoa painettu arkki tavataan yliopiston kirjastossa: — — — fateri ipsum *b* post *m*, *d* et *g* post *n* facilius pronunciari: et præterea certum esse plures Fenningiæ incolas iis uti, quam omittere: Nulla igitur est caussa, cur naturales Fenni literas illas ignorare dicantur.

Esitteleepä hän vielä näiden ääntеiden ääntämistä samassa „Appendix“issä seuraavalla tavalla:

Ge, g durum, ג dagess[atum] post *n*: ut *ongi* hamus — — — germ. *anger* et svec. *ånger*. — —

De — — — post *l* et *n* est *d* durum seu ד [dagessat.] ut in *aldis* paratus et venalis, *anda* dat. sicut in Svec. et Germ. *ander*.

— *be* — — „est *b* durum seu hebr. ב dagessatum, eodem quo apud Svecos sono; duriori, quam apud Germanos pronunciandum. („Sanalugun coetus“ kirjassa lisätään: licet Botnienses mollius enuncient).

Porthan käsinkirjoitetuissa muistutuksissaan Vhaelin kieli-oppiin (I § 3) sanoo: „Aboënses in casu privativo [s. o. ablatiivissa] amant d ubi reliqui t“. Vrt. Porthan, Opera selecta IV. s. 330.

Jusleniuksen käsityksen mukaan siis suomessa jotenkin yleisesti oli g, d, b, joka ääntyi samaan tapaan kuin ruotsissa ja saksassa; Vhael ja Porthan tahtovat rajoittaa sen käyttämistä Turun tai länsimurteesen. Suomen lounaisimmassa kolkassa lienee siis kuitenkin ollut klusiileja, joiden ääntäminen poikkesi siitä, mikä nykyään on koko Suomesssa yleistä. Halikon murteessa mainitsee Toivonen nykyäänkin k:n, t:n, p:n nasaalin jäljessä kuuluvan „äänelliseen konsonanttiin g:hen, d:hen, b:hen vivahtavalta äänteeltä“, esim. lank (melkein lang), rant (melkein rand), piðemp (melkein piðemb) (Halikon kiel. s. 12.) Ääntämistä ei tekijä tarkemmin selitä (puheäänettömiä meedioitako?). Kaupunkipaikoissa olen lounaismurteen alalla ja rajaseuduilla kuullut selviä puheäänellisiä meedioita, mutta se varmaankin on ruotsin kielen vaikutusta.

Mitä suomen muihin murteihin tulee, niin ei meillä juuri ole syytä luulla että ääntäminen puheen-alaisessa kohdassa oli toisenlainen kuin nykyään. Suomen kielen k, t, p äännetään tänäpäivänäkin esim. ruotsin k:sta, t:stä, p:stä hyvin eriävällä tavalla, mikä varsinkin edellisen pitkän tavuun jäljessä tulee kuuluviin. Sitä huomauttaa Renvall sanoen:

„Media enim pronuntiatio — — — etiam de consonantibus

p, *k*, *t* valet. Quæ nec tam leniter, quam *g*, *b*, *d*, nec tam fortiter quam *k*, *p*, *t* e Svecorum et Gallorum ore eduntur". (De orthoëpia et orthogr. s. 9).

Se seikka, joka suomen kielen klusiilit k, t, p erottaa esim. ruotsin vastaavista on ensinnäkin se, että ne suomessa ovat ehdottomasti ilman aspiratsioonia ja että ne toiseksi ovat kvantiteetiltaan vähäistä lyhyemmät ruotsin puheäänettömiä klusiileja, s. o. niiden kvantiteetti on aivan sama kuin g:n, d:n ja b:n. Ne eivät aivan suuressa määrässä eroa esim. viron kielen puheäänettömistä meedioista, vaan kuuluvat ensi kuulemalta hyvinkin samanlaisilta. Identisiä ne eivät kuitenkaan ole, sillä epäilemättä on suomen klusiileissa artikulatsiooni-kosketus kiinteämpi ja voimakkaampi kuin viron puheäänettömissä meedioissa. Joka tapauksessa on seurauksena ollut että nämät äänteet sen korvissa, joka oli ruotsia tottunut kuulemaan ja kirjoittamaan, kuuluivat siihen määrin k:sta, t:stä ja p:stä eroavilta, että he mielemmin tahtoivat niitä kirjoittaa g:llä, d:llä, b:llä, niinkuin RENVALL sanoo:

„Observantes enim sonos *p*, *k*, *t* in Fennicis *hampan*, *lanka*, *lunta*, *alta*, ab iisdem in Svecor. *hampa*, *lunka*. *lunta*, *älta*, toto abhorrere cœlo, similitudinem vero propiorem inter Fennica illa et Svecor. *b*, *g*, *d* in ·*kamba*, *långa*, *landa*, *ålder* intercedere, consultissimum ipsi. Svecos cupide imitantes, putarunt, potius *b*, *g*, *d*, quam *p*, *k*, *t* adhibere, ideoque *hamban*, *langa*, *lunda*, *alda* etc. scribere" (Orthoëp. et orthogr. s. 41).

16. Vatjan kieli on tässä kohdin aivan yhtäpitävä suomen kielen kanssa. Esim. *ɹaka* jakaa | *agkɐa* hankea | *vaɹɐlta* vaihtaa | *avato* < avanto | *ɹšäpü* verkkokäpy | *parɐpi* < *parɐmpi*, parempi. Ainoastaan uusissa venäläisissä lainoissa tavataan *g*, *d*, *b* (esim. *ɹoba* otsa).

Sama oli asian laita kreeviniläis-vatjalaisen yhteyden aikana niinkuin näkyy seuraavista kirjoitustavoista: sikkuja sikoja | takkan takana | oiku, aika áika | poika poika | orku orko || sahtta, śata sata | rauta rauta | silta silta | partha parta | ennta häntä (subst.) || appi apu, vatj. *api* | nappa napa | rampa. Näiden rinnalla ovat ne esimerkit, joissa g, d, b on kirjoitettu, perin harvinaisia: raggi reki | uhdduh utu | kulde (myös kulta) kulta | rauda (myös rauta) rauta | leib, leibe, leiba (myös leipe) leipä.

Tämän johdosta täytyy päättää että WIEDEMANN on väärässä normaaliseeratessaan tässä kohden g:n, d:n, b:n.

Erittäin tulee vielä huomauttaa että vatjassa prepalataalinen k etuvokaalien edellä on tässäkin tapauksessa kehkeytynyt *ʃš*:ksi (vrt. 11 §, s. 6). Esim. *seʃšə̈b* sekoittaa | *äʃše* äkeen, nom. *äes* | *auʃši* hauki | *telʃši* telki | *järʃšü* tuoli | *mänʃšäväd* leikkivät | *ɵnʃšia* onkia. — Ne sanat, joissa vasten tätä äännelakia ilmestyy *k* etuvokaalien edessä, ovat myöhempiä, inkeroismurteista ja Inkerin suomalaisista murteista kieleen tulleita lainoja (vrt. s. 7), esim. *hülkän* lakkaan | *perkele*.

Se mitä yllä (s. 6) on sanottu tämän äännelain kulusta ja iästä, soveltuu myös tähän. Kreeviniläis-vatjalaisen yhteyden aikana oli tässäkin vielä k (kreev. muistom. enki henki = vatj. *enʃši*, nelke nälkä = vatj. *nälʃšä*).

17. Viron kirjakielessä kirjoitetaan vastaavissa tapauksissa aina g, d, b. Esim. taguma takomaan | poeg poika | lõng lanka | vedama vetämään | põld pelto | rand ranta | tuba tupa | varbad varpaat. Tämän b:n, d:n, g:n laadusta tuskin lienee muuta ajateltu kuin että ne todella ovat oikeita puheäänellisiä klusiileja[1]. Semmoisia minä olen puhtaina kuullut ainoastaan venäläisyyden vaikutuksen alaisena olleessa setukaismurteessa sekä siihen rajoittuvissa osissa Võrun murretta. Kaikkialla muualla, missä olen viroa kuullut, ovat nämä klusiilit olleet kokonaan toista laatua, enemmän suomen k:n, t:n, p:n kaltaisia kuin puheäänellisen g:n, d:n, b:n. Olen kuulotorven avulla tutkinut, olisiko viron g:ssä, d:ssä ja b:ssä puheääntä, mutta en ole voinut huomata muuta kuin että se kokonaan puuttuu. Se mikä erottaa viron g:n, d:n, b:n suomen k:sta, t:stä, p:stä, on epäilemättä ilmanpainon vähempi määrä ja artikuleeraavien orgaanien vähemmin kiinteä yhtyminen virolaisia äänteitä äännettäissä.

Kaiken tämän mukaan ovat viron g, d, b puheäänettömiä meedioita, jotka ilman painon määrässä ovat g:n, d:n, b:n, mutta puheäänen puutteen puolesta k:n, t:n, p:n kaltaisia[2].

---

[1] Se mitä WIEDEMANN EGr. s. 81 § 2 sanoo, on aivan epäselvää, ja on siinä eri asioita yhteen sekoitettu.

[2] Vrt. SIEVERS, Phonetik[3] sivv. 67, 116; WINTELER, Kerenzer

Suomeen rajoittuvissa murteissa, ranta- ja Narvan-murteessa, oli mielestäni vanhempien puheessa lyhyen vokaalin jäljessä selvät suomen k, t, p, esim. *petäɹä*, *tupa* (sitä vastoin *poɹga* poika, *peldo* pelto, *sambad* patsaat).

Vahvennuksen tapahtuessa, tavataan aina pitkät puheäänettömät klusiilit k, t, p, esim. *kätte* käteen, *tuppa* tupaan, josta toisten enemmän.

Hyvin usein tavataan partitiivissa *t*, missä edellisen mukaan olisi d odotettavana, esim. *nuort* nuorta, *lient* lientä. Kun näitä muotoja verrataan semmoisiin kuin *maad* maata, *tuld* tulta, niin näyttää siltä kuin *t*:n käyttäminen perustuisi analogiaan, joka on lähtenyt niistä lukemattomista tapauksista, joissa *t* (seuraten alkuperäistä puheäänetöntä äännettä) on äännelaillinen. Vaikeampi on selittää ablatiiveja, jotka yleensä ovat *lt*-loppuisia, sillä liian rohkeata lienee olettaa partitiivien niihin vaikuttaneen. Mahdollisesti siis kuitenkin tämä *t* muutamissa tapauksissa (esim. jouduttuaan sanan loppuun toisen tai seuraavien tavuiden jälkeen) on äännelaillinen ja siitä analogisesti levinnyt muualle.

18. Liivissä on puheina-olevassa tapauksessa aina puheäänelliset klusiilit *g*, *d*, *b*. Esim. *tagā'b* takoo, inf. *ta'gə* | *sälga* selkä | *lagga* lanka || *vɹedā'b* vetää, inf. *vɹe'də* | *rōda* rauta | *lovā'ld* vuoteelta | *murdabəd* murtavat | *tubā'* tupa, part. *tu'bə* | *ambəd* hampaat.

Liivin kielessä lavealle levinnyt partitiivin *t* on epäilemättä lähtenyt semmoisista muodoista, joissa *t* (joko edustaen alkuperäistä pitkää *t*:tä tai ollen puheäänettömäin äännetten jäljessä) on äännelaillinen. Vrt. toisiinsa esim. *lunda* lunta ja *liemt* lientä, joista näkyy miten *d* esiintyy vanhassa äännelaillisessa, mutta *t* uudessa analogiamuodossa.

19. Karjalassa on tässä kohden eroavaisuutta eri mur-

---

mundart s. 20 ja seur.; Hoffory, Kuhn'in Zeitschr. für vergl. sprachf. XXV, s. 419 ja seur., sekä Scherer'in „Zur geschichte d. deutschen sprache"[2], s. 602 ja seur. — Porkka IngrD. sivv. 29, 42 ja seur. osottaa inkeroismurteessa olevan puheäänettömät meediat, joiden esiintyminen riippuu osittain koron ja kvantiteetin vuorovaikutuksesta. — Seuraavassa merkitsemme puheäänettömiä meedioita antikva-g:llä, d:llä, b:llä.

teiden välillä. Sen sijaan että Luoteis-Karjalan murre pitää yhtä suomen kielen kanssa, käyttäen puheen-alaisissa tapauksissa aina k:ta, t:tä, p:tä, tavataan Etelä- ja Koillis-Karjalan kielessä g, d, b, esim. tagana takana | märgä märkä | pada pata | andau antaa | taba tapa | hambahat hampaat. Näiden murrealueiden rajoista ks. Genetz KarjK. s. 167 ja KL. s. 30. Hänen ilmoituksensa mukaan ei tässä kohden murteiden välillä ole jyrkkää rajaa, vaan on olemassa jonkinmoinen sekamurre, jossa puheäänelliset klusiilit esiintyvät eri lailla eri paikoissa ja eri äännetten välillä, niin että puheäänelliset klusiilit ensinnä ilmestyvät nasaalin ja vokaalin välillä (randa), sitten eteenpäin mennessä muiden puheäänellisten konsonanttien ja vokaalien välillä (peldo) ja vihdoin vokaalien välillä.

20. Aunuksessa on aina puheen-alaisissa tapauksissa g, d, b. Esim. jagoa jakaa | härgä härkä | pada pata | randu ranta | leibü leipä | hambu rampa.

Aunuksen kanssa pitävät tässä yhtä lyydiläismurteet.

21. Vepsässä on samoin *g*, *d*, *b*. Esim. *tagoda* takoa | *h'ärg* härkä | *lagg* lanka | *m'erd* merta | *rand* ranta | *kabaɹ* kapalo | *hambhad* hampaat. — Huomattava kuitenkin on että missä lyhyt klusiili vokaalin sisäheiton kautta joutuu välittömästi toisen klusiilin tai *s*:n eteen, siinä aina tavataan *k*, *t*, *p*. Esim. *håvktɵn* halkean, inf. *havǵeta* | *k'üvtkaɹɵ* kiukaalle, nom. *k'üvdug* | *l'epk'ed* liepeet, nom, *l'eb'e* | *såvptan* salpaan, inf. *såvbata*, impf. *såvpsin* (ks. alemp.).

Vepsässäkin konsonantin jälkeen yleisesti levinnyt partitiivin *t* on varmaankin selitettävä samanlaisten analogiavaikutusten synnyttämäksi kuin virossa ja liivissä (esim. *soń't* suonta, *udaŕt* udarta, *ik̲unt* ikkunaa j. n. e.).

Puheäänettömien spiranttien jäljessä.

22. Kaikissa murteissa paitsi vatjassa tavataan s:n jäljessä puheäänettömät klusiilit k ja t. Esim. suom. laiska, karj. laiska, aun. lašku, veps. *ɹlašk*, vir. laisk, liiv. *lå̲ɹska*, *la̲ška* | suom. musta, karj. mušta, aun. mustu, veps. vir. must, liiv. *musta̲'*.

Vatjassa tavataan *sk* paikoillaan takavokaalin edessä: *ʃaɹska* | *uskoa* | *ʃaskɐa*. Sitä vastoin etuvokaalin edessä edustaa sk:ta *hʃš*, esim. *kahʃši* < kaski koivu | *vahʃši* < vaski | *lehʃši* < leski. Yhdessä sanassa tavataan *hs: ʃšehsimäine* < keskimäinen, *ʃšehsinä* < keskinään; on luultavasti jonkinlaista dissimilatsioonia. Nämät muutokset, niinkuin k:n muuttuminen *ʃš*:ksi ylipäänsä, eivät olleet vielä tapahtuneet kreevinien vatjalaisista erotessa, niinkuin todistavat semmoiset kreeviniläisten muistomerkkien kirjoitustavat kuin: vaske vaski | kaschke koivu.

Edustamassa alkuperäistä st:tä tavataan vatjassa pitkä *s*. Esim. *musa* < musta | *mɐɹsa* ymmärtää (oik. muistaa) | *rosɐ* ruosteen, nom. *rosɐ* | *ʃšüläsä* kylästä. Tämä äänteenmuutos on jo vatjalais-kreeviniläisen yhteyden aikana tapahtunut, sillä kreeviniläisissä muistomerkeissä kirjoitetaan: vassa vastaan | miusse minusta | siuse sinusta | eehassalan ihastelen | aigasagga, aigasegg, aigasse ajastaika | ümmise ihmisse o[illegible]a pojistaan | jumallasa jumalasta | ümmemisse ihmistä.

Tässä yhteydessä huomautettakoon että aunuksessa on elatiivissa st:n sijalla pitkä s vokaalin edellä „a lyhyt s tai z sanan lopussa, kun loppuvokaali on kadonnut, esim. uuvvessah uudestaan | karzinassu karsinasta (runoissa) | ties tiestä | selläz selästä. — Vepsässä on niin-ikään elatiivilla pääte *s*, ja sija erotetaan inessiivistä *pɒɹ* partikkelin avulla: *minuspɒɹ* minusta. — Tässä kuitenkaan ei ole puhetta oikeasta äänteenmuutoksesta, vaan pikemmin kahden sijan sekaantumisesta, sillä muuten ei aunuksessa eikä vepsässä edempänä sanassakaan tavata äänteenmuutosta st > ss (esim. aun. varustau varustaa, veps. vargastab varastaa). Huomattava on että samanlainen sekaannus tapahtuu adessiivin ja ablatiivin välillä (aun. taatal taatolla, -lta, vieläpä -lle; veps. *poɹgaɹl* pojalla, *-pɒɹ* pojalta).

Vielä on muistutettava että edellisen i:n vaikutuksesta st, joka loppuheiton kautta on joutunut sanan loppuun, tai jota i, e seuraa, suurimmalla osalla vepsän kielen aluetta on muuttunut *šʃš*:ksi (ääntyy samoin kuin paikkakunnan venäläinen щ). Esim. *tošʃš* toista | *přihäšʃš* poikaa | *išʃše* istuen. Vrt. alemp.

23. Kaikissa murteissa, paitsi liivissä, tavataan h:n jäljessä k, t. Esim. suom. nahka, karj. nahka, aun. nahku, veps.

nahk, *nahkʊɲe*, vatj. *nahka*, vir. nahk | suom. lehti, karj. aun. lehti, veps. *leht*, vatj. lehto, vir. leht.

Liivissä sitä vastoin tavataan *g*, *d*, h:ta edustavan katkoäänen jäljessä. Esim. *nå̄'g* nahka | *å̄'gi*-harmaa (vrt. vatj. *ahka*) | *tåg'əz* tahko | *vi̯'g* vihko | *te̯'d'* tähti | *le̯'d'* lehti. Vrt. alemp.

K t:n jäljessä.

24. Suomessa, karjalassa ja aunuksessa tavataan pääkorollisen tavuun t:n jäljessä k. Esim. suom. karj. matka, aun. matku, suom. karj. pitkä, aun. pitkü.

Vatjassa tavataan *tk* takavokaalin edellä: *katkan* katkaisen | *putkɵ* putki. — Etuvokaalin edellä, niinkuin yleensä, on k muuttunut *ʃš*:ksi; edellinen t on tämän kanssa yhtynyt, niin että dentipalataalinen *ʃ* on tullut pitkäksi: *piʃšä* pitkä | *ʃšäʃšüd* kätkyet.

Vepsässä tavataan myöskin *tk* useissa tapauksissa, esim. *matk* matka | vepsÄ. *ďatktan*, vepsÄ. *ǵatktan* jatkan, inf. *ďatkata*, *ǵatkata* | *piťk* pitkä | *küťkta* kytkeä. Mutta näiden rinnalla on tapauksia, joissa tk:n sijalla esiintyy pitkä t. Esim. *kätudɵd* kätkyet, nom. *kätut* | *kütudɵd* kytkyet, nom. *kütut* | *katɵn* katkean < *katkten | *ratɵn* ratkean < *ratkten | vepsÄ. *p'etled* petkeleet, nom. *peťel'* (tämän ohessa vepsE. *p'etkɬɵd* l. *p'etkɬod* petkeleet, nom. *p'etkɵl* l. *p'etku̯*.) Mikä tässä on äännelakina, on vaikea määrätä. Vrt. alemp.

Virossa tavataan ylipäänsä niin-ikään tk; esim. *kotkad* kotkat, nom. *kotkaz* | *katk* rutto | *sɵtkuma* sotkemaan | *käⁱtki*, kätky, in. *käⁱtkis*. — Sen ohessa olen merkinnyt muistiin pari esimerkkiä, joissa tk:ta edustaa pitkä k: virP. *pikk*, pl. *pikad*, virE. *pikk*, pl. *pikä*ᶜ pitkä, virE. *jakk* ranne, nivel (oik. jatko).

Liivissä on samoin yleensä *tk*. Esim. *kvotka'n* l. *-nəz* kotka | *tutka'mod* päät („tutkaimet"), nom. *tutka'm* | *katku'b* inf. *katkə* katkoa, katkaista | *kitku'b*, inf. *kitkə* kitkeä | *pitka'* pitkä | *puťk* l. *pu_kəz* putki | *piťki*, gen. *piťki'z* ukkonen (s. o. pitkäinen) | *kaťki* rikkinäinen. Näiden rinnalla esiintyy muutamia

tapauksia, joissa t on assimileerautunut seuraavan k:n kanssa: *rek* nom. pl. *rɹeku̯'d* tie (oik. retki) | *küki̯'m* pl. *kükməd* kytkin. Äsken mainittujen *pi̯t'ki*, *ka̯t'ki* muotojen rinnalla tavataan itäliivissä *pi̯k'i*, *ka̯k'i*, gen. *piki̯'z*, *kaki̯'z*, joissa *k* osottaa hyvin suuressa määrin prepalataalista äännettä.

25. Kauvempana kuin sanan ensi tavuun jäljessä tavataan tk:ta säilyneenä vain suomessa ja vatjassa. Esim. vastatkaa, vatj. *vasatka̯*. Kaikkialla muualla ja hyvin lavealti suomessakin on *t* mukautunut seuraavan k:n kaltaiseksi. Esim. suom. vastakkaa | karj. tahokkoa tahotkaa | aun. kirvokkoa kirvotkaa | veps. *kerakat* kerätkää (< kerakkat) | vir. *tɵmaki̯e* temmatkaa.

3. Avonaista tavuuta rajoittavat pitkät klusiilit.

26. Suomessa, karjalassa ja aunuksessa tavataan pitkät klusiilit. Esim. suom. karj. akka, aun. akku | suom. karj. palkka, aun. palkku | ottaa, karj. aun. ottoa | suom. karj. kauppa, aun. kauppu.

Vatjassa on asianlaita sama, kuitenkin niin, että pitkä k tavataan ainoastaan takavokaalien edellä. Esim. *kuku̯a*, *luzi̯ka*, *lauta* navetto, *lepä*. Pitkää k:ta etuvokaalien edessä edustaa *ʃš*, jossa *ʃ* on pitkä. Esim. *äʃši* äkkijyrkkä | *riʃši* rikki (tulikivi). Semmoiset sanat kuin *merki*, *marki̯nat*, *lükü*, *riki* valtakunta ovat samanlaisia lainoja, kuin ne, joista yllä (sivv. 7, 14) oli puhe.

27. Virossa suomen pitkiä klusiileja vastaavat äänteet, jotka alkuaan ovat olleet rajoittamassa lyhyttä avonaista tavuuta, esiintyvät ainoastaan semmoisessa asemassa, jossa klusiileja seuraava vokaaliaines on heikentynyt (pois heittynyt, lyhentynyt), ja on siis niiden kvantiteettisuhteista huomattava se, mikä tämmöisissä tapauksissa yleensä on sääntönä (ks. tois. paik.) Viitaten mainittakoon että k, t, p lyhyen vokaalin jäljessä ovat pisimmässä pituudessaan, jota vastoin ne pitkän tavuun jäljessä ovat vähäistä lyhyemmät. Esim. *vakk* vakka | *vɵtta* ottaa | *tappa* tappaa || *palk* palkka | *karta* karttaa | *kirp* l. *kerp* kirppu.

Viron rantamurteessa ja Narvan murteessa, joissa, samoin kuin suomessakin, on vain kaksi pituus-astetta, vastaa suomen pitkiä klusiileja pitkät, jotka kvantiteetiltaan ovat suomen pitkien pituiset, esim. *vaka* vakka | *tarka* tarkka | *ota* ottaa | *lepä* leppä.

28. Liivissä vastaa suomen kielen pitkiä klusiileja alkuperäisesti avoimen tavuun rajalla yleensä lyhyet *k*, *t*, *p*; pitkä tavataan ainoastaan lyhyen vokaalin jäljessä, kun seuraava vokaaliaines on heikentynyt (ks. tois. paik.) Esim. *sukə'* sukka, part. *sukə'* | *vitə'bəd* ottavat, inf. *vitə* | *lɔepə'* leppä, part. *lɔepə* || *palka* palka, part. *palkə* | *kartabəd* karttavat, inf. *kartə* | *pampa* palmikko, part. *pampə*.

29. Vepsässä on suomen kielen pitkien klusiilien edustus jotenkin monimutkainen ja eri murteissa erilainen. Me käsittelemme tätä kysymystä yhteydessä sen kysymyksen kanssa, onko tavuun sulkeutumiselle tässä mitään vaikutusta asiaan, vai eikö, mainiten vain että k, t, p tavataan sekä pitkinä että lyhyinä eri murteissa. Esim. vepsÄ. *ak*, vepsE. *ak* akka, part. *akad* | *uk* ja *uk*, part. *ukod* ukko | *ottab* ja *otab* ottaa | *lipaz* l. *lipaz*, pl. *liphad* lipas.

4. Lyhyiden klusiilien vastineet sanan sisäisen suljetun tavuun alussa.

Vokaalin ja likvidan jäljessä.

30. Suomessa tavataan avointa tavuuta alkavia klusiileja k:ta, t:tä, p:tä vastaamassa suljetussa tavuussa eri murteissa eri ääntеitä tai ei mitään. Seuraavassa lyhyt katsaus pääkohtiin.

a. Medio(pre)palataali. Itämurteessa on yleensä alkuperäinen äänne kadonnut. Missä j tai v (varsinkin diftongin jälkeen bilabiaalinen w) tavataan, ei voi aina varmaan sanoa onko se alkuperäisen konsonanttiäänteen suoranaisena jatkajana, vai syntynyt äänteensiirtymästä, joka on kehkeytynyt yhteensattuneiden vokaalien väliin; esim. ryin l. ryvin | hauin l. hauvin

touon l. touvon | ruuvan l. ruuvvan || vian l. vijan | liian l. liijan, liijjan | kaiun l. kaijun j. n. e. L:n ja r:n perästä ei tavata jälkiä, esim. velan, parun, kulen.

Länsimurteessa tapaamme useampia edustustapoja:

1) v tavataan yleisesti kahden u:n välillä (luvun, suvun), sitä paitsi muutamilla tienoilla muutenkin kahden vokaalin välillä, jos edellinen tai jälkimäinen on labiaalivokaali o, u, esim. sevottaa | ravottaa | aivon | luven | joven | nävyn; u-päätteisen diftongin jäljessä, jossa v (oikeastaan bilabiaalinen w) on hyvin yleinen, sitä voi pitää äänteensiirtymästäkin syntyneenä (kauvan l. kauvvan, leuvan l. leuvvan). Yleensä näissä seikoissa murteellinen eroavaisuus on suuri. — L:n ja r:n jäljessä tavataan v, jos o, u seuraa, etenkin lounaismurteen ja siihen rajoittuvien Länsi-Suomen murteiden aloilla, esim. alvun | urvut | jalvoilla | pelvon | parvoilla. Vrt. Hahnsson, Suomi II, 6, s. 47 ja seur., Salonius, Suomi II, 10, s. 98. Parissa tapauksessa on näiden murteiden käytäntötapa tullut kirjakieleen lainatuksi: velvollinen, virvottaa.

2) j tavataan yleisesti l:n ja r:n jäljessä, kun e seuraa: kuljen, syljen, särjen (muodot kuljin, särjin ovat nyk. kielessä oikeastaan analogiamuotoja, ks. tois. paik.). Lounaismurteen alalla, osittain sen ulkopuolella siihen rajoittuvissa murteissa, niin myös Etelä-Pohjanmaan murteessa tavataan j myöskin jos ä seuraa: näljän, härjän. Osittain tavataan j:tä kahden vokaalinkin välillä e:n, i:n, y:n seuratessa, esim. Etelä-Pohjanmaan murteessa: näjen, jojen, näjyn. Hyvin yleinen on j i-loppuisen diftongin jäljessä, jossa tapauksessa se voi olla äänteensiirtymästäkin kehittynyt (reijän, aijon).

3) Toisinansa, ja eri murrealoilla eri määrässä ja tiloissa, on alkuperäinen konsonantti sulaunut seuraavan vokaalin kanssa pitkäksi vokaaliksi. Tämä on länsimurteen alalla säännöllinen menettelytapa l:n ja r:n jälkeen, kun a seuraa, esim. jalaan l. jallaan | velaan l. vellaan | varaas l. varraas | paraan l. parraan. Harvemmin muuten, esim. ruaan, pojaan.[1] Samaa mene-

[1] Poika: pojan (s. o. *poɟka: poɟan*) on oikeastaan aivan sama suhde kuin velka: velan (s. o. *velka: velan*), mitä kvanti-

tystapaa tavataan muulloinkin niillä läntisillä murrealoilla, missä ei l:n, r:n jäljessä tavata v:tä o:n, u:n seuratessa tai j:tä ä:n, y:n, i:n seuratessa, siis murrealan suurimmalla osalla. Esim. aluun | uruut | haloot || nälään l. nällään | märään l. märrään || hylyylle || syliin < syljin | kuliin < kuljin | säriin < särjin (lii < lji, rii < rji ks. tois. paik.).

4) Alkuperäinen konsonantti on kokonaan kadonnut; niin on useimmiten ja enimmissä murteissa laita kahden vokaalin välillä, esim. maata | koota | raottaa.

Tämän ohessa tulee huomauttaa että Hahnsson mainitsee lounaismurteessa Eurajoella ja Raumalla takavokaalien edellä toisinaan tavattavan g:tä, esim. olgallas, algus, sargas (Suomi II, 6, s. 48). Tämän äänteen ääntämisestä ei mitään tarkempaa sanota. Asia ansaitsisi uudistettua tarkastusta.

Itse asian luonnossa on että tämmöinen edustuksen moninaisuus edellyttää jonkinmoista alkuperäistä yhteyttä, ja sitä todistavat myöskin vanhimmissa suomen kielen muistomerkeissä tavattavat muodot. Paikannimissä 1400-luvun asiakirjoissa on suljetussa tavuussa, vastaamassa avonaisen tavuun k:ta, kirjoitettuna:

1) osittain gh: kæghen oija (Raisio 1454, Arw. IV. s. 40) | mæghensyriæ (Tuuloksen keräj. 1499, Arw. V. s. 178).

2) osittain g: mægenpæsta (Pöytyä 1457, Arw. IV. s. 51) | kægettu (Pöytyä 1457, Arw. ib.) | jogensw (Loun. Häm. tuomiokirja, Loimaan keräj. 1506, Hausen s. 130).

3) osittain j: Seljäntaca (Hollolan ker. 1499, Hausen s. 72).

4) näiden rinnalla on kuitenkin myös semmoisia muotoja, joissa gh:n tai g:n sijalla ei ole mitään: hærænpæ (Ulvila 1456, Arw. IV. s. 44) | Käenmäki (Jämsä 1483, Kaakk. Häm. tuomiok. Hausen s. 118) | surpenioensw (Hämeen ja Savon rajakirja 1452 Arw. VI. s. 28) Hanhi Joen suuhun, Aita Joen suuhun, Tekemäen järven saari (Tennilän keräj. 1460, Hausen s. 30) |

---

teettiin tulee. Tavuun lopussa oleva konsonantti on aina jonkun verran pidempi kuin seuraavaan tavuusen siirtynyt. Semmoiset muodot kuin reiän, leuan nojautuvat varmaan nominatiiviin y. m. avointavuisiin muotoihin, sillä velan muodon rinnakkaiset vastineet olisivat oikeastaan *rejän, *levan.

Kockoioensuu (Sysmän ker. 1465, HAUSEN s. 86) | Melistonmäen oia (ib. 1459, HAUSEN s. 86) | joensw (useampia kertoja Loun. Hämeen tuomiokirjassa vv. 1506—1510, HAUSEN sivv. 235, 242, 243, 244, 268, 298); kerran johensw, HAUSEN s. 141) määnpa, määnpä, määnpæ (Loun. Häm. tuomiok. vv. 1506—1510, HAUSEN sivv. 235, 238, 242, 247, 267, 287, 300).

Suomen kirjakielen perustajan AGRICOLAN kirjoissa tavataan tämmöisissä tapauksissa:

1) tavallisimmin gh: wighattomas, werghan, alghusta | teghen, walghistapi.

2) toisinaan paljas g: tegon, algus, wlgos, wirgasans | nägyte näytä, sigijte sijitä, negit.

3) ghi, mutta ainoastaan e:n, ä:n edellä: ei lughietaisi | ierghien | sulghie | ylghien | nälghiest.

4) i, ij: teien | puietettu, luijetteleman | pelietkö.

5) ghw: aijghwonut Rk. 80.

6) w: aijwoim aiomme Rk. 3, näwuyn Ap. T. 9: 12.

7) joskus ei mitään: pelolla Rk. 65 b | pelätetty Rk. 75 b.

Samoja kirjoitustapoja tavataan myös MARTIN maanlainkäännöksessä, josta pari esimerkkiä: 1) sughun, pelghon, perghata, ruoghaxi | näghyttä, sighittävät. — 2) welgasta, wargasta, tegoilla | kylgittäin. — 3) äies, yliäldäns, häriän. — 4) aian (myös aighan) | jaetan | wlos (myös wlghos, ulwos), Turust K. 4.

Ylipäänsä yhtäpitävä on kirjoitustapa JUUSTENin messussa Esim. 1) sughusta, seghas, aighala H II b, alghusta, pelghon, corghotta | haghem, ei teghe E I b, teghet H II b, walghisti F III b, iulghistapi F I b | näghyit H II. — 2) aigan E III b | wlgos, pelgolla, korgotta | sotawägen F III b. — 3) aiastaian E III | ei tee H b, väessä.

JAAKKO FINNOLLA: sughus, wirghottaa | julgistan | viruota, ulwos, vluos | häriän, sulie | vijat | reen.

Seuraavan vuosisadan alussa alkaa kirjoitustapa siinä kohden muuttua että gh:n asemesta suuremmalla johdonmukaisuudella kirjoitetaan g.

LJUNGO TUOMAANPOIKA kirjoittaa tosin esim. sughun K. 35, sughuin sukuisin K 4, näghyttää; mutta yleisempi on g,

esim. tagannut, aigastaian, velgasta | järgettömän, julgistaa, lagittomasti. Tämän ohessa toiselta puolen: seliän, häriän | paeta, laillisesti, wäellä | poian | Turusta K. 7.

Eerik Sorolainen kirjoittaa harvoin gh:n (wirghasta), jota vastoin hänellä säännöllisesti on g, esim. wigatoin, lugus, algamme, ialgoistansa, ulgos l. vlgos, wirgastansa, wirgoitais | tegem, tegit, nägin, nägyit, telgen, walgista. Näitten ohessa: näjit, ijälläns | aijan | walista | pellättä | ulwos. — Hemmingillä sughusta, polghit | pugun, jagoit, algusta | ulwos, pelwos | yljän, näljän, culje | ajal, iäläns | ulos. — Schroderus (sanakirja 1637): segas, vargas, vargasta, virgotus | wlvos.

Raamatunkäännöksessä v. 1642 on gh:n sijalla säännöllisesti g, esim. jagan, ruogon, polguillens, pelgon | tygö, nägys. Tämän säännöllisen kirjoitustavan rinnalla, joka on yleinen varsinkin takavokaalien edessä, tavataan vaihdellen muitakin, esim. suljettu, aiwoitun, wirwotit, jalwollan, tahwolla, näwys | jaan, seasam, wiras, näys.

Tämä ensimäinen täydellinen raamatunkäännös on ikäänkuin vanhan ja uuden kannan rajana. V. 1685 ilmestyneessä raamatussa, jonka kieltä Henr. Florinus oli parantanut, on aivan tahallisesti muutettu g:t; niin kirjoitetaan esim. ruowon (1642 ruogon), teot (1642 tegot), alusa (1642 algusa), jaloist (Judithink. 6: 9, 1642 jalgoist), wirwotta (Sal. sananl. 25: 13, 1642 wirgotta). G:n käyttäminen oli rajoitettu muutamiin tapauksiin; sitä nähdään kahden u:n välillä, esim. lugun (vrt. luettaman), sitä paitse esim. waagalla, tygö.

Jotenkin samalla kannalla tapaamme asiat vielä viime vuosisadan alkupuoliskolla. Daniel Juslenius kirjoittaa sanakirjassaan (1745) lucu, -ugun | pucu, -ugun | sucu, -uun l. -ugun | waca, wagan | tygö; muissa sanoissa ei g:tä tavata, vaan kirjoitetaan esim. jälki, -äljen | härkä, -rjän | halco, -lwon | jaan, -jacaa | waaca, waan | huocan, -huoata | alan, -alcaa | näen.

G:n käyttämistä muutamissa tapauksissa tavattiin vielä myöhemminkin; Renvall nimen-omaan hyljättävinä mainitsee kirjoitustapoja sugut, lugut, huogata j. n. e. (Orthoëp. et orthogr. s. 14).

Kääntyäksemme näistä kirjoitustavoista tehtäviin kielihis-

toriallisiin päätelmiin, on ensinnä määrättävä, millaista äännettä gh ja g merkitsivät. Päinvastoin kuin AHLQVIST, joka olettaa tässä olleen tavallisen g:n, ja h:n olevan vain „äänettömänä g:n pönkkänä“ (Kieletär I, s. 4), on GENETZ (KL. s. 41, Virittäjä II, s. 147) ja jo paljoa aikaisemmin THOMSEN (GSI. s. 24) olettaneet että Agricolan gh osottaa jonkinmoista spiranttista g:tä. Ei ole kuitenkaan ennen huomattu että tämän äänteen ääntämisestä on suoranainen todistuskin, jonka on antanut ainoa vanhempi foneetikkomme DAN. JUSLENIUS, joka mainitussa (s. 12) „Appendix“ teoksessaan sanoo:

„*Ge, g*, durum, seu ג dagess. post *n:* ut *ongi* hamus — — germ. *anger*, et Svec. *ånger*. Sed raphatum post vocalem et molliter pronunciandum: ut in *sugun*, cognationis (Appendix s. 3).

Aivan samoin sanakirjansa esipuheessa:

g durum post *n.* ג dagess. ut Gall. *gu*, Ital, *gh.* et *g* Svec. pariter ac Germ. post *n.* at post vocalem plane molliter pronunciandum, exclusa omni aspiratione Germanica et Russica: lenius fere qvam Svec. *age*, *båge;* et Germ. *Plage.*

Sitä g:tä siis, jonka hän kirjoittaa ongi sanassa, hän pitää muiden kielen g:n veroisena; sitä vastoin g sugun sanassa on „plane molliter pronunciandum“. Ei ole epäilemistäkään että hän tarkoittaa spiranttista ääntämistä. Sitä todistavat nuo heprean kieliopista lainatut termit „dagessatum“ ja „raphatum“, jotka kaikesta päättäen osottavat klusiilin ja spirantin suhdetta. Niin mainitsee Jusleniuskin p:tä = בּ dagessatum, ja f:ää = בּ raphatum.[1] — Vähemmin selvä on Jusleniuksen lause että g äännetään „exclusa omni aspiratione Germanica et Russica“. Luultavasti se ei kuitenkaan osota muuta kuin että siinä ei ole saksalaisen tai venäläisen sanaa alottavan g:n eksplosioonia, tai kenties se merkitsee sitä, että supistuma oli siksi väljä, ett'ei spiranttinen häly tullut sanottavasti kuuluviin. On aivan varmaksi katsottava että tämä parissa tapauksessa vielä Jusleniuksen aikana tavattava spiranttinen g oli sama äänne, jota vanhemmissa muistomerkeissä kirjoitettiin gh:lla ja g:llä. Ei tietysti voi

[1] Vrt. heprean ääntämisestä WILHELM GESENIUS' Hebräische Grammatik, völlig umgearbeitet von E. Kautzsch ^{25}1889, sivv. 29—30 ja 52—54, josta näkyy että Dageš (lene) ja Rāphè merkit ylipäänsä osottivat klusiilin ja spirantin vastakohtaa.

ajatellakkaan että gh ja g tämmöisissä tapauksissa olisivat eri äännettä tarkoittaneet.

Yllä esiintuoduista esimerkeistä olemme nähneet että vanhemmissa muistomerkeissä tavattiin gh:ta ja g:ta kaikissa asemissa, seuraavasta (tai edellisestä) äänteestä huolimatta. Mutta sen ohessa tapasimme vaihtelevia rinnakkaismuotoja. Kun seuraavana äänteenä oli palataalivokaali e, i, ä, tapasimme toisinaan puheen-alaisen äänteen merkkinä ghi (ylghien), mutta olipa sen sijasta samoissa tapauksissa sekä j:hin päättyvän diftongin jäljessä myös i, ij, toisinaan ei mitään. Sitä vastoin takavokaalien edellä jotenkin säännöllisesti tapasimme gh:n ja g:n. Kerta oli Agricolalla ghw (aighwonut), verraten harvoin muuten labialiseerattujen vokaalien edessä w, u tai ei mitään (ks. yllä s. 23.) Koska siis toiselta puolen visseissä tapauksissa kirjoitetaan ghi, toiselta puolen ghw, niin ei voi olla epäilemistäkään että se spirantti, joka suljetussa tavuussa edusti avonaisen tavuun k:ta, ei ollut aina yksi ja sama, vaan kahta eri laatua. Se onkin hyvin luonnollista, koska avonaisen tavuun k:kin on joko mediopalataalinen tai prepalataalinen (vrt. 10 §, s. 5). Samoin kuin k:n, riippui spirantinkin luonne seuraavan tavuun vokalismista. Takavokaalien edessä se muodostui taempana laessa, ja kun seuraava vokaali oli labialiseerattu, niin varmaankin labialiseeraus, niinkuin yleensä on tavallista (vrt. s. 6), jo alkoi niin aikaisin että itse spiranttikin tuli kosketetuksi. Tämmöistä labiaaliartikulatsioonilla äännettyä spiranttia epäilemättä tarkoittaa Agricolan ghw. Toiselta puolen taas etuvokaalien edellä spirantti äännettiin enemmän edessä, prepalataalisesti, jonkalaista ääntämistä kirjoitustapa ghi varmaan osottaa.

Kysymys on nyt, miten on tultu nykyiselle kannalle, ja kuinka aikaisin puheen-alainen spirantti alkoi muuttua ja kadota.

Jos ajattelemme että mediopalataalinen spirantti labialiseerattujen vokaalien edellä oli sekin vähän labialiseerattu, niin voimme ymmärtää että se akustisesti oli hyvin lähellä w:tä, varsinkin kun mediopalataalinen supistuma-aukko kaiketikkin oli jotenkin avara. Niin-ikään oli varmaan prepalataalinen spirantti, jonka artikulatsiooniasteesta on sama muistutus tehtävä, hyvin lähellä j:tä. Sitä todistaa parhaalla tavalla se seikka, että muu-

tamassa kohden kirjoitetaan gh, g semmoisessa paikassa, missä varmaan oli yhteissuomen muotoihin katsoen v tai j. Esim. wäghyn vävyn MART. K. 35 (LJUNGO TUOM. wäuy), vrt. veps. *v'ävu*, vir. väi | mahdollisesti wlgocat AGR. UT. Jac. 5: 1, vrt. liiv. *ulu̯'b;* virossa kuitenkin ulguma, joll'ei se ole analogisesti muodostunut || wäghyit AGR. UT. Ap. T. 9: 24, wäghuit Ap. T. 20: 3, wägyweiset Luc. 20: 20, wäighy (myös: weiupi), vrt. liiv. *veɹi'b*, inf. *veɹ'ə* kalastaa | welghisteni Matth. 25: 40, welgilleni Matth. 28: 10 (nom. welij, Marc. 5: 37; 6: 3); vrt. liiv. *vel'* pl. *ve̯lid*, lapp. viellja. Näkyy siis selvästi että gh, g ainoastaan on käytetty v:n ja j:n merkkinä, joiden kanssa, sen siis täytyi olla suuresti yhtäläinen.

Seurauksena on että tämän spirantin vaihtuminen ja jakautuminen v:hen ja j:hin oli hyvin helposti tarjona. Jos spirantti äännettiin labiaalimuodostuksella ja spirantin artikulatsioonisupistuma, joka varmaan jo alustakin oli melkoisen avara, kehittyi yhä laajemmaksi, niin lopulta tuli aukko niin suureksi että mediopalataali-artikulatsiooni kokonaan jäi pois ja ainoastaan labialiseeraus jäi jäljelle. Täten oli *hal$_{\gamma}$on muodosta ehditty nykyisten murteiden halvon (< *halwon) muotoon. Jos taas seuraava vokaali ei ollut labialiseerattu, vaan esim. a, niin oli luonnollista että, jos mediopalataalinen supistuma yhä enemmän aukeni, vähitellen orgaanit tulivat seuraavan vokaalin a:n asemaan. Seurauksena oli tietysti vokaalin piteneminen; tultiin *jal$_{\gamma}$an muodosta jalaan muotoon. Tahdon muistuttaa että äänteen kehitys on saattanut samaa tietä kulkea, ja on murteittain kulkenutkin, labialiseerattujenkin vokaalien (u:n, o:n) edellä (vrt. s. 21).

Jos taas prepalataalinen spirantti kehittyi saman suuntaan, niin että artikulatsioonisupistuma siinäkin yhä aukeni ja spiranttinen häly poistui, oltiin jo aivan suomen puolivokaalisen j:n tasalla. Artikulatsiooniaukon yhä suuretessa alentui tämä äänne vain pelkäksi ääntеensiirtymäksi; siis *mä$_{\gamma}$en > mäɹen > mäen. Toisella puolen saattaa tapahtua muutamissa kohdissa sama prosessi kuin yllä jalaan sanassa, nim. että supistuman auvetessa orgaanit tulevat seuraavan vokaalin asemaan, joka siis siten joutuu pidentymään (nälään, hylyyn, kuliin).

Samaa viitattua suuntaa, nim. supistuman aukeamistietä, on

artikulatsioonin muutos epäilemättä kulkenut niissä tiloissa ja murteissa, joissa se nykyään ei enää tule ensinkään näkyviin (jalan, härän j. n. e.).

Muutosten ajasta täytyy sanoa että ne varmaan eri murteissa tapahtuivat eri aikoina. Mediopalataalinen spirantti silminnähtävästi pysyi länsimurteissa jotenkin kauvan paikoillaan; muutamat jo aikaisin tavattavat poikkeavat kirjoitustavat tulevat ehkä vain yhteenvivahtavien äänteiden sekoittamisesta; enintään ne voivat osottaa että kirjakieleen oli kulkeutunut muotoja edistyneemmistä murteista. V. 1685 ilmestyneestä raamatunpainoksesta (yllä s. 24) näkyy että jo 1600 luvun loppupuoliskolla johonkin määrin oli ehditty nykyisten olojen kannalle. Vain jossakussa tapauksessa (etenkin kahden u:n välillä) oli spiranttinen g säilynyt vielä 1700-luvullakin. Varmaan muuten kirjoitustapa g säilyi itse ääntämistä kauvemmin. Renvall lausuu kirjoitustapojen sugut, lugut j. n. e. johdosta: „quod vero g non nisi ab hominibus quibusdam litteratis, elocutioni svecanæ adsvetis, litteræque scriptæ adhærentibus, pronuntiari observavimus". (Orthoëp. et orthogr. s. 14). Että äänne oli kadonnut näkyy paraiten siitä että jotkut siis kirjoituksen mukaan äänsivät tässä tavallisen g:n. — Itämurteessa, josta ei ole juuri ollenkaan vanhempia tietoja, oli muutos epäilemättä aikaisempi kuin lännessä.

Prepalataalinen spirantti on ollut haihtuvaisempi kuin mediopalataalinen. Jo 1500-luvun kirjoittajilla näimme gh:n (ghi:n) tiheään vaihtelevan i:n, ij:n kanssa tai olevan näkymättömissä. Jos kohta kirjoitustavan horjuvaisuus oli tähän suurena syynä, niin on aivan epäilemätöntä että tässä kuvastuu murteiden edistyneempi kanta. Niistä 1400-luvun esimerkeistä, jotka tavataan asiakirjoissa ja jotka yleensä ovat Hämeen murteen alalta (ks. yllä s. 22), näkyy että etuvokaalien edellä ollut prepalataali-spirantti jo silloin mainitussa murteessa oli pääasiassa ehtinyt kadota. Yleensä näkyvät muutokset idästä alkaneen ja levinneen länteen päin.

b. Dentaali. Koko suomen kielen alalla on yleistä että avointa tavuuta alottavaa klusiilia t:tä l:n ja r:n jälkeen edustaa edellisen l:n, r:n pidennys (pellon, virran, ymmärän). Eroavaisuuksia tavataan vain vokaalin jäljessä.

Itäsuomessa on vokaalien välissä alkuperäinen äänne kadonnut. Tässäkin tapauksessa voivat tällä sijalla tavattavat v (w) ja j äänteet olla syntyneet yhtä hyvin äänteen siirtymisestä kuin olla alkuperäisen äänteen varsinaisia jatkajia, esim. kuon = kudon, pyyän l. pyyvvän, noian l. noijan, noijjan, tiän l. tiijän, tiijjän.

Länsimurteissa on sen sijaan useampia edustustapoja:

1) ð, jonka ääntämistä on eri tavoin kuvattu, ja jota eri paikoin eri tavoin äännettäneenkin. Renvall sitä nimittää „d tremulum“, (Lexicon s. IV) sekä kuvaa sen ääntämistä:

„Consonans *d*, quam ab incolis territorii Aboënsis fere ubique, nec non Satakundiæ et Ostrobottniæ meridionalis passim, tremula fere inter *l* et *r* versante lingua enuntiari audies“ (Orthoëp. et orthogr. s. 10).

Samoin hän kieliopissaan sanoo:

„Det rena Vest-Finska *d* — — har ett eget tremulerande ljud, likasom man på en gång ville utsäga *dlr* eller *drl*“ (Språklära s. 4).

Aminoffilla mainitaan „tuo omituinen r:hän ja l:hän samalla kertaa vivahtava aspireerattu d ääni“ (Suomi II, 9 s. 238). Genetzin kertomus on:

„Suomen *d* on oikeastaan heikon *r*:n kaltainen ja vienoon äänelliseen *s*:ään vivahtava äänne“ (Kielioppi [3], 1 §).

Koetamme seuraavassa antaa jonkinmoista foneettista selitystä tästä vaikeasta äänteestä. Lounaissuomainen ð on alveolaarinen äänne, joka ei ole oikea spirantti eikä tremulantti. Spirantista se eroaa siinä, että artikulatsiooniaukon väljyys estää hälyn syntymistä. Tremulantista se eroaa siten, ett'ei siinä ole useampia lyöntejä, mutta on kuitenkin sen kaltainen siinä, että kieli muuttaa asemaa, tehden lyönnin alveolia kohti ja jälleen eroten. Se että kieli tekee yhden lyönnin, niinkuin klusiileissakin, kuitenkaan kiinteästi liittymättä artikulatsioonipaikkaan, selittää, kuinka tämä äänne yht'aikaa voi vivahtaa d:hen ja toiselta puolen r:ään ja l:ään. Lyhyesti: ð on semmoinen tremulantti, jonka täräh-dyksien luku on supistunut yhteen ainoaan. — Onko tämä äänne aivan sama Etelä-Pohjanmaalla, en voi sanoa, mutta lounaismurteen rajaseuduilla tavataan yllä kerrotun asemesta yleensä tärytön r. — Länsi-Suomen kaupungeissa ja ruotsalaisen asutuksen entisillä aloilla saapi kuulla joskus alveolaarista klusiilia d:tä, samoin kuin sivistyneessä puhekielessä.

2) Tremulantti (alveolaarinen) r on nykyään puheen-alaisen äänteen yleisin edustaja lännessä. Etelä-Pohjanmaalla ja osittain Satakunnassakin näkyy selvästi että ð antaa sijaa r:lle, sillä vanhempien ihmisten ð:n sijalla on nuoremmilla r. Vrt. AMINOFF, Suomi II, 9, siv. 238; WARELIUS, Suomi I, 1847 s. 83.

3) Alveolaarinen l tavataan tällä sijalla länsimurteen itäalueella, sen itärajasta (Valkealasta ja Iitistä) aina Hauhon, Kangasalan ja Ruoveden tienoille saakka, josta yksi niemeke l-murteen aluetta pistää aina Ikaalisiin ja Mouhijärveen. Vrt. WARELIUS, Suomi 1847 s. 83.

Vanhemmassa kielessä tavataan esimerkkejä siitä, ett'ei assimileerausta vielä ollut tapahtunut r:n, osittain l:nkään jäljessä. Esim. sildanpæsta (Huittisista 1419, ARW. II s. 48) | AGRICOLAlla: ildan || lepæstwnpordas (Tuuloksen ker. 1499, ARW. V s. 178) | AGRICOLAlla wirdhas, wirdhet, cumardha | MARTILLA irdhalle, purdha, hirdhes | Valan esisanoissa: kärdalla, kerdan | LJUNGO TUOMAANPOJALLA purdha, merdan, kerdan | SOROLAISELLA wirdat. Mutta näiden ohessa porras (Jämsän ja Kangasalan raj. 1482, HAUSEN s. 118). Ja l:n jäljessä assimilatsiooni on yleinen siinäkin, missä r:n jäljessä on d, esim. sillanpä, sillanpæ (Loimaan ker. 1506, HAUSEN s. 130 | sillantaka (Saaristen pit. 1507, HAUSEN s. 178) | AGR.: waellan | MARTTI: sillan, wallall | LJUNGO T.: pelloldans, wäkiwallalla j. n. e. Näkyy siis että assimilatsiooni alkoi aikaisin, ja l:n jäljessä aikaisemmin kuin r:n.

Vokaalin jäljessä kirjoitettiin dh ja d. Esim. asiakirjoissa: sudhinsalo Sudensalo (Maskussa 1332, ARW. II, s. 1) | Sudhenhauta (Hauhon ker. 1482, HAUSEN s. 58) | sydhenmaa (Tuuloksen ker. 1499, ARW. V. s. 178) | wädhentaka (Sääksmäessä 1553) || weden (Hauhon ker. 1479, HAUSEN s. 58) | Hydes (ib. 1482).

Tavallisimmin kirjoitettiin 1500-luvulla dh, harvemmin d (AGR. modhon, tiedhette, mutta myös: meiden). Seuraavan vuosisadan alussa tuli d yhä tavallisemmaksi, kunnes se Sorolaisen myöhemmissä teoksissa ja 1642 v:n raamatun käännöksessä oli yleinen. Että tässä h, jolla varmaan tahdottiin spiranttista

äännettä osottaa, jäi pois, on tietysti puhdas kirjoitustavallinen muutos, verrattava gh:n ja g:n suhteesen.

D:n ääntämisestä sanoo JUSLENIUS:

„*De*, raphatum: ut *ahdas* angustum; *kidas* in rictu: haud secus ac in Svecorum *Fader*, *heder* — —. Sed post *l* et *n* est *d* durum, seu ד ut in *aldis* paratus et venalis, *anda* dat. sicut in — — Svec. et Germ. *ander* (Appendix s. 3).

Samoin sanakirjansa esipuheessa:

D, *d*, *de*. ד raphatum apud Hebræos, ut in Svecorum *fader*, *heder:* et Germ. *adel*, *edel*. post *l* et *n* est *d* durum seu ד dagessatum, ut in Svec. et Germ. *ander;* et ut *d* Gallicum.

Tarkoitus epäilemättä on että ahdas, kidas sanoissa d äännettiin spirantin tapaan (vrt. g, s. 25), jos kohta esiintuodut vertauskohdat muista kielistä (ruots. fader, saks. edel), niinkuin RENVALL (Orthoep. et orthogr. s. 10) syystä muistuttaa, eivät ole paikallaan. Ja varmaankin tämä äänne oli sama kuin nykyinen lounaissuomalainen (ja eteläpohjalainen) ð, jonka ala vain vielä muutamia vuosisatoja takaperin ulottui paljoa laveammalle kuin nykyään. Yllä tapasimme asiakirjoissa dh:ta, d:tä niillä aloilla, joilla nykyään r, l, on vallassa: näkyy siis, että ð on koko länsimurteen alalla ollut r:n ja l:n edelläkävijänä. Kehitys r:n ja l:ään onkin varsin luonnollinen. Koska tässä ääntеessä kieli tekee yhden lyönnin alveolia kohti, niin siitä, sekä sen artikulatsioonin että akustisen vaikutuksen puolesta, on suora tie sekä r:ään että l:ään. Se voi helposti reduseerautua täryttömäksi r:ksi, jos yksikin lyönti jääpi pois tai myös muuttua täräjäväksi, jos vain lyöntien luku lisääntyy. Toiselta puolen, jos tähän kielen yhteen lyöntiin liittyy kielen lateraalinen artikulatsiooni, niin tullaan väliäänteesen, joka suuresti muistuttaa l:ää, jos vielä lyönti jää pois, niin ollaan tavallisessa l:ssä.

Emme tietysti tarkemmin voi määrätä, milloin muutos r:ksi ja l:ksi on tapahtunut eri murteissa; jatkuuhan se muutamissa vielä tänäkin päivänä. Viime vuosisadalla tehdyissä murretutkimuksissa (Yliopiston kirj. D:ö. 13) mainitaan maron, malon = madon.

Itämurteen kehityksen ajasta voi perin vähän sanoa. Jos SEB. MÜNSTERIN „Cosmographey" teoksen suomalainen Isämeitä perustuu itämurteesen (huom. möe luult. = myö, siun = sinun),

niin olisi vielä 1500-luvulla murteessa ollut ð (meidhen, meiden). Se ei kuitenkaan tunnu luultavalta. — Tornion tienoilta on vuodelta 1554 nimi Niensal, joka voisi olla Niidensalo (Arw. VIII, s. 164); vertaa tähän wahermäkij Rantasalmelta v. 1555—56 (Arw. III, s. 319). Näkyy siis tämän äänteen katoaminen ainakin 1500-luvun keskivaiheilla olleen päätetty asia.

c. Labiaali. Avoimen tavuun p:tä vastaa ja on vastannut aikaisemminkin koko suomen kielen alueella suljetun tavuun alussa v (luvan, arvan, halvan), joka ani harvoissa murteissa on kahden vokaalin väliltä kadonnut.

31. Karjalan kieli liittyy menettelytavassaan lähimmin suomen itämurteesen.

Vastaamassa avoimen tavuun g:tä tavataan suljetussa tavuussa joko ei mitään, taikka v tai j seuraavan tai edellisen vokaalin laadun mukaan (v o:n, ö:n edellä, o:n jäljessä; j i:n edellä tai jäljessä), esim. joan jaan, jaga- | livotta-, joven, šuvaš, hauvin l. hauin | ijin ikuisesti, nom. igä | liijan l. liian. — Jos l, r käy edellä, niin edustaa avoimen tavuun g:tä suljetussa tavuussa paikoin konsonantin pidennys, useimmissa paikoin kuitenkin ei mitään, esim. varaš varas | kuret kurjet | näläššä; toisin paikoin: varraš, kurret, alletah aljetaan, ńäľľäštü- nälkääntyä (tässä ľľ varmaankin < lj, vrt. tois. paik.).

Avoimen tavuun d:tä vastaamassa tavataan suljetussa tavuussa samat vastineet ja samojen perusteiden mukaan kuin edellisessä g:tä vastaamassa: heäššä hädässä || pavoissa padoissa | kovašša kodassa | kuuven l. kuuen kuuden || loajin laadin | ńiijen l. ńiien niiden. L:n, r:n jäljessä on tapahtunut assimilatsiooni: kullan, parran.

Labiaaliklusiilia vastaa v, paikoin b: šiivet | tarveh | šalvata, paikoin: šiibet | tarbeh | šalbata.

Medio(pre)palataalia ja dentaalia edustavasta v:stä, j:stä vrt. yllä sivv. 20 ja 29.

32. Aunuksen suhteet ovat yleensä samat kuin karjalassa.

Medio(pre)palataalia edustaa: joko ei mikään tai v, j viereisten äänteiden laadun mukaan, esim. moata maata | havon: nom. hago hako | lovata loata | levvat leuat || pajista paista |

poijjan pojan. L:n, r:n jäljessä on tapahtunut assimilatsiooni: velloilleh veloillensa | hüllätä (varmaankin ll<lj, vrt. tois. paik.) | tarrennuh uskaltanut: pr. targien.

Dentaalilla tavataan aivan samat vastineet, esim. poan padan || mavon madon | toven toden | kävvä käydä || majeh made | vijjen viiden || pellon | kielän (< kiellän) | virroile.

Labiaalia vastaa v: sovaks sovaksi | salvas salvassa | turveh.

Sanan toisen ja seuraavien tavuiden jälkeen tavataan suljetussakin tavuussa klusiileja, esim. viheldän, kumardammos (mutta: turmella).

33. Vatjassa ovat olot hyvin valaisevaiset, mitä medio- ja prepalataaliin tulee.

Vastaamassa avoimen tavuun *k*:ta (tai *ʃš*:ää) tavataan suljetussa tavuussa aina puheäänellinen *g*, jos seuraa takavokaali (*a*, *o*, *u*, *ɐ*): *ɹagan* jaan, *ɹagɐn* jaoin, inf. *ɹakᾱ* | *kaugaz* kauvas | *tɐugō* touvon, nom. *tɐuko* | *ɹɐgɐd* joet, nom. *ɹɐʃši* joki || *vaɫgan* kaadan, inf. *vaɫkᾱ* | *vɐrgᾱ*, nom. *vɐrka* vaatteenkiila | *vargaz* varas | *kurgō* kurjen. — Jos etuvokaali seuraa, niin avoimen tavuun *ʃš*:ää vastaamassa on: 1) vokaalin jäljessä ei mitään tai heikko *ɹ*: *seätä (seɹätä)* seottaa jauhot veteen, prees. *seʃšän* | *äes*, gen.*äʃšē* | *mäed (mäɹed)*, nom. *mäʃši*; — 2) *r*:n jäljessä *ɹ*: *ärɹä* härän, nom. *ärʃšä* | *järɹülē* tuolille, nom. *ɹärʃšü*; — 3) *l*:n jäljessä *l*:n pidennys (*l*<lj ks. tois. p.): *ülē* hylje, pl. *ülʃšēd* hylkeet | *tēlē* teljen, nom. *telʃši*. Parissa tapauksessa tavataan *ď*: *aďin* hain, 3 pers. sg. *aʃši* haki | *avďi* hauvin, nom. *avʃši* | *purďin* purjin, 3 pers. sg. *purʃši* purki. Näissä on varmaan (osittain nojautumalla muihin muotoihin) lähinnä ollut g: *agin (vrt. *agɐn* haen), *purgin (vrt. *purgan*) *augin. G:n muuttuminen *ď*:ksi etuvokaalin edellä on parallelli k:n muuttumiselle *ʃš*:ksi (vrt. yllä sivv. 14, 17, 18).

Dentaalia vastaava aines on vokaalin jäljessä kadonnut, esim. *suɐd* sudet | *säe* kipuna: pl. *sätēd* | *süed* sydet | *tɐd* todet. Parissa sukulaisnimessä on suhde *t*: *d*, nim. *tädilē*, nom. *täti* | *ädälē* isälle. — Jos edellinen tavuu on päättynyt *u*-diftongiin, on assimilatsioonin kautta syntynyt *v*, esim. *ravᾱ* raudan | *sɐvon* soudan. Samoin on myös epäilemättä *ɹ*-diftongin jäljessä ensinnä

syntynyt pitkä j, josta vatjalaisten äännelakien mukaan on tullut pitkä *d'* (ks. tois. p.); esim. *ad'a* aidan: nom. *ajta*, < *ajjan | *päd'e* päiden. Ahlqvist on merkinnyt d':n lyhyeksi, joka varmaan on väärin. Hänen selityksensä, että d' olisi syntynyt id:stä (aďâ < *aidâ), ei saata rinnakkaistapauksiin verraten pitää paikkaansa. — Jos *l*, *r* käy edellä, on tapahtunut myöskin assimilatsiooni, esim. *elütä* hellyttää | *ʃšelän* (< *ʃšelän) kiellän | *para* parran | *karan* (< *karan) kaarran, inf. *karta*.

Avoimen tavuun *p*:tä edustaa *v*: *ʃšävülä* kävyllä, nom. *ʃšäpü* | *turvaz* tikapuut, pl. *turpad*.

Sanan toisen ja seuraavien tavuiden jäljessä tavataan suljetun tavuunkin alussa klusiileja, esim. *vaɹɐltan* vaihetan | *kukertan* kaadan (mutta *ɹuɐla* jutella, sanoa).

Samat suhteet näkyvät vallinneen johonkin määrin jo vatjalaisten ja kreevinien kielen yhteyden aikana. Kreeviniläisissä muistomerkeissä tavataan seuraavia esimerkkejä, joissa takavokaalin edellä on g: kauga kauvan (vatj. *kavga*) | rägad „strauch“ (vatj. *ragad*) | sülgatt sulat (vatj. *sulgad*) | jalgat jalat (vatj. *jalgad*). Etuvokaalin edessä sitä vastoin kreevinissä näkyy olleen j tai sentapainen prepalataalispirantti, esim. tegen, teǵǵen teen | näjen näen. — Myöskin dentaalin käsittely näkyy olleen sama, esim. tän tiedän (vatj. *tän*) | kawant kadonnut | gen. rawwi, nom. raute rauta.

34. Viron kielen nykyisiä oloja viitattakoon tässä ainoastaan muutamalla sanalla.

Medio- ja prepalataali on vokaalin jäljessä yleensä kadonnut. Esim. loen (oik. *luen*, virE. *lue*) luen | virE. *maadaᶜ* maata (virP. magada on analogiamuodostus) | näen l. nään (virE. *näe*), III inf. nägema. — L:n ja r:n jäljessä tavataan eri menettelytapoja. Takavokaalisessa sanassa, jos *a*, *u*, *e* (< *ɐ*) seuraa, on konsonanttiaines yleensä kadonnut, esim. *vɐlad* velat: nom. *vɐlg* | *varaz* varas | *orus* orossa: nom. *org* | *kure* kurjen, nom. *kuʲrg* | *sule* kynän: nom. *suʲlg*. Etuvokaalisessa sanassa sitä vastoin on pohjoisvirossa usein alkup. *ä*:n, *e*:n edellä *ɹ*, esim. *näʲlɹaga* nälällä, nom. *näʲlg* | *ärɹad* härät: nom. *ärg* | *ɹäʲlɹed*

jäljet: nom. *ɹäⁱl̲g* | *süⁱlɹe̲d* syljet: nom. *süⁱl̲g* (sitä vastoin *kül̲e̲* kyljen); sitä vastoin ei ole *ɹ*:tä *i*:n (alkup. *i*, *ü*) edellä: *nül̲i̲n* nyljen, III inf. *nüⁱl̲gima* | *ɹäri̲d* tuolit, nom. *ɹär̲g*. — Edellinen koskee pohjoisviron suhteita; etelävirossa (Võrun murteessa) on konsonanttiaines yleensä kadonnut, esim. *vɐlaᶜ* velat, nom. *vɐl̲g* | *sulɐᶜ* kynät; nom. *sul̲'g* | *sälähn* selässä | *pelädäᶜ* pelätä, prees. *pel̲gä* | *härä'* nom. *här̲g*. Tarton tienoilla olen kuullut enemmän pohjoisviron tapaan esim. *ärjä* härät | *säⁱl̲än* seljässä, (*ⁱl̲* < lj vrt. tois. paik.).

Dentaalia vastaava aines on yleensä kadonnut, esim. *sɐa̲* sodan: nom. *sɐda̲* | *käe̲* käden | *oɹa̲n* hoidan | *rav̲a̲* raudan (virE. *rav̲a̲*). *L*:n ja *r*:n jäljessä on tapahtunut assimilatsiooni, esim. *pɐl̲u̲* pellon: nom. *pɐl̲d* | *mur̲a̲n* murran: III inf. *mur̲dma* | *kieru̲* (r < rr) kierron: nom. *kie̲rd*.

Labiaalia edustaa *v*, joka kuitenkin labiaalisen vokaalin jäljessä (edellä) on enimmiten kadonnut. Esim. *sava̲* savan: nom. *saba̲* | *ti̲va̲* siiven: nom. *tiib* | *leɹva̲* (virE. *le̲vä̲*) leivän: nom. *leɹ̲b* | *kɐlva̲t̲a* kelvata: III inf. *kɐl̲bama* | *varva̲z*, virE. *varvas*: pl. *var̲bad*, E. *var̲baᶜ* || *tua̲* tuvan: nom. *tuba̲* | *ku̲e̲* takin: nom. *kuub* | heu tamman: nom. hebu (= hepo).

Kauvempana kuin sanan ensitavuun jäljessä tavataan l:n, r:n jäljessä klusiileja alkuaan suljetussakin tavuussa, esim. ütelda puhua | kähardan kähärrän.

Hyvin paljon esimerkkejä on muutenkin siitä, että alkuaan suljetussakin tavuussa tavataan klusiileja, esim. higi l. hige hien: nom. higi | räga rään: räga | hädas hädässä | abi avun: nom. abi | häbi hävyn: nom. häbi | kubu kuvon: nom. kubu. Budenz[1] on sitä mieltä, että nämät ovat jäännöksiä alkuperäisemmästä suhteesta. Tätä vastaan tulee kuitenkin muistuttaa, että murteittain tavataan säännöllisiä muotoja, esim. hee hien, avi, hävi, kuvu l. kou l. koo kuvon (Wiedemann EGr. s. 372, sanak.). Mutta sitä paitsi tavataan säännöllisiä muotoja jo vanhemmilla kirjoittajilla. Esim. Hornung (Grammatica esthonica 1693) kirjoittaa: higgi: g. hee (samoin Hupel sana-

---

[1] Ueber die verzweigung der ugr. sprachen s. 41.

kirjassaan) | abbi: awwi (myös GÖSEKEN, Manuductio ad linguam œsthonicam, s. 9: awwi) | kubbo: kuwwo. Tämän johdosta täytyy päättää että nykyjään yleiset muodot higi, abi j. n. e. ovat syntyneet myöhemmän tasoituksen kautta (samoin kuin päinvastoin on murteittain yleistetty v esim. sanassa haav pro: haab haapa), eivätkä suinkaan ole alkuperäisiä.

Viron vanhemmista oloista voimme hyvin vähän päättää. HENRIK LÄTTILÄISEN Jogentagana osottaa vokaalien välissä vielä 1200-luvulla olleen konsonanttiaineksen, olipa se sitten klusiili tai ehkä pikemmin spirantti, joka nykyään on kadonnut. Samanlaista äännettä tarkoittanee g sanassa Hergænpæ, joka tavataan „Liber census Daniæ"ssa (vv:lta 1231—1254) [1].

Mutta vielä STAHLin kielessä tavataan nykyisistä oloista hyvin poikkeavia muotoja, esim. tegkut teot, tegko teon | sugkust suvusta | aigka ajan, aigkast ajasta | wölgka velan | koddast huoneesta | södda sodan, söddast sodasta | tödde toden | mulda mullan | körda kerran | tubba tuvan [2]. Ensi silmäyksellä arvelisi tämän johdosta, että vielä puolikolmatta vuosisataa takaperin virossa nykyinen n. s. „mutatsiooni" oli tuntematon asia. Mutta epäilyttävä on se, että Stahl on hirveästi horjuvainen. Yllämainitun menetystavan ohella tavataan esim. seuraavanlaisia muotoja: neht näet | ajal ajalla, ajast ajasta | poja pojan, pojast pojasta | mehjet mäet | wehjest voimasta: nom. wegki | herjat härät | jerjest tuolista (nyk. *järist)*: nom. jergk | kehje sees käden sisässä | lauwast pöydästä | hauwa haudan | wee, weh veden, wehst vedestä | warrest varresta || awwitab

---

[1] LANGEBEK-SUHM, Scriptores rerum danicarum medii ævi, T. VII, s. 551 (102).

[2] Esimerkit Stahlin kielestä ovat otetut Stahlin kieliopista ja sanakirjasta: „Anführung zu der Esthnischen Sprach", Reval 1637, sekä hänen kirjastaan: „Hand- und Hauszbuch für das Fürstenthumb Esthen in Liffland" 1637. Vrt. muuten Stahlin kielestä STEINGRÜBER, Bemerkungen die ehstnishe sprache in beiden hauptdialekten betreffend, veranlasst durch M. Heinrich Stahls schriften, Dorpat 1827; WESKE, Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1882 (s. 79). Otteita Stahlin kirjoista julkaisi myös ROSENPLÄNTER, Beiträge zur genauern kenntniss d. ehstn. sprache, V, s. 23 ja seur.

auttaa, aitako auttakoon. Kun nyt tiedetään että Stahlilla on törkeitä virheitä (esim. ep woiwat eivät voi) sekä muutenkin semmoisia muotoja, jotka ihan varmaan ovat muodostetut suorastaan nominatiivin analogian mukaan (esim. yks. gen. wessi veden), niin on meillä täysi syy päättää että puheen-alaisetkin muodot ovat ja vieläpä tahallisesti virheellisiä. On toiselta puolen myönnettävä, että hänellä on muutamia muotoja, joita ei yhtä helposti voi selittää tahallisiksi analogiamuodoiksi (esim. söhda syödä, johda juoda, edes = Gösekenin Manuductio s. 10 ees ja eddes, pudistanud = Gösekenin puistama ja puddistama), mutta Stahlin kielestä emme kuitenkaan saata mitään päätöksiä tehdä [1].

Tärkeä todistus Stahlin kieltä vastaan on se, että muilla saman-aikuisilla ja lähinnä seuraavilla kirjoittajilla tavataan jo johonkin määrin nykyiset olot. Joachim Rossinius, jonka kieli perustuu suureksi osaksi eteläviroon, kirjoittaa esim. ajal ajalla | reyat haavat (oik. reiät) | kauwa kauvan || rya riidan | tyame tiedämme | peab pitää | kichlaweo palkinnon (oik. kihlavedon) | keuwa käydä | wallato vallaton [2]. Hauskat kirjoitustavat ovat: nägnet näet, ei nägne ei näe (4:nnen kolminaisuussunnuntain evankeliumissa; Stahlilla samassa paikassa 1641 v:n käännöksessä neht näet), mutta sen rinnalla tehb tekee. Arvattavasti gh tarkoittaa jonkinmoista j:n tapaista heikkoa spiranttia (vrt. Stahlin mehjet mäet, wehje väen), joka siihen aikaan näyttää olleen etuvokaalien edessä. Myöskin Gutslaff, jonka kielioppi „Observationes grammaticæ circa linguam esthonicam“ (1648) perustuu eteläviroon, mainitsee muotoja hao, mao, hoo sanoista haggo, maddo, hobbo.

---

[1] Stahlin kielen arvostelemiseksi olisi tärkeä tutkia niitä saarnoja, jotka Georg Müller, vv. 1600—1606 on pitänyt ja jotka hiljakkoin on Tallinnassa löydetty. Ks. Reiman, Eesti Piibli ümberpanemise lugu s. 20.

[2] Esimerkit ovat poimitut niistä Rossiniuksen teksteistä, jotka ovat julkaistuina Rosenplänterin „Beiträge“ sarjan V:nnessä vihossa. Ne ovat alkuisin kirjasta „Evangelia und Episteln auf alle Sonntage durchs gantze Jahr“ etc., Riga 1632.

Lähinnä seuraavilla pohjoisvirolaisilla kirjoittajilla tavataan nykyiset olot. Esim. GÖSEKENillä (1660): wia: wigga mangel | koa: kodda Haus | lua kaas mit dem Besen | loa kaas mit urlaub (Manuductio s. 10). Samoin on laita HORNUNGin, pohjoisvirolaisen kirjakielen varsinaisen perustajan kirjoissa kaikkialla. Pari esimerkkiä hänen kieliopistaan (1693): sigga: sea | luggo: lou | tuggi: toe | reggi: ree | mäggi: mäe || weddo: weo | naddo nato: nao | messi: mee | ubba: uwwa (nyk. oa pavun). Ei ole mahdollista ajatella Stahlin ajoista Gösekeniin ja Hornungiin minkään perinpohjaisemman muutoksen ehtineen tapahtua.

Tulemme siis siihen päätökseen, että viron kieli sinä aikana, jonka viron kirjakieli on ollut olemassa, pääasiassa on ollut puheen-alaisessa suhteessa nykyisellä kannalla. Muuten on viron kielessä epäilemättä kehityksen oletettava kulkeneen samaan suuntaan kuin suomessa.

35. Vepsän olen säästänyt näin loppupuoleen siitä syystä, että se liivin kielen kanssa jyrkästi eroo kaikista muista. Siinä nimittäin suljetussakin tavuussa aina tavataan *g*, *d*, *b* samoin kuin avonaisessakin. Esim. *sagarm* l. *zagarv* saukko, saarva (soarva) | *pagaɟšim-pu̱* paatsain | *l'igotan* liotan | *raǵend*, *raǵendɐińe* maitopytty = suom. rainta | *ŕiǵendan*, *ŕiǵehťin* riennän (vrt. rikenehen joutuun Kal. 45: 110) | *ťeǵen* teen | *v́övgad* l. *v́üu̱gad* velat | *śel'gad* selät | *ḱärgad* härät || vepsÄ. *vaɟldan*, vepsE. *våvdan* vallan, luvan | *irdal'e* (vepsÄ.) l. *irdaɟlɐ* ulos || *kabahtan* kavahdan | *sabutan* saavutan | *ḱib́ištab* kivistää | *habuk* havukka.

36. Liivissä on aivan sama suhde: *g*, *d*, *b* tavataan yhtä hyvin alkujaan suljetun kuin alkuaan avonaisenkin tavuun alussa. Esim. *paga̱'st må̱ŕa* paatsain | *mägu̱'d* mäet | *sä̱lgad* selät | *ä̱rgad* härät || *sudu̱'d* sudet | *si̱ldad* sillat | liivL. *vå̱rdud*, liivI. *va̱rdəd* varret || *ibu̱'ks* hivus | *i̱lbuks* ilves (siis alkumuoto *ilbekse-) | *va̱rbaz* varvas.

Suomen näke- ja teke vartaloita vastaavien sanojen taivutuksessa ei sitä vastoin ensinkään esiinny g:tä: *nä̱b*, näen, näkee, *nä̱d* näet, *nä̱mə* näemme, impf. *neɟz*, kond. *nä̱ks*, partis. akt. *nä̱nd*, pl. *nä̱nəd*, *um' ne̱mist* l. *ne̱məst* on näkeminen, *ne̱ji* näkijä, mutta: *nä̱'də* < nähdä, *nä̱'tsə* nähdessä, *nä̱'dət* nähty, *nȧ'dəb*

nähtävä || liivL. *tieb* teen, tekee, *tiemə* teemme, impf. *teɹ*, kond. *tieks* tekisin, *teji* tekijä, mutta: *ti'edə* tehdä, *ti'etsə* tehdessä, *ti'edət* tehty, *ti'edəb* tehtävä. Itäliivissä on jälkimäisessä sanassa kautta koko sanan katkoääni yleistetty: *ti'ɐb*, *ti'ɐbəd* tekevät, kond. *ti'ɐks* j. n. e. (ainoastaan impf. *teɹ* ja nomen actoris *teji* on ilman katkoääntä). Se on tietysti lähtenyt niistä muodoista, joissa alkujaan on ollut h (*ti'ɐdə* < tehdä, vrt. alemp.).

Näiden verbimuotojen rinnalla on muutamia muita samavartaloisia sanoja, joissa taas kauttaaltaan esiintyy *g:* *nägu̯* pl. *nägu̯'d* näkö, kasvot | *nä'gtəb*, *nä'gtəb* näyttää || *tɹe'g*, pl. *tɹegu̯'d*, teko, kasvot | *tɹegu̯'ndəks* työ | *tɹegi'ńtəb* toimiskelee.

Mikään muu selitys ei minun käsittääkseni ole mahdollinen kuin että tässä esiintyy jälkiä n. s. „konsonantinpehmennys"-ilmiöstä, s. o. että nykyään vartaloina esiintyvät *nä-* ja *tie-* ovat abstraheeratut ja yleistetyt semmoisista muodoista, joissa alkuperäisen vartalon viime tavuu oli suljettu. Huomattakoon lisäksi että alkuperäistä konsonanttiäännettä näissä kahdessa verbivartalossa on seurannut etuvokaali, jota vastoin *nägu̯'*, *tɹegu̯'d*, *tɹegu̯'ndəks* muodoissa seuraa takavokaali. Tämä johtaisi siihen, että lähinnä ainakin etuvokaalin edellä on ollut jonkinlainen prepalataalispirantti, joka myöhemmin tykkänään katosi. Yleensä johtavat meitä liivin kielen monet yleistämis-ilmiöt ajattelelemaan, että nykyinen konsonantismin yhtäläisyys avonaisessa ja suljetussa tavuussa ei ole alkuperäinen, vaan muodontasoituksen kautta syntynyt. Ks. alemp.

Nasaalin jäljessä.

37. Suomessa on nasaalin jäljessä tapahtunut assimilatsiooni (*gk:* *g̱*, *nt:* *n̲*, *mp:* *m̲*): langan, nom. lanka (s. o. *lag̱an*, nom. *lagka*) | rinnan, nom. rinta | ramman, nom. rampa.

Suuri osa suomen länsimurretta poikkeaa kuitenkin siinä, että *g̱*:n jäljessä kuuluu k, esim. lankan (*lagkan*).

Kaikesta, mitä kirjallisten muistomerkkien nojalla voimme päättää, näkyy että nykyinen kanta pääasiassa on ollut vallitsemassa kaiken sen ajan, jolta meillä muistomerkkejä on olemassa. Niin kirjoitetaan esim. Linnun Kiwi (Lammin keräj. v. 1470,

Hausen s. 110). Agricolalla tavataan yleensä semmoisia muotoja kuin makunnan, waldacunnas, anna, lammas, lammasta. Poikkeuksia yleisestä tavasta ovat esim. london, loondon ja rindan. Muilla saman-aikuisilla ja seuraavilla kirjoittajilla yleensä on nn- ja mm-muotoja. Sitä vastoin ei saata tehdä mitään päätöksiä *gk*:n ja *g*:n suhteesta, sillä ng merkitsee kumpaakin (vrt. yllä s. 10).

38. Karjalan kielessä on n:n, m:n jäljessä tapahtunut assimilatsiooni (*nd: n̲, mb: m̲*) annan, ammun. — Sitä vastoin on *g*:n jäljessä g, esim lag̲gan.

39. Aunuksessa ovat aivan samat suhteet: tunne älä | lammas | mutta: heggen. Edempänä kuin toisen tavuun alussa tavataan nd, mb: avandot | enämbän.

40. Vatjassa edustaa samoin avoimen tavuun t:tä, p:tä nasaalin jäljessä nasaalin pituus: *ranaša* rannasta, nom. *ranta* | *ǯšänän* (< **ǯšänän*) käännän | *samaz* patsas, gen. *sampa*. — Jos takavokaali seuraa, tavataan *g*:n jäljessä *g*, esim. *raggad* länget | *aggod* hanget, nom. *anǯši*. Sitä vastoin etuvokaalin edellä on g:stä tullut *ď* (vrt. yllä s. 33), esim.: *enďe* hengen, nom. *enǯši* | *mändän* (< **mäggän*) leikin, inf. *mänǯšä* | *ondin* ongin, inf. *onǯšia*. Omituisesti sanotaan *ǯšenäd* kengät, nom. *ǯšenǯšä*, kenties jonkinmoisen analogian kautta.

Nykyiset olot olivat tässä kohden vallassa, mitä nt:n ja mp:n edustukseen tulee, jo vatjalaisten ja kreevinien yhdessä ollessa. Kreeviniläisissä muistomerkeissä kirjoitetaan annan | linnul, nom. lint | rinnat | menne, mennä || ammas hammas, nom. pl. ampatt. — Sitä vastoin ei ollut muutos g > *ď* tapahtunut, yhtä vähän kuin k > *ǯš* (vrt. sivv. 6, 14); sitä todistaa kirjoitustapa kenget (lue: *keggät*).

Kauvempana kuin sanan ensi tavuun jäljessä tavataan puheäänettömät klusiilit suljetussakin tavuussa; esim. *kunikaz* kuningas | *avatod* avannot | *parapad* paremmat.

41. Virossa on n:n, m:n jäljessä tapahtunut assimilatsiooni (*n*d: *n̲*, *m*b: *m̲*), esim. (virP. *ana̲n*, virE. *ana̲* annan, virP. *kä̲na̲ta*, kääntää, virE. *kä̲nä̲* käännän (n < nn), virP. *lama̲z*, pl. *lambad*, virE. *lamas*, pl. *lambaᶜ*, virP. *tamata*, E. *tamadaᶜ* temmata: prees. *tamban*, *tamba*.

Wiedemannin mukaan on menettelytapa sama *g*:n jäljessä. Hän kirjoittaa kaññas kangas | õññe ongen | säññi sängyn (EGr. s. 152). Itse en ole tämmöisissä tapauksissa, en pohjois- enkä etelävirossa kuullut pitkää *g* äännettä, vaan aina ainoastaan *gg*:n.[1] Esimm. keskivirosta: *lɐgga* langan, nom. *lɐgg* | *kuⁱniggaz* kuningas, gen. *kuⁱnigga* | *ɐnged* onget, nom. *ɐigg* || etelävirosta: *laggaᶜ* langat | *kaggas*, pl. *kaggaᶜ*. Ainoa murre, jossa olen kuullut pitkän *g*:n, on suomeen rajoittuva Narvan murre, jossa sanotaan, esim. *pagged* sangot, nom. *paggi*.

Henrik Lättiläisen kronikassa tavataan nimi Lembitus, Lambito, jossa nykyisen tavan mukaan olisi pitkä m odotettavissa. „Liber census Daniæ'ssa“ [2] on myös kirjoitettuna Sambas (epäilemättä = nyk. sammas). Näkyy siis että assimilatsiooni ei vielä ollut tapahtunut 1200-luvun alussa. Mutta kuitenkin lienevät nykyiset suhteet jo olleet muutaman vuosisadan ainakin vallitsemassa. Stahl kyllä kirjoittaa sunditut (v. 1641) (Rossinius v. 1632 sunnitut), tundil, mutta myös annap, tunnep.

Kauvempana kuin ensi tavuun alussa tavataan *nd*, esim. *parandan* parannan (Narvan murteessa kuitenkin *avanod* avannot, nom. *avand*). Etelävirossa samoin: *vanɐmbaᶜ* vanhemmat: nom. *vanɐmb* vanhempi. Pohjoisviron muotoja semmoisia kuin *vanemad* voisi käsittää niin, että niissä olisi tavuun sulkeumisen johdosta tapahtunut assimilatsiooni (m < mm) ja siitä m yleistetty (esim. nom. *vanem*), vrt. rantamurt. *pahemb*: g. *pahema* (Stahlilla oli mb: ennamb, suhremb, pl. nom. wannambat, ja sama mb oli vielä Hornungin aikana pohj. virossa: illusamb, silledamb). Vai olisiko loppu-b kadonnut nominatiivista ja siitä yleistynyt?

42. Liivin kielessä on *g*, *d*, *b* nasaalien jäljessä (vrt. 36 §, s. 38). Esim. *kaggaz* kangas, pl. *kaggəd* | *randad* rannat | *künduks* (< *kündükse-) kynnys | *ambaz* hammas, pl. *ambəd*.

Yksityinen poikkeus on *kåńim* sanka < *kannim; näyttää siltä kuin tämmöinen systeemipakosta vapaana oleva sana edustaisi

---

[1] Vrt. muuten Weske, Eesti keele healte õpetus, 1879, s. 41.

[2] Langebek-Suhm, Scriptores rerum danicarum, T. VII, s. 547 (93).

äännelaillista kehitystä. — Liivinmaan poiskuolleesta murteesta mainitsee SJÖGREN (LGr. s. 174) semmoisia esimm. kuin: ann: anab antaa (Kuurinm. *andə: andab*) | kann: kanab kantaa | šunn: šunub syntyä (Kuurinm. *šündə: šündub*) | tümb: tümub temmata. Nämät seikat, jos kohta analogia onkin suhteet hämmentänyt, näkyvät viittaavan alkuperäisesti erilaiseen käsittelyyn suljetussa tavuussa.

43. Vepsän kielessä on samoin *g*, *d*, *b*. Esim. *kaggaz* kangas, pl. *kagghad* | *endustada* ennustaa | *rinduz* rinnus | *künduz* kynnys | *rambad* rammat, nom. *ramb*.

H:n jäljessä.

44. Suomi. Medio(pre)palataali. Avoimen tavuun k:ta edustamassa tavataan suljetussa tavuussa:

a) k muiden vokaalien paitsi e:n, i:n edellä itäisissä murteissa: nahkan, tahkon, tähkän, ähkyn, paikoin vielä lahke[c] puheta[c] (esim. Nurmeksessa). Länsi-Suomenkin alalla tämä on tavallista, jos h:n edellä käy pitkä vokaali tai diftongi, sekä yleensä kauvempana kuin ensi tavuun jäljessä, esim. keuhkot, löyhkän, hapahkon.

b) j tavataan länsimurteen alalla ylipäänsä e:n edellä: rohjeta, rahje. Lounaismurteessa myös: tähjän.

c) v tavataan lounaismurteessa ja siihen rajoittuvalla kieli-alalla o:n edellä: tahvon, tahvota | nahvoista (lounaismurt. myös ähvyn).

d) Toisen tavuun vokaalin pidennys, jos tämä vokaali ei ole e, on yleinen koko länsimurteen alalla: pihaan (pihhaan) nom. pihka | tahoon, nom. tahko | tähään | pyhiin | älä ähyy[c]. Vrt. yllä s. 21.

e) Ei mitään itämurteissa e:n, i:n edellä: roheta[c], lahe[c], pyyhin, pyihin. Sama menetystapa on paikoin länsi- ja itämurteen rajoilla tavallinen muidenkin vokaalien seuratessa: pihan, tahon. Vrt. yllä s. 21.

Lounaismurteessa tavataan paikoin HAHNSSONin mukaan h:nkin jäljessä g, esim. nahgan, ähgyn (vrt. yllä s. 22).

Vanhemmassa kirjakielessä tavataan tässä kohden horjuvaisuutta. AGRICOLA kirjoittaa, tuhgan | lahgosta, ulospyhgi, mutta sen ohessa tuhaan | nahaan. SOROLAISELLA: uhgannut | tuhgaksi | rohgennut. — 1642 v:n raamatussa: nahgoista, tahgolla; sen ohessa: nahasta | pyhittämän.

Varmaankin tämä g, vaikk'ei Agricola sitä muodollisista syistä kirjoita gh:lla, osottaa samaa äännettä kuin yllä puheena ollut g, gh (s. 25). Se, mitä yllä on lausuttu tämän äänteen luonteesta ja sen kehittymisestä nykyisiin muotoihin, soveltuu, mutatis mutandis, tähän.

Dentaali. H:n jäljessä tavataan yleensä aivan samat suhteet kuin vokaalin jäljessä, nim. länsimurteessa ht: hð, hr, hl (ks. yllä sivv. 29—32), itämurteessa ht: h. Esim. tahðon, tahron, tahlon | tahon.

Vanhemmat kielenmuistot todistavat että kehitys tässä on kulkenut samoin kuin vokaalin jäljessä. Asiakirjoissa tavataan semmoisia esimerkkejä kuin: Lachdentaka (Lammin keräj. 1470, HAUSEN s. 110), kirjoitettu myös lacdentaka (Kulsialan keräj., 1506, HAUSEN s. 234, 235 y. m.) AGRICOLAN ortografian mukaan tulisi tässä kirjoitettavaksi hdh (cohdhata), sen asemesta hän lyhentäen kirjoittaa dh:n, esim. tadhomma tahdomme, tedhen tähden; kuitenkin myös hd:n, esim. yhdexi.

Dh oli tavallinen muillakin saman-aikuisilla ja seuraavilla kirjoittajilla, mutta pian tuli hd yleiseksi. Että ääntäminen oli hð, on selvä. Vrt. muuten yllä s. 29 ja seur. Itämurteen alalta (Rantasalmelta) tavataan vv. 1555—56 wahermäkij (=Vahdermäki ARW. III. s. 319). JUUSTENILLA on yhdessä paikassa kaksi kertaa lohutoxen (Me. E IV b), joka varmaankin on itäsuomalaista vaikutusta. Näkyy siis jo 1500-luvulla itämurteessa asia olleen nykyisellä kannallaan.

Länsi-Suomenkin murrealalla sanotaan nykyään enimmäkseen lähettää < *lähðettää; Hämeenlinnan tienoilla olen kuullut lährettää, AGRICOLALLA tavataan niin-ikään lehdetän ja lähdeten, muttä sen ohessa lehetti UT. Luc. 22: 8, JUUSTENILLA lähdetti Me. F I b, mutta sen rinnalla wloslähetti Me. F IV, lähätti Me. B II b, LJUNGO TUOMAANPOJALLA lähdettä N. 8, lähdetti K. 20. Luultavasti on lähettää muoto itäsuomalainen laina, joll'ei

tähän ole sovellutettava se, mitä alempana sanotaan aunuksen kaheksa muodosta. — Jotenkin uusia itäsuomalaisia lainoja suomen kirjakieleen ovat semmoiset sanat kuin viehättää, kohentaa (Agr. Marc 9: 12: codhenda lue: kohdentaa, myös: kohennat Rk. 75, vrt. veps. *kohtondan*, myös *kohendan*, nähtävästi on tähän sanaan vaikuttanut myös kohoan sanan analogia).

45. Karjalassa tavataan yleensä k tavuun sulkeuduttuakin. Esim. tähkät | leühkät kerskaat; toisinaan ei ole k:ta: reähät synnit, nom. reähkä | rahis rahje | tahota l. tahkota. — Sitä vastoin avoimen tavuun t:tä vastaava äänne suljetussa tavuussa on kadonnut: nähä nähdä, tähen tähden.

46. Aunuksessa tavataan sekä k että t tavuun sulkeuduttuakin: ähkätä työntää | ühten yhden | nähtä nähdä. — Kuitenkin sanotaan kaheksa, üheksä, juohattoa, lekahuttoa. Näiden selittämiseksi voisi ajatella läheisen karjalan kielen vaikutusta, mutta täytyy myöntää että semmoista on esim. kaheksa ja üheksä sanojen suhteen vaikeanlainen olettaa. Luonnollisin selitys on se, että nämät viittaavat takaisin siihen aikaan, jolloin aunuksessakin suhde ht—hd (hð) oli olemassa ja että tällaisissa sanoissa, joiden toinen tavuu aina oli suljettuna ja joista siis ei milloinkaan rinnakkain esiintynyt ht:llisiä muotoja, d äännelaillisesti katosi. Sitä vastoin semmoisissa muodoissa, joissa ht—hd vaihdellen tuli esiin, tapahtui analoginen yleistys ht:ksi. Sama selitys on mahdollisesti sovellutettava suom. muotoihin lähettää, säikähyttää j. n. e. Vrt. Thomsen BFB. s. 75.

47. Vepsässä tavataan niin ikään sekä *k* että *t* tavuun sulkeuduttuakin: *tahkata* tahota, prees. *tahktan* | *tahtaz* tahdas (taikina) | *ühtən* l. *ühten* yhden | *ńähta* nähdä.

Samaan tapaan kuin aunuksessa, sanotaan eteläveposässä: *kahesa* 8, *üheşa* 9, joiden selitys on epäilemättä sama kuin yllä on annettu. Äänisvepsässä on *kahtsa*, *ühtsa* < **kahtəsa*, **ühtəsa* (ks. alemp.). Samoin vepsE. *kohendan* paikkaan (vepsÄ. *kohtəndan*).

48. Vatjassa esiintyy vastaamassa avonaisen tavuun *k*:ta suljetussa *g* takavokaalin edessä: *nahgą* nahan | *vihgoşa* sitomasta | *pihgud* männyt. Tässä tapauksessa on useiden ääntämisessä puheääni jo siirtynyt h:honkin, niin että äänijänteiden hie-

roumisen sijaan on tullut puheääntä synnyttävä väräjäminen (*naygan*), tai vain sillä tavoin, että h:n loppuosa on puheäänellinen. — Sanassa *tahďin*, inf. *tahʃšia*, edustaa *ď* g:tä korkean vokaalin edellä. Sitä vastoin korkeavokaalisessa sanassa konsonanttiaines on kadonnut, esim. *pühin*, inf. *pühʃšiä*. Dentaalia vastaava äänne on kadonnut: *tahon* tahdon, *tahɵn* tahdoin, inf. *tahtoa* | *kahɵsą* 8 | *ühesä* 9. Kreevinin kielestä meillä on tästä tapauksesta semmoisia esimerkkejä kuin: ahas ahdas | eb tahu ei tahdo, taon tahdon | ühe yhden, jotka todistavat nykyisen kannan tässä kohdin olleen jo olemassa vatjalais-kreeviniläisen yhteyden aikana.

49. Virossa on k:ta, t:tä vastaava äänne kadonnut: tuha tuhan, nom. tuhk | pühin, inf. pühkida, pühkima | ahan ahdan, inf. ahta, ahtma | lehed lehdet, nom. leht | kaheksa | näha (myös nähja) | teha (myös tehja). Niissä tapauksissa, joissa etelävirossa ht:tä edustaa tt, on tämän käsittely sama kuin pitkien klusiilien muutenkin (nätä‘, tetä‘, ks. 54 §).

Esimm. vanhemmasta kirjakielestä: etelävirolainen Rossinius: erralahutust erottamista (vrt. lahkuma), tähes tähdeksi (mutta eteläviron mukaan: üttes yhdeksi). Stahlin kielestä näkyy lävitse että pohjoisvirossakin jo olot olivat nykyisellä kannalla (nahast nahasta, öhe yhden), jos kohta hän oman teoriiansa mukaan kirjoittaa myös nahckast, techtest tähdestä.

50. Liivissä on suljetussa yhtähyvin kuin avonaisessakin tavuussa *g*, *d*: *nå̄'gəd* nahat, nom. *nå̄'g* | *å̄'dz* l. *å̄'dəz* ahdas, pl. *å̄'dəd*.

Muista poikkeavasti ovat muodostuneet suomen lähden ja tahdon verbejä vastaavat verbit: prees. *lǟ'* l. *lǟ'b* lähden, *lǟ'd* lähdet, *lǟ'b* lähtee, kond. *lǟ'ks*, part. *lǟ'nd*, inf. *lǟ'də* | *tå̄'* l. *tå̄'b* tahdon, *tå̄'d* tahdot, impf. *tå̄'ž*, kond. *tå̄'ks*, part. *tå̄'nd* l. *tå̄'dən*, inf. *tå̄'də*. Näissä on siis h:ta seurannut konsonantti tykkänään kadonnut; semmoiset muodot kuin *lä'd* (lähdet), *tå'd* (tahdot) edellyttävät lähinnä alkumuotoja *lähed, *tahad l. *tahod. Varmaankin nämä d:ttömät muodot alkujaan kuuluivat niihin lukuisiin tapauksiin, joissa sanan toinen tavuu on ollut suljettu, sekä ovat niistä yleistyneet. Valaiseva on partisiippimuoto *tå'dən* < tahtonut, jossa *d*, ollen alkuperäisen avonaisen tavuun

alussa, on pysynyt; tavallisempi on kuitenkin analoginen partisiippimuoto *tą̄'nd*. Tärkeintä on se, että olemme saaneet uuden lisätodisteen siihen, että liivin kielen nykyinen yhtämuotoisuus avonaisessa ja suljetussa tavuussa ei saata olla alkuperäistä.

S:n jäljessä.

51. Suomessa tavataan suljetussakin tavuussa k, t, (p): laiskan, istun, (pispan).

Karjalassa on k:ta vastaava äänne tavallisesti kadonnut: lašetan l. lažetan lasketan; paikoin myös tavataan pitkä š, s: esim. kessessä keskessä. T:tä vastaamassa on sibilantin pidennys: laššut lastut, värissä väristä.

Aunuksessa on k, t pysynyt: üskän sylin | laškan laiskan || mustat.

Vepsässä samoin: *üskad* l. *üsköd* sylit | *ʒlaškad* laiskat, nom. *ʒlašk* || *muštan* muistan.

Vatjassa tavataan suhde *sk: zg* takavokaalin edessä, esim. *uzgon*, inf. *uskoa* | *ʒlaɹzgad* laiskat, nom. *ʒlaɹska* | *kazgɐd* koivut, nom. *kahɻši* (< *kaski ks. s. 17). Sitä vastoin on etuvokaalin edellä tapahtunut assimilatsiooni, esim. *lezę* lesken, nom. *lehɻši* (Ahlqvistilla kirjoitettu lessê, joka tuntuu epäiltävältä).

Jo vatjalais-kreeviniläisen yhteyden aikana oli nykyinen suhde, mitä g:n käytäntöön tulee, vallitsemassa, niinkuin kirjoitustapa usgun (lue: uzgon) todistaa.

Vastaamassa avoimen tavuun st:stä syntynyttä *s*:ää tavataan suljetussa lyhyt *s: musą* mustan, nom. *muśa* | *ɻšüsä* kypsyä (< *küstä') | *rǫsɐ* ruoste: g. *rǫśɐ* | *risiko* helminen kaulavaate (= ristikko).

Virossa on avoimen tavuun k:ta vastaava äänne kadonnut: virP. *laɹzą̄d* laiskat, nom. *laɹsk* | *lezę* lesken, nom. *leśk* || virE. *tuɹzu'* tuiskut | *pɐzɐ'* posket. Sitä vastoin pysyy suljetussa tavuussa st: musta mustan, nom. must | riista astian, nom. riist.

Uskollisena teoriialleen kirjoittaa Stahl usckust uskosta, laisckast laiskasta, kuitenkin myös todellisen puheen mukaan ussust; Hornung kirjoittaa usk: usso, käsk: kässo.

Liivissä on *k*, *t* suljetussakin tavuussa: *pvoskṵ'd* posket: nom. *pvoš̱k* | *lå̱ɹskad*, liivI. *la̱škad* laiskat | *ki̱skəb* kiskoo (myös: *ki̱səb*, epäilemättä lähtien semmoisista muodoista kuin *ki̱stəb* kiskottava < **ki̱sktəb*, vrt. *us̱təb* < **us̱ktəb* uskottava) | *musta̱'d* mustat, nom. *musta̱'* | *rišti̱'d* ristit, nom. *riš̱t*.

K t:n jäljessä.

52. Suomessa tavataan suljetussakin tavuussa k: matkan | pitkän.

Aunuksessa samoin: matkan | pitkän.

Karjalassa on k suljetussa tavuussa kadonnut: matašša matkassa | kätüt kätkyt | pitembi.

Vatjassa tavataan tässäkin suhde *tk: dg* takavokaalin edessä, esim. *pudgɵd* putket, nom. *putkɵ* | *kadgata* katkaista, prees. *katka̱n*. Kreeviniläisissä muistomerkeissä on kirjoitettu idgab itkee, itgan itken; siis on dg vatjalaiskreeviniläiseltä ajalta. — Pitkää *ɟ̱š*:tä edustaa suljetussa tavuussa lyhyt *ɟš*, esim. *piɟšäd* pitkät: nom. *piɟ̱šä*.

Vepsässä tavataan *k* suljetussa tavuussa, kun vain *tk* on säilynyt: *matkas* matkassa, nom. *matk* | *pit'kad* pitkät, nom. *pit'k* (*tk* > *ṯ*, ks. yllä s. 24, käsitelty kuin pitkät klusiilit).

Virossa on *k* suljetussakin tavuussa: *kotka̱z* kotka, pl. *koṯkad* (*tk* > *ḵ* ks. yllä s. 24, käsitelty kuin pitkä *ḵ*).

Liivissä on samoin *k: pitka̱'d* pitkät | *tutka̱'m* pää, loppu („tutkain") (*tk* > *ḵ* käsitelty kuin pitkät klusiilit).

5. Avonaista tavuuta rajoittavien pitkien klusiilien vastineet suljetussa tavuussa.

53. Suomessa, karjalassa, aunuksessa ja vatjassa vastaa avointa tavuuta rajoittavia pitkiä klusiileja alkuaan suljetussa tavuussa lyhyet, esim. suom. akat: akka | otan: ottaa | tapan:

tappaa || karj. palkata | katan | kaupan: kauppa || aun. kaiken | otan: inf. ottoa | aittu | viipata viitata: prees. viippaan [1] || vatj. *luzikad* lusikat, nom. *luzika* | *lautasa* navetosta, nom. *lauta* | *lepä* lepän, nom. *lepä* | samoin *ʇš* (< kk): *ʃš*, esim. *äʃšid* äkkijyrkät: nom. *äʇši*.

54. Viron kielen oloista tässä kohden vallitsevat yleensä jotenkin väärät ja sekavat käsitteet. Jos ottaa huomioon itse elävän kansankielen hienot kvantiteettivivahdukset, täytyy sanoa että viron kielen menetystapa, paitsi suomen kieleen rajoittuvissa murteissa (ranta- ja Narvanmurteessa), on prinsiipissään suomen kielen menettelytavasta eriävä. Huomata tulee nimittäin että ne äänteet, joita viron yleisessä kirjoituksessa merkitään k, t, p merkeillä, eivät oikeastaan ole ollenkaan samoja kuin suomen k, t, p, vaan kvantiteetiltaan pidemmät, jos kohta ei tosin niin pitkät kuin suomen pitkät klusiilit. Ne ovat yleensä kvantiteettinsa suhteen konsonanttien toisen pituus-asteen pituisia [2], niin että esim. t sanassa võtan (s. o. *vɵtan*) on yhtä pitkä kuin n viron sanassa linna (gen., s. o. *linna*). Mutta nyt tulee muistaa että konsonanttien toinen pituus-aste, joka ylipäätään on suomen suurinta pituutta vähän lyhyempi, ei ole suinkaan suomen lyhyiden, vaan pitkien konsonanttien tasalla. Suomen lyhyen k:n, t:n, p:n suoranaisina vastineina ovat puheäänettömät g, d, b, jotka muuten ovat virossa k:ta, t:tä, p:tä (s. o. *k*:ta, *t*:tä *p*:tä) vastaavat ensimäiset pituus-asteet.

Jos nyt siis sanomme: missä suomessa suljetussa tavuussa on k, t, p vastaamassa avointa tavuuta rajoittavia pitkiä klusiileja, siinä on virossa lyhyen vokaalin jäljessä k, t, p (s. o. oik. *k*, *t*, *p*), niin edellisen mukaan olemme samalla sanoneet, että viron kieli ei tässä ole yhtäpitävä suomen kielen kanssa. Semmoiset virolaiset muodot kuin *vaka*, *vɵtan*, *tapan* edellyttäisivät oikeastaan suomalaisia vastineita *vakkan, *ottan, *tappan. Se

---

[1] Konsonantin jäljessä Genetz (AunK. s. 126) sanoo klusiilien olevan puolipitkiä, jonka vuoksi hän niitä muistiinpanoissaan on merkinnyt milloin pitkiksi milloin lyhyiksi, esim. *ei virkka*, *firpan* kärsin.

[2] Vrt. Weske, Eesti keele healte õpetus ja kirjutuse wiis, s. 4; Hermann, Der einfache wortstamm, s. 24.

että vastaavien avoimien tavuiden rajalla yleensä tapaamme kolmannen pituus-asteen *(vakka, vøtta, tappa)* ei riipu siitä, että tavuut ovat avoimet, vaan siitä, että niissä on vokaalin heikennys tapahtunut.

Jos edellä käypi pitkä vokaali, diftongi tai vokaali + konsonantti, niin ei alkuaan suljetussa tavuussa tavata k:ta, t:tä, p:tä, vaan puheäänettömät g, d, b: esim. *palgᵃ* palkan, nom. *palk* || *sᵃdᵃn* saatan, virE. *sᵃdᵃ* | *kardᵃn* kartan, inf. *karta* || *kerbᵘd*, virE. *kirbᵘ*ᶜ kirput, nom. *kerp*, *kirp* | *kaʊbᵃ* kaupan, nom. *kaʊp*. Tässä siis edellisen mukaan tavattaisiin aivan suomen kielen oloja vastaava suhde, koska viron puheäänettömät g, d, b = suom. k, t, p. Kuitenkaan ei seikka tässäkään kohden ole itse asiassa enemmän suomenmukainen kuin edellisessäkään tapauksessa, vaan se riippuu aivan yksinkertaisesti siitä laista, ett'ei viron kieli suvaitse pitkän tavuuaineksen jälkeen pitkää konsonanttiäännettä, s. o. toista ja kolmatta konsonanttipituutta. Samoin kuin l on lyhennyt lyhimpään pituus-asteesen sanassa *maale*, virE. *kelä* kiellän, samoin täytyy **sᵃtan* muodosta tulla *sᵃdan*.

Koska ei pitkä konsonanttiäänne saata virossa esiintyä kauvempana kuin sanan ensi tavuun jäljessä, olisi odotettava että tässäkin asemassa tavattaisiin suljetussa tavuussa g, d, b. Eteläviirolaiset muodot semmoiset kuin *tʊmᵃdaᶜ* temmata, *lʊʒgᵃdaᶜ* leikata, *lähädä* lähetän, vastaavatkin täydelleen tätä odotusta. Pohjoisviron *tʊmᵃtᵃ*, (lähetan), samoin kuin myös yleiset luzika lusikan, nom. luzik tai luzikas lusikka, saattavat osittain riippua yleistyksestä, osittain siitä, että kauvempana kuin ensi tavuun jäljessä olevat klusiilit yleensä ovat virossa vetäyneet pois tämän äännelain piiristä.

Joskus on avoimen tavuun pitkää klusiilia vastaava aines suljetussa kadonnut, esim. *vʊᵉtud* otettu | *mʊᵉlda* miettiä | *jäᵉtud* jätetty. Epäilemättä nämät ovat jonkinmoisia analogiamuotoja.

Suomeen rajoittuvissa virolaisissa murteissa, rantamurteessa ja Narvan murteessa ovat yleensä hyvin samanlaiset olot kuin suomessa. Avonaisen tavuun rajalla tavattavaa suomen pitkän klusiilin pituista klusiilia (esim. *vaka* vakka, *ota* ottaa, *lepä* leppä) vastaa suljetussa tavuussa lyhyen vokaalin jäljessä k, t, p,

jotka minun käsitykseni mukaan olivat aivan samanlaiset ja yhtä lyhyet kuin suomen k, t, p:[1] *vaka* vakan | *otan* otan | *lepä* lepän. Sitä vastoin pitkän tavuun jäljessä kuuluivat puheäänettömät meediat g, d, b, esim. *avgud* aukot | *miegad* miekat | *kirbud* kirput.

55. Liivissä ei ole mitään erotusta alkuaan avoimen ja suljetun tavuun konsonantismin välillä (vrt. yllä s. 20). Klusiilit ovat aina puheäänettömät ja lyhyet, milloin niiden pituus ei riipu seuraavan vokaaliaineksen heikentymisestä. Esim. *sukạ'd* sukat, nom. *sukạ'* | *rikạ'z* rikas, nom. pl. *rikəd* | *pạɹkad* paikat *vitạ'd* otat | *lɹepạ'd* lepät, nom. sg. *lɹepạ'*.

56. Vepsässä arvelee Genetz (Kieletär 4, s. 14) Lönnrotin kielennäytteiden perustalla voitavan olettaa jonkinlaista „konsonanttien pehmennystä" ja jonkinlaisessa suomen kielen oloja vastaavassa määrässä, mitä pitkiin klusiileihin tulee. Asian laita on kuitenkin se että sekä Lönnrotin että Ahlqvistin kielennäytteet ovat siksi epätarkkoja, ett'ei niihin tässä suhteessa voida mitään perustaa. Tekemälläni matkalla olen aina kokenut näitä seikkoja silmällä pitää, mutta olot ovat eri murteissa siksi eroavat ja sitä paitsi siksi monimutkaiset, että on vaikea keksiä niitä seikkoja, joista vaihtelut riippuvat.

Seuraavia tapauksia huomautettakoon:

a) Sanan lopussa korollisen tavuun jäljessä loppuvokaalin poisheityttyä tavataan äänisvepsässä pitkät klusiilit, eteläpsässä sitä vastoin useimmissa paikoissa lyhyet; samoissa sanoissa on aina lyhyt konsonantti vokaalin seuratessa; esim. *ak*, vepsE. *ak* akka, part. sg. *akad*, nom. pl. *akad* | *gɹup* tuhma (ven. глупый), part. sg. nom. pl. *gɹupad*.

b) Kaksitavuisissa verbeissä tavataan ind. preesensin sing. 3:nnessä persoonassa äänisvepsässä pitkä klusiili, jota vastoin muissa persoonissa ja muodoissa lyhyt; eteläpsässä on tässäkin tapauksessa lyhyt konsonantti; esim. *kokin* kuokin: *kokib* kuokkii | *otan, otad,* 3 pers. *otab*, vepsE. *otab* | *tapan, tapad, tapab, tapab* tapan, loukutan. — Huomattava on että tämä ilmiö ei ra-

[1] Keskivirolaisten korvaan ne näkyvät tuntuvan heidän *g*:ltä, *d*:ltä, *b*:ltä vrt. Weske, Verhandl. d. Gel. Estn. Gesellsch. VIII, 4 v., s. 10.

joitu vain puheäänettömiin klusiileihin, vaan äänisvepsässä tavataan vielä semmoisia esimerkkejä kuin *ŕüǧin: ŕüǧib* ryin | *tagon: tagob* taon | *vodan: vodab* vuodan | *kudon: kudob* kudon | *udïn: udïb* uistilla pyydän (удить) | *hušin: hušib* pesen (laattiata).

c) s-vartaloiden kaksitavuisissa nominatiiveissa: *takïž*, pl. *takhed* l. *takhed* takiainen | *mätaz*, pl. *mäthad, mäthad* mätäs | *lïpaz*, pl. *lïphad, lïphad* lipas. Tämmöisiä muotoja tavataan sekä äänis- että etelävepsän alueella; kuitenkin sanotaan paikoin etelävepsässä (Šimjärven murteessa): *mätaz, lïpaz.* — Yhteydessä näiden kanssa mainittakoon *tapïn* loukku, vepsE. (Šimjärvessä) *tapïn.*

d) Eri murteissa eri tavalla käsiteltyjä ovat myöskin muutamat alkuperäisesti kolmitavuiset nominatiivit, joiden viimeinen vokaali on pois heittynyt ja joiden vastineissa suomessa on pitkä klusiili ensimäisen ja toisen tavuun rajalla: *kukor* kukkaro, pl. *kukrod* | *ikun* ikkuna, pl. *iknad* | *ɬukoɬ* lukko, pl. *ɬukɬod* | *hatar* jalkariepu, pl. *hatrad;* näidenkin rinnalla tavataan paikoin etelävepsässä (Šimjärvessä) *kukor, ikun, hatar.*

e) Useissa verbeissä, varsinkin u- ja i-vartaloissa, tavataan pitkä klusiili kautta koko taivutuksen, esim. *nukun, nukub*, imper. *nuku* nukun | *kukub, kukutazo, kukutas* kukkuu, kukutaan | *šütub*, inf. *šütuda* syttyä, *šütutan* sytytän | *ŕipun: ŕipub* riipun | *lükin*: *lükib* lykin, mutta: *lükɔdan* lykkään | *küpin, küpiń*, inf. *küpťä, küpťa* hyppiä, *küpitan* hypitän, *küpästab* hypähtää, mutta: *küpädamoɔ* hyppään. — Niin myös: *uptan* uppoan, *upoź* upposi, inf. *upota* upota, *uponu* uponnut, *upotan* upotan; sitä vastoin toisin paikoin etelävepsässä (esim. Ladvassa): *upoź, upota, uponu, upotan* j. n. e.; vrt. *hapnob* happanee, *hapań*, paikoin: *hapań* happani, *hapanu* hapannut, *hapata* hapata.

f) Konsonanttien edessä, keskivokaalin poisheityttyä, eivät enimmiten suomen pitkää k:ta, t:tä, p:tä edustavat klusiilit ole pitkiä, esim. *uptan* uppoan | *hapnob* happanee | *mäthad* mättäät.

g) Kauvempana sanassa kuin ensi ja toisen tavuun rajalla tavataan yleensä nykyään vain lyhyet klusiilit; esim. *küľb'eď*, gen. *küľb'eďin* sauna | *upotan* l. *upotan, -tab, -tada* upotan | *hapanzoɔtan, -tab* hapannutan | *sävbata* salvata | *magata* maata. Sil-

minnähtävää kuitenkin on että on ollut erotus alkuperäisen lyhyen ja pitkän klusiilin välillä tässä kohden, sillä sisäheitto, joka tapahtuu avonaisessa tavuussa, ei milloinkaan tule kysymykseen alkuaan pitkän, tavuuta sulkeneen klusiilin seuratessa; esim. *uptan* uppoan < *uppodan, mutta *upotada, upotada* | *sav̆ptan* salpaan < *salpadan, mutta *sav̆bata* < *salbattak.

Kysymys on nyt siis, osottavatko nämät pitkän ja lyhyen klusiilin vaihtelut mitenkään, että tämä vaihtelu joskus on ollut riippuvainen tavuun avonaisuudesta tai sulkeutumisesta. Minä puolestani tahtoisin tähän vastata myöntävästi. Semmoiset suhteet kuin *otab: otan, ak: akad, hapaṅ: hapata* j. n. e. tähän suorastaan viittaavatkin. Kun vielä otamme huomioon sen, että lyydiläismurteessa, joka muuten klusiilien käsittelyssä on vepsän kielen kannalla (vargastan varastan, rindan rinnan, kibun kivun), tässä kohden on aivan suomen mukainen vaihtelu (kurkku: kurkun, kukoi, part. sg. kukkoja, kazakka, -kan, part. kazakkoa, otan, otad, ottau), niin ei tunnu minusta liian rohkealta se päätös, että vepsässä alkuperäisesti on ollut samanlainen suhde, että pitkät klusiilit ovat olleet avointa tavuuta rajoittamassa, lyhyet kuuluneet suljettuun tavuusen. Nykyinen jako sitä vastoin on tasoitusten kautta syntynyt.

6. Jälkimuistutuksia edellisen johdosta.

57. Aunuksen kieliopissaan (siv. 126) Genetz on „konsonanttien pehmenemisestä" puhuessaan muistuttanut että „konsonantinpehmennys pysyy, vaikka sen syy katookin, esim. virroile, moanuh". [1] Meidän katsantokannaltamme on tämmöisen muistutuksen tekeminen aivan tarpeeton, vieläpä vääräkin, koska se riippuu siitä oletuksesta, että äännelait ovat ikuisesti voimassa pysyviä ja yhä joka muodossa uudelleen toteutuvia. Jos kerran muoto virroille on syntynyt, niin se on semmoisena perinnäinen muoto seuraavalle polvelle, ja tietysti, jos l lyhenee myöhemmin,

[1] Saman tapainen ajatus on lausuttu KL. s. 38.

ei itse muoto sen vuoksi palaudu vanhemmalle kannalle. Yhtä epähistoriallista on luetella, mitkä tavuut aunuksessa ja karjalassa „käsitetään suljetuiksi“. Ei niitä „käsitetä“, vaan ne ovat todella äännelain vaikuttaessa olleet suljettuja. Olkoon tässä vielä kerran mieleen terotettuna, että edellisessä esityksessämme suljettu tavuu on merkinnyt alkuperäisesti, s. o. tämän äännelain vaikuttaessa, suljettuna ollutta tavuuta. Uudemmat kulumiset eivät tietysti mitenkään voi saattaa jotakin vanhaa muotoa palaumaan.

58. Mainittava on että murteittain alkuperäiseen i-loppuiseen diftongiin päättyvät tavuut käsitellään samoin kuin suljetut. Yleistä tämä on suomessa monitavuisten sanojen mon. partitiivissa ja genitiivissä t:n, d:n edellä, sekä monitavuisista kantasanoista johdetuissa inen-loppuisissa nomineissa, esim. harakoita, harakoiden, kasvannainen. Suomen lounaismurteissa ja sen rajamurteissa tapahtui tämä yleensä kaksitavuisissakin vartaloissa, niiden taivutusmuodoissa ja johdannaisissa. Esim. annoi l. anno | kuðoi l. kuðo (*kuðo̯*) || annaisin l. annasin | piðäisin l. piðäsin (*piðä̯sin*) || aitoja aittoja | maðoja (*maðo̯ja*) matoja || kuko (*kuko̯*) kukko < *kukoi | Jaako < *Jaakoi | orvo orpo < *orvoi || kärvänen kärpänen < *kärväinen | kellanen keltanen < *kellainen || reväsen repäisen. Samalla kannalla on suomen vanhempi kirjakieli, joka juuri perustuu puheena olevaan murteesen. Esim. Agricolalla: annoi antoi | cannaisin kantaisin | oruoi orpo | semmodhoinen semmoinen | kerueinen kärpänen | tauaiset tapaiset | reueisi repäisi. Juustenilla: annaisin | pidhäisimme | madhaisit mahtaisit (myös: machtaisimme) | souitaisit (mutta: kijttäisit) | walgaise. Ljungo Tuomaanpojalla: annoi | cannoi. Sorolaisella: annoi | waadei | kannoja | synnyisit.

Aunuksessa tavataan samantapaista ind. imperfektissä ja oi-loppuisissa deminutiiveissa, esim. tapoi | puutui || veikoi | kukoi kukko | löpöi sammakko. — Sama ilmiö epäilemättä tavataan semmoisissa virolaisissa ne-loppuisissa sanoissa, joita Hurt pitää genitiivistä johtuneina, esim. näljane nälkäinen | kollane keltainen (Die estnischen nomina auf ne purum s. 109).

59. Jonkinmoista horjuvaisuutta tavataan ise-loppuisten sanojen konsonanttivartalossa. Suomessa esim. yleisesti: entistä,

kultaista, mutista, vapista (myös: vavista), julkasta l. julkaista (myös julaista). Sitä vastoin karjala ja aunus ovat tässäkin johdonmukaisia, esim. karj. kukaista | aun. pajista l. paista pakista. Vatjassa: *ǯšärveşä* kärpästä | *ovesa* hevosta, mutta: *kultesa* kultaista. Epäilemätöntä on että semmoisissa muodoissa kuin entistä j. n. e. on tapahtunut jonkunlainen nojautuminen niihin monta vertaa lukuisampiin muotoihin, joissa käytetään vokaalista vartaloa.

60. Hyvin oudoksuttava asia on että n. s. „konsonantinpehmennys“ ei milloinkaan tapahdu, jos tavuuta sulkee *personaalisuffiksiin* kuuluva konsonanttiaines. Ei siinä kyllä ett'ei „konsonantinpehmennystä“ tapahdu semmoisissa yks. nominatiivimuodoissa kuin kätensä, kätemme, kätenne, vaan suffiksi vielä, niinkuin sanotaan, „kumoo konsonantinpehmennyksen“ samoin kuuluvissa yks. genitiivi-, instruktiivi-, mon. nominatiivi-, yks. ja mon. akkusatiivimuodoissa. Tähän omituiseen seikkaan ei ole mitään foneettista edellytystä näkyvissä, eikä tätä arvoitusta ole milloinkaan yritettykään selittää.

Tärkeä ja erittäin huomioon otettava asia on se, että *suomen vanhempi kirjakieli ei ole samalla kannalla*. Siinä on nimittäin aivan yleistä että „konsonantinpehmennys“ tapahtuu niissä tapauksissa, joissa se nykyisessä kielessä „kumoutuu“. Esim. Agricolalla: yks. genit. seurakunnas | lais | kädes | tahdos l. tadhos | wirghas | poias || wäens | poians | emenense (dat. gen. 1 Cor. 7: 33) || yks. tai mon. akk.: lais | poias || tähdens | kedense l. kädhens Marc. 8: 25 | hwdhonsa | emenens || pahateghom || mon. nom. aallos | woodhes || ialghans | ialgane || instr.: heiden nähdens || partikkeleita: tehdes tähtesi | tehdens || tyuense tykönsä. Martilla yks. gen. taidhons K. 6 | lakicunnans K. 6 | akkus. kädhens K. 35 | wlos tegonsa K. 6. Valan esisanoissa mon. akk.: pahateghos | synnis. Juustenilla: yks. gen. waldacunnas Me. F III | aws apusi B I b | sädhys säätysi | poiansa F II b | samoin: vaiuaisudheni ia radholisudheni polehen E I | poias A IV b, D III y. m. monta kertaa | akk. nägöns F I b l. näghyns | teghonsa E I b | hänen tächdens G II b | mon. nom. woodes F III || partikk.: meidhen tygen. Ljungo Tuomaanpojalla: yks. gen. tah-

dons K. 7, N. 7 | meiden tiedhon K. 6. Sitä paitsi akk. oikeudens K. 6 | wapahudens | hyffuydens K. 18. Loitsurunossa v. 1687: tuonne kiwus wie (HERTZBERG, Vidskepelsen i Finland s. 60).

Tämän ohessa tulee kuitenkin huomata että käytetään toisinaan myös muotoja, joissa „pehmennys“ ei ole tapahtunut. Esim. AGRICOLAlla yks. gen. peuteni pöytäni | ialcas | tachtons || akk. keteni | kätes Marc. 5: 23 | kätens | instr. teiden nächten || partikk. techteni. MARTILLA akk. kätens K. 6 | mon. nom. kilpensä K. 20 || JUUSTENilla gen. pahateconi E I | poicas A IV b, D III b y.m. | akk. näkyn näköni J II | lijttonsa E I | meiden pahateconna E I b. LJUNGO TUOMAANPOJALLA ovat jo nykyisen kielen mukaiset muodot tavallisempia kuin vanhemmat. Esim. yks. gen. emendäns N. 3 | tahtons N. 8 || akk. sukuns, lahkons ia polui lukuns P. 15 | wlos tekonsa K. 6 | waltans K. 6 || nom. pl. kilpens K. 21. 1700-luvun alussa näkyy tämä menetystapa pääasiassa olleen sääntönä. VHAEL (Gr. s. 13) nimen-omaan huomauttaa: „poicani hamet, non pojani, wuoteni pää, non wuodeni“.

Edelliset tapaukset ovat kaikki olleet semmoisia, joissa on ollut vain kysymys „konsonantinpehmennyksen kumoamisesta“. Toinen kysymys on, missä määrin suffiksit „vaikuttavat konsonantinpehmennystä“ sulkiessaan tavuuta. Tässäkin tapauksessa tulee vanhemmassa kirjakielessä esiin muotoja, joissa „pehmennys“ on tapahtunut. Esim. AGRICOLAlla yks. nom. seuracunnas Rk. 154 | kätke perikunnas Rk. 122 b | keskydhes käskyäsi Rk. 175 b (vrt. pelkota Rk. 275). Sitä paitsi: yks. nom. hirmusudhes | totudhens, vaikka semmoiset muodot eivät ole ehdottomasti todistavia, koska näissä nomineissa joskus d:tä muutenkin käytetään (vrt. alemp.) MARTILLA: isändhedhens. JUUSTENilla: heidens l. heidhäns heitänsä F III ja A II b | poian (sinä olet minun poian) F III ja G I b. Kuitenkin on tässä tapauksessa „pehmenemättömyys“ yleisempää: esim. AGRICOLAlla lakins UT. Rom. esip. | esinachkans | poicans Luc. 15: 25 | poicas Luc. 15: 30 | sinun waldacundas Luc. 11: 2 | vlosoienna sinun kätes Marc. 3: 5 | mötens myötänsä. LJUNGO TUOMAANPOIKA: meiden tahtoma K. 6.

Edellisen johdosta on silminnähtävää, että vanhemmassa kielessä ei suffiksi „kumoa konsonantinpehmennystä“, niin että siis epäilemättä „kumoaminen“ on uudempi kanta. Ei ole mitään mahdollisuutta ajatella että tässä kohden uudempana aikana olisi päässyt voimaan jokin äännelaki, joka olisi suhteet muuttanut, sillä ei tässä ole mitään semmoista seikkaa, joka äännelakia perustaisi. Ei siis saata päättää muuta, kuin että tässä on ollut jonkinmoinen analogia vaikuttamassa, ja tämä analogia epäilemättä on lähtenyt nominatiivimuodoista.

Mitä tulee ensinnäkin yks. 1:sen persoonan muotoihin, niin olisi äännelaillisena suhteena pidettävä: nom. käteni, gen., akk., nom. pl. kädeni. Koska muodot ovat siinä määrässä yhtäläisiä, voipi hyvin helposti ymmärtää että niiden välillä tapahtui sekaannus, varsinkin kun funktsioonit usein saattoivat yhtyä (semmoista sekaannusta todistaa yllämainittu Juustenin nominatiivi poian poikani), ja tässä sekaannuksessa nominatiivin muoto pääsi voitolle.

Yks. 2:sessa persoonassa on niin-ikään sekoittumista hyvin helppo ymmärtää. Suffiksilla näkyy nimittäin olleen kaksi eri muotoa. Vanhin muoto nähtävästi on ti, joka vanhimmassa kirjakielessä tavataan niiden konsonanttien jäljessä, joiden jäljessä ti voi säilyä si:ksi muuttumatta (vrt. alemp.), esim. Agricolalla: totutti Rk. 216, rackautti, wisahutti Rk. 278, oikeutti Me. A II b | walkeusti Rk. 216, ymbärileickausti Rom. 2: 25 | perechti Rk. 156 b | näiden analogian mukaan sydhendi Rk. 137 b (lue: syðänti, pro: *syðänsi). Juustenilla: oikeutti Me. A II. Vhaelin valitusrunossa 1714: wihamiesti vihamiehesi (Yrjö-Koskinen, Lähteitä Isonvihan historiaan s. 371). Kaikkien vokaalien jäljessä — ja vokaalivartaloon tuli tavaksi suffiksia liittää — tuli ti:n äännelaillisesti muuttua si:ksi, ja tämän jatkajana on nykyinen si suffiksi. Toiselta puolen oli käytännössä suffiksi nsi, joka epäilemättä on kokoonpantu demonstratiivisesta n:stä ja äsken puheena olleesta suffiksimuodosta ti (nsi < nti, vrt. mon. 2 pers. suff. nne < ntek, ndek).[1] Esim. nsi suffiksista: Agricolalla

[1] Lapissa edustaa yks 2:sen pers. suff. *d* alkuperäistä *nt*:tä, niinkuin näkyy Kuollan lapin suff. muodosta *nt*. Myöskin unk. *d* viittaa ehdottomasti takaisin aikaisempaan *nt*:hen, *nd*:hen.

sinun edestens U. T. Luc. 22: 32 | sinun hengens cansa | sinun norudhens(gen.) | sinun tedhens || Vhaelin valitusrunossa v. 1714: tultuansi | tullesansi | tulihinsi | taulohinsi | tahtonsi (akk.) || Maxeniuksen julkaisemissa loitsurunoissa v. 1733 ruckaisens rukkasesi | vantuhunsi vanttuusi (De effectibus fascino naturalibus, väitelty Thorwösten johdolla) || Piispa Henrikin surmavirressä (Vaasan tienoilta v. 1739): luunsi | päänsi | suonensi; ks. Setälä, Piispa Henrikin surmavirsi, Länsi-Suomi II, sivv. 20, 21, säkk. 77—79 || Yliopiston käsikirj. D:ö 1. 13 mainitsee murteellisina (savolaisina?) muotoina isänsi | emänsi | tulduansi. Suffiksia nsi edustaa nykyisessä kielessä aivan säännöllisesti s: kirjas < kirjansi < *kirjanti, samoinkuin kolmas < kolmansi < *kolmanti (vrt. alemp.). Tämä s-suffiksi, joka tietysti toiselta puolen saattoi syntyä vokaalin loppuheiton kautta äsken puheena olleesta si:stäkin, oli vanhemman kirjallisuuden säännöllinen muoto. Petræus ja Martinius kieliopeissaan mainitsevat vain s:ää ja Vhaelkin mainitsee sen varsinaisena suffiksina, jota vastoin si ilmoitetaan savolaiseksi (Gramm. s. 44).[1] — Näin ollen tulee meidän säännöllisiksi 2:sen persoonan suffiksilla varustetuiksi nominatiivimuodoiksi katsoa esim. kätesi < *käteti, ja toiseltapuolen käðes < *käðensi, *käðenti. Hyvin ymmärrettävää on että kun täten jo nominatiivissa oli kaksi äännelaillista muotoa, joita rinnakkain käytettiin, aivan luonnollisesti sama kaksinaisuus siirtyi esim. genitiiviin, jossa käðes olisi ollut ainoa säännöllinen muoto, ja vihdoin kätesi, kätes pääsi kokonaan voitolle.

Samanlainen kaksinaisuus oli varmaan 3:nnen persoonan suffiksimuodoissa nsa ja h-n (karj. aun. h) < sen. Miten on ollut laita monikon 1:sen ja 2:sen persoonan suffiksien, olisiko niilläkin ollut n:llinen ja n:tön muoto, on vaikea sanoa. Joka tapauksessa oli yks. 1:sen ja 2:sen sekä yks. ja mon. 3:nnen per-

[1] Samassa paikassa Vhael mainitsee pohjalaisena („Botn.") suffiksimuotona *sti;* sama mainitaan Idmanin kirjassa „Försök att visa gemenskap emellan finska och grekiska språken" (v. 1774): „*itzesi, itzesti,* i st. f. *itzes*" (s. 16). Suffiksi *sti,* joka vielä nykyään tavataan Tornion ja Kemin murteessa (Cannelin, Tutk. Kemin kielenmurt. s. 66), on epäilemättä kontaminatsioonimuodostus yleisestä *s*:stä ja äsken puheena olleesta *ti*:stä.

soonan suffikseilla varustettujen muotojen suhteissa kylliksi tukea analogian jatkumiselle.

Minun käsitykseni tästä asiasta on siis lyhyesti se, että jo hyvin aikaisin, yllä viitattujen analogiain perustalla, tulivat yleisiksi „pehmenemättömät“ yks. nominatiivimuodot niissäkin tapauksissa, joissa suffiksi sulki tavuun, ja nämät nominatiivimuodot puolestaan taas vetivät muut suuressa määrin yhtäläiset muodot perässään. Tämä jälkimäinen analogiamuodostus saattoi tietysti eri murteissa eri aikoina päästä voitolle. Suomen lounaismurteissa se varmaankin AGRICOLAN aikana oli vasta alkanut, eikä näy vieläkään täydelleen päättyneen, koska HAHNSSONin mukaan sanotaan esim. hänen paremas hänen parempansa | teiän hyvyden teidän hyvyytenne (Suomi II, 6, s. 42) [1]. Että tässä todella on analogiavaikutuksia oletettava, todistavat muun muassa semmoiset persoonasuffiksilla varustetut nykyisessä kielessäkin käytetyt mon. genitiivit kuin maidensa (maihesa j. n. e.), joissa suffiksi ei „kumoa pehmennystä“, syystä että tälle mon. genitiiville ei mitään samanlaista analogista liittymämuotoa ollut tarjona kuin esim. yks. genitiivillä.

7. Lyhyet klusiilit pääkorottoman tavuun vokaalin [2] jäljessä tavuuta alottamassa.

61. Suomalaisen äänneopin mitä tärkeimpiä kohtia on klusiilien käsittely pääkorottoman tavuun vokaalin jäljessä. LÖNNROT on ensinnä tähän kuuluvia ilmiöitä suomessa huomannut sekä muodostanut tämmöisen lain: „kun toisen tavuun vokaali on lyhyt, ei alkuperäinen yksinkertainen k, t, p saata alottaa kolmatta“ (Suomi 1841, 4 v., s. 25). Hänen jälkeensä esitti näitä seikkoja omalta kannaltaan KELLGREN (Die grundzüge der fin-

[1] Huomattakoon muoto *viisauveese* viisautensa, jonka LÖNNBOHM Suomi II, 13, s. 67) mainitsee Kirvusta.

[2] Paitsi lyhyitä vokaaleja, saattoi tässä asemassa esiintyä *i*-loppuisia diftongeja, jotka molemmat tapaukset tässä otetaan lukuun.

nischen sprache, Berlin 1847, s. 32 ja seur.). Karjalan kielestä on Genetz (KL. s. 47 ja seur.) maininnut tähän kuuluvia esimerkkejä, muodostaen lain seuraavaan muotoon: „k, p, t ei lyhyen vokaalin jäljessä saata alottaa kolmatta tai seuraavia tavuita". Kirjoittajan teoksessa „Zur geschichte der tempus- und modusstammbildung in den finnisch-ugrischen sprachen" on verbin alalla tätä äännelakia valaistu. Mutta vielä on tämä äännelaki yhteissuomalaiselta kannalta tarkastamatta ja sen vaikutuspiiri tarkemmin määräämättä, näennäiset poikkeukset selittämättä. Sitä paitsi osotamme seuraavassa että lain tähän asti annetut muodostukset eivät ole aivan oikeat. Vasta seurattuamme tämän lain vaikutuksia eri kielissä ryhdymme kysymykseen sen yhteissuomalaisuudesta.

62. Suomessa on alkuperäisen medio(pre)palataalin edustaja korottoman tavuun vokaalin jäljestä yleensä kadonnut. Ainoastaan muutamia yksityisiä esimerkkejä tavataan, joissa tätä äännettä näennäisesti edustaa v, tai j; niistä mainittakoon:

a) kajava < *kajaga, vrt. vatj. *kaɹaga*, veps. *kaɹag:* pl. *-ǵed -ǵed*, liiv. *kaɹa'gəz*.

majava < *majaga, vrt. karj. majoa. Alkuper. g näkyy lapin sanasta majeg, gen. magjega. Vrt. Genetz, KL. s. 48.

vajava, myös vajaa (vajaalla j. n. e., Juust. waiaa Me. J I b), < *vajaga, vrt. vatj. *vaɹaga* vaillinainen, veps. *vaɹag*, liiv. *vaɹa'g* (*äb uo v.* ei ole tarvis). Vrt. myös lap. vagjeg l. vajeg, gen. vagjega inopia, penuria, vagjag carens, orbatus.

jalava, myös jalaja (kirjoitettu: Jalaia, jalaya: Turun tienoilta vv. 1442, 1444, Arw. III, sivv. 20, 42); alkumuoto luultavasti *jalaga (vrt. vir. jalakas, josta alemp.).

b) hunaja < *hunaga = muin. ruots. hunagh, honagh, Thomsen, GSI. s. 117.

kataja; länsimurt. myös katava (Lammin ker. 1479: Katawa, Hausen s. 104, Agr. cataua, Schroderus: katawa), myös kataa. Alkumuoto *kataga, vrt. vatj. *kataga*, veps. *kadag*, pl. *-ǵed*, liiv. *kada'g, gada'g*. Sana on = liett. kadagỹs. Donner (Techmerin Intern. zeitschr·

I, s. 268) ja THOMSEN (BFB. s. 116) katsovat suom. alkumuodoksi *katagja, *kadagja. Edellä mainitut muodot kuitenkin lähinnä edellyttävät *kataga muotoa.

pihlaja, myös paikoin pihlava, pihlaa, < *pihlaga. Vrt. vatj. *pihlaga* pihlajanmarja, liiv. *pi'ləg* pihlaja.

petäjä (petää) < *petägä(?). Tämmöisen alkumuodon oletusta puolustaa liiv. *pɹeda'g*, mutta vastustaa veps. *pedɔɹ*, pl. *pedaɹad* l. *pedɔɹad*. Luultavasti on tässä oletettava kaksi eri muodostusta *ga-* ja *ɹa*-loppuinen. Vrt. vepsän muodosta alemp.

vainaja, myös vainaa, < *vainaga. Sana on epäilemättä, vaikka ei THOMSEN sitä mainitse, = got. vainags (muin. ylisaks. wênag, weinag, nyk. saks. wenig); sanan alkumerkitys on „bejammernswerth", „beweinenswerth", „unglücklich" (Rom. 7: 24 = *ταλαίπωρος* miser), josta on johtunut nyk. „schwach", „gering" (vrt. KLUGE, Etymol. wörterbuch, sub voce wenig). BUDENZ, MUSz. s. 572, olettaa että vainaja on yhteydessä vanha sanan kanssa, jota yhteyttä ei kuitenkaan äänteellisesti voida selittää.

Katsoen siihen, että mediopalataali muuten tämmöisessä asemassa säännöllisesti on kadonnut (josta lukuisia esimm. alemp.), ja että va-, ja-loppuistenkin rinnalla tavataan tämän äännelain mukaisia muotoja (vajaa, vainaa j. n. e.), joissa ei saata olettaa v:n, j:n kadonneen, täytyy meidän katsoa va-, ja-loppuisia muotoja analogiamuodoiksi, jotka ovat muodostuneet lukuisain kielessä ennestään olleiden tämänmuotoisten sanaryhmäin mallin mukaan. Nämät analogiamuodostukset eivät suinkaan ole uusia, vaan ovat epäilemättä syntyneet jo siihen aikaan, jolloin mediopalataalinen konsonantti (varmaankin spirantti) ei vielä ollut kadonnut.

Ryhtyäksemme tarkastamaan medio(pre)palataalin säännöllistä edustusta mainitsemme ensinnä muutamia yksityisiä sanoja:

ainoa (ainua, ainuva) < *ainoga (*ainago). Vrt. vatj. *aɹnago*, jota tarkimmin vastaa äun. ainavo; liiv. *aɹnagi* (jossa loppu *-i* = suom. -inen). Sana on luultavasti germaani-

laista alkuperää, mutta ei kuitenkaan saata olla suorastaan = got. ains (Thomsen, GSI. s. 111), vaan sen alkuna pikemmin voisi olla got. *ainags l. *ainugs, jommoista muotoa muin. ylisaks. einag näkyy edellyttävän.

autuas: autuaan < *autugas, vrt. got. audags, muin. skand. auðigr, auðugr dives. Ks. Thomsen, GSI. sivv. 63, 114.

ehtoo < *ehtago, vrt. vatj. *ɐhtago*, liivI. *ɨ̱'dəg*, liivL. *ü̱'dəg*. Vepsän *ehtkol'i̱ńe* iltakirkko, vepsÄ. *ehtkɐɹɟ̱šeɹ*, vepsE. paikoin *ehtkɪɹžu̱* illalla edellyttävät alkuvartaloa *ehtago (vrt. *eht* ilta, adess. *ehtaɹ*), josta sisäheiton kautta ehtko- (vrt. *l'ähtk'ed* < *lähteged).

herttua < *herttuga; germ. sana = muin. skand. hertogi. Ks. Thomsen, GSI. sivv. 117, 63.

laupias, laupiaan < *laupigas = got. *laubeigs, ks. Thomsen, GSI. s. 129.

louna' (lounas, lounat): lounaassa j. n. e. < *lounage-, vrt. veps. *ɹovna*, pl. *ɹoɣǵed* päivällinen, liivL. *lü̱nag*, liivI. *lɨ̱ɹnag* kako. Niinkuin näkyy, ovat nominatiivit lounas ja lounat, jotka edellyttäisivät s- tai t-vartaloa, analogiamuotoja, jotka ovat syntyneet semmoisten mallien mukaan kuin vieras ja kevät. Äännelaillinen nominatiivi on louna', (vrt. kaste', vok. vartalo *kastege).

mainio < *mainigo, vrt. lap. mainag celeber. Jos tämä yhdistys pitää paikkansa, niin ovat epäilemättä useat muut ioloppuiset sanat samalla tavoin selitettävät (valio, vainio y. m.).

pilttua rauhaton (Ljungo T.: P. 8 piltua) = ruots. biltoger.

saapas: saappaan j. n. e. Nominatiiviin katsoen luulisi sanaa s-vartaloksi; täten olisi sanan suhde ven. сапогъ sanaan, josta se epäilemättä on lainattu, aivan hämärä. Huomioon ottaen sanat: vatj. *sa̱paga*, jota säännöllisesti vastaa karj. *šoappoa*, liiv. *sa̱pkəz*, pl. *sa̱pkəd* (< *saappaga-, samoin kuin *mɪṯkəz* miete < **mɪttege-*), veps. sapug, pl. sapkad, on ilman epäilystä alkumuodoksi asetettava *saappaga. Kun klusiili oli äännelaillisesti kadonnut, niin sana tuli melkein kaikissa muodoissaan useimmissa murteissa

aivan samanlaiseksi kuin s-vartaloiset sanat s:stä syntyneen h:n kadottua; täten oli luonnollista että myös yks. nom. ja part. muodostuivat s-vartaloisten kaavan mukaan. — Aivan samoin on syntynyt piiras pro: *piiraa < *piiraga (vrt. karj. *piiroa*, vatj. *piraga*) = ven. пирогъ.

Tämän jälkeen tulee huomauttaa kokonaista runsasta ryhmää sanoja, joiden nominatiivi on e̕-loppuinen ja joiden alkuperäinen vokaalivartalo on ollut ege-loppuinen. Näihin kuuluvat yleensä kaikki mainittua muotoa olevat deverbaalit. Esim.:

ele̕: eleet j. n. e. < *elege-, vrt. veps. (*ele:*) *eleǵiľe* elämään.
haude̕: hauteen < *hautege-, vrt. veps. (*håvdɐ :*) *håvtkeľɐ* hautumaan.
hiere̕: hiereen < *hierege-, vrt. veps. *kiéŕe* l. *kierɐ*, gen. *kierǵen* lanta.
ide̕: iteen < *itege, vrt. liiv. *i̯dgəz* l. *idu̯'g* oras.
jäte̕: jätteen < *jättege, vrt. liiv. *jetu̯'g* jäännös.
kaste̕: kasteen < *kastege-, vrt. lyyd. *kaste*, gen. *kastegen*, veps. *kastɐ*, gen. *kastken* (< *kastɐǵen*), liiv. *kastu̯'g*, gen. *kastu̯'g*.
kude̕: kuteen < *kutege-, vrt. veps. *kudɐ*, pl. *kudɐǵed*, liiv. *ku'dgəz* [1].
lähde̕: lähteen < *lähtege-, vrt. veps. *läht*ɐ avanto, kaivo, in. *lähtkes*.
paine̕: paineen < *painege, vrt. veps. *paɹnɐ* reenjalasten paine, pl. *paɹnǵed*.
paiste̕: paisteen < *paistege-, vrt. veps. *paštɐ* savipuoli, gen.

[1] Genetz, KL. s. 69 on väärin käsittänyt tämäntapaiset muodot, luullessaan että *gəz* loppu on sama kuin *kse* suffiksia vastaava liiv. *ks* ja että m. m. nämät muodot muka tukevat sitä oletusta, että *kse* suffiksin alkuperäisempi muoto on *kese*. Tämänlaatuisissa sanoissa ei *z* ole mitään muuta kuin tuo samainen *z*, joka *z*-loppuisten nominatiivien analogian mukaan, ja epäilemättä lättiläisten *s*-loppuisten nominatiivien vaikutuksesta, on suuressa määrin tunkeutunut moniin alkuperäisesti liiviläisiin nominatiiveihin, esim. *luom* l. *luomɔz* eläin. Vrt. Thomsen BFB. s. 110. Tällä *gəz*-loppuisella uutismuodostuksella ei ole siis mitään tekemistä *kse* suffiksin kanssa.

paštk̓en, liiv. *pa̱ɹstug*, *pa̱ɹstəg* paiste.
paiseʿ: paiseen < *paisege, vrt. veps. *paɹže*, pl. *paɹšk̓ed*.
pideʿ: piteen (esim. mielipide) < *pitege-, vrt. veps. (*pid̓e:*) *pid̓egil̓e* pidettäväksi, liiv. *pidu̱'g* pitäminen.
puheʿ: puheen < *puhege-, vrt. veps. *puh́e* loitsuluku, pl. *puh́eǵed*.

Paitsi lukuisia deverbaaleja, kuuluu näihin joku määrä muita sanoja, jotka eivät tiettävästi ole minkään verbin kanssa yhteydessä, tai ovat lainasanoja, jotka ovat mukautuneet tämän ryhmän mukaisiksi. Esim.:

helveʿ: helpeen < *helpege-, veps. *hel̓b́e*, gen. *h́el̓pk̓en* kauran helve.
jänneʿ: jänteen < *jäntege-, vrt. veps. *ǵändɐ*, gen. *ǵäntk̓en*.
lieteʿ: lietteen < *leettege-, vrt. lyyd. *liete*, gen. *lietegen* hiekka, veps. *l̓etɐ*, gen. *l̓etk̓en* (vrt. myös liiv. *liedəg* ajohiekka).
lieveʿ: liepeen < *leepege-, veps. *l̓eb́e*, gen. *l̓epk̓en*.
ludeʿ: luteen j. n. e. < *lutege-, veps. *ludɐ (ludɐg)*, pl. *ludɐǵed*. Etelä-Pohjanmaan murteessa, jossa g- ja s-vartalot muuten erotetaan toisistaan, sanotaan lures, gen. lutehen Aminoff, Suomi II, 9, s. 245). Se lienee kuitenkin tässä murteessa toisinaan muutenkin tavattavaa vartalon sekoitusta.
palleʿ: palteen < *paltege-, vrt. veps. *påvdɐ*, in. *påvtk̓es*, mäen rinne (vrt. myös karj. aun. palte: palttien rinne). Jos sana on germaanilaista alkuperää (muin. skand. faldr, vrtlo falda-, Thomsen, GSI. sivv. 56, 84, 139), niin sanan loppuosa on muodostunut ege-loppuisen ryhmän mukaan (ei ehe-loppuisten mukaan, nk. oletetaan GSI. s. 84).
perseʿ: perseen < *persege-, vrt. veps. *ṕerzɐ*, pl. *ṕersk̓ed*, liiv. *pɹeṟz*, pl. *pɹeṟzgəd*, in. *pɹeṟzgəs* (myös *pɹeṟgəs*).
päreʿ: päreen < *pärege-. Tämän sanan suhde sukulaiskielten sanoihin ei ole aivan selvä: veps. *ṕärɐ* l. *ṕärɐg*, pl. *ṕärɐǵed* l. *ṕärag*, pl. *ṕäraǵed* salvinlastu | virP. *pie̱rg*, gen. *pieru̱* päre | liiv. *piṟg*, pl. *pi̱rgud* l. *pi̱rgid* päre.

ruoste': ruosteen < *roostege-, vrt. lyyd. *ruoste*, in. *ruosteges*, veps. *rostɐ*, g. *rostk̓en*. Sana on epäilemättä germaanilainen (vrt. muin. ylisaks. ja muin. engl. rost, nyk. ruots. rost), ja on niitä, jotka ovat mukauneet ege-ryhmän mukaan, mahdollisesti osittain sen vuoksi, että on oletettu vallitsevan samanlaisen suhteen *roostu-: *roostege-, kuin puhu-: *puhege.

säde': säteen < *sätege-, vrt. liiv. *sädu̱'g, sä'd̲gəz* kipuna.

vaate': vaatteen < *vaattege-, vrt. lyyd. *vate*, g. *vat̲egen* verka, veps. *vatɐ*, g. *vatk̓en* verka (Ahlqvistin vateh on väärä muoto). Jos sana on yhteydessä muin. skand. váð sanan kanssa (ks. Thomsen, GSI. sivv. 86, 156), niin on tässä tehtävä sama huomautus kuin palle ja ruoste sanoista.

vierre': vierteen. Verraten muotoihin: vatj. *vir̲e*, g. *virte̲*, vir. virre, g. virde, liiv. *vi̱rdug*, on alkuperäiseksi vokaalivartaloksi oletettava *virtege-. Suomen ie perustuu varmaan kansan-etymologiseen yhdistykseen viertää sanan kanssa. Sanan alkuna on varmaan, vaikk'ei sitä tavata Thomsenilla, muin. skand. virtr „decoctum hordei mustum, unde cerevisia paratur" (Egilsson, Lex. poët.). Päätteestä vrt. palle, ruoste, vaate.

Suomessa, prepalataalin kadottua, puheen-alaista rakennusta olevat sanat tulevat useimmissa muodoissaan aivan yhdenkaltaisiksi alkuperäisten s- tai š-vartaloisten sanojen kanssa, ja luonnollista on että tämmöinen laajalle ulottuva yhdenmukaisuus on antanut aihetta monenlaiseen vartalon sekaantumiseen. Etelä-Pohjanmaan murteessa, jossa vokaalienvälinen h pääkorottoman tavuun jäljessä on säilynyt, tulee täydelleen näkyviin erotus alkuperäisten ege- ja toiselta puolen ehe- (< ese-, eše-) loppuisten vartaloin välillä (esim. saret sade, gen. sateen, mutta venes, gen. venhen), jos kohta täälläkin analogia kuitenkin on alkanut muotoja tasoittaa. Vartaloiden sekoitusta tavataan esim. Ljungo Tuomaanpojalla, vaikka hänellä ylipäänsä vokaalienvälinen h oli säilynyt, esim. candehet K. 5 (Martilla: candeet), watehitans N. 7, waathet N. 16 j. n. e. Samoin on täydellinen sekaannus tapahtunut esim. Kęmin ja Tornion murteissa, vaikka

niissä vokaalien välinen h on säilynyt, esim. Torn. Kem. vaathe(e)t vaatteet. Tässä on mainittu tätä seikkaa ainoastaan siksi, että tulisi huomautetuksi h:n alkuperäisissä ege-loppuisissa vartaloissa olevan aina analogian, eikä äännelaillisen kehityksen kautta syntyneen.

Taivutuksen alalla tulee mediopalataali esiin imperatiivissa, jonka merkki on I:sessä imperatiivissa ka, II:sessa ko. Semmoisista muodoista, jotka näkyvät sotivan yllä esitettyä äännelakia vastaan, nk. antakaa (Hämeessä: antakai, Savossa: antakee), antakaan, antakoon (Sav. antakuun), älkää antako (antaku) j. n. e., on kirjoittaja (TuM. sivv. 110—127) osottanut että ne ovat analogiamuotoja semmoisten muotojen mallin mukaan, joissa k on äännelaillinen (saakaa, tulkaa, tulkaan, tulkoon, älkää tulko). Äännelaillisia muotoja, joissa mediopalataali on kadonnut tavataankin murteittain; esim. Vermlannin savolaisilla: antoa antakaa, antoaan antakaan, elkeä muuttoa, valavuun, antuun, kostuun | Savon murteessa: nukkuaten, antooten, sannooten l. sannuuten | antoi (Keski-Savossa) antakaa | elkeä l. elkee muuttoa | heittävöön, sanovoon (Pohjois-Savosssa) | antavuun, sanovuun (Tohmajärvi, Pälkjärvi) | soattuvuun saattakoon (Joroisissa) soutuvuun (Leppävirroilla) | syntyöhön, alentuoho alentakoon, ylentyöhö ylentäköön (runoista) | liittyö liitä, pityö pidä, kukkuome, laulaome, heittäöte (runoista) | Agricola: elket wskoo UT. Matth. 24: 23 ja 26, elkete puhuo, ks. TuM. main. paik. Sen mukaan, mitä seuraavassa esitetään, ovat kuitenkin semmoiset muodot kuin rakastakaa, haravoikoon j. n. e., joissa k seuraa sivukorollista tavuuta, katsottavat äännelaillisiksi, ja täten siis ovat tämmöiset muodot puolestaan tukeneet saakaa, tulkaa y. m. samanlaisten muotojen vaikuttamaa systeemipakkoa. Hyvin mahdollista on että tämä analoginen tasoitus useimmissa murteissa on alkanut jo hyvin aikaisin, jo ennenkuin mediopalataalia vastaava äänne korottoman tavuun vokaalin jäljestä oli tykkänään kadonnut.

Alkuperäinen dentaali korottoman tavuun jäljessä yleensä on kadonnut. Esimerkkejä:

kevät: kevään (murt. keväillä < *keväellä), vokaalivrtlo *ke-

väde- (> keväe-, kevää-); vrt. liiv. *kʃevą'd*, pl. *kʃevą'dəd*; vir. kevade, veps. *Kevaź*, pl. *kevadəd*.

lapio < *lapido, vrt. veps. *ɬabid*, pl. *ɬabidod*, vir. labidas, liiv. *lä'ḇdi* < *labida (*labido?).

nepaa < *nepada (?), vrt. liett. nepotis, nepatis „nepos". Ks. THOMSEN, BFB. sivv. 95 ja 203.

vapaa < *vapade-. Omituista on että tässä sanassa 1500-luvun kirjoittajilla tavataan dh, d, vaikka muuten tässä asemassa on sääntönä, että dentaali on kadonnut. Niin tavataan AGRICOLAlla: nom. wapadhe UT. Rom. alkup., Rk. 363, wapadhet Matth. 17: 26, wapadhexi Matth. 24: 22, wapadexi 1 Cor. 7: 22, MARTILLA: nom. wapadhe, wapade K. 20, wapadhen (essiivi) K. 21, wapadex K. 11, JUUSTENilla: vapadexi Me. A. II, wapadhutta F. IV b. Nämät siis viittaavat siihen, että sana siihen aikaan kuului vapaðe, g. vapaðen. Kuitenkin oli samalla myöskin käytännössä nykyinen muoto, jossa dentaali on kadonnut, esim. AGRICOLAlla nom. wapa Matth. 17 sel., wapaxi Luc. 18: 26, Joh. 8: 36, 1 Cor. 7: 21, wapasta Rom. alkup.; MARTILLA wapa, wapaudhen K. 11. Näiden rinnalla käytettiin myös semmoisia muotoja, joissa esiintyy h: AGR. wapahat Matth. 17 sel., wapahet Joh. Ilm. 6: 15, nom. wapah ja wapach 1 Cor. 7: 39 ja 22; MARTILLA wapah; sellaiset muodot ovat LJUNGO TUOMAANPOJALLA säännöllisiä: wapahaxi K. 12, wapahana K. 22, wapahudhen K. 12 j. n. e., nom. wapah, myös wapat (nykyään Etelä-Pohjanmaalla: vapa, g. vaphan, Virittäjä II, s. 110). Nämät h:lliset muodot ovat epäilemättä ʂ-vartaloiden kaavan mukaan syntyneitä analogiamuotoja. — Vrtlo vapade- on muuten = muin. slaav. svobodъ (MIKLOSICH, Etym. wörterbuch d. slaw. spr. s. 332).

Venäjä, Venää (part. Venät-tä) < *Venädä, jossa tapauksessa olisi oletettava jokin samanlaatuinen analoginen mukautuminen kuin esim. vainaja sanassa (ks. yllä s. 60). Vai voisiko olettaa alkumuotoa *Venäidä? Ks. THOMSEN, GSI. s. 159, 63.

Sanaryhmistä, joissa puheen-alainen äännelaki tulee kysymykseen, mainittakoon ensinnä adjektiivit, joiden loppuna ny-

kyään on ea, eä (murt. ia, iä, ee, ii), alk. eda, edä). Esimerkkeinä mainittakoon:

kankea < *kankeda, vrt. liiv. *kaŋktə*, vir. kange, gen. kange l. kangeda.

karhea < *karheda, vrt. liiv. *kar'də*, vir. kare, gen. kareda.

kerkeä < *kerkedä, vrt. liiv. *kʲerdə* l. *kierda* < *kerg[e]dä nopea.

kipeä < *kipedä, vrt. veps. *kibed*, pl. *kibedad*, liiv. *ki'bdi*, pl. *ki'bdəd*, vir. kibe, gen. kibeda.

korkea < *korkeda, vrt. veps. *korǵed*, pl. *kortad*, liiv. **kvordə* < *korg[e]da.

lakea < *lakeda, vrt. veps. *laǵed*, pl. *laǵedad*, liiv. *la'gdə*, vir. lage, gen. lageda.

lipeä < *lipedä, vrt. veps. *libed*, pl. *libedad* liukas, liiv. *li'bdə* liukas, vir. libe, gen. libeda.

pehmeä < *pehmedä, vrt. veps. *pehmed* pl. *pehmdad* l. *pehmdad*, liiv. *pi'emdə*.

pimeä < *pimedä, veps. *pimed*, pl. *pimedad*, liiv. *pim'də*, vir. pime, gen. pimeda.

sankea < *sankeda, vrt. veps. *saŋǵed*, pl. *saŋktad* paksu, liiv. *saŋgdə* paksu.

sokea < *sokeda, vrt. veps. *soǵed*, pl. *soǵedad*, liiv. *so'gdə*, vir. sõge, gen. sõgeda.

valkea < *valkeda, vrt. veps. *vǻvǵed*, pl. *vǻvktad*, liiv. *valda* < *valg[e]da.

Samaa rakennetta kuin nämät adjektiivit, on sana

hopea < *hopeda, vrt. veps. *hobed*, part. sg. *hobedad*, liivI. *i'bdə (i'bdi)*, liivL. *ü'bdə*, vir. hõbe, g. hõbeda.

Toinen huomattava sanaryhmä on se, jolla nominatiivissa on loppuna ut, yt; enimmissä muissa sijoissa tulee vartalon loppuna olemaan ue < ude. Tähän ryhmään kuuluvat kaikki itämurteissa ja varsinkin runokielessä tavattavat deminutiivit, sekä myöskin muutamat muut sanat, joiden deminutiivisuus ei ole varma. Esim.:

kätkyt: kätkyen j. n. e.; kätkye- < *kätküde-, vrt. veps. *kätud*, *kätut*, gen. *kätudən* l. *kätən* (sisäheiton kautta).

lyhyt: lyhyen (paikoin: lyhven) j. n. e.; lyhye- < *lühüde-, vrt. veps. *lühud* pl. *lühudəd* (vepsE. *lühüd*, *lühüdad*).

neitsyt: neitsyen; neitsye- < neitsüde-. AGRICOLAlla tavataan semmoisia muotoja kuin neitzydheni We. 66, neitzydhest 1 Cor. 7: 25; tämän ohessa myös neitzyen We. 63 (JUUSTEN: neitzyestä B II b), neitzön Rk. 5 b, neitzen Luc. 1: 27, joka on sama kuin hengellisessä kielessä nykyäänkin yleinen neitseen j. n. e.

olut: oluen (paikoin: olven); olue- < *olude-; vrt. veps. *olud*, gen. *oluden*, paikoin *oluz*, gen. *oluden* (AHLQVIST kirjoittaa olus, -ed, joka epäilemättä perustuu erehdykseen). Sana on joko liettualaista (liett. alùs bier) tai germaanilaista (germ. vrtlo aluð-) alkuperää. Ks. THOMSEN, GSI. sivv. 55, 88, BFB. siv. 157. Sana on epäilemättä jo yhteissuomalaisena aikana saanut tämän ryhmän mukaisen taivutuksen, jos se alkujaan olisi (liettuasta lainattuna) ollutkin us-loppuinen. Vrt. aun. olud, vatj. *ɔlud*, vir. *ɔlud*.

tiehyt: tiehyen; tiehye- < *tiehyde-; vrt. veps. *tehud*, *tehut*, gen. *tehuden*.

Aivan samantapainen on ennen ollut nut-loppuisten partisiippien taivutus, ainakin yleisemmin kuin nykyään. Paikoin Etelä-Pohjanmaan murteessa (Ilmajoella) sanotaan vielä tänäänkin esim. ottanu', gen. ottanuen (AMINOFF, Suomi II, 9, s. 283); samanlaisia muotoja mainitsee „murteellisina" viime vuosisadalta VHAEL (tulluen, mennyen, Gramm. s. 32), jos kohta hän säännöllisesti taivuttaa: tullehen. Mutta suomalaisen kirjallisuuden vanhimmista muistomerkeistä näkyy että tämänlaatuinen taivutus ennen on ulottunut paljoa laveammalle suomen kielen alalla sekä ollut toisenlaista, nehe-loppuista vartaloa edellyttävää taivutusta tavallisempi. AGRICOLAlla tavataan toisinaan vartalossa dh: langenudhen, mutta aivan yleiset ovat semmoiset kuin colluet, nähnyet, uskonuet, kesitenyet (myös olluuat, oppenuuat). MARTILLA ovat niin-ikään yleiset semmoiset muodot kuin tulluen, olluet, luuannuet, wannonuet. Valan esisanoissa: ovat keynyet. JUUSTENilla samoin: olluet, cwlluet, coolluedt, nähnyuet, ansannuen, candanuuet, etzinyet. LJUNGO TUOMAANPOJALLA: ollwen, tulluen. tainuet. SOROLAISELLA: cuollun.

Äännelaillisiksi meidän näistä tulee katsoa semmoiset kuin tulluet, käynyet, käsittänyet j. n. e., joissa dentaali on kadonnut kokonaan korottoman tavuun jäljestä. Äännelaillinen on myös sen mukaan, mitä alempana esitämme, langenudhen, jossa dentaali (dh s. o. ð, tavuun sulkeumisen vuoksi pro: t) on sivukorollisen tavuun jäljessä säilynyt. Sitä vastoin uskonuet j. n. e., joissa ei dentaalia sivukorollisen tavuun jäljessä näy, ovat analogiamuotoja, jotka on synnyttänyt semmoisista muodoista kuin saanuet j. n. e. lähtenyt systeemipakko.

Näiden rinnalla tavataan kuitenkin sentapaisiakin muotoja, jotka nykyisessä kielessä ovat yleiset; esim. AGRICOLA: poikennehet, tehnehens, tullehexi, ercaunnehet, rucolleet; MARTTI: murtanet; JUUSTEN: nächnehedt G II b, ansaneet A II b, syndynen B III, rooskineet, ymmärteneet J I b, kirianoppenet G II b; kerran olen nähnyt omituisen sekamuodon ioutunedhet G I. LJUNGO TUOMAANPOJALLA ovat nykyisen laatuiset muodot hyvin yleiset, esim. luvannet, wannonet, syndynen, cuollen, syndynehitä. Muoto syndynyhille (K. 6) on valaiseva sekamuoto. — On siis ilmeistä että nue-loppuiset vartalot, joissa nue < nude[1] (vrt. vepsE. *śönu* syönyt, pl. *śönudəd* syöneet), ennen olivat

---

[1] GENETZin arvelu, että partisiipin päätteen aikaisempi muoto on ollut nuite (nuide), vielä varhemmin nukte (nugde), samoin ute-päätteisten deminutiivien uite, ukte (ks. KL. sivv. 50, 71, KarjK. s. 217, Kieletär 4 v., s. 16), on varmaan kokonaan perusteeton, sillä siinä tapauksessa olisi meillä nykyänsä, vallinneiden äännelakien mukaan, kokonaan toisenlaisia muotoja odotettavissa, kuin todella on olemassa. Ainoana perustuksena tähän olettamiseen hänellä ovat semmoiset pohjoiskarjalaiset muodot kuin koatunuišie kaatuneita, semmoiset lyydiläiset muodot kuin kivuižil (pienillä kivillä). Nämät muodot, joita Genetz pitää vanhuudesta säilyneenä, ovat ihan varmaan aivan uusia ise (inen)-päätteisten sanojen kaavan mukaan muodostettuja analogiamuotoja (pro: koatunušie < *kaatunutia, kivuźil). Vepsässä, jossa i-loppuiset diftongit ovat aina korottomissa tavuissa säilyneet, sanotaan *kivuźid*, *sarvuźid* pieniä sarvia, ei milloinkaan **kivužžid*, niinkuin olisi odotettava, jos toisessa tavuussa alkuaan olisi ollut i-loppuinen diftongi (vrt. *kalažžed* kalaset).

yleiset samoilla aloilla, missä nykyään käytetään nehe-, nee-loppuisia, ja että nämä jälkimäiset ovat tunkeneet edelliset syrjään. Jo tästäkin syystä näyttää hyvin vähän luultavalta GENETZin mielipide, että nämä muodostukset muka ovat kokonaan eri alkuperää (KL. s. 78, Virittäjä II, s. 167, Kielioppi [3], 67 §, 2 muist.). Paitsi sitä, että tämmöistä kaksinaisuutta ei ulkopuolella suomea tavata muualla kuin karjalan suomeen rajoittuvissa murteissa, vastustaa tätä käsitystä sekin, että muutamissa sijoissa aina esiintyy yksin-omaan nut-vartalo (yks. nom., part., mon. gen.). Epäilemättä ovat nehe-muodostuksen syntymiseen vaikuttaneet ne lukuisat sanat, joissa esiintyi vokaalienvälinen h (< s, š); jos ensinnä tultiin semmoisiin muotoihin kuin *saanuhen (pro: saanuen, vrt. yllä: syndynyhillä), niin oli hyvin luonnollista että lukuisat ehe-loppuiset sanat vetivät nämät mukaansa (samoin selitettävä on neitseen pro: neitsyen).

Odotettava olisi että ute-loppuiset ominaisuudennimet, joissa näyttää olevan aivan samat foneettiset edellytykset kuin puheena olleissa sanaryhmissä, osottaisivat aivan samankaltaisia taivutusmuotoja. Niin ei kuitenkaan ole laita, vaan dentaaliklusiilia tässä käsitellään aivan samoin kuin pääkorollisen tavuun jäljessä, esim. vanhuus: ill. vanhuuteen (< -tehen), gen. vanhuuden. Huomattava on että vanhemmassa kirjallisuudessa paikoin tavataan dh:ta tai d:tä siinä, missä nykyisessä kielessä on t, esim. AGRICOLAlla illat. hywuydeen Rk. 279, LJUNGO TUOMAANPOJALLA omudhehen K. 3; nämät kuitenkin voivat olla vain analogiamuotoja semmoisista muodoista, joissa lopputavuu on suljettu. Tärkeämmät ovat semmoiset muodot kuin AGRICOLAN laupiun, ylpeyns, oijkeun; JUUSTENin Jumaluessa Me. J II, laupiunsa A II b; LJUNGO TUOMAANPOJAN kohtuesta (MARTILLA cohtudest), pituella (MARTILLA pitudhella) R. 9; SOROLAISEN neitzyesäns, pituella j. n. e. Näissä muodoissa epäilemättä esiintyy puheen-alaisen äännelain vaikutusta. Yleiset muodot, joissa dentaali on tallella, saattavat siis olla syntyneet niiden muotojen vaikuttamasta systeemipakosta, joissa dentaali äännelaillisesti on säilynyt seuratessaan sivukorollista tavuuta. Kenties saattaisi säilymisen syynä osittain myöskin olla se, että ominaisuudennimet rakenteeltaan melkoisesti eroavat deminutiiveista ja

partisiipeista. Ei voi olla epäilyä siitä, että suomen ute-loppuiset ominaisuudennimet ovat identiset lappalaisten vuotta-loppuisten kanssa (esim. nuorravuotta nuoruus, buörrevuotta hyvyys). Lappalaisista sanoista ilmeisesti näkyy että ne ovat yhdistettyjä sanoja; liiton jälkimäinen osa vuotta, joka lapissa toisinaan vielä tavataankin itsenäisenä substantiivina (ks. Friis, Lapp. Gramm. s. 115), vastaa varmaan suomen sanaa vuote- (nom. vuosi), joka korottomassa asemassaan on päätteeksi alentunut.[1] Näin ollen saattaisi ymmärtää että dentaaliklusiilia, joka siis alkuperäisesti on ollut pääkorollisen tavuun jäljessä, käsitellään samalla tavalla kuin mainitussa asemassa, jos jälkimäisen liiton-osan itsenäisyyden täydellinen häviäminen ja nykyiseen asemaan joutuminen on tapahtunut myöhemmin kuin puheen-alainen äännelaki on alkanut vaikuttaa. — Genetz tahtoo tässäkin löytää jonkun alkuperäisen j:n tai vielä alkuperäisemmän k:n, pitäen päätteen alkumuotona (u)ite, (u)kte (ks. KL. s. 50, 71; Kielioppi[3] 28 §), tässäkin epäilemättä yhtä vähällä perustuksella kuin partisiipeissa. Puhumatta, siitä että tämmöisten alkumuotojen oletus tekisi nykyisten muotojen selityksen mahdottomaksi, ovat varmaan ne seikat, joilla Genetz ajatustaan tukee, käsitettävät toisella tavalla. Ensinnäkin suomen muodot kalleuksina, hyvyyksinä, terveyksiä (= terveisiä)[2] ovat aivan epäilemättä analogiamuotoja, jotka ovat syntyneet ukse-(us-)loppuisten sanojen mukaan (pro: kalleusina j. n. e.). Pohjoiskarjalainen muoto tervehüišie terveisiä (nom. tervehüš, part. tervehüttä), jonka johdosta Genetz olettaa vartalossa alkuaan olleen i:n, on varmaan selitettävä samoin kuin yllä koatunuišie, nim. ise-päätteisten adjektiivien taivutuksen analogian vaikutukseksi (vrt. veps. *tervhuźid*, ei **-huʒid*). Jäl-

---

[1] Verrattakoon tähän merkityksen puolesta mord. ši päivä, syrj. lun päivä, joita käytetään ominaisuudennimien muodostussuffikseina, esim. mord. šumbra-ši terveys, syrj. tom-lun nuoruus. Vrt. liiv. *tiera-pāva* terveys, oik. = terve päivä. Ks. myös Budenz, Ugor alaktan I, s. 7. Luultavasti ovat aikaa merkitsevät, semmoiset kuin nuoruus j. n. e., alkuperäisimmät. Vrt. muuten saks. schönheit < *skaunis haidus, oik. „kaunis tapa“, weiblich < *wîbolîkis, oik. „naisen muoto“.

[2] Joll'ei *terveyksiä* ole = *tervehyksiä*, *tervehdyksiä*.

jelle jäävät ainoastaan GENETZin tuekseen esiintuomat liiviläiset mitan määrinä käytettävät ominaisuudennimet, joilla hän, WIEDEMANNin ilmoituksien perustalla, sanoo olevan vartalon päätteenä itǫ, nom. it, kuitenkaan niiden suhdetta suomen ja karjalan muotoihin selittämättä. Mutta jos missään, on niin kuluneessa kielessä kuin liivissä vartaloilla opereeraaminen vaarallista. Liivin it-loppuiset muodot ovat nim. aivan varmaan partitiiveja, eivätkä nominatiiveja (huom. *ü̱'t kvoṟdit* = yhtä korkeutta [1], *läp̱š um' ü̱'d a̱ɹgast vaṉ'it* = lapsi on yhden ajastajan vanha, oik. „vanhuutta"). Ominaisuudennimien nominatiivit ovat täälläkin olleet us-loppuisia, nk. näkyy sanoista *lå̱ɹskuz* laiskuus, *riku̱z* rikkaus. Mutta pääasia tietysti on *i*:n esiintyminen toisessa tavuussa (*vaṉ'it* j. n. e.), joka näyttäisi viittaavan alkuperäiseen *ɹ*-diftongiin. Minä en voi käsittää näitä muotoja muuten, kuin että *vaṉ'it* y. m. ovat syntyneet kahden muodon yhteen juokseutumisesta, nimittäin ominaisuudennimien yks. partitiivin ja inenloppuisten adjektiivien. Pidän siis *vaṉ'it*, *su̱rit*, *kvoṟdit* j. n. e. kompromissimuotoina partitiiveista **vaṉ'ət*, **su̱rət*, **kvoṟdət* (= vanhuutta, suuruutta, korkeutta) ja adjektiiveista **vaṉ'i*, **su̱ri*, **kvoṟdi* (= vanhuinen tai *vanhainen j. n. e., vrt. *puṉ'i* < punainen).

Verbejä, joiden vartalossa puheen-alaisen äännelain vaikutus tulee kysymykseen, ovat kaikki n. s. „verba contracta". Esim.:

makaan: < *makada-; vrt. maat-koon; veps. *magadan*, inf. *magata*.

kerään: < *kerädä-; vrt. veps. *k̓eradan*.

salpaan: < *salpada-; vrt. veps. *såvptan*, inf. *såvbata*.

osaan: alkuper. osajan (AGRICOLAlla osaijamma Rk. 104 b, samoin Etelä-Pohjanmaalla osajan, ks. AMINOFF, Suomi II, 9, s. 247) < *osaida-, vrt. veps. *ozvɹdan* („treffen"). Osaan j. n. e. ovat analogiamuotoja, joiden malleina on ollut makaan j. n. e. (vrt. vokaalioppia).

lepään: alk. lepäjä- < *lepäidä-; vrt. veps. *l'ebvɹdamɐɹ*.

---

[1] Tämän on WIEDEMANNkin huomannut toisessa paikassa, LGr. s. 261, jossa hän myöntää tämmöiset muodot partitiiveiksi.

halkean: < *halkeda-; vrt. veps. *håvkton*, inf. *håvǯeta*.
kokoan: < *kokoda-; vrt. veps. *kogodan* inf. *kogota*.

Muutamat suomen u-loppuisista verbeistä lienevät varmaankin olleet alkuaan du-loppuisia, esim. lahoupi (vrt. veps. lahodub, sekä mieltyä, puutua) | vanhaantua < vanhauntu-, mahdollisesti < *vanhaduntu- (vrt. veps. *vanhtub*). Näitä emme kuitenkaan yleensä voi erottaa semmoisista u-loppuisista, jotka ovat toista alkuperää (vrt. s. 80).

Päätteistä, joiden liittyessä vartaloon puheen-alainen äännelaki tulee kysymykseen, mainittakoon ensinnä partitiivin pääte, joka yleensä pääkorollisen tavuun ja konsonantin jäljestä on ta, tä, mutta korottoman tavuun jäljessä vain a, ä, esim. kalaa (itäs. kaloa, kalloo) < *kalada, kaloja < *kaloida j. n. e. Sivukorollisen tavuun jäljessä on käsittely eri murteissa jotenkin erilainen. Diftongin jäljesssä on ta pääte nykyäänkin jotenkin yleinen: harakoita, perunoita; on olemassa murteita, joissa myöskin lyhyen vokaalin jäljessä hyvin suurella säännöllisyydellä tavataan ta: aurinkota, pienempätä, suurempita, mutta yleensä tämmöiset muodot ovat jo jotenkin harvinaisia, ja yleisiä semmoiset muodot kuin: aurinkoa (aurinkoo j. n. e.), pienempää, suurempia (-pii); ainoastaan supistuksen tapahduttua edellisessä tavuussa on aina pääte -ta pysynyt, esim. hampaita < *hampahita, vainaata. Vanhemmassa kielessä oli sen sijaan silminnähtävästi ihan sääntönä, että ta, t käytettiin päätteenä sivukorollisen tavuun jäljessä. Esim. Agricolalla: wahingota, swrembata, waiuaisita, sairahita, ihmehitens, näkymettömitä, iumalattomita, sortaita (lue: sortajita); sitä vastoin sivukorottoman tavuun jäljessä on dentaali kadonnut, esim. raha (lue: rahaa), tyhmije inhimisie, wiholisian, opettaij (lue: opettajii) j. n. e. Poikkeukset, joissa dentaali tavataan pää- ja sivukorottoman tavuun jäljessä, ovat harvinaisia, esim. pelkota, keskydhes, caswoitans, inhimisit. Martilla on asian laita yleensä samaan tapaan, esim. enämbät, eläimit, todistaita (lue: todistajita), humalita, wahingota, joskus wahingo, Jumala, eläimi; Juustenilla: honombata, hedhelmätä, coollehita, eläuitä, Jumalata; Ljungo Tuomaanpojalla: kunniatans, käräiätä, enämbätä, huonehita; Sorolaisella: keysarita, caupungita, halwattuta, vieläpä in-

himisitä. — Nämät esimerkit osottavat selvästi — jos kohta jotkut analogiamuodot äännelaillista johdonmukaisuutta hämmentävät — että dentaaliklusiili on säilynyt sivukorollisen tavuun jäljessä. Epäilemättä oli lakina että heikkeneminen ja katoaminen tapahtui ainoastaan pää- ja sivukorottoman tavuun jäljessä. Kaikki poikkeavat muodot sekä vanhemmassa että nykyisessä kielessä selittyvät tässä helposti toiselta puolen t:llisten, toiselta puolen t:ttömien muotojen vaikuttaman systeemipakon kautta.

Sama sääntö tulee myös kysymykseen monikon genitiivissä, jossa muuten vielä lisäksi tulee tavuun sulkeutumisen vaikutus; täten siis erotus dentaalin käsittelyssä etenkin koskee länsimurretta, jossa se selvemmin näkyy. Nykyisessä kielessä tavataan den (ðen j. n. e.) pääkorollisen tavuun sekä supistuneen tavuun jäljessä: maiden, hampaiden, jotenkin tavallisesti myös sivukorollisen tavuun diftongin jäljessä, esim. harakoiden, perunoiden; sitä vastoin dentaali on aina näkymättömissä korottoman tavuun vokaalin ja diftongin jälkeen: kalain < kalaen < *kaladen, kalojen < *kaloiden. Nykyisessä kielessä ei niin-ikään yleensä tavata dentaalia sivukorollisen tavuun lyhyen vokaalin jäljessä: harakkain < harakkaen, pienempien. Vanhemmassa kirjakielessä tavataan sitä vastoin pääte dhen, den hyvin usein sivukorollisen tavuun lyhyen vokaalin jäljessä, esim. Agr.: haltijadhen, penickaden, caritzadhen, asuiadhen, tapettudhen, wanhimbadhen, opettajadhen; Martti: syynsanoiadhen, neuvonantaiadhens; Juusten: vlosualittuden, opettaijadhen. Mutta ei siinä kyllä: dhen, den päätettä tavataan myös pää- ja sivukorottoman tavuun jäljessä, esim. Agr.: waimodhen, sieludhen, herraden, isädhen, leskeden, caikeden, walghastettuden; Juusten sätydhen; Ljungo T.: raiadhens. Mutta näitä paitsi tavataan muotoja, joista dentaali on kadonnut, esim. Agr. myiein (lue: myyjäin), poicain, pacanain, waiechtaiain, noorein; Martti: haauain, sackoin, korkeimbain; Ljungo T.: sikain, koirain, pidhettyin j. n. e. Ja vielä lisäksi on kompromissimuotoja, esim. Agr.: heickoijdhen, caickeiden, pyheidhen, iseiden, wanhimbaiden, wskomattomaidhen, woortein; Martti: molembaidhen, todistaiaidhen; Juusten: näkymättömäidhen, paca-

naiden. Katsoen siihen, mitä edellä on huomautettu, ei voi olla epäiltävä että jako äännelaillisesti oikeastaan oli semmoinen, että dhen, den oli säännöllinen pää- ja sivukorollisten tavuiden jäljessä ja taas dentaalin katoaminen korottomain tavuiden jäljessä. Kumpainenkin muodostus on, niinkuin tämmöisissä tapauksissa on tavallista, systeemipakon voimalla tunkeunut rajainsa ulkopuolelle; ovatpa vielä molemmat yht'aikaa mieleen johtuneet ja synnyttäneet kompromissimuodostuksen. Nykyajan kielessä on yleensä kaksitavuisten sanojen systeemipakko päässyt hallitsemaan, samoin kuin partitiivissakin, niin että sanotaan molempain äännelaillisen molempaden muodon asemesta, samoin kuin äännelaillisesti kalain. — Länsimurteen alalla tavataan jotenkin tiheään den päätteen sijalla tten päätettä, jota tuskin voidaan äännelaillisesti oikeutetuksi selittää; minä puolestani pidän sitä jonkinmoisesta kontaminatsioonista syntyneenä. Semoiset rinnakkaismuodot kuin esteiden ja estetten synnyttävät hyvin luonnollisesti kompromissimuodon esteitten, ja näistä oli tällä muodostuksella vapaa mahdollisuus leviämään muualle. Lounaismurteessa varsinkin on tten systeemipakon avulla liittynyt kaksitavuisiinkin vartaloihin, esim. peittotte*n* (sen ohessa peittoje*n*), heinätte*n*, heinitte*n* (sen ohessa heinije*n*, heinäje*n*); näissä foneettiset kriteeriot aivan selvästi osottavat muotojen myöhäsyntyisyyttä.

Verbinmuotojen alalta tähän ensinnäkin kuuluvat I:nen ja II:nen infinitiivi; kumpaisessakin muodossa on myöskin infinitiivivartalon viime tavuu suljettu kaasuspäätteen kautta. Aivan yleistä on nykyisessä kielessä ett'ei ole mitään jälkeä dentaalista pääkorottoman tavuun lyhyen vokaalin jäljessä, esim. sanoa, kumartaa, II inf. sanoen l. sanoin, sanoessa, l. sanoissa, kumartaen l. kumartain; kuitenkin sivukorollisen tavuun diftongin jäljessä d: haravoida. Vanhemmassa kirjakielessä tavataan II:n inf:n instr:ssa hyvin yleisesti dhen, den loppua, esim, Agr.: tunnustaden, castaden, ottaden, hwtadhen; Martti: eroittadhen, nauttidhen, käskedhen; Juusten: kijruchtaden, sanodhen; Ljungo Tuomaanpoika: pitädhen K. 6, sanoden. Sorolainen: kiiruhtaden, kijttäden. Petræus, Martinius: lukein, lukeden (Inst. cap. X, Hod. s. 49, 97). Martilla tavataan tässäkin kompromissimuotoja tunnustaidhen, omis-

taidhen, joiden synty on tietysti mahdollinen ainoastaan siten että on nojauduttu semmoisiin muotoihin kuin antain, ottain (Ljungo T.: hänen åttains) j. n. e. Epäilemättä on asia tässäkin ollut sama, että dentaali äännelaillisesti on kadonnut lyhyen pää- ja sivukorottoman tavuun jäljestä, niin että siis saaden, eroittaden ovat äännelaillisia, mutta sanoden j. n. e. näiden systeemipakon synnyttämiä. Nykyjään taas on antaen, antain y. m. s. muotojen systeemipakko synnyttänyt eroittaen, eroittain j. n. e., samoin kuin I:sessä infinitiivissä.

Passiivin muodostuksessa olisi niin-ikään odotettava tämän äännelain vaikuttavan, sillä passiivivartalon merkkinä on pääkorollisen tavuun ja konsonantin jäljessä ta, esim. saatava, rukoiltava. Mutta omituisesti tavataan passiivin merkkinä korottoman tavuun lyhyen vokaalin jäljessä tta, esim. sanottava, käskettävä. On kuitenkin pari esimerkkiä, jotka osottavat päätteessä tässäkin alkuaan olleen lyhyen klusiilin, joka säännönmukaisesti on kadonnut, nim. Martilla tavattavat passiivimuodot: käskiän K. 16 (lue: käskiään), laskean R. 9 (lue: laskeaan), jotka viittaavat siihen, että tämmöisiä muotoja varmaan ennen oli viljemmältä tavattavissa. Tähän kuuluvat myös savolaiset muodot antauta, nostauta (= annettua, nostettua) < *antaduta, *nostaduta. Vrt. vatj. *vętas* otetaan, karj. ei tuntie < *tunteda, aun. ei laskie < *laskeda. Ks. Setälä, TuM. s. 44, alimuist. Nykyjään yleiset muodot, joissa on pitkä t, lienevät jonkinlaisia jo yhteissuomalaisena aikana syntyneitä analogiamuotoja, jotka ovat epäselviä.

Vihdoin tähän kuuluvat imperatiivin plur. 2:sen persoonan muodot, semmoiset kuin tulkaa (itäs. tulkoa, tulkoo) < *tulkada (*tulkade), tulkai (Etelä-Hämeestä) < tulkae < *tulkade. Ks. Setälä, TuM. s. 111 ja seur. — Samoin myös kuuluvat tähän semmoiset kuin: muistia muistitte < *muistida, söisiä söisitte (Etelä-Pohjanmaalta) | antoja annoitte, saisia saisitte, (Pohjois-Savosta ja -Karjalasta), vrt. Etelä-Pohj. saita saitte (Pohj.-Hämeen ja Etelä-Pohjanmaan saia, samoin kuin oikeastaan myös opettia j. n. e. ovat systeemipakon synnyttämiä). Muodot saitte, annoitte j. n. e. ovat muodostetut preesensin analogian mukaan. Ks. TuM. s. 50 ja seur.

Labiaaliklusiilia korottoman tavuun jäljessä edustaa v. Yksityisiä sanoja:

halava < *halaba, vrt. liiv. *alą'bəz* paju.
orava < *oraba, vrt. liiv. *vorą'bəz* (Liivinmaan liivissä SJÖGRENin mukaan orab).

Tähän kuuluu myös epäilemättä va-päätteinen nomen possessoris, esim.:

ikävä < *ikäbä (ikä ætas), vrt. liiv. *igą'b*.
kirjava < *kirjaba, vrt. liiv. *kęrabi* (oik. = suom. „kirjavainen").
lihava < *lihaba, vrt. liiv. *lī'ebi*.
terävä < *teräbä (terä acies), vrt. liiv. *tʃerą'b* l. *tʃerą'bəz* vikkelä.

Myöskin verbien I:sen partisiipin päätteen liittyessä vartaloon tulee tämän äännelain vaikutus kysymykseen, jos kohta tässä systeemipakko on suuressa määrin äännelaillisia suhteita hämmentänyt. Nykyisessä kielessä on yleisenä I:sen partisiipin päätteenä va, vieläpä siihen määrään, ett'ei murteittain muuta partisiipin päätettä tunnetakkaan (ks. AMINOFF, Suomi II, 9, s. 283), esim. saava, sanova, kumartava. Ainoastaan pääkorollisen tavuun jäljessä tavataan toisinaan pa, pä, nk. saapa, lyöpä, käypä; semmoisissakin murteissa, joissa pa on kokonaan jäänyt käytännöstä, tavataan se kuitenkin johdannaisissa, joihin systeemipakko ei ole voinut ulottua (esim. syöpäläinen, käypäläinen, Etelä-Pohjanmaalla: syöpäläänen, käypäläänen). — Vanhemhemmassa kielessä oli kuitenkin pa pääte monta vertaa yleisempi. AGRICOLAlla tavataan pa pääte säännöllisesti pää- ja sivukorollisen (1:nen ja 3:nnen) tavuun jäljessä, jota vastoin va käytetään korottoman (2:sen ja 4:nnen) tavuun jäljessä esim. wloskieupä uloskäypä | cumartapa, ymmertepä, sanottapa, kijtettäpe || laskeua, nauraua, tekeue, pyytteuetä pyydettävää | racastettava, ylistettäwä; poikkeukset ovat harvinaiset, nk. epeleue, ylistettäpä, MARTTI: nautittapa, wskottapa. JUUSTEN: helisepä, kilisepä, walmistapa | tiettäuä. LJUNGO TUOMAANPOJALLAkin tavataan: merkittäpä P. 15. PETRÆUS luet-

telee kieliopissaan nimen-omaan: lugettapa, toivottapa, tehtäwä, naitawa, kijtettäpä (Instit. cap. XI), lugettapa, lugettawa (cap. X.); MARTINIUS: luettapa, toiwottapa, tehtäwä, naitawa, sanottapa, kijtettäpä (Hodeg. s. 56), luettapa vel luettawa (s. 51), racastettapa vel racastettawa (s. 47). Nämät esimerkit osottavat ilmeisesti että äännelaillinen jako on ollut se, että pa on käytetty pää- ja sivukorollisen, va pää- ja sivukorottoman tavuun jäljessä, ja että va päätteen nykyinen yleistyminen on systeemipakon vaikutusta.

Preesensin yksikön 3:nnen persoonan muodostuksessa tulee niin-ikään puheen-alainen äännelaki kysymykseen, jos kohta moninaiset ristikkäin käyvät analogiamuodostukset tässäkin äännelain selvää esiintymistä häiritsevät. Suomen kielessä nykyään yleisesti prees. yks. 3:s persoona muodostuu loppuvokaalin pidennyksellä, missä se voi pidentyä (sanoo, tulee), ollen muuten päätteetönnä (saa, vastaa, haravoi). Täten muodostunut 3:nnen persoonan muoto on aikoinaan saanut eri selityksiä (vrt. LÖNNROT, Suomi 1841, V s. 40 ja seur., GENETZ, KarjK. s. 222); kirjoittaja on (TuM. s. 4 ja seur.) osottanut että tämmöinen muodostus aineksiltaan on oikeastaan samaa kuin visseissä tapauksissa esiintyvä pi-päätteinen, s. o. että vokaalin pidennys edustaa aikaisempaa vi päätettä, esim. sanoo < *sanou < sanovi [1], < *sanobi. Semmoisia muotoja kuin sanou oli varmaan vielä AGRICOLAN aikana olemassa, koska hän toisinaan kirjoittaa: ottau, cantau, caswau, tulew, pitey l. piteu, messeu mässää ylistey, wahwistau, todistau (ks. GENETZ, Virittäjä II, s. 165). Vokaaliassimilatsioonin tapahduttua (ottaa < ottau, samoin kuin kokoontuu < kokountuu, ks. s. 80) ei ole tämänlaatuisiin muotoihin nykyjään jäänyt mitään muuta merkkiä alkuperäisestä labiaalista kuin itäisissä murteissa (myös Etelä-Pohjanmaalla) tavattava e:n labialiseeraus (laskoo < *laskou < *laskeu. Sen mukaan, mitä yllä on esitetty, tulee meidän katsoa äännelailliseksi pi päätteen käyttämistä pääkorollisen tavuun jäljessä (saapi,

[1] Eräässä viime vuosisadalla tehdyssä murteentutkimusta sisältävässä käsikirjoituksessa (Yliop. kirj. D:ö 1.13) mainitaan Savosta *tulowi*, ja myös *tuloo*. VHAELIN mukaan (s. 92) Savossa sanottiin *säästäwi*.

saap, soap), samoin kirjoittaa AGRICOLAkin säännöllisesti: kieupi, sööpi, ioopi, niin-ikään JUUSTEN: sööpi, ioopi, käypi, löpi. Sitä vastoin ovat semmoiset muodot kuin saa, juo, syö, murt. syöö (Etelä-Pohj.) syyää (Huittisista) j. n. e. analogiamuotoja. Ks. TuM. s. 8. Niinikään edustavat muodot antaa, laskee (itäs. laskoo)<*antau, *laskeu, <antavi, laskevi, äännelaillista kehitystä, samoin kuin AGRICOLAN yllä mainitut ottau, pitey (lue: pitäy) j. n. e. sekä nuo tavalliset tacto (lue: tahtoo), anda (lue: antaa), tule (lue: tulee), JUUSTENin seiso, waati, anda, teke y. m. — Äännelailliseksi tulee myös katsoa pi-päätteen käyttämistä sivukorollisen tavuun jäljessä, joka nykyisessä kielessä tapahtuu vain diftongin perästä (haravoipi, haravoip), mutta joka oli vanhemmassa kielessä tavallinen myöskin lyhyen vokaalin jäljessä, nk. AGRICOLAlla hallitzepi, JUUSTENilla opettapi, wainoapi; VHAEL mainitsee kieliopissaan muodot: racastapi (saw. racastawi), säästänepi, säästänewi (sivv. 47, 92). Varmaan systeemipakosta syntyneitä ovat nykyiset rakastaa j. n. e., joiden tapaisia jo aikaisin on käytetty, esim. AGIRCOLAlla nuchtele, codhenda, JUUSTENilla ilmoitta, paranda j. n. e.; tämä systeemipakko on murteittain alkanut varmaan jo aikana, jolloin vielä oli olemassa semmoisia muotoja kuin antavi j. n. e. Mutta mitä on sanottava semmoisista muodoista kuin AGRICOLAN andapi, tulepi, MARTIN sanopi, tekepi, Valan esisanain panepi, tekepi, JUUSTENin istupi, muistapi, LJUNGO T:N eläpi j. n. e.? Kirjoittaja oli ennen taipuvainen siihen arveluun, että olisi luettava antaapi, tuleepi j. n. e.; siinä tapauksessa nämät muodot olisivat selviä kompromissimuotoja, joissa pi, saapi y. m. semmoisiin muotoihin nojautuen, on liittynyt äännelaillisesti muodostettuun 3:nnen persoonan muotoon (ks. SETÄLÄ, TuM. s. 9). Jos kohta tämä selitys sen ajan kirjoitustapaan katsoen olisi aivan mahdollinen, en kuitenkaan enää pidä sitä tarpeellisena, enkä edes luultavanakaan. VHÆL kirjoittaa kieliopissaan (siv. 92) säästää, säästäpi, Saw. säästäwi, eikä: säästääpi; siis varmaan sanottiinkin säästäpi. Äännelaillisia tämmöiset muodot tiedysti eivät olleet; olihan sitä paitsi niiden rinnalla pitkin matkaa tavattavissa säännöllisiä muotoja, joissa pi oli vokaaliutunut. Aivan epäilemättä säästäpi, tulepi j. n.

e. ovat syntyneet semmoisten mallien mukaan kuin opettapi, hallitsepi j. n. e., joissa pi äännelaillisesti tavattiin lyhyen vokaalin jäljessä.

Tämän äännelain vaikutuksesta on varmaankin useassa tapauksessa syntynyt verbin johdon alalla tavattava u (< vu < bu). Minä tarkoitan semmoisia sanoja kuin sekaun (sekauvat), vikaun, lisäyn (LJUNGO TUOMAANPOJALLA: riitauuat, lue: riitauvat, wikaunut, lisäyuet, lue: lisäyvät, åsau, lue: osauu, lisäy lue: lisäyy). Murteittain niitä tavataankin vu-loppuisina, esim. (Lopella) osavuu, sulavuu j. n. e. (Piispa Henrikin surmavirressä: jmewyit imeytyivät, SETÄLÄ, Länsi-Suomi II, s. 26, säe 172). Jos näihin vertaamme semmoisia muotoja kuin liivin *sje-gə̄'bən* = sekaunut, *rikə̄'bən* = rikkaunut (vrt. LJUNGO TUOM. rickaundunut), sekä aunuksen rikkavun pilaudun, jaksavun riisuudun, kerävymmö keräymme, niin meidän täytyy päättää että suomen sekau- < sekavu- < *sekabu-, keräy- < *kerävü, < *keräbü, ja täten on siis tämä u (< vu) pääte äännelaillinen muodostus samaa päätettä, joka pääkorollisen tavuun jäljessä tavataan muodossa pu, esim. luopu-, juopu-, saapu- j. n. e. Kahdesti näyttää mainittu pääte analogisesti esiintyvän Etelä-Pohjanmaan muodoissa ilmaapua, tekeepyä (AMINOFF, Suomi II, 9, s. 280), jotka luultavasti ovat < *ilmaupu-, *ilmavupu- j. n. e. Sama pääte on varmaankin tavattavana yhteydessä ntu (AGRICOLAlla nde s. o. nte) päätteen kanssa semmoisissa sanoissa kuin sekaantu-, sekauntu-, < *sekavuntu- (vrt. sanoo < *sanou < sanovi), AGR. secaunde sekaantuu, huckandepi hukkaantuu. — Tietysti ei tällä suinkaan ole sanottu että johtopääte u, y aina on samaa alkuperää. Jo ennen (s. 73) huomautimme u-loppuisten toisinaan varmaankin aikaisemmin olleen du-loppuisia, ja näiden kanssa sekauminen lienee edistänyt v:n häviämistä (sekauntu- pro *sekavuntu-, samoinkuin kokountu < *kokoduntu). Sitä paitsi on varmaan olemassa aivan eri johtopääte u, y (esim. kastu-, peitty-). Vrt. BUDENZ, Ugor alaktan I, s. 63 ja seur., jossa on tuotu esiin toinen mielipide pu, u päätteistä.

63. Karjalan kieli. Viittaamalla edellä sanottuun, kosketamme aivan lyhyesti vastaavia seikkoja karjalan kielessä.

Medio(pre)palataali on yleensä korottoman tavuun vokaalin jäljestä kadonnut. Se j, joka tavataan muutamissa puunnimissä, nk. pihlaja, kadaja, pedäjä, on selitettävä samoin kuin suomessa (vrt. yllä s. 60). Esimm. säännöllisestä edustuksesta:

a) Yksityisiä sanoja ainuo ainoa < *ainoga | piiroa piirakka, piiras < *piiraa < *piiraga = ven. пирогъ | šoappoa saapas < *saappaga = ven. сапогъ | azroan, g. azroamen ahrain; sanan pääte on muodostunut alkuperäisen suomalaisen sanaryhmän mukaan, mutta sanan alkuosa azroa- on aikaisemmin ollut *azraa- < *astraga = ven. острога | vrtlo lounoa- puolipäivä < *lounage- (vrt. yllä s. 61); äännelaillinen nominatiivi olisi *louna (< *lounak), sitä vastoin on Genetzin kysymysmerkillä mainitsema lounat, jos semmoista on olemassa, analogiamuoto [1].

b) Alkujaan ege-loppuisia sanoja: deverbaaleja, esim. kaštieh kasteesen (kaštie- < *kastege-), nom. kašše | kudiet kuteet, nom. kue l. kuve | koabiet päistäret, nom. koave, vrt. lyyd. *koabeged*, nom. *koabe*, veps. *kapked*, nom. *kabe* || yksityisiä sanoja: palte, gen. palttien rinne (vrt. yllä palle s. 63) | perže: ill. peržieh perse | päre, pl. päriet | voate, pl. voattiet vaate. Viimeksi mainitun muodon ohessa mainitaan myös voateh: voattehet, joka nojautuu ehe-loppuisten analogiaan, mutta yleensä ovat karjalan kielessä ehe- ja ie-, alk. ege-loppuiset jyrkästi erotetut. Vartalon sekoitukseen perustuvat kuitenkin myös semmoiset deminutiivit kuin kaštehut gen. kaštehuon, jossa h:ta ei voi selittää äännelailliseksi, niinkuin Genetz tekee (KL. s. 48, KarjK. s. 179).

c) Imperatiivin muotoja semmoisia kuin ottoada ottakaa < *ottagata | eččiede etsikää | kašvattoah kasvattakoon. Ks. Genetz, KarjK. s. 214. — Tämmöisten äännelaillisten muotojen ohessa tavataan semmoisia systeemipakkoon perustuvia kuin

[1] Genetz näkyy olettavan (KarjK. s. 107) sanaa dentaalivartaloksi, pitäen *lounažih* (päivällisiin) muotoa tästä vartalosta syntyneenä (jolloin *ž* vastaisi alkuperäistä dentaaliklusiilia *k*:n edellä). Että niin ei ole laita, näkyy yllä s. 61. Muoto *lounažih* on epäilemättä *ise*-päätteellä johdetun nominin sija.

andagoa (KarjK. s. 251). Sen sijaan on semmoinen muoto kuin haravoigoa katsottava äännelailliseksi (vrt. yllä s. 65). Ks. SETÄLÄ, TuM. s. 110 ja seur. — Semmoiset muodot kuin andakkoa j. n. e., jotka ovat yleisiä, eivät saata olla äännelaillisesti pidennyksen kautta syntyneitä, niinkuin GENETZ olettaa (KL. s. 53) [1], vaan ovat epäilemättä syntyneet semmoisten mallien mukaan kuin kirbokkoa j. n. e., joissa kk on syntynyt tk:sta (ks. yllä 25 §, s. 19).

Alkuperäinen dentaali on yleensä korottoman tavuun jäljestä kadonnut. Esim.

a) Yksityisiä sanoja: kevät, gen. keveän kevät: keveä- < *kevää- < *keväe- < *kevädе- | labia l. labie < *lapida | Veneäh gen. Veneähen l. Veneähän: Veneä- < *Venää- < *Venädä- (*Venäde-?).

b) Adjektiiveja, joiden loppuna on ia, ie < eda; esim. kaggia l. kaggie kankea < *kaggeda | kibiä l. kibie kipeä | korgia l. korgie korkea | lagia l. lagie lakea | libiä l. libie liukas | pehmiä l. pehmie | pimiä l. pimie | sogia l. sogie sokea | valgia l. valgie valoisa. Samoin: hobia l. hobie hopea. — Semmoiset näistä adjektiiveista johtuneet ominaisuudennimet kuin korgehuš, levehüš, joissa h esiintyy, eivät saata olla äännelaillisia muotoja, nk. GENETZ (KL. s. 49) olettaa. Epäilemättä ne ovat syntyneet nojaumalla semmoisiin muotoihin kuin ahtahuš, tervehüš, joissa h on alkuperäinen, ja joista huš loppu näkyy levinneen hyvinkin laajalle, esim. pappihuš, tiedohuš, piduhuš. — Sitä vastoin saattavat korgevuš, šilevüš olla äännelaillisia muo-

[1] Yleensä se GENETZin oletus (KL. s. 53) että „sama laki, joka lyhyen vokaalin jäljessä avoimen tavuun alussa, joka on sanan kolmas tai joku seuraavista, vaikuttaa konsonantinpehmennystä, on muutamissa tapauksissa tuottanut vahvistumisen *k*, *p*, *t* konsonanttien pidennyksen kautta", on varmaan perusteeton. Kaikki ne seikat, joita hän perusteeksi tuo esiin, saavat luonnollisemman selityksen siten, että niissä on tapahtunut analoginen mukauminen muiden kielessä ennestään olevain sana- ja muotoryhmien mukaan. Onhan tietysti jo itsestään luonnotonta, että „sama laki" vaikuttaisi sekä vahvennusta että heikennystä samassa asemassa. Täten peruutan sen mitä olen sanonut TuM. s. 115.

toja, joissa v on syntynyt äänteensiirtymästä labiaalivokaalin edellä.

c) ut-loppuisia nomineja (deminutiiveja), esim. kätüt, gen. kätküön (kätküö- < *kätküe- < kätküde-) | lühüt, gen. lühüön | neičüt, gen. neiččüön neitsyt | järvüt, gen. järvüön.

d) nut-loppuisia partisiippeja, esim. soanut saanut, gen. soanuon (soanuo- < *soanue- < *saanude-). Koska niissä muodoissa, joissa dentaali katoaa, enimmäkseen tavuu samalla on suljettu, niin käypi sulkeutumisen ja korottomuuden vaikutus, joka karjalassa muutenkin on sama, enimmiten yhteen. Joka tapauksessa on dentaalin käsittely, systeemipakonkin vaikutuksesta, yhtäläinen sivukorollisenkin tavuun jäljessä. — Pohjoiskarjalassa tavataan nuo-loppuisen vartalon rinnalla nehe-loppuinen (koatunut, gen. koatunuon l. koatunehen), josta ks. yllä s. 68 ja seur.

e) Ominaisuudennimiä, esim. pahuš l. pahut pahuus, gen. pahuon, ill. pahuoh | tervehüš l. tervehüt terveys, ill. tervehüöh. Näissä on siis dentaalin käsittely aivan samanlainen kuin ut-loppuisissa deminutiiveissa ja nut-loppuisissa partisiipeissa. Että tässä käsittely on niin erilainen kuin suomessa, ymmärrämme hyvästi, jos ajattelemme että tässä ovat yhtyneet seuraavat äännelailliset ja analogiavaikutukset: 1) dentaalin katoaminen korottoman aseman johdosta; 2) dentaalin katoaminen useimmissa muodoissa tavuun sulkeutumisen johdosta; 3) ut-loppuisten sanain analogia, joiden kaltaisiksi nämä sanat äsken mainittujen äännelakien mukaan useimmissa muodoissaan tulivat, ja joka analogia on osittain ulottunut nominatiiviinkin (esim. pahut, säännöllisen pahuš muodon asemesta).

f) N. s. supistuvaisia verbejä, esim. magoan, inf. moata: magoa- < magaa- < *makada | kereän, inf. kerätä | šalboan, inf. šalvata | ozoan, ozata: ozoa-, oik. *ozaja-, ks. yllä s. 72 | varajan l. (analogisesti) varoan: varaja- < *varaida | halgian l. halgien, inf. halleta l. haleta | uinuan l. uinuon, inf. uinota nukkua, < *uinoda-, vrt. veps. *uindan*, inf. *uinota*. — Tämmöisistä verbeistä johtuneissa substantiiveissa, nk. magavo makuu, leikkavo leikkuu (Genetz, KL. s. 49) on v katsottava äännelaillisesti labiaalivokaalin edellä äänteensiirtymästä syntyneeksi.

g) Partitiivi- ja mon. genitiivimuotoja; esim. talua l. taluo taloa | kaloa kalaa | kaloja || käzien käsien | kalojen. Sivukorollisen tavuun jäljessä on yleensä menetystapa sama, esim. pitembeä pidempää | harakkoa | harakkoja | kukkoloja || harakkojen | kukkolojen. Että kuitenkin tämä on seurauksena systeemipakosta ja että dentaali alkuperäisesti sivukorollisen tavuun jäljessä on säilynyt, todistavat semmoiset muodot, joissa dentaali supistuksen tapahduttua tai sivukorollisen tavuun diftongin jäljessä on paikoillaan, nk. päreidä päreitä < *päregitä | pohj.-karj.: harakkoita, kukkoloita. Ks. Genetz, KL. s. 49.

h) I:sen ja II:sen infinitiivin muotoja; esim. šanua l. šanuo | lugia l. lugie | andoa | löüdeä || šanuošša < *sanoessa < *sanodessa | lugiešša | löüdeäššä < *löüdäässä < *löüdäessä < *löütädessä. Tässä kohden muuten tavuun sulkeumisen ja korottoman aseman vaikutukset yhtyvät; ei siis kumma jos dentaalia sivukorollisenkin tavuun jälkeen aina käsitellään samoin, esim. kaľľistoa tehdä kalliimmaksi, II inf. iness. kaľľistoašša.

i) Passiivin muotoja; esim. ei laškie ei lasketa < *laskedak | koškieh kosketaan < *koskedaksen (vrt. Setälä, TuM. s. 40 ja seur.) | kätkeih kätkettiin < *kätkedihen (ks. ib.) | lähteih lähdettiin (Tverin Karj.). Karjalassakin on kuitenkin tullut tavalliseksi tta merkki (josta ks. yllä s. 76), esim. lähetäh | käzettävä | kaľľissetah. Kontaminatsioonimuodostuksia, joissa tta liittyy äännelaillisesti muodostuneesen ie loppuiseen muotoon, ovat semmoiset kuin laškietah lasketaan | käškiettäis käskettäisiin | lugietah (Tverin Karj.). Ks. Genetz, KarjK. s. 219. — Epäselviä ovat semmoiset muodot kuin ottahuo otettua < *ottaduta, lähtehüö; niissä oleva h varmaan perustuu jonkinmoiseen analogiseen nojautumiseen, eikä voi olla äännelaillinen, niinkuin Genetz arvelee (KL. s. 49).

j) Mon. 2:sen persoonan muotoja imperatiivissa sekä ind. ja konj. imperfektissä, esim. nägiä näitte | šanoja sanoitte | igävöiččiä ikävöitsitte || šoazia l. šaizia saisitte | tulgoa tulkaa < *tulgaa < *tulkada | šüögeä syökää || tuoguo tuokaa < *tuogoa < *tuokoda. Systeemipakon vaikutuksesta tavataan dentaalittomia muotoja myös niissäkin tapauksissa, jossa dentaalin olisi pitänyt sivukorollisen tavuun jäljessä säilyä (esim. tüöndäziä

työntäisitte). Äännelaillisesti on dentaali säilynyt sivukorollisen tavuun jäljessä (supistuksen edellä tapahduttua) semmoisissa muodoissa kuin ottoada ottakaa < *ottagata, eččiede etsikää.

Labiaaliklusiilia korottoman tavuun jäljessä edustaa v. Esim.

a) Sanassa orava < *oraba, ks. s. 77.

b) va-päätteisissä adjektiiveissa, esim. igävä < *ikäbä | kirjava | lihava | terävä nopea. Ks. yllä s. 77.

c) va-päätteisissä partisiipeissa esim. šoadava < saataba, vrt. liiv. *sǫ̊dəb*. Pääte va on yleistynyt systeemipakon johdosta; sitä paitse on aktiivin partisiipista yleensä käytännössä vain semmoisia muotoja kuin šoavan, lüövän (partisipiaalijärjestelmässä), joissa viime tavuu on suljettu.

d) Yks. 3:nnen persoonan muodoissa, esim. antau < *andavi < *antabi | koškou koskee. Tämä u loppu on systeemipakon vaikutuksesta yleistynyt, esim. šoau saapi | šüöü l. šüöu syöpi | keändänöu kääntänee. Pohjoiskarjalassa tavataan joskus äännelaillisia muotoja šoapi, uipi. Kontaminatsioonimuoto on andauppi, vrt. Setälä, TuM. s. 40.

e) Verbien u, ü suffiksissa: esim. lizäüdü- < *lizävüdü- < *lisäbütü-. Ks. yllä s. 80.

64. Aunuksen kielessä ovat olot yleensä samat kuin karjalassa.

Medio(pre)palataali on yleensä kadonnut. Siitä j:stä, joka tavataan sanoissa kadaj, vrtlo kadaja-, pedäj, vrtlo pedäjä-, vrt. yllä s. 60; sitä vastoin ei pihl'u pihlaja, vrtlo pihl'aluultavasti kuulu tähän, vaan on = pihlä- (kantasana, = veps. *pihl'*, pl. *pihläd*). Sanassa ainavo ainoa on v varmaankin o:n edellä äännelaillinen (vrt. vatj. *aɜnago*).

Esimerkkejä konsonanttiaineksen katoamisesta:

a) Yksityisiä sanoja: piiroa l. piirai, vrtlo piiroa- piiras | lounoa- päivällinen < *lounage-; nom. lounat on analogiamuoto (vrt. yllä sivv. 61, 81).

b) Alkujaan ege-loppuisia sanoja: deverbaaleja, esim. kaste: ill. kastieh | koabied päistäret || yksityisiä sanoja: palte: palttien rinne | perze: ill. perzieh | päre: päried | vate: vattien

verka, sarka, paikoin ehe-loppuisten analogian mukaan: voateh: voattehen.

c) Inkoatiiviverbi voggiendu- alkaa vonkua < *vogkegantu-, = lyyd. voggegande-; vrt. veps. *varagandan* alan pelätä, ks. alemp.

d) Imperatiivimuotoja, esim. küzüättö kysykää | ottaad l. ottoad ottakaa | lendeät lentäkää. Analogiamuotoja ovat: andakkoa, azukkoa semmoisten muotojen mukaan kuin haravoikkoa, kaimakkoa, joissa kk < tk, vrt. yllä s. 82). Kontaminatsioonimuotoja: puuttuokkah | käskiekkeä, joissa uusi pääte on liittynyt äännelaillisiin muodostuksiin puuttuo- < *puuttuga-, käskie- < *käskegä-. Ks. SETÄLÄ, TuM., s. 110 ja seur.

Alkuperäinen dentaali on yleensä kadonnut. Esim.

a) Yksityisiä sanoja: kevät, gen. keveän l. keväen < *keväde- | labju lapio, vrtlo labja- pro: *labia (< *lapida), mahdollisesti semmoisten sanojen analogian mukaan kuin kabja, joissa bj on alkuperäinen (vrt. alemp.). Sana veńa ei luultavasti kuulu tähän, vaan on = venä- (vrt. veps. *vćńa* < *venä).

b) Alkuaan eda-loppuisia adjektiiveja, esim. kibei l. kibie, vrtlo kibie- | korgei, vrtlo korgie- | valgei l. valgie, vrtlo valgievalkea. Sanaan hobju (vrtlo hobja- pro: *hobia) vrt. yllä sanaa labju. — Senlaatuisista ominaisuudennimistä kuin levevüs, valgevus, joissa äännelaillinen v esiintyy, sekä semmoisista, joissa analoginen h tavataan, esim. pappihus, tieduhus, vrt. yllä s. 82.

c) ut- l. ud-loppuisia nomineja (deminutiiveja), esim. kätküd l. kätküt, gen. kätküön < *kätküde- | lühüd: lühüön lyhyt | neičüd: neiččüön neitsyt | üöhüt: üöhüön. Samoin olud l. olut: oluon.

d) nuh-(nuo-)loppuisia partisiippeja: moannuh: moannuon | mennüh: mennüön; myös tappanuh: tappanuon, vrt. yllä sivv. 70, 83. Nominatiivin loppu-h perustuu varmaan jonkinlaiseen analogiseen nojaumiseen, epäilemättä h-loppuisiin sanoihin; se on varmaan samanlaista nojaumista kuin se, joka on synnyttänyt nehe-vartaloisen rinnakkaismuodon.

e) us-loppuisia ominaisuudennimiä, esim. kovus: kovuon | süvüs: süvüön. Vrt. yllä s. 83.

f) N. s. supistuvaisia verbejä, esim. magoan, inf. moata | kereän: kerätä | varoan: varata, pro: *varajan < varaida-, vrt. yllä sivv. 72, 83 | tukkuon: tukuta panna kokoon; muodoista magavo l. -vu j. n. e. ks. yllä s. 83.

g) Partitiivi- ja mon. genitiivimuotoja. Esim. partitiivimuotoja: akkaa l. akkoa | küdüü kytyä | miehii | soarnoi satuja | kazvanuzie l. kazvanuizii kasvaneita. Äännelaillisia ovat suudu suuta | meidü meitä, sekä myös olendoidu, liikundoidu. Systeemipakosta syntyneitä: ńeroloi taitoja | jumaloi. Kontaminatsioonimuotoja: pardaadu | kiveedü | naiziidu | miehiidü | sanoidu. — Genitiivimuotoja: hiilien l. hiiliin | aigoin < *aigojen. Systeemipakosta syntyneitä: jumaloin, levein.

h) I:sen ja II:sen infinitiivin muotoja: andoa | süötteä | uskua l. uskuo || andaes (andajes) | lähties.

i) Passiivin muotoja, esim. lähtiäh lähdetään | ei laskie ei lasketa | koskeih koskettiin | lähteih lähdettiin | lähties lähdettäisiin. — Täälläkin on muuten tta merkki yleisimmin tavattavissa: annettas annettaisiin. — Kontaminatsioonimuotoja: laskietah | itkiettih. Vrt. yllä sivv. 76, 84.

j) Imperatiivin mon. 2:sen persoonan muotoja, esim. kaimakkoa | tulgoa | viegää. Äännelaillisina tulee pitää semmoisia kuin nostaad l. nostoad, käskied, joissa dentaali on seurannut alkuperäistä sivukorollista tavuuta. Muuten yleensä levinnyt pääte tto perustuu preesensin analogiaan. Vrt. Setälä, TuM., sivv. 53 ja 115.

Labiaaliklusiilia edustaa v. Esimm.:

a) Sana orav l. oravu, vrtlo orava-.

b) va-päätteisiä adjektiiveja, esim. igäv, vrtlo igävä- | kirjav, vrtlo kirjava- | terävü l. teräv, vrtlo terävä-.

c) va-päätteisiä partisiippeja, esim. tuodav | süödävännü syötävänä; -va on yleistynyt (huom. aktiivissa vain: soavan, andavan), vrt. yllä s. 85.

d) Yks. 3:nnen persoonan muotoja, esim. sanou < *sanovi < *sanobi | andau | tulou | itköu. Systeemipakon kautta syntyneitä ovat semmoiset muodot kuin soau saapi | azuttau | kirbuou. Sitä vastoin äännelaillisia: uibi | süöbi | tuobi. Konta-

minatsiooni-muotoja: sanoubi | tüöndäub. Vrt. SETÄLÄ, TuM. sivv. 6, 8, 9.

e) vu-päätteisiä verbejä; esim. rikkavu- pilautua < *rikkabu- (vrt. liiv. *rikə̄'bən* pilaunut) | avavu- avautua | toravu- riitautua.

65. Vatjan kieli.

Mediopalataalia korottoman tavuun jäljessä edustaa *g*; esim. *aɹnago* ainoa | *ɘhtago* ilta | *kaɹaga* kajava | *kataga* kataja | *ɹšihɫago* laskiainen | *pihɫaga* pihlajanmarja | *vaɹaga* vajava, vajaa | *pi̯raga* l. *pi̯rga* piiras = ven. пирогъ | *sa̯paga* saapas = ven. сапогъ.

Näihin kuuluu myös sana

araga harakka, vrt. veps. *harag*, gen. *haragan*, liiv. *arə̄'gəz*. Sana on = liett. szárka; sanan loppuosan käsittelyssä on nähtävästi aikaisin syntynyt murteellista eroavaisuutta, siten että sana toiselta puolen on mukaunut kielessä ennestään olevien kka-loppuisten mukaan; siis: harakka ja *haraga, samoin kuin suom. piirakka ja vatj. *pi̯raga*, karj. piiroa; vrt. myös vir. kadak, kadakas ja kadajas, ks. alemp.

Sana *lɘvnad* välipala, gen. *lɘvnə̄* on mukautunut dentaalivartaloin analogian mukaan, vrt. sivv. 61, 81, 85.

Tässä huomattakoon myös semmoisia verbejä kuin *apagoɹtə̄* hapannuttaa | *sɘɹzagoɹtə̄* seisauttaa (esim. kelloa), vrt. veps. *viɫugɘɹtan* jäähdytän. Niissä on samalla sanan kolmas tavuu suljettu.

Imperatiivi-muotoja kirjoittaa AHLQVIST vatjan kieliopissaan: alkakâ, võttakâ | alkakô, jôtakô j. n. e. Tämä ei kuitenkaan voi olla muuta kuin erehdystä, sillä minä en milloinkaan tämmöisiä muotoja kuullut, vaan oli aina korottoman tavuun vokaalin jäljessä aivan äännelaillisesti *g*. Esim, *aɫkagə̄* alkakaa | *vɘtagə̄* ottakaa | *itkɘgə̄* itkekää | *ihogə̄* hiokaa | *uɹugə̄* uikaa | *ɹšüsügə̄* kysykää || *aɫkago̯* alkakoon, pl. *aɫkago̯d* | *uɹugo̯* | *ɹo̯tago̯*. Sitä vastoin: *ɹo̯kə̄* juokaa | *tulkə̄* tulkaa | *vasatko̯* vastatkoon.

Mediopalataalin käsittelyssä olivat aivan samat suhteet val-

litsemassa jo vatjalais-kreeviniläisen yhteyden aikana. Kreeviniläisissä muistomerkeissä on kirjoitettu g semmoisissa sanoissa sanoissa kuin waeg = vatj. *vaɹaga* | ächtigu, uoechtig ilta, ächtigun illalla = vatj. *ɛhtago*. Samoin on laita imperatiivimuodoissa, sillä kirjoitetaan: antaga antakaa | lassaga laskekaa | tappaga tappakaa (tappagase, lue: tappagaa se Luc. 15: 23) [1], mutta sitä vastoin tohka tuokaa = vatj. *toka*, niin myös 3 pers. sg. elka (lue: *ɛlkə*) olkoon.

Aivan poikkeava käsittely tavataan alkuaan ege-loppuisissa sanoissa, sillä niissä on konsonantti tykkänään kadonnut. Esim. deverbaaleja: *kasɛ*, pl. *kasɛd* kaste | *katɛ*, gen. *katɛ* kate, peite | *paɹzɛ*, pl. *paɹsɛd* paise | *siɛ* pl. *sitɛd* side | (*ahɛ*): *riga on ahtɛza* riihi on ahdettuna | *lähe*, gen. *lähte* lähde || muita sanoja: *perze*, gen. *perse* | *säe*, pl. *sätɛd* kipuna. Vrt. yllä s. 62 ja seur. Emme saata olla tässä mieleen johtamatta sitä erilaisuutta, joka oli tavattavana suljetussa tavuussa, että nim. avoimen tavuun *k*:ta edusti *g* takavokaalin edessä, mutta etuvokaalin edessä alkuperäisen klusiilin edustaja oli kadonnut (*jagan: mäe*d, ks. yllä s. 33), joten siis on syytä päättää että tässä ovat samanlaiset seikat olleet vaikuttamassa. Tämmöinen selitys on aivan luonnollinen semmoisissa sanoissa kuin *lähte*, *sätɛd*, *paɹsɛɹta*, joissa etuvokaali seuraa, mutta eihän tämän mukaan olisi odotettavissa *paɹsɛd*, vaan **paɹsɛgɛd*, *katɛ*, vaan **katɛgɛ*, koska tässä takavokaali seuraa. Varmaankin tässä siis on analogiavaikutuksia oletettava. Jos kerran semmoiset muodot kuin *sätɛd*, *lähtɛd*, *paɹsɛɹta* olivat äännelaillisia, ja kun sitä paitsi malleina vielä olivat semmoiset sanat, joiden muodoissa aikaisempi vokaalien välinen h oli kadonnut, nk. *ɬaɹnɛ* laine, pl. *ɬaɹnɛd*, *ragɛ* rae, pl. *rakɛd*, niin oli hyvin luonnollista että *paɹzɛ*, *katɛ* j. n. e. saivat samanlaatuisen taivutuksen.

Alkuperäinen dentaali on yleensä kadonnut. Esimm.:

a) Yksityisiä sanoja, esim. *ɹševäd* kevät, gen. *ɹševä* | *ɬapia* lapio < lapida | *venä*: *venäsi* venäjäksi < *venädä.

b) Alk. *ɛda*-(*edä*-)loppuisia adjektiiveja, esim. *ɹšipɛa* ki-

[1] Ks. Wiedemann, Über die sprache u. nationalität d. Kreewinen s. 66.

peä | *kɐrkɐa* korkea | *ɗakɐa* sileä | *lipɐa* liukas | *pehmeä* l. *pehmiä*. Samoin: *ɐpɐa* hopea < **hopɐda*.

c) *ud*-loppuisia nomineja, esim. *ɟšäɟšüd* kätkyt, pl. *ɟšäɟšüd*. Samoin *ɐɗud*, gen. *ɐɗu*, elat. *ɐɗusa* oluesta: *ɐɗu-* < *ɐɗuɐ-* < **oludɐ-*.

d) *nu*-loppuisia partisiippeja, esim. *kolu* kuollut, transl. *kolusi* kuolleeksi: *kolu-* < **koluɐ-* < *koollude (*-dɐ*).

e) *uz*-loppuisia ominaisuudennimiä, esim. *ravhuz* terveys, in. *ravhuza* | *kevhüz* köyhyys, in. *kevhüzä*. Ahlqvist (WotGgr. s. 81), kirjoittaa ominaisuudennimet lyhyellä u:lla, jonkalaisia minä en ole kuullut.

f) N. s. supistuvaisia verbejä, esim. *ɗɐɟkan*, leikkaan, inf. *ɗɐɟkata* | *pelɟšän* pelkään, inf. *pelätä* | *vasan* vastaan, inf. *vasata*.

g) Partitiivi- ja mon. genitiivimuotoja, esim. partitiiveja *kana* | *kotoa* | *ɟšiviä* kiviä | *paltoɟ* l. *paltɐ* kyyhkysiä, nom. sg. *palta*. Tämän analogian mukaan myös: *ɗapatia* tuohivirsua. Semmoiset muodot kuin *ɗapiata* lapiota, mon. part. *ɗapita*, *ɗaɟnɐɟta* laineita, *paɟsɐɟta* paiseita, osottavat, että alkuaan dentaali sivukorollisen tavuun jäljessä on pysynyt. Paikoin (Kattilan kirkolla) käytetään hyvin runsaasti semmoisia kontaminatsioonimuotoja kuin *tiɗata* tilaa | *paltoɟta* kyyhkysiä. — Mon. genitiivejä: *poɟoɟɐ* poikien | *lehmi* lehmien. Niin-ikään *opɐzi* hevosien. Semmoinen muoto kuin *vazikoɗɐ* vasikoiden < *vazikkojjen (vrt. *aɟta*, gen. *aɗa* < *ajjan, ks. yllä s. 33) osottaa että tässä, sivukorollisen tavuun diftongin jäljessä, on dentaali alkuaan assimileerautunut tavuun sulkeutumisen johdosta.

h) Infinitiivimuotoja, esim. *ɗaskɐa* laskea | *vɐta* ottaa | *anta* antaa.

i) Passiivin preesensin muotoja, esim. *antas* annetaan < *antadaksen | *vɐtas* otetaan | *itkɐas* itketään. Muissa muodoissa on pitkä *t* yleinen, esim. *anɐti* | *idgɐti*.

j) Imperatiivin mon. 2:sessa persoonassa, esim. *tokɑ* tuokaa | *tuɗka* tulkaa. Näiden analogian mukaisesti sanotaan: *antagɑ* | *vɐtagɑ* | *itkɐgɑ*. Muualla on oik. preesensiin kuuluva *ta* yleistetty, esim. *vɐtita* otitte.

Että asia vatjalais-kreeviniläisen yhteyden aikana oli sa-

malla kannalla, näkyy semmoisista kreeviniläisistä esimerkeistä kuin kihpüäh (lue: *kipɐa*) haava = vatj. *ɉšipɐa* | walke, walki, walgi valkea || mahkan makaan = vatj. *makan* || poika poikaa (lue: *poɉka*) | sörme (lue: *sɐrmɐ*) sormea (vrt. suhte suuta, uete yötä) || tautä täyttää; analogiamuotoja ovat varmaan ellata elää | ümmit imeä.

Labiaaliklusiilia edustaa *v*. Esimm.:

a) Sana *ɐrava* orava.

b) *va*-päätteisiä adjektiiveja, esim. *iɉšävä* ikävä | *terävä* | *lihava* | *ɉširjova* kirjava.

c) *va*-päätteisiä partisiippeja, esim. *totava* tuotava; *va* pääte on yleistynyt; esim. *jova*, *sövä*.

d) Sitä vastoin on yks. 3:nnessa persoonassa b pääte yleistynyt semmoisista muodoista, joissa se on seurannut pää- tai sivukorollista tavuuta, esim. *anab*, *vɐtab* samoin kuin *sab*, *lɐɉkab*. Että yleistyminen partisiipissa ja yks. 3:nnessa persoonassa näin on kulkenut eri tietä, saapi selityksensä siitä, että partisiipit usein joutuvat käytettäviksi semmoisissa muodoissa, joissa vartalon viime tavuu on suljettuna, joka tietysti ei tapahdu yks. 3:nnessa persoonassa.

e) u-päätteisiä verbejä, esim. *eb tahtav* ei haluta (< *tahtavu) | *tarkavb* sattuu.

66. Viron kieli.

Mediopalataalin käsittely virossa näyttää vähän monimutkaiselta. On ensinnäkin koko joukko muiden yhteissuomalaisten kielten olojen mukaan katsoen tähän kuuluvia sanoja, joissa tavataan k. Esim. virP. kadakas (myös kadak, Narvan murt. *kataka*) kataja | kajakas (Tarton tien.: *kaɉak*, gen. *kaɉaka*) kajava | pihlakas (myös pihlak, Narvan murt. *pihlaka*, Tarton tien.: *pihlik*, gen. *pihliki*) pihlaja | piirakas piirakka | arakas harakka; niin-ikään: jalakas (Tarton tien.: *ɉalak*, gen. *ɉalaka* jalava) | pädakas petäjä. Samoin käsitettävä on sana vajak (suom. vajaa). Näiden ohessa tavataan toisissa murteissa myöskin: kadajas (virE. *kataɉ*, nom. pl. *kadaɉa*ᶜ) | jalajas (virE. *ɉalaɉ*, nom. pl. *ɉalaɉa*ᶜ) | pädajas (virE. *petäɉ*, nom. pl. *pedäɉä*ᶜ, Narvan murt. *petäjä*). — Tämän kaiken ohessa on olemassa semmoisia sanamuotoja, joissa konsonanttiaines on koko-

naan kadonnut: õhtu: õhtul illalla (s. o. *ehtul*, tässä edustaa ensitavuun vahvennus toisen tavuun alkuperäistä pituutta) | lõuna, gen. lõuna (virE. *lɛ̮nɑ̆* < **lɛ̮unak*, gen. *lɛ̮una*) etelä, puolipäivä | vaja = suom. vajaa, vajava | saabas, gen. saapa (samanlainen analogiamuoto kuin suom. saapas, piiras ks. yllä s. 61) | ainus gen. ainsa l. ainu, virE. ainuv, gen. ainuva; suhde ainus: ainu on varmaankin syntynyt samanlaisen analogian mukaan kuin saabas: saapa. Nominatiivi ainus on vuorostaan antanut aihetta uudelle vartalonmuutokselle (i)sa-loppuisten sanojen mukaan, nk. ilus, gen. ilusa (vrt. armas, gen. nykyään tav. armsa, sa-loppuisten mukaan, mutta myös tavataan säänn. arma). Eteläviron ainuv, gen. ainuva on ehkä katsottava äännelailliseksi.

Mutta mitä siis on sanottava niistä muodoista, joissa k tavattiin? Genetz puolestaan näkyy pitävän niitä vanhimman kannan edustajina (KL. s. 48). Mutta muunlaisissa sanoissa esiintyvä kokonaan eriävä mediopalataalin käsittely osottaa aivan selvästi että niin ei ole laita, vaan että ka-s [1] loppu on syntynyt nojautumalla toiseen kielessä ennestään olevaan sanaryhmään. Tämä nojauminen on epäilemättä tapahtunut jo siihen aikaan, jolloin mediopalataalinen konsonantti vielä oli asemillaan; vrt. suom. harakka ja vatj. *araga* < *haraga, suom. piirakka ja vatj. *pi̮r(a)ga* (ks. yllä s. 88). Samantapaisia analogiamuodostuksia ovat jas-loppuisetkin sanat (vrt. yllä sivv. 60, 81).

Alkujaan ege-loppuisissa sanoissa on alkuperäinen klusiili niin-ikään kokonaan hävinnyt, esim. virP. *kaste̮*, gen. *kaste̮*, virE. *kastɛ̆*, gen. *kastɛ* | virP. *kate̮*, gen. *katte*, virE. *katɛ̆*, gen. *kattɛ* kate, peite | virE. *kɛnɛ̆*, pl. *kɛnnɛ̆* puhe. Samoin virP. *perze̮*, gen. *pe̮rse*, virE. *perzɛ̆*, gen. *pe̮rze* | virre, gen. virde (ks. yllä s. 64). Sana lutikas = suom. lude (ks. yllä s. 63) näkyy joutuneen saman tapaisen vartalonmuutoksen alaiseksi kuin kadakas j. n. e. Epäselvää on, missä suhteessa viron sana peerg, gen. peeru (virP. *pi̮erg*, gen. *pieru*) = liiv. *pi̮rg*, pl. *pi̮rgud* l. *pi̮rgid* on suomen päre sanaan (ks. yllä s. 63).

Viron imperatiivissa tavataan aina klusiili. Esim. pidage pitäkää | pühkige pyhkikää | andke antakaa || pidagu pitäköön |

[1] Varmaan on loppu-*s* myöhempi lisä *s*-loppuisten nominatiivien mallin mukaan. Vrt. Thomsen, BFB. s. 111.

pühkigu | andku j. n. e. sanotaan yhtä hyvin kuin sööge, tulge, söögu, tulgu. Siihen katsoen, mitä edellä on sanottu, on tämä varmaan seurauksena analogisesta tasoittumisesta, joka epäilemättä on alkanut jo hyvin aikaisin, s. o. ennenkuin konsonanttiaines oli kadonnut.

Dentaalin käsittelyssä on suuria vaikeuksia; etenkin pohjoisvirossa esiintyy seikkoja, joita en voi tyydyttävästi selittää. Esimm.:

a) Yksityisiä sanoja: virP. *kevade: kevadel* keväällä (rantamurt. *kevade* keväällä, Narvan murt. *keväde*), virE. *kevä*ɹ, pl. *kevä*ɹ*ä*ᶜ | virP. *labidaz* lapio (Wiedemann, EGr. s. 110 mainitsee myös muodon labijas) | vabadik „lostreiber“, itsellinen, vabadus vapaus | vene venäjä; epävarmaa on kuitenkin, kuuluuko sana tähän, jossa tapauksessa vene < *venäe- < *venäde.

b) Alk. eda-loppuisia adjektiiveja, joiden käsittely pohjoisvirossa on aivan toisenlainen kuin etelävirossa. Pohjoisvirossa tulee niissä sanoissa, joiden ensi tavuu on lyhyt, d aina esiin taivutuksessa, s. o. muissa sijoissa paitsi yks. nominatiivissa; esim. *pime*, pl. *pimedad* | *lage*, pl. *lagedad*. Samoin: *ɵbe* hopea, elat. *ɵbedast*. Jos ensimäinen tavuu on pitkä, ei d tavallisesti tule esiin, esim. *kɵrge* korkea, pl. *kɵrged* | *raske* vaikea, pl. *rasked* | *aɹge* sairas (oik. haikea), pl. *aɹged* | *ɵɹge* oikea, pl. *ɵɹged* (myös õigedad, Wiedemann). Stahl kirjoittaa oigke, gen. oigkeda, rascke gen. rasckeda. — Rantamurteessakin sanotaan samoin *pime*, pl. *pimedad*, *obe*, elat. *obedast;* sitä vastoin Narvan murteessa: *pime*, pl. *pimed* | *sile* sileä, pl. *sileᵈ* | *lake* lakea, pl. *laked*. — Aivan toisin on sitä vastoin laita etelävirossa. Siinä esiintyy nimittäin, jos sanan ensi tavuu on lyhyt, muissa sijoissa paitsi nominatiivissa *h* äänne; nominatiivissa on konsonantti pidennyt toiseen pituus-asteesen, osottaen toisen tavuun alkuperäistä pituutta. Esim. *pümeᵉ* pimeä, pl. *pümehe*ᶜ, part. sg. *pümehet*, part. pl. *pümehit* | *jämeᵉ* jämeä, paksu, pl. *jämehe*ᶜ | *sakɵ* sakea, pl. *saghɵ*ᶜ | *makɵ*, pl. *maghɵ*ᶜ makea. Samoin *hɵpɵ* hopea, gen. *hɵbɵhɵ*. Jos sitä vastoin ensi tavuu on pitkä, niin on käsittely samanlainen kuin vastaavassa tapauksessa pohjoisvirossa. Esim. *korgɵ* korkea, pl. *korgɵᶜ*, part. sg. *korgɵt*, pl. *korgit* | *haɹgɵ* sairas, pl. *haɹgɵᶜ* | *nilbɵ* liukas, pl. *nilbɵᶜ*.

c) Suomen ut-loppuisia vastaavat sanat ovat myöskin eri tavoilla käsitellyt. Dentaalin katoamista osottavat neitsit, gen. neitsi neitsyt | õlut, gen. õlle (minun muistiinpanojeni mukaan keskivirosta *ɛlud*, pl. *ɛled*). Sitä vastoin lühi lyhyt, gen. lühida (myös lühe, gen. lüheda), õhu ohut, gen. õhu l. õhuda nojautuvat ilmeisesti, ainakin mitä loppuvokaaliin tulee, edellä käsiteltyihin adjektiiveihin.

d) Partisiipeista, joiden loppuna on nud (nu, nd, n), on, milloin ne taipuvat, dentaali kadonnut, joka tietysti saattaa tapahtua jo sulkeumisenkin vuoksi; esim. surnud kuollut, gen. surnu (< *surnue- < *surnude-), nom. pl. surnud j. n. e. | kadunud kadonnut, kuollut, elat. kadunust.

e) us-loppuiset ominaisuuden-nimet ovat kokonaan mukautuneet alkuperäisten ukse-päätteisten analogian mukaan, niin ett'ei siis niistä ole tässä kohden mitään huomattavaa; esim. *valguz*, gen. *valguze* (Narvan murt. *onedus* onnettomuus, gen. *onedukse*, vrt. suom. kalleuksia, ks. yllä s. 71).

f) N. s. supistuvaisia verbejä; esim. virP. *tɛmban* tempaan, inf. *tɛmata* | *kihlan*, inf. *kihlata* || virE. *tɛmba*, inf. *tɛmadaᶜ* *sɛɹma* soimaan, inf. *sɛɹmadaᶜ*.

g) Partitiivi- ja mon. genitiivimuodot tuottavat suuria vaikeuksia, koska tässä systeemipakko, monet ristikkäin käyvät analogiavaikutukset ovat alkuperäistä suhdetta hämmentäneet. Sitä paitsi ei ole tässä kohden käytettävänä eri murteista riittäviä ainekokoelmia. — Partitiivissa on yleensä dentaali korottoman tavuun vokaalin jäljestä näkymättömiin kadonnut. Että vokaalit, dentaalin niiden väliltä kadottua, ovat supistuneet ja alkujaan muodostaneet pitkän tavuun, näkee nykyjään vain siitä vahvennuksesta, joka usein ensi tavuussa tapahtuu. Esim. pohjoisvirosta *linna* linnaa, *linnu* linnoja, nom. *linn* | *ilma* ilmaa, *ilmu* ilmoja, nom. *ilm* *järve* järveä, *järvi* järveä, nom. *järv* | *saɐna* saunaa, *saɐnu* saunoja, nom. *saɐn* | *kɛɹva* korvaa, part. pl. *kɛɹvu* korvia, nom. *kɛɹv* | *kimpu* kimppua, *kimpa* kimppuja, nom. *kimp* | *leppa* leppää, *leppi* leppiä, nom. *lepp*. Milloin kaksitavuisen vartalon ensi tavuu on lyhyt, ei toisen tavuun alkuperäinen pituus tule konsonantinvahvennuksen kautta näkyviin, esim. *muna* munaa, *mune* munia, nom. *muna* | *küla* kylää, nom. *küla* | *tuba* tupaa,

nom. *tuba; Narvan murteessa kuitenkin sanotaan: minu minua | külä kylää talo taloa.*[1] — Etelä-viro pitää tämän kaiken kanssa hyvinkin yhtä, esim. *velga velkaa, velgu velkoja, nom. velg | liina linnaa, liinu linnoja, nom. liin | essa oksaa, esse oksia, nom. ess | kirpu kirppua, kirpa kirppuja.* Myöskin kun kaksitavuisen vartalon ensi tavuu on lyhyt, tapahtuu etelävirossa partitiivissa pidennys toiseen pituus-asteesen, esim. *külä kylää, nom. külä | mäke mäkeä, nom. mägi.* — Silminnähtävää on, että toiselta puolen sivukorko on dentaalin säilymistä vaikuttanut (loppu t:n ja d:n vaihteluista vrt. yllä 17 §, s. 15), esim. virP. emandat emäntää | noorikut nuorikkoa | kambrit kamaria | akenat l. aknat akkunaa || noorikuid nuorikoita | aknud l. aknaid ikkunoita | küünlid l. küünlaid kynteliä | lippuzid lippuja (sitä vastoin: inimezi) | võeraid vieraita || virE. jumalat, jumalit | *vetmit* avaimia, nom. sg. *veti | kattit* peitteitä, nom. *kats*[c] | *palgit* kasvoja, nom. *palsh | lagshet* lakeata, pl. *lagshit*, nom. *laks.*

Jos siis partitiivin muodostuksessa viron kahden päämurteen välillä on jotenkin suuri yhtäläisyys, niin ne sitä enemmän eroavat mon. genitiivin muodostuksessa. Pohjoisvirossa tavataan nimittäin yleensä korottomankin tavuun jäljessä dentaali, esim. *laevade laivojen | saunade saunojen | aizade aisojen | ilmade | vieläpä kaerte kaurojen | ehnte heinien.* Ja silminnähtävästi on tästä muodosta lähtenyt kokonainen pluraalimuodostus, nk. *laeva-*

[1] Weske (Bericht über die ergebnisse einer reise durch das Estenland im sommer 1875, Verhandl. d. gel. estn. ges. VIII, 3 ja 4 v.) väittää viron rantamurteessa vielä esiintyvän pitkään vokaaliin päättyvän partitiivin, esim. ruunaa, tammee. Koetin ottaa matkallani tästä asiasta tarkoin selkoa, mutta en tullut samaan päätökseen kuin Weske. Totta kyllä on, että etenkin vanhempien ihmisten puheessa kuulee pitkiä lopputavuita, mutta ei ainoastaan partitiivissa, vaan on heidän murteensa ominaisuutena, että yleensä avoimen lopputavuun vokaali on vähäisen tavallista pidempi, esim. *lehmä* lehmä, samoin kuuluu nominatiivi, akkusatiivi, genitiivi, partitiivi ja illatiivi, niin-ikään *korva* korva, korvaa j. n. e., *laiva* laiva, *linna* linna, *küla* kylä. Weskeн oletuksesta, että nominatiivin loppuvokaalin ehdottomasti „täytyy olla lyhyt“ (Verhandl. d. gel. estn. ges. VIII, 4 v., s. 18), näkyy aivan selvästi että hän on teoreettisesti rakentanut tämän erotuksen nominatiivin ja partitiivin välille.

dest laivoista | *sa̱vnades* saunoissa | *kaerte̱st* kauroista, sillä ilmeistä on että tämä monikko, jota ei tavata muussa murteessa kuin pohjoisvirossa, ei etelävirossakaan, on aivan uusi, mon. genitiivin muotoihin nojauva analogiamuodostus. Mutta on seikkoja, jotka osottavat että kaksitavuisten vartalojen de-loppuiset genitiivit itse mahtavat olla jonkinmoisen analogian synnyttämiä. Paitsi sitä, että jo paljas vertaileminen vastaaviin partitiivimuotoihin saattaa meitä niitä epäilemään, tulee vielä lisäksi se seikka, että tavataan joskus semmoisiakin muotoja, joista dentaali on kadonnut, esim. härge, jalge, rindé, silme (vrt. Krohn, Viron kielioppi, s. 59). Vielä varmemmaksi täytyy tätä katsoa, jos ottaa huomioon etelävirolaiset muodot, jotka dentaalin kadottua ovat tulleet mon. partitiivin muotoisiksi, esim. *nah̲ku* nahkojen | *tar̲ku* tarkkojen | *sań̲tɐ* köyhien | *saari* saarien. Sivukorollisen tavuun jäljessä tavataan pohjoisvirossa yleensä te, joka epäilemättä on jonkinmoisen muodonsiirron kautta syntynyt (ehkä semmoisista muodoista kuin katete, tai hobuste); esim. emandate | noorikute | aknate. Vrt. s. 75. Etelävirossa tavataan tällä sijalla *dɐ*, *de* (s. o. *idɐ*, *ide*), esim. *no̱rik̲idɐ* nuorikoiden | *vɯridɐ* vieraiden | *kattidɐ* peitteiden. Mahdollisesti tässä virP. *t̲e* ja virE. *dɐ*, *de* ovat samassa suhteessa kuin virP. *tɐm̲a̲t̲a* ja virP. *tɐm̲a̲da*ʿ (ks. yllä s. 49).

h) I:sen ja II:sen infinitiivin muodot tuottavat nekin vaikeuksia. Tässäkin on nähtävää, miten alkuperäisesti on lakina ollut, että dentaali korottoman tavuun jäljestä on kadonnut. Sitä todistavat pohjoisvirolaiset muodot semmoiset kuin *le̱ɹda* löytää | *an̲da* antaa | *kas̲ta* kastaa | *vɐtta* ottaa | *tappa* tappaa || *an̲des* antaessa | *kas̲tes* kastaessa. Näissä osottaa ensi tavuussa tapahtunut vahvennus toisen tavuun aikaisempaa pituutta. Ne verbit, joissa tämä muodostus tulee esiin, ovat pohjoisvirossa kuitenkin verraten harvat. Yleisin infinitiivin pääte nykyään on da (ta), joka liittyy kaksitavuisiinkin vartaloihin, esim. *kut̲suda* kutsua | *is̲tuda* istua | *püh̲kida* pyhkiä || *lav̲lda* laulaa | *nae̱rda* nauraa | *mak̲sta* maksaa | *pek̲sta* pieksää | *lüp̲sta* lypsää || *kut̲sudes* | *is̲tudes* | *mak̲stes*.

Niin ikivanhan kaltaisilta kuin nämä muodot näyttävätkin, täytyy sittenkin katsoa niitä uusmuodostuksiksi, ei yksistään ver-

raten partitiivimuotoihin, vaan myös muiden murteiden muotoihin. Paitsi sitä, että suomeen rajoittuvissa murteissa sanotaan: rantamurteessa esim. *väsi* väsyä, Narvan murteessa esim. *kändä*, *kieldä*, *küsü*, *väsü*, on eteläVirossa vallassa infinitiivimuodostus, jossa dentaali on kadonnut. Esim. *anda*ᶜ antaa | *murda*ᶜ murtaa | *lövdä*ᶜ löytää | *küttä*ᶜ lämmittää | *pakku*ᶜ tarjota | *jaka*ᶜ jakaa | *luke*ᶜ lukea | *istu*ᶜ istua | *usku*ᶜ usko | *elä*ᶜ elää | *ime*ᶜ imeä || isteh istuessa | ellch eläessä. Se mikä tässä on omituista, on vain se, ett'ei ensi tavuussa, toisen tavuun alkuperäisen pituuden vuoksi, tapahdu vahvennusta. Äännelaillisiksi ovat kaiketi katsottavat semmoiset muodot, kuin virP. parandada, armastada, joissa dentaali seuraa sivukorollista tavuuta. Viimeinen tavuu on tosin alkuperäisesti ollut suljettu, ja siis voisi odottaa dentaalin katoamista tässäkin; sen pysyminen voipi saada selityksensä siitä, että sulkeutumisen vaikutus enimmiten ei ulotu sanan toisen tavuun alkukonsonanttia edemmäksi (vrt. yllä sivv. 35, 41). Tästä asemasta on da nähtävästi saanut pohjoisvirossa leviämisen vauhtia. EteläVirosta mainitsee WIEDEMANN armastada, parandada; jos nämät ovat samoin selitettävät kuin edelliset, on muistiinpanemani *paranda*ᶜ kaksitavuisten verbien analogian mukaan muodostunut. Jos sitä vastoin *paranda*ᶜ olisi katsottava säännölliseksi muodoksi, josta konsonantti tavuun sulkemisen vuoksi on kadonnut, voisivat daᶜ-loppuiset muodot olla n. s. supistuvaisten verbien infinitiiveistä lähteneitä (esim. *tɵmada*ᶜ).

i) Passiivin muodoista voisivat tähän kuulua semmoiset eteläVirolaiset kuin *püdäs* pyydetään | *lövdäs* löydetään | *murdas* murretaan. Jos nämät edustaisivat alkumuotoja *püüdääs < *püütädäksen j. n. e., olisi ensi tavuun vahvennus odotettavana, mutta sitä ei ole enempää kuin infinitiivissäkään. Oikeampi on varmaankin katsoa *püdäs* muodon olevan syntyneen samoin kuin suomen pyytään (siis *püdäs* < *püüttäksen). Virossakin on yleensä ta muodostus = suom. tta saanut alaa, esim. kastetakse, kasteti.

j) Imperatiivin 2:sen persoonan muotojen ge, ke lopussa olisi oletettava e:n edustavan alkuperäisempää ae:ta, josta a:n ja e:n väliltä dentaali on kadonnut (e > ae > ade). Se vain on omituista, ett'ei toisen tavuun alkuperäinen pituus vaikuta ensi ta-

vuun vahvennusta, esim. *tulge̱* | *olge̱* | *käɹge̱;* epäilemättä se on jonkinmoisen tasoituksen vaikutusta (vrt. *tulgu̱* tulkoon, ei: *tuḻgu*). Etelävirossa olen (ainakin setukaisilla) merkinnyt muodon päättyvän laryngaaliklusiiliin, esim. *vɐtkɐ*ʿ ottakaa, *tulkɐ*ʿ tulkaa; epäilemättä jonkinmoista analogiaa joko singulaarin (*vɐṯa*ʿ) tai muista mon. 2:sen persoonan muodoista (*vɐṯi*ʿ otitte). — Ranta- ja Narvan murteessa on suomenmukaiset ga-, ka-loppuiset imperatiivit, esim. *tulga* tulkaa.

Yleinen suunta on siis silminnähtävästi se, että dentaali on korottoman tavuun jäljessä heikennyt ja kadonnut, jos kohta muutamat yksityiskohdat ovatkin epäselviä.

Labiaaliklusiilia edustaa v. Esimm.:

a) Sana orav, pl. oravad (virE. *oṟav*, pl. *orava*ʿ); missä suhteessa sana halap, gen. halapi (halapi-paju, Wiedemann, sanak.) on suomen sanaan halava, on epäselvä. Kenties on suhde samanlainen kuin kadak, kadakas ja suom. kataja sanojen suhde.

b) va-päätteisiä adjektiiveja, esim. igav, pl. igavad (virE. *iḵäv,* pl. *igävä*ʿ) | terav, gen. terava | kirjav, gen. kirjava.

c) va-päätteisiä partisiippeja, esim. *kas̱tav*, gen. *kas̱tva* | *kuṯsuv*, gen. *kuṯsuva;* v (va) loppu on yleistynyt, esim. *sa̱va̱t* l. *sa̱va̱d* saavaa. Alkuperäinen klusiili on kuitenkin säilynyt sanassa keeb (myös: keev), gen. keeva kiehuva; se näkyy myös omituisissa kontaminatsiooni-johdannaisissa sööbija syöjä, lööbija lyöjä, käibija käviä, joissa tekijännimen johtopääte on liittynyt partisiippiin (vrt. Agricolan keupie, lue: käypiä käviä, wipia, lue: uipia uija).

d) Preesensin yks. 3:nnen persoonan muotoja, etelävirossa, esim. *aṉd* antaa (< *andaa < *andau < *andavi | *küṉd* kyntää | *tapp* tappaa *lugɐ̱* lukee | *tulɐ̱* tulee. Myöskin suomeen rajoittuvissa pohjoisviron murteissa tavataan samanlaisia muotoja, esim. rantamurt. *oṯa* ottaa | *tule* tulee; Narvan murt. *kä̱ndä* kääntää | *lähtö* lähtee | *tuḻo* tulee. Sitä enemmän todistusta saapi se kirjoittajan lausuma ajatus (TuM. s. 48), että b lopun yleistäminen pohjoisvirossa (esim. annab, tahab, tuleb) perustuu analogiaan. Äännelaillisiksi ovat katsottavat ne, joissa b tavataan pää- tai sivukorollisen tavuun jäljessä, esim. saab, armas-

tab, joista yleistyminen on saanut alkunsa. Toinenkin todiste siitä, että edellä mainitut muodot ovat analogiamuotoja, on semmoisissa muodoissa kuin annab, tahab tapahtunut „konsonantinpehmennys“, niinkuin viimeinen tavuu olisi alkuperäisesti suljettu; tämä seuraa epäilemättä nojautumisesta muihin persooniin, ehkäpä myös alkuaan -ksen loppuisiin 3:nnen persoonan muotoihin (vrt. SETÄLÄ, TuM. s. 49), vaikka en tätä enää tahtoisi puolustaa samassa laveudessa kuin mainitussa teoksessani olen tehnyt.

67. Liivin kielessä ovat olot tässä kohden jotenkin yksinkertaiset.

Medio(pre)palataalia edustaa yleensä medio(pre)palataalinen puheäänellinen *g;* ainoastaan jos sen edelle on joutunut keskiheiton kautta puheäännetön (yleensä alkup. pitkä) klusiili, tavataan *g*:n asemella *k*, esim. *mɨt̲kəz* miete, pl. *mɨt̲kəd* (= vir. mõte), vrt. *sä'd̲gəz* säde | *sa̲pkəz* saapas, pl. *sa̲pkəd* (vrt. vatj. *sa̲paga*) | *lipu̲'g* lehdykkä, pl. *lip̲kəd*. Eri tapauksista mainittakoon.

a) Yksityisiä sanoja, esim. *a̲ɹnagi* ainoa (loppu-i < inen) | *kada̲'g* l. *gada̲'g*, *gada̲'gəz* kataja | *kaɹa̲'g*, *kaɹa̲'gəz* kajava | liivL. *lünag*, liivI. *lɐɹnag* kako, elat. *-gəst* = suom. louna | *pɹeda̲'g* petäjä | *pi'ləg* pihlaja | *vaɹa̲'g* vajava, vajaa || liivL. *ü'dəg*, liivI. *i'dəg* ehtoo (< *ɐhtago) | *ara̲'gəz* harakka, vrt. vatj. araga, veps. harag, pl. haragad | *sa̲pkəz* saapas.

b) Alkuperäisesti ege-loppuisia sanoja: deverbaaleja, esim. liivL. *a̲ndug*, I. *a̲ndəg*, pl. *-gəd* anne | *ɹetu̲'g* jäte, jäännös | *kastu̲'g*, pl. *-gəd* kaste | liivL. *muoistug*, I. *muɐštəg* ymmärrys | *pa̲ɹstug* paiste, paise | *pidu̲'g* pitäminen | *tuoɹtug* elatus | liivL. *vü̲ɹdug*, liivI. *vɨ̲ɹdag* voide | *i'd̲gəz* l. *idu̲'g* ide || liivL. *mütk̲əz*, I. *mɨt̲kəz*, pl. *-kəd* miete. Muita sanoja: liivL. *mårdug-nå'g* marraskesi | *sä'd̲'gəz* l. *sädu̲'g* säde | *vɨ̲rdug* vierre | *vɨ̲ndig* l. *vɨ̲ndug* voitto | *pɹe̲rz*, pl. *pɹe̲rzgəd* perse. Sanasta *pɨ̲rg*, pl. *pɨ̲rgud* l. *pɨ̲rgid* päre, vrt. yllä sivv. 63, 92.

c) Verbejä, joiden johtosuffiksissa esiintyy *g;* esim. *ädа̲'gəb*, inf. *ädа̲'gə* olla hätäinen, hätääntyä | *vi'egəb*, inf. *vie'gə* olla vihainen, pahankurinen | liivL. *vürəgəb*, liivI. *vɨ̲rəgəb* vieraantua | liivL. *o̲sagəb* (vrt. liivI. *ɹosa̲'bəb*) eksyä. Epäilemättä tämä *g* kuuluu samaan suffiksiainekseen, joka tavataan vepsässä yhteydessä *ndɐ* suffiksin kanssa inkoatiiviverbeissä, esim. *viri-ga-ndɐb*

syttyy | *v́iɹlugandɐb* jäähtyy | *el̓egandɐb* rupeaa elämään | *varɐgandɐb* rupeaa pelkäämään; samoin myös yhteydessä *ɹt̲a* suffiksin kanssa transitiiveissa, esim. *v́irigoɹtan* viritän | *v́iɹlugoitan* jäähdytän; vrt. vatj. *sɐɹzagoɹtan* seisautan (ks. yllä s. 86, 88). Mahdollista on että suomessakin on ollut tämä johtoaines, vaikka se konsonantin äännelaillisesti kadottua on jäänyt näkymättömiin ja sekauntunut u (< *bu, < *du ks. yllä sivv. 73, 80, 88) päätteen kanssa. Voisi olla mahdollista että esim. semmoinen vartalo kuin hätäänty- (Agricolan aikana: hätäänte-: UT. Luc. 15: 14 hen rupeis hätendemen, lue: hätääntemään) olisi täten johdettu; siis alk. *hätägänte-, *hätägäntü-; samoin ehkä viluuntu- < *vilugantu-; seisautta- ehkä sekaannuksen kautta syntynyt alkumuodosta *seisagoitta- (vrt. veps. *ahťistoɹtan* = suom. ahdistutan, vrt. vokaalioppia).

d) Imperatiivin muotoja, esim. *a̲ndagid* l. *a̲ndagəd* antakaa | *vɪta̲'gid* ottakaa || *a̲ndag* antakoon | *a̲ndagəd* antakoot.

Dentaali on ainoa, joka tekee jonkinlaisia vaikeuksia. Yleisenä sääntönä on että dentaali korottoman tavuun jäljessä on kadonnut, jonka jälkeen vokaalit ovat supistuneet pitkäksi vokaaliksi ja tämä vuorostaan heikennyt. Esimerkkeinä ovat:

a) Pari suomen ut-loppuisia vastaavaa sanaa: *neɹ̲tst* neitsyt, nom. pl. *neɹ̲tsəd* neitsyet | liivL. *vol̲'*, liivI. *vɐl̲'* olut, gen. *vol̲'ə*, *vɐl̲'ə* < *oluen < *oluden; ei ole epäilemistäkään että sanan vartalossa on alkuperäisesti ollut dentaali, sillä partitiivimuoto *vol̲'tə*, *vɐl̲'tə* edellyttää ehdottomasti alkumuotoa *olutta, jossa on ollut pitkä t, ja siis on nominatiivi, jossa dentaalin olisi pitänyt säilyä, muodostunut muiden sijojen analogian mukaan. Sanoja, jotka eivät ole täydelleen selviä, ovat: *paɹ̲nt* paimen, pl. *paɹ̲nəd* | *pient* pieni, ohut, pl. *pienəd*. Jos tässä on oletettava vartaloon liittyneen joku dentaalin sisältävä johtopääte (*pient* < *pienüt?), on epäilemättä *t*:n esiintyminen (*d*:n asemesta) puheäänellisen äänteen jäljessä selitettävä nojautumisesta partitiiviin (*pientə* < *pienüttä?). Muuten on muutamiin muihin nominatiiveihin analogisesti liittynyt *t*, josta toisten puhumme.

b) Partisiippimuotoja, jotka vastaavat suomen nut-loppuisia; esim. *så̲nəd* saaneet, nom. sg. *så̲nd* | *vɹeda̲'nəd* (liivI. myös *vɹɐ̓d̲ənəd*) vetäneet, nom. sg. *vɹe'd̲ən* | *ak̲ənəd* tarttuneet, nom. sg. *ak̲ən*.

c) Verbejä, jotka vastaavat suomen n. s. „supistuvaisia verbejä“; vierekkäin joutuneet vokaalit ovat dentaalin kadottua supistuneet ja heikenneet, jonka jälkeen sanat ovat joutuneet kulkemaan kokonaan toista alkuperää olevien sanojen kaavan mukaan; esim. *magu̯'b* makaa, *ma̯'gəbəd* makaavat, inf. *ma̯'gə*, myös *maga̯'t* | *aku̯'b* tarttuu, *ak̯əbəd* tarttuvat, inf. *ak̯ə* (= viron hakkama) | *vozu̯'b* osaa, sattuu, *vo'z̯əbəd* osaavat, inf. *vo'z̯ə* | liivL. *ieg̯gub*, liivI. *ɹɐ̯ngəb*, hengittää, liivL. inf. *ɹeg̯gə* l. *ieng̯at*, liivI. *ɹɐ̯gg̯ə*, alkuvartalo *henkäidä- | liivL. *pi̯lub*, liivI. *pi̯ləb* hävittää (oik. „pillaa“), inf. *pi̯lə* | liivL. *å̯rub*, liivI. *a̯rəb* arvaa, inf. *a̯rə*. Semmoiset muodot kuin *ma'gəbəd*, *ra'b̯əbəd*, liivI. *pi̯ləb*, *a̯rəb* j. n. e. ovat vokalismin puolesta äännelaillisia, jota vastoin *magu̯'b*, *aku̯'b*, *rabu̯'b*, liivL. *pi̯lub*, *å̯rub* ovat semmoisten verbien mallin mukaan syntyneet, joissa *u* edustaa alkup. lyhyttä vokaalia (vrt. vokaalioppia).

d) Partitiivimuotoja, esim. *kan̯'ə* kanaa, nom. sg. *kana̯'* | *kal̯'ə* kalaa, nom. *kala̯'* | *leɹbə* leipää, nom. *le̯ba* | *lo̯udə* lautaa, pöytää, nom. *lo̯da* | *ran̯də* rantaa, nom. *ra̯nda* | *ɹal̯gə* jalkaa, nom. *ɹa̯lga* || *nim̯'ə* nimeä, nom. *nim̯'* | *va̯'gə* vakoa, nom. *vag* || *jal'gi* jalkoja | *er̯gi* härkiä, nom. *ä̯rga* | *sil'mi* silmiä, nom. *si̯lma* | *se̯r̯i* sääriä, nom: *se̯ŕ* | *ke̯l'i* kieliä, nom. *ke̯l'* | *lĕ̯'d'i* lehtiä, nom. *lĕ̯'d'* | *läp̯ši* lapsia, nom. *läp̯š*. Äännelailliseksi on katsottava semmoisia muotoja, joissa dentaali alkuperäisesti on ollut kolmannen, siis sivukorollisen tavuun jäljessä, nk. *lam̯bidi* lampaita | *rik̯idi* rikkaita, nom. *rika̯'z* | liivL. *ɹe̯r̯nidi*, liivI. *ɹɐ̯r̯nidi* herneitä, nom. *ie̯rnaz*, *ɹɐ̯rnaz* | *ül̯gidi* hylkeitä, nom. *ül̯gaz* || *iza̯'n-didi* isäntiä, herroja, nom. *iza̯'nd* | *e̯drimidi* kukkia, nom. *e̯drəm*. Systeemipakon synnyttämiä ovat semmoiset lukuisat muodot kuin *ra̯ndidi* rantoja, nom. *ra̯nda* | *vag̯'di* vakoja, nom. *va'g̯;* kaikki vokalismin foneettiset kriteeriot (joista ks. vokaalioppia) osottavat niitä analogiamuodoiksi. Tietysti voisi ajatella samantapaisen selityksen sovelluttamista semmoisiin muotoihin kuin *kal̯'d'i* kaloja | *kań'd'i* kanoja | *lagg̯d'i* lankoja | *vi̯ɹšti* vitsoja, nom. *vitsa̯'*. Mutta verraten *də*-loppuisiin adjektiiveihin voi pitää toista selitystä luultavampana (ks. alemp.). — Semmoiset muodot kuin *ibu̯'kši* hivuksia ovat vuorostaan kaksitavuisten vartaloiden muotojen mukaisia analogiamuotoja.

e) I:sen ja II:sen infinitiivin muotoja, esim. *tapə* tappaa, prees. *tapa'b* | *pid'ə* pitää, prees. *pida'b* | *andə* antaa, prees. *andab* | *lu'gə* lukea, pr. *lugu'b* | *paɹzə* paisua, pr. *paɹzub*, *paɹzəb* || *tapəs* tappaessa | *pi'dəs* pitäessä | *andəs* antaessa | *lu'gəs* lukiessa. Tämäntapainen infinitiivimuodostus on tullut yleiseksi; ei siinä kyllä, että semmoisetkin verbit, joissa infinitiivin pääte on tullut sivukorollisen tavuun jälkeen, muodostuvat samoin, esim. *para'ndə* parantaa, vaan tämä muodostus on analogisesti levinnyt semmoisiinkin tapauksiin, joissa infinitiivin dentaali on seurannut konsonanttia, esim. *nuolə* nuolla, *nuoləs* nuollessa (odotettava olisi **nuoldə*, **nuolts*, vrt. *tulda* tulla, *tults* tullessa), vieläpä suomen supistuvaisia verbejä vastaaviin verbeihin, joissa olisi infinitiivissä odotettava *t* (< tt), esim. *ma'gə* maata, *ma'gəs* maatessa (liivL. kuitenkin myös äännelaillisesti: *maga't*, *magas'ts*) | *ra'bə* lyödä (liivL. myös *rabas't*) | *ɹəggə* hengittää (liivL. myös äännel. *ieggat*) | *akə* tarttua j. n. e.

Mutta tämän ohessa on esimerkkejä, joissa dentaali on vastoin odotusta säilyneenä:

a) Yksityisiä sanoja: *kɹeva'd*, pl. *kɹeva'dəd* (tässä sanassa saattaisi tietysti suorastaan yks. nom. olla vaikuttanut dentaalin säilymistä kautta taivutuksen) | *lä'bd'i*, pl. *lä'bd'əd* lapio < *labida, *labido.

b) Suomen ea-loppuisia adjektiiveja vastaavia sanoja, esim. *kierda* l. *kɹerdə* kerkeä | *kvordə* korkea | *liebdə* liepeä, lämmin | *pi'emdə* pehmeä | *sagdə* sankea | *sɹeldə* selkeä | *valda* valkea || *jam'də* jämeä, karkea | *kar'də* karhea | *ki'bd'i* kipeä | *la'gdə* lakea | *li'bdə* lipeä, live, *li'bd'i* liukas | *ma'gdə* makea | *pim'də* pimeä | *sa'gdə* sakea, tiheä | *so'gdə* sokea. Muodoltaan aivan samanlainen on liivl. *i'bdə*, *i'bdi*, liivL. *ü'bdə*. Sanassa *kagktə* (kankea) esiintyy *t*, niinkuin edellinen äänne olisi ollut puheäänetön sisäheiton tapahtuessa (vrt. *mɯkəz* y. m., s. 99). Alkuaan luultavasti on tähän kuulunut myös sana *sikt'*, pl. *sikt'i'd* < **sitkt*(ə) < *sitkedä.

c) Yksikön partitiiveja, joissa toisen tavuun vokaali on heikennyt, esim. liivL. *uolkta*, I. *vɵlkta* olkea, nom. *volg*, *vɵl'g* | liivL. *vürta*, I. *vɯrta* verkkoa, liivL. nom. *vürt*, gen. *vürg*, I. nom. gen. *vɯrg* || *kal'd'i* kaloja | *kań'd'i* kanoja | *nuɹ'd'i* nuijia.

d) Mon. genitiivi on nykyjään aina mon. nominatiivin kaltainen, epäilemättä systeemipakon vaikutuksesta. Jos semmoiset muodot kuin: *mā̆d* maiden | *sū̆d* suiden | *tüdā̆'rd* tytärten | *jumā̆'ld* jumalain j. n. e. ovat äännelaillisia, niin on helposti ymmärrettävä että semmoiset kuin *rā̆ndad* rantojen | *kalā̆'d* kalojen j. n. e. ovat seuranneet muassa.

Mikä siis tässä on äännelakina? Ne tapaukset, joissa dentaali pysyy ja joissa se katoaa, näyttävät niin yhtäläisiltä, ett'ei ole helppo mitään asemaerotusta keksiä. Jos erotammekin pois kaikki partitiivi- ja genitiivimuodot, jotka niin helposti joutuvat systeemipakon hallittaviksi, jäävät kuitenkin suomen ea-loppuisia vastaavat adjektiivit, samoin kuin sana *lä'b̆ď̆i* lapio, joissa dentaalin säilymisen täytyy olla jollakin tavoin äännelaillista. Varmaan on niissä dentaalin edellinen vokaali kadonnut ennenkuin dentaalin katoaminen vokaalien välillä oli ehtinyt päästä voimaan; tämä vokaalin sisäheitto on tapahtunut jo Liivin- ja Kuurinmaan liiviläisten yhdessä ollessa, koska Liivinmaan liiviläisilläkin mainitaan semmoisia muotoja kuin lagd lakea, vald valkea, pind pimeä (mutta partitiiveja: paik paikkaa, leib leipää). Että käsittely on ollut niin erilainen partitiiveissa ja infinitiiveissä kuin näissä adjektiiveissa, olisi tämän mukaan seurauksena toisen tavuun vokalismin erilaisuudesta. Meidän täytyisi päättää että partitiivin ja infinitiivin muodostus on lähtenyt ja yleistynyt alkuperäisistä a-, ä-vartaloista, joissa a (< a, ä) korottomassa tavuussa aluksi olisi pysynyt heikentymättä (*kal'ə* < *kalaa < *kalada), niinkuin tämä vokaali yleensäkin on kokonaan toisen käsittelyn alainen kuin muut (vrt. vokaalioppia); sitä vastoin olisivat muut vokaalit aikaisemmin, s. o. ennen dentaalin katoamista heikenneet. Täten siis tulisivat *lä'b̆ď̆i*, *ki'b̆ď̆i*, *kal'ď̆i* äännelaillisiksi. [1]

[1] Jos voisi ajatella jotakin yhteyttä pohjoisviron ja liivin alkuperäisten *eda*-loppuisten adjektiivien käsittelyssä (virP. *lage*: gen. *lageda*), niin olisi mahdollista, että sisäheitto olisi tapahtunut alkujaan vain niissä muodoissa, joissa ei *eda* ollut sanan lopussa (siis muissa sijoissa kuin nominatiivissa), jossa tapauksessa nom. olisi analogiamuoto. Tämäkin voisi selittää partitiivien ja infinitiivien sekä toiselta puolen puheen-alaisten adjektiivien eri käsittelyä. Joka tapauksessa täytyy myöntää ett'ei asia ole täydelleen selvä.

Labiaali klusiilia edustaa aina säännöllisesti puheäänellinen *b*. Esimm.:

a) Yksityisiä sanoja: *alą̄'bəz* halava, pl. *alą̄'bəd* | liivL. *vorą̄'bəz*, liivI. *vərą̄'bəz* orava (Liivinmaalla: orab) | *tarą̄'b* l. *tarą̄'bəz* pähkinäpuu (Liivinm. tärāb), mahdollisesti johdettu *tarą̄'* (= tarha, s. o. aita) sanasta | liivL. *tür'bəz*, liivI. *tɪr'bəz* terho | liivL. *vürəbəd*, liivI. *vɪrəbəd* vieraat.

b) *b*-loppuisia possessiiviadjektiiveja, esim. *igą̄'b* ikävä, pl. *igą̄'bəd* | *kērabi* kirjava, pl. *-bist* (oik. = „kirjavainen") | *li'ebi* lihava | *imą̄'b* imelä (= vir. imav) | *ɹą̄lgab* kaupunki („jalkava").

c) *b*-loppuisia deverbaaleja, jotka vastaavat suomen vapäätteisiä partisiippeja, vaan joiden käytäntö ei ole aivan laaja, esim. *ɹelą̄'b* elävä | *lüpsą̄'b* lypsävä | *tulb(ə)*, liivI. *tul'b* tuleva | *im'bə* imevä | *aɹą̄'b* l. *aɹą̄'bəz* pisto ruumiissa. Samoin yksitav. *kieb(ə)* kiehuva. Tähän kuuluu myös laveammassa käytännössä oleva passiivin partisiippi, esim. *sądəb* saatava | *ti'edəb* tehtävä | *antəb* annettava.

d) Yks. 3:nnen persoonan muotoja, esim. *ą̄ndab* antaa | *tapą̄'b* tappaa | *tulų̄'b* tulee | *pą̄ɹzub* l. *pą̄ɹzəb* paisuu. Tätä 3:nnen persoonan muotoa on aljettu käyttää myös yks. 1:stä persoonaa osottamassa, Liivinmaan murteessa muitakin persoonia (ks. SJÖGREN-WIEDEMANN, LGr. s. 150), josta laajennuksesta katso SETÄLÄ, TuM. s. 14. WIEDEMANN sanoo (LGr. s. 132) että länsiliivissä 1:sen ja 3:nnen persoonan b on usein kadonnut („unterdrückt"); jos tämä pitäisi paikkaansa, saattaisi luulla täälläkin olevan jotakin jälkiä klusiilin haihtumisesta, josta seikasta kirjoittaja ei teoksessaan ennen (TuM. s. 7) tahtonut esimerkkien puutteen vuoksi mitään varmaa sanoa. Asian laita on kuitenkin se, että länsimurteessa yks. 3:s persoona ei koskaan muodostu ilman *b*:tä, mutta sitä vastoin kyllä usein 1:nen persoona, esim. *ma ma'gə* (l. *magų̄'b*) makaan | *ma nǟ* näen j. n. e. Tämmöiset 1:sen persoonan muodot ovat varmaan alkuperäiset, joista nasaali äännelaillisesti on kadonnut, *b*-loppuiset myöhemmin 3:nnen persoonan mukaan muodostuneet.

Refleksiiviverbejä, joiden johtopäätteessä *b* (alk. *bu) esiintyy: *sɹegą̄'bəb* sekautuu | *riką̄'bən* rikkaunut, pilaunut |

vaŋ'bəb vanuu | liivl. *ɾosa'bəb* eksyy (vrt. *ɾoskŭ'b* eksyttää) *ri'ebəb* lyöpi vastaan (ruuasta puhuen) — vrt. *juobəb* juopuu.

Huomattava on että Liivinmaan poiskuolleesta murteesta mainitaan semmoisia passiivisia partisiippeja kuin nuoldau nuoltava, lüpstau lypsettävä, joka viittaa labiaalinkin alkuaan eriävään käsittelyyn korottoman tavuun jäljessä.

68. Vepsän kielen olot ovat tässä kohden kaikista yksinkertaisimmat.

Medio(pre)palataalia edustaa *g*, kuitenkin siinä tapauksessa *k*, että sen eteen on joutunut toinen klusiili tai *s*, *š*, *h* sisäheiton tapahduttua. Esimm.:

a) Yksityisiä sanoja: *emag*, emäntä, pl. *emagad* | *harag* harakka, pl. *haragad* l. *haragod* (vrt. yllä s. 88) | *kadag*, *kadaǵ*, kataja, pl. *kadaǵed* (vokaalivartalon *e* perustuu epäilemättä lukuisien *ǵe*-loppuisten vartaloiden analogiaan) | *kaɾag* kajava, pl. *kaɾagad* l. *kaɾaǵed* (vrt. *e* vokaalista ed. sanaa) | *kavaź* l. *kavag* havu, pl. *kavaǵed* (*ź*-loppuinen nominatiivi perustuu varmaan analogiaan) | *ɬouna* (*ɬŭna*), pl. *ɬogǵed* (yks. nominatiivina käytetään paikoin myös muiden sijojen analogiaan perustuvaa *ɬogg* muotoa), louna, päivällinen | *pirg* piirakka, pl. *pirgad* = ven. пирогъ, vrt. yllä sivv. 62, 81; odotettavana olisi nom. **pirag* < *piirag, pl. *pirgad* < *piiragad (vrt. *sapug*: *sapkad*), josta näkyy että nom. *pirg* perustuu muiden sijojen analogiaan | *raɾag* pilvienloma, pl. *raɾagod* | *saɬag* salakka, pl. *saɬagad* (ilmoitettiin paikkakunnan murteessa olevan ven. салага, vrt. ven. салакуша Cluppea sprattus); verrattakoon *harag* ja suom. harakka | *vaɾag* vaillinainen. *K* esiintyy esim. sanoissa: *ehtkoľińe*, *ehtkoľiŋe* iltajumalanpalvelus (< *ehtogolli(i)nen), *ehtkɘɾʇšeɬ*, *ehtkɯžŭ* illalla | *küvdug*, all. *küvtkaɬɘ* kiuas | *sapug*, pl. *sapkad* saappaat. — Sitä vastoin sanotaan aina *ṕedvɾ*, pl. *ṕedvɾad* l. *ṕedaɾad* petäjä. Tiettyä on, ett'ei tässä voi olla puhe *g*:n muuttumisesta *ɾ*:ksi, vaan on tässä eri johtopääte, tai on sana mukaunut toisen sanaryhmän mukaan (vrt. yllä sivv. 60, 81).

b) Alkujaan ege-loppuisia sanoja. Deverbaaleja esim. *eľeǵiľe* elämään | *ǩerɘ* l. *ǩeŕe*, gen. *ǩerǵen* lanta (oik. hiere) | *kudɘ*, pl. *kudɘǵed*, kude | *kuɾgǩezɘ* kuivamaan | *käžimuɾegŭ* käsin koetellen | *mäŕɘ*, gen. *mäŕɘǵen* mätä puu | *painǵeɬɘ* paineesen |

piďeǵiľe pidettäväksi. *K* esiintyy esim. sanoissa: *håvtkeлe* hautumaan | *kaľe: kapken* tappurat | *paлže: paлšken* ajetus, paise || *ľähte: lähtken* avanto | *ušte:* transl. *uštkeks* uistin. Muita sanoja: esim. *лude* l. *лudeg: ludeǵed* lude | *ode* l. *odeg: odeǵed* ase | *päre: päreǵed* päre; tavataan myös vaihtelevia muotoja *päreg, pärag*, pl. *päraǵed, päragod* || *ǵände: ǵäntken* jänne | *keľľe: ľeľpken* kauran helve | *koľe: kopken* vaahto | *ľeľe: ľepken* lieve | *pårde: pårtken* rinne | *perze: persken* perse | *purde: purtkes* lähde | *reлže: reлžked* reisi | *voлže: voлžked* voide || *ľete: ľetken* hiekka | *vate: vatken* verka. Samaan muotoon ovat mukauneet muutamat muut sanat, jotka varmaan eivät alkuperäisesti ole kuuluneet tähän: *koлeg: koлeǵed* koi | *kaľeg* l. *kaľe: kaľeǵed* rantaverkko = ven. калега [1] | *rozme: rozmǵeks* vedensekainen maa (ilmoitettiin venäjäksi olevan розмега, jota en ole mistään sanakirjasta löytänyt, = karj. ruožme ruoste?) | *rumen*, gen. *rumǵen* ruumen.

c) Verbejä, joiden johtoaineksena esiintyy *ga* (yhteydessä muiden johtopäätetten kanssa), esim. *varegande* rupeaa pelkäämään | *käregande* vihastuu | *toragande* l. *tore gande* rupeaa torumaan | *cŕigande* eroaa | *eľegande* rupeaa elämään | *soľegande* alkaa kuoputella | *vi̯lugande* jäähtyy || *vi̯rigoлtab* virittää | *koľegoлtab* liikuttaa | vepsÄ. *eragoлtab* erottaa | *vi̯lugoлtab* jäähdyttää | *aлegoлtab* alkaa ajaa. Vrt. yllä sivv. 86, 88, 100.

d) Imperatiivin muotoja, esim. *sanugat* sanokaa | *tahtoлgat* l. *tahteлgat* tahtokaa || *sanugaha* sanokaa || *agkat, agk̲at* antakaa | *pühk̲at* pyhikää.

Dentaalia edustamassa tavataan niin-ikään *d*, ainoastaan klusiilin (tai *s*:n) jäljessä, sisäheiton tapahduttua, *t*. Esim.:

a) Yksityisissä sanoissa: *kevaź*, pl. *kevade* kevät; nom. näyttäisi edustavan alkumuotoa keväsi < *keväti (*kevädi), vrt. pl. adess. *kevaziл, kevaziľ* keväisin, mutta verraten suomen ja liivin muotoihin (vrt. yllä sivv. 65, 102) on luultavampaa, että se

[1] *Калега* mainitaan äänisenpuoleiseksi ven. murresanaksi. Ks. Опытъ областного великорусскаго словаря, Pietarissa 1852: *калега* = „неводъ для ловли камбалъ“; Podvysockij, Словарь областного архангелькаго нарѣчія, Pietarissa 1885: *калега* = „сѣтъ для ловли камбалы на мелководьѣ“.

on analogiamuoto, niinkuin *kavaź* havu, vok.-vrtlo *kavaǵe-* | *ɹabid*, pl. *ɹabidod* lapio. Sana *v́eńa* (venäjän kieli) ei kuulu tähän, vaan vastaa ainoasti suomen venäjä sanan alkuosaa venä-.

b) *ed*-loppuisia adjektiiveja, esim. *äŕed* äreä, pl. *äŕedad* | *ḱäb́ed* heleän punainen, pl. *ḱäb́edad* | *ḱärɐd* vihainen, pl. *ḱärɐdad* | *ḱib́ed* kipeä, pl. *ḱib́edad* | *ɹaǵed* lakea, pl. *ɹaǵedad* | *ĺib́ed* liukas, pl. *ĺib́edad* | *ṕiḿed* pimeä, pl. *ṕiḿedad* || *ṕehḿed* pehmeä, pl. *ṕehmd́ad* || *korǵed* korkea, pl. *kor̲tad* | *saǵǵed* sankea, paksu, pl. *saǵtad* | *våvǵed* valkea, pl. *våvktad* | *notḱed* notkea, pl. *notktad*. Näiden sanojen muotoinen on *hob́ed* hopea, gen. *hob́edan*. Tähän kuuluu sana, jota käytetään vain sisäisissä paikallissijoissa postpositsioonina: *ɹaptas* = vieressä (oik. „lappeassa"), esim. *dorogan ɹaptas* tien vieressä.

c) *ud*-(*ut*-)loppuisia sanoja (deminutiiveja), esim. *ĺühüd*, pl. *ĺüḱüdɐd* (myös *ĺüḱüdad*) lyhyt | *ḱät̲ud* l. *ḱät̲ut* l. *ḱät̲ut̲*, iness. *ḱät̲udɐs* l. (sisäheiton kautta) *ḱät̲ɐs* | *ḱüt̲ut*, pl. *ḱüt̲udɐd* kytkyt || *ɹumud* l. *ɹumut*, gen. *ɹumuden* lumi (demin.) | *sarud* l. *sarut*, pl. *sarudɐd* pieni saari | *t́ehud* l. *t́ehut:* gen. *t́ehudɐn* tiehyt. Näiden sanojen muotoinen on vepsE. *oɹud* l. *oɹuź*, pl. *oɹudɐd* olut. Nominatiivimuotoon *oɹuź* soveltunee se, mitä edellä (s. 106) sanoimme *ḱevaź* nominatiivista (vrt. kuitenkin yllä s. 68).

d) *nu*-(*nd*-)loppuisia partisiippeja, esim. *śönu:* pl. *śönudɐd* syönyt | samoin: *murɐnu: murɐnudɐd* murennut.

e) *uź*-loppuisia ominaisuudennimiä, esim. *ḱüvuź:* gen. *hüvudɐn* | *śüvuź:* ad. *śüvudɐɹ*. Vrt. s. 70 ja seur.

f) Verbejä, jotka vastaavat suomen n. s. supistuvaisia, esim. *magadan* makaan, inf. *magata* | *ḱeradan* kerään, inf. *ḱerata* | *kogodan* kokoan, inf. *kogota* || *kargɒɹdan* tanssin, inf. *kargɒɹta* = suom. karkaan, pro: karkajan (Agricola: carcaiauaiset) | *ĺebɒɹdamoɹ* (*-mɐɹ*) lepään, alk. lepäjän (ks. yllä s. 72) || *uɹndan* nukun, inf. *uɹnota* | *d́oɹdab* tuulee, inf. *d́oɹota* (alk. vrtlo *jooloda) | *uptan* uppoan, inf. *upota*, *up̲ota* | *såvptan* salpaan, inf. *såvbata* | *håvktɐn* halkean, inf. *håvǵeta*. Tähän alkuperäisesti kuuluvat myös *kat̲ɐn* katkean < *katkten, inf. *kat̲ɐta* | *rat̲ɐn* ratkean. Erittäin huomattavat ovat sanat: *haŕd́an* harjaan < *harjdan < *harjadan, inf. *haŕjata*, *haŕǵata* | *koŕd́an* korjaan

< *korjdan, inf. *koŕjata, koŕǵata* | *ragďab* juoksee ravia < *ragjdab, inf. *ragjata, ragǵata.*

g) Muutamia du-, tu-loppuisia verbejä, esim. *ɹahodub* lahoupi, inf. *ɹahoduda* | *väľďüb* laihtuu < *väljdüb < *väljädüb || *näľkťüb* nälkiintyy | *vanhtub* vanhenee.

h) Partitiivin ja mon. genitiivin muotoja. Esim. part. muodoista: *kanad* kanaa, nom. *kana* | *ukod* ukkoa, nom. *uk* l. *uk̲* | *ľindud* lintua, nom. *ľind* | *ṕeŕťid* l. *ṕeŕťiď* pirttiä, nom. *ṕeŕť;* samoin *ɹuzikad* lusikkaa || *kanoɹď* l. *kanɐɹd* kanoja | *ukoɹď* l. *ukɐɹd* ukkoja | *ľinduɹď* l. *ľindɪɹd* lintuja || *ɹuźikoiď* l. *ɹuźikɐɹd* lusikoita. Pääte *d* on siihen määrin yleistynyt, että etelävepsässä sanotaan esim. *ühtɐd, ühťed* yhtä = vepsÄ. äännelaill. *üht.* Monikon genitiivissä tavataan niin-ikään säännöllisesti *ďen* tai *ďe*, esim. *kanoɹďen* l. *kanɐɹďe* kanojen | *sorźiďen* l. *sorźiďe* suorsien || *luźikoɹďen* l. *ɹuźikɐɹďe* lusikoiden.

i) I:sen ja II:sen infinitiivin muotoja. Esim. I:sen inf. *v́edada* vetää | *punoda* punoa | *tahtoɹda* l. *tahtɐɹda* tahtoa || *kaɹ̲da* kaivaa, prees. *kaɹvan* || *tapta* tappaa | *eťśťa* etsiä || *ant̲a* antaa, prees. *andan* | *våʋkta* kaataa (= vatj. *vaɹka̲*), prees. *våʋgan* || *v́iɹugɐɹt̲a* jäähdyttää < *vilugoit(t)ada. Sivukorollisen tavuun jäljessä: *ŕiǵendada* rientää | *ľikutada* liikuttaa. II:sen infinitiivin muotoja: *ḱiodɐ̲s* hioessa, hiomista varten | *taptɐs* | *ant̲ɐs* | *išɟše* istuen < *ištte < *istude-.

j) Passiivin muodoissa tavataan toisinaan, varsinkin etelävepsässä, alkuperäisen pääkorottoman tavuun vokaalin jäljessä lyhyt klusiili; esim. *paɹndas*, vepsÄ. *paindazɐ* painetaan < *painadaksen | *paɹnďiḱe* painettiin | *våʋktas* kaadetaan < *valkadaksen | *ant̲as*, vepsÄ. *ant̲azɐ* annetaan || *ľigotadas* liotetaan. Tavalliseksi, ja pohjoisvepsässä milt'ei yleiseksi säännöksi on tullut, että passiivissa tavataan näissä tiloissa alkuperäistä pitkää t:tä edustava *t*, esim. *ḱävutas*, vepsÄ. *ḱävutazɐ* käydään | vepsÄ. *v́edɐtazɐ* vedetään | vepsÄ. *ľigotɐtazɐ* liotetaan.

k) Mon. 2:sen persoonan muodoissa on *t* kaikkialla analogisen yleistyksen kautta päässyt käytäntöön, esim. vepsÄ. *andɐɹ̲t*, vepsE. *andoɹtɒɹ* annoitte | *ľögat* lyökää.

L a b i a a l i n käsittelyssä on se omituinen seikka huomattavissa, että muutamissa tapauksissa aina tavataan *b* (tai *p* klusiilin

jäljessä), toisissa aina *v* tai sen edustaja. — Klusiili *b* *(p)* tavataan aina seuraavissa tapauksissa:

a) Semmoisissa johdannaisissa, jotka vastaavat suomen I:siä partisiippeja, esim. vepsÄ. *eľäb* elävä, pl. *eľäbad*, vepsE. *eľäbiľ siľmiľ* elävillä silmillä | *paɹlab* palava, kuuma, pl. *paɹlabad* || *paɹndab* painettava | *tutab* tuttava, gen. *tutpan* | *imetabad* makeiset (oik. imettävät).

b) *tab*-loppuisissa adjektiiveissa, esim. *mɹktatab* hapahko (vrt. karj. vanhattava); tämäkin pääte ehkä oikeastaan on lähtenyt tta-loppuisten verbien partisiipeista, vert. suom. sinertävä j. n. e. (toisin GENETZ, KL. s. 50).

b) 3:nnen persoonan muodoissa, esim. *andab* antaa | *otab* l. *o͟tab* ottaa | *tuɹlob* l. *tuɹlob* tulee || *magadab* makaa | *ľigotab* liottaa || *ľähtoba* lähtevät.

Sitä vastoin tavataan aina possessiiviadjektiiveissa *v* (*u*). Esim. *aɹåu:* pl. *aɹavad* alava | *ńeľeu* l. *ńeľu̯:* pl. *ńeľvad* l. *ńeľväd* mielevä | *ľihåu:* pl. *ľihavad* lihava | *kirďåu:* pl. *kirďvad* kirjava | *väǵeu* l. *väǵu̯:* pl. *väǵevad* väkevä. — Samoin tavataan *v* (*u*) sanassa *oråu* l. *orou:* pl. *oravad*. Vrt. yllä sivv. 77, 104.

Kysymys on siis: miten on tämä erilainen edustus selitettävä? Erittäin tärkeäksi täytyy katsoa sitä seikkaa, että *v* esiintyy muutamissa yksinään olevissa sanoissa, joissa ei ole minkäänlaisen systeemipakon vaikutus ollut mahdollinenkaan, vaan joissa labiaaliklusiilin edustumista *v*:llä täytyy pitää äännelaillisena. Toiselta puolen *b* taas esiintyy säännöllisenä ja ainoana semmoisissa muodoissa, joiden rinnalla on ryhmä toisia eri foneettisia edellytyksiä sisältäviä muotoja, ja joissa siis systeemipakko on hyvin luonnollinen, niinkuin olemme muissa kielissä nähneet. Näin ollen täytyy pitää *b*:tä äännelaillisena vain pää- ja sivukorollisen tavuun jäljessä ja näistä tapauksista yleistyneenä. Tärkein seikka, minkä tämmöiset sanamuodot kuin *oråu*, *ńeľeu* j. n. e. osottavat meille, on se, että vepsän kielikään ei ole ollut ulkopuolella sen äännelain piiriä, joka on koskenut korottoman tavuun jäljessä olevia lyhyitä klusiileja.

69. Lyydiläismurteista mainittakoon vain muutamia

esimerkkejä, jotka valaisevat näiden aunusta ja vepsää välittäväin murteiden oloja.

Medio(pre)palataalia edustaa *g*. Esim. *koabe:* pl. *koabeged* tappurat (veps. *kabe: kapked)* | *liebe:* gen. *liebegen* lieve (veps. *leb'e: lep'ken* | *kaste:* gen. *kastegen* | *vate:* gen. *vategen* verka (veps. *vate: vatken*) || *otagoi* ottakaa. Genetzin kielennäytteissä (Mundjärvestä) näkyy: lähtegen (Kieletär 5 v., s. 20). Huomattakoon *ɔlovnaɹ:* gen. *ɔlovnaɹn* sekä *pedäjä*, *kadaja*, joista vrt. yllä sivv. 60, 61.

Dentaalin käsittely näkyy olevan hyvinkin erilainen niissä murteissa, joista Genetz on tehnyt muistiinpanoja, kuin minun tutkimassani. Genetzin kielennäytteissä tavataan yleensä d, esim. kebd'edad keveät | kuolnuden || hüvüdes tervhüdeks || magadan | keradan | avaidan || linduin | pal'l'at paljaa | jauhod jauhoa || jauhoda jauhaa. Rutshan kylässä, jossa minä oleskelin, oli sitä vastoin dentaali yleensä kadonnut, esim. *kuoɔlnu* pl. *kuoɔlnud* || *savboan* salpaan | *kezroan* kehrään | *seböan* syleilen | *varaɹan*, inf. *varaɹta* || *ɹavgoa* jalkaa | *leɹböa* leipää || *povtoa* polttaa. Kuitenkin sanottiin sielläkin: *keväd: keväded* | *kätküt: kätküden.*

Labiaaliklusiilia edustaa säännöllisesti *v* (*v*), esim. *mieľöva* mielevä | *vägöva* (Genetzillä: vägöü). Niin on yks. 3:nnenkin persoonan muodoissa *v* yleistetty: *p'ezov* pesee | *ottav* ottaa | *seädäv* tekee (säätää) || *savboav* salpaa | *kezroav* kehrää | *pageniškoav* alkaa paeta.

Se mitä näistä lyydiläisistä muodoista voimme nähdä, on joka tapauksessa se, että klusiilit korottoman tavuun jäljessä ovat joutuneet osittain eriävän käsittelyn alaisiksi kuin muuten. Kun otamme huomioon, että nämät murteet, jotka tavuun sulkeutumisen ja avonaisuuden vaikuttamissa klusiilien vaihteluissa ovat vepsän kielen kannalla, muutenkin ovat vepsää tavattoman lähellä, siihen määrin, että Genetz niitä tahtoi lukea vepsäläisiksi, niin on näiden antama lisätodistus vepsän kieleen katsoen hyvin tärkeä.

8. Katsaus sanansisäisten tavuuta alottavien klusiilien asemaan yhteissuomalaisena aikana.

70. Edellisessä on ollut pakko jotenkin lavealta seurata klusiilien kehitystä eri suomalaisissa kielissä, voidaksemme lopulta ottaa esiin kysymyksen, mihin yhteissuomalaisiin alkusuhteihin nykyiset olot perustuvat. Mielipiteet ovat tässä kohdin käyneet jyrkästi erilleen. Sen sijaan että suomalaiset tutkijat yleensä ovat puhuneet „konsonantinpehmennyksestä", ovat THOMSEN (GSI. s. 25, BFB. s. 73) ja BUDENZ [1] sitä mieltä, että tässä oikeastaan on kysymys „konsonantinvahvennuksesta". Sen sijaan että GENETZ (KL. s. 32) ja DONNER [2] ovat olettaneet että puheäänelliset klusiilit ovat myöhempisyntyisiä, pitävät THOMSEN ja BUDENZ niitä aikaisempina. Sen sijaan että THOMSEN sekä myös DONNER ovat luulleet n. s. konsonantinpehmennys-ilmiöiden ainakin jossakin määrin olevan yhteistä perintöä, pitävät GENETZ (KL. s. 39) ja BUDENZ tähän kuuluvia ilmiöitä jotenkin nuorina.

71. Ensimäinen kysymys on: mitä on sanottava niistä puheäänellisistä klusiileista, g:stä, d:stä, b:stä, jotka tavataan avoimen tavuun alussa eri murteissa: karjalassa, aunuksessa, lyydiläismurteissa, vepsässä, liivissä ja osittain virossakin (ks. yllä §§ 17—21, sivv. 14—16)? Ovatko ne vanhaa perintöä, vai myöhemmin syntyneitä? Ne yleiset äännefysiologiset mietelmät, joita GENETZ (KL. s. 32) tuo esiin todistaakseen karjalan g:n, d:n, b:n syntyneen aikaisemmasta k:sta, t:stä, p:stä, eivät saata tässä mitään todistaa. Puheäänellisten klusiilien muuttuminen puheäänettömiksi ei ole suinkaan mikään foneettinen mahdottomuus, vaan on päinvastoin ilmiö, jota hyvin usein eri kielissä tavataan (esim. germaanil. äänteensiirroksen kautta d:stä on tullut t got. sanassa haírtō sydän, vrt. kr. *καρδία*, g:stä k ruots. sanassa värk, vrt. kr. *ἔργον*; samoin saks. sanoissa hart, vater on aikaisemmin ollut d). On siis koettaminen etsiä muita todisteita.

---

[1] Ueber die verzweigung der ugrischen sprachen s. 41.

[2] Die gegenseit. verwandtschaft d. finn.-ugr. sprachen s. 35 ja seur.

Ryhdymme ensinnä vepsän kieleen, jossa Budenz olettaa puheäänellisten klusiilien mainituissa tapauksissa säilyneen alkukannallaan ja jonka hän arvelee selvimmin edustavan alkuperäistä suomalaista kantaa: klusiilien pysymistä samalla äänneasteella avoimessa ja suljetussa tavuussa. Kuitenkin näkyy vepsästä itsestään ett'ei niin ole laita.

Vepsässä on sääntönä, että jos sisäheiton kautta alkuperäinen puheäänetön klusiili on joutunut välittömästi puheäänellisen edelle, jälkimäinen assimileerautuu myöskin puheäänettömäksi, esim. *sapug* saapas: gen. *sapkan* (< *saappugan, ven. сапогъ) | *tahktan* tahkoan (< *tahkadan, vrt. *magadan* makaan) | *rostв* ruoste: gen. *rostḱen* (< *roostegen, vrt. *kudв* kude: g. *kudв-ǵen*). Jos nyt semmoisen alkuperäisesti lyhyen klusiilin jäljestä, joka vokaalin seuratessa aina esiintyy puheäänellisenä, on tapahtunut sisäheitto ja klusiili on joutunut välittömästi toisen klusiilin tai *s*:n eteen, niin ne kumpanenkin esiintyvät puheäänettöminä (ks. yllä 21 §, s. 16); Esim. *saǥǵed* paksu: pl. *saǥktad* (vrt. *ṕehḿed* pehmeä: pl. *ṕehmd́ad*) | *povǵen* poljen: inf. *povkta* (vrt. *ṕärmin* pallistan: inf. *ṕäŕmda*) | *ǵändв* jänne: pl. *ǵäntḱed* (vrt. *paɹnв* paine: all. *paɹnǵeɹв*) | *ḱüvdug* kiuas: all. *ḱüvtkaɹв* | *andan* annan: inf. *anṯa* | *surdun* väsyn: inf. *surṯa* (vrt. *v́ihmub* sataa: inf. *v́ihmda*) | *ḱeĺb́e* helve: pl. *ḱeĺpḱed* | *kab́e* tappurat: g. *kapḱen* | *ĺeb́e* lieve: pl. *ĺepḱed* | *såvbata* salvata: prees. *såvptan*, impf. *såvpśin* (vrt. *kuɹvata* kuivata: prees. *kuɹdan* < *kuivdan, < *kuivadan). Jos siihen aikaan kuin sisäheitto tapahtui, klusiilit todella olisivat olleet puheäänellisiä, niin epäilemättä olisi syntynyt esim. **povgda*, **ĺebǵed* < *polgeda, < *leebeged. Sitä vastoin *povkta*, *ĺepḱed* ehdottomasti edellyttävät alkumuotoja *polkeda, *leepeget. Täten on siis todistettu että toisen avoimen tavuun alussa nykyjään esiintyvät vepsäläiset puheäänelliset klusiilit vielä sisäheiton tullessa laiksi olivat puheäänettömiä. Epäilemättä olivat nekin klusiilit, jotka alottivat avointa tavuuta edempänäkin sanassa nasaalin, likvidan tai sivukorollisen tavuun vokaalin jäljessä samalla kannalla (*ižand* < isäntä j. n. e.). Näissä tapauksissa on siis vepsässä tapahtunut myöhempi puheäänettömän klusiilin muuttuminen puheäänelliseksi (sen kanssa rinnan s:n muut-

tuminen z:ksi). Tämä muutos on tapahtunut ympäröivien puheäänellisten äänteiden vaikutuksesta, s. o. ainoastaan silloin kuin lyhyen klusiilin molemmin puolin on ollut puheäänellisiä äänteitä (täten siis esim. muoto *lepked* on jäänyt koskettamatta, samoin kuin *rosto* j. n. e.). Ja tuskin saattaa epäillä että venäjän kieli, jonka vaikutus vepsään on ollut niin valtava, on ollut tätä muutosta aikaansaamassa.

Niistä murteista, jotka maatieteellisesti ovat vepsää lähinnä: lyydiläismurteista, aunuksesta ja karjalasta, ei ole tämmöisiä kriteerioita, koska ei niissä sisäheittoa tapahdu, mutta ei ole mitään syytä luulla että asiain kulku täällä olisi ollut toinen kuin vepsässä. Karjalan kielessä esiintyvä meediain vallan vähittäinen eneneminen, mitä enemmän Suomen rajalta edetään (ks. yllä 19 §, s. 15) — siten että väliasteena nähtävästi ovat puheäänettömät meediat [1] — osottaa sekin puolestaan että puheäänellisyys on myöhempää.

Kääntyäksemme Suomenlahden eteläpuolella sijaitseviin murteihin, tavataan inkeroismurteessa PORKAN mukaan puheäänellisiä klusiileja ainoastaan niillä paikoin, joissa venäläistyminen on suuresti edistynyt (IngrD. s. 29); väliasteena näihin ovat ne puheäänettömät meediat, jotka ovat syntyneet osittain ympäröivän äänteiden, osittain koron ja kvantiteetin vuorovaikutuksesta (nom. *poɹga*: part. *poɹkᾳ*,. IngrD. s. 43 ja seur.). Puheäänettömät meediat tapasimme myös virossa, jossa ne samoin ovat väliasteena etelässä syntyneihin puheäänellisiin meedioihin (17 §, s. 14). Vahvennetut muodot *kätte*, *tuppa* j. n. e. edellyttävät ehdottomasti, että kantamuodossa on ollut puheäänetön konsonantti.

Liivin kielessä on kehitys vähemmin selvä. Siihen aikaan jolloin sisäheitto tapahtui olivat klusiilit yleensä puheäänellisiä, niinkuin näkyy semmoisista esimerkeistä kuin *la'gdə* lakea (< *lageda), *lä'bdi* lapio < *labida (ks. yllä 67 §, s. 102). Harvinaisia ovat semmoiset esimerkit kuin *kagktə* kankea, joka viit-

[1] Muulla tavoin en voi käsittää GENETZin sanoja, että paikoin puheääni on niin heikko, että on kahden vaiheilla, onko käytettävä puheäänellisen vai puheäänettömän konsonantin merkkiä (KL. s. 30.)

taa alkumuotoon *kaɣkeda (*kaɣkkeda?). Semmoinen muoto kuin liivL. *uolkta*, I. *vɐlkta* olkea (nom. L. *vol'g*, I. *vɐl'g*) edellyttäisi alkumuotoa *olkeda, jos se vain ei ole minkäänlainen analogiamuoto (vrt. yllä sivv. 102, 103). Huomattavat ovat myös semmoiset vanhat liiviläiset partitiivimuodot kuin *kätạ'* kättä | *tvotạ'* totta | *sutạ'* sutta | *sütạ'* syttä | *kieta* köyttä | *tạ̈ta* täyttä | *ụtə* uutta | *vạrta* vartta | liivL. *uorta*, I. *vɐrta* ortta. Tämmöiset muodot edellyttävät ehdottomasti yhteissuomalaisia alkumuotoja kättä, totta, sutta, süttä, *keüttä, täüttä, uutta, vartta, ortta, joiden syntymiseksi oli välttämätöntä että se vartalomuoto, johon pääte liittyi, sisälsi puheäänettömän klusiilin.

Mainituista seikoista emme voi johtaa muuta päätöstä, kuin että avoimia tavuita alottavat lyhyet klusiilit pääkorollisen (myös sivukorollisen) tavuun vokaalin jäljessä sekä yleensä likvidain ja nasaalien jäljessä olivat yhteissuomalaisena aikana puheäänettömät.

72. Tätä lähinnä kysytään: onko yhteissuomessa edellytettävä olleen avointa tavuuta rajoittamassa pitkät klusiilit k, t, p? Niinkuin yllä (26—29 §§, s. 19, 20) näimme, tavataan pitkät klusiilit tässä tapauksessa nykyään säännöllisesti kaikissa muissa kielissä, paitsi vepsässä ja liivissä. Vepsän kielen suhteista puhuimme yllä (56 §, s. 50); tässä lisättäköön, että semmoiset muodot kuin *uk̲* l. *uk* ukko, *ukho* ukkoon, *uptan* uppoan j. n. e., osottavat aivan ilmeisesti että klusiili on ollut pitkä siihen aikaan, jolloin vokaalin loppu- ja sisäheitto tuli laiksi, sillä heitto on tapahtunut vain pitkän tavuun jäljessä (vrt. *koďi* koti, *koďiḱe* kotiin). Liivin kielessäkin tavattiin varmaan avoimen tavuun rajalla alkuaan pitkät klusiilit, jotka myöhemmin eri tapauksissa lyhenivät (vrt. semmoisia sanoja kuin *kätạ'*, *vạrta*, joissa lyheneminen on aivan varma, < kättä, vartta). Saatamme siis varmaan päättää että avoimen tavuun rajalla yhteissuomalaisena aikana tavattiin pitkät klusiilit.

73. Viittaako siis se konsonanttiaineksen vaihtelu alkuperäisesti avonaisessa ja suljetussa tavuussa („konsonantinpehmennys"), jota nykyään enimmissä suomalaisissa kielissä säännöllisesti tavataan, takaisin yhteissuomalaisiin suhteihin? Vai onko

koko tämä äännelaki „verrattain uusi“, niinkuin GENETZ sanoo (KL. s. 39), elikkä tarkemmin vasta vepsän [arvattavasti myös liivin] eroamisen jälkeen syntynyt, niinkuin BUDENZ päättää (Verzweig. s. 42)?

GENETZ huomauttaa mielipiteensä tueksi, että tämä laki „on kehkeytynyt vain muutamissa länsisuomalaisissa kielissä, ja niissäkin eri tavalla ja eri laajuudessa toteutunut“. Mutta koska emme saa ajatella että vielä tänä hetkenä, niinkuin kielioppimme opettavat, esim. „k katoaa“ tai „muuttuu v:ksi“ j. n. e., vaan että nämä eriävät olot ainoastaan eri tavalla edustavat määrättyjä vanhempia suhteita, niin emme voi pitää suhteiden nykyistä eriäväisyyttä mitenkään ratkaisevana. Mitä taas kehityksen laajuuden erilaisuuteen tulee, niin ei sekään saata määrätä yhteissuomalaisten olojen laatua, sillä onhan luonnollista että joku vain määrättyihin tapauksiin kuulunut suhde saattaa laajentua.

Että ne olot, jotka tavataan suomessa ja siihen liittyen toiselta puolen karjalassa ja aunuksessa, toiselta puolen vatjassa ja virossa, ehdottomasti perustuvat alkuperäiseen yhteiseen kehitykseen, ei saata olla epäilyksen alaista. Jo se seikka, että tämän äännelain voimaan päästessä tavuut, aivan eri määrässä kuin nykyjään, olivat avonaisia tai suljettuja, osottaa ett'ei suinkaan „verrattaisesta uutuudesta“ voi olla puhetta (huom. aun., karj., vir., vatj. anna, vir. gen. poja, vatj. *poɹga* j. n. e.). Mutta me tapasimme yllä myöskin liivissä ja vepsässä ilmiöitä, joiden selittäminen ei ole mahdollinen muuten, kuin että ne edustavat avoimen ja suljetun tavuun konsonantismin alkuperäistä eroa (liiv. *tieb* tekee, *näb* näkee, 36 §, s. 38, *tā'b* tahtoo, 50 §, s. 45, liivissä sitä paitsi: *ɹāluks* jalus < *jalluks, *kāńim* kannin < *kannim; huomaa myös Liivinmaan liivin suhteita 42 §, s. 42; veps. *kańesa*, *ilḱesa* 47 §, s. 44, *oṭan: oṭab* j. n. e. 56 §, s. 52). Kaiken tämän johdosta emme saata olla päättämättä että erotus avoimen ja suljetun tavuun konsonantismissa perustuu jo yhteisuomalaisena aikana olemassa olleihin eroavaisuuksiin.

74. Minkälainen tämä eroavaisuus yhteissuomalaisena aikana oli, siitä voimme tietysti ainoastaan nykyisten olojen perustalla tehdä päätöksiä taaksepäin.

Avonaisessa tavuussa tavattiin yhteissuomalaisena aikana, niinkuin yllä (71 §, s. 114) näimme, puheäänettömät k, t, p; niiden vastineet suljetussa tavuussa olivat varmaankin, nykyisiin edustuksiin katsoen puheäänelliset, jospa ne sitten ääntyivät klusiileina g, d, b, tai jo silloin olivat spiranttisia γ, δ (ð), β. Se suuri haihtuvaisuus, jonka alaisena näiden äänteiden edustajat ovat olleet suomessa, karjalassa ja aunuksessa sekä myös vatjassa ja virossa, oikeuttaa meitä päättämään että nykyisen kannan lähimpinä edeltäjinä ovat olleet spiranttiset, aukolliset äänteet, joiden olemassa olo suomessa on todistettu asia (30 §, s. 25). Vatjassa tavataan kyllä suhde *k*: *g* takavokaalin edellä (33 §, s. 33), mutta katsoen siihen, että tavataan myös suhde *p*: *v* ja että dentaalin edustaja on kadonnut, sekä vielä lisäksi etuvokaalin edessä avoimen tavuun *k*:n edustajana suljetussa tavuussa on *ɹ* tai ei mitään, on syytä näiden rinnakkaissuhteiden johdosta päättää että alkuperäinen suhde tässäkin on ollut k: γ, vaikka γ myöhemmin takavokaalin edellä on muuttunut g:ksi. Liivin ja vepsän kielestä ei saata olla ensinkään yhtä varma. Voisi olettaa että nykyiset alkujaan suljetuissa tavuissa esiintyvät g, d, b ovat semmoisenaan suorastaan vanhaa perintöä, mutta yhtä mahdollista on että nämät g, d, b, osittain äännelaillisesti, osittain ehkä tasoituksen kautta, ovat kehittyneet yhteissuomalaisesta γ:stä, δ:stä, β:stä. Olettamalla yhteissuomalaisia spirantteja me luonnollisemmin voisimme selittää konsonantin katoamisen esim. liivin sanoissa *tieb*, *nä̱b*, *tå̱'b*, tai vepsän *kaḱesa*, *üḱesa*[1]. Kun siis toiselta puolen olettamamme γ, δ, β olivat kehkeyneet b:ksi, d:ksi, g:ksi ja toiselta puolen avonaisen tavuun lyhyet klusiilit myöhempänä aikana tulleet puheäänellisiksi, niin oli vepsän ja liivin nykyinen yhdenmukaisuus saavutettu. — Emme ole edellisessä tahtoneet sanoa että spiranttiset äänteet kuitenkaan ovat esiintyneet kaikissa asemissa; mahdollista on foneettisista syistä, että nasaalin jäljessä ovat olleet puheäänelliset klusiilit.

---

[1] Niissä päätetyissä yhteissuomalaisissa alkumuodoissa, joita olen yllä maininnut, olen käyttänyt kirjaimia *g*, *d*, *b*, jättäen niiden klusiilisen tai spiranttisen äännearvon avoimeksi kysymykseksi.

Avoimen tavuun rajalla olleita pitkiä klusiileja (72 §, s. 114) edusti varmaan jo yhteissuomalaisena aikana suljetussa tavuussa lyhyet puheäänettömät (suhteet kk: k, tt: t, pp: p). Näyttää kuitenkin siltä kuin nämä jälkimäiset eivät olisi olleet aivan identiset alkuperäisten avointa tavuuta alottaneiden puheäänettömien klusiilien kanssa. Paitsi yllä esitetyistä viron kielen suhteista (54 §, s. 48), se näkyy siitäkin, että puheääni, joka eri kielissä on tullut alkuperäisiin lyhyihin puheäänettömiin klusiileihin, ei ole näitä koskettanut (esim. karj. aun. veps. otan, ei: odan, tapan, ei: taban)[1]. On siis todennäköistä että näiden klusiilien ääntämisessä (kvantiteetissa?) oli joku erotus. Mahdollista on myös että niiden vaihtelu avoimen tavuun pitkien puheäänettömien klusiilien kanssa sekin puolestaan saattoi pitää puheäänettömyyttä yllä.

Tällä ei suinkaan ole sanottu että kaikki ne tapaukset, joissa nykyään eri murteissa avoimessa ja suljetussa tavuussa vaihtelua esiintyy, todella perustuvat yhteissuomalaisiin suhteihin. Päinvastoin on silminnähtävää, että samanlainen vaihtelu eri murteissa on äänteellisen analogian kautta levinnyt useampiin tapauksiin. Yhdistykset tk, sk ja st, jotka nähtävästi alkujaan ovat olleet vaihtelun ulkopuolella, samoin luultavasti hk, ovat tulleet murteittain siihen vedetyiksi (vrt. alemp). Vieläpä esiintyvät murteittain yhteissuomalaisen ts:n edustajat samanlaisten vaihteluin alaisina (vatj. *ts: ts*, karj. aun. *ʃš: ʃš*, suom. *ϑ: ϑ*, *ht*: *h* l. *t*, *t: t*, vrt. alemp), joka varmaankaan ei ole ensinkään alkuperäistä. Samalla tavoin on vatjassa alkuperäinen s äänteellisen analogian kautta näissä seikoissa asettunut aivan klusiilien tasalle (*s: z*, *s: s*, vrt. s:n historiaa).

Kuinka tämmöinen vaihtelusuhde proportsiooni-analogian kautta saattaa levitä sinne, missä se ei ole ensinkään alkuperäinen, osottaa selvästi viron kieli. Huomattakoon esim. seuraavia tapauksia: salgama kiellän (oik. salaan): inf. salata

[1] Inkeroismurteessa tavataan tämmöisissäkin tapauksissa puheäänettömiä meedioita, esim *ugon* ukon, *odan* otan. Tämä osottaa että puheäänettömäin meediain syntyessä inkeroismurteessa tämmöiset klusiilit ovat olleet aivan samalla kannalla kuin alkuperäiset lyhyet puheäänettömät.

(vrt. sala salaisuus) | vihkan vihaan: inf. vihata | vähk l. vähi rapu: g. vähi (alkumuoto: vähi < liett. vėžýs) | tohk (Hiidenmaa) tuohi: g. tohu, virE. nom. *tuuǩ*: part. *tohko*, rantamurt. nom. *tohi*: part. *tohtu* (alkumuoto: *toohi < liett. tószis) | Tarton tien. *rehi* riihi: ill. *rehte* | *rohi* ruoho: part. *rohtu* (tässä sanassa voisi olla tapahtunut sekaannus suomen rohto sanaa vastaavan sanan kanssa) | virE. *jeuhk* jouhi: pl. *jehve*ᶜ (äännelaillisesti **jeuǩ*: pl. *jehve*ᶜ < jouhi: jouhet, vrt.) | oskan osaan: inf. ozata | kuuśk (virE. myös *kuuź*) kuusi: g. kuuze | tõusk (myös tõuz) nousu: g. tõuzu | tõuskma (myös tõuzma) nousemaan: pr. tõuzen. Näissä kaikisssa tapauksissa ei g, k, t suinkaan sisällä mitään vanhempaa, vaan päinvastoin se on tunkeutunut määrättyihin muotoihin lg: l, hk: h, ht: h, sk: z suhteiden analogian mukaan. Tämmöiset g:lliset, k:lliset ja t:lliset muodot eivät ole edes aivan vanhoja, niinkuin näkyy siitä, että klusiilittomia muotoja tavataan murteissa ja vanhemmassa kirjallisuudessa (esim. Stahlilla „hassen, weehan, weehasin, weehanut, weehama[1], Göseken illä weehama[2], lue vehan j. n. e., Stahlilla ossama „treffen“).

75. Jotenkin samanlainen suhde kuin avoimen ja suljetun tavuun konsonantismissa, tavattiin myös avoimien korollisten ja korottomien tavuiden vokaalia seuraavien tavuiden alkukonsonanteissa (61—69 §§, sivv. 58—110). Ei ollut yhtään suomalaista kieltä, jossa ei olisi näkynyt jotakin merkkiä siitä, että korottoman tavuun vokaalin jälkeinen lyhyt klusiili on joutunut toisenlaisen käsittelyn alaiseksi kuin korollisen. Liivissä ja vepsässä, jotka tässä, samoinkuin edellä puheenaolleissa vaihdoksissa enimmin muista eroavat, tapasimme niissäkin edellisessä dentaalin, jälkimäisessä labiaalin eriävää käsittelyä korottoman tavuun jäljessä (ks. 68, 69 §§, sivv. 100, 109). Ei saata siis olla epäilystäkään siitä, että tämä vaihtelu perustuu yhteissuomalaisiin suhteihin, ja on täysi syy päättää että vaihtelevien äänteiden suhde oli samantapainen kuin avoimessa ja suljetussa tavuussa, jos kohta myöhempi käsittely osittain on aseman eriäväisyyden vuoksi ollut

[1] Anführung zu der ehstnischen Sprach, Reval 1637 s. 69.
[2] Manuductio ad linguam oesthonicam. Reval 1660, s. 229.

erilainen. Yhteissuomalaisena aikana oli siis tämän mukaan pää- ja sivukorollisen tavuun jäljessä avoimen (yleensä toisen, neljännen) tavuun alussa tavattavia puheäänettömiä klusiileja k:ta, t:tä, p:tä vastaamassa korottoman tavuun vokaalia seuraavan (yleensä kolmannen, viidennen) tavuun alussa puheäänelliset klusiilit g, d, b tai niitä vastaavat spirantit. Spiranttinen ääntäminen on tässä joka tapauksessa varmaankin edeltänyt täydellistä katoamista, ja koska liivissäkin dentaaliaines on kadonnut ja vepsässä labiaaliainesta edustamassa tavataan *v*, niin on syytä pitää spiranttista ääntämistä aikaisempana, yhteissuomalaisena. Täten olisivat vepsän ja liivin *g*, *d*, *b* tämmöisissä asemissa selitettävät osittain siten, että spirantti on myöhemmin muuttunut klusiiliksi, osittain myös olettamalla muodontasoituksia. Vatjassa meidän niin-ikään tulisi olettaa mediopalataalispirantin muuttuneen klusiiliksi (*g*:ksi, samoink. suljetussa tavuussa, vrt. 74 §, s. 116). Niissä kielissä, joissa medio(pre)palataali ja dentaali näissä tapauksissa on kokonaan kadonnut, on haihtuminen tässä asemassa alkanut aikaisemmin kuin suljetussa tavuussa korollisen tavuun jäljessä. Esim. suomessa olivat jo AGRICOLAN aikana nämä spirantit korottoman tavuun alusta kokonaan kadonneet, vaikka ne vielä olivat jäljellä suljetussa tavuussa korollisen tavuun jäljessä.

76. Tämän teoksen tarkoitusta varten olisi oikeastaan jo kylliksi että olemme tulleet siihen päätökseen, että puheenaolevat suhteet ovat jo yhteissuomessa olleet olemassa. Tahdon kuitenkin vielä koskettaa sitä kysymystä, onko näissä suhteissa yleensä oletettava heikennystä vai vahvennusta.

GENETZ, joka olettaa konsonantinheikkenemistä, on antanut asiasta tämän selityksen: „on ilmeistä että tällä lailla — — ei saata olla muuta tarkoitusta kuin ilmavirran läpikulun helpottaminen“ (KL. s. 39); niin-ikään: „konsonantinheikkenemisen tarkoituksena on ääniväylän sulun poistaminen“ (Kielioppi [3], 20 §). Tämmöisillä fysiologisilla ja teleologisilla selityksillä ei asiata voida ratkaista, sillä ei mitenkään voida todistaa että asianlaita todella on semmoinen. Ainoastaan historiallisilla todisteilla tässä kohden on merkitystä, mutta valitettavasti historiallisten tukikohtien saavuttaminen on vaikea.

Germaanilaisissa lainoissa joutuvat yleensä alkuperäiset g, d, b vaihtelusuhteiden k: g (γ), t: d (δ), p: b (β) alaisiksi, jota vastoin alkuperäiset k, t, p esiintyvät vaihtelusuhteissa kk: k, tt: t, pp: p, esim. suom. laki: lain (< *laγin) = ruots. lag | rauta: raudan = muin. skand. rauði | leipä: leivän (< leiβän) = got. hlaifs (vrtlo hlaiba-) || rikkaan: rikas, vrt. muin. skand. ríkr, got. reiks | nuotta: nuotan = muin. skand. nót | kauppa: kaupan = muin. skand. kaup. Ks. THOMSEN, GSI. s. 61 ja seur. Liettualaisissa lainoissa on menetelty samaan tapaan, esim. vako: vaon (< *vaγon) = liett. vagà | vuota: vuodan = liett. óda | napa: navan (*naβan) = lätt. naba || laukki: laukin = liett. laúkis | ratta(h)at: ratas = liett. rãtas. Ks. THOMSEN, BFB. s. 73 ja seur. Sitä vastoin on germaanilaisissa lainoissa verraten harvinaista, että alkuperäinen puheäänetön klusiili k, t, p on käsitelty samoin kuin puheäänellinen g, d, b, esim. nauta: naudan = muin. ruots. naut | malta(h)at: mallas = muin. skand. malt | vierteen (pro: *virteen, ks. yllä s. 64): nom. vierre (pro: *virre) = muin. skand. virtr. Liettualaisissa sanoissa se on sitä vastoin jotenkin yleinen, esim. malka: malan (< *malγan) = liett. malka puu | kelta: kellan (< *kelδan) = liett. geltà. Sama näyttää olleen asianlaita, niinkuin THOMSEN huomauttaa, vielä vanhemmissa lainoissa esim. sata: sadan (mordM. śada, E. śado j. n. e., joka näkyy olevan yhteinen jo suomalais-ugrilaisena aikana tehty iraanilainen laina = zendin çata j. n. e.). Ks. näistä seikoista THOMSEN, GSI. s. 63 ja seur., BFB. s. 75.

Minä en tahtoisi puolestani antaa näiden lainasanojen käsittelylle aivan niin suurta merkitystä, kuin THOMSEN näyttää tekevän (GSI. s. 61, BFB. s. 151). On nimittäin huomattava asia, että näiden lainasanain osallisuus tässä konsonanttivaihtelussa saattaa yhtä paljon perustua äänteelliseen analogiaan, kuin varsinaiseen osallisuuteen itse äänteenmuutoksissa. Eihän kukaan historiallinen kielentutkija voi katsoa n. s. konsonantinpehmennystä nyt enää eläväksi äännelaiksi, mutta kuitenkin äänteellisen analogian kautta sovellutamme tämän vaihtelusuhteen aivan uusimpiinkin lainasanoihin (vieläpä nimiin, sanoen esim. Mekka: Mekassa j. n. e.). Tietysti täytyy sille kahdenlaiselle lainasanain käsittelylle, josta oli puhetta, kuitenkin

jotakin merkitystä myöntää. Edellisen, uudemman käsittelytavan saatamme aivan hyvin käsittää äänteellisen analogian kautta syntyneen valmiiden suhteiden mallin mukaan. Jos siihen aikaan, jolloin nämä sanat kieleen tulivat, ei yhteissuomessa ollut puheäänellistä g:tä, d:tä, b:tä, ainakaan avoimessa tavuussa, niin oli luonnollista että niitä vastaamaan tuli avonaisen tavuun alussa k, t, p, niinkuin sanan alussa, ja että kielen muissa sanoissa vallitseva konsonanttisuhde tähänkin siirtyi. Että alkuperäiset k, t, p asettuivat kk: k, tt: t, pp: p suhteihin; on sitä luonnollisempaa, koska germaanilaiset k, t, p siihenkin aikaan mahtoivat olla kvantiteetiltaan vähäisen pidemmät suomalaisia (vrt. yllä 15 §, s. 13); koska ne sitä paitsi olivat puheäänettömiä, niin on hyvin käsitettävää, että ne asettuivat siihen ainoaan vaihtelusuhteesen, jossa yksin-omaan puheäänettömät klusiilit esiintyivät. Vanhempi tapa, jonka mukaan alkuperäiset k, t, p asettuivat k: g (γ) j. n. e. suhteihin, saattaa sekin tietysti olla äänteellistä analogiaa; kuitenkin tämä seikka näyttää osottavan että konsonantismi näiden sanojen kieleen tullessa vielä oli jossakin määrin toisella kannalla, kuin myöhemmin. Mahdollisesti tämmöiset lainasanat tulivat kieleen juuri puheen-alaisten vaihtosuhteiden s y n t y e s s ä tai jo sitä ennen. Koska vanhempi tapa on yleinen liettualaisissa, nuorempi germaanilaisissa lainoissa, näyttää tässä kohden konsonantismin muutos tapahtuneen näiden vaikutusten v ä l i a j a l l a, siis ajanlaskumme ensi vuosisatoina.

77. Paitsi lainasanoja tulee meidän koettaessamme määrätä yhteissuomalaisia ja yhteissuomalaisen ajan takaisia oloja, myös huomioon ottaa sukukielet, ja lähinnä, paitsi lapin kieltä, jonka ja suomen suhteesen vielä palaamme, mordvan kieli. Siinä ei tavata mitään vaihtelusuhdetta, vaan sama konsonantti kautta kaikkien muotojen. Yhteissuomen lyhyitä klusiileja (k: g l. γ j. n. e. suhteita) vastaa yleensä g, d, b, esim. valgan (mordE. valgo-, M. valgy-) laskeudun, vrt. suom. valka-ma | mordE. selge, mordM. selgä = suom. sylki | MordE. jalgo, mordM. jalgä jalkaisin, vrt. suom. jalka | andan elätän = suom. annan, antakandan = suom. kannan, kanta- | kodan (koda-) = suom. kudon | käd = suom. käsi, käte- | ved = suom. vesi, vete- mordE. lämbe, M. lämbä, vert. suom. lämmin, lämpimä-, lämp-

peä. Suomen medio- ja prepalataalia kahden vokaalin välissä vastaa v ja j vokaalien laadun mukaan, sekä labiaalia v; esim. javan (mordE. javo-, M. javy-) = suom. jaan, jaka- | lovan, luvan (mordE. lovo-, M. luvy-) = suom. luen, luke- | mordE. tuvo, M. tuva = suom. sika (ks. yllä s. 8) || tejan, tijan (mordE. teje-, M. tije-) = suom. teen, teke- | nejan, näjan (mordE. neje-, M. näje-) = suom. näen, näke- | mordE. seje, mordM. säjam taula, vrt. suom. säke-ne- || mordE. sive, M. sivä kaulus = suom. sepä [1] | mordE. sovan (sova-) mennä sisään = suom. sovin, sopi- | mordE. tavadan (tavado-) „bedecken" = suom. tapaan < *tapada-. Alkuperäisten puheäänettömien spiranttien ja klusiilien jäljessä ovat tietysti puheäänettömät klusiilit säännölliset, esim. päšks, vrt. suom. pähkinä | maštan (mordE. mašto-, M. mašty-) = suom. mahdan, mahta- | mordE. kavto, M. kafta (jossa vt, ft < kt, vrt. alemp.) = suom. kaksi, kahte- < *kakte-. Muuten on puheäänetön klusiili suomalaisia lyhyitä klusiileja vastaamassa perin harvinainen, esim. mordE. koto, M. kota = suom. kuusi, kuute-, mordE. väte, M. vetä = suom. viisi, viite-, joissa sanoissa muissakin kielissä tavataan t (esim. tsher. kut, syrj. kvait, votj. kvaŧ, unk. hat; tsher. vit, syrj.-votj. vit, viŧ, unk. öt, ks. Budenz, MUSz. sivv. 92, 862). — Sitä vastoin tavataan mordvassa puheäänettömät klusiilit säännöllisesti vastaamassa niitä, jotka suomessa esiintyvät avoimen tavuun rajalla pitkinä ja suljetussa lyhyinä; esim. tšaka-, vrt. suom. hakkaa- | matan „legen", vrt. vir. matan (matta-) hautaan | mordE. läpe, M. lepä = suom. leppä | mordM. tapan lyön = suom. tapan, tappa- | mordE. tšapamo, M. šapama = suom. happama-.

Ei ole mitään syytä luulla että mordvassa milloinkaan olisi ollut olemassa vastaavaa vaihtelua kuin suomessa, vaan on vaihtelemattomuus pidettävä alkuperäisenä. Mordvalaiset muodot (varsinkin semmoiset kuin javo- = jaka-, teje- = teke-, vrt. unk. tev-) selittyvät luonnollisimmin, jos lähtökantana oletamme olleen g:n, d:n, b:n, ja toiselta puolen lyhyiden k:n, t:n, p:n. Tämän

[1] Sana *sepä* on nähtävästi suomalainen alkuperäinen „kaulan" nimitys, jota on käytetty ennen kuin liett. lainasana *kaula* sen työnsi pois, vrt. *sepalus* „bräm, halskrage", *sepään* = halaan.

mukaan olisivat siis, niinkuin THOMSENkin olettaa, g, d, b avonaisessa tavuussa vahventuneet k:ksi, t:ksi, p:ksi, ja samoin k, t, p vastaaviksi pitkiksi. Eri ajatusta saattaisi tietysti olla, ovatko nämät yhteissuomalaisen ajan takaiset g, d, b olleet puheäänellisiä, vai mahdollisesti puheäänettömiä meedioita. Olettamalla että lähinnä yhteissuomalaisten suhteiden lähtökohtana olivat puheäänettömät meediat, päästäisiin muutamista vaikeuksista; olisi esim. helpompi ymmärtää sitä liettualaisten klusiilien käsittelyä, josta yllä oli puhetta (s. 120). — Jos siis olenkin taipuvainen olettamaan että puheen-alaiset ilmiöt pääasiassa oikeastaan ovat vahvennusta, on käsitykseni kuitenkin se, että vahvennus on ainoastaan yksi puoli asiasta. Minä käsitän asiata nimittäin siten, että liike on yht'aikaa kulkenut kahdelle vastakkaiselle suunnalle, joten toisissa tapauksissa on tapahtunut vahvennus, toisissa heikennys. Minä tarkoitan samantapaista suhdetta kuin on lapinkielessä, esim. jokka: g. joγa joki | gietta: g. gieδa käsi | heppušak hevoset: nom. sg. hævoš; näissä on aivan ilmeisesti avoimessa tavuussa tapahtunut konsonantinvahvennus, suljetussa heikennys. Tähän verrattava on viron kvantiteettiasteiden keskinäinen suhde, esim. *linn:* g. *li<u>n</u><u>a</u>;* edellisessä muodossa on alkuperäinen pitkä n vielä pidentynyt, siis vahventunut, jälkimäisessä vähän lyhentynyt, siis heikentynyt. Vrt. myös liiv. *ra<u>n</u>da* ranta: *ra<u>n</u>də* rantaan.

Minun käsitykseni siis on lyhyesti se, että yhteissuomalaisen ajan takaiset (mahdollisesti puheäänettömät) g, d, b avoimessa tavuussa korollisen ja sivukorollisen tavuun vokaalin sekä yleensä puheäänellisen konsonantin jäljessä vahvenivat k:ksi, t:ksi, p:ksi. Sitä vastoin g, d, b suljetussa tavuussa sekä korottoman tavuun vokaalin jäljessä heikkenivät vastaaviksi spiranteiksi γ:ksi, δ:ksi, β:ksi. Alkuperäiset k, t, p vahvenivat avoimessa tavuussa vastaaviksi pitkiksi.

Kun kerran suhteet k: g(γ), t: d(δ), p: b(β) täten olivat syntyneet, niin ne äänteellisen analogian kautta jo yhteissuomalaisena aikana levisivät semmoisiin tapauksiin, joissa ei alkuperäistä vahvennus- ja heikennysvaihtelua ollut. Puheäänettömien klusiilien tai spiranttien jäljessä olleet k, t, p, joissa ei vahvennus saattanut tulla kysymykseen, ovat varmaan alkuansa jääneet

kokonaan vaihtelujen ulkopuolelle: tämä koskee yhdistyksiä tk, hk (< šk), ht (< št, kt), sk, st. Jo yhteissuomalaisena aikana syntyi varmaan, katsoen yllä (44—50 §§, sivv. 42—46) esiintuotuihin seikkoihin, suhde ht: hd (hδ), yleisen t: d (δ) suhteen mallin mukaan [1]. Sitä vastoin on epävarmempi hk: hg (hγ) suhteen yhteissuomalaisuus, katsoen siihen horjuvaisuuteen, joka tässä kohden murteittain tavataan; sk, st, tk ovat varmaan vasta myöhemmin liikkeesen yhtyneet (vrt. 74 §, s. 117). Samaan tapaan on varmaan jo yhteissuomalaisena aikana alkuperäinen pitkä klusiili samanlaisen äänteellisen analogian mukaan joutunut kk: k j. n. e. suhteisin. Varmoja esimerkkejä semmoisesta ovat esim. inf. salvataʿ < *salbat-tak, abess. jalataʿ < *jalgattak; tähän myös kuulunevat kausatiiviverbit, esim. elätän < *elättän < *eläktän (vrt. alemp.).

78. Lapin kielen vastaavat ilmiöt ovat silminnähtävästi pääasiassa vahvennus-ilmiöitä, mutta samalla tavataan kuitenkin juuri klusiilien käsittelyssä, joista koko liike varmaankin on alkanut, vastaavaa heikennystä. Lapissa on varsinkin ilmeistä, kuinka tämä liike, aljettuaan muutamista harvoista tapauksista, vähitellen on valloittanut koko konsonantismin. Emme tietysti saata tässä laveammin ryhtyä näihin seikkoihin; erittäin tärkeätä olisi suomalaiselle kielentutkimukselle, että lapin ilmiöitä, niinpian kuin eri murteita siksi tunnetaan, käsiteltäisiin yhteislappalaiselta kannalta. Sitä ennen ei voi mitään varmaa sanoa suomen ja lapin ilmiöiden keskinäisestä yhteydestä, varsinkin kun suomalais-lappalainen kysymys ylipäänsä on vielä ratkai-

---

[1] Tämän suhteen olemassaoloa yhteissuomalaisena aikana todistaa vielä lisäksi se, että parissa sanassa, joissa toinen tavuu aina on suljettu, dentaali h:n jäljessä on jo yhteissuomalaisena aikana kadonnut, nim. suom. tuhat, karj. tuhat, aun. tuhad, veps. tuha, vatj. tuhatta, vir. tuhat, toha, liiv. *tu'ont* — < *tuhdant. = liett. tukstantis, tuksztantis | ahingas, vir. ahing l. ahingas „stecheisen", liiv. *aṉ'gəz* — < *ahdingas = liett. àkstinas (suomal. päätteellä). Ks. Thomsen BFB. s. 75. Dentaalin katoamisesta on tähän sovellutettava se, mitä on sanottu 46 §, s. 44.

sematta [1]. Minä puolestani olen sitä mieltä, että meillä tässä ei ole tekemistä semmoisen kehityksen kanssa, joka olisi alkanut yhteisessä suomalais-lappalaisessa alkukielessä, jommoisen olemassa olo ei ole mitenkään todistettu. Kuitenkaan ei mielestäni voi olla mahdollista että nämät suomen ja lapin ilmiöt eivät olisi keskenään missään yhteydessä. Koska on epäilemätöntä, että suomalaiset ja lappalaiset jo hyvin varhain, varmaan ennen nykyisiä asumaolojaan, ovat olleet lähimpinä naapureina ja että lapin kieli jo tänä aikana on ollut suuressa määrässä suomen kielen vaikutuksen alaisena, niin olen taipuvainen siihen käsitykseen, että puheen-alaiset äänne-ilmiöt ovat niitä, joita tahtoisin nimittää „maatieteellisiksi äännelaeiksi", s. o. semmoisia, jotka esiintyvät eri kielten keskinäisen vaikutuksen johdosta ja kaksikielisten indiviidien välityksellä eri kielissä samalla maatieteellisellä alalla [2].

79. Mikä on ollut tämän liikkeen perussyynä, on kysymys, johon tutkimuksen nykyisellä kannalla on mahdoton vastausta antaa. Silminnähtävää on että aksenttioloilla tässä on ollut merkitystä; se nähdään siitä vuorosuhteesta, joka tavattiin klusiilien käsittelyssä korollisen ja korottoman tavuun vokaalin jäljessä. Tämä seikka johtaa siihen ajatukseen, että mahdollisesti tämän liikkeen syntyessä myöskin semmoisessa sanassa, jonka lopputavuu oli suljettu, oli toisenlainen aksenttisuhde kuin semmoisessa, jossa tämä tavuu oli avoin. Kosk'ei kuitenkaan kysymystä alkuperäisestä suomalaisesta tai yhteissuomalaisen ajan takaisesta aksentista tutkimuksen nykyisillä aineksilla ensinkään voida ottaa tutkittavaksi, rajoitun tässä ainoastaan tämän näkökohdan esiintuomiseen.

---

[1] Vrt. BUDENZ, Ueber die verzweigung d. ugr. spr.; DONNER, Die gegenseitige verwandtschaft d. finn.-ugr. spr.

[2] „Maatieteellisistä äännelaeista" toivon saattavani toisessa paikassa enemmän puhua.

9. Alkuperäisen sanansisäisen lyhyen dentaaliklusiilin käsittely *i*:n edellä yhteissuomalaisena aikana.

80. Sanansisäisen dentaalin muuttuminen s:ksi i:n edellä kuuluu epäilemättä yhteissuomalaiseen aikaan, sillä eri kielten välinen yhtäläisyys tässä kohden on siksi suuri. Asian valaisemiseksi mainittakoon esimerkkejä.

a. Alkuperäisen k:n jäljessä:

kaksi | karj. kaksi, kakši | aun. kaksi, kaks | veps. *kakś* | liiv. *kak̲š* | virP. *kak̲s*, virE. *kaťś*, *kaɹ̲ts* | vatj. *kahsi* — < *kakti.

läksi: läksin | karj. läksin, läkšin | veps. *ľäkśin* l. *ľäkśiń* | liiv. yks. 1 ja 3 pers. *lek̲š* | virP. läksin, virE. *läťśi̲* läksin, 3 pers. *läťś*, *läɹ̲ts* | vatj. *lähzin* — < *läkti j. n. e. Suomen imperfekti läksin, joka on yleinen vanhemmassa kirjakielessä, on saanut rinnalleen imperfektimuodostuksen lähdin (s. o. lähðin, lähin j. n. e.), lähti j. n. e., joka on sanan muuhun taivutukseen perustuva analogiamuodostus.

haaksi < *haakti. Nominatiiviin nojautuen on sana lainattu Ruotsin lappiin muodossa hakse, hausa „navigium", vieläpä ruotsiinkin muodossa hakks, hakksä „mindre fartyg, skuta med en mast" (Rietz, Ordbok öfver sv. allmogespråket s. 235). Lappalaisen ja ruotsalaisen sanan s osottaa ett'ei tässä ole tapahtunut laina ruotsista, niinkuin Ahlqvist, KWF. s. 169 olettaa. Vrt. Thomsen, GSI. s. 39. Nom. hahti, haahti on muiden sijojen mukaan syntynyt analogiamuoto (semmoisen analogian mukaan kuin lehden: lehti = hahden: hahti).

laksi. laaksi (yleensä lahti) | karj. lakši, laksi — < *lakti, *laakti Äännelaillinen nom. laksi, laaksi oli ennen yleensä käytännössä. Sitä todistaa muun muassa se, että kaikki nykyiset lahti sanalla yhdistetyt nimet ruotsalaisessa muodossaan

ovat lax-loppuisia; niiden loppuna on siis vielä ruotsalaisten muotojen syntyessä ollut laksi. Asiakirjoissa tavataan 1400- ja 1500-luvulla Patepäälaxe (Asikkalan ker. 1474, HAUSEN s. 7) | Saapas laaxi, Lautanlaaxi (Hollolan ker. 1458, HAUSEN, s. 69) | mwstilaxi, kalalaxi (Sääksmäen ker. 1506, HAUSEN, sivv. 210, 211) | herkäläxi, herrelaxi, (Loimaan ker. 1508 HAUSEN, s. 268, 269). Laaxi kirjoittaa myös SCHRODERUS (v. 1637). Lahti on siis jotenkin uusi analogiamuodostus, samoin aun. lahti, veps. *ɫaht* (lahden: lahti, samoinkuin lehden-: lehti).

vaaksi (tavallinen on analogiamuoto vaahti) | vatj. *vaśi* — < *vaakti, ks. alemp.

b. r:n, l:n ja n:n jäljessä:

orsi, orsilla: orte- | karj. orži: orde- | aun. orzi: orde- | vatj. *ersi: erte-* | vir. õrs: gen. õrre | liivL. *uoŕž:* pl. *uorđud*, liivI. *voŕž:* pl. *vərđəd* — < *orti.

varsi: varte- | karj. varži: varde- | aun. varzi: varde- | veps. *vaŕź:* pl. *vardəd* | vatj. *varsi: varte-* | vir. vaŕs: gen. varre | liiv. *vaŕž*, pl. liivL. *vårđud*, I. *vardəd* — < *varti.

kärsin | karj. käržin = viihdyn | vatj. *ɫšärzin* | [illegible]. kärsima, kärzmä „ungeduldig sein". Vrt. lapp. gierddat sustinere, mord. kirde- (kirďan) „halten, aushalten" — < *kärti-.

morsian: gen. -amen | karj. moršien, moržein, g. mor[illegible]emen, moržeimen morsian, nuorikko | veps. *muŕźäjn* l. *muŕźäj:* pl. *muŕźäḿed, muŕźäjḿed* nuorikko | mõŕs, mõŕsi, gen. mõŕsi, mõŕsja, mõŕzja täysikasvuinen tyttö. Sana on liettualainen lainasana, liett. martì (vrtlo *martiã) „braut, schwiegertochter". Ys. *mortia-; eri kielissä on sana mukaunut eri sanaryhmien mukaan. Ks. THOMSEN, BFB. sivv. 76, 199.

kansi: kante- | kañži (s. o. *kaažį*): kande- iso rove | aun. kanzi: kande- | vatj. *kąsi* (< *kansi): pl. *kąnəd* | virP. *kaa'z:* pl. *kąneđ*, virE. *kaaź:* pl. *kązə'* | liiv. *kąńɫš:* pl. *kąndəd* — < *kanti.

kynsi: kynte- | karj. küñzi, küñži (s. o. *küžzi*) künde- | aun. künzi: künde- | veps. *küńź* l. *küžź:* pl. *kündəd* | vatj.

ɟšüsi: pl. *ɟšüned* | virP. *küɟz:* pl. *küɟned*, virE. *küüdz:* pl. *küdzeʿ* | liiv. *küńɟš:* pl. *kündəd* — < *künti.

mansikka: veps. *mańźikvɟńe*, l. *maa̯źik* | vatj. *ma̯zikaz:* pl. *ma̯zika̯d* | vir. *ma̯zika̯z:* pl. *-ka̯d*, virE. *ma̯zik̲:* pl. *maaskaʿ* | liiv. *må̯škəz:* pl. *-kəd* | (karj. mančikka, aun. manǯoi). — Tämän kantasana on *manta maa (vrt. mantere, mantu), johon mansikka on samassa suhteessa, kuin mustikka musta sanaan.

tunsi: | aun. tunzi | veps. *tuńź* l. *tuu̯ź*, | vatj. *tu̯si* | virE. *tuuź* tunsin (samanlaisia muotoja on Stahlilla, ks. Wiedemann, EGr. s. 539).

Lisäesimerkkejä: suom. puhalsi: puhalta- | vihelsi: viheltä- veps. *víḱelźin:* prees. vepsÄ. *víheɟdan*, vepsE. *víḱelʼdän* l. *víhu̯dan* | *śidaʼźin: śidaɟdan.*

Tähän kuuluvat myös ordinaalilukujen nominatiivi- ja pluraalimuodostukset, esim. suom. kolmante-: nom. kolmas (< *kolmanti), kolmansilla | karj. kolmaš, kolmañžilla | aun. kolmas l. kolmaiz, kolmanzil | veps. *kovmańź* l. *kovmaa̯ź* | vatj. *kɵlma̯z* vir. kolmas | liiv. *kvol̲miz.* — Samoin 2 pers. suffiksi: s (karj. š, aun. s, z, veps. [*i*]*ž*) < nti ks. yllä s. 56.

c. Pitkän vokaalin tai diftongin jäljessä:

kuusi: kuute- | karj. kuuži: kuude- | aun. kuuzi, kuuz, kuus veps. *ku̯ź* l. *kuź:* gen. *ku̯dɵn*, *kudɵn* | vatj. *ku̯si: ku̯tɵ-* vir. kuuź: gen. kuue (virE. *kuv̲ɵ*) | liiv. *ku̯ž:* gen. *ku̯d* — < *kuuti.

niisi: niite- | veps. *ńi̯ž:* pl. *ńi̯dɵd* | vir. niiź: gen. niie | (liiv. *ni̯də pu̯* niisipuu, yks. nom:ia en kuullut). Sana on liettualaista alkuperää (= liett. nýtis). Vrt. Thomsen, BFB. s. 76. Ys. *niiti.

uusi: uute- | karj. uuži: uude- | aun. uuzi: uude- | veps. *u̯ź* l. *uź:* pl. *u̯dɵd* l. *udɵd* | vatj. *u̯si: u̯tɵ-* | vir. uuź: gen. uue | liiv. *u̯ž:* pl. *u̯d* — < *uuti.

tiesi, tiesin j. n. e. tietä- | aun. tiezin | veps. *ťeźin* l. *ťeziń* vatj. *tä̯zin:* 3 pers. *tä̯si* | virE. *te̯ze̯* tiesin. Aluntakana tääzin (ks. Wiedemann, EGr. s. 538), rantamurt. *tiezin.*

sousin: souta- | veps. *sovź* | virE. *sɐv̆ź*.
köysi: köyte- | karjP. köüsi: köüte- | vir. köiź, gen. köie | liiv. *kʲɐv̆ž*, pl. *kʲedud* | vatj. muotoa en ole pannut muistiin; kreev. muistomerkeissä tavataan köhusi (lue: köüsi) „strick".
löysi: löytä- | veps. *l'övź* | vatj. *lövzin:* 3 pers. *lövsi* | virE. *löv̆ze* löysi, Tarton tien. 1 pers. *lɐ̆zi*, 3 pers. *lɐ̆ʲz;* rantamurt. *lövzin.*
täysi: täyte- | karj. aun. täüzi: täüde- | veps. *t'ävź:* pl. *t'ävdɐd* | vatj. *täüsi: täüte-* | virP. *täʲz*, pl. *täɐ̆ed*, virE. *täv̆z:* pl. *täv̆ɛ* | liiv. *täv̆ž:* pl. *täd̆ud*, *täd̆ɐd.*
hoisi: hoita- | virE. (Tarton tien.) *oʲzi* hoidin, 3 pers. *oʲz.*

d. Ensimäisen tavuun lyhyen vokaalin jäljessä:

käsi: käte- | karj. aun. käzi: käde- | veps. *k'äźi:* pl. *k'ädɐd* | vatj. *ʃšäsi: ʃšäte-* | vir. käzi, gen. käe | liiv. *kɛ'ʲž:* pl. *kädu̯'d* — < *käti.
tosi: tote- | karj. toži, tozi: tode- | vatj. *tɐsi:* pl. *tɐd* | vir. tõzi gen. tõe | liiv. *tvo'ʲž:* pl. *tvodu̯'d.*
pisin, vartalosta pite- (josta komp. pidempi, myös pitelä).
posi: pote.

e. Toisen ja seuraavien tavuiden lyhyen vokaalin jäljessä:

Tämän tapauksen alle kuuluvat kaikki n. s. supistuvaisten verbien imperfektit, joiden vartalossa on alkujaan ollut dentaali, esim. suom. makasin | keräsin | kokosin | rupesin | hävisin || karj. halgaźin, 3 pers. halgaźi | kägeźin | tahkoźin | häviźin || veps. *magaźin*, 3 pers. *magaź:* prees. *magadan* makaan | *ʃlaʲnźin*, 3 pers. *ʃlaʲnaź:* pr. *ʃlaʲndan* lainaan (s. o. nielen) | *vastšin*, 3 pers. *vastaź:* pr. *vastan* käyn vastaan | *håvkšin*, 3 p. *håvǵeź:* pr. *håvktɐn* halkean | *l'ämbiž:* pr. *l'ämptab* lämpiää | *håvgvʲžin*, 3 p. *håvgvʲž:* pr. *håvgvʲdan* halkaisen || vatj. *vasazin*, 3 p. *vasaz*: pr. *vasan* | *pelʃšäzin:* pr. *pelʃšän* pelkään || virP. *magazin*, 3 p. *magaz*, pr. *magan* makaan | *tɐmbazin:* pr. *tɐmban* tempaan | virE. *tɐmpsi*, 3 p. *tɐmaś*, pr. *tɐmba* tempaan || (liiv. 1 ja 3 p. *magi'z*, pr. *magu̯'b* makaan).

Nominivartaloista tavataan äännelaillisia muotoja esim. Etelä-Pohjanmaan murteessa, esim. köijysiä: nom. köijyt kevyt |

kytkysiä: nom. kytkyt | kuollusilla kuolleilla | oppinusin oppinein (Aminoff, Suomi II, 9, s. 250). Tohmajärvellä ja sen ympäristöllä sanotaan Varosen mukaan hyvyysii, rikkausilla (äännelaill. muotoja jota vastoin hyvyyksiä j. n. e. analogiamuotoja, vrt. yllä s. 71). Samoin Suojärven murteessa: miehüzien: nom. miehüt | olluzien: nom. olluh. Karjalassa, aunuksessa ja vepsässä tämänlaiset muodot ovat yleisiä, esim. karj. tervehüziä, -zie terveisiä: nom. tervehüš, tervehüt terveys | kätküziä -zie: nom. kätüt kätkyt | opaštunuzia -zie: nom. opaštunut tottunut || aun. kädüzil, nom. kävüt kätönen | kivüizis (vrt. yllä s. 69), nom. kivüt pieni kivi || veps. *kevaźid*, *-źid'* keväitä, nom. *kevaź* kevät, nom. pl. *kevadəd* | *oluźid'*: nom. sg. *oluḍ*, *oluź* olut, nom. pl. *oluḍəd* | *kätuźid*, nom. *kätud* l. *kätut* l. *kätut* | *ťühüźid*, nom. *ťühüd* | *sarvuźid*, nom. *sarvud* l. *sarvut* l. *sarvut*, nom. pl. *sarvudəd* | *ťervhuźid* terveisiä, nom. *ťervhuz*, g. *ťervhudən*. Muissa kielissä ei sitä vastoin tämmöisiä esimerkkejä tavata.

Olemme siis edellisessä nähneet alkuperäisen dentaaliklusiilin muuttumista sibilantiksi, milt'ei kaikkien äänteiden jäljessä, jotka saattavat dentaalin edessä esiintyä. Kuitenkaan ei sibilantiksi muuttuminen milloinkaan tapahdu alkuperäisen s:n edellä. Esim. suom. esti | veisti | rakasti || karj. varušti || aun. puhtasti puhdisti || veps. *puhtasťin* puhdistin, 3 pers. *puhtasť* | *veśťin* veistin, 3 pers. *veśť* | virE. *puhasti* puhdistin, 3 p. *puhasť* | vatj. *puhasin* puhdistin, 3 p. *puhaśi* (*ś* < st ks. yllä s. 17). — Toinen äänne, jonka edellä ei milloinkaan tapahdu dentaalin muutosta sibilantiksi, on sibilantista (š:stä) syntynyt h (ks. spiranttien historiaa). Esim.:

ehti-: ehdin | aun. ehťi- | veps. *ehťin* ehdin | vatj. *ehin: ehti-* ehtiä || vatj. *ehtin* pukeudun | vir. ehti- pukea | liiv. *e'ďəb* pukee — < *ešti-.

lehti | karj. lehťi | aun. lehťi, lehti | vir. leht, gen. lehe | liiv. *le'd'* — < *lešti.

pihti | karj. pihti | vir. piht pl. pihid — < *pišti.

tähti | karj. tähťi | veps. *ťähťiž* | vatj. tähti | vir. täht: gen. tähe | liiv. *te'd'*: gen. *tä'd* — < *täšti.

tohti- | vatj. *tohin: tohti-* | vir. tohti-, tohti- | liiv. *tu'oďəb* — < *tošti-.

Samoin hta-loppuisten verbien imperfekteissä, esim. suom. katsahti | karj. hüpähti | aun. kačahtih katsahti | veps. *katsuhť* katsahti | virE. *kohahť* kohahti | vatj. *mälestin*, 3 p. *mälesti* (*st* < ht, ks. h:n historiaa). — Luultavasti tämän äännelain voimaan päästessä h:n sijalla vielä oli sibilantti; tästä kohta enemmän [1].

Se päätös, johon kaiken edellisen johdosta tulemme, on siis se että dentaaliklusiili jonakin aikana on i:n edellä muuttunut s:ksi kaikissa muissa asemissa paitsi s:n ja sibilantista syntyneen h:n jäljessä. Epäilemättömäksi käypi myöskin että tämän äännelain vaikutus sattuu yhteissuomalaiseen aikaan, ja että äännelain koskettamat sanat ovat perintönä kulkeneet eri kieliin. Mutta miten on selitettävä se seikka, että niin usein tavataan dentaaliklusiilia i:n edellä aivan samanlaisissa asemissa, joissa olemme sen nähneet muuten olevan muutoksen alaisena?

Mainitsimme jo semmoisista muodoista kuin hahti, lahti, vaahti, lähti että ne ovat analogiamuotoja niiden muotojen mukaan, joissa i ei ole tullut yhteyteen dentaaliklusiilin kanssa; toiselta puolen ovat ne sanat, joiden t on seurannut sibilantista syntynyttä h:ta, antaneet mallia tälle analogiamuodostukselle. Tämänlainen selitystapa on epäilemättä ulotettava laveammalle. Esim. semmoisessa sanassa kuin neiti perustuu t varmaan neito sanan muotojen vaikutukseen (vepsE. äännelaill. *nižńe* < *neisinen). — Verbien imperfektissä käyvät useissa suomen kielen murteissa rinnakkain semmoiset muodot kuin kielsi ja kielti, kiersi ja kierti, käänsi ja kääntі j. n. e. (ks. esim. Savon murteesta Brax, Suomi III, 3, s. 249; Reijonen, Nurmeksen murt., käsik.). Sen sijaan että esim. Jääsken, Kirvun y. m. pitäjissä sanotaan suurella säännöllisyydellä käänsit, kiersiit, kielsit, hois (ks. Lönnbohm, Suomi II, 13, s. 25), sanotaan Etelä-Pohjanmaalla yleensä souti, kumarti, kääntі; Parikkalasta taas mainitaan semmoisia vaihtelevia muotoja kuin lenti, pyyti, siirti, puhals, lähti l. läks, ties, tais. Nämät ainoastaan esimerkiksi; todisteita tämmöisestä vaihtelevaisuudesta voisi mainita lukemattomia suomen kielen alueelta. Koska t

[1] Tämän ohessa huomautettakoon että on puhe ainoastaan lyhyestä *t*:stä sillä pitkä *t* ei ensinkään ole puheinaolevan äännelain alainen.

esiintyy verbien koko muussa taivutuksessa, niin on aivan luonnollista, että se on tunkeunut takaisin imperfektiinkin, varsinkin kun oli tarjona semmoisia mallisuhteita kuin osti: ostaa, hiihti: hiihtää, raskasti: rakastaa, hajoitti: hajoittaa. Toisinaan on silminnähtävästi analogiamuodostus tullut väliin estämään erimerkityksisten sanojen yhteensattumista; esim. nouti (vrt. nousi: nousee), kynti (vrt. kynsi: kynsii; kuitenkin tavataan useissa paikoin kynsi = kynti, inker. künzi), kuti. Samaan tapaan ovat selitettävät semmoiset muodot kuin karj. tundi, tüöndi, kumardih, jotka karjalassa ovat ainoat säännölliset. Aunuksessa on samoin löüdi, püüdi, tüöndi, murdi (mutta tiezi, tunzi, vrt. yllä s. 128). Vepsässä on eri murteissa eri muotoja, esim. *soud'n* ja *souziń;* yleisiä ovat esim. *kel'd'in* kielsin, *väńd'in* väänsin, leikin, *len'd'in* lensin, nostin, *küńd'in* (tämän ohessa: *tuńźiń*, *löuźiń* j. n. e., vrt. yllä). Vatjassa sanotaan esim. *ǯšęlin: ǯšęlti* (kielsin, kielsi), *ǯšänin: ǯšänti* (käänsin, käänti) j. n. e. Etelävirossa esim. *parańdi: parańd'* (paransin, paransi), *küńi: küńd'* (kynnin, kynti).

Suomen n. s. supistuvaisissa verbeissä ja muiden kielten niitä vastaavissa ovat yleensä äännelailliset muodot jääneet pysymään, koska tässä ei ole analogiaa ollut yhtä helposti tarjona. Mutta kuitenkin on tässäkin paikoin analogiamuodostuksia. Etelä-Pohjanmaan murteessa, jossa alkuperäiset ida-loppuiset eroavat muista supistuvista verbeistä, sanotaan lepäjin, lepäji, nojautuen preesensmuotoihin lepäjän, lepäjää. Muita murteita on, joissa analogia on mennyt pidemmällekin; Lopella esim. olen itse kuullut sanottavan lupasin muodon rinnalla lupain, rupes muodon rinnalla rupei ja rupi (vrt. myös Leino, Suomi III, 3, s. 287). Karjalan kielessä sanotaan halgaźi muodon ohessa halgai, samoin: kägeźi: kägei, tahkoźi: tahkoi (Genetz, KL. s. 52). Aunuksessa ovat semmoiset muodot kuin tabai tapasi, kirboi kirposi ainoat käytännössä olevat.

Nominivartaloissa, joissa alkuaan on ollut dentaali toisen tavuun vokaalin jäljessä, ovat suomessa yksikön muodot yleensä vieneet monikon muodot mukaansa; samoin kuin sanotaan kätkyessä, sanotaan myös kätkyissä (pro: kätkysissä); niin-ikään kuolleista, kuolluista (pro: kuollusista), keväitä, keväistä (pro:

*keväsitä, *keväsistä). Ainakin kahden viimemainitun esimerkin kaltaisiin on vaikuttanut myös s-vartaloiden analogia. Samanlainen tasoitus on tapahtunut vatjassa (esim. *ɟšäɟ̱šüɹtä* kätkyitä) ja virossa (esim. surnuist rääkima puhua kuolleista), puhumattakaan liivistä, joka yleensä on niin suuressa määrin ollut tasoitusten alaisena (esim. *neɹ̱tsidi* neitsyitä, *kɹeva̱'didi* keväitä). Karjalassakin sanotaan esim. keväidä. Ne muodot, joita yllä (s. 130) mainitsimme Etelä-Pohjanmaan murteesta, karjalan, aunuksen ja vepsän kielestä, tekevät aivan epäilemättömäksi että edellä puheena olleet muodot ovat analogisen tasoituksen synnyttämiä.

Enemmän epäilystä voivat herättää semmoiset muodot kuin piti, veti, joissa ei missään murteessa tavata sibilanttia (karj. aun. pidi, vedi, veps. *pídi*, *védi*, vatj. *piti*, virE. pidi, vidi), mutta onhan selvää, että jo yhteissuomalaisena aikana on tapahtunut analogiamuodostuksia, varsinkin kun oli vältettävänä yhteensattumus muiden sanojen kanssa (veti: vesi). — Adjektiiveissa, joiden loppuna alkuaan on ollut eda, ei myöskään missään kielessä nähdä esimerkkejä tämän äännelain vaikutuksesta, esim. suom. makeita, äreitä | karj. mageida, mageijen | aun. oigeidu, oigein | veps. *maǵedɪd*, *äŕedɪd* | vatj. *ɐɹkɐɹta* oikeita, *ɟšipɐɹta* kipeitä | virP. õigid oikeita | virE. *korgit*, *magɐhit* | liiv. *kvo̱rdidi*, *pim̱'didi*. Kaiken todennäköisyyden mukaan meillä tässä on tekemistä jo yhteissuomalaisena aikana tapahtuneen analogiamuodostuksen kanssa. Samaa olisi sanottava semmoisista muodoista kuin sotia (part. pl. sanasta sota), sodin, inf. sotia, isäntiä, emäntiä ynnä niiden kaltaisista muissa kielissä. Koska näissä vartaloissa vokalismi on toisenlainen kuin semmoisissa sanoissa kuin kevät, lyhyt j. n. e., voisi tietysti ajatella mahdolliseksi jonkinlaista eriäväisyyttä vokalismissa siihen aikaan, jolloin puheen-alainen äännelaki pääsi voimaan.

Analoginen selitystapa ei ole kuitenkaan riittävä selittämään kaikkia niitä seikkoja, jotka näennäisesti tätä äännelakia vastustavat. Jos kerran on ollut olemassa äännelaki, jonka mukaan sanan sisäinen ti on muuttunut si:ksi, niin eihän pitäisi kielessä olla semmoisia sanoja kuin tauti, autio j. n. e., joihin ei edes mikään analogia ole voinut pystyä. Tätä näennäistä ristiriitaa ei ole mahdollinen selittää muuten, kuin että tämmöiset sanat ovat

kieleen tulleet vasta sen jälkeen kuin puheen-alainen äänteenmuutos oli loppuun saatettu.

Yhteissuomeen lainattujen liettualaisten sanojen vastineissa tavataan alkuperäinen liettualaisen sanan ti muuttuneena si:ksi. Varmoja esimerkkejä tästä ovat morsian (ks. yllä s. 127) = liett. martì (vartalo *martiā-), niisi (ks. yllä s. 128) = liett. nýtis, tuhansi, tuhansia j. n. e. = liett. tukstantis (ks. THOMSEN, BFB. s. 76). Tästä siis voimme varmuudella päättää että tämä äänteenmuutos ti > si ei ollut loppuun saatettu sinä aikana, jona nämä lainasanat kieleen tulivat, koska ne ovat saattaneet olla osallisina samassa kehityksessä. Jos siis baltilaisen eli liettualaisen vaikutuksen oletetaan alkaneen tapahtua noin meidän ajanlukumme alussa tai vähän aikaisemmin, niin on tämän äännelain kehitys asetettava sitä aikaa myöhemmäksi. Jos sitä vastoin tarkastamme niitä sanoja, jotka ovat tulleet germaanilaisista kielistä, ei ole niissä tavattavana yhtäkään varmaa esimerkkiä tämän äännelain vaikutuksesta. Tämän todisteeksi mainittakoon esimerkiksi seuraavat vanhemmat germaanilaiset lainasanat: tauti, karj. aun. taudi, vatj. tauti, vir. tauď, gen. taui (muin. skand. dauði) | autia, autio (got. auþs, vrtlo auþja-; auþida) | haltia, hallitsen (vrt. got. haldan, muin. skand. halda) | hartia, karj, harďia l. -ďie, aun. hardie, veps. pl. *harďod* (muin. skand. herðar, vrtlo hardjā-) | kaltio (muin. skand. kelda, alk. *kaldjō) | lantio (muin. skand. lend, vrtlo landjā-) | vartia, karj. vardia l. vardie, veps. johdannainen *varďiɹɹšen*, vir. vaŕdija, vaŕdja „aufseher“ (got. vardja).

Koska siis nämät sanat eivät ole ottaneet osaa dentaaliklusiilin sibilantiksi kehkeymiseen, niin on selvää että puheenalainen kehitys jo näiden germaanilaisten sanojen kieleen saapuessa oli saatettu loppuun tai ainakin semmoiselle kehitysasteelle, että klusiilin sijalla oli kokonaan toisenlainen äänne. Kun germaanilainenkin vaikutus on varsin vanha, sattuen sekin ajanlaskumme ensi vuosisatoihin, saamme siis tästä jonkinlaisen ajanmääräyksen tälle äännelaille. Sen kronologisesta suhteesta muihin yhteissuomalaisiin äänteenmuutoksiin tulee vielä toisessa paikassa enemmän puhetta. Spiranttien historiassa meillä on tilaisuus nähdä että sibilantin (š:n) kehkeytyminen h:ksi myöskin sattuu molempien mainittujen vaikutusten väliaikaan, siis var-

maankin vielä t:n sibilantiksi kehittymisen alkaessa semmoisissa sanoissa kuin lehti, tähti j. n. e. h:n sijalla oli sibilantti. Sitä vastoin ei ollut kt:n muuttuminen ht:ksi vielä siihen aikaan tapahtunut, niinkuin näkyy yksi, kaksi y. m. s. esimerkeistä [1]. Korottoman tavuun jäljessä oli tietysti dentaalikonsonantti jäljellä (vrt. yllä 75 §, sivv. 118, 119) ainakin semmoisessa äännearvossa, että se saattoi ottaa puheen-alaiseen kehitykseen osaa. Ett'ei t:n kehitys s:ksi ollut loppuun saatettu sinä aikana, jolloin s:n kehitys h:ksi korottoman tavuun jäljessä alkoi, näkyy siitä ett'ei t:stä syntynyt s ole osallisena tässä kehityksessä.

Tämän äänteenmuutoksen fysiologisesta kulusta arvelee Genetz (KL. s. 52) että se on tapahtunut kahden väliasteen ť:n (ď:n) ja č:n (ǯ:n) kautta, mainiten todisteina suom. kynti, karj. künťi, künďi liiv. küntš, künš kynsi (väärin, pitää olla: *küńśš*), karj. künǯi- „kratzen", suom. kynsi, karj. küñši, küñźi, karj. mančikka, aun. manǯoi. Näistä esimerkeistä on liiviläinen aivan sopimaton; tuskin Genetz olisi sitä maininnut, jos olisi huomannut vokaalin siinä pitkäksi (sen selitys tulee tois. paik.). Karj. künťi, künďi sanain muljeeraus on epäilemättä aivan uutta, venäläiseen vaikutukseen perustuvaa (vrt. Genetz, KL. s. 35). Aunuksen sanassa manǯoi mansikka vastaa ǯ varmaan aikaisempaa zj:tä (zď:tä), niinkuin esim. sanassa hoaǯu haasia < *hoazďa- < *hoazja-, siis manǯoi < *manzjoi (nojautuen oletettuun manzi vartaloon). Sekundäärinen on varmaan č, ǯ myös karj. sanoissa mančikka ja künǯin kynsin (aun. künǯin, künǯeän kynsäisen).

Minäkin olen tietysti sitä mieltä, ett'ei tämmöinen äänteen kehitys ti > si käynyt kerrassaan, vaan epäilemättä siinä oli väliasteita, luonnollisimmin juuri jonkinmoinen palataliseeraus ja assibileeraus; edellisellä olen tahtonut vastustaa sitä käsitystä, että eri kehitys-asteet olisivat jossakin eri tapauksessa jääneet puolitiehen seisoa törröttämään edemmäksi kehittymättä, niinkuin myös sitä, että tämä äänteenmuodostus kuuluisi suomalaisten yksityiskielten piiriin (tämä käsitys tulee esiin Genetzillä, KL. s. 52).

[1] Nurin on käännetty historiallinen suhde, kun sanotaan: „*t* saattaa *h*:n jäljessä muuttua *s*:ksi, jos *h* on syntynyt *k*:sta, ja tämä *k* palautuu silloin *h*:n sijaan (Genetz, Kielioppi,[3] 28 §, 1 muist.)

81. Yllä puhuessamme analogiamuodostuksista mainitsimme esimerkkejä siitä, mitenkä dentaaliklusiili on analogian kautta palautettu useihin muotoihin, joissa äännelaillisesti pitäisi olla sibilantti. Mutta päinvastaistakin analogiaa tavataan, että nim. sibilantti on tunkeutunut ulkopuolelle omaa alaansa.

Semmoinen esimerkki on suomen murteissa tavattava komparatiivi pisempi, jonka s nojautuu superlatiiviin pisin (saman suhteen mukaan kuin pahempi: pahin). Samanlaisia analogiamuotoja ovat varmaan Etelä-Pohjanmaan muodot semmoiset kuin oppinusee(t) oppineempi, oppinusehen oppineesen, jotka nojautuvat äännelaillisiin muotoihin oppinusin oppinein, oppinusihin oppineihin [1].

Aivan samantapaista analogiaa on se, että sanasta vaaksi, yks. nominatiiviin nojautuen, käytetään myöskin semmoisia muotoja kuin vaaksen j. n. e. (pro: vaahden), samoin vatj. *vąsi: vąsʁ*. Etelävirossa on niin-ikään muutamille sanoille, joissa nasaali on kadonnut dentaalista syntyneen s:n edellä, nominatiiviin nojautumisesta syntynyt aivan uusia muotoja, esim. *kaaź* (< kansi): nom. pl. *kązʁᶜ* (äännelaillisesti pitäisi olla **kanʁᶜ* kannet) | *uuź* onsi: nom. pl. *ǫzʁᶜ* onnet | *küüdz* kynsi: nom. pl. *küdzeᶜ* kynnet.

Puheen-alaisen s:n tunkeutumiseen ulkopuolelle varsinaista alaansa perustuu myös semmoisten muotojen syntyminen kuin suomen lounaismurt. joutusi l. jouðusi jouduin | virP. *uskuzin* uskoin | vatj. *korizin* kuorin | liiv. *maksi'z* maksoi. Näissä ovat malleina olleet n. s. supistuvaiset verbit. Ks. SETÄLÄ, TuM. s. 92 ja seur.

Erittäin huvittava seikka on, että tämmöisen s:n analogisen siirtymisen kautta on syntynyt suomessa eräs uusi johtomuodostus, nim. aise-, äise-loppuiset momentaaniverbit.

Tämän aise, äise lopun selittää BUDENZ aikaisemmin olleen akse, äkse, jossa ks on hänen olettamansa „ugrilainen" momentaani-suffiksi ks. Yhteissuomalainen ääntеenmuutos ks > is on kuitenkin todistamaton (vrt. alemp. sekä SETÄLÄ, TuM. s.

[1] Ei saata tässä olla puhettakaan *t*:n muuttumisesta *s*:ksi, jota DONNER olettaa sanassa *pisempi* (Die gegenseitige verwandtschaft der finn.-ugr. sprachen s. 36), samoin kuin AMINOFF mainituissa eteläpohjalaisissa muodoissa (Suomi II, 9, s. 251).

149). Olin ennen taipuisa siihen ajatukseen, että tässä on mahdollisesti kaksi suffiksia yhdistettynä i (j) + kse, jossa ks i:n jäljessä oli muuttanut ts:ksi ja s:ksi. Tähän käsitykseen näyttivät soveltuvan semmoiset AGRICOLAlla tavattavat muodot kuin rangaitze rankaisee, Hebr. 12: 6 (FINNOlla: rangaidzen) | soghaitze sokaisee, Rom. alkup. s. 193 b | yleswalghaitze valaisee, Rk. 265 (267 b); näissä olisi tietysti siinä tapauksessa alkuperäisempi ts tai sen edustaja säilynyt. Oudoksuttava oli kuitenkin tuo aina pysyvä a vokaali sekä se, että aise johdos oikeastaan rajoittuu vain suomen kieleen. Ainoat, jotka voisivat olla näiden kanssa yhteydessä, ovat etelävirolaiset verbit, semmoiset kuin pühksämä (pühksemä?) „flüchtig, überhin abwischen", kaksema „reissen, abreissen", lahksema „ein mal spalten", joita WIEDEMANN [1] mainitsee. Muualla on aina suom. aise, äise muodostusta vastaamassa määrättyä rakennetta olevia verbejä. Esim.:

halkaisen | inker. halkaan | karj. aun. halgoan | veps. *håvgɒɹdan.*
henkäisen | liiv. *ieg̱gub, ɹɐ̱g̱gəb*, inf. *ɹeg̱gə, ɹɐg̱gə.*
karaisen (kurkkua) | veps. *karɒɹdan.*
karkaisen (rautaa) | inker. karkaan | karj. kargoan.
katkaisen | vatj. *katka̱n:* inf. *kadgata* | liiv. *katku̱'b*, inf. *kaṯkə* | karj. aun. katkoan | veps. *katkɒɹdan.*
kirkaisen, kiraisen | vatj. *kira̱n:* inf. *kirata* | karj. aun. kirgoan.
kynsäisen | aun. kynʒeän.
lakaisen | inker. lakkaan.
lohkaisen | *ɹɐhka̱n:* inf. *ɹɐhgata* | veps. *ɹohkɒɹdan.*
nokkaisen, myös: nokkaan | vatj. *noḵa̱n:* inf. *nokata* | vir. nokkan: inf. nokata.
oikaisen | inker. oikaan.
potkaisen | vatj. *pɐtka̱n:* inf. *pɐdgata* | karj. potkoan | veps. *potkɒɹdan.*
puhkaisen | vatj. *puhka̱n:* inf. *puhgata* | karj. aun. puhkoan.
ratkaisen | vatj. *ratka̱n:* inf. *radgata.*
valkaisen | inker. valkaan.

---

[1] EGr. s. 249. WIEDEMANN luettelee muuten samassa paikassa useita verbejä, jotka eivät ensinkään kuulu yhteen, eivätkä varmaankaan ole missään tekemisessä tämän muodostuksen kanssa.

Suomessakin olen joskus kuullut aukaan = aukaisen. Inkeroismurteesta mainitsee PORKKA (IngrD. s. 126) nimen-omaan että aise muodostusta tuskin ollenkaan käytetään Soikkolassa, Hevaalla kuitenkin useammin.

Epäilemätöntä on että suomen aise-loppuisia verbejä vastaavan verbisarjan alkuperäisin muoto on säilytettynä vepsän kielen muodoissa semmoisissa kuin *katkvɹdan*. Tämän mukaan pitäisi inkeroismurteen, vatjan, karjalan ja aunuksen äännelaillisten muotojen oikeastaan kuulua esim. katkajan, halkajan l. halgajan. Tässä on siis tapahtunut tuo tavallinen analogiamuodostus, joka on hävittänyt alkuperäisten da- ja ida-loppuisten verbien eron.

Tämmöinen suomen aise-johtoisten ja toiselta puolen kaikkien muiden kielten aida-loppuisista lähteneiden verbien vastaavaisuus ei saata olla mikään satunnainen seikka. Jos ajattelemme että katkaida-, halkaida- vartaloista säännölliset imperfektit ovat katkaisin, halkaisin j. n. e. (veps. *katkvɹžin*, *håvgvɹžin*), niin me tässä epäilemättä näemme ne muodot, jotka suomen aise muodostusta ja aida-loppuista ryhmää yhdistävät. Katson siis epäilemättömäksi ja todistetuksi asiaksi että muodot katkaisen, halkaisen j. n. e., sanalla sanoen koko muodostus aise on lähtenyt imperfekteistä katkaisin, halkaisin j. n. e., joita vastaaviksi yleisen preesensin ja imperfektin välisen suhteen analogian mukaan oletettiin katkaisen, halkaisen j. n. e. Koska aida-loppuisilla verbeillä oli yleensä momentaaninen eli singuläärinen merkitys (vastakohtana alk. oi-loppuisille kontinuatiiviverbeille, nk. katkon, halon), sai tämä aise muodostus momentaanimerkityksen. Kaikki ne aise-verbit, joita nykyään käytetään, eivät tietysti ole milloinkaan olleet aida-loppuisia, vaan ovat analogisesti muodostetut suffiksiksi käsitetyllä aise johdoksella. AGRICOLAN rangaitze, soghaitze, walghaitze sanoissa ei tz saata olla alkuperäinen, vaan se nojautuu itse-loppuisiin verbeihin. Näiden ohessa tavataankin semmoisia muotoja kuin: rangaisi Matth. 17: 18, rangaise Matth. 18: 15 | yleswalghasepi Rk. 265 | häweise Rk. 35 b | rickireueisi Marc. 14: 63.

Jos yllä mainitut etelävirolaiset verbit ovat muodostuneet samoin kuin suomalaiset aise-, äise-johtoiset, niin ne ainakaan eivät voi olla yhteisiä perinnäisiä muodostuksia, vaan ovat etelä-

virossa itsenäisesti syntyneet. Täten siis suomen aise, äise johdos jääpi suomen kielen erityis-elämässään synnyttämäksi analogiamuodostukseksi, jos kohta se lieneekin jotenkin aikaisin ilmautunut.

10. Klusiilit tavuun lopussa puheäänellisten konsonanttien edessä.

Yhteissuomalainen *gl, gr.*

82. Suomen kielen alueen suurimmalla osalla edustaa alkuperäistä g:tä l:n, r:n edessä nykyään u, y, joskus i, joka edellisen vokaalin kanssa yhtyy diftongiksi tai, jos edellinen vokaali on sama, pitkäksi vokaaliksi. Takavokaalisissa sanoissa on aina u; esim. kaula < *kagla = liett. káklas, ks. Thomsen, BFB. s. 177 | naula < *nagla = muin. skand. nagli, muin. ruots. naghli, ks. Thomsen GSI. s. 136 | paula < *pagla, vrt. vatj. *pagla* | taula < *tagla = lätt. dagla, daglis | vaula väännetty vitsa < *vagla, vrt. etelävir. *vagıl*, pl. *vaglaᶜ* mato || nauran < *nagran, vrt. vatj. *nagran* | nauris < *nagris, vrt. vatj. *nagriz* | kaura < *kagra (vrt. Thomsen GSI. s. 119) || neula < *negla, vrt. etelävir. *nɛgıl*, pl. *nɛglaᶜ* | seula < *segla, vrt. etelävir. *sɛgıl*, pl. *sɛglaᶜ*. Etuvokaalisissa sanoissa tavataan vastaavalla sijalla y, joko diftongin jälkikomponenttina tai edellistä vokaalia pidentävänä; esim. mäyrä < *mägrä vrt. karj. mägrä | Äyräpää < *Ägräpää | myyrä < *mügrä, vrt. karj. mügrä | kyyry, kyyrä: käy kyyryssä, < *kügrü, kügrä, vrt. karj. kügrä | syylä < *süglä, vrt. liiv. *sü'gl.* Jonkinmoista horjuvaisuutta tavataan e:n jäljessä eri murteissa. Yleisintä on että e:n jäljessä seuraa diftongia muodostava i: eilen < *eglen, vrt. karj. eglen. Paikoin (esim. Hämeessä, Savossa) tavataan kuitenkin myös, niinkuin muutenkin etuvokaalisissa sanoissa, y: öylön eilen (öy < ey, ks. vokaalioppia). Samoin Köyri < *Keyri < *Kegri.

Vastoin edellä esitettyä tavataan kl, kr paikoin Suomen Kaakkois- ja Itä-Karjalan alueella, osittain vain vanhempien ih-

misten käyttäminä [1], esim. kakla, eklen. Inkerin suomalaisista murteista on äyrämöismurteessa (samoin kuin inkeroismurteessa) gl (kl), gr (kr), esim. kagla, nagran, eglen (Porkka, IngrD. s. 7).

Milloin se äännekanta, joka nykyään suomessa on yleisin, on päässyt vallitsemaan, on meille historiallisten todisteiden puutteessa mahdoton tarkoin määrätä. Varma ainakin on että jo silloin, kuin suomen kirjakieli perustettiin, äännesuhteet olivat nykyiselle kannalleen ehtineet. Lounais-Hämeen tuomiokirjassa vv. 1506—1510 tavataan Saaristen keräjäin pöytäkirjoissa useampia kertoja nimi Kegro (Hausen sivv. 171—205), ja vielä aikaisemmissa asiakirjoissa theghrisala (Maskusta v. 1462, Arw. V, s. 18), tegersalo (Maskusta 1451, Arw. IV, s. 16, myös tersalo 1487, Arw. V, s. 115), nyk. Teersalo. Mutta aivan samoilta seuduilta ja ajoilta on kirjoitustapoja, jotka todistavat toista, esim. tawla (Halikosta 1456, Arw. IV, s. 46) | kawrojnen (Uskelasta 1447, Arw. III, s. 97) | Kawra (Naantalista 1485, Arw. VII, s. 34) | Kaurama (Hollolan ker. 1466, Hausen s. 70) | paulanemi (Saaristen ker. 1506, Hausen s. 171). Tästä siis näkyy että länsimurteen kieli jo 1400-luvulla tässä kohden oli nykyisellä kannalla, miten sitten lienevätkin nuo erikoistapaukset selitettävät (konsonantti säilynyt jossakin määrätyssä asemassa?). Idempänä oli asia vielä 1400-luvulla toinen. Hämeen ja Savon rajakirjoissa vv. 1446 ja 1452 tavataan Mäntyharjulta nimi Naglasari (Arw. V, s. 6), Naglasarij (Arw. VI, s. 27), joka siis osottaa ett'ei konsonanttiaines näillä tienoin vielä 1400-luvulla ollut vokaaliutunut; luultavasti g kuitenkaan ei tarkoita klusiilia, vaan spiranttista ääntämistä. Vielä itäisemmiltä tienoilta tavataan vielä 1500-luvun keskivaiheilta semmoisia esimerkkejä kuin mygramäcki (Parikkalan tien., Suomen ja Ven. rajankäynti v. 1545, Arw. I, s. 248) sekä eri asiakirjoissa Ägräpä, Ägrepä, Agrepä, Egräpä, Egrepe, Ægräpä, Agrepe (ks. esim. Arw. VI, sivv. 286, 287, 295, 298; VIII, sivv. 39, 40, 75 y. m.). Tämän ohessa tavataan hyvin tavallisesti samoina ai-

[1] Kotik. Seur. pöytäk:ssa 1889 $^{2}/_{11}$ § 8 mainitaan niiden alana Jaakkima (vanhemmilla), Kiihtelysvaara, Kontiolahti, Ilomantsi, Nurmeksen itäosat, Mujejärvi, Vuokatti. Ahlqvist, Muistelmia matkoilta Venäjällä, s. 13 mainitsee myös semmoisia muotoja Sakkulasta.

koina, vieläpä osittain samoissa asiakirjoissa, kirjoitettuna Eurepä, Ewrepä, ja vieläpä, omituisesti kyllä, Äugrepe, Æugrepe, Eugrepä, Ewgrepä (ks. esim. Arw. III, s. 201; VIII, sivv. 185, 190, 231, 304). Näillä viimeksi mainituilla kirjoitustavoilla on mahdollisesti viitattu jonkinmoista aukollista mediopalataali-äännettä (γ:n ja w:n välillä).

Ett'ei vokaaliutumismuutos yleensä saata olla aivan vanha, näemme m. m. siitä, että uudemmatkin lainasanat ovat siinä osallisina, esim. hauli < *hagli = ruots. hagel | keila l. keili < *kegla = ruots. kägle | leili < *legli = ruots. lägel, muin. skand. legill | peili < *pegli = ruots. spegel | seilata < *seglata = ruots. segla | tiili < *tigli = ruots. tegel, muin. skand. tigl, Uudenm. murt. tigel || leiri < *legri = ruots. läger. Vrt. Thomsen, GSI. s. 69.

83. Karjalassa, aunuksessa, vepsässä ja vatjassa tavataan gl, gr. Esimm.:

Karj. kagla kaula | tagla taula | ńiegla neula | šiegla seula | eglen eilen || kagra kaura | nagran nauran | nagris nauris | mägrä mäyrä | mügrä myyrä | kügrä kyyrä.

Aun. kaglu kaula, vartalo kagla- | taglu | ńieglu | sieglu | egläi l. egläin eilen || kagru | nagran | nagris | mägrü | mügrü.

Veps. *kagɫ* kaula, pl. *kagɫad* | *nagɫ* vaaja, pl. *nagɫad* | *ńegɫ* neula, pl. *ńegɫad* | *śegɫ* seula, pl. *śegɫad* | *egl'äɹ*, *egl'eɹ*, *egɫvɹ* eilen || *kagr* kaura, pl. *kagrad* | *nagran* nauran | *nagriž* nauris, pl. *nagrh́ed* | *ḿägr* mäyrä, pl. *ḿägrad*.

Vatj. *kagɫa* kaula | *nagɫa* naula | *pagɫa* kengänpaula | *nigɫa* neula | *sigɫa* seula | *eglẹ* eilen || *kagra* kaura | *nagran* nauran | *nagriz* nauris. — Kreeviniläisissä muistomerkeissä niinikään: kagle, kagla kaula | nigla, nigwa (?) neula | ägli, eegle eilen | nagran, nahgran nauran, nagrab nauraa | kagrad, kaggrat kaurat.

84. Viron kielessä suomeen rajoittuvat murteet ranta- ja Narvan murre osottavat aivan suomentapaisia muotoja. Esim. kaula | naula | paula | nauran | nauris l. nauri | kaura | seula | neula || eile. Suomen tapainen kehitys näyttää ulottuvan koko

Aluntaan murteesen; WIEDEMANN mainitsee esim. naul, paul, kaul, neul, seul [1].

Pohjoisviron murteissa edustaa klusiilia r:n ja l:n edellä edellisen vokaalin kanssa diftongia muodostava *e*. Esim. *kaeł* kaula, gen. *kaelą* < *kagla | *naeł* naula, gen. *naelą* | *paeł* paula, pl. *paeląd* | *taeł* taula, pl. *taeląd* || *naerąn* nauran, inf. *naerda* | *kaer* kaura, pl. *kaerąd*, part. pl. *kaeru* || *nɐeł* neula, gen. *nɐelą* < **nɐgla* | *sɐeł* seula, gen. *sɐelą* < **sɐgla*. Nämät *e*-loppuiset diftongit ovat syntyneet aikaisemmista *ɾ*-loppuisista diftongeista, niinkuin virossa enimmissä tapauksissa on laita; sanassa *naɾriz* nauris, pl. *naɾrid* tavataan *aɾ* säilyneenä seuraavan tavuun vokaalin vaikutuksesta (vrt. vokaalioppia). Myös *e*:n jäljessä tavataan *ɾ*-diftongi: *eɾłę* eilen. Aikaisemmasta *äe* diftongista (< *äɾ*) on tullut pitkä *ä:* *määr* mäyrä, pl. *märad* < *mäer < *mäir < *mägrä (vrt. *pääv* < *päev < *päiv). Huomaa myös küür (varmaan äännetään *küɾr*) kyyrä, kyyry, vrt. karj. kügrä.

Etelävirossa tavataan rinnakkain eri tapauksissa aivan eri kehitys-asteella olevia muodostuksia. Muutamissa sanoissa edustaa alkuperäistä klusiilia l:n ja r:n edessä edellisen vokaalin pidennys. Esim. *kaal* kaula, gen. *kaḷą*, part. *kaala* || *naṛą* nauran, inf. *naṛdaᶜ*, III inf. *naarma* | *kaar* kaura, pl. *kaṛaᶜ*, part. pl. *kaaru* || *eḷäᶜ* (Tart. *eḷä*) eilen. — Näiden rinnalla tavataan muotoja, joissa esiintyy *gl*, *gr*, vahvennuksen tapahduttua *ḳl*, *ḳr;* milloin *gl* loppuvokaalin kadottua tulisi olemaan sanan lopussa, ei tapahdu vahvennusta, vaan *g*:tä ja *l*:ää, *r*:ää erottamaan tulee *ɨ*, *i* (edellinen taka-, jälkimäinen etuvokaalisissa sanoissa), Tarton tienoilla *e*. Esim. *nagɨl*, Tart. *nagel* naula, pl. *naglaᶜ*, part. sg. *naḳla*, part. pl. *naḳlu* | *tagɨl*, Tart. *tagel* taula, pl. *taglaᶜ*, part. *taḳla* | *vagɨl*, Tart. *vagel* mato, pl. *vaglaᶜ*, part. sg. *vaḳla* | *nɐgɨl*, Tart. *nɐgel* neula, pl. *nɐglaᶜ*, part. sg. *nɐḳla* | *sɐgɨl*, Tart. *sɐgel* seula, pl. *sɐglaᶜ*, part. sg. *sɐḳla* || *ägil*, Tart. *ägel* äes, pl. *ägliᶜ*, part. sg. *äḳli* || *naḳri* nauris, pl. *naḳriᶜ*, Tart. *naṛis*, pl. *naari;* nom. *naḳri* on tietysti analogian kautta syntynyt, lainattu muista muodoista, joissa vahvennus on tapahtunut.

[1] WIEDEMANN, Ehstnische dialekte und ehstnische schriftsprache (Verhandl. d. gel. estn. gesellsch. VII, 1 v., s. 74).

seuraavan tavuun alkuperäisen pitkän vokaalin vuoksi. — Mikä on tämän erilaisen käsittelyn syynä, ei ole ensinkään näkyvissä.

85. Liivissä tavataan aina *gl*, *gr* säilyneenä. Länsimurteessa tulee, toisen tavuun vokaalin heikennyttyä, *l* tai *r* tavuun varsinaiseksi sonantiksi tai liittyy sen jälkeen *ə* (*i*) vokaali; itämurteessa liittyy *ə* (*i*) vokaali päinvastoin *l*:n, *r*:n eteen. Esim. liivL. *ka'g̑l* kaula, pl. *ka'g̑ld*, *ka'g̑ləd*, part. *ka'g̑lidi*, I. *ka'g̑l*, *ka'g̑əl*, pl. *ka'g̑əld*, part. pl. *ka'g̑ili* | liivL. *na'g̑l* naula, pl. *na'g̑ləd*, part. pl. *na'g̑lidi*, I. *na'g̑əlz*, pl. *na'g̑əld* | liivL. *pa'g̑l* paula, pl. *pa'g̑ləd*, I. *pa'g̑əlz*, pl. *pa'g̑əld* | *da'g̑l* taula, pl. *da'g̑ləd* | liivL. *nü'g̑l(ə)* neula, pl. *nü'g̑ləd*, I. *nɪ'g̑əl*, pl. *nɪ'g̑əld* | liivL. *sü'g̑l(ə)* seula, pl. *sü'g̑ləd*, I. *sɪ'g̑əl*, pl. *sɪ'g̑əld* | liivL. *sü'g̑l* syylä, pl. *sü'g̑ləd*, I. *sɪ'g̑əl*, pl. *sɪ'g̑əld* | *e'g̑l(ə)* eilen || *na'grəb* nauraa | liivL. *na'grz*, *na'grəz* nauris, pl. *na'grəd*, I. *na'g̑ərz*, pl. *na'g̑ərd*, part. pl. *na'gŕi* | *ka'grz* l. *ka'grəz* kaura, pl. *ka'grəd*, part. pl. *ka'g̑ridi*, I. *ka'g̑ərz*, pl. *ka'g̑ərd* || *mü'griki* (Kl.-Irben: *mɪ'griki*) myyrä, päästäjäinen. — Sana *kür* kyttyrä, jossa ei *gr*:ää tavata, on luultavasti laina viron kielestä.

Yhteissuomalainen *dr*.

86. Suomessa edustaa tässäkin alkuperäistä klusiilia u, y, joka muodostaa edellisen vokaalin kanssa diftongin tai pitkän vokaalin. Esim. aura < *adra (*ardra) = muin. ruots. arðr, ks. Thomsen, GSI. sivv. 48, 113 | peura < *pedra, vrt. vatj. *pɐdra* | puuro < *pudro, vrt. veps. pudr = liett. putrà, ks. Thomsen, BFB. s. 210 | nöyrä < *neyrä < *nedrä, vrt. vatj. *nɐdra*. Sanassa teiri l. teeri < *tedri (vrt. vatj. *tedre* = lätt. teteris, ks. Thomsen, BFB. s. 231) on klusiilia edustamassa diftongiksi yhtyvä i tai pitkäksi vokaaliksi yhtyvä e.

Murteellisia eroavaisuuksia tavataan dr:nkin edustuksessa. Etelä-Pohjanmaalla sanotaan aara, olipa se sitten katsottava teeri muodon parallelliksi tai *aadra muodon edustajaksi. Eri osissa maata tavataan taas arra, terri [1]. Lounaismurteessa (esim. Hali-

[1] Kotik. seuran pöytäk:ssa 1889 $^{2}/_{11}$ § 9 mainitaan semmoisia muotoja Jyväskylästä, Haminasta ja Lopelta.

kossa): aer aura (mutta peor peura). Luultava on että samassa murteessa tavattava eriasteisuus dr:n edustuksessa saapi selityksensä siitä, että on tehty lainoja toisista murteista.

Samoin kuin gl:n, gr:n edustajana suomen kielen alalla on myös kl, kr, samoin on dr:nkin edustajana tr, mutta se ei kulje aivan samassa linjassa kr:n kanssa, vaan tavataan paljoa laveammalla. Muotoja semmoisia kuin aatra l. oatra, tetri, huotra tavataan yleensä Savon ja Suomen-Karjalan alueella; Suomen keski- ja eteläosassa kulkee raja niin että Saarijärvi, Rautalampi, Mikkelin ja Ristiinan pitäjä sekä Mäntyharjun itäosa ovat lännimmäisiä paikkoja, joissa tr:ää käytetään; siitä raja menee etelään Haminan länsipuolelta. — Että suomenpuolisessa Itä-Karjalassa (Salmissa, Kiihtelysvaarassa, Kontiolahdella) sanotaan ńeyrä, neyrä, on epäilemättä selitettävä lainan kautta muista murteista.

Edellä sanotusta näkyy ett'ei siis dr yhdistyksessä ole vokaaliutuminen, missä se on tapahtunut, käynyt rinnakkain gl, gr yhdistyksissä tapahtuneen vokaaliutumisen kanssa (huom. eritt. arra, terri). Mutta on vielä suoranaisia todisteita siitä, että länsimurteessa vielä 1400-luvun keskivaiheilla, jolloin gl:ssä, gr:ssä vokaaliutuminen varmaan oli tapahtunut (vrt. s. 140), tässä yhdistyksessä konsonantti vielä oli säilynyt. Piikkiössä tavataan nim. paikannimi adhrelax, Adrelax, Adredlax, adherlax (vv. 1451, 1488, Arw. IV, s. 10; V, s. 124; VII, sivv. 23, 35);[1] paikan nykyinen nimi on Aerla (aer = aura, vrt. yllä). Tähän kuuluu myös kædrauore Halikosta v. 1410 (Arw. IV, s. 1, sama nimi luultavasti on käraworen v. 1456, Arw. IV, s. 46); paikan nykyinen nimi on Keervuare. Varmaankin dh, d. tässä merkitsee spiranttista äännettä. Seuraavan sataluvun alussa jo tavataan esim. pewra (Saaristen ker. v. 1506, Hausen s. 169).

87. Karjalassa, aunuksessa, vepsässä ja vatjassa tavataan dr. Esim.:

Karj. adra aura | pedra peura | tedri teiri | huodra tuppi.
Aun. adru aura, vartalo adra- | tedri teiri.

---

[1] Samaan aikaan ja vähää myöhemmin tavataan nimi *ayrelax*, *aarelax*, *arelax* (vv. 1485, 1486, 1495, Arw. V, sivv. 95, 99, 106, 169), josta ei kuitenkaan näy, onko se sama tai samoin yhdistetty nimi.

Veps. *adr* aura, pl. *adrad* | *ṕedr* peura, pl. *ṕedrad* | *t́ed́r* teiri, pl. *t́ed́red* | *pudr* puuro, part. sg. *pudrod* | *hodr* tuppi, pl. *hodrad*.

Vatj. *adra* aura | *pɐdra* peura | *nɐdra* nöyrä | *tedre* teiri.

Kreeviniläisissä muistomerkeissä niin-ikään adra, addre aura | neddre ohut | pudru puuro.

88. Virossa tavataan *dr* (s. o. puheäänetön meedia d + *r*), suomen kieleen rajoittuvissa murteissa (ranta- ja Narvan murteessa) *tr*. Etelämurteissa tavataan *dr*, *dr* vahvennuksen tapahduttua *t̲r*. Milloin loppuvokaalin poisheityttyä *dr*, *dr* tulisi sanan loppuun, ei tapahdu vahvennusta, vaan *d*:n ja *r*:n väliin tulee *e* tai Võrun ja setukaismurteessa *ɨ*, *i* (vrt. yllä 84 §, s. 145). Esim. ranta- ja Narvan murteesta: *atra* aura | *petra* l. *peträ* peura | *tetre* teeri | *putro* puuro || Pohjoisvirosta: *adra̲* aura, part. gen. *adra̲* | *pɐdra̲* peura | *tedre̲* teiri | *nɐder* l. *nɐdra̲* heikko | *pudra̲* puuro || Tarton murteesta: *ader* aura, pl. *adra*, part. sg. *at̲ra* | *pɐder* peura, pl. *pɐdra*, part. sg. *pɐt̲ra* | *puder* puuro, part. sg. *put̲ru* | *teder* teiri, pl. *tedre*, part. *tet̲re* || Võrun ja setukaismurteesta: *adɨr* aura, pl. *adraᶜ*, part. sg. *at̲ra* | *pɐdɨr* peura, pl. *pɐdraᶜ*, part. sg. *pɐt̲ra* | *nɐdɨrmɐs* kätkyeenvipu, vrt. *nɐdra̲* | *pudɨr* puuro, part. sg. *put̲ru* | *tedir* teeri, pl. *tedreᶜ*, part. sg. *tet̲re*.

89. Liivissä tavataan *dr*. Välivokaalista *ə*:stä, *i*:stä vrt. 85 §, s. 143. Esim. liivL. *a'd̲rəz* aura, pl. *a'd̲rəd*, part. pl. *a'd̲ridi*, I. *a'd̲ərz*, pl. *a'd̲ərd*, part. pl. *a'd̲iri* | liivL. *pü'd̲rəz* peura, pl. *pü'd̲rəd*, I. *pi'd̲ərz*, pl. *pi'd̲ərd* | liivL. *nü'd̲rəz* heikko, pl. *nü'd̲rəd*, I. *ni'd̲ərz* pl. *ni'd̲ərd* | liivL. *te'd̲rəz* teiri, pl. *te'd̲rəd*, I. *te'd̲ərz* pl. *te'd̲ərd*.

Yhteissuomalainen *bl*, *br*.

90. Suomen kielen alueen suurimmalla osalla edustaa tässäkin klusiilia edellisen vokaalin kanssa diftongiksi yhtyvä u, y. Esim. kaulas (reessä) < kablas, vrt. karj. kablaš; kaulain j. n. e. | syylä, voisi olla < *süblä, vrt. veps. *śüblüɹńe* syylä, joll'ei se ole < *süglä, ks. yllä 82 §, s. 139 || kauris < *kab-

ris = muin. skand. hafr, alkup. vrtlo habra-, ks. THOMSEN, GSI. 121 | saura heinäkeko < *sabra, vrt. veps. *sabr* | vauras < *vabras, vrt. virE. *vabras* | seura < *sebra [1] | teuras < *tebras, vrt. virE. *tɛbras* | koura < *kobra, vrt. karj. kobra | äyräs < *äbräs, vrt. aun. äbräs | käyrä < *käbrä, vrt. karj. käbrü.

Itäsuomessa tavataan sitä vastoin pl, pr jotenkin samalla alalla kuin kl, kr: kaplas | nyplä | kopra | äpräs | sapra.

Tässä ei tietysti ole puhe uusista lainasanoista, jotka ovat kieleen tulleet myöhemmin kuin tämä äännelaki on kehittynyt ja joissa tavataan pl, pr (nk. kaprokki y. m.).

91. Karjalassa, aunuksessa, vepsässä ja vatjassa on bl, br. Esimm.:

Karj. kablaš kaulas | ńüblä nappi | kabris kauris | kobra koura | äbräš äyräs | käbrü käpy.

Aun. ńüblü nappi, vrtlo ńüblä- | kobristan kouristan | äbräs äyräs | käbrü käpy.

Veps. *kabɫaz* reen kaulas, pl. *kabɫhad* | *ńübl'* nappi, pl. *ńübl'äd* | *śübl'üśńe* syylä | *sabr* saura, pl. *sabrad* | *śebr* yhteinen työ, akk. *śebran* | *kobr* koura, pl. *kobrad*.

Vatj. *abras* hauras | *sɛbra* ystävä. Vrt. *koblin* kopeloin | *liblo: kagrą l.* = kauran helve.

---

[1] Suomen sana seura = vir. *sɛber* (*sɛbra-*) ystävä, liiv. *sü'b̲rəz* ystävä, veps. *śebr* (*śebra-*) yhteinen työ, on varmaan yhteydessä baltilaisissa ja slaavilaisissa kielissä tavattavien sanojen kanssa: liett. sėbras „hälftner, gefährte, kunde“; lätt. sebrs „freund, kamerad, kunde“, sahbris, sehbris „nachbar, mitwirth“, ven. sjabr, sjaber, murt. šabr, šabër, šebër „nachbar“, seber „theilnehmer“, sebra yhteinen työ (Aunuksessa olen sanan itse kuullut; aunukselaisena murresanana se mainitaan teoksessa „Опытъ областн. великор. словаря). Ks. MIKLOSICH, Etym. wörterbuch, s. 297; AHLQVIST, KWF. s. 218; DONNER, Wörterbuch, Nr. 823 (II, s. 134), Intern. zeitschr. I, s. 265; THOMSEN, BFB. s. 215. Sanan historia on ollut riidan-alainen. Varmaankin AHLQVIST, DONNER ja THOMSEN ovat oikeassa pitäessään sitä liettualaisena lainasanana; aun. ven. sebra on varmaankin vepsästä venäjään lainattu.

92. Virossa on *bl*, *br* (virE. myös *bl*, *br*), jota etelävirossa vahvennuksen tapahduttua vastaa *pl*, *pr*. Kun *bl*, *br* loppuvokaalin pois heityttyä joutuisi sanan loppuun niin niiden väliin asettuu *e*, Võrun ja setukaismurteessa *i*. Esim. virP. *ablaz* ahnas | *abraz* hauras, pl. *abrad* | *tɛbraz* eläin (teuras) | *sɛber* ystävä, pl. *sɛbrad* || Tarton murt.: *kabel* nuora, pl. *kabla*, part. sg. *kapla* | *abras* hauras, pl. *apra* | *sɛber* ystävä, pl. *sɛbra*, part. sg. *sɛpra* || Võrun ja setukaismurteista: *kabɨl* nuora, pl. *kablaᶜ*, part. sg. *kapla*, part. pl. *kaplu* | *habras* hauras, pl. *hapraᶜ* | *vabras* „brav“, pl. *vapraᶜ* | *tɛbras* eläin, pl. *tɛpra*. Mitä tulee erittäin *vabras* sanaan, josta selvästi näkyy että se on = suom. vauras, niin sen yleinen kirjakielen nominatiivimuoto on vaper (gen. vapra), joka on analogiamuodostus semmoisista äännelaillisesta muodoista kuin pl. *vaprad*, gen. sg. *vapra*. — Viron rantamurteessa on *pl*, *pr*, esim. *aplaz*, *sepra*. Narvan murteesta minulla on merkittynä vain sana *tevras*, joka varmaankin lienee laina suomen kielestä.

93. Liivissä *br*. Välivokaalista *ə*:stä, *i*:stä vrt. yllä 85 §, s. 143. Esim. liivL. *a'brəz* hauras, pl. *a'brəd*, I. *a'bərz*, pl. *a'bərd* | liivL. *ka'briki: piťkiˇz ka'briki* „pitkäisen (ukkosen) kauris“, s. o. kurppa, I. *ka'bərz: piťkiˇz k.* | liivL. *sü'br* l. *sü'brəz* (vanhentunut sana) ystävä, pl. *sü'brəd*.

Yhteissuomalainen *gn*.

94. Yhdistystä gn on yhteissuomalaisena aikana ollut perin vähä. Ne sanat, joissa tämä alkuperäinen konsonanttiyhdistys suomessa on edustettuna, ovat yleensä yhteissuomalaista aikaa nuorempia, esim. vaunu < *vagnu = ruots. vagn | Aune < *Agnei | Maunu < *Magnu | uuni < *ugni = ruots. ugn | siunata < *signata = ruots. signa | teini < *tegni = ruots. murt. degn. Nämät sanat joka tapauksessa osottavat että gn:n käsittely on ollut samantapainen kuin gl:n, gr:n länsimurteessa, jonka välityksellä nämä lainasanat varmaan ovat kieleen tulleet.

Asiakirjoissa tavataan toisinaan gn kirjoitettuna, esim. magnula, magnolæ, (Maarian pit. vv. 1456, 1477, ARW. IV s. 48; V, s. 76). Kallialan (Tyrvään) pitäjän kirkontileissä vv. 1469—1524 on pari kertaa kirjoitettu hagnia, hagnian (HAUSEN, sivv. 374, 410), mutta muuten paljoa useammin hawnia, haunia (hawnia myös v. 1564, ARW. X, s. 100). Samoin Hagnissby (Raisiosta v. 1532, ARW. VI, s. 141). AGRICOLA kirjoittaa wghni; sekä hänellä että muilla saman-aikuisilla tavataan siugnata (myös siunata), joka olisi verrattava semmoisiin kirjoitustapoihin kuin Eugrepä j. n. e. (ks. 82 §, s. 141). Nämä kirjoitustavat osottaisivat siis gn:n (varmaankin g oli joka tapauksessa spiranttinen) vielä siihen aikaan paikoin olleen olemassa, jos niihin tässä kohden voi panna arvoa. Huomattava on nimittäin että gn tavataan vanhoissa asiakirjoissa u:n jäljessä kirjoitettuna, missä varmaan ei milloinkaan ole ollut g:tä, esim. Saugna Heicki = Sauna-Heikki (Visulahden pit., Savo, v. 1600, SVArk. 6677 f. 75); Saguna Poll (kirjoitusvirhe pro: saugna; mutta myös Sauna Heicke, Visulahti 1600, SVArk. 6677, ff. 116—117); verraten liiv. sanaan *sǫna* < *souna < sauna näkyy että yhteissuomal. alkumuoto on ollut sauna | Tatterske Rungnor (= ruunahevosia, v. 1555 ARW. VIII, s. 238). Varmaankin on gn:n muutos länsimurteessa käynyt rinnan gl:n, gr:n muutosten kanssa, niin että se siis jo siihen aikaan, jolta edellä mainitut kirjoitustavat ovat, oli tapahtunut.

95. Edellisen mukaan on oudoksuttavaa että suomessa on näke- ja teke- vartaloista esim. nähnyt, tehnyt vastaamassa yhteissuomalaisia *nägnüt, *tegnüt muotoja, sen sijaan että olisi odotettavina *näynyt, *teinyt (taikka *töynyt < *teynyt). Olisiko siis oletettava äänteenmuutos gn (kn) > hn, niinkuin yleensä on suomen kieliopeissa tehty (niin esim. GENETZ, KL. s. 51)? Tämä äänteenmuutos olisi siinä tapauksessa katsottava yhteissuomalaiseksi, koska paitsi suomessa, tämmöisiä muotoja tavataan muissakin kielissä: karj. nähnün (myös nägenüt), nähnen | aun. tehnüh | veps. *ťehnu*, *ńähnu* (vepsE. *ťeǵend*) | vatj. *tehnü* tehnyt, *nähnü* nähnyt | viron rantamurt.: *nähend*, *tehend* (< *nähnd, *tehnd).

Rinnakkaistapauksiin katsoen tämmöinen äännelaki olisi kuitenkin hyvin outo. Mutta sitä paitsi on muotoja, jotka jyrkästi vastustavat yhteissuomalaisten *nähnüt, *tehnüt j. n. e. muotojen olettamista.

Etusijassa ovat huomattavat pohjoisvirolaiset muodot *näɾnud* nähnyt, *teinud* tehnyt, jotka eivät suinkaan edusta muotoja nähnüt, tehnüt, vaan ovat alkumuotojen *nägnüt, *tegnüt säännöllisiä refleksejä. Vrt. tähän gl:n, gr:n edustusta 84 §, s. 142. Samalla tavoin on kai käsitettävä muoto *läɾnud* < *lägnüt (< *läkt[e]-nüt).

Etelävirossa tavataan semmoisia muotoja kuin *nänu* nähnyt, *tenu* tehnyt (Tarton murteesta), *nänʉᶜ* nähnyt, *tenʉᶜ* tehnyt, *länʉᶜ* lähtenyt (setukaismurteesta). Tässä on siis gn:stä luultavasti assimilatsioonin kautta tullut pitkä n (*nägnüt > *nännüt, *tegnüt > *tennüt, *lägnüt > *lännüt).

Myös liivin kielen muodot ovat huomioon otettavat: *nänd* nähnyt, pl. *nänəd* ilman katkoääntä, joten siis *ä* ei tässä edusta alkuperäistä *äh* yhdistystä (vrt. h:n historiaa); sitä vastoin: *nä'də* nähdä, *nä'dət* nähty, *nä'dəb* nähtävä, joissa kaikissa on katkoääni. Samoin liivL. *tiend* tehnyt, pl. *tienəd*, ilman katkoääntä, mutta inf. *ti'edə* tehdä, part. pass. *ti'edət* tehty, *ti'edəb* tehtävä (itämurteessa on katkoäänne kaikkialla yleistynyt ks. 36 §, s. 39). Varma siis on ett'eivät nämä muodot edusta yhteissuomalaisia *nähnüt, *tehnüt muotoja, mutta eivät myöskään *nägnüt, *tegnüt muotoja, vaan ovat syntyneet analogisesti nojautuen oletettuihin *nä-*, *tie-* vartaloihin (ks. yllä 36 §, s. 39).

Kaiken edellisen johdosta tulemme siis siihen päätökseen, ett'ei ole oletettava yhteissuomalaista äännelakia gn > hn, ja että yhteissuomalaisiksi alkumuodoiksi on katsottava *nägnüt, *tegnüt j. n. e. Se h, jota tavataan nähnyt, tehnyt j. n. e. muodoissa, on epäilemättä analogisesti tänne siirtynyt ja alkujaan kuulunut vain niihin muotoihin, joissa se on t:n edellä äännelaillisesti syntynyt k:sta (ht < kt), esim. suom. nähdä tehdä. nähdään, nähty | karj. nähä, nähäh, nähtü, tehä | veps. *ńähta* nähdä, *ťehta* tehdä, *ńähtas* l. *ńähtazᵹ* nähdään, *ńähtud* nähty | vatj. *tehä* tehdä | liiv. inf. *nä'də*, *ti'edə*, part. pass. *nä'dət*, *ti'edət*, *nä'dəb*, *ti'edəb*. Näiden muotojen mallin mukaan on h suo-

messa, karjalassa, aunuksessa, vepsässä ja vatjassa levinnyt kaikkiin muotoihin, joissa pääte on liittynyt konsonanttivartaloon. Luultavasti on analogiamuodostus jotenkin aikainen, ehkäpä jo murteittain yhteissuomalaiselta ajalta. Että muotojen synty todella on näin käsitettävä, näkyy selvästi vepsäläisistä muodoista, joissa h:n leviäminen ulkopuolelle alkuperäistä alaansa on silminnähtävä; niin sanotaan esim. *ńähmaha* näkemään, *ťehmaha* tekemään, *ńägiɹ* näkijä, pl. *ńähďäd*, *ńähľin* näin usein, *ťehɬɐba* tekevät usein, *en ťehɬɐ* en tee (mutta *emɒɹ ťeǵeɬkoi* emme tee, paikoin myös *ťeľüvkiɹ*). Niin-ikään sanotaan myös analogisesti *ńähkat, ťehkat*, samoin kuin suomessa nähkää, tehkää; alkujaan imperatiivissa on epäilemättä sanottu *näkkää, *tekkää (samoin läkkää), jonkalaisia muotoja tavataankin karjalan kielessä: näkkäh (myös nähkäh) nähkään, näkkä(mä) nähkäämme, näkkeä nähkää | läkkäh, läkkä(mä), läkkeä.

Yhteissuomalainen *dn*.

96. Suomessa on alkuperäinen dn muuttunut pitkäksi n:ksi: linna < *lidna, vrt. vatj. *lidna* | vannas < *vadnas, vrt. vatj. *vadnaz* | vuonna l. vuona karitsa < *voodna, vrt. vatj. *vɐdna*. Samalla asteella ovat varmaankin esim. täynnä < *täüdnä (*täütnä) | vuonna vuotena < *vuodna (*vuotna).

97. Karjalassa ja aunuksessa on käynyt samoin: karj. linna | vannaš | vuonna || aun. linnu | vannas | vuonu (n pitkän vokaalin jäljessä lyhennyt).

Erittäin huvittava seikka on että Poadenen karj. murteessa dn:ää edustaa rn: voarnaš vannas | vuorna vuonna.

98. Vepsä ja vatja ovat ainoat kielet, joissa tavataan *dn*.

Veps.: *ľidn* kaupunki, pl. *ľidnad* | *vadnaz* vannas, pl. *vadnhad* | *vodnaz* l. *vodn* vuonna, pl. *vodnhad*.

Vatj. *lidna* kaupunki | *vadnaz* vannas, pl. *vadnad* | *vɐdna* vuonna. — Kreeviniläisissä muistomerkeissä kirjoitetaan: lidna „stadt“, kowa lidn „festung“ | wadnaad, wadnāt, wadnat „pflugschar“ | (wödken „lamm“ on varmaankin johdannainen).

99. Virossa on tässäkin ero pohjois- ja eteläviron välillä. Pohjoisvirossa on dn muuttunut pitkäksi n:ksi: *linn* linna, gen. *li̲n̲a̲* | *va̲n̲a̲z* vannas, gen. *vanna* (l. analogisesti vanda). — Omituista kyllä, tavataan *linn* muodon asemella Henrik Lättiläisen kronikassa linde (esim. „castellum Somelinde“ XV. 7 p. 82, „castrum Agelinde XXIX. 7 p. 176). Stahl mainitsee samoin: „Stat, Lind, lindast et linnast“.

Etelävirossa on konsonantti vokaaliutunut, joten edellinen vokaali on pidentynyt: *liin* kaupunki, pl. *li̲n̲aᶜ* | *vuun* vuonna, pl. *vo̲n̲aᶜ* (Tart. *vo̲n̲ak̲ene*).

100. Liivissä on alkuperäinen d n:n edellä edustettuna kuin etelävirossa, nimittäin edellisen vokaalin pidennyksenä tai diftongiseerauksena: *uon puoga* l. *uońiki* vuonna, liivl. *uɐńi*, pl. *uɐńid*, *uɐnə puoga* | *ni̲n̲* linna, pl. *ni̲n̲əd* (omituisesti *n* sanan alussa *l*:n asemesta, samoin kuin sanassa *ni'em* lehmä).

101. Edempänä sanan ensi tavuuta on alkuperäinen dentaali seuraavan n:n kanssa jo yhteissuomalaisena aikana yhtynyt pitkäksi n:ksi. Esim. suom. karj. leikannen, leikannut, aun. kirvonnen, kirvonnuh, veps. *såvbanu* (< *nnut), vatj. *vasa̲n̲u* vastannut, virP. tõmmanud, E. tõmmanu (n < nn).

Yhteissuomalainen *gj*.

102. Suomessa on konsonantti vokaaliutunut vaikuttaen edellisen vokaalin (a:n) pidennyksen: laaja < *lagja, vrt. lakea | raaja < *ragja, *raagja | vaaja < *vagja = liett. tai germ. vrtlo vagja-; ks. Thomsen, GSI. s. 156, BFB. sivv. 116 ja 118, 235; Donner, Intern. zeitschr. I, s. 268[1] | maajas = herkujen ahnas < *magjas, vrt. makea. Murteittain edustaa konsonanttiainesta v, esim. vavia = vaaja (niin esim. Renvallin sanakirjassa; Kaakk.-Hämeen tuomiokirj. waffwia, Elimäen ker. 1480, Hausen s. 123, samoin: Wawialast, wawialas, Wafwialast, Wafuialan) | lavia, myös lavea nojautuen ea-loppuisten ad-

[1] Ahlqvistin (KWF. s. 177) yhdistys ven. свая sanan kanssa e voi pitää paikkaansa verraten muiden kielten muotoihin.

jektiivien analogiaan | ravio raaja („artus“, JUSLENIUS: „membrum corporis majus“, RENVALL).

Luonnollista on että nykyisten muotojen lähinnä edeltäjänä on spiranttinen $\gamma + j$ (vaaja < *vaγja, vrt. jalaan < *jalγan, vavia < *vaγja, vrt. luvun < *luγun, ks. yllä s. 27). Kuitenkin näyttää siltä kuin kehitys olisi käynyt ensinnä prepalataali-spirantista dentaalispiranttiin, päättäen AGRICOLAN kirjoitustavoista: ladhiutta UT. Ap. T. 7: 5 (tähän kuuluu luultavasti nimi ladialax v. 1457, ARW. IV, s. 52; AGR. myös laawius Rk. s. 182) | raadhioista Col. 2: 19 (1642 v:n raamatussa raadioista, mutta 1685 rawioista). Epävarmempaa on, mitä ääntämistä on tarkoitettu, kun Hämeen ja Savon rajakirjoissa vv. 1446 ja 1452 on kirjoitettu Waijasalmi, waijsalmj (ARW. V, s. 8; VI, s. 28); mahdollisesti tässä äännettiin vaγja, pikemmin kuin vaaja.

103. Karjalassa tavataan suomen kielen menetystapa pohjoiskarjalaisessa sanassa moajas. Eteläkarjalassa sitä vastoin tavataan g sanassa roagia, roagie ravi (hüppäi roagiah ravasi, joka minun käsittääkseni on sama sana kuin suom. raaja (< *ragja, *raagja), vrt. alemp.

104. Aunuksessa on g säilynyt: agju, vrtlo agja- pää (kylän, venheen), joka kenties on laina got. feminiinistä *agja = muin. skand. egg (ks. THOMSEN, BFB. s. 44) | roagie joutuisa, nopea (GENETZin mukaan, esim. ei voi hebo neľľota roagieh) = karj. roagia, roagie; ie loppu (pro: ja) on ie-loppuisten adjektiivien analogiasta syntynyt.

Lyydiläismurteessa: agja pää.

105. Vepsässä on *g* säilynyt: vepsE. *agj*, *agǵ*, Ä. *agď* pää, pl. *agjad*, *agǵad*, *agďad* | vepsE. *ragj*, *ragǵ*, Ä. *ragď*, käytetään tavallisimmin adessiivissa: *ǩebo ǵokseb ragǵov* l. *ragjaď* hevonen juoksee ravia, oik. „raajalla“, vrt. karj. aun. roagie.

106. Vatjassa edustaa alkuperäistä gj:tä nykyään pitkä *ď*, joka epäilemättä on syntynyt aikaisemmasta jj:stä (samoin kuin esim. *äďä* iso-isä < *äjjä = suom. äijä, *aďa* aidan < *ajjan, ks. 33 §, s. 34): *laďa* laaja < lajja < *lagja | *vaďa*[1] vaaja

[1] Vatjalaisten nimitys *vaďaɬaɹn* on varmaankin samaa alkuperää (vrt. SJÖGREN, Ges. Schr. I, s. 501); vrt. virol. paikanni-

< *vajja < *vagja | *maďaz* maajas < *majjas < *magjas, | *raďon* lyön < *rajjon < *ragjon, vrt. vir. raiuma, virE. ragjoma. — AHLQVISTin kirjoitustapa maďjas, vaďja ei ole oikeutettu, vielä vähemmin laďa, sillä ď on pitkä.

Vatjassa on nykyinen äännekanta jo ollut valmiina vatjalais-kreeviniläisenä aikana, koska kreeviniläisissä muistomerkeissä on kirjoitettu ladge = laaja.

107. Virossa eroaa tässäkin pohjois- ja eteläviro. Pohjoisviro pitää yhtä vatjan kielen aikaisemman kehitys-asteen kanssa: siinä edustaa alkuperäistä klusiilia *ɾ*, joka muodostaa diftongin edellisen vokaalin kanssa: *laɾɾ* laaja, pl. *laɾɑ̄d*, part. sg. *laɾɾa*, part. pl. *laɾɾu* | *vaɾɾ* vaaja, pl. *vaɾɑ̄d* | *maɾɑ̄z* maajas, pl. *maɾɾad* | *raɾu̇n* lyön (vrt. virE. ragjoma). Näihin kuuluu epäilemättä myös WIEDEMANNin sanakirjassa mainittu ae, gen. ae (aje) „stickerei, nähwerk", (aese õmblema „mit hinterstichen nähen"; alkumerkitys luultavasti „reuna") = aun. veps. agjapää, liiv. *aɾgɑ̄'* reuna. — Rantamurt.: *laɾa*, *vaɾa*.

Etelävirossa on yleensä klusiili jossakin muodossa säilynyt, paitsi toisen tavuun sulkeuduttua, jolloin se on kadonnut. Tarton seuduilla on tapahtunut j:n epenteesi: *laɾga* (*laega*), nom. pl. *laɾa* laaja | *vaɾga* (*vaega*) vaaja | *maɾas* maajas, nom. pl. *maɾɾa* (yks. analogian mukaan). Võrun- ja setukaismurteessa on alkuperäinen gj yhtynyt prepalataaliseksi klusiiliksi *ǵ*:ksi, joka vahventuneena esiintyy *k̲*:na ja *kk*:na ja toisen tavuun sulkeuduttua *ɾ*:nä: *vaǵɑ̄* vaaja, part. sg. *vak̲ɑ̄*, part. pl. *vak̲u̲*, ill. sg. *vakka*, g. sg. *vaɾɑ̄*, nom. pl. *vaɾaᶜ* | *laǵɑ̄* laaja, part. *lak̲ɑ̄*, ill. *lakka* | *maɾas* maajas, nom. pl. *makkaᶜ*. — Etelä-Viljannin murteesta tunnen ainoastaan nominatiivimuodot lagi, vagi < *lagj(a), *vagj(a) loppuvokaalin heiton kautta.

HENRIK LÄTTILÄISEN Wagia, Wagya luultavasti tarkoittaa ääntämistä *Vagja (myös kirj. Wayga).

108. Liivissä on klusiili aina säilynyt, mutta sen sijaan on tapahtunut j:n epenteesi: *laɾgɑ̄'* laaja < *lagja, part.

---

meä Wagia alemp. 107 §, s. 153; muuten tavallisesti sanotaan *paɾaťab vaɾs̲i* = puhuu vatjaksi. Suom. vatja on tietysti laina *vaďa* sanasta.

laɹ'gə, pl. *laɹ'gd'i* | *raɹgą'* reisi = suom. raaja, part. *raɹ'gə*, < *ragja | *vaɹgą'* vaaja, part. *vaɹ'gə*, pl. *vaɹ'gd'i* < *vagja | *aɹgą'* reuna, part. ill. *aɹ'gə*, myös *ä'gə*, adj. *aɹ'gi* (myös *ä'gi*), < *agja = veps. aun. agja- pää, vir. ae | *maɹgą'z* maajas, pl. *maɹ'gəd* (myös analogisesti *maɹgą'd*, *maɹgą'zəd*), < *magjas.

Kehitys liivissä on kulkenut epäilemättä siten, että gj:stä on tullut pitkä *ǵ* (tästä enemm. j:n historiassa) ja sen jälkeen on siirtymä palataaliäänteesen muodostunut selväksi diftongin komponentiksi, siis: *lagja > *laǵa > laᵉgą' laɹgą'. Vrt. Thomsen, BFB. sivv. 44, 57.

Liivinmaan liivissä on alkuperäisen gj:n edustajana ollut ď, dj tai jotakin sellaista Sjögrenin antamien tietojen mukaan: aďa = *aɹgą'* | ladja = *laɹgą'* | madāks = *maigą'z* (ilmoitettu erehdyksestä Kuurinmaan länsiliiviläiseksi muodoksi).

Yhteissuomalainen *dj*.

109. Suomessa tavataan itämurteiden alalla tj: vitja, patja, lotja. Lounaismurteessa sitä vastoin tavataan *ð*j: viðja; *ð* on tässä kokonaan toinen äänne kuin ð (ks. yllä siv. 29), nim. postdentaalinen (ei alveolaarinen) spirantti, me*ϑϑ*ä sanassa tavattavan *ϑ*:n suora puheäänellinen vastine (engl. puheäänellinen th). Etelä-Pohjanmaalla on yleensä rj: parja, lorja, Rurja (< *Rudja = Ruija) [1]; myös mainitaan (Kauhajoelta) ðj, jossa ð:n laatua ei tarkemmin määrätä. Muualla länsimurteen alueella on lj; se alkaa jo Etelä-Pohjanmaan murteen itärajalla, ja tavataan vielä Tornion ja Kemin murteessakin, siis paljoa laveammalla alalla kuin l edustamassa ð:tä vokaalin välissä (ks. yllä s. 30): vilja vitja, palja patja (missä jälkim. sana on tuttu). Tietysti edustavat tässäkin lj, rj lähinnä aikaisempaa joko *ð*j:tä tai ðj:tä. Tämmöistä ääntämistä tarkoitetaan vanhemmassa kirjallisuudessa tavattavissa sanoissa widhiois (Martti R. 9), padia (Ljungo T. N. 15), samoin myös paikannimissä, nk. Hudialast (Tennilän

[1] Ks. Aminoff, Suomi II, 9, s. 250 Chydenius, Virittäjä II, s. 107.

ker. v. 1459, HAUSEN s. 29) | Sodiala (Tuuloksesta t. Hauholta, esim. 1465, HAUSEN s. 42, y. m.; 1499, ARW. V, s. 177), nyk. Soljala | kodialaby (Vanajasta 1449, ARW. III, s. 139, nyk. Koljala), kodialast (Hollolan ker. 1467, HAUSEN s. 74).

Karjalassa on vain yksi tähän kuuluva esimerkki: loďďa l. lodja lotja. Vepsästä mainitsee AHLQVIST sanan vidj, pl. vidjad („ked, boja"), jota ei ole minun muistoonpanoissani. Aunuksesta, samoin kuin vatjasta ei ole esimerkkiä muistiinpantuna.

Virossa tavataan dʃ, joka etelävirossa vahventuneessa muodossa esiintyy *tʃ*:nä: virP. *padʃą* (padi) patja, pl. *padʃąd*, part. sg. *padʃą* | *lodʃą* (lodi) lotja || virE. (Tarton tien.) *lodi* lotja, part. *lotja* || Ranta- ja Narvan murt. *patʃa*, *lotʃa*.

Liivissä edustaa dj:tä *ď* (< ďď): *paďą'* patja, nom. pl. *paďą'd*, part. sg. *pa'ďə* | *loďą'* lotja, pl. *loďą'd*.

Kaikki ne sanat — nimiä lukuun-ottamatta — joissa yhteissuomalainen dj esiintyy, ovat lainasanoja: *vidja = muin. skand. við, pl. viðjar (THOMSEN GSI. s. 161) | *padja = got. badi, muin. skand. beðr, vrtlo badja- | *lodja = ven. лодья.

THOMSEN pitää mahdollisena että olisi oletettava yhteissuomalainen äänteenkehitys dj > ts. Ne esimerkit, jotka voivat kysymykseen tulla, eivät kuitenkaan ole mitenkään ratkaisevia. Sana metsä, joka vastaa liettualaista vartaloa medja- puu, voipi edellyttää siinä murteessa, josta laina tehtiin, vartaloa medža- (THOMSEN, BFB. sivv. 77, 116). Sana paatsa, jota hän pitää patja sanan sivumuotona (GSI. s. 81) [1], ei ole mahdollisesti oikea muoto, vaan paatta, g. paatan (tavataan semmoisilla aloilla, joissa sanotaan mettä: mettän, sekä semmoisilla missä ts:ää edustaa ht, esim. Etelä-Pohjanmaan savolaismurteessa, ks. Kotik. seur. pöytäk. 1890 $^{18}/_{IV}$) [2].

---

[1] Tätä painoon lähetettäessä saapuu THOMSENin BFB. s. 205, jossa sana on epäillen asetettu yhteen preuss. *padis*, liett. *pádis* sanojen kanssa.

[2] Kuitenkin tavataan jo JUSLENIUKSELLA *paatza*, RENVALLilla *paatsa, paatsas*.

Yhteissuomalainen *bj*.

110. Suomessa edustaa alkuperäistä bj:tä kielialueen suurimmalla osalla vi, jota vastoin Suomen itäosissa (ainakin Viipurin seudulta Pohjois-Karjalan tienoille asti) pi[1] (vi: pi = tj: ðj, ðj, lj, rj, jos kohta alueet eivät ole aivan samat). Esim.

avio < *abjo, vrt. vir. abi (vrt. vavia < *vagja).

hiviä, hiviö („hy, hud", Lönnrot), itäs. hipiä, < *hibjä, *hibjö. Vrt. hivus < *hibukse- = liiv. *ibu̯'ks*, veps. *ḱibuz*, *ḱiibuz* hivus, ihokarva.

kavio, itäs. kapio, kappii, < *kabjo (*kabja). Että sanalla on tämä alkumuoto, näkyy selvästi muiden kielten vastaavista muodoista; sillä ei siis voi olla mitään tekemistä ven. копыто sanan kanssa, nk. Genetz arvelee (KarjK. s. 87).

keviä, myös keveä nojautuen eä-loppuisten adjektiivien analogiaan (vrt. lavea 102 §, s. 151), itäs. kepiä, keppii, < *kebjä. Tämä alkumuoto näkyy aivan selvästi myös muiden kielten vastaavista muodoista; *kepetä muodon asettaminen (Genetz, KL. s. 49) on epäilemättä aivan väärä.

Karjalassa tavataan bi: hibiä l. hibie ruumis, hipiä | kabia l. kabie kavio < *kabja | kebiä l. kebie keveä.

Aunuksessa on bj: hibju ruumis, vrtlo hibja- | kabju kavio, vrtlo kabja- | kebjei kepeä, vrtlo kebjie-; sana on oikeastaan ie-(< eda-)loppuisten adjektiivien mukainen johdannainen kebjä- vartalosta (= lyyd. kebjedä-) | tobju suuri, vrtlo tobja-.

Vepsässä tavataan: vepsE. *bj*, *bǵ*, Ä. *bď* (< bj): vepsE. *ḱibj*, g. *ḱibjan* l. *ḱibǵ*, g. *ḱibǵän*, Ä. *ḱibď*, g. *ḱibďän* hipiä | vepsE. *kabj*, pl. *kabjad* l. *kabǵ*, pl. *kabǵad*, Ä. *kabď*, pl. *kabďad* kavio | vepsÄ. *kebď* (posit. harvinainen), komp. *kebďemb*, keveä | *tobď* (posit. harv.), komp. *tobďemb*, suuri < *tobja.

Vatjassa on *bi: kabia* kavio < *kabja | *ǯšebiä* keveä < *kebjä. — Kreeviniläisissä muistomerkeissä on kirjoitettu kebje, varmaan luettava kebjä.

---

[1] Alk. *j*:n vokaaliutumisesta *i*:ksi tulee puhe *j*:n historiassa.

Virossa tavataan yleensä b (puheäänetön), joka etelävirossa vahventuneissa muodoissa esiintyy *p*:nä (*lubi* kalkki, part. *lupja*); rantamurteessa tavataan *pj* (*kapjaz* kavio). Tähän kuuluvat virolaiset sanat ovat seuraavat:

abi avio (abikaaza aviopuoliso, abilaps aviolapsi); abi on aivan säännöllinen nominatiivi vartaloa *abjo (abi pro: *abj), ja nominatiivista on i yleistetty. Varmaan on sana kokonaan erotettava abi = apu sanasta.

kabi kavio, g. kabja (nominatiivin analogian mukaan myös g. kabi).

kebi keveä, g. kebi, l. kebja, g. kebja (myös kebijas, kebjas, g. kebija). Äännelaillinen suhde olisi kebi: g. kebja; g. kebi ja nom. kebja perustuvat tasoitukseen.

kubjas „frohnvogt".

lubi kalkki, g. lubja; tätä vastaisi suomen länsimurteessa tarkoin luvia; kenties tässä olisi Luvia nimen etymologia.

Liivissä kuuluvat tähän:

käbą̄ kavio < *käbba < kabja; j:n tulisi oikeastaan vaikuttaa edellisen konsonantin muljeerauksen, mutta koska se b:ssä on mahdoton, on ensi tavuun a muuttunut ä:ksi (vrt. vokaalioppia).

kebą̄m keveä < *kebbam < *kebjä-me; että toisessa tavuussa on ollut j, näkyy siitä, että ensi tavuun e ei ole diftongiseerautunut (ei **kjebą̄m*, vrt. vokaalioppia).

Vrt. tähän yleensä gj:n ja dj:n käsittelyä.

Yhteissuomalainen *dv*.

111. Suomessa on dv:n edustuksessa aivan vastaavat suhteet kuin dj:n edustuksessa, nim. itäs. tv: latva, kotva, vatvon, patvi; lounaismurt. *ðv*: laðva; Etelä-Pohjanmaalla paikoin (Kauhajoella) ðv: laðva (Aminoff, Suomi II, 9, s. 250, vrt. yllä 109 §, s. 154), yleisemmin rv: larva, vrt. Rirvala (kylä

Sääksmäessä) < Ridvala (vrt. vir. ridv tanko). Muuten on lv yleinen samoilla paikoin kuin lj: lalva, valvon vatvon; samoin alventti adventti.

Tässäkin varmaan r, l edustaa aikaisempaa *ð*:tä tai ð:tä, jommoista ääntämistä tarkoitetaan asiakirjoissa, kun kirjoitetaan: hadvalæ, hadhwala (Piikkiöstä 1377, 1380, ARW. III, sivv. 8, 9) | ladhwa (1453, ARW. VI, s. 40) | Ridwala, riduala, rijdvalast, Ridhuola (1400- ja 1500-luvulta, ks. esim. ARW. VI, s. 340; IX, sivv. 2, 95; HAUSEN mon. paik.).

Karjalassa, aunuksessa, vepsässä ja vatjassa tavataan dv: karj. ladva latva | kodva kotva | padvi patvi || aun. ladvu latva | kodvu kotva || veps. *ladv* latva, pl. *ladvad* | *kodv*, ad. *kodvad* kokemassa (verkkoja) || vatj. *ladva*.

Pohjoisvirossa tavataan *dv*, ranta- ja Narvanmurteessa *tv:* ladv (myös nom. *ladvą*, sekä äännelaill. *ladu* < ladv), g. ladva, Narvan ja rantamurt. *latva*. Etelävirossa (Võrun ja setukaismurteessa) tavataan *dv*, vahvennuksen tapahduttua *tv;* nominatiivissa loppuheiton tapahduttua tulee *d*:n ja *v*:n väliin *ɨ* (vrt. yllä 84, 88, 92 §§, sivv. 142, 145, 147) *ladv* latva, pl. *ladvaᶜ*, part. sg. *latva*, part. pl. *latvu*.

Liivissä edustaa dv:tä *d* (< dd): *ladą'* latva, pl. *ladą'd*, ill. *la'də*, < *ladda < *ladva | *vadų'b* vatvoo, inf. *va'də*.

Jälkimuistutus. Ei ole tunnettu yhteissuomalaisia sanoja, joissa olisi ollut alkuperäinen dm. Ainoastaan muutamissa paikannimissä se esiintyy, ja näkyy sen käsittely olleen samantapainen kuin dv:n: Pelmahankylä (Ylistarossa), kirjoitettu aikaisemmin Pedmala (1546, SVArk. 4534, f. 35), pedmahall (adess., 1549, SVArk. 4537) | lodmalayn (1448, ARW. III, sivv. 129, 131).

Yhteissuomalainen *str.*

112. Yhteydessä edellisen kanssa käsiteltäköön tässä yhteissuomalaisen str:n edustus, jos kohta klusiilin asema onkin erilainen.

Suomessa edustaa yhteissuomalaista str:ää koko kielialueen länsipuolella hr. Esim. ohra | kehrä | kehrään | ihra |

ahrain (SCHRODERUS s. 59 achrajan). Itäsuomessa, savolaisissa ja karjalaisissa murteissa sen sijaan tavataan tr: otra | keträän | itra | atrain. — Epävarmaa on, kuuluuko tahraan tähän. LÖNNROTin sanakirja ainakin ilmoittaa murteellisesti sanottavan tatroa = tahroa, tatros, tatroskella (Yliop. kirj. D:ö 1. 13: sav. tatroa = tahroa).

Karjalassa, aunuksessa ja vepsässä tavataan zr.

Karj. ozra ohra | kezrä kehrä, kezreän kehrään | azrain l. azroan ahrain, g. azraimen, azroamen.

Aun.: ozr ohra | kezräin sääri, g. kezräimen, kezreän kehrään.

Veps.: *ozr* ohra, pl. *ozrad* | *kezr* kehrä, *kezɐrdan* kehrään | *izr* ihra | *azrag*, g. *azragan* l. *azragg*, g. *azraggon* ahrain.

Vatjassa osottavat molemmat tähän kuuluvat sanat eri käsittelyä: *ǯšedrän* kehrään | *ɐzra* ohra (kreev. ösrad, öserad). Katsoen siihen läheiseen yhteyteen, jota vatja yleensä osottaa viron kielen kanssa, olisi syytä luulla että *ǯšedrän* edustaa äännelaillista kehitystä; *ɐzra* olisi siinä tapauksessa varhainen laina (Soikkolan) inkeroismurteesta [1], tai ainakin tämän murteen vaikutuksesta muodoltaan muuttunut.

Virossa tavataan *dr* (ranta- ja Narvan murt. *tr*); etelävirossa *dr*, vahvennuksen tapahduttua *tr*: oder l. *odra* ohra, part. pl. *odre* (ranta- ja Narvan murt. *otra*) | *kedran* kehrään, inf. *kedrata* (ranta- ja Narvan murt. *ketran* l. *keträn*), virE. *ketra* kehrään, inf. *kedrada*ᶜ. Murteittain tavataan hr: ohr, kehr, kehrama, ks. WIEDEMANN EGr. s. 112 (myös HORNUNGilla, Gramm. s. 58: odder, ohher, g. odra, ohra.)

Liivissä on *dr* (välivokaalista vrt. 65 §, s 141), liivL. *vo'drəz*, I. *vɐ'dərz* ohra | liivL. *ke'drəz*, pl, *ke'drəd* kehrä, *ke'drvaŕž*, liivI. *kɻɐ'dərvaŕž* kehrävarsi, *ke'drtəb* kehrää (värttinällä), liivL. *ke'drikšəb* l. *ke'drkšəb*, I. *kɻɐ'drikšəb* kehrää.

---

[1] Huomautettakoon tässä että inkeroismurteessa tavataan sekä *zr* (Soikkolassa ja Yli-Laukaalla), että *dr* (Hevaalla): *ozra*, *kezrä* t. *odra*, *kedrä*.

113. Edellä puheinaolleille sanoille meidän siis tulee asettaa seuraavat alkumuodot (vrt. GENETZ, KL. s. 20):

*astraga < ven. острога, jota tarkoin vastaa veps. vrtlo *azraga-*. Suomessa ja karjalassa on sanan loppuosa mukaunut tekimennimien ryhmän mukaan (vrt. yllä 68 §, s. 81): analoginen on myös vepsän *azragg* sanan loppu.

*istra < muin. skand. ístra (THOMSEN olettaa myös jonkinmoista mahdollisuutta että sana voisi olla baltilainen: preuss. instra-n „schmer", BFB. s. 174).

*kesträ, vrt. mordM. kištir l. kštir, E. stšere (PAASOSEN mukaan myös kštšere) „spindel".

*ostra on oletettava edellisten tapausten mukaan.

Alkuperäisen str:n kehitys on käynyt kahta suuntaa: joko on välinen t kadonnut ja siten tultu karjalan, aunuksen ja vepsän *zr*:ään, sekä suomen (viron) hr:ään (ohra luult. < osra vrt. alemp.), tai on toiselta puolen s kadonnut, joten on tultu suomen itämurteen, vatjan, viron ja liivin muotoihin. Luultavasti on tässä kohden oletettava murteellista eroavaisuutta jo yhteissuomalaisena aikana.

Jälkikatsaus.

114. Olemme edellisessä olettaneet yhteissuomalaiset konsonanttiryhmät gl, gr, dr, bl, br, gn, dn, gj, dj, bj, dv. Katsoen siihen edustukseen, joka tavataan eri kielissä, ei saattane kieltää että yhteissuomalaisissa alkumuodoissa ovat olleet puheäänelliset g, d, b; ne ovat kyllä saattaneet osittain syntyä aikaisemmista puheäänettömistä (esim. *kagla < liett. káklas, kàklas, pudro < liett. putrà, *tedri < lätt. teteris), mutta varmaankin ovat ne näissä tapauksissa yhteissuomalaisena aikana tulleet puheäänellisiksi muiden ennestään olevien konsonanttiyhdistysten mukaan. Erittäin tulee huomata että vatjassa, jossa tavataan *k*, *t*, *p* samaan tapaan kuin suomessa (ks. yllä 16 §, s. 13), näissä tapauksissa aina on *g*, *d*, *b*; myös karjalassa on murteita, jotka ovat tässä kohdin aivan vatjan kielen kannalla. Kaikki

semmoiset muodot, joissa on tapahtunut vokaaliutuminen tai yleensä aukolliseksi muuttuminen, edellyttävät lähinnä spiranttista väliastetta, jossa spiranttinen supistuma yhä enemmän on väljennyt; esim. suom. kaula, vir. *kae̱l, kaal* < *kaγla | peura < *peδra | koura < *koβra | vir. *näɹnu̱d* < *näγnüt | virE. *liin*, liiv. *ni̱n* < *liδna | karj. (Poadenessa) voarnaš < *vaaδnas | suom. vaaja, vavia, virP. *vaɹɹ* < *vaγja | suom. vilja < *viδja | suom. kavio < *kaβjo. Toinen kysymys on, voiko ehkä olettaa että g, d, b jo yhteissuomalaisena aikana ääntyivät spiranttisesti. Katsoen siihen, että melkein joka kielessä tavataan joku yksityinen vokaaliutumis- tai aukollistumistapaus, katsoisin hyvin mahdolliseksi että yhteissuomalaisen g:n, d:n, b:n äännearvo näissä tapauksissa (samoin kuin 74 §:ssä mainituissa) oli spiranttinen. Meillä olisi siis tässäkin oletettava eri kielissä eri tapauksissa kehkeytymistä spirantista klusiiliksi (vrt. yllä §§ 74 ja 75). Niissä kielissä, joissa ei puheäänellisiä klusiileja tunnettu (suomessa, virossa), tuli tietysti tässä puheäänellisen klusiilin sijaan puheäänetön (virossa puheäänetön meedia, vahventuneena pitkä k, t, p). Huomautettakoon tässä vielä, mikä edellisestä kyllä on näkynyt, että eri yhdistysten käsittely ei suinkaan kulje samassa linjassa, vaan eri kielissä ja murteissa tavataan eri yhdistyksistä hyvinkin eriasteisia muodostuksia.

11. Klusiilit tavuun lopussa *s*:n edellä.

Yhteissuomalainen *ks*.

Pääkorollisen tavuun jäljessä vokaalien välissä.

115. Suomessa, karjalassa, aunuksessa, vepsässä ja liivissä tavataan k säilyneenä. Esim. suom. maksan | oksa | juoksen || karj. makšan | okša | juokšen || aun. maksan | oksu | juoksen || veps. *maksan* | *oks* oksa, pl. *oksad* | *ǵoksɐn* l. *ďoksɐn* | *küksɐn* takaa ajaen ennätän || liiv. *maksa̱'b* maksaa | *oksa̱'* oksa | *oḵsnəb* oksentaa | *ɹuokšəb* juoksee | *kü̱kšəb* ajaa takaa.

116. Viron pohjoismurteessa on ks säilynyt, esim. maksan | oks oksa, gen. oksa | üks yksi | kaks kaksi. Etelävirossa on ks:sta tullut pitkä s, pitkän tavuuaineksen jäljessä z (vrt. yllä 54 §, 49 s.). Esim. *masa* maksan, 3 p. sg. *mass*, inf. *massa* | *oss* oksa, gen. *osa*, part. *ossa*, part. pl. *ossa* | *üśś* (Võrun tien.) l. *uʃs* (Tarton tien.) uksi, pl. *usa*ᶜ | *ʃoze* juoksen, iness. *ʃozi* juoksin, 3 p. *ʃuusk* (Tarton tien. vrt. yllä 74 § s. 118) | saaze saapi, müüze myypi (Wiedemann, Werroehstn. D.) < *saaksen, *müüksen, vrt. Setälä, TuM. s. 31 ja seur. Tätä paitsi on etelävirossa tapauksia, joissa alkuperäistä ks:ää edustaa ts: *üt́s* yksi, *kat́s* kaksi, *lät́si* läksin, 3 pers. *lät́s* (Võrun tien.) l. *üʃts*, *kaʃts*, *läʃts* (Tarton tien.). Silminnähtävästi tässä on seuraavan tavuun alkuperäinen i vaikuttanut taaksepäin alkuperäisen k:n palataliseerautumisen ja dentaaliseerautumisen. Mitä edellä mainittuun *üśś* l. *uʃs* (uksi) sanaan tulee, jonka tämän mukaan pitäisi kuulua **ut́s* l. **uʃts*, on siinä arvattavasti muiden muotojen analogia, joissa ei i:tä ole ollut seuraavassa tavuussa ja joissa siis paljas s on äännelaillinen, vaikuttanut takaisin nominatiiviin. Sitä vastoin ei ole *üt́s*, *kat́s*, *lät́si* sanoissa tämmöisen vaikutuksen tilaisuutta ollut.

117. Vatjassa vastaa alkuperäistä ks:ää pääkorollisen lyhyen vokaalin jäljessä *hs*, (*hz*, vrt. s:n historiaa). Esim. *mahzan*, inf. *mahsa* maksan | *öhzün*, inf. *öhsüä* eksyä | *jahzan*, inf. *jahsa* riisua jalkineet, vrt. aun. jaksavun riisuudun | *ühsi* yksi | *kahsi* kaksi | *lähzin* läksin. Samoin myös: *ʃohzen* juoksen. Mutta jos ensi tavuu on pitkä, on ks:ää vastaamassa ainoastaan pitkä *s*, esim. *vasi* vaahti < *vaaksi (vrt. yllä s. 127).

Tämä muutos ks > *hs* on vatjassa tapahtunut jo vatjalais-kreeviniläisenä aikana, niinkuin näkyy seuraavanlaatuisista kreeviniläisistä kirjoitustavoista: ähesed oksat | uchs uksi | uhsd ukset | üchsa yksin | üchs, uhese, ühesse, uxe yksi | ne üśse bantand ei yksikään antanut (lue: ne ühs eb antand) | uehsarviń yksisarvinen | kachs, kaxe, kachsche kaksi | jahasab juoksee. Pitkän vokaalin jäljessä näkyy siihen aikaan olleen samoin hs kuin lyhyenkin, päättäen kirjoitustavasta wachse vaahti (lue *vahsi*).

Pääkorottoman tavuun jäljessä vokaalien välissä.

118. Suomessa, karjalassa ja aunuksessa on k säilynyt, esim. suom. jalakset | hivukset | veljekset | paremmaksi | anteeksi | käytäksen || karj. kirjutukšet kirjoitukset | jalakšet | veľľekšet veljekset | moaloiksi maiksi | pežekš peseksen || aun. eroitukset | jallaksed jalakset | veľľeksed veljekset | valmehekse valmiiksi. — Sama on asian laita liivissä, esim. *sidu̯'kst* jalkarätit | *kitəkst* kertomukset | *vari̯'kšəd* varikset | *puogaks* pojaksi.

119. Virossa on ks säilynyt pohjoisvirossa. Esim. tunnukse tuntuu | näikse näkyy | kuulukse kuuluu | tehakse l. tehjakse tehdään | antakse annetaan | vennaksed veljekset | rikkamaks rikkaammaksi. Sitä vastoin on etelävirossa ks:n sijalla s, z. Esim. *kat͟ɘs͟a* 8 | *üt͟es͟ä* 9 | *üt͟les* juttelee < *-ksen | *kahitsɘs* pelkää < *kaihitseksen | *k͟ulus* kuuluu < *kuulukseen | *mänes* menee | *tet͟äs* tehdään | *kaŕus͟ɘs* paimeneksi | (*hiuzɘ*[c] hivukset, vrt. 54 §, s. 49). Semmoiset etelävirolaiset sanat kuin velidze[c] veljekset, pojadze[c] pojakset [1] ovat luultavasti analogian vaikutuksesta siirtyneet toiseen ryhmään (ne-, tse-ryhmään, vrt. alemp.); näiden rinnalla on kuitenkin semmoisiakin muotoja kuin talose[c] = talokset, vierekkäin olevat talonpoikaistalot (Wiedemann, EGr. s. 183).

Pohjoisvironkin alueella on paikoin tapahtunut ks:n heikkeneminen s:ksi (ss:ksi). Niin mainitsee Ahrens [2] kieliopissaan semmoisia muotoja kuin abis = abiks avuksi | suurelisemas = suurelisemaks suurellisemmaksi (Werpel) | pakutasse = pakutakse (Katharinen). Weske [3] mainitsee niinikään Luggenhusenin (Lüganusen) seurakunnasta oldanesse | käidänesse < *-neksen. — Aivan yleisiksi ja kirjakieleenkin omistetuiksi ovat tulleet semmoiset muodot kuin pärandus, gen. päranduze perintö | hapatis

[1] Hurt, Die estnischen nomina auf *-ne* purum, s. 181.

[2] Ahrens, Grammatik der estnischen sprache revalschen dialekts [2] I, s. 142.

[3] Sitzungsberichte d. gel. estn. gesellsch. 1881. s. 215.

l. hapatus, gen. hapatize l. -tuze. Niin-ikään sanotaan tulused ja tuluksed | tõrvas, gen. tõrvase ja tõrvakse tervas | teras, gen. terase ja terakse teräs. Tämä ei varmaankaan ole suorastaan äännelaillista, vaan on tässä ajateltava osittain semmoisten murteiden vaikutusta, joissa tämmöisissä tapauksissa ks > s on äännelakina, osittain nominatiivin vaikutusta muihin sijoihin (vrt. semmoista nominatiivista lähtenyttä analogiamuodostusta kuin laiskus, gen. laiskuze).

Narvan murteessa kuulin semmoisia muotoja kuin saan tervest = terveeksi | puhasta puhtast = puhdista puhtaaksi. Samanlaisia muotoja mainitsee myös Ahrens (Gramm. [2] I, s. 142): haigest = haigeks (Põddis); Weske (Sitzungsber. 1881, s. 215): orjast = orjaks (Kunda); Wiedemann (EGr. s. 64): pojas l. pojast = pojaks | vihases l. vihasest = vihaseks (Tarton pohjoispuolisesta pohjoisvirolaisesta murteesta). Epäilemättä tämmöinen elatiivin ja translatiivin sekoittuminen perustuu äänteenmuutokseen, olipa sitten oletettava ks > st, tai ks > s, josta on tullut st sekaantumisen kautta. Niin-ikään on st edustamassa ks:ää passiivimuodoissa, esim. hüütaste (Wiedemann, EGr., s. 475), süiaste, tapetaste (Lönnbohm Saarenmaalta).

120. Vatjassa edustaa ks:ää tässä tapauksessa pitkä *s̱*. Esim. *ivus̱ɐ*d hivukset | *ɹaɹlgas̱ɐ*d jalakset | *ɹätüs̱e*d jäännökset | *varɐs̱ɐ*d varikset | *antɐ̱s̱i* anteeksi. Lukusanoissa *kahɐsa̱* < *kaheksan ja *ühesä̱* < *üheksän on lyhyt *s* (tavuun sulkeumisen vaikutuksesta, vrt. s:n historiaa).

Ahlqvist kirjoittaa vatjan kielen tutkimuksessaan: ivuhset hiukset | sõrmehsi sormeksi | kahehsâ 8 | ühehsâ 9, joten siis kaikkialla on hs edustamassa ks:ää. Tämmöistä en kuullut Kattilan kirkolla, jossa Ahlqvist on vatjaa tutkinut, enkä myös Matin kylässä (6 virstan päässä Kattilalta). Tämän johdosta siis pitäisi olettaa että vielä 35 vuotta takaperin näissä tapauksissa ainakin Kattilalla on ollut hs, joka aivan uusimpana aikana on assimileerautunut pitkäksi s:ksi. Tätä vastaan puhuu kuitenkin se seikka, että jo Sjögren, joka vuonna 1831 pari päivää oleskeli Kattilan kirkolla ja teki joitakuita muistiinpanoja, ilmoittaa semmoisia muotoja kuin: hiuset hiukset | tulusset tulukset | juo-

sen juoksen | vaiss vatjaksi (s. o. *vaɹsi* < *vaiksi)[1]. Tähän tulee vielä lisäksi, että kreeviniläiset muistomerkit näkyvät todistavan samaa: ühuse, iuset, ihhust, ihwuscht hiukset | kahassa, käsa, kahhaxa 8 | hühessa, ühassa, üesa, ühexa 9. Tämän johdosta näyttää äänteen muutos ks < ss korottoman tavuun jäljessä tapahtuneen jo ennen kreevinien eroa. Ainakaan en luule enää v. 1855 olleen hs:ää kuultavana, vaan arvelen, että AHLQVISTin kirjoitustapa perustuu teoreettiseen olettamukseen (mahsan l. mahzan y. m. s. muotojen mukaan).

121. Vepsässä edustaa alkuperäistä ks:ää yleensä *s* (< ss). Esim. *sormused* < *sormukset, nom. *sormuz* | *sugased* harjakset | *dåvgased* jalakset | *ŕinduséd* rinnukset | *kagdatuśi* kaulatuksin | *teǵese* tekeytyy < *tegeksen | *tehtas* tehdään < *tehtäksen | *todas* tuodaan < *toodaksen | *tehtas* tekeytyä < *tehtäksen. Jos alkuperäisen ks:n edellinen vokaali on *i*, *ɹ*, niin ks:ää edustaa *š* (vrt. s:n historiaa); esim. *vaŕišed* varikset, nom. *vaŕiž* (vepsE. *vaŕišad*, nom. *vaŕiš*) | *däńišed* jänikset, nom. *däńiž* (vepsE. *ǵäńišad*) | vepsE. *pühkiše* pyhkiytyy | vepsE. *pezemoɹš* l. *pezemiɹše* peseydymme (vrt. aun. kačommokseh varomme).

Vasten edellä esitettyä säännöllistä tapaa, on äänisvepsässä ks:ää edustamassa *z* (*i*:n jäljessä *ž*) verbien preesensin mon. 3:nnessa persoonassa (s. o. oik. passiivimuodossa) ja refleksiiviverbien preesensin yks. 3:nnessa persoonassa ja infinitiivissä. Esim. *tutaze* tunnetaan < *tutaksen | *paneze* paneksen | *pandaze* paneutua | *pühkiže* pyhkiytyy. Varmaankaan ei tässä tapauksessa voi katsoa *z*:tä (*ž*:tä) äännelailliseksi, vaan on *z*:n (*ž*:n) katsottava tänne siirtyneen muualta, semmoisten muotojen analogian mukaan, joissa se on äännelaillisesti oikeutettu, nk. esim. *paggaze* paneutukoon | *panemahaze* paneutumaan.

Translatiivissa tavataan aina ks, esim. *kädeks* kädeksi | *üľahaks* ylhäälle | *edahaks* etäälle | *parembaks* paremmaksi. Tämä ei voi saattaa muuhun ajatukseen, kuin että alk. ks on heikennyt *s*:ksi äännelaillisesti ainoastaan kokonaan korottoman ta-

[1] SJÖGREN, Ueber die finnische bevölkerung des St. Petersburgischen gouvernements (Aus den Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, VI Série, Tome II). s. 33, 28.

vuun vokaalin jäljessä, mutta pysynyt ks:nä paitsi p ä ä -, myös s i v u korollisen tavuun jäljessä. Näistä tapauksista on translatiivin ks yleistetty, niin että se tavataan korottomankin tavuun jäljessä. Sama selitystapa on sovellutettava semmoisiin refleksiiviverbien infinitiiveihin kuin esim. *l'ebɒɹdaksɐ* levätä | *ṕestaksɐ* peseytyä.

Alkuperäinen ks sanan ja tavuun lopussa.

122. Alkuperäisen ks:n muuttuminen s:ksi sanan ja tavuun lopussa on varmaankin tapahtunut jo yhteissuomalaisena aikana. Esimm. eri kielistä: suom. harjas < *harjaks | varis < *variks | opetus < *opetuks | usta < *uksta | opetusta < *-ksta || karj. kirjutuš kirjoitus | kiitoš kiitos | juošša juosta | kiitošta kiitosta || aun. kiitos | kannatus l. -tes piimänkuori | usta ovea | eroitusta || veps. *sormuz* sormus (*z* edustaa vepsässä alkup. s:ää, jota vastoin *s* vokaalien välissä alkup. ks:ää, ks. yllä 121 §, s. 165) | *sugaz* harjas | *ŕinduz* rinnus | *kazvatɐz* kasvatuspalkka | vepsÄ. *d'äńiž* jänis | *ust* usta, nom. *ukś* | vepsE. *ǵosta* juosta, *ǵostɐ* juosten, *emɒɹ ǵoskoɹ* emme juokse | vepsE. *k'üsta* takaa ajaen ennättää, pr. *k'üksɐn* | *sormust* sormusta || vatj. *ɹaɹ̯gaz* jalas | *kuraz* veitsi | *varɐz* varis | *su̱ru̱sa* suurusta, *su̱rusan* suurustan (*s̱* < st, ks. 22 §, s. 17) || vir. pärandus perintö | tõrvas tervas | teras teräs | ust usta | virE. *ɹo̱sta*ʿ juosta.

Eri murteissa tavataan muotoja, joissa ks näennäisesti on säilynyt, esim. vepsÄ. *d'oksta* juosta, *d'okstazɐ* juostaan, *em d'okskɐɹ* emme juokse | *k'üksta* takaa ajaen ennättää, *k'ükskat* | *sukst*, nom. *sukś* suksi || virP. *ɹuo̱ksta* || vatj. *ɹohsa* juosta. Niin vanhoilta kuin ne näyttävätkin, ovat ne edellä mainittuihin rinnan tavattaviin äännelaillisiin muotoihin katsoen epäilemättä analogiamuotoja, joisssa ks on sanojen ks:llisistä muodoista palautettu.

Enemmän voisi epäilyttää l i i v i n kieli, jossa tämmöisissä tiloissa aina tavataan *ks* (*kš*), esim. *ki̱təks* kertomus, part. *ki̱təkst* | *sidu̱'ks* jalkarätti, part. *-kst* | *vari̱'kš* varis, part. *-kšt* | *uksta̱*ʾ ovea, nom. *uḵš*. Katsoen liivissä kaikkialla tapahtuneihin

tasoituksiin, josta meillä jo ennen on ollut esimerkkejä ja vielä tulee olemaan (vrt. yllä sivv. 39, 45 sekä alemp.), olisi jo ilman muuta todennäköistä, että näissä muodoissa *ks* perustuu analogiseen yleistykseen. Semmoisia lainasanoja kuin *palą'ndəks* kyyhkynen = liett. balàndis, *Andrəks* Andreas = lätt. Andrejs, Andrews, emme voi tyydyttävästi selittää muuten, kuin että ne ovat tulleet kieleen siihen aikaan, jolloin edellä puheenaolleiden laatuisissa sanoissa nominatiivissa (partitiivissa) oli s vastaamassa muiden sijojen ks:ää (vrt. suom. Kristus: Kristuksen), joka myöhemmin yleistettiin. Päätämme siis ett'ei liivissä ks näissä tapauksissa ole säilynyt, vaan palautettu.

123. Kieltämättömänä tosiasiana on suomen kieliopissa pidetty että translatiivin pääte ksi eri murteissa on saattanut lyhentyä paljaaksi s:ksi; on oltu sitä mieltä, että esim. rinnakkain samassa murteessa tavattavat lähemmäs ja lähemmäksi kumpainenkin ovat translatiiveja (ks. Ahlqvist, SKR. 170 §, s. 109; Budenz, Finn nyelvtan, s. 17; Genetz, KarjK. sivv. 241, 245; Kielioppi [3], s. 92). Jos tämä voisi pitää paikkansa, olisi oletettava jo yhteissuomalaisena aikana tapahtunut translatiivin loppuvokaalin heitto, koska äänteenmuutos ks > s sanan lopussa kuuluu yhteis-aikaan [1]. Tätä ei kuitenkaan mitenkään saata olettaa, koska ksi, ks vielä on niin lavealti säilynyt; erittäinkin tulee huomata että vepsässä translatiivit aina ovat ks-loppuisia. Eihän sitä paitsi esim. suomessa varsinaista translatiivia milloinkaan tavata s-loppuisena, ja useimmissa s-loppuisissa partikkeleissa ei milloinkaan saata ks esiintyä s:n asemesta, nk. suom. ulos | alas | ylös | kauvas | lähes | edes | taas | pois | myös | jos | kos-ka || karj. ulloš l. uloš ulos | üleš ylös | loitoš kauvas | eäreš, eäres pois | toaš taas | eris erikseen | poigeš, pois || aun. ullos ulos | eäres ulos || veps. *aɬəz* alas | *üľez* ylös (molemmat harvinaisia) || vatj. *kavgaz* kauvas | *aɬaz* alas || vir. üles ylös || liiv. *kǫgaz* kauvas | *uļz* ulos | *üļ'z* ylös.

Mainittujen seikkain nojalla katson suorastaan mahdottomaksi, että näissä muodoissa s, z edustaisi aikaisempaa ks:ää ja

[1] Jos loppuvokaali uudempana aikana on heittynyt pois, tavataan *ks* paikoillaan, esim. suom. *yks*, *kaks*, *pahaks*, joka vielä vahvistaa edellä puheenaolleen *ks* > *s* muutoksen yhteissuomalaisuutta.

että siis nämät partikkelit olisivat translatiiveja. Muodollisesti aivan samanlaisia kuin nämät suomalaiset s-loppuiset sanat, ovat aivan epäilemättä semmoiset lappalaiset kuin: olgos ulos | bajas ylös: bagje = suom. pää | vuölas alas | gukkas kauvas | duobos dabos sinne tänne | davas pohjoiseen: davve pohjoinen (ks. yllä s. 9) | lulas etelään, kakoon | oarjas länteen, etelään | magas taaksepäin | oudas eteen. Tämänlaatuisia muotoja on lapissakin tahdottu käsittää translatiiveiksi [1], ja muutamat niistä vastaavatkin suomen käytäntötavan mukaan translatiivia. Mutta silminnähtävää on, että useat varsinaisesti translatiiviset muodot ovat suomalaisista translatiivimuodoista suoraan lainatut, esim. laihas lahjaksi, ligas liiaksi (samoin andagassi anteeksi, myös andegaksi, Donner, Lappal. lauluja, s. 84, säe 152, buörebussi paremmaksi, main. p., säe 163 púorebaksi); näissä kaikki foneettiset tuntomerkit (h, nd, ks) osottavat niitä suomalaisiksi lainasanoiksi (andagassi lainattu jo siihen aikaan, jolloin suomessa g oli jäljellä). Ne ovat ilmeisesti osittain asettuneet yhteen ryhmään s-loppuisten sanojen kanssa, joihin ne alkuperäisesti eivät kuulu. Aivan epäilemättä nämät lappalaiset s-loppuiset muodot ovat yhdistettävät s-loppuisiin illatiiveihin (allatiiveihin), joita käytetään i-loppuisen sijasta personaalisuffiksien edellä ja joskus muutenkin (esim. Ruotsin lapissa monnos minulle, todnos sinulle, sodnos hänelle käytetään mōnoi, tōnoi, sōnoi muotojen rinnalla, Halász, NyK. XVI, s. 16; bajas solus ylös saareen, Friis, Lapp. sprogprøver, s. 107). Samalla tavalla ovat varmaan suomalaisetkin muodot käsitettävät illatiiveiksi, joissa esiintyy vain s, ilman siihen liittyvää n suffiksia. Epäilemättä tämä muoto onkin vanhin, ja luultavasti se on ollut koko sisäisen paikallissijaryhmän perustana [2].

---

[1] Ks. Qvigstad, Beiträge zur vergleichung des verwandten wortvorrathes der lappischen und der finnischen sprache, s. 19; Friis, Lapp. gramm. s. 30.

[2] Lapin *i*-illatiivi on kenties myöskin laajennusmuodostus samasta *s*-illatiivista. Ks. Qvigstad, Suom. Ugr. Seur. aikak. III, s. 141. — Unkarin latiivit, semmoiset kuin *alá* alas, *elé* edes, *felé* puoleen, *haza* kotia kuuluvat mahdollisesti samaan muodostukseen, jossa *s* + vokaali on edustettu samoin kuin 3:nnen persoonan suffiksissa (toisin unkaril. tutkijat, ks. esim. Simonyi, A magyar névragozás nyelvtörténeti alapon, s. 90). Tämän seikan tarkempi käsittely ei tietysti kuulu tähän.

Tämän kanssa identinen on varmaan myös mordvan s-illatiivi, esim. mordE. kudos, M. kuts huoneeseen, E. lišmes, M. lišmäs hevoseen.

124. Paitsi että on arveltu translatiivin ksi, kse päätteen mielivaltaisesti saattavan vaihdella s:n kanssa, on ollut aivan yleinen mielipide, että se muutamissa tapauksissa yhtä mielivaltaisesti voipi typistyä paljaaksi k:ksi, joka sanan lopussa yleensä on muuttunut laryngaaliklusiiliksi (jonka käsittelystä ks. alemp.). Tämmöisiksi translatiiveiksi on selitetty (ks. esim. Budenz, Finn nyelvtan s. 37 ja Genetz, Kielioppi [3], s. 92) esim. semmoisia muotoja kuin ulomma^{c} | likemmä^{c} | rannemma^{c} | lähemmä^{c} | lähimmä^{c} | yhdä^{c} | kahda^{c} | toisa^{c} | luo^{c} | taa^{c}. Tähän kuuluvia ovat myös esim. ala^{c} | alaha^{c} l. alha^{c} (Etelä-Pohj.), alaa^{c} l. allaa^{c} (Sav.) | ylähä^{c} l. ylhä^{c} (Etelä-Pohj.), ylää^{c} l. yllää (Sav.) | edemmi (Ljungo T., K. 11), kahtia^{c}, kolmia^{c} | kotia^{c} | etiä^{c}. Savon alalla tavataan lopussa toisinaan k, esim. kahak kahda. Inkeroismurteessa samoin esim. alak (alla sanan analogian mukaan allak). Translatiiveiksi käsittää Genetz (KarjK. sivv. 241, 245) samoin esim. karjalaiset muodot loitomma | lähemmä | iennemmä edemmä | kaha(päin) | ühettömä sukupuuttoon, joissa loppu-k:n edustaja on karjalan äännelakien mukaan kadonnut. Sitä vastoin aunuksen kielessä ei Genetz ole selittänyt translatiiveiksi semmoisia adverbisesti käytettyjä „paikkaa määrääviä komparatiiveja“ kuin alemba alempana, -mpaa, -mmaksi | loitomba | lähembä | taemba l. tajemba (AunK. s. 184). Ei kuitenkaan voi olla epäilemistäkään että nämät ovat muodoltaan aivan samaa laatua kuin mainitut suomen ja karjalan muodot; näissä on loppu-k kadonnut vielä enemmän näkymättömiin kuin karjalassa, koska tässä ei tule kysymykseen sulkeumisen vaikuttama muutos (ks. yllä 39 §, s. 40). Tähän kuuluvia monikkomuotoja ovat varmaankin aun. poaksumbi taajempaan | raviembi kovempaan (vrt. Ljungo T:n edemmi), joita Genetz (AunK. s. 184) pitää nominatiiveina tai kuluneina instruktiiveina. Vepsän kielestä kuuluvat näihin semmoiset muodot kuin *taga* taakse | *alemba* alemma, -mpana, -mpaa | *paremba* paremmin | *bohatemba* rikkaammin | *kebjemba* keveämmin | *hätkemba* kauvemmin. Muissa kielissä on tästä vähemmin esimerkkejä. Virossa tähän kuuluu varmaan sana

alla alle (pitkä l on analoginen, ks. tois. p.), liivissä *alą̄ʾ* alle, *tagą̄ʾ* taakse.

Muoto, jossa on samanlainen ksi päätteen typistys oletettu, on n. s. yleinen infinitiivi elikkä I:sen infinitiivin „lyhyempi muoto“. Esim. suom. saadaᶜ | antaaᶜ; paikoittain tavataan Savon murteen alueella alkuperäinen k vielä jäljellä: soahak | antoak; inkeroismurteessa tavataan myöskin k, esim. tullak | männäk (Porkka, IngrD. s. 89) || karj. šoaha saada | tüöndeä työntää || aun. saaha, soah, soa saada | hüppie hyppiä || veps. *śöda* syödä | *anta* antaa | *magata* maata || vatj. *juva* juoda | *nülʲšiä* nylkeä || virP. käia käydä | armastada rakastaa || virE. *üldäᶜ* sanoa | *kaɹvaᶜ* kaivaa | *oppiᶜ* oppia || liiv. *sā̮də* saada | *pi'd̮̄ə* pitää | *magą̄'t* l. *ma'gə* maata. — Sanan loppu-k on siis joutunut näkymättömiin muualla paitsi suomessa ja eteläviroissa, joka onkin äännelaillista; alkuperäinen k on nähtävänä ainoastaan karjalan, aunuksen ja vepsän refleksiiviverbien infinitiivissä s:n edellä, esim. karj. peššäkšeh l. peššäkše peseytyä | puškiakšeh puskea toisiaan || aun. kačču̮okseh katsoa itseään || veps. *pestasᵊ* l. *pestaksᵊ* peseytyä.

Se käsitys, että nämät muodot ovat translatiiveja, on johtunut siitä, että niitä toisinaan käytetään vaihdellen translatiivien kanssa (ylemmäᶜ ja ylemmäksi) ja että I:nen infinitiivi suomessa tavallisesti esiintyy translatiivimuotoisena, kun siihen liittyy personaalisuffiksi. Tätä vastaan tulee muistuttaa että ksi- ja ᶜ-loppuisten muotojen vaihtelu s a m a s s a murteessa ennemmin todistaa niiden identisyyttä vastaan, kuin sen puolesta. Sitä paitsi I:sen infinitiivin varsinainen translatiivi rajoittuu jotenkin ahtaalle, oikeastaan vain suomen kieleen. Yllä esitetyt karjalaiset, aunukselaiset ja vepsäläiset refleksiivimuodot vastustavat sitä paitsi sitä edellytystä, että I:sen infinitiivin muoto alkuperäisesti olisi ollut ksi-, kse-päätteinen. Jos olisikin jonkinlainen mahdollisuus semmoisessa muodossa kuin karj. peššäkšeh jaottaa sanaa: peššäkše-h pitäen kse:tä translatiivipäätteenä ja h:ta refleksiivipäätteenä, niin se on tykkänään mahdotonta semmoisissa muodoissa kuin karj. peššäkše, veps. *pestaksᵊ*. Ei voi olla epäilemistäkään, että on jaettava: peššäk-šeh l. -še, *pestak-sᵊ*. Jos missään, olisi tässä tapauksessa odotettava että täyteläinen „typistymätön“ muoto tulisi esille.

Jotta puheen-alaiset muodot voisivat olla translatiiveja, olisi välttämätöntä olettaa kaksi yhteissuomalaisena aikana tapahtunutta äänteenmuutosta: 1) translatiivin päätteen loppuvokaalin katoaminen ja 2) äännekehitys ks > k sanan lopussa. Ett'emme edellistä saata olettaa, on ennen osotettu (s. 167); jälkimäistä äännekehitystä ei voida missään varmassa tapauksessa osottaa, vaan päinvastoin on kokonaan toinen kehitys nähtävänä (ks > s, ks. 122 §, s. 166). Tulemme siis siihen päätökseen, ett'emme voi olettaa muutosta ks > k, ja että siis alkuaan k-loppuiset muodot eivät ole typistyneet ksi-(kse)-loppuisista translatiiveista, joiden kanssa ne ainoastaan satunnaisesti ovat joutuneet yhteen. Näissä muodoissa tavattava alkuperäinen loppu-k on varmaankin latiivinen pääte, joka edustaa vanhaa, luultavasti suomalais-ugrilaista latiivinpäätettä, ja jonka vastineita näkyy olevan useissa kielissä tavattavana, esim. ostj. te-ge tänne, vog. ti-g tänne, vat-ge lähelle, lilenag eläväksi; tsher. tü-gö ulos, y. m. Tähän ehkä kuuluvat mordvan v-loppuiset latiivit, esim. mordE. alov, M. alu alas, sekä Budenzin mukaan mordvalaiset ga-, va-loppuiset prolatiivit ynnä useat muut, joiden esitys ei kuulu tähän [1].

---

[1] Ks. Castrén, Ostj. Sprachlehre [2], s. 28; Hunfalvy, NyK. IX, sivv. 32, 36; Simonyi, A magyar névragozás nyelvtörténeti alapon, Budapest 1887, s. 88. — Juuri kuin tämä lasketaan painoon, tulee kirjoittajalle Genetzin „Suomen partikkelimuodot", jossa hän (s. 165) sanoo että hän on „viime aikoina alkanut epäillä" entisen katsantotapansa pätevyyttä, s. o. *s*- ja *k*-muotojen yhdistämistä translatiivimuotoihin; elokuussa ilmestyneessä koulukielioppinsa uudessa painoksessa ja väitöskirjansa alkuosassa (ks. Partikkelimuodot s. 52 ja seur.) hän vielä on nähtävästi entisellä kannallaan. Jokainen, joka on lukenut edellä olevan, näkee ett'ei se, mitä Genetz uudessa teoksessaan on lausunut, ole mitenkään saattanut vaikuttaa edellä olevaan esitykseen, jonka sekä perustelu että osittain päätöksetkin ovat toisenlaiset. Minulla on ollut nykyinen mielipiteeni asiasta jo kolmatta vuotta ja olen näitä seikkoja maininnut yliopistollisilla luennoillanikin; edellä oleva on kirjoitettu viime talvena, paitsi paria myöhemmin lisättyä sitaattia.

Yhteissuomalainen *ts*.

Vokaalien välissä.

125. Suomen kielessä tavataan ts nykyjään, paitsi kirjakielen mukaisessa sivistyneessä puhekielessä, ainoastaan Kaakkois-Karjalassa ja Inkerinmaan kaikissa suomalaisissa murteissa, esim. metsä, katson.

Alkuperäistä ts:ää vastaamassa tavataan nykyjään seuraavat äänteet ja äänneyhtymät:

1) Pitkä *ɟš* avoimen tavuun edellä, suljetun edellä *ɟš*, esim. *meɟšä*, gen. *meɟšän*, Jaakkiman ja Sortavalan tienoilla.

2) Pitkä *ϑ* (= engl. puheäänetön th) lounaismurteen alalla pohjoispuolella Turkua aina Luvialle ja Euraan saakka; paikoittain kuitenkin ainoastaan vanhat ihmiset sitä käyttävät. Tavataan myös Huittisissa ja Kauvatsalla, kuitenkin ainoastaan vanhemmilla ihmisillä. Lounaismurteen alueella on pitkä *ϑ* samanlaisen vaihtelun alainen tavuun sulkeutuessa kuin pitkät klusiilit, mutta ei viimeksimainituissa paikoissa. Esim. loun. murt. *meϑ* metsä, in. *meϑäs* | *kaϑo* katson || Huitt.: *meϑä*, in. *meϑäsä*, *kaϑon* katson.

3) Pitkä t sekä avonaisen että suljetun tavuun rajalla on ts:n yleinen vastine koko länsimurteen alalla aina Ätsäriin ja Keuruulle saakka pohjoisessa, samoin myös Eteläpohjanmaan sekä vielä lisäksi Kemin ja Tornion murteessa. Lounaismurteen alalla se on voittamassa alaa, ja Turun itäpuolisessa osassa se onkin jo päässyt valtaan, siinä kuitenkin suljetussa tavuussa lyhyenä. Esim. mettä, gen. mettän | katton || lounaism. mätt metsä, gen. mätä | kato katson (Toivonen, Halikon k. s. 12).

4) ht, yleinen koko pohjoisen savolaismurteen alalla, aina Keuruulle ja Ätsäriin saakka lännessä, myöskin suomenpuolisen Karjalan pohjoisemmissa osissa. Tämä ht on joko kokonaan heikennysvaihdetten ulkopuolella tai on heikennyt siten että joko h tai t on kadonnut. Esim. mehtä, gen. mehtän [1] l. metän; patas l. pahas, gen. pahtaan; ehin l. etin, ehtii j. n. e.

---

[1] Ks. Setälä, Koillis-Satakunnan kansankielestä s. 3.

5) Pitkä s, tavataan eteläsavolaisella alalla Mikkelin tienoilla sekä myös Viipurin seuduilla. Sitä paitsi se esiintyy vielä yksityisillä aloilla Uudellamaalla (Karjalohjalla ja Lohjalla) ja Pohjanmaalla (Vetelissä). Esim. messä, vassa, veissi. Paikoin on ss:n sijalla suljetussa tavuussa s, esim. messä, gen. mesän (esim. Mikkelin tienoilla, Karjalohjalla ja Lohjalla)[1].

Ryhdymme nyt katsomaan, miten nykyinen moninaisuus eri murteissa on historiallisesti ja fysiologisesti syntynyt.

Yleinen käsitys on se, että nykyisen sivistyneen puhekielen ääntäminen on vanhan traditsionaalisen ääntämisen jatkona. Niin ei kuitenkaan ole laita.

Vielä meidän vuosisatamme keskivaiheilla antaa RENVALL semmoisen selityksen z:n ääntämisestä, joka osottaa ett'ei traditsionaalinen ääntämistapa suinkaan ollut ts:

„Språkljudet *z* uttalas af Suomalaiset icke såsom *ts*, utan halfaspireradt och halfsibileradt ungefär *th* eller *ths* tillsamman blött uttalte. t. ex. *mezä, viza, kazon, wirza, malza.* Både Kainulaiset och Hämäläiset hafva numera bortglömt dess rätta uttal, och säga i dess ställe *tt* (*mettä, witta, katton, wirtta, maltta*) (Finsk Språklära, s. 4)[2].

Sen jälkeen hän mainitsee ääntämistapoja ss Uudellamaalla ja Kokkolan tienoilla, ds Kymin tienoilla (?), ts Viipurin tienoilla ja tsch Sortavalan itäpuolella.

Tämän vuosisadan alussa tai edellisen lopulla on P. ALOPÆUS (* 1773, † 1814) tehnyt seuraavan käsin kirjoitetun muistiinpanon:

Z, eller enligt vedertaget bruk *tz*, [kan nyttjas] vid de tilfällen, då midt i orden det svåra och besynnerliga ljud förekommer, som i Norrfinnarnes och Satacundensernas uttal, liknar Engelsmännernas *th*, men af Österbotningarne verkel. uttalas som *z* eller *tz;* af Savolaxarne som *ht* el. *cht*, af Åboboerne och Söderfinnarne som *tt*, samt af Nyländningarne som *ss*, t. ex. watza, wahta, watta, wassa — metzä, mehtä, mettä, messä. witza, wihta, witta, wissa.

---

[1] SALONIUS, Kielimurteista Kiskon, Karjalohjan j. n. e. pitäjissä, Suomi II, 10, s. 90.

[2] Vrt. tähän RENVALL, Sanakirja, s. V. Ks. myös HELENIUS, Suomalainen ja ruozalainen sanakirja, jossa puolustetaan *z*:n käyttämistä, koska se „bäst uttrycker Finnarnes läspande *ht*, *hs*, *ss*, *ths*, *tt*".

Viime vuosisadan keskivaiheilla sanoo JUSLENIUS tz:n ääntämisestä:

Conjunctæ *tz* sonum efficient aliis gentibus non dictu facilem, eundem tamen, ni per omnia fallor, qvem *th* Anglorum, productum lingva dentibus interposita.

Z, z, seta. Litera nuspiam usitata, nisi post *d* vel *t*, sonum efformans, qvem ad *t* notavimus. licet et per *ts* qvædam partes Fenningiæ *tz* proloqvantur (Sanalugun coetus, præfatio, § 6).

Siis säännöllisenä ja silloisen kielen mukaisena ääntämisenä mainitaan *ϑ*, jota vastoin ts:ksi ääntäminen JUSLENIUKSELLE oli outo.

VHAEL, pohjalainen, sanoo kieliopissaan:

tz in pluribus dialectis pronunciatur paulo aliter qvam *th*, pauloqve fortius quam *s* blæsum (s. 2)[1].

Varhaisin ilmoitus JUSLENIUKSEN puolelta tavataan hänen teoksessaan „Aboa vetus et nova", (v. 1700, s. 90), jossa sanotaan suomalaisista:

Peculiarem qvoqve, et nulli alii sermonis generi notam pronuntiationem sibi vendicant literæ *dz* vel *tz* conjunctim; aliis nationibus valde difficilem et ferme impossibilem enunciatu nisi aliqvid temporis impendant: qvam nos efficimus adjungendo superiobus dentibus lingvæ extremum, medium vero palato, addito deinde flatu.

Aikaisemmalta ajalta, 1600-luvulta, meillä on puheen-alaisesta äänteestä, jos kohta ei yhtä suoranaisia, kuitenkin yhtä epäilemättömiä todisteita. Omituista on, että yksi semmoinen on saatavissa ulkomailta. Hampurilainen MARTIN FOGEL († 1675), joka Cosmo III:nnen Mediciläisen kehotuksesta oli ryhtynyt suomen kieltä tutkimaan, on (v. 1669 tienoilla) tehnyt seuraavan muistiinpanon:

---

[1] Tämän johdosta JUSLENIUS „Appendix"issaan (s. 5) huomauttaa: „proxime accedit *dz* vel *tz* ad pronuntiationen *th* Anglorum, aliis lingvis Europæis difficilimam". Sitä vastoin PORTHAN, savolaismurteen alalla syntynyt, ei näy oikein tunteneen VHAELin tarkoittamaa äännettä, koska hän omaan Vhaelin kieliopin kappaleesensa on korjannut *th*:n *ht*:ksi, lisäten: „Variat mire hujus literæ pronuntiatio. Ex. g. *Mehtä* sav., *Metzä* Both., *Mettä* Aboens., *Messä* Nyland. Sic *vatza*, *vitza*". Yhtä pitävästi sanotaan Yliop. kirj. käsikirjoituksessa D:ö 1. 13 *tz*:sta: „Litera peculiaris, quam præcipue Satacundenses pronuntiant ut anglorum *th*, quam Ostrob. ut *tz* l. *z*, Aboënses ut *tt*, Nylandi ut *ss*, hi [Savoni] ut *ht*".

Finni habent ϑ, quod scribunt per tz.
Vitza rute (ViΘa).
Vatza alvus.
Seitzena 7.
rôhtze Svecus.
(Hannoverin Kuninkaall. julkisen kirjaston käsik. IV, 574: a, lehti 13.)

Ei voi epäilläkkään että tässä ϑ osottaa samaa äännettä, jota JUSLENIUS on kuvannut. Mistä FOGEL on saanut tietonsa, en ole vielä voinut saada selville, mutta tietysti joltakulta suomea tuntevalta.

Tämä onkin tietääkseni varhaisin suoranainen tieto tz:n ääntämisestä. Tästä ajasta taaksepäin on tyydyttävä vain niihin todisteihin, joita saamme kirjoitustavoista.

Tärkeä tässä suhteessa on eräs lainkäännös, joka säilytetään Tukholman kuninkaallisessa kirjastossa ja jonka tekijä näyttää olevan ABRAHAM COLLANIUS, synt. Karkussa (käännös tehty vv. 1645—1648)[1]. Tässä on nimittäin puheen-alainen äänne kirjoitettu hdh:lla tai hd:llä, esim. Ruohdhi, mehdäxi. On aivan epäilemätöntä, että se on jonkimmoinen koe merkitä ϑ äännettä. Savolaista ht:tä tietysti ei voi ajatella, katsoen kääntäjän kotipaikkaan. Kirjoitustapaa hd tavataan joskus satunnaisesti muuallakin. Niin on Limingan loitsurunossa v. 1678 kirjoitettu neihdy (HERTZBERG, Vidskepelsen i Finland, s. 65). SCHRODERUS kirjoittaa sanakirjassaan (v. 1637) kerran peidhi mies, lancearius (muuten tz, esim. metze kana, metzävuohi, harvoin dz: peidzi, s. 48). Hän oli saanut sanansa Oulusta ja hänen lähdemiehensä oli MARTINUS PAULI BJÖRNEBURGENSIS.

Pari omituista esimerkkiä 1500-luvulta mainittakoon tämän ohessa: Kauchtua = nyk. Kauttua (Eurassa 1574, SVArk. 1925, f. 94) | Joussa = Joutsa (1539, SVArk. 3668, s. 32) | Ossakorffua (Äyräpään kihlak. 1553, SVArk. 5068, f. 130, samoilta seuduilta samana vuonna eräs Otzakorffua, SVArk. 5068, f. 117) | wissa housu = Vitsahousu (Oulunsuussa 1550, SVArk, 4540, f. 24)[2] | cassokan katsokaan (Valan esisanoissa).

[1] Vrt. LAGUS, Om finska lagöfversättningar, sivv. 17—30.

[2] Valtioarkistosta saadut tiedot ovat Maist. A. W. FORSMANin suosiollisesti ilmoittamia.

Jos näille kirjoitustavoille on todistusvoimaa annettava, niin varmaankin on tässä eri tavoin koetettu merkitä *ϑ* äännettä. Kauttua nimessä, jos se ylipäänsä kuuluu tähän (< *Kautsua), ei voi murteesen katsoen ht:tä ajatellakaan. Niin-ikään on mahdotonta ajatella että Oulunsuussa, jossa nykyään tavataan ts:ää edustamassa tt, silloin tällä sijalla olisi ollut ss; yleensä ei ole ss:n esiintyminen ts:n edustajana tällä ajalla luultava.

Olemme puhuneet vain poikkeavista kirjoitustavoista. Yleisesti kirjoitettiin, niinkuin jo on mainittu, tz ja dz (dzs). Nämät molemmat kirjoitustavat nähdään vuorotellen jo 1400- ja 1500-luvun asiakirjoissa, esim. metziæmægen (Maarian pitäjä 1456, Arw. IV, s. 48) | Huitzanwaha (Hauhon ker. 1462, Hausen s. 53) | Witzapää (Hauhon ker. 1483, Hausen s. 60) | pätzinemj, Patzinemi, vieläpä paczinemj (Saaristen ker. 1508—1509, Hausen sivv. 170, 188, 200) | witzawårij, witzajärwi (Hämeen ja Savon rajak. v. 1446, Arw. V, sivv. 7, 8) || Widzsa worij, vidzsajärvi (Hämeen ja Savon rajak. 1452, Arw. VI, s. 28) | Ledzsala, Ledzala (Raisiossa 1448, 1504, Arw. VII, sivv. 19, 42) | wuoren odza (Jämsän ker. 1469, Hausen s. 117 | rodzila Ruotsila (Tyrväässä 1478 y. m., Hausen s. 370 y. m.). Agricola käyttää kirjoissaan säännöllisesti tz:aa, harvemmin dz:aa, samoin Juusten ja Sorolainenkin [1]. Jo 1500-luvun loppupuolella oli Finno jotenkin säännöllisesti alkanut käyttää dz:aa, joka oli hyvin tavallinen Ljungo Tuomaanpojalla sekä säännöllinen 1642 v:n raamatussa. Florinuksen korjaamassa raamatussa v. 1685 on sen sijalle pantu tz (kuitenkin on dz jäänyt useihin paikkoihin) ja siitä pitäen pysyi tz voimassa aina nykyisen vuosisadan alkupuoleen. Ensimäinen, joka tietääkseni ts:ää alkoi käyttää, oli Juhana Frosterus (syntynyt Paltamossa) [2] sekä vähemmän johdonmukaisesti Christfrid Ganander (hä-

[1] Sorolaisen käsikirjassa v. 1614 on kuitenkin käytetty *dz*:aa; mahdollisesti se ei ole hänen oma kirjoittamansa.

[2] Hänen kirjassaan „Hyödyllinen huvitus luomisen töistä" on kyllä 1:ssä painoksessa (1791) käytetty *tz* ja samoin muissa, vielä 6:nnessakin v. 1826, jotka nähtävästi on painettu 1:sen mukaan, lukuun ottamatta sitä, joka todella järjestyksessä oli toinen, „parattu ja uudesta prändätty" (Vaasassa 1797) ja jossa kauttaaltaan käytetään *ts*:ää.

nellä on milloin ts, esim. itsiänsä, etsei, metsä, milloin tt, esim. mettän l. metän, watta, punnitti, milloin ht, esim. wahtan, ihtensä). Nykyisen kirjoitustavan varsinaiset toimeenpanijat ovat kuitenkin JUDÉN (JUTEINI) ja RENVALL. Edellinen käytti kirjoissaan aina ts:ää; jälkimäinen oli jo kerran taipuisa puolustamaan ss:ää (Orthoëp. et Orthogr. s. 12), mutta katsoi kuitenkin myöhemmin ts:n paremmaksi, jotta yhdenmukaisuus saavutettaisiin (ib. s. 47 ja seur.). Näkyy siis että kirjoitustapa ts, joka on määrännyt nykyisen sivistyneen ääntämisen, ainoastaan jatkaa entistä merkitsemistapaa („sonus ts —, quem nos ex usu in scriptis antiquo retinuimus", RENVALL, sanak.). Ett'ei tämän kirjoitustavan muutoksen tapahtuessa ääntäminen ollut ts, on edellä mainituista seikoista selvä. RENVALL nimen-omaan mainitsee että oli muutamia kirjoittajia, jotka eivät tahtoneet ainoastaan kirjoittaa, vaan ääntääkkin ts:n („ts non eloqui solum, sed scribere etiam amant", Orthoëp. et. orthogr. s. 48); niin-ikään hän mainitsee että vain monet oppineet („fenni litterati") kirjaimen mukaan („ad litteram scriptam"), ruotsalaista ääntämistä matkien („cupide svetizantes"), äänsivät ts:n, vaikk'ei sitä tavattu missään murteessa (Orthoëp. et orthogr. s. 12).

Niistä todisteista, joita yllä mainittiin, näkyy että ääntämistapa ϑϑ oli syntynyt jotenkin aikaisin ja levinnyt paljoa laveammalle alalle kuin nykyjään. Me tapasimme varmoja todisteita siitä, että ϑ äännettä tavattiin ainakin jo 1600-luvun jälkipuoliskolla ja että tz:aa, dz:saa käytettiin juuri tämän äänteen merkkinä. Luultavasti tätä ääntämistä tavattiin paikoin jo 1500-luvullakin (vrt. yllä s. 175); kuitenkin on syytä päättää että siihen aikaan, jolloin suomen kirjakieli perustettiin, ts ääntäminen oli vielä jotenkin yleinen, sillä eihän muuten voi selittää, että juuri tz, dz merkit valittiin tätä äänneyhdistystä osottamaan. Kuinka luotettavia lienevät ne yllä mainitut tiedon-annot, joiden mukaan ts vielä viime vuosisadalla tavattiin Pohjanmaalla, on vaikea sanoa. VHAEL, joka etupäässä tunsi Pohjanmaan murretta, mainitsee ainakin th (s. o. ϑϑ) äänteen olleen tavattavana „useimmissa murteissa" (ks. yllä s. 174); eiköhän siis Pohjanmaa, jossa nykyään enimmiten tavataan tt, kuulunut tämän äänteen alueesen? Edellä näimme (s. 175) että ϑϑ tavattiin 1600-luvulla

Karkussa, jossa nykyään on tt. Eikä meidän tarvitse etsiä todisteita niinkään vanhalta ajalta, nähdäksemme että *ϑϑ* äänne on lähinnä edeltänyt tt:tä. Wᴀʀᴇʟɪᴜs sanoo Tyrvään pitäjän kertomuksessaan (v. 1853):

„Muutamain ijällisten suusta olen kuullut sen — omituisen ääni-murteen eli kerakkeen, jota — — yleisesti käytetään Ali-satakunnassa, vaikk'ei kirjakielessä ole sillä yksinäistä kirjainta (sitä vastaa *-ts-* kirjakielessä, ja tässä sopinee se merkittää *z*:llä). Tämän vanhuuttain kukaties varsin tavallisen ääni-murteen sialla sanovat nyt kaikki nuoret ja enin puoli vanhojakin *-tt;* esim. *katton, vattaani*, harvoin *kazon, vazaani* (kirjakielessä katson, vatsaani) (Suomi 1854 s. 109).

Tietääkseni on Tyrväästä *ϑϑ* äänne nykyään kokonaan kadonnut. Ja vähän etelämpänä, Huittisissa ja Kauvatsalla, on muuttuminen vielä tänä päivänä tapahtumassa: vanhoilta kuulee *ϑϑ*:n, nuorilta tt:n.

Voimme siis varmuudella päättää että kaikkialla, missä nykyjään tapaamme ts:n edustajana tt:n, äänteenmuutos on tapahtunut *ϑϑ*:n välityksellä. Sitä vastoin ei meillä ole mitään historiallisia todisteita, onko *ϑϑ* välittänyt myöskin ts:ää ja ht:tä tai ts:ää ja ss:ää. Selvää kuitenkin on ett'ei ts yhdessä hyppäyksessä ole voinut muuttua ht:ksi, ja tuskin on mitään luonnollisempaa väliastetta ts:n ja ht:n välillä kuin juuri *ϑϑ*. Siirros ts:stä ss:ään olisi voinut tapahtua suoranaisen assimilatsioonin kautta, mutta on hyvin luultavaa että *ϑϑ* tässäkin on ollut välittäjänä. Tämän johdosta päätämme siis että *ϑϑ* on ollut vanhempana aikana hyvin yleinen melkein koko suomen kielen alueella. Sen muuttuminen tt:ksi, ss:ksi ja ht:ksi on eri alueilla tapahtunut hyvin eri aikoina; varmoja suoranaisia todisteita tt:n, ss:n ja ht:n olemassaolosta meillä ei ole viime vuosisataa aikaisemmalta ajalta, mutta on hyvin luultavaa että ne paikoin olivat syntyneet jo aikaisemmin[1].

[1] V. 1478 tavataan Hauhon keräjäin pöytäkirjassa Mettåi (Hᴀᴜsᴇɴ s. 57), jossa sanassa tt näyttää edustavan ts:ää, koska paitsi muotoja metto, mettäs, murteittain tavataan mehto, messo j. n. e. (Jᴜsʟᴇɴɪᴜs: metzo, metzäs, Sᴄʜʀᴏᴅᴇʀᴜs metzoi), samoin karj. meccо, vir. metsis. Mutta toiselta puolen ei muuten milloinkaan näissä asiakirjoissa ole ts:n sijalla tt, vaan aina tz, dz aivan samojen seutujen nimissä. Tämä seikka on siis jotenkin oudoksuttava ja johtaa ajattelemaan että tässä on joku

Äänteenmuutos ts > ϑϑ on fysiologisesti mitä luonnollisimpia, sillä ϑ on kompromissi t:n ja s:n artikulatsioonista. Se on spirantti niinkuin s, mutta eroaa s:stä siinä, että se syntyy kielen ollessa tasaiseksi levitettynä, niinkuin t:tä äännettäissä, ilman sitä kielen kourunmuodostusta, joka on s:lle omituinen [1]. Minun tekemäini havaintojen mukaan on suomen ϑ postdentaalinen, jommoista ääntämistapaa Juslenius kin kuvaa „Aboa vetus et nova“ teoksessaan („adjungendo superioribus dentibus lingvæ extremum“, ks. yllä s. 174). Sanakirjassaan Juslenius esittää ϑ:n artikulatsioonia interdentaaliseksi („lingva dentibus interposita“); mahdollisesti se on erehdystä tai tarkoittaa individuaalista ääntämistapaa [2].

Siirrokset ϑϑ:sta tt:hen (sulunmuodostuksen kautta) tai ss:ään (kourunmuodostuksen kautta), niin myös ht:hen ovat niinikään fysiologisesti varsin luonnollisia äänteenmuutoksia.

126. Vatjassa edustaa yhteissuomalaista ts:ää avoimen tavuun edellä *t̲s*, alkujaan suljetun edellä *ts*, esim. *me̲tsä*, gen. *metsä̲* | *kutsun*, 3 pers. pl. *ku̲tsuva*d.

127. Virossa edustaa alkuperäistä ts:ää *ts* (vahvennuksen tapahduttua *t̲s*, etelävirossa pitkän tavuuaineksen jäljessä alkujaan suljetun tavuun edellä *dz*). Esim. virP. *me̲ts* metsä, ill. *me̲tsa*, iness. *metsa̲s* (Narvan murt.: *metsä*, ill. *metsä*) | *kitsa̲z*

---

muu selitys etsittävä. Huomioon tulee ottaa virolainen muoto mõtus metso, jota aivan tarkoin vastaa liiv. *mtu̲'ks*. Koska näissä kielissä ei milloinkaan t tai tt edusta alkuperäistä ts:ää, niin ne edellyttäisivät suomalaista vastinetta *metos: *metokse- < metto l. mettoi + kse. Tämän mukaan olisi tt käsitettävä alkuperäiseksi, ja ne muodot, jotka näennäisesti edellyttävät ts:ää selitettävät syntyneiksi kansan-etymologisen nojautumisen kautta metsä (mehtä j. n. e.) sanaan. Siis metso, mehto j. n. e. pro: metto; metsäs, mettäs l. metäs pro: *metos.

[1] Vrt. esim. Vietor, Elemente der phonetik [2], s. 147, Sievers, Phonetik [3], s. 120.

[2] Englannin *th*:sta on myöskin hyvin usein lausuttu se mielipide, että se muka on interdentaalinen äänne, mutta säännöllinen näkyy olevan postdentaalinen ääntämistapa. Ks. Sweet, A handbook of phonetics 110 §; Vietor, Elemente der phonetik 90 §, s. 147; Trautmann, Die sprachlaute, 608 §, s. 200.

ahdas (= suom. kitsas), pl. *kit̲sad* || virE. *mɐt̲s* metsä, in. *mɐtsah* | *väɹ̲ts* veitsi, pl. *väɹdzeʿ*.

128. Liivissä tavataan yleensä *ts* (vahvennustapauksissa *t̲s*), alkujaan seuranneen *i*:n vaikutuksesta *ɟš* (vrt. s:n historiaa). Esim. liivI. *mɪtsa̲'*, L. *mütsa̲'* metsä, ill. *mɪt̲sə* | *vitsa̲'* vitsa, part. *vit̲sə* | *kitsa̲'z* ahdas (= „kitsas"), pl. *kit̲səd* | *vɔɟši̲'b* l. *vɔɟšu̲'b* etsii, inf. *vɔɟ̲šə*. Kahdessa sanassa on *eɹ* diftongin jäljessä *s(š)*: *seɹ̲s* seitsemän | *veɹ̲s* veitsi, pl. *ve̲šid*. Mahdollisesti tämä on äännelaillista edustusta.

129. Vepsässä tavataan myös *ts*, sekä *i*:n (*ɹ*:n) jäljessä *ɟš* (vrt. s:n historiaa). Murteittain on *t* pitkä aivan samoissa murteissa ja tapauksissa, joissa muuten pitkiä klusiileja tavataan; esim. *mets* l. *met̲s* metsä, part. sg. ja nom. pl. *metsad* | *ots* l. *ot̲s* otsa, part. sg. ja nom. pl. *otsad* | *etsin* etsin, *etsib* l. *et̲sib* etsii | *patsaz* l. *pat̲saz* patsas, pl. *patshad* || *veɹɟš* veitsi, pl. *veɹɟšed*. Vrt. 56 §, s. 50 ja seur.

130. Karjalassa ja aunuksessa edustaa alkuperäistä ts:ää *ɟ̲š* (= čč) avoimen ja *ɟš* (č) alkujaan suljetun tavuun edellä (vrt. s:n kehittymisestä š:ksi karjalan kielessä s:n historiaa). Esim. karj. meččä, aun. meččü (s. o. *meɟ̲šä*, *meɟ̲šü*), gen. mečän (s. o. *meɟšän*) | karj. vačča, aun. vačču vatsa, gen. vačan | kačon katson, kaččou katsoo.

Lisäys vokaalienvälisen ts:n (ks:n) historiaan.

Ts (*ks*) pääkorottoman tavuun (*i*:n) jäljessä.

131. Seuraavassa mainitsemme ryhmän perin vaikeita kysymyksiä, joita emme voi täysin tyydyttävästi selittää. Selvyyden vuoksi käsittelemme tässä eri sanaryhmiä erikseen.

a. itse-loppuisia denominaaliverbejä.

Näitä tapaamme kaikissa muissa suomalaisissa kielissä, paitsi liivissä, sellaisina, että niissä esiintyy edellä esitetyn alkuperäisen ts:n säännölliset vastineet. Esim. suom. tarvitsen: tarviϑϑen, tarviϑen, tarvissen, tarvisen, tarvihten, tarvihen, tarviten, tarvitten; 3 pers. tarviϑϑee, tarvissee l. tarvissoo, tar-

vittee, tarvihtoo [1] | taritsen | karhitsen | vallitsen | huomaitsen | havaitsen | haravoitsen | hopeoitsen | ikävöitsen || karj. tarvičen: 3 pers. tarviččou (s. o. *tarviɹšen: tarviɹšov*) | taričen | kaupičen | kozičen | emännoičen || aun. tarvičen: 3 pers. tarviččou(bi) | kazakoičen palvelen renkinä || veps. *taŕiɹšen* taritsen | *kožiɹšen* kosin | *pakiɹšen* kerjään | *homoɹɹšen* huomaitsen | *kelikeɹɹšen* lihtaan || vatj. *imotsan* himoitsen, inf. *imo̲tsa* | *valitsan* valitsen | *savitsan: kana*d *savi̲tsava*d kuopivat | *kukitsa*b kukkii || vir. taŕvitsen | kaubitsen | pezitseb pesii | valitsen | sepitsen „schmieden“ | himutsen himoitsen.

Tästä yhteydestä, jota kaikki muut kielet osottavat, tekee liivin kieli poikkeuksen. Siinä ilmestyy nimittäin näitä vastaavissa sanoissa ts:n sijalla *kš*. Esim. *ko̲pikšəb* = kaupitsee | *keŕi̯'kšəb* = keritsee | *va̲l'ikšəb* = vallitsee | *svodi̯'kšəd* käypi sotaa | *ke'd̲rikšəb* kehrää (kehrävarrella). Tähän varmaankin kuuluvat myöskin semmoiset sanat kuin *kadi̯'kšəb* kadehtii (vrt. vir. kaetsema beneiden) | *e̲drikšəb* kukkii | *vērbikšəb* kehrää (vrt. lätt. we'hrpt) | *ali̯'kšəb* pilkkaa (yhteydessä ala sanan kanssa, vai = vir. halatsema „bedauern“?).

Me palaamme lopuksi vielä kysymykseen, miten tässä äännelaillinen suhde on käsitettävä.

b. ise-loppuisia kontinuatiiviverbejä, jotka enimmäkseen ovat onomatopoieettista laatua, esim. suom. värisen | vapisen | pakisen | nurisen | napisen | jyrisee. Vanhemmassa kirjakielessä tavataan näitä itze-loppuisina. Agricolalla tavataan esimerkiksi napitzit Joh. 6: 41, Marc. 14: 5 (samoin Juustenilla Me. H III b), wapitzi Marc. 5: 31, mutta samalla kuitenkin myös esim. cumiseuilla, kymiseuille Ps. 130.

Useimmissa muissa kielissä on puheen-alaisilla verbeillä loppu, joka vastaa suomen ise-loppua. Esim. karj. pagizen puhun | värizen | mögizen || aun. pagizen | jürizöu | kurizou kurisee (sammakko) || veps. *paǵižen* puhun || vatj. *järize*b järisee, pl. *järizevä*d | *värizen* värisen | *elize*b helisee || vir. väri-

[1] Lyhyyden vuoksi mainitaan seuraavassa verbeistä ainoastaan *ts*:llinen muoto. Muut *ts*:n edustajat ovat tähän sovitettavat edellisen mukaan.

sen (*värizen*) | kõliseb (*kəlizeb*) | murisen | heliseb | kiliseb | nurisen. — Virossa mainitsee Wiedemann kuitenkin myös semmoisia esimerkkejä, joissa on ts, esim. väritsema = värisema | käritsema „lärmen“ | soritsema „rauschen“.

Liivin kielessä näyttää olevan näitä vastaamassa semmoisia verbejä, joissa esiintyy *kš*, esim. *nuŕi'kšəb* nurisee | *uŕi'kšəb* murisee | *iŕi'kšəb* hirnuu | *käŕi'kšəb* meluaa (vrt. vir. käritsema) | *läli'kšəb* lepertää (lapsi) | *läŕi'kšəb* räkättää, meluaa | *loŕi'kšəb* loruaa, lorisee | *buli'kšəb* ruiskuaa (vedestä), pulittaa | *goŕi'kšəb* korisee. Tähän kuulunevat myös: *vɹedi'kšəb* vetäytyy | *ɨŕikšəb*, *üŕikšəb* hieroutuu | *uńi'kšəb* unissa murisee (koirasta), vrt. vir. unitsema (unistama) „im traume sprechen“, unisema „entshlafen“. — Tämän rinnalla tavataan kuitenkin muutamia semmoisia verbejä kuin *veŕ'žəb* värisee | liivl. *miŕ'žəb*, liivL. *müŕ'žəb*, murisee | liivl. *niŕ'žəb*, liivL. *nüŕ'žəb* närisee | liivl. *diŕ'žəb*, liivL. *düŕ'žəb* tärisee. Kieltämätöntä on että esim. liiv. *veŕ'žəb* aivan äännelaillisesti vastaisi suomen sanaa värisee, jos ne yhtä alkuperää olisivat.

Olemme tässä vain maininneet tosiasioita, alempana palaamme vielä tähän kysymykseen.

c. isi-, ksi-loppuinen konditsionaali.

Yhteydessä edellisen kanssa otettakoon tässä puheeksi konditsionaali, joka nähtävästi on imperfekti erästä deverbaali-johtomuotoa (ise-, kse-loppuista). Tässä suhteessa jakautuvat suomalaiset kielet kahteen ryhmään, joista toiseen kuuluu suomi, karjala, aunus, vepsä, vatja [1] ja toiseen viro ja liivi. Edellisessä ryhmässä tavataan muodostus, joka palautuu aikaisempaan isi-loppuiseen. Esim. suom. saisin | antaisin, murt. antasin, annasin (lounaismurteessa ja rajamurteessa, annaisin myös vanhemmassa kirjallisuudessa) | antaśin (itäs.), antaasin (Etelä-Pohjanmaalta) || karj. mäńizin | tüöndäzin | šaizin l. šoazin saisin || aun. tuĺizin | andazin | soaźin || veps. *andɔɹžin* antaisin | *tuĺižin* (*tu-*

[1] Katsoen vatjalaisten konditsionaalien foneettisiin tuntomerkkeihin, olen sitä mieltä, että vatja alkujaan tässä suhteessa on pitänyt yhtä viron ja liivin kanssa, sekä ainoastaan lainan kautta saanut nykyiset muotonsa. Vrt. vokaalioppia.

ɔɫɐɹžiń, *tuɔɫɪɹžiń*) tulisin || vatj. *ɟšüsü̱sin* kysyisin | *ɔɫukɐ̱sin* lukisin | *nülɟši̱sin* nylkisin | (*seɹse̱sin* söisin, *leɹse̱sin* löisin). Jälkimäisen kieliryhmän muodoissa tavataan sitä vastoin ks ilman edellä käypää i:tä: liiv. *sa̱ks* saisin, saisi | *paṉks* panisin | *a̱ndaks* antaisin | *ma'g̱əks* makaisi || virP. *pane̱ksin* panisin | *aṉa̱ksin* antaisin | *saaksin* saisin || virE. *aṉa̱zi*ᶜ antaisin j. n. e. (kaikissa persoonissa) | *küṯä̱zi*ᶜ lämmittäisin | *sa̱zi*ᶜ saisin | *to̱zi*ᶜ toisin (virE. *z* < ks, vrt. yllä 116 §, s. 162). Suomeen rajoittuvissa murteissa, rantamurteessa ja Narvan murteessa, tavataan omituisia iksi-loppuisia muotoja (ilman „pehmennystä" edellisessä tavuussa); esimm. rantamurteesta: *saɹksin* | *söɹksin* | *oliksin* (*olisin*), 3 p. *olis* | *tuliksin*, 3 p. *tuliks* | *meniksin* | *andaksin* || Narvan murt.: *pesiksin* | *tuliksin* | *oliksin*, 3 p. *oliks* | *tahtoksin*.

Alempana palaamme vielä tähän asiaan.

d. ise- (inen-)loppuisia nomineja.

Hämärä ja omituinen on suomen ise-loppuisten vartaloiden ynnä niiden inen-loppuisen nominatiivin suhde. Tätä suhdetta ovat eri miehet koettaneet eri tavoin valaista [1]. Tämän suhteen selittäminen ei kuulu tähän, ja sitä paitsi allekirjoittanut toistaiseksi vieläkin pitää omaa antamaansa selitystä pääkohdissaan luonnollisimpana niistä, joita tähän asti on annettu. Se mikä on varma, on se, että aivan vastaava suhde nominatiivin ja muiden sijojen välillä jo yhteissuomessa on ollut olemassa. Esimerkiksi mainittakoon ainoastaan sana suom. nainen: pl. naiset | karj. naińe: pl. naizet | aun. naine: pl. naized | veps. *naɹńe:* pl. *naɹžed* | vatj. *naɹnɐ*: pl. *naɹzɐd* | vir. naene l. naine: pl. naezed, naized | liiv. *naɹ̱:* pl. *naɹ̱st*, gen. sg. *naɹ̱z*. Liivissä nom. *naɹ̱* edellyttää varmaan alkuperäisempää *nain, jommoinen

---

[1] Ahlqvist, SKR. 113 §, s. 62; Genetz, Kirjallinen Kuukauslehti 1877, s. 77; A. Ludvig, Ueber die nominativbildung -nen im finnischen (-ne im ehstnischen) von nominalstämmen auf -se (-si), Sitzungsberichte der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften $18^{28}/_{1}84$; Budenz, Ugor alaktan I, s. 239, jossa oletetaan kehitystä *kalakse- > *kalańze-n > *kalańhen > *kalanjen > kalajnen l. kalańe, siis aivan kuulumattomia äänteenmuutoksia; Setälä, Suomal.-ugril. seuran aikak. III, s. 133 ja seur.

muoto SJÖGREN-WIEDEMANNin mukaan tavattiinkin Liivinmaan poiskuolleessa murteessa (vrt. nasaalien historiaa). Nominatiivi on kuitenkin tällä kertaa jätettävä sikseen ja puhuttava vain muista muodoista, jotka tähän kuuluvat.

Suomessa on tätä nykyä isemuodostus yleinen, esim. naiset | punaiset (tav. punaset, Etelä-Pohjanm. punaaset < punaiset) | omaiset (< omahiset) | yhteiset (< yhtehiset). Ett'ei kuitenkaan asian laita ole alkujaan ollut tämmöinen, se näkyy sekä murteissa tavattavista muodoista että vanhemmasta kirjakielestä. Länsimurteen alalla ovat jotenkin tavalliset semmoiset muodot kuin: semmottia, kummottia, joita käytetään semmosia, kummosia muotojen rinnalla (Lounais-Suomessa Halikossa, esim. simmonev, gen. simmosev l. simmotev, tämmönev, gen. tämmösev l. tämmötev, TOIVONEN, Halikon k., Suomi III, 2, s. 160). Isolta-Joelta Etelä-Pohjanmaalta mainitaan: sellaatten, tälläätten, tämmööttestä, tuommoottes (ALMBERG, Suomi II, 8, s. 113). Lisäksi tulevat tähän Etelä-Pohjanmaan hinen-loppuisten sanojen muodot semmoiset kuin: jokahittellen, omahittensa, yhtehitten, kaulahittet (AMINOFF, Suomi II, 9, s. 256). Tietysti on epäilemätöntä että tämä suljetussa tavuussa yleensä lyhenemätön pitkä t on aikaisemman ts:n edustaja. Tämän kanssa yhteydessä mainittakoon että kaikissa murteissa tavataan ts:n säännölliset edustajat suitset ja päitset sanojen vastineissa, jotka sanat varmaankin ovat katsottavat tähän kuuluviksi. — Vanhemmassa kirjakielessä tavataan muotoja, joissa tämän sijalla kirjoitetaan tz (dz). Niin AGRICOLALLA: iocahitzelle | omahitzens | werdahitzexi | nisähitzet rintalapset || iocaitzen | mieleitzes | wertaitzeni | wihileitzit | pellauaitzi We. 84 b. MARTILLA: iocaitzen K. 3. JUUSTENILLA iocaitzest Me. J II b, iocaitzen G IV b. FINNOLLA: ycteidzen | iocaidzen. LJUNGO TUOMAANPOJALLA: iocahitzen K. 4 | siahetzen K. 7 | yhtehitzestä K. 4 | yhteheitzen | ikähäitzet | omahitzelle. SOROLAISELLA iocaitzen | yhteitzes | yxikerraitzen. Raam. v. 1642: jocaidzen, jocaidzelle. Näiden rinnalla tavataan semmoisia esimerkkejä kuin esim. AGRICOLALLA mailmaisen | vlconcullasus | syndiset | caltaisexi | cunnialisesta | wiholisexi | inhimisen | teudhelisesta; JUUSTENILLA: tuliset | wiholises j. n. e.

Jos katsomme niitä tapauksia, joissa ts tai sen edustajat nykyisessä tai vanhemmassa kielessä esiintyvät, niin huomaamme että niitä tavataan: 1) pääkorollisen tavuun jäljessä, nk. suitset, päitset; tähän kai kuuluvat semmottet, tällaattet, jotka ovat oikeastaan liittosyntyisiä sanoja ja joissa siis jälkiosa alkujaan on ollut itsenäinen; — 2) alkuperäisen sivukorollisen tavuun jäljessä, niinkuin on laita melkein kaikissa niissä esimerkeissä, jotka yllä mainittiin; semmoiset muodot kuin iocaitzen, mieleitzes j. n. e. eivät todista tätä vastaan, sillä niissä on aikaisemmin i:n edellä ollut h (nk. näkyy muodoista iocahitzelle, werdahitzexi) ja siis tz seurannut sivukorollista tavuuta. Alkujaan korottoman tavuun jäljessä tz:aa vanhassa kielessä perin harvoin tavataan (yxikerraitzen) ja niiden rinnalla aina tavallisemmin käytetään s:llisiä muotoja. Silminnähtävästi on tässä asiassa korolla ollut tehtävä, jonka analogia jo aikaisin on tasoittanut [1].

Karjalassa ja aunuksessa tavataan aina ize loppu kaikissa tapauksissa ja asemissa esim. endizet | ildazet | nälgähizet | mielehizet. — Suomen suitset ja päitset sanoja vastaavat sanat kuuluvat kuitenkin aun. suiċet, karj. päičet.

Vepsässä on tämän murteen lakien mukaan tällä sijalla *ɹže*, esim. *naɹžed* naiset | *aɹ̓vɹžed* vanttuut | *hob̓edvɹžed* hopeaiset; joskus tavataan *še* sisäheiton tapahduttua ja alkuperäisen puheäänettömän *š*:n tai *h*:n jouduttua sen edelle, esim. *ku̱šed* kuusiset: nom. *ku̱źńe* | *tošed*, *tohšed* tuohiset: nom. *tohńe* | *ab̓idašed*, *ab̓idahšed* surumieliset, nom. *ab̓idahńe*. — Jälkinä toisenlaisesta suhteesta ovat varmaankin *suɹɹ̓šed* l. *sɪɹɹ̓šed* suitset | *ehtkɐɹɹ̱̓šeɹ̓* iltaisella (toisessa murteessa: *ehtkɪɹžu̱*). — Epävarmaa on, kuuluvatko tähän semmoiset jossakin määrin epäselvät muodot kuin vepsE. *mugoɹɹ̓šed* semmoiset (nom. sg. *mugoɹ*, *mugoɹńe*, *mugoɹt̓e*), vepsÄ. *mugɐɹɹ̱̓šed* (nom. sg. *mugɐɹt̓e*) | vepsE. *ńiggoɹɹ̓šed* semmoiset (nom. sg. *ńiggoɹt̓e*) || *ṕiɹ̱̓šed*

---

[1] Toisenlaista syytä olettaa Aminoff *hitse*-loppuisissa sanoissa (Suomi II, 9 s. 258), että nim. *ts* säilyi *s*:ksi muuttumatta, jotta kartettaisiin kahden peräkkäisen tavuun *s*:llä alkamista ($h < s$). Tämä selitys ei ole kielihistoriallisiin oloihin katsoen hyväksyttävä.

pituiset (nom. sg. vepsE. *ṕiṯe*, Ä. *ṕiṯв*) | vepsE. *kahtвvuɹṯšed* kahdenlaiset (nom. sg, *kahtвvuɹṯв*).

Vatjassa on yleensä *z*:llinen tai *s*:llinen muodostus käytännössä, esim. *ravtвzвd* rautaiset: nom. *ravtвn* | *opвzвd* hevoset, nom. *opвn* | *kвrvвḻizвd* liinat („korvalliset"), part. *-ḻisia*, nom. sg. *kвrvвḻin*. — Muutamissa eri muodostuksissa esiintyy *ts*, nk. *süämetsed* keuhkot | *tühɹetse* vyötärö | *aɹlвtsв* vantus.

Virossa on z:llinen eli s:llinen muodostus yleinen, varsinkin pohjoisvirossa, esim. *obuzed* hevoset | *sulazed*[1] palvelijat („sulhaset"), virE. *sulazвᶜ*. Tämän ohessa tavataan ts:llisiä muotoja pohjoisvirossa jotenkin harvoin, nk. gen. äkitsed l. äkised, nom. äkine äkillinen | sarnatsed: nom. sarnane kaltainen | näľjatsed: nom. näľjane nälkäinen (Wiedemann EGr. s. 400). Etelävirossa sitävastoin on ts:llinen muodostus jotenkin tavallinen; valitettavasti ei minulla tästä asiasta ole laveampia muistiinpanoja, vaan minun kokemukseni mukaan eivät Wiedemannin antamat säännöt (Werroehstn. s. 32) pidä paikkaansa. Minulla on muistiin kirjoitettuna *luɹtsвᶜ* luiset, nom. *luɹnв* | *unitsвᶜ* uniset, nom. *uninв* | *päälmätseᶜ* päälimäiset | *edimätseᶜ* ensimäiset. Ei siis näistäkään esimerkeistä päättäen pidä paikkaansa Wiedemannin sääntö, että ts:llisiä muotoja käytetään vain korottoman penultiman jäljessä. Myöskin tavataan ts aina semmoisissa muodoissa kuin kihljatseᶜ (kihtlitseᶜ, kihtlatseᶜ) kihlajaiset, riśtitseᶜ, riśtjatseᶜ (riśtketseᶜ) ristiäiset j. n. e., joissa ei ts myöskään seuraa korotonta, vaan sivukorollista tavuuta. — Semmoiset mucdot kuin velitseᶜ l. velidzeᶜ veljekset, pojatseᶜ l. pojadzeᶜ lienevät analogian kautta näiden kaltaisiksi siirtyneet. — Koko viron kielen alueella tavataan ts sanassa päitsed (virE. päitseᶜ) päitset; samoin virE. suitseᶜ.

---

[1] Wiedemann kirjoittaa pohjoisvirossa korottoman tavuun jäljessä *s*:n, korollisen jäljessä *z*:n, esim. *sulased, armulized*. Onko tähän mitään perustusta en voi sanoa; minun huomioni eivät ainakaan pidä sen kanssa yhtä eivätkä myös Hurtin, ks. Die estn. nomina auf -ne purum, s. 156. Vrt. myös Ahrens, Gramm. d. ehstn. sprache [2], I, s. 14.

Liivissä tavataan ainoastaan *z*:llistä, *s*:llistä muodostusta, esim. *naɹz* naisen, nom. pl. *naɹst:* nom. sg. *naɹ* | *puni'z* punaisen, nom. pl. *puni'ist:* nom. sg. *puni'i* | *ibi'z* l. *übi'z* hevosen, nom. pl. *i'bist*, *ü'bist*: nom. sg. *i'bi*, *ü'bi* | *viliz* villaisen, nom. pl. *vilist:* nom. sg. *vili.*

e. N. s. prolatiivimuotoja.

Omituisia ja hämäriä ovat olleet suomen kielen n. s. prolatiivimuodot, s. o. oikeastaan adverbiryhmä, joka on korotettu erityiseksi kaasusmuodostukseksi, ja vanhemmat kieliopin tekijät katsoivat oikeudekseen rohkeasti muodostella sitä kaikenmoisista sanoista. Toiselta puolen on asiaa epäilemättä sekoitettu sen kautta, että tähän ryhmään on mätetty kaikenmoisia adverbeja, joilla varmaan ei ole tämän muodostuksen kanssa mitään tekemistä.

Suomen nykyinen kirjakieli käyttää tätä muodostusta tse-(itse-)loppuisena, nk. maitse, meritse, ohitse, sivutse, perustuen tässä vanhaan traditsiooniin. Yksi varmaan tähän kuuluva sana on tsi-loppuinen: paitsi. Vanhemmasa kirjakielessä kirjoitettiin prolatiivisten partikkelien loppuna tze (itze) elikkä tzen (itzen), esim. AGRICOLAlla lepitze ja lepitzen, ylitzen, MARTILLA ylitzen. Kieliopin kirjoittajista kirjoittaa PETRÆUS (cap. XII) keskitze, läpitze, editze, siwuitze; MARTINIUS: keskidze, läpidze, edidze, siwuidze; VHAEL: siwuitze, keskitze, taatze. — Nykyisissä murteissa tavataan yleensä semmoisia edustuksia, jotka viittaavat takaisin alkuperäiseen ts:ään. Viimeisenä vokaalina tavataan e, toisinaan myös i sekä loppuäänteenä joko n. s. „aspiratsiooni“ tai n. Mainittakoon tässä joiltakuilta paikoilta vain muutamia esimerkkejä: länsimurteen alalla yleisesti sivutte^{c} | ohitte^{c} (lounaismurt. ohitte^{v}) || paitti || Etelä-Pohjanmaalla: sivutte^{c} | peräätte^{c} | alaatte^{c} || Kemin murt.: maitti, suitti || Koill. Sat. (Ätsäristä) pohjate^{c} | sivute^{c} | nurkati^{c} || Savon murteessa: nenäte^{c} l. nenäti^{c} | nurkate^{c} l. nurkati^{c} | nurkite^{c} | taate^{c} l. taati^{c} | ylite^{c} (ks. GROTENFELT Suomi II, 12, s. 358, BRAX, Suomi III, 3, s. 240); samanlaisia muotoja mainitaan REIJOSEN Nurmeksen murteen tutkimuksessa) || Parikkalasta: maihte l. maihen | vesihte l. vesihen | sivuhte l. sivuhen || Pälkjärveltä: piällihe^{c} | maihe^{c} | päihti || Jääskestä: päisse j. n. e.

Inkeroismurteesta mainitaan maitsek l. maitse, meritsek l. meritse.

Karjalassa ja aunuksessa on vastaavan muotoryhmän loppuna *ʃši*, *ʃši* (čči, či). Esim. karj. maičči (s. o. *maʃʃši*), toačči taatse | külličči l. küličči ohitse (oik. „kyljitse“) || aun. rannoičči | peräčči | üličči | toači taatse | erähičči l. erähiči kerran. Vepsässä tavataan sama pääte *ʃši*, esim. *kesʹkeʃši* keskitse | *śiŕiʃši* ohitse | *päliʃši* päälitse.

Viron kielessä on eräs tse- l. tsi-loppuinen adverbiryhmä, joka näyttää kuuluvan tämän kanssa yhteen, vaikk'ei merkitys ole ihan samanlainen, esim. käzitse l. käzitsi käsin | jalutsi jaloin | küüzitse kynsin | silmitsi l. silmatse silmin nähden | õietse oikeanaan | alatse l. alatsi alle, alas | ületse l. ületsi | tagatse l. tagatsi takaisin.

Yhteen näiden kanssa ovat vanhemmat tutkijat (esim. Ahlqvist, SKR. 174 §, s. 111, Genetz, Kielioppi [1], [2] 94 §, KarjK. s. 245, AunK., s. 183) lukeneet erään adverbiryhmän, jolla Suomessa on päätteenä ten, esim. täten, miten, muuten, enimmiten, murt. te[c] esim. parraete[c] (ks. Grotenfelt, Suomi II, 12, s. 324). Sitä tavataan jo Agricolallakin esim. herraten herrojen tavoin, hebreiten heprean kielellä. Tähän kuuluvia adverbeja on myös karjalassa, aunuksessa ja vepsässä, esim. karj. muiten, vanhemmaten || aun. muiten muuten | pohjaten perinpohjin | parahite, -tteh parhaiten || veps. *muʃte*. Virossa kuulunevat tähän, ainakin osittain, ti-, te-loppuiset adverbit (jotka kuitenkin suureksi osaksi äännelaillisesti vastaavat suomen ttain-loppuisia partikkeleita), esim. eziti l. ezite | kõverite vääräin | paremite paremmiten. Jos kohta ei näiden adverbien merkitys — vaikka se kyllä on toisenlainen — panisikaan varsinaisia esteitä näiden adverbien yhdistämiselle prolatiiviryhmään, niin ovat kuitenkin foneettiset vaikeudet voittamattomat. Niin me esimerkiksi karjalassa, aunuksessa ja vepsässä näimme prolatiiveissa ts:n edustajana *ʃš*:n, näissä adverbeissa sitä vastoin t:n, joka ei näissä kielissä milloinkaan edusta alkuperäistä ts:ää. Suomessa kyllä useissa murteissa foneettisista syistä saattavat molemmat muotoryhmät tulla jotenkin yhdenlaisiksi, mutta useimmiten ne kuitenkin ovat aivan jyrkästi erotet-

tuina. Huomattakoon esim. AGRICOLAlla: herraten, mutta lepitze, lepitzen | Etelä Pohj.: parahite^{c}, enämmiten, mutta: sivuutte^{c} | Jääskessä: päisse, mutta: muite^{c} | Pälkjärvellä: maihe, mutta: paraiten | Nurmeksessa: nurkati^{c}, nurkite^{c}: mutta mitenkä, jotenni^{c}. Silminnähtävä on että ten-ryhmä on kokonaan toista alkuperää eikä oikeastaan ollenkaan tähän kuuluva, jos kohta onkin osittain prolatiivipartikkeleihin sekaantunut [1].

Kysymys tällä kertaa on vain: mitä oikeastaan on prolatiivimuotojen loppu? Huomioon on otettava ensinnäkin että suomessa semmoiset adverbit kuin maisin ja merisin merkitsevät samaa kuin maitse ja meritse. Inkeroismurteessa niin-ikään sanotaan sekä maizen, merizen että maizin, merizin samassa merkinnössä kuin maitsek, meritsek. Mitä tulee yllämainittuihin virolaisiin tse-, tsi-loppuisiin muotoihin, niin ei juuri voi olla epäilystäkään niiden yhteydestä tse-, se-loppuisten nominien kanssa; niin käytetäänkin se-, si-loppuisia muotoja näiden rinnalla (esim. alase, alasi, tagasi j. n. e.). Huomata tulee muuten lisäksi että prolatiivipartikkeleissa ts:n edellä enimmiten esiintyvä i tai i:n edustaja ei suinkaan ole ylipäänsä käsitettävä pluraaliseksi. Sitä todistavat varmaan esim. semmoiset eteläpohjalaiset muodot kuin peräätte^{c} < *peräitsek (plur.-muoto olisi tietysti: peritse); semmoiset muodot kuin suom. nurkite^{c}, aun. rannoičči näkyvätkin olevan monikon muotojen analogian mukaan muodostuneet. Kaiken tämän johdosta ansaitsee suuressa määrin huomiota se JULIUS KROHNin lausuma ajatus (Viron kielioppi s. 162), että prolatiivipartikkelit oikeastaan ovat itse-(ise-)lop-

[1] GENETZ, Virittäjä II, s. 168, näkyy ruvenneen epäilemään entistä kantaansa, ei tosin äänteellisistä syistä, vaan merkityksen vuoksi, niin että hän on nyt taipuvainen erottamaan *ten*-loppuiset muodot prolatiiveista, mutta tekee toisen yhtä suuren virheen viedessään ne ilman muuta yhteen *ttain*-loppuisten kanssa, äänteellistä suhdetta vähimmälläkään tavalla selittämättä. Vielä rohkeampaa ja vähemmin perustettua on se, että hän kumpaakin päätettä johtaa *tavoin* sanasta. — Kun tämä lähetetään kirjapainoon, olen saanut tilaisuuden nähdä GENETZin „Suomen partikkelimuodot", jossa samaa selitystapaa on vielä laveammalle ulotettu (s. 145 ja seur.); en ole muuten sen johdosta tässä enkä seuraavassa katsonut tarpeelliseksi mitään muuttaa.

puisten nominien sijamuotoja. Tällöin olisivat tietysti itse-(te^{c}-j. n. e.)loppuiset muodot käsitettävät yksiköllisiksi, ne taas, joissa i on viimeisenä vokaalina (tsi, ti^{c}, *ješi* j. n. e.), monikollisiksi. Kysymys on vain, mikä kaasuspääte tässä olisi vartaloon liittynyt. Katsoen siihen että prolatiivimuotoja usein tavataan n-loppuisina, olisi tietysti lähintä ajatella instruktiivia, niinkuin KROHN on tehnyt, sekä selittää tuo suuri muotojen lopussa tavattava horjuvaisuus vain seuraukseksi lausefoneettisista suhteista, joista myöhemmin tulee puhetta. Tärkeä asia kuitenkin on, että inkeroismurteessa tavataan k-loppuisia prolatiivimuodostuksia sekä suomessa niin usein n. s. aspiratsiooniin loppuvia. Minun käsittääkseni on luultavinta että tässä on kaksi eri muodostusta sekautunut yhteen: toiselta puolen instruktiivi ja toiselta puolen yleisemmin k-loppuinen latiivi (prolatiivi, vrt. mord. ga-loppuisia prolatiiveja); mahdollisesti on vielä muita kontaminatsiooneja tapahtunut. Että prolatiivin lopun ts äänne on joutunut toisen käsittelyn alaiseksi kuin ts muuten ise-loppuisissa sanoissa, olisi käsitettävä riippuvaksi siitä, että koko tämä muotoryhmä on saanut alkunsa tyyppimuodoista, joissa ts tai sen edustaja on äännelaillinen.

Myöskin on prolatiiveihin luettu useita i-loppuisia adverbeja, nk. li^{c}-, lik-, li-loppuiset (esim. suom. kukali^{c}, mikäli^{c} l. mikäli, ink. kukkaalik, mikkäälik, karj. sigäli, veps. *sigali*, *nakali* j. n. e.), samoin myös semmoisia kuin ympäri = ink. ümpärik, karj. aun. ümbäri, -ŕi j. n. e. | yli = karj. üli, liiv. *ül'* | ohi j. n. e. (ks. GENETZ, KarjK. s. 242, Kielioppi ^{2}, 94 §, 2, f). Koska näiden rinnalla tavataan itse-loppuisia (esim. ink. kugalitse, suom. ylitse, ohitse j. n. e.), on ajateltu että itse(k) olisi lyhennyt niin, ett'ei siitä olisi jäänyt jäljelle muuta kuin n. s. „aspiratsiooni“ tai ei mitään. Tämmöinen oletus on kuitenkin äänteellisistä syistä aivan mahdoton. Sitä varten täytyisi olettaa: 1) että prolatiivin loppukonsonantti olisi kadonnut, 2) että loppuvokaali samoin olisi kadonnut, ja 3) että olisi tapahtunut äänteenmuutos ts $>$ (k). Ja kaiken tämän olisi täytynyt tapahtua jo yhteissuomalaisena aikana. Kosk'ei yksikään näistä äänteenmuutoksista ole oletettava yhteissuomalaisena aikana, vielä vähemmin todistettava, ovat tämmöiset partikkelit kokonaan erotettavat itse-

loppuisista prolatiiveista. Ne ovat varmaankin osittain alkuperäisesti k-loppuisia (vrt. alemp.), osittain muita.

f. Muuten kuin näissä tapauksissa ja muuten kuin alkuperäisen i:n jäljessä ts ja sen edustajat ani harvoin esiintyvät. Kuitenkin on eräs omituinen johtomuoto, joka tavataan kolmessa itäisessä kielessä, karjalassa, aunuksessa ja vepsässä, ja jonka loppuna on karj. *ʇša*, *ʇšu* (*ʇšime-*), aun. *ʇšu* (gen. *ʇša* l. *ʇšu*), *ʇše-*, *ʇši*, veps. *ʇš* (g. *ʇšu*). Esim. karj. pahačču käärme | vaškičča vaskikäärme | illačču iltanen | taglačin taulakääpä || aun. ruskičču tuhkarokko (gen. -čan) | emäčču naaras (gen.-čün) | ehtäčel iltasella | päiväčči päiväkautinen vierailu | vüöčin suolivyö || veps. *vaškiʇš* vaskikäärme (g. *-ʇšun*) | *paskaʇš* varpunen (g. *-ʇšun*) | *ruškiʇš* tuhkarokko | tähän kuulunee ehkä myös oikeastaan: *ehtkəʇšel* iltaisella (vrt. aun. ehtäčel, karj. illačulla iltasella). Lainana karjalan kielestä näkyvät tämmöiset sanat kulkeneen suomen itämurteenkin piiriin, esim. toratsu, ämmätsy (Varonen, Tohmajärv., Pälkjärv. ja Kiteen murt.; Könösen mukaan „muljeerattu ʦ, ks. Pälkijärv. kielimurt., Aarni II, s. 14). Että ne ovat uusia lainoja näkyy siitä, että niissä ts on käsitelty samoin kuin ч uusissa venäläisissä lainasanoissa (piʦka = спичка, muuten ts > ht, esim. Ruohti). — Suomessa tällainen pääte on muuten vieras, joll'ei tähän kuuluviksi katsottaisi semmoisia kuin karitsa, kammitsa (paikannimi Kauvatsa). — Virossa on eräs ts-muodostus varsinkin etelävirossa hyvin tavallinen; esim. päits laukki (g. päitse) | jalats jalkine (g. jalatse) | peaʦs pääpuoli (g. peaʦsi) | näläʦs (virE.) „hungerleider" (g. näläʦsi) | põkaʦs puskeileva | kükits kykkijä (g. kükitsa) | vilets viheliäinen (g. viletsa).

Viimeksimainituista virolaisista sanoista tuntuvat monet siltä kuin ne olisivat semmoisia tse-loppuisten sanojen nominatiiveja, jotka ovat abstraheeratut analogisesti muista sijoista (vrt. vatj. *ałətsə* yllä s. 186).

Luultavasti ovat muutkin edellä puheenaolleet sanat jonkinlaisessa yhteydessä itse-(ise-)loppuisten nominien kanssa, jos kohta näiden keskinäinen suhde on epäselvä. Tässäkin olisi ajateltava jonkinlaista muodostusta äännelaillisesti syntyneiden tyyppimuotojen mukaan.

132. Edellä esitetyt seikat ovat oikeastaan ryhmä kysymysmerkkejä, joille ainoana vastauksena on: non liquet. Seuraavassa vain muutamia viittauksia niihin seikkoihin, jotka näyttävät osottavan äännelakien kulkua.

BUDENZ olettaa rohkeasti äänteenmuutoksen ks > js (Ugor alaktan, I, sivv. 72, 235), jonka mukaan suorastaan: kalakse- > kalaise-, *andaksi > antaisi, *nuolakse- > nuolaise-. Viimeinen esimerkki katoo sen johdosta, mitä yllä on sanottu (s. 136): ensimäinen tuntuu aivan mahdottomalta (miten siinä tapauksessa selittäisi esim. että i yleensä esiintyy ts:nkin edessä, jota BUDENZ pitää ks:n muunnoksena?), ja silloin ei ole mahdollisuutta pitää kiinni myöskään kahden konditsionaaliryhmän välittömästä yhteydestä.

Katsoen ensinnäkin siihen että itse- j. n. e. loppuisia verbejä liivissä edustavat *ikš*-loppuiset, saisimme syytä päättää että i:n jäljessä — sanan ensi tavuuta edempänä varmaankin — ks on muuttunut ts:ksi semmoisena aikana, jona suomalaiset kielet ovat olleet lähemmässä keskinäisessä yhteydessä kuin nykyjään, kuitenkin niin, että liivin kieli on ollut poistuneena tämän äännelain vaikutuksen piiristä. Tässä tapauksessa olisi oletettava että ks mon. translatiivissa ja refleksiiviverbeissä perustuisi systeemipakkoon (ks. TuM. s. 150). Mutta täytyy myöntää ett'ei ole aivan mahdotonta myöskin ajatella liivin kielessä päinvastaista kehitystä, niin että ts olisi alkuperäinen.

Jos taas katsomme ise-loppuisia nomineja, niin ei meillä ole mitään, joka osottaisi yhteissuomalaisena aikana niissä ks ainesta olleen. Jos semmoinen aines on ollut, niin se jo aikaisemmin on muuttunut ts:ksi (ehkä *inkse > *intse, josta yhteissuomalaisena aikana itse, vrt. nasaalien historiaa; SETÄLÄ, Suom. Ugr. Seur. aikak. III. s. 135). Katsoen yllä (s. 185) esitettyihin seikkoihin, on meillä syytä olettaa että näissä nomineissa yhteissuomalaisena aikana ts määrätyissä tiloissa vaihteli s:n kanssa. Olisiko äännelaki todella ollut sellainen että ts alkujaan tavattiin pää- ja sivukorollisen, s korottoman tavuun jäljessä? Nykyiset olot siinä tapauksessa olisivat analogisen tasoituksen synnyttämiä. Sama selitystapa olisi sovellutettava niihin tyyppimuotoihin, joista prolatiivipartikkelit ovat lähteneet (vrt. yllä s. 190). — Huo-

mattava vaan on, että itse- j. n. e. loppuiset verbit eivät tämmöisen äännelain olettamista puolusta. Vai voisiko niissäkin olettaa muutamien mallimuotojen (nk. haravoitsen, joka edellisen mukaan olisi äännelaillinen) ratkaisseen tämän muodostuksen asun?

Jos ne verbit, jotka yleensä esiintyvät ise- j. n. e. loppuisina, liivin kielen *ikš*-loppuisiin muotoihin katsoen nekin alkujaan olisivat ikse-loppuisia, niin olisi ensinnä äsken esitetyn äännelain mukaan syntynyt *itse < *ikse, ja taas tavuun korottomuuden johdosta ise < *itse. Jos liivin *veŕ'žəb* sitä vastoin on sama kuin suom. värisee, niin on liivin *ikš* (viron itse) loppu asetettava yhteyteen itse-loppuisien verbien kanssa, ja oletettava yhteissuomalaisena aikana syntynyt ise loppu.

Konditsionaalin muodoissa en toistaiseksi näe muuta keinoa kuin olettaa kaksi eri ryhmää: ksi- ja isi-loppuiset, niinkuin olen ennen tehnyt (TuM. s. 147 ja seur.). Siinä tapauksessa olisi jälkimäinen — edellyttämällä oletettuja äännelakeja oikeiksi — suorittanut kehityssarjan: *iksi̯ > *it̯si > isi, sekä analoginen muodontasoitus tapahtunut. Siltä ei ole aivan varma että virolaisten rajamurteiden muodot saiksin, tuliksin suorastaan edustavat alkuperäisintä kantaa, sillä voisi ajatella mahdolliseksi näissä murteissa, joihin suomi on niin paljon vaikuttanut, jonkinmoista kontaminatsioonia suomen ja viron muotojen välillä.

Mutta myönnettävä on että kaikessa tässä on siksi hämärää, ett'ei kehityksestä ainakaan tietojemme nykyisellä kannalla voi mitään varmaa sanoa.

Alkuperäinen ts tavuun lopussa.

133. Rinnakkain ks:n muuttamisen kanssa s:ksi tavuun lopussa, käypi alkuperäisen ts:n muuttuminen s:ksi. Esimerkkinä on partitiivi sanaa veitsi: suom. veistä < *veitstä | karj. veistä, nom. veičči | aun. vesteä < *veistää | veps. *vešɟš* (< *veisť < veistä): nom. *veɹɟš* | virE. *väɹ̱st:* nom. *väɹ̱ts.* Esimerkkinä on tosin vain yksi ainoa sana, mutta yksi sana saattaa usein yhtä hyvin edustaa kokonaista äännelakia kuin kokonainen ryhmäkin.

Aivan epäilemättä asetamme tämän äännelain ks > s ja ps > s muutosten rinnalle samaan aikaan tapahtuneeksi kuin nämät, s. o. yhteissuomalaiseen aikaan. Että veistä on katsottava yhteiseksi perinnäiseksi alkumuodoksi, joka on syntynyt aikaisemmin kuin ts:n nykyiset edustajat eri kielissä, näkyy esim. siitä, että se tavataan kaikissa suomen murteissa, huolimatta siitä, edustaako ts:ää ϑϑ, tt, ss, ht (part. veistä, nom. veiϑϑi, veitti, veissi, veihti). Perin vähälle alalle supistuvat semmoiset uudet analogiamuodot kuin veihtä l. veihtii = veistä (Parikkalasta, ks. HANNIKAINEN, Suomi, II, 19, s. 115). Samoin on karjalassakin partitiivi veistä (aun. analog. veiĉĉie) vaikka ts:ää muuten edustaa ʃš (nom. veiĉĉi). Epähistoriallista on varmaan sanoa: „čč heikontuu t:n edellä ś:ksi partitiivissa vejśtä sanasta veiĉĉe-“. (GENETZ, KL. s. 53).

Jos siis tässä kehitys onkin aivan selvä, niin tuottavat jonkinmoista vaikeutta itse-loppuiset verbit, joiden muodostuksessa näyttää esiintyvän kokonaan toisenlainen äännelaki ts > t. Esim. suom. taritsen: taritkaa, tarita^{c} < *tarittak, tarinnut | karj. taričen: tarikkoa < *taritkaa (vrt. yllä s. 19)[1], tarita, tarinnut | aun. haravoičen: haravoikkoa, haravoinnuh | veps. *taŕiʃšen: taŕikat* < *tarikkat < *taritkat, *taŕita, taŕinu* | virE. valitsen: valigu valitkoon, inf. valida^{c}, partic. valinu^{c}, valit. Meidän kielioppimme pääsevät asiasta hyvin helpolla, sanoen että nomineissa tapahtuu muutos ts > s, verbeissä ts > t (GENETZ, Kielioppi [3], 23 §, 2), mutta tämä tietysti semmoisenaan on vain käytännölliseltä kannalta oikeutettua. Emme tietysti ilman muuta saata olettaa verbeissä eri äännelakeja kuin nomineissa. Koska itse-loppuiset verbit eivät ole aivan selviä, niin on tässä eron syykin hämäränlainen; jos itse < *ikse, niin ei missään tapauksessa t < ts, vaan s olisi odotettavissa. Jos t suorastaan on lähtenyt ts:stä, niin se ei ainakaan ole voinut tapahtua samaan aikaan kuin ään-

[1] GENETZ, KL. s. 54, olettaa että čč suorastaan on muuttunut k:ksi semmoisessa sanassa kuin tarikkoa (siis hänen mukaansa < *tariĉĉkoa). Semmoista äänteenmuutosta ei kuitenkaan voi karjalassa olettaa, vaan on tämä käsitys seurauksena tuosta yleisestä katsantotavan virheestä, että lähdetään yksityiskielen nykyisistä muodoista historiallisia oloja lukuun ottamatta. Vrt. KL. 65 §, s. 53.

teenmuutos ts > s tapahtui. Tahdon tässä huomauttaa että näiden verbien konsonanttiloppuisesta vartalosta syntyneiden muotojen rinnalla esiintyy myös vokaaliloppuisesta johtuneita. Esim. AGRICOLAlla: tauaroitzenuet koonneet tavaroita. Parikkalassa sanotaan esim. ansoahtenen, ansoahtekoa, ansoahtii (HANNIKAINEN, Suomi II, 19, s. 115). Karjalassa sanotaan taričekkoa = tarikkoa, tariččia = tarita, taričetah = taritah, aunuksessa vaľľičennuh valinnut (sen ohessa vaľľita, vaľľittu). Pohjoisvirossa ovat semmoiset muodot kuin valitseda valita, valitsege valitkaa, valitsenud valinnut, ainoat käytännössä olevat. Jotenkin luonnollista on kuitenkin katsoa näitä analogiamuodoiksi, koska sentapaiset muodot, kuin yllä on esitetty, yleensä osottavat perinnäisen muodostuksen tuntomerkkejä, niin ett'ei siis näistäkään saa sanottavaa asian valaisua. Luultavinta on että tässä on tapahtunut varhainen kontaminatsiooni n. s. supistuvien verbien kanssa; s. o. että supistuvien verbien konsonanttivartaloiset muodot ovat vaikuttaneet itse-loppuisten verbien vastaaviin muotoihin. Semmoiset verbit kuin huomaan ja huomaitsen tarjoavatkin erinomaisia yhtymäkohtia.

Yhteissuomalainen *ps*.

Vokaalien välissä.

134. Suomessa, karjalassa, aunuksessa, vepsässä ja liivissä tavataan p alkuperäisen s:n edellä muuttumatonna. Esimm. suom. lapsi | kypsi | lypsän || karj. lapši | l. lapsi, gen. lapšen | küpši l. küpsi | lüpšän || aun. lapsi | küpsi | lüpsän || veps. *ɬapś* lapsi, pl. *ɬapsɐd* | *küpś* kypsi, pl. *küpsɐd* | *lüpsan* lypsän || liiv. *lüpsa'b* lypsää, inf. *lüpsə* | *läpš* lapsi, gen. *laps*.

135. Pohjoisvirossa tavataan niin-ikään ps, esim. *laps* lapsi, gen. *lapse* | *küps* kypsä, gen. *küpsa* | *lüpsan* lypsän.

Sitä vastoin on etelävirossa ps:n edustajana ts, esim. *laťś* lapsi, pl. *latsɐ*^{c} (Tarton tien. *laʇts*, pl. *latse*) | *kütse*^{c} kypsä, pl. *kütse*^{c} (setuk.). Minulla itselläni ei ole muita esimerkkejä muistiinkirjoitettuina, mutta WIEDEMANNilla tavataan nüśmä lypsää

(vrt. EGr. s. 113). Näyttää siltä kuin ps:n edustumisen toisissa tapauksissa ts:lla, toisissa s:llä vaikuttaisivat samanlaiset seikat kuin samassa murteessa tavattavan ks:n kahdenlaisen edustuksen (ks. yllä 116 §, s. 162), jonka kanssa ps:n edustus on rinnakkaistapaus.

136. Vatjassa on alkuperäinen ps muuttunut *hs*:ksi. Esim. *ɬahsi* lapsi, pl. *ɬahzed*, *ɬahsed* | *ɬšühsi* kypsi, pl. *ɬšühzed* l. *ɬšühsed*, *ɬšühzetän* kypsennän | *lühzän* l. *lühsän* lypsän. Sanassa *ripsi*, pl. *ripsid* tavataan *ps;* varmaankin on tämäkin sana vatjaan tullut lainana inkeroismurteesta tai Inkerin suomesta, samoin kuin niin moni muu.

Muutos ps > *hs*, joka vatjassakin esiintyy ks > *hs* muutoksen rinnakkaistapauksena, kuuluu vatjalais-kreeviniläisen yhteyden aikaan, niinkuin näkyy kreeviniläisten muistomerkkien kirjoitustavoista lachs, laxe lapsi, lahasalla lapselle, lahasili lapsille.

Alkuperäinen ps tavuun lopussa.

137. Rinnan tavuuta lopettavan ks:n ja ts:n muuttumisen kanssa s:ksi käypi tavuuta lopettavan ps:n muuttuminen s:ksi, joka varmaan on sekin tapahtunut yhteissuomalaisena aikana. Esim. suom. lasta < *lapsta, lassa < lasna < *lapsna | kystä < *küpstä || karj. lašta, küštä || aun. lastu lasta || veps. *ɬast* lasta || vatj. *ɬaša* < *lasta (vrt. yllä 22 §, s. 17) | *ɬšüsä* kystä || vir. *last* lasta. Liivin kielessä yksinään tavataan *lapstą̄* lasta; *ps*:n esiintyminen tässä on epäilemättä yhtä vähän alkuperäistä kuin *ks*:n tavuun lopussa (ks. yllä 122 §, s. 166) ja perustuu varmaankin myöhempään muodontasoitukseen.

12. Alkuperäisen *kt*:n käsittely yhteissuomalaisena aikana.

138. Alkuperäinen kt on kaikissa asemissa jo yhteissuomalaisena aikana joutunut muutosten alaiseksi, joten tämän ään-

neyhdistyksen myöhempi käsittely eri murteissa käypi yhteen niiden äänteiden käsittelyn kanssa, joiksi se on muuttunut. Alkuperäisen kt:n kehitys on ollut toisenlainen sanan ensi tavuun vokaalin jäljessä, kuin kauvempana sanassa, jonka vuoksi tarkastamme näitä tapauksia erikseen.

Sanan ensi tavuun vokaalin jäljessä.

139. Sanan ensimäisen tavuun jäljessä on kt:stä jo yhteissuomalaisena aikana varmaankin tullut χt, ht, jota kaikissa muissa suomalaisissa kielissä edustaa ht, paitsi liivissä, jossa h:ta äännelaillisesti vastaa edellisen vokaalin pidennys ynnä katkoääni (vrt. h:n historiaa) ja t:tä *d* (ks. yllä 23 §, s. 18), sekä eteläVirossa, jossa kaikista muista poiketen tavataan alkuperäisen kt:n sijalla pitkä t (ks. alemp.).

Koska t:n edellä tavattava h on saattanut yhteissuomalaisena aikana syntyä muustakin lähteestä kuin k:sta, nimittäin sibilantista (š:stä, vrt. spiranttien historiaa), emme kaikissa tapauksissa voi päättää, onko ht alkuperäisen kt:n vai št:n edustajana. Mutta kuitenkin on usein mahdollista osittain suomalaisten kielten, osittain kaukaisempain sukukielten avulla määrätä tapauksia, joissa yhteissuomalaisena aikana varmaan on ollut kt. Mainitsemme seuraavassa tämmöisistä tapauksista esimerkkejä.

ahta- (ahdan, ahtaa) | karj. ahta- ahtaa kauroja haasiaan | veps. *ahta-* | vatj. *ahta-; riga on ahtəza* riihi on ahdettuna | virP. ahta- (ahtma, ahan), myös ahti- (ahtima, ahin) | virE. atma (ks. Wiedemann, EGr. s. 112) — < *akta-. Että sanassa alkuperäisesti on ollut kt näkyy vastaavasta mokshamordvalaisesta sanasta aftaŋ (afty-) „ausspannen“, jossa ft (= mordE. vt) äännelaillisesti vastaa alkuperäistä kt:tä (vrt. esim. mordM. kafta, mordE. kavto kaksi = suom. kahte- < *kakte-; enemm. esimm. seuraavassa).

chto < *ekto = lap. ækto, gen. ævto, „libera optio, liberum arbitrium“. Sanat ovat joka tapauksessa identiset, niin

että jos lap. sana on lainasana, lainaaminen on tapahtunut semmoiseen aikaan, jolloin vielä suomessa oli kt.

ehtoo, kantasana ehta (esim. ehta- l. ehdantähti, ehdastaa) | veps. *eht*, ad. *ehtaʒ; ehtkoľińe* iltakirkko (< *ehtago-, ks. yllä s. 61) | vatj. *ɤhtago* | liivI. *i̯'dəg*, L. *ü̯'dəg* | virP. *ɤhtu*, ad. *ɤhtul* (myös *ɤhtal*) | vir. murt. ottu = *ɤhtu* (ks. WIEDEMANN, EGr. s. 112). Yhteissuomalaiseksi alkumuodoksi olemme jo ennen asettaneet *ehtago [1] (ensimäinen e vokaali on taka-e, vrt. vokaalioppia), joka on nähtävästi johdannainen kantasanasta ehta. Sanan ht on epäilemättä syntynyt aikaisemmasta kt:stä (huom. vir. tt, joka voi edustaa ainoastaan alkuperäistä kt:tä, vrt. alemp.). Tähän ovat verrattavat lapR. ektu (WIKLUND), ikto, jukt, lapN. ikte, ikti, ifte, lappI. jehti, jotka kaikki merkitsevät „eilen". Huomioon on otettava myös lap. æked, gen. ækked „vespera". Kaikissa näyttää esiintyvän vartalo ek-, joka luultavasti tavataan myös suomen sanassa eilen < *eglen (*eklen). Tämän mukaan on siis vanhimmaksi yhteissuomalaiseksi muodoksi asetettava *ekta, *ektago (e äänne on taka-e). BUDENZ, MUSz. s. 799 asettaa ehtoo sanan yhteyteen myös est (lue: ešt, alk. estve) ilta sanan kanssa, jossa tapauksessa suomen ht tässä edustaisi aikaisempaa št:tä. Mutta koska tässä en voi hyväksyä BUDENZin todistelua (s. 800), jonka mukaan sekä ht että št saattaisi olla kt:sta syntynyt, [2] täytyy meidän antaa yhdistyksen unkarilaisen sanan kanssa raueta. Tähän on sitä enemmän syytä, koska unkarilainen est näkyy olevan johdannainen es- verbiä (= langeta, „laskea", päivästä puhuen). Vrt. niitä huvittavia historiallisia tietoja, joita Magyar nyelvtörténeti szótár sisältää (sub voce eset, nap-eset ja est, palst. 701 ja 704).

---

[1] Sen jälkeen kuin se arkki, jossa oli puhetta suomen *ehtoo* sanasta (s. 61), oli painettu, on maist. LIAKKA minulle Tornion murteesta ilmoittanut muodon *ehtavo* ilta-ateria, joka on yhteissuomalaisen **ehtago* muodon tarkka äännelaillinen vastine. Loppuvokalismi suom. *ehtoo* ja *ehtavo* sanoissa ei ole oikein selvä; suhde näkyy olevan sama kuin suom. länsimurteen *makoo* ja karj. *magavo* sanoissa.

[2] Vrt. BUDENZ, Ueber die verzweig. d. ugr. sprachen, s. 35.

haahte-, hahte-, nom. haaksi, myös haahti, hahti (ks. yllä 80 §, s. 126). Nominatiivissa s:n edellä esiintyvä k osottaa että alkumuoto on *haakte-, *hakte-.

huhta, huuhta, karj. huuhta — < *hukta (vielä aikaisemmin *šukta). Tämän sanan kanssa yhteen asetettava on mordM. šufta, mordE. tšuvto „baum, holz", jossa sanan alussa š (mordE. tš) = suom. h (ks. spiranttien historiaa), ja ft, mordE. vt äännelaillisesti edustaa alkuperäistä kt:tä. Alkumerkitys on epäilemättä tämän mukaan „puu", ja on tähän verrattava että kaski alkuperäisesti merkitsee „koivua", joka merkitys vielä tavataan suomen länsimurteessa, vatjassa ja virossa (huhta = huhtamaa, samoin kuin kaski = kaskimaa) [1].

huhto-, huuhto- | karj. huuhto- | veps. *huhtoɹ-* l. *huhtɛɹ-* | vatj. *uhto-* | virP. uhtu- | liiv. *u̯'dəb* | virE. utma (*uttu-) (Wiedemann, EGr. s. 112). Tässä meillä ei ole vahvaa tukikohtaa sukukielistä, joiden mukaan voisimme päättää että tässä ht on syntynyt kt:sta. Mutta erittäin tärkeä on tässä eteläviron t:llinen muoto, sillä tämä t saattaa edustaa ainoastaan alkuperäistä kt:tä (ei št:tä, vrt. alemp.). Tämän mukaan saatamme siis edellyttää yhteissuomalaisen alkumuodon *huktoi- (vielä aik. *šuktoi-).

johta-, juohta- | karj. aun. juohatta, johdettu kantasanasta juohta- | vir. juhata- (= suom. johdatta-) | liiv. *ɹu'odəb* johtaa. Minä asetan tämän sanan kanssa yhteyteen mordvalaiset sanat: mordM. jofta-, mordE. jovta- „sagen, befehlen, errathen, erzählen". Budenz (MUSz. s. 142) yhdistää puheenalaisen mordvalaisen sanan suomen juttu sanan kanssa, joka yhdistys kuitenkin kohtaa äänteellisiä vaikeuksia, koska mordvassa yleensä ft, vt < kt. Minun yhdistykseni on äänteellisesti aivan säännöllinen, eikä se suinkaan merkityksen puolesta ole mitenkään vaikea (huom. mord. merkitystä „befehlen"). Muuten voisi johtaa olla johdettu siitä kantasanasta, joka suomessa esiintyy sub-

[1] Vrt. Ahlqvist SKR. 145 §, s. 63; Budenz, Ueber die verzweig. d. ugr. spr., s. 37; Donner, Wörterbuch, Nr. 610 (I, s. 173); Die gegens. verwandtsch. d. finn.-ugr. spr., s. 43.

stantiivina joki (joke-), ja tsheremississä verbinä jog- „fluere“. Vrt. Budenz, MUSz. sivv. 150 ja 156. Asetan siis alkumuodoksi *jokta-.

kahte-, nom. kaksi | karj. kahte-, nom. kakši, kaksi | aun. kahte-, nom. kaksi | veps. *kahtɐ-*, nom. *kakś* | vatj. *kahtɐ-*, nom. *kahsi* | liiv. *kå̱'d* < *kahden, nom. *kak̲š* | virE. *kat̲ɐ̱* kahden, nom. *kat̲ś*, Tart. *kaɹts*. Koska s:n edellä esiintyy k, täytyy alkumuodoksi asettaa *kakte- (part. *kakta < *kaktta), jota sukukieletkin todistavat, esim. lap. guökte l. guökt, guöft, gen. guövte, lapR. kuəkte (Wiklund), lapI. kuöht || mordM. kafta, mordE. kavto || tsher. kok, koktot || syrj.-votj. kyk kaksi, votj. kyktäti toinen.

kahdeksan | karj. kahekšan | aun. kaheksa | vepsÄ. *kahtsa*, vepsE. *kahesa* | vatj. *kahɐsa̱* | virP. kaheksa | liiv. *kå̱'dəks* | virE. *kat̲ɐs̱a̱*. Vrt. lap. gavce, lapR. kakce || mordM. kafksa, mordE. kavkso. Yhteissuomalainen alkumuoto on *kakteksa-, *kakteksama- (vrt. nasaalien historiaa).

kohta „mox, statim“ = lap. goakte „pæne“. Alkumuoto *kokta. Sama sana on varmaankin kohta „locus“, karj. kohta | aun. kohtu, vrtlo kohta- | vepsE. *ühtɐs kohtɐɹ* yhdessä kohdassa | vatj. *kɐhta* | virP. koht, gen. koha | liiv. *ku'odi* suora („kohtainen“) | virE. *kottus* kohta (Wiedemann: kottal, kottale, kottalt = kohal j. n. e.). Etelävirolaiset muodot, joissa esiintyy pitkä t, osottavat nekin selvään että yhteissuomalaisessa alkumuodossa on ollut kt.

kohtu | karj. (kohus?): el. kohtuosta | aun. kohus: gen. kohtuon | veps. *koht* vatsa, gen. *kohtun* | virP. *kɐh̲t* vatsa, gen. *kɐhu̱* | virE. *kɐtt* vatsa, pl. *kɐt̲uʿ*. Tässäkin osottavat etelävirolaiset muodot että alkumuodoksi on asetettava *koktu.

lahte-, nom. lahti, laksi, laaksi | karj. lahte, nom. lakši, laksi | aun. lahte-, nom. lahti | veps. *ɹlahtɐd* lahdet, nom. *ɹlaht*. Että alkumuoto on ollut *lakte-, *laakte- näkyy selvästi, paitsi nominatiiveista laksi, laaksi j. n. e. (ks. yllä 80 §, s. 126), myös lappalaisista vastaavista muodoista: lapN. luokta l. luofta „sinus“, gen. luovta, lapR. luəkta (Wiklund).

lahtu-: lahdun, lahtua „humesco, subhumidus fio, madesco“. Verraten lappalaisiin sanoihin: lakta- „humidulum fieri“, laktade- „humidulum reddere“, lakta, laktas, lavtas „humidus“, on suomalaiseksi alkumuodoksi asetettava *laktu-.

lähte- | aun. karj. lähte- | veps. *lähtə-n* | vatj. *lähte-: lähen, lähtevä*d | virP. (lähte-:) lähen | liiv. *lä̮'b* (vrt. 50 §, s. 45) lähtee. Alkuperäinen k näkyy imperfekteissä s:n edellä: suom. läksin, karj. läksin, läkšin, veps. *läkšin*, liiv. *le̮kš*, virP. läksin, virE. *läťši* (vrt. 116 §, s. 162), vatj. *lähzin* (ks. 117 §, s. 162). Sitä paitsi esiintyy alkuperäinen kt kaukaisemmissa sukukielissä: lapK. likte- „gradi“, tsher. lekt- (pr. 1 pers. lektam) „exire, abire“ | syrj. lokt- „kommen, gehen“ | votj. lykt- „kommen“. Vrt. Budenz, MUSz. s. 699; Donner, Wörterbuch, Nr. 1078 (III, s. 196). — Ys. alkumuoto *läkte-.

lähde^{c}, gen. lähteen | aun. lähte avanto, gen. lähtien | veps. *lähtə* avanto, gen. *lähtken* | virE. *lä̮te*^{c} lähde, gen. *lätte*. Sana on epäilemättä johtunut edellisestä kantasanasta. Ys. nom. *läktek, vokaalivrtlo *läktege-.

nähdä^{c} (nähdään, nähty j. n. e.) | karj. nähä (nähäh, nähtü) | veps. *ńähta* (vepsE. *ńähtas*, vepsÄ. *ńähtazə*, *ńähtud*) | virP. näha, nähja (nähakse, nähtud) | liiv. *nä̮'də* nähdä, *nä̮'dəb* nähtävä, *nä̮'dət* nähty | virE. *nä̮tä*^{c} nähdä (*nätäs* nähdään, *nätt*, Tart. *nättu* nähty). Ys. alkumuoto *näktäk, pass. pr. *näktäksen j. n. e.

nuhtele- | vir. nuhtlen, inf. nuhelda „strafen, züchtigen“. Vrt. mordE. novta „halfter, trense, zaum“. Mokshamordvassa on omituisesti nokta eikä *nofta, niinkuin odottaisi. Sama sana on votj. nukto „halfter“. Tämän mukaan siis alkumuoto olisi *nuktele- ja alkumerkitys „pitää ohjissa, pitää kurissa“ (nk. virossa), siitä: „torua“. Toisenlaista etymologiaa etsivät tälle sanalle Budenz, MUSz. s. 172 ja Donner, Wörterbuch, Nr. 884 (III, s. 24).

nühtä- | karj. nühteä-, nühti- | aun. nühťi- | veps. *ńühťän* nyhdän (pellavaa). Tämän kanssa on yhteen asetettava mordM. nefte- „rupfen“, jossa ft < kt ja e = suom. ü (vrt. selgä = suom. sylke-, sedi = sydän, kelmä = kylmä, kemen =

kymmen j. n. e.), sekä myös tsher. ńükt-, ńökt- „deglubere“. Vrt. BUDENZ, MuSz. sivv. 414 ja 428, jossa on kuitenkin toisenlaisia yhdistyksiä (m. m. s. 414 on tsher. ńükt-, ńökt- yhdistetty suomen sanaan niittää, joka yhdistys ei kelpaa ääntеellisistä syistä); ks. myös DONNER, Wörterbuch, Nr. 884 (III, s. 24). — Ys. alkumuoto *nüktä-.

ohto | vir. ott, gen. ota, ote, l. oft, gen. oti „bär“, „vana ott, metsa ott“. Tätä sanaa kirjoitetaan suomen kirjakielessä otso ja käsitetään olevan johdetun otsa sanasta ja merkitsevän „leveäotsaista“. Niin sanotaan esim. LÖNNROTin sanakirjassa: „otso, s. (otsa) bredpanna (epitet för björnen)“. Koko kirjoitustapa „otso“ perustuu kuitenkin aivan varmaan „oppineesen kansan-etymologiaan“; mahdollista kuitenkin on, että niissä murteissa, joissa ht edustaa ts:ää, kansakin etymologiseeraten käsittää ohta (= otsa) ja ohto sanat yhteenkuuluviksi. Niissä murteissa, joissa ts:ää edustaa tt, ei tiettävästi missään tavata otto, vaan niissäkin, ainakin nimissä, ohto (esim. Ohtola Virroista, joissa muuten sanotaan, esim. mettä, itte[c]). Kaakkois-Hämeen tuomiokirjassa tavataan niin-ikään nimenä Ochto, Ochtåi (Hollolan ker. vv. 1460, 1461, HAUSEN, s. 67); vaikka muuten on aina alkuperäistä ts:ää (tai sen vastinetta) merkitty tz:lla, dz:lla (ks. yllä s. 176). Yllämainituissa virolaisissa muodoissa ei tt saata edustaa millään ehdolla alkuperäistä ts:ää, vaan kyllä alkuperäistä kt:tä. Lisäksi tulevat mordvan muodot: mordM. ofta, mordE. ovto, joita ei mitenkään voi olla suomalaisten muotojen kanssa yhteen asettamatta, ja joissa ft, vt säännöllisesti edustaa aikaisempaa kt:ta. Suomen ohto sanan alkumuodoksi on siis asetettava *okto(i), ja tulee siis tämän mukaan nykyisen kirjakielen luopua kirjoitustavasta otso ja kirjoittaa ohto. — Myös liiviläinen sana *o̱k̄š* karhu on katsottava yhteen kuuluvaksi. On oletettava kaksi rinnakkaisvartaloa *okto(i) ja *okte- (vrt. seur. *vaakto ja *vaakte-); jälkimäisestä tulisi nominatiivi kuulumaan *oksi, josta liivissä äännelaillisesti *o̱k̄š* (vrt. *kakti > kaksi > liiv. *ka̱k̄š*). Nominatiivi *o̱k̄š* on monikkomuotojen tukemana tunkeutunut läpi koko tai-

vutuksen: gen. *okš*, nom. pl. *okši'd*, elat. sg. *okšəst*, pl. *okši'st* (vrt. vaaksi: vaaksen, pro: vaahden, vatj. *vaśi*, gen. *vaśe*). — Mitä sanan etymologiaan tulee, niin voisi sitä yhdistää lapin sanaan vuokta, vuofta (lapR. *vuəpta*, WIKLUND) „capillus". Ohto sanan merkitykseksi siis olisi käsitettävä „karvainen". Tämän etymologian avulla kävisi ymmärrettäväksi seuraava paikka WIEDEMANNin virolaisesta sanakirjasta: „Ott, g. Otu, Oťť, g. Oti männl. name, sagri-O. der mit verwühltem haar einhergeht" („sagr g. sagri buschiges, struppiges"). — Yhteen kuuluvaksi on myös katsottava ohdake (liiv. *u'ɐgəz* oas: *u'ɐ-* < *ohda-, vrt. *tā'b* tahtoo), jonka kantasana ohta < *okta edellisen mukaan merkitsisi „karvaa", „piikkiä". — Suomen ohto sanasta ovat erotettavat syrj. oš „bär", lap. aste, æste „ursa", jotka DONNER on asettanut sen kanssa yhteen (Die gegens. verwandtsch. d. finn.-ugr. sprachen s. 43).

ryhty- < rüktü-? Mahdollisesti olisi yhteen asetettava lap. rakta, gen. ravta „meatus, tenor", ovta ravtast „i et kjør" (FRIIS).

tehdä' (tehdään, tehty) | karj. tehä | veps. *ťehta* (vepsE. *ťehtas*, Ä. *ťehtazɐ*) | vatj. *tehä* (*tehäs*) | virP. teha, tehja (tehakse, tehtakse) | liiv. *ti'edə* tehdä, *ti'edəb* tehtävä, *ti'edət* tehty | virE. *tetä'* tehdä (*tetäs*, part. *tett*, Tart. *tettu*). Ys. alkumuoto: *tektäk, *tektäksen j. n. e.

vaahte-, nom. vaahti, vaaksi; vahto, vaahto | karj. voahte-, nom. voahti, l. voahe-, nom. voahi | aun. voahte-, nom. voahti | veps. *vaht*, gen. *vahton* | vatj. *vaśi*, gen. *vaśe*, part. *vaśɐa* | vir. vaht, gen. vahu | virE. vatt (WIEDEMANN, EGr. s. 112). Että tässä sanassa ht edustaa aikaisempaa kt:ta, osottaa vaahte- vartaloa vastaava äännelaillinen nominatiivi vaaksi, joka mainitaan kaikissa vanhemmissa sanakirjoissammekin, esim. SCHRODERUKSELLA waaxi = Spuma. Frada. Fradga. Skum. Schaum (s. 4), samoin JUSLENIUKSELLA ja RENVALLilla. Nominatiivi vaahti (karj. aun. voahti) on tietysti samanlainen analogiamuodostus kuin lahti, hahti (ks. yllä sivv. 127, 131); samoin myös karj. voahi, nojautuu semmoisiin muotoihin kuin gen. voahen j. n. e. Toiselta puolen on myös nom.

vaaksi vetänyt muun taivutuksen mukaansa, sillä esim. Juslenius kirjoittaa waaxi, -en ja Renvall waaksi, ksen l. waahden. Samoin on käynyt vatjassa, jossa nom. *vaśi* äännelaillisesti edustaa aikaisempaa muotoa *vaaksi (ks. yllä sivv. 127, 162); sanaa taivutetaan nykyään kuin vartalona olisi *vaśə-*. Sana vahto, vaahto, veps. *vaht*, gen. *vahton*, vir. vaht, gen. vahu perustuu epäilemättä yhteissuomalaiseen *vakto, *vaakto vartaloon, joka on ollut vaakte- vartalon rinnalla. Liiv. *vâ'* vaahto on luultavasti abstraheerattu niistä muodoista, joissa vartalon viime vokaali alkuperäisesti on ollut suljettuna (vrt. *tâ'b* tahtoo); mahdollisesti on myös tapahtunut sekaumista *vâ'* = suom. vaha sanan kanssa. Tähän kuuluu myös *vâ'di* pyryinen, subst. luminietos, pl. *vâ'dist* (< *vahtoinen). — Tämän johdosta täytynee Thomsenin asettaman yhdistyksen got. waþō sanan kanssa raueta (ks. GSI. sivv. 59, 93, 156), varsinkin kun tämä yhdistys muutenkin tuottaa vaikeuksia.

vatj. *vehte-*, nom. *vehsi*, nom. pl. *vehed* vyyhti, *vehzin*, inf. *vehsiä* vyyhtiä. Koska vatjassa *vehsi* edellyttää alkumuotoa *veksi (ks. yllä 117 §, s. 162), on oletettava alkuvartalo *vekte-. Mahdollisesti on jossakin yhteydessä tämän kanssa suom. vyyhte-, vyhti-, vihti-, nom. vyyhti, vyhti, vihti, karj. viühte-, nom. viühti, jolloin siis näissäkin ht edustaisi alkuperäistä kt:tä ja nominatiivimuodot olisivat samanlaisia analogiamuotoja kuin lahti, haahti j. n. e.

yhte-, nom. yksi | karj. ühte-, nom. ükši, üksi | aun. ühte-, nom. üksi, üks | veps. *ühtə-n*, *ühte-n*, nom. *ükš* | vatj. ühte-: gen. *ühe*, nom. *ühsi* | virP. ühte-: gen. *ühe*, nom. *üks* | liiv. *ü'd* < *ühden, nom. *ükš* | virE. ütte-: gen. *üte*, nom. *üťs*, *üʃts*. Jo verraten nominatiiveihin voisimme ilman epäilyä asettaa yhteissuomalaisen *ükte- (part. *üktä < *ükttä). Tämmöistä alkumuotoa sukukieletkin puolustavat, esim. lap. okta, ofta, gen. ovta, lapR. akta (Wiklund), lapE. ohta, oht || mordM. fkä, ifkä < *ift-kä, vrt. Budenz, MUSz. s. 769 || tsher. ikte, ik.

yhdeksän | karj. ühekšän, -sän | aun. üheksä | vepsÄ. *ühtsa*, E. *üheśa* | vatj. *ühesä* | virP. üheksa | liiv. *ü'dəks* <

*ühdeksän | virE. *ütesä*. Tähän verrattakoon lap. okče, ofce, gen. ovce, lapR. aktce. Ys. alkumuoto: *ükteksä-, *ükteksämä- (vrt. nasaalin historiaa).

140. Niinkuin jo yllä (s. 197) mainitsimme ja edellä olevista esimerkeistä näkyy, tavataan alkuperäisen kt:n edustajana nykyjään melkein kaikissa suomalaisissa kielissä ht, jossa h on samanlainen kuin tavuun lopussa yleensä, s. o. samalla kertaa suu- ja laryngaalihälyinen spirantti;[1] tämä h ei siis yleensä mitenkään eroa siitä h:sta, joka samassa asemassa on syntynyt sibilantista (nk. sanoissa lehti, tähti j. n. e.). Liivin kielessä on niin-ikään täten syntyneen h:n edustus samanlainen kuin sibilantista kehkeyneen (*nä'də* nähdä, samoin kuin *le'd'* lehti). Ainoastaan eteläviro poikkeaa kaikista muista siinä että kt:ta säännöllisesti edustaa pitkä t, mutta št:tä ht; esim. *ütele* yhdelle, *katələ* kahdelle, *katəsa* 8, *ütesä* 9, *nätä*ᶜ nähdä, *tetä*ᶜ tehdä, *lätə*ᶜ lähde, *kott*, *kottus* kohta, atma ahtaa, utma huuhtoa, ottu ehtoo, ott ohto, vatt vahto, ks. edellä olevaa luetteloa; mutta sitä vastoin *leht* lehti, *täht* tähti, *tohtma* tohtimaan. Tämä seikka osottaa aivan selvästi että se äänne, joksi k t:n edellä aluksi on muuttunut, ei ole ollut sama äänne kuin se, joka on syntynyt alkuperäisestä š:stä. Alkuperäinen k on epäilemättä ensinnä muuttunut siten, että umpiaseman sijaan on tullut hälyä synnyttävä supistuma, siis jonkinlainen χ äänne; laryngaalinen artikulatsiooni, äänijännetten hierouminen, on epäilemättä eri kielissä vasta myöhemmin suuartikulatsiooniin yhtynyt ja silloin tämä äänne muutenkin käynyt yhteen š:stä syntyneen h:n kanssa. Etelävirossa täytyy meidän olettaa χt:n assimileerauneen pitkäksi t:ksi, sillä katsoen kaikkien muiden kielten yhtäpitäväisyyteen meidän täytyy katsoa kt:n muuttumista yhteissuomalaiseksi, joten siis ei saata etelävirossa ajatella suoraa assimilatsioonia kt:sta tt:ksi.

Määrätäksemme kt:n muuttumisen kronologista suhdetta muihin ääntеenmuutoksiin on meillä muutamia tukikohtia, joiden

[1] Tavuun alussa on *h* ainoastaan laryngaalihälyinen. Tämä on ristiriidassa Genetzin „Lautphysiologische einführung“ kirjasen (s. 21) kanssa, mutta perustuu aivan epäilemättömiin ja monesti uudistettuihin havaintoihin. Vrt. *h*:n historiaa.

nojalla voimme päättää että tämä muutos on tapahtunut paljoa myöhemmin kuin š:n kehitys h:ksi. Semmoisista muodoista kuin yksi, kaksi j. n. e. näemme että kt:n muuttuminen on myöhempi äänteenmuutos kuin dentaaliklusiilin kehitys s:ksi i:n edellä (ks. yllä s. 135). Ennen (s. 135) huomautimme myöskin että dentaaliklusiilin muutos s:ksi on myöhemmin loppuun saatettu, kuin s:n heikennys h:ksi korottoman tavuun vokaalin jäljessä on alkanut (salpasi, ei: *salpahi). Tultuamme spiranttien historiaan, meillä on tilaisuus osottaa että š:n kehitys h:ksi on joko aikaisempi tai ainakin saman-aikuinen, kuin s:n muutos h:ksi korottaman tavuun vokaalin jäljessä. Tästä siis näkyy että kt:n muuttuminen kuuluu myöhempiin yhteissuomalaisiin äänteenmuutoksiin, ja tämäkin puolestaan selittää alkuperäisen št:n ja kt:n erilaista edustusta etelävirossa.

Äännelaki, jonka mukaan kt:stä on tullut ht, on nähtävästi myöhemmin eri murteissa syntynyt uudestaan. Tämän mukaan on suomen kielen yksityis-elämässä kt:stä tullut ht semmoisissa uusissa lainasanoissa kuin vahti, tohtori, rehtori, sihteeri; samoin virossa esim. tohter, gen. tohtri. Liivissä on sitä vastoin uusissa lainoissa *kt*, esim. *dok̲tr*, liivl. *dokt̲a̯r* tohtori, *vak̲t'* vahti, *dak̲t'* lampunsydän (= lätt. dakte „docht").

Sanan ensitavuuta kauvempana.

141. Alkuansa on kt:tä myöskin tavattu sanan ensi tavuuta kauvempana. Tässäkin asemassa on kt jo yhteissuomalaisena aikana muuttunut, mutta sen käsittely on ollut kokonaan toinen kuin sanan ensi tavuun vokaalin jäljessä. Tässä tapauksessa on nimittäin jo yhteissuomalaisena aikana kt muuttunut tt:ksi. Mainitsemme seuraavassa tapauksia, joissa varmuudella voimme päättää tämmöisen äänteenmuutoksen tapahtuneen.

142. Varmaankin on ollut kt sellaisten sanojen yksikön partitiivissa, joiden vartaloon on kuulunut medio(pre)palataali, niin että meidän on oletettava alkujaan olleen olemassa semmoisia partitiivimuotoja kuin *kastekta, *lounakta. Tässä on kt

jo yhteissuomalaisena aikana muuttunut pitkäksi t:ksi, päättäen kaikkien suomalaisten kielten yhtä pitävistä todisteista, esim. suom. lounatta | kastetta ¦ paistetta | vaatetta || inkeroismurt. siettä sidettä, nom. siek || karj. kaššetta kastetta | katetta || aun. paizettu paisetta | tüpettü korkkia || veps. *ɬounat* l. *lounaṯ* lounatta | *kastɐt* l. *kastɐṯ* kastetta | *kudɐt* kudetta | *l'ähtɐt* (lähdettä) avantoa | *l'eb'et* lievettä | *ɬudɐt* ludetta || vatj. *katɐta* katetta | *paɹzɐta* paisetta | *lähetä* lähdettä || virP. *kasṯet* kastetta | *kaṯet* katetta || virE. *lɐnat* lounatta | *kastɐt* kastetta | *kaṯɐt* katetta. Näissä kaikissa tavataan siis pitkä t tai sen edustaja, eikä saata olla puhettakaan että tässä pitkä t edustaisi ht:tä, niinkuin Budenz näkyy arvelevan [1]. Tosin on kyllä suomessa joitakuita tapauksia, joissa partitiivissa tavataan tta hta:n asemesta, esim. venettä, purjetta (ennen *venehtä, *purjehta), mutta niissä ei ole ht äännelaillisesti muuttunut tt:ksi, vaan ne ovat analogiamuotoja, niinkuin h:n historiassa saamme osoittaa. Useimmissa murteissa ovat ne partitiivit, joissa alkujaan on ollut ht, jyrkästi erotettuina edellisen laatuisista, esim. karj. venehtä | perehtä || aun. majehtu madetta || veps. *v'enɐht* venettä | *vaɹeht* sanaa (vaihetta) || vatj. *venestä* (*st* < ht vrt. h:n historiaa) || virE. *pereht* perhettä | *hamɐht* paitaa (oik. = hametta). Meidän täytyy siis pitää pitkää t:tä sanoissa kastetta j. n. e. syntyneenä suorastaan kt:stä yhteissuomalaisena aikana.

Olen tahallani ollut puhumatta liiviläisistä muodoista, jotka ensi silmäyksessä näyttävät lyövän kumoon koko yllä esitetyn yhteissuomalaisen äännelain. Liivin kielessä tavataan nimittäin semmoisia partitiiveja kuin *på̄ɹstukt* l. *paɹstəkt* paistetta, paisetta, nom. *på̄ɹstuɡ*, *paɹstəɡ* | *tuoɹtukt* l. *tuɐɹtəkt* elatusta, nom. *tuoɹtuɡ*, *tuɐɹtəɡ* | *muoɹstukt* l. *muɐštəkt* ymmärrystä | *kastu̯'kt* kastetta, nom. *kastu̯'g* | *pidu̯'kt* ylläpitoa, nom. *pidu̯'g*. Nämät muodot näyttävät niin ikivanhoilta että tuskin kukaan on niiden alkuperäisyyttä epäillytkään. Jos ne todella alkuperäisiä olisivat, täytyisi meidän tietysti erottaa liivin kieli tämän äännelain piiristä, tai kieltää sen yhteissuomalaisuutta. Mutta on kuitenkin pari muotoa, jotka johtavat meitä ajattelemaan, että tässäkin,

[1] Ueber die verzweig. der ugr. spr., siv. 35: „*kastetta* statt *kastehta*“.

niinkuin monesti muulloin, näennäinen alkuperäisyys on jotenkin myöhäsyntyistä, nim. partitiivimuodot liivL. *vüɾta*, liivI. *viɾta* voita, nom. liivL. *vüɾdug*, liivI. *viɾdag* = suom. voide | *piersta*, nom. *pɾerz*, pl. *pɾerzgəd* perse. Nämät edellyttävät ehdottomasti alkumuotoja *vüɾta*, *viɾta* < **vüɾta*, **viɾta* < *voidetta *piersta* < **pɾersta* < *persettä. Minun käsittääkseni ei voi olla epäilystäkään siitä, että nämät muodot, jotka esiintyvät näin erikseen ilman analogiavaikutuksen mahdollisuutta, ovat varsinaiset äännelailliset, sitä vastoin ovat partitiivit *pāɾstukt*, *kastu'kt* saaneet *k*:nsa muiden muotojen vaikutuksesta; tämä tulee yhä varmemmaksi kuin alempana saamme nähdä että samantapainen analogiamuodostus on tapahtunut nominatiivissakin. Perustuen siis äsken mainittuihin partitiivimuotoihin päätämme liivin kielenkin olleen saman äännelain alaisena ja että aikaisemmin tämänlaisissa partitiiveissa on ollut nykyisen kt:n sijalla paljas *t* (alk. pitkä); tämäntapaiset muodot varmaankin ovat tarjonneet analogiaa semmoisille partitiiveille kuin *laɾntə* lainetta | *vaɾ'tə* vaihetta.

143. Samanlainen tapaus on varmaankin ollut preesensmuotojen mon. 2:ssa persoonassa, jossa preesenssuffiksin k yhtyi t:hen: alkuansa siis *valakte (*valakta), josta yhteissuomalaisena aikana syntyi valatte (valatta). Vrt. karj. annatta | aun. annatto | veps. *andat*, *andatvɔ* | vatj. *anata* | virP. *anate*, virE. *anat* | liiv. *andat*. Vrt. näistä seikoista tarkemmin Setälä, TuM. s. 50 ja seur. — Yksitavuisten verbien preesensmuodoissa olisi edellä esitetyn mukaan odotettava ht pitkän t:n sijalla; pitkä t perustuu siis tämän mukaan pidemmistä sanoista saatujen mallimuotojen analogiaan.

144. Myöskin tta-loppuisissa kausatiiviverbeissä on meillä syytä olettaa pitkän t:n edustavan alkuperäistä kt:ta, esim. semmoisissa sanoissa kuin suom. kasvattaa | karj. valuttoa | aun. azuttoa teettää | veps. *kazvatada* kasvattaa | vatj. *nägrata* naurattaa vir. sütitada sytyttää | liiv. *kaza'tə* kasvattaa. Tässä ei meille suomen kieli itsessään anna syytä siihen ajatukseen, vaan sukukielet, mordva ja tsheremissi. Mordvassa on nimittäin yleisenä kausatiivipäätteenä mokshamurteessa ft, ersämurteessa vt, jotka kumpainenkin edustavat aikaisempaa kt:tä (vrt. yllä s. 197); esim. mordM. kolgafty-, mordE. koľgevte- juoksuttaa: kolgy-, koľge-

juosta (= suom. kulke-) | uifte-, E. ujevte- uittaa: uje- uida | mordM. sodafty-, morE. sodavto- ilmoittaa, ennustaa: soda- tietää. Tsheremissin vastaavassa päätteessä on alkuperäinen kt säilynyt, esim. moškokt- „lavandum curare", pesettää: mošk- pestä (vrt. virE. *mɵs̱kma* pestä) | eštekt- „faciendum curare", teettää: ešt- tehdä (= suom. ehti-) | jükt- juottaa: jü- juoda. Ks. Ahlqvist, Mokscha-mordv. Gramm. s. 41; Wiedemann, Gramm. der ersa-mordw. Sprache s. 59; Budenz, Cseremisz tanulmányok, NyK. IV, s. 53; Budenz, Ugor alaktan I, s. 81.

Tämä kausatiiviverbin päätteen selitys tekee meille hyvin ymmärrettäväksi, miksi ta esiintyy tta:n (< kta:n) rinnalla. Mitä tulee siihen, että tta liittyy myös yksitavuisiin vartaloihin, siis sanan ensi tavuun vokaalin jälkeen, jossa edellä esitetyn mukaan olisi hta odotettavissa, niin se on aivan luonnollista ja tavallista yleistämistä kerran syntyneiden tyyppimuotojen mukaan.

13. Klusiilit sanan lopussa.

145. Jotenkin yleisesti levinnyt mielipide suomalais-ugrilaisten kielten tutkijain kesken on se, että näiden kielten vartalot ovat alkuperäisesti vokaaliloppuisia; missä vokaalia ei vartalon lopussa tavata, siinä on tapahtunut „typistys". Tämän opin „typistymättömästä" ja „typistyneestä" vartalosta on Budenzin mukaan meillä Genetz jo tehnyt koulukieliopinkin omaksi. Vokaaliopissa meillä tulee olemaan tilaisuutta vastustaa vokaalivartalon ehdotonta alkuperäisyyttä sekä osottaa että juuri konsonanttivartalo muutamissa tapauksissa luonnollisimmin on katsottava sanan historialliseksi vartaloksi. Tällä kertaa tyydymme vain siihen huomautukseen, että jos todella lähdetään vartalosta lyhye- < *lyhyte- tai „monikonvartalosta" *kalate-, niinkuin Budenz (Finn nyelvtan sivv. 14, 24) ja hänen mukaansa Genetz (Kielioppi [3], 24 §, 1; 60 §, 3 muist.) tekevät, niin pitäisi nominatiivimuotojen ehdottomasti kuulua *lyhys, *kalas (vrt. kolmas, hyvyys, ks. yllä sivv. 128, 129)[1].

[1] Saman mielipiteen lausuu Thomsen, BFB. s. 107 ja seur.

Mutta se tällä kertaa sikseen. Pääasia tässä paikassa on sen seikan konstateeraaminen, että yhteissuomalaisena aikana on tavattu sanan lopussa sekä medio(pre)palataali- että dentaaliklusiili — sitä vastoin ei labialiklusiilia — huolimatta siitä, ovatko tämmöiset sanamuodot yhteissuomalaisen ajan takaisena aikana olleet vokaaliloppuisia vai eivätkö. Katsoen näiden loppuklusiilien edustukseen eri kielissä, etenkin juuri medio(pre)palataalin edustukseen, on meillä syytä päättää, että ne ovat olleet yhteissuomalaisena aikana puheäänettömät (k, t).

Yhteissuomalainen *k* sanan lopussa.

146. Yhteissuomalaisena aikana on sanan lopussa tavattu k varmaan seuraavissa tapauksissa:

a) Imperatiivin yks. 2 persoonan muodossa, esim. *valak vala.

b) Preesensin, ainakin yksikön, ja I:sen imperatiivin yksikön kielletyissä muodoissa, esim. en *valak, älä *valak; yhteissuomalaisena aikana käytettiin myös varmaan kielteistä imperfektimuodostusta sentapaista kuin *esin *valak = en valanut [1].

c) I:sen infinitiivin yleisessä (lyhyemmässä) muodossa, esim. *antadak antaa; samoin myös varmaan muutamissa latiivimuodoissa, nk. *alak, *alek alle (vrt. yllä s. 169 ja seur.).

d) Muutamissa sellaisten sanojen yks. nominatiivissa, joiden vartaloon alkujaan kuuluu medio(pre)palataali, esim. *kastek kaste, *lounak louna.

Säilyneenä tavataan yhteissuomalainen sanan loppu-k vain suomen savolaismurteessa ja ulkopuolella suomen kielen varsinaista piiriä, inkeroismurteessa. Savolaismur-

[1] Vrt. viron Kodaveren murteessa esin tule en tullut (Weske, Eesti kirjameeste seltsi aastaraamat 1879, s. 64; Wiedemann, EGr. s. 65), virE. *es ana*ᶜ l. *ana-as* en antanut, saarilla: es aita (Wiedemann EGr. s. 60), liiv. *iz anda* en antanut. Myös Ruotsin lapissa iʒʒib ece en rakastanut, mord. eziń vanok en nähnyt. Vrt. Setälä, TuM. sivv. 60 ja 173.

teissa tavataan kuitenkin k:ta vain paikoin, osittain niissäkin ainoastaan vanhempien puheessa ja määrätyssä lausefoneettisessa asemassa (etenkin lauseen lopussa), esim. otak | en annak | lähteek lähteä | kastek [1]. Inkeroismurteessa (Hevaalla) on loppu-k yleinen, esim. kannak | en määk | antaak | siek side | alak alle (Porkka, IngrD. s. 35).

Suomessa on muuten loppu-k:n yleinen kohtalo ollut se, että se on muuttunut siksi, mitä on ollut tapa sanoa, väärin kyllä, „loppuaspiratsiooniksi“. Tämä ei ole käsitettävä niin, että se todella esiintyisi varsinaisena äänteenä, vaan käsittely on tässä kohdin kokonaan lausefonetiikasta eli „sandhista“ riippuvainen. Jos seuraava äänne on vokaali, niin alkuperäistä k:ta edustaa heikonpuolinen laryngaaliklusiili, niin että äänijänteiden sulkeuminen ja avauminen on siirroksena vokaalista toiseen (esim. anna^{ʿ} olla^{h}); murteittain lienee tässä asemassa laryngaaliklusiili kadonnut, niin että „lujan“ äänteensiirtymän sijaan on tullut „vieno“. Jos seuraava äänne on konsonantti, niin seuraavan sanan alkukonsonantti pitenee pitkäksi konsonantiksi, joka rajoittaa edellisen sanan loppu- ja jälkimäisen alkutavuuta, esim. älä menet‿tupaan | päästäp‿pois | annaj‿jo (samoin: annappas) [2]. Jos sana on viimeisenä lauseessa, niin ei yleensä kuule mitään muuta kuin aivan vienon henkäyslopukkeen anna^{h}, kaste^{h}, alemma^{h} [3]. Jotenkin varmana voimme pitää että kaiken tämän moninaisuuden perustuksena on välittävä laryngaaliklusiili, joksi loppu-k ensinnä on muuttunut, ja joka

---

[1] Vrt. Brax, Suomi III, 3, s. 230; Grotenfelt, Suomi II, 12, s. 323.

[2] Samanlainen muutos näyttää jo yhteissuomalaisena aikana tapahtuneen preesensin mon. 1:sessä persoonassa, jossa ei *k* kuitenkaan oikeastaan ollut sanan lopussa vaan sisässä (*sanomme*, *sanomma* < **sanok-me*, *-ma*, ks. Genetz, KL. s. 51, Setälä, TuM. s. 53 ja seur.). Luultavasti on tässä kuitenkin oletettava myös hyvin aikaista nojaumista mon. 1 persoonan possessiivisuffiksilla *mme* (< *n* + *me*) varustettuihin muotoihin.

[3] Koska lausefonetiikan merkitseminen ei helposti käy päinsä, eikä ole yksityisesti esiintuoduissa sanoissa mahdollinenkaan, olen tämmöisissä tapauksissa aina käyttänyt laryngaaliklusiilin merkkiä ʿ.

sen jälkeen on joutunut lausefonetiikan hallittavaksi. Mahdollista voisi tietysti kuitenkin olla että assimilatsiooni olisi osittain välittömästikin alkanut (vrt. yllä kt:n käsittelyä, 162 §, s. 207). Länsi-Suomessa olen kuullut t:n alkuperäisen k:n sijalla, ainakin muutamissa asemissa, esim. tulet = tule | mennät mennä. Tämä saattaa kuitenkin olla johonkin määrättyyn lausefoneettiseen asemaan (t:n edelle) kuuluvan muodon yleistämistä; analogiaa on myös tarjonnut loppu-t:n käsittely samoilla paikoilla, esim. pojap‿pois, pojak‿kuulkaa, mutta yksinään: pojat. — Etelä-Pohjanmaan murteessa (Aminoff, Suomi II, 9, s. 243) tavataan semmoisia nominatiivimuotoja kuin estet, saret, puutet. Koska alkuperäisen loppu-k:n edustus muissa tapauksissa on sama kuin suomessa muutenkin (esim. sanoᶜ, sanuaᶜ, en sanoᶜ), niin ovat nämä nominatiivit epäilemättä analogiamuotoja, jotka nojautuvat partitiiveihin (analogia: kevättä: kastetta = kevät: kastet) sekä muutamissa lausefoneettisissa asemissa esiintyviin muotoihin [1].

Etelävirossa alkuperäistä k:ta säännöllisesti edustaa voimakas laryngaaliklusiili, jota merkitsemme sitäkin ᶜ:lla; esim. *na̱raᶜ* nauraa | *eɹ na̱raᶜ* l. *na̱ráɹᶜ* ei naura | *löv̈däᶜ* löytää | *kɪnɐldaᶜ* puhella | *küs̱üᶜ* kysyä | *kɐnɐᶜ* l. *kɪnɐᶜ* puhe | *kat̲ɐᶜ* kate | (vrt. *murɐh* murhe, *hamɐh* paita, oik. hame).

Kaiken todennäköisyyden mukaan on tämä laryngaaliklusiili ollut väliasteena sekä, niinkuin jo sanottiin, suomen kielen nykyiseen yleiseen kantaan että niihin oloihin, jotka useimmissa kielissä ovat vallalla, että nim. alkuperäisellä k:lla ei enää ole mitään edustajaa. Tässä tilassa tavataan asia jo osittain suomen kaakkoisten murteiden alalla [2], sekä karjalan, aunuksen, vepsän ja vatjan kielessä ynnä pohjois-virossa. Esim. karj. tüönnä |

---

[1] Tämmöisistä tapauksista on *t* murteittain analogisesti siirtynyt myös semmoisiin sanoihin, joissa alkuaan on sanan loppuna ollut *h* (nk. *hamet*, pro: **hameh*) j. n. e., ja joista tulee vielä puhetta *h*:n historiassa.

[2] Vrt. Lönnbohm, Jääsken, Kirvun j. n. e. pitäjien kielimurteesta, Suomi II, 13, siv. 20, jonka mukaan se ei näillä tienoin ole hävinnyt. Kaakkois-Karjalassa se näkyy hävinneen (vrt. kielennäytteitä Jänneksen Kaakkois-Karjalan muistiinpanoissa Suomi III, 3, s. 344 ja seur.), samoin Inkerinmaan suomenkielessä (vrt. Porkka IngrD.).

ei anneta[1] | koadoa kaataa | kašše kaste | loitomma || aun. murenda murenna | älä tapa | andoa antaa | paize paise | loitomba || veps. anda anna | *en teǵe* en tee | *sada* saada | *kudə* kude | *ľeďe* lieve | *aləmba* alemma || vatj. *ana* | *eɹ ana* | *antə* | *säe* kipuna | *katə* kate || virP. tule | ei anna | anda antaa | juua juoda | kaste | alla alle.

Vepsän kielessä tavataan joskus semmoisia nominatiiveja kuin *odəg* ase | *ludəg* lude | *pärəg* päre | *logg* louna, joiden rinnalla myös: *odə*, *ludə*, *pärə*, *lovna* (vrt. yllä s. 105). Ei voi olla epäilyäkään siitä, että nämät muodot, jotka vastustavat kaikkea sitä, mikä muuten on sääntönä, ovat syntyneet muiden sijojen analogian mukaan. Analogiaa ovat myös tarjonneet semmoiset sanat kuin *kaɹag*, *kadag* j. n. e. jotka alkuaan ovat olleet vokaaliloppuisia.

Liivin kielen olen tässäkin säästänyt erikseen. Päättäen yleensä esiintyvistä muodoista, on liivinkin kielessä alkuperäisen loppuklusiilin edustaja kadonnut, esim. *ą̄nda* anna[2] | *tapą̄'* tapa | *äb ą̄nda* ei anna | *alą̄' ą̄nda* (liivL.: *alą̄ ą̄ndə*) | *ą̄ndə* antaa | *tapᵊ* tappaa | *tagą̄'* taakse. Ainoat muodot, jotka osottavat poikkeusta ovat sanat, joiden vartaloon kuuluu medio(pre)palataali, semmoiset kuin: liivL. *lūnag*, liivI. *luɹnag* kako (louna) | *pą̄ɹstug* l. *pą̄ɹstəg* paise, paiste | *ūrdug* l. *ūrdəg* tottumus | *vīrdug* l. *vīrdəg* vierre | *kastu̯'g* kaste | *ɹetug*, *ɹətu̯'g* jäännös (vrt. yllä

[1] Etelä-Karjalassa käytetään semmoisia muotoja kuin *ei annettoa*, *ei lüödeä*, joita olin ennen taipuvainen, samoin kuin Genetz (KarjK. s. 221, KL. s. 48), pitämään vain eri muodostuksena samaa preesenssuffiksilla johdettua vartaloa (**annetta-ka*) ja siis alkujaan samana kuin *ei anneta*, *ei lüövä*. Kaikkien muiden murteiden yhtäpitäväisyys, itse pohjoiskarjalan ja Tverin karjalaisen murteenkin, sekä aktiivimuotojen esimerkki tekee kuitenkin epäilemättömäksi, että yhteissuomalaista kantaa vastaavina ovat pidettävät semmoiset muodot kuin *ei anneta* j. n. e. Muodot semmoiset kuin *ei annettoa* ovat varmaankin analogisia uusmuodostuksia, joissa on passiivivartaloon analogisesti liittynyt passiivin suffiksi uudestaan, vrt. *käškietäh* j. n. e. Ks. yllä sivv. 84, 87.

[2] Samoin Liivinmaan murteessa, esim. *tapa*; muoto *utak* (Sjögren-Wiedemann, LGr., kielennäytt. s. 295 on epäilemättä väärin käsitetty imperatiivin 2:ksi persoonaksi; se on varmaankin 3 pers. (= ottakoon) ja kuuluu joka tapauksessa II:seen imperatiiviin. Vrt. Setälä TuM. s. 119, alimuist. 4.

s. 99). Ainoa mahdollisuus käsittää näitä muotoja äännelaillisiksi olisi tietysti se, että olettaisimme nominatiivien yhteissuomalaisena aikana olleen vokaaliloppuisia. Tämän oletuksen tekemistä vastustaa kuitenkin kaikkien muiden kielten yhtäpitävä todistus. Itse liivin kielessäkin tapaamme semmoisen nominatiivin kuin *pɹɐr̲z* (pl. *pɹɐr̲zgəd*) perse, joka epäilemättä on äännelaillinen; Liivinmaan poiskuolleessa murteessa oli niin-ikään SJÖGREN-WIEDEMANNin mukaan kast = *kastu̯'g* (sen ohessa kuitenkin lünnug = *lünag*, mütk = *mütk̲əz*). Semmoiset nominatiivit kuin *lünag*, *kastu̯'g* ovat katsottavat muiden sijojen, lähinnä akkusatiivin (genitiivin) ja pl. nominatiivin synnyttämiksi analogiamuodoiksi, samoin kuin veps. *odɐg*, *ɔudɐg*, *ɔogg*. Analogiamuodostuksen syntymistä ovat varmaan myös edistäneet semmoiset sanamuodot kuin *kaɹɑ̯'g* kajava, pl. *kaɹɑ̯'gəd*, *ü̯'dəg* l. *i̯'dəg* ilta, j. n. e., joissa *g* on äännelaillinen, koska sanat ovat alkujaan vokaaliloppuisia. — Myöskin nominatiivit *sa'd̲* (= suom. sade[c]), *ruost* (= suom. ruoste, lyyd. ruoste, in. ruosteges) ovat luultavasti tähän kuuluvia ja äännelaillisesti muodostuneita. Tässä on vain tapahtunut analoginen yleistäminen toista tietä, niin että muut sijat ovat muodostuneet nominatiivin mukaan, joten ei mediopalataali ensinkään esiinny; esim. nom. pl. *sadu̯'d*, *ruostəd*; aivan samoin sanottiin itämurteen alalla joskus nom. pl. *pɹɐr̲zəd* (pro: *pɹɐr̲zgəd*), joka onkin ainoa mon. nominatiivimuoto, minkä SJÖGREN-WIEDEMANN tuntee.

147. Varmaan on loppu-k:ta yhteissuomalaisena aikana tavattu joissakuissa muissakin tapauksissa, kuin yllä (s. 210) lueteltiin, jos kohta ne eivät ole yhtä selviä. Näistä mainittakoon tässä muutamia.

a. Abessiivimuotoja tavataan inkeroismurteessa semmoisia kuin heboizedak, jaloidak (PORKKA, IngrD. s. 35). Suomessa on abessiivin yleisenä päätteenä ta[c], savolaismurteessa vielä toisinaan tak[1]; tämän ohessa käytetään useissa murteissa, eten-

[1] Ks. esim. TOIVONEN, Halik. Suomi III, 2, s. 142; AMINOFF, Etelä-Pohj. Suomi II, 9, s. 265; SETÄLÄ, Koill. Sat., Suomi II, 16, s. 49; GROTENFELT, Pohj. Häm., Suomi II, 12, s. 333; BRAX, Pohj. Sav., Suomi III, 3 s. 242; LÖNNBOHM, Jääsken, Kirvun j. n. e. murt., Suomi II, 13,

kin adverbisesti, i-vokaalista (tiᶜ-loppuista) sivumuotoa (vrt. vokaalioppia). Myöskin vanhemmassa kirjakielessä AGRICOLASTA alkaen kirjoitetaan abessiivin pääte yhdellä t:llä. Tulee kuitenkin muistaa että abessiivin päätteen sanaan liityttyä viime tavuuta on aina käsitelty niinkuin suljettua, joka osottaa t:n alkuaan olleen pitkän. — Ulkopuolella suomen kieltä saatavista todisteista on tärkeä se, ett'ei ta päätteen vokaali virosta loppuheiton kautta katoa; sitä paitsi mainitaan etelävirosta semmoisia laryngaaliklusiiliin päättyviä muotoja kuin palgaldaᶜ palkatta, laulmaldaᶜ laulamatta [1], joissa muuten on tapahtunut kontaminatsiooni ablatiivimuotojen kanssa. Myös vepsän ta päätteessä on a pysynyt poisheittymättä. Aunuksessa on päätteen t myöskin lyhyt ja sen jäljessä a, ä pysyy, eikä katoa tai muutu u:ksi, ü:ksi, niinkuin alkuperäisesti sanaa lopettava a, ä (esim. moata, süömätä). Kaikki nämät seikat viittaavat alkuperäiseen k loppuun, joka tulee epäilemättömäksi, kun vertaamme suomalaista päätettä vastaavaan lappalaiseen karitiiviseen päätteesen (postpositsiooniin) taγa, murt. takka, tak, taᶜ, t (ks. FRIIS, Lapp. Gr. sivv. 28, 191; HALÁSZ, Nyk. XVI, s. 17), jonka kanssa yhteydessä on varmaankin syrjääniläinen karitiivipääte tög, teg, täg, l. tegja, tägja, votj. tek (ks. WIEDEMANN, Syrj. Gr. 1884, s. 128). Epäilemättä on siis abessiivin päätteen yhteissuomalaiseksi alkumuodoksi asetettava *ttak. — Kuitenkin tuottaa jonkinmoista vaikeutta se seikka, että myöskin tavataan abessiiveja, joilla on loppuna tta. Suomessa sitä käytetään verraten harvoissa murteissa, vaikka se on päässyt kirjakieleenkin, esim. Suomen Kaakkois-Karjalassa paikoin (Rautjärvellä: LÖNNBOHM, Suomi II, s. 41; Parikkalassa: HANNIKAINEN, Suomi II, 19, s. 119), Inkerissä paikoin (Ali-Laukaan luterilaisten murt.: PORKKA, IngrD. s. 64), samoin Tornion ja Kemin murteessa (CANNELIN, Kemin kielenmurt. s. 59). Ulkopuolella suomen kielen alaa on tta abessiivin päätteenä karjalan kielessä ja vatjassa; myös kuulin sen viron rantamurteessa, jossa klusiilien pituussuhteet ovat pääasiassa

---

s. 41; KÖNÖNEN, Pälkijärv. Aarni II, s. 23; VARONEN, Tohmajärv. j. n. e.; REIJONEN, Nurmeksen murt. y. m.

[1] Ks. WESKE, Bericht über die ergebnisse einer reise durch das Estenland, Verhandl. d. gel. estn. ges. VIII, 1 v. s. 62.

suomen kielen kannalla. Tämän päätteen selittämiseksi huomattakoon että paikoin, missä ta^{c} pääte on käytännössä, 3:nnen persoonan aikaisempaa hen suffiksia vastaavan suffiksin edellä käytetään tta; esim. Pälkjärvellä: hevosettaan, Nurmeksessa: miehittään. Niin-ikään on aunuksessa samaa suffiksia vastaavan h:n edellä tta, esim. moattah. Mainittua suffiksia sanoo GENETZ hyvin usein, „näennäisesti ilman tarpeetta“ tämän sijan kanssa käytettävän (AunK. s. 150); samoin hän karjalasssa sanoo tätä sijaa käytettävän „mielellään suffiksin kanssa“ (KarjK. s. 191). Tämän johdosta on vaikea tulla muuhun päätökseen, kuin että tta on kuulunut niihin muotoihin, joissa persoonasuffiksi (ainakin 3:nnen persoonan hen tai sen edustaja) on ollut sijaan yhdistetty sekä siitä yleistetty suffiksittomiin muotoihin.

b. Muutamat latiiviset adverbit näkyvät yhteissuomalaisena aikana olleen k-loppuisia. Inkeroismurteessa sanotaan esim. sinnek, tännek (PORKKA, IngrD. s. 35), suomen savolaismurteissa toisinaan sinnek, tännek; yleisiä muotoja ovat suomessa sinne^{c}, tänne^{c}. Etelävirossa tavataan voimakkaasen laryngaaliklusiiliin loppuvia muotoja, esim. *sinä*^{c} sinne. Muissa kielissä ei tietysti ole loppuklusiilista merkkiä jäänyt, esim. karj. šinne, tänne aun. sinne l. sinnä, tänne | veps. *šin̲a*, *tän̲a* | vatj. *sin̲e* | vir. senna, tänna | liiv. *sin̲*. *tän̲*. Joka tapauksessa on tärkeä huomata ett'ei virossa eikä vepsässä loppuvokaali ole heittynyt pois (huom. aun. sinnä, ei: *sinnü). Harvinaiset suomessa tavattavat murteelliset nnen-loppuiset muodot ovat syntyneet n. s. loppuaspiratsioonin ja loppu-n:n sekaantumisesta, joka on helposti ymmärrettävä semmoisella kielikannalla — ja sillä kannalla ovat useimmat suomen murteet — jossa loppu -n useissa tapauksissa lausefoneettisesti mukautuu seuraavan konsonantin (nasaalin, likvidan, puolivokaalin) mukaan samoin kuin n. s. loppuaspiratsiooni (esim. miehel_lehmä = miehen l., vrt. nasaalioppia). Nämät muodot eivät siis suinkaan estä pitämästä k-loppuisia muotoja yhteissuomalaisina. Varmaankin k on tässä aineeltaan samaa kuin ennen puheena olleissa alkuaan k-loppuisissa latiiveissa (ks. yllä s. 210).

c. N. s. prolatiivimuodoista oli jo yllä (sivv. 187—191) puhetta ja me jo silloin osotimme että suurin osa prolatii-

vimuotoja viittaa k-loppuisiin alkumuotoihin, nk. suom. itteᶜ, iteᶜ < *itsek, itiᶜ < *itsik; inkeroismurteessa vielä tavataankin itsek-loppuisia muotoja, nk. ülitsek, alaitsek (ks. yllä s. 188). Että k-loppuisiin palautuvien muotojen rinnalla osittain tavataan n-loppuisia (Agr: lepitzen, Vermlannissa alaⁱten, Parikk. vesihen), saattaisi osittain riippua samanlaisesta lausefonetiikan vaikuttamasta sekaannuksesta, josta yllä oli puhetta sinnen, tännen muodoissa. Mutta tulee kuitenkin myöntää että ne tapaukset, joissa n. s. loppuaspiratsiooni ja loppu-n varmaan ovat sekaantuneet, ovat jotenkin harvinaisia ja harvoissa murteissa esiintyviä. Sen vuoksi loppu-n:n esiintyminen tässä luultavammin riippuu siitä, että jo alkujaankin k-loppuisten muotojen rinnalla on ollut n-loppuisia instruktiiveja samoista itse-loppuisista nomineista, niinkuin jo yllä mainittiin (s. 190).

d. Paitsi prolatiiveja on useita muitakin adverbeja, joiden loppuna yhteissuomalaisena aikana on ollut latiivinen tai prolatiivinen suffiksi k, joihin jo yllä (s. 190) viittasimme. Näihin kuuluu varmaankin semmoinen sana kuin suom. ympäri, karj. aun. ümbäri, -ŕi, jonka alkuperäisin muoto esiintyy inkeroismurteen ümpärik sanassa; samoin sana ink. kiinik, suom. kiini, kiinni, karj. aun. kiińi, vatj. *ɟši̱ni*, vir. kiúńi. Tämmöisiä ovat myös ne liᶜ-, li-loppuiset adverbit, joiden loppuna alkujaan on ollut lik, nk. vielä nykyjään inkeroismurteessa, esim. ink. mikkäälik = suom. mikäliᶜ, mikäli, samoin karj. sigäli, veps. *śigal'i* j. n. e. Eri murteissa tavattavat lis- ja kkalti-loppuiset sivumuodot ovat syntyneet yhdistyksestä ja kontaminatsioonista muiden adverbiryhmien (s-liitteisten ja lti-loppuisten) kanssa.

e. Translatiiveista tavataan yleisten, yhteissuomalaisiin ksi-loppuisiin viittaavien muotojen rinnalla myöskin semmoisia, jotka osottavat näiden ohessa olleen ksek-loppuisiakin muotoja. Semmoisia on esim. suom. luokseᶜ, jonka alkuperäisempi muoto esiintyy ink. lôksek sanassa; tähän kuuluvat myös suom. taakseᶜ, aun. loitokse, ülähäkse j. n. e. Tämmöiset muodot perustuvat nähtävästi kahden päätteen yhdistykseen elikkä jonkinlaiseen kontaminatsiooniin translatiivien ja k-loppuisten latiivien välillä.

f. Allatiivimuodoista meillä on tilaisuus nasaalien historiassa osottaa että ne alkuaan ovat olleet len-loppuisia ja että tuo suuri sekaannus loppuäänteen käsittelyssä osittain riip-

puu lausefoneettisista syistä, mutta pääasiassa siitä, että allatiivi jo yhteissuomalaisena aikana on kontamineerautunut adessiivin kanssa. Kuitenkin on mahdollista että jo yhteissuomalaisena aikana joissakuissa tapauksissa on ollut lek-loppuisia muotoja len-loppuisten rinnalla. Semmoiseen ajatukseen antaa syytä se seikka, että inkeroismurteessa, jossa allatiivin yleisenä loppuna on len (< llen, esim. kadolen katolle), tavataan semmoisia adverbi muotoja kuin alahalek, tôalek (Porkka, IngrD. s. 128).

g. Alkujaan osittain k-loppuisia näyttävät myöskin olleen suomen sti-loppuiset adverbit. Siihen katsoen, että suomen vanhemmassa kirjakielessä tavataan sta-loppuisia muotoja (nk. esim. totisesta) ja että suffiksin edellä aina tavataan a-muotoja (ainoastaan), on ilman muuta oletettu että sti-loppuiset muodot ovat identisiä sta-loppuisten elatiivien kanssa (Ahlqvist, SKR. 168 §, s. 108). Tämä kuitenkaan ei ole mahdollista jo vokalisminkaan vuoksi, josta vokaaliopissa puhumme enemmän; sitä paitsi ovat sti-muodot todistettavasti paljoa vanhemmat suomen kirjakielen perustamista. Jo Agricolalla tavataan sti-muotoja sta-loppuisten rinnalla, esim. hyuesti hyvästi, laiskasti, sepesti. Mutta sitä paitsi tavataan muissa suomalaisissa kielissä semmoisia muotoja kuin karj. hüäzešťi | aun. hüvästi | veps. *ɟšomašɟši* somasti | vatj. *üväs̱i* hyvästi | vir. hästi, õigusti, kindlaste Wiedemann EGr. 306) | liiv. *å̱rastiz* harvasti, *pi'emdəst* pehmeästi. Samoin kuin Agricolalla, on vepsässäkin rinnakkain sekä suom. sta-loppuisia elatiiveja vastaavia *s*-loppuisia muotoja (esim. *ɟuɟas* lujasti, *ǵaɟos* jalosti), että *šɟši*-loppuisia adverbeja, jotka vastaavat suomen sti-ryhmää. Tämän kaiken johdosta meidän tulee kokonaan erottaa sti-loppuiset sanat alkujaan sta-loppuisista adverbisesti käytetyistä elatiiveista. Nähtävää on että sti-muodot alkujaan, ainakin osalta, ovat loppuneet johonkin konsonanttiin, niinkuin suomen stiʿ-loppuiset muodot sekä vepsän ja viron säilyneet loppuvokaalit osottavat. Kuitenkin tulee huomata ett'ei sanan lopputavuu ole ollut vatjassa ja karjalassa saman käsittelyn alaisena kuin suljetut tavuut muuten samanlaisissa tapauksissa; luultavasti on oletettava jo aikaista elatiivimuotojen vaikutusta tähän adverbiryhmään. Suomen muodoista lähinnä johtuisimme semmoisiin alkumuotoihin kuin esim. *hüvästik.

Näiden rinnalla on ryhmä lti-loppuisia adverbeja, joita kuitenkin tavataan paljoa ahtaammalla alalla, nim. itäsuomessa (kyllälti^{c}, -lti) ja karjalan kielessä (esim. äijälďi suuresti); viron harvinaiset lti- l. ldi-, lte-loppuiset adverbit vastaavat luultavasti aikaisempia ltain-loppuisia. Näin ollen tuntuu luultavalta että lti-ryhmä on jotenkin uusi elatiivin ja sti-ryhmän suhteen mukaan syntynyt muodostus (vrt. myös abessiiveja hengetä^{c}, ja hengeti^{c}, ks. vokaalioppia) [1].

h. Muutamissa epäselvissä pluraalimuodostuksissa saattaisi epäillä olleen alkuperäisen loppu-k:n. Semmoisia ovat suom. me, te, he, nämä, nuo, ne, itäs. myö, työ, hyö, noa | karj. müö, tüö, hüö, nämä, noa, ne | aun. müö, tüö, hüö | veps. *ḿö*, *t̓ö*, *h̓ö*, *ńenɞ* | vatj. *mö̱*, *tö̱*, *ne̱*, *kane̱* | virossa tavataan toisinaan Wiedemannin mukaan me, te, nää, na^{c}, nee, nô^{c}. Merkillisimmät ovat liivinkielen muodot liivL. *meg* me, *teg* te (Wiedemannilla väärin: meig, teig), liivI. *me̱g*, *te̱g;* näiden rinnalla sanotaan aina *ne* ne, sekä itäliivissä usein *me̱* ja *te̱*. Lyhyt vokaali länsiliiviläisissä muodoissa *meg* ja *teg* on varmaankin alkuperäisempi, sillä itäliivin pitkä vokaali on nähtävästi syntynyt nojautumisesta muihin sijoihin (part. *me̱ďi*, *te̱ďi*, elat. *me̱šti*, *te̱šti* j. n. e.). Etelävirosta olen muistiin kirjoittanut laryngaaliklusiiliin loppuvat *m*ii^{c} me, *t*ii^{c} te, *neä* nämät; laryngaaliklusiili saattaa täällä kuitenkin edustaa dentaaliakin (vrt. alemp.). Suomen länsimurteissa tavataan paikoin me^{c}, te^{c}, he^{c} (mekkin, tekkin, hekkin; ne voisivat mahdollisesti tulla myös murteellisesti käytetyistä muodoissa met, tet, het, vrt. inkeroismurt. hô̱t). Mutta muuten on tunnustettava että medio(pre)palataali-klusiilista ei yleensä ole huomattavia jälkiä edes niissä murteissa, joissa muuten loppu-k:n näimme pysyvän. Tarpeellisen todistemäärän puutteessa on tämä kysymys ratkaisematta jätettävä. Jos nämät monikon no-

---

[1] Genetzin äsken ilmestyneessä teoksessa esiin tuotu mielipide että *sti-* ja *lti*-loppuiset sanat muka ovat syntyneet jostakin sisä- ja ulkopaikallissijasta ja *tavoin* sanasta (Suomen partikkelimuodot s. 154 ja seur.) ei voi olla mahdollinen, sekä jo loppuäänteen vuoksi, että myöskin siitä syystä, että *sti(k)*-loppuiset muodot ovat varmaan yhteissuomalaisia. Jos ottaa lukuun yhteissuomalaisen äännekannan, ei saata mainittua selitystä ajatellakkaan.

minatiivit todella ovat päättyneet medio(pre)palataali-klusiiliin, niin olisi nykyinen kanta voinut syntyä ainoastaan johonkuhun lausefoneettiseen asemaan kuuluvan muodon yleistämisen kautta, joka selityskeino tässä on vaikeanlainen. Liivin kielen muodoissa näyttävät todella lausefoneettiset syyt olevan vaikuttamassa. Semmoiset muodot, joissa klusiili on kadonnut, olisivat edellisen mukaan (s. 213) katsottavat varsinaisiksi äännelaillisiksi, ja *g*:hen päättyvät muodot olisivat lainattuja semmoisesta asemasta, jossa esim. vokaali on seurannut.

Tämän kanssa yhteydessä on mainittava että 3:nnen persoonan possessiivisuffiksi on savolaismurteissa [n]saᶜ-(nsak-)loppuinen: joskus tämänkin kanssa vaihtelee nsan [1]. Tämän lisäksi tavataan myös semmoisia mon. 1:sen ja 2:sen persoonan suffiksimuotoja kuin mmuᶜ, nnuᶜ (Varonen, Tohmajärven, Pälkjärven ja Kiteen murt., Könönen, Pälkijärven murt., Aarni II, s. 25, Reijonen, Nurmeksen murt.). Inkeroismurteessa ovat monikolliset persoonasuffiksit kaikki k-loppuisia: 1 pers. nnek (mmek), 2 pers. nnek, 3 pers. ssek. Nämät seikat siis todella viittaavat pluraalisten persoonasuffiksien alkuperäiseen k-loppuisuuteen, mutta toiselta puolen on myönnettävä että yhtäpitäväisyys ei ole tarpeeksi suuri, niin että voisi ajatella mahdollisesti ehkä alkuaankin olleen useampia kuin yksi muodostus. Joka tapauksessa on tässäkin lausefonetiikalla ollut osansa nykyisten muotojen synnyttämisessä.

Yhteissuomalainen *t* sanan lopussa.

148. Sanaa lopettava t on suomessa yleensä säilynyt; se on kuitenkin jotenkin lavealta lausefoneettisesti assimiloerautunut seuraavan klusiilin kaltaiseksi (esim. pojak‿kuulkaa, pois pojap‿pussista); lounaismurteen alalla on loppu-t:n nykyinen edustus sama kuin alkuperäisen mediopalataalinkin (vrt. Toivo-

[1] Esim. Nurmeksen murteessa. Eräässä Piispa Henrikin surmavirren toisinnossa tavataan semmoisia muotoja kuin *welielensän*, *cohdallensan*, *sariallensan*, *anduroillensan* j. n. e., ks. Setälä, Länsi-Suomi II, s. 7 ja seur.

NEN, Halikon kiel. s. 21 = Suomi III, 2, s. 133; HAHNSSON, Suomi II, 7, s. 270 y. m.).

Karjalassa tavataan yleensä sanaa lopettamassa t, aunuksessa t tai d, esim. karj. šoat saat | harakat | šuuhut | kevät || aun. soad, soat | taloid, taloit talot | kivüt | viibalehud | kevät.

Vepsän loppudentaalina on puheäänellinen *d*, esim. *andad* annat | *ukod* | *l'üḱüd* lyhyt | *oɹud* olut. Omituista kyllä, on tämän sijalla murteittain *t*, vieläpä pitkä *t*:kin deminutiiveissa, esim. vepsÄ. *ɹumut̲*, vepsE. *ɹumut* (toisin paikoin, esim. Ladvassa *ɹumud*) | *sarvut̲* l. *sarvut* (*sarvud*) pieni sarvi | *ḱät̲ut̲* l. *ḱät̲ut* (*ḱät̲ud*) kätkyt. Koska tällaisia nominatiivimuotoja tulee esille vain muutamissa tapauksissa, niin on hyvin mahdollista että ne ovat syntyneet nojautumalla partitiivimuotoihin, joiden kaltaisia nämät muodot aivan tarkalleen ovat.

Vatjan loppudentaalin kirjoittaa AHLQVIST aina t:llä. Asian laita on kuitenkin se, että tässä asemassa yleensä on puheäänetön d, joka seuraavan äänteen puheäänellisyyteen tai -äänettömyyteen katsoen saattaa esiintyä puheäänellisenä *d*:nä, vieläpä puheäänettömänä *t*:näkin; esim. *an̲ad* annat | *kat̲ɐd* katteet | *vɐt̲ago̲d* ottakoot | *ɫ̲ševäd* kevät | *ɐɹud* olut.

Viron kielessä on tässäkin kohden pohjois- ja eteläviron käsittelytapa hyvin erilainen. Pohjoisvirossa on loppudentaalina säännöllisesti murteen tavallinen puheäänetön d, esim. *an̲a̲d* annat | *koera̲d* koirat | *sa̲va̲d* saavat | *ɐlu̲d* olut. Etelävirossa sitä vastoin on vahva laryngaaliklusiili, joka kuitenkin tämän murteen pohjois-alueella (esim. Tarton tienoilla) on kokonaan hävinnyt, esim. *na̲riʿ* nauroit | *nak̲riʿ* nauriit | *hivzɐʿ* hiukset | *naardvaʿ* nauravat || Tarton tienoilla: *a̲va* haavat | *kana* kanat | *sa̲t̲ava* saattavat, lähettävät. Huomattava kuitenkin on että etelävirossa käytetään yks. 2:sen persoonan muotoja semmoisia kuin *an̲at* annat | *kün̲ät* | *saat*. Mutta tulee ottaa lukuun että nämät muodot, jonkalaisia yleensä käytetään ind. preesensissä, samalla myös ovat mon. 2:sen persoonan muotoja, ja että toiselta puolen imperfektissä tavallisesti käytetään laryngaaliklusiiliin loppuvia muotoja sekä yksikössä että monikossa, esim. *ań̲iʿ* annoit, annoitte | *küń̲iʿ* kynnit, kynnitte | *seɹʿ* söit, söitte. Näin ollen

ei saata muuta päätöstä tehdä, kuin että tässä kummankintapaisissa muodoissa on tapahtunut tasoitus, niin että edellisissä yks. muoto on mukaunut monikon mukaan, jälkimäisissä monikon muoto yksikön mukaan.

Vihdoin liivin kielessä on loppudentaalina puheäänellinen *d*, esim. *a̱ndad* annat | *vɹedu̱'d* vedet | *kɹeva̱'d* kevät. Että sanassa *neɹ̱tst* on *t*, on aivan luonnollista vokaalin heiton tapahduttua viereiseen äänteesen katsoen; mahdollisesti tässäkin on partitiivin analogia vaikuttanut, samoin kuin semmoisissa sanoissa kuin *laɹ̱nt* laine, *vaɹ̱'t* vaihe, *ra'g̱t* rae, joista vielä tulee puhetta h:n historiassa (vrt. myös yllä s. 208).

149. a. Aivan erittäin ovat huomattavat dentaaliin päättyvät partisiipit.

Aktiivin II:sen partisiipin nominatiivi on varmaankin yhteissuomalaisena aikana ollut nut-loppuinen. Suomessa tämän nut lopun sijaan jotenkin yleisesti kuitenkin tullut nuᶜ (s. o. lausefoneettisesti seuraavan konsonantin kanssa assimileerautuva ᶜ); paikoin on se erotus että nut-loppuista käytetään atribuuttina, nuᶜ-loppuista predikatiivina (ks. Brax, Suomi III, 3, s. 251; Reijonen, Nurmeksen murt.). Epäilemättä perustuu nuᶜ lopun synty edellä puheena olleesen loppu-t:n lausefoneettiseen käsittelyyn suomen kielessä ja määrättyihin asemiin kuuluvan muodon yleistämiseen. Samantapainen selitystapa olisi kaiketi sovitettava vepsän *nu-* ja vatjan *nu-*, *nnu*-loppuisiin muotoihin (esim. veps. *oɹɐn śönu* olen syönyt, vatj. *en vɐṯannu* en ottanut). Samaan suuntaan käsitettävät ovat kai semmoiset virolaiset muodot, joita säännöllisten pohjoisvirolaisten nud- ja etelävirolaisten nuᶜ-loppuisten sijasta käytetään saarimurteessa, esim. surn kuollut | tuln tullut | kadun kadonnut, kuollut | saan saanut j. n. e. (ks. Wiedemann, EGr. s. 59). Nämä muodot ovat jo hyvin samankaltaisia kuin naapurikielen, liivin kielen muodot, semmoiset kuin *aṉdən* antanut | *tap̱ən* tappanut | *ma'g̱ən* maannut (yksitavuisten verbien partisiipit ovat kuitenkin *nd*-loppuisia, esim. *så̱nd* saanut | *vi̱nd* vienyt). — Mainittakoon sen ohessa että verbin yhdistettyjen aikojen muodostuksessa käytettävät partisiipit yleensä ovat monella tavalla lyhenneet; niin esim. Suomen Kaakkois-Karjalassa sekä kaikissa Inkerin murteissa käytetään nt-lop-

puisia, karj. kielessä myös nt-, t-loppuisia; vepsässä tavataan loppu nd, virossa nd. Tämän ohessa on vielä supistuneita tai typistyneitä essiivejä, nk. itäs. kutonna < *kutonunna, karj. šoanun < *šoanunna. Aunuksen -nuh lopusta oli puhe yllä s. 86.

Suurempia vaikeuksia tuottaa passiivin II:nen partisiippi. Siinä on nimittäin tavattavana kaksi eri sarjaa muodostuksia. Toinen on tavattavana suomessa, karjalassa, aunuksessa ja vatjassa: sen loppuna on tu (du), ttu ja se taipuu niinkuin u-vartalot. Esim. suom. saatu (gen. saadun s. o. saaðun j. n. e.) | tapettu || karj. šoadu | lükättü || aun. soadu | annettu || vatj. *sa̱tu* | *vɐtɐt̲u*. Tähän kuuluvia ovat myös eteläviron muodot, semmoiset kuin *süüd* syöty | *saad* saatu. Toiselta puolen tavataan taas pohjoisvirossa, liivissä ja vepsässä muotoja, jotka viittaavat tämän muodon olleen dentaaliloppuisen. Esim. virP. tuldud tultu | saadud saatu | palutud pyydetty || liiv. *så̱dət* saatu | *ti'edət* tehty | *mak̲stət* maksettu | *an̲tət* annettu (Wiedemann kirjoittaa muodot d-loppuisina, minun kuuloni mukaan ne ovat kuitenkin *t*-loppuisia) || vepsÄ. *em l'ödud* emme lyöneet | *ed t'ehtud* ette tehneet | *ei ant̲ud* eivät antaneet || vepsE. *emɒɹ l'ödut* emme lyöneet | *etɒɹ todut* ette tuoneet | *eba ant̲ut* eivät antaneet. Tämän lisäksi tulee huomata että suomen länsimurteessa tavataan semmoisia muotoja kuin saatuᶜ | annettuᶜ. Sitä paitsi on Etelä-Pohjanmaan murteessa partisipiaalijärjestelmässä semmoisia taivutusmuotoja kuin pantuen, nähtyen (Aminoff, Suomi II, 9, s. 283); tämän mukaisia ovat Kokemäen tienoilla kuulemani muodot pantuun, tultuun. Nämät edellyttävät vartalossa olleen alkujaan dentaalin (pantuun, pantuen < *pantuden). Näiden kahden muotosarjan suhde on jossakin määrin epäselvä. Mahdollista saattaisi olla että tässä alkujaankin on kaksi eri muodostusta, jotka ovat sekauneet yhteen, nimittäin toisaalta dentaaliloppuinen partisiippi ja toisaalta u-, ü-loppuinen „nomen acti". Semmoinen selvä substantiivimerkitys, joka on tämän muodon temporaalisilla partitiiveilla (esim. saatua, karj. šoaduo, aun. soaduo) juuri niissä kielissä, joissa u-, ü-loppuinen partisiippi on yleinen, vahvistaa puolestaan tätä käsitystä.

b. Yhteissuomalaisena aikana t-loppuinen on ollut lukusana

kolme, kolme^{c}, vanhemmassa kirjallisuudessa, esim. AGRICOLAlla, JUUSTENilla, LJUNGO TUOMAANPOJALLA, SOROLAISELLA colmet | ink. kolmet, kolt | karj. kolme, kolmi | aun. kolme | veps. *kovḿe*, *ku̱ḿe*, *kuvmɐ* | vatj. *kɐɔlmɐd* (yksinään), *kɐm* (muiden sanojen yhteydessä) | virE. *kol*^{c}, virP. kolm | liiv. *kvoḻm*.

Jo e vokaalin säilyminen sanan lopussa osottaa ett'ei tämän sanan nominatiivi ole voinut olla e-loppuinen siihen aikaan, jolloin loppu-e:n muutos i:ksi tapahtui. Sitä paitsi suomen vanhemman kirjallisuuden, inkeroismurteen ja vatjan sekä myös eteläviron muodot tekevät nominatiivin alkuperäisen loppu-t:n epäilemättömäksi. Loppu-t:n säännöllisestä poikkeava käsittely perustuu tässäkin epäilemättä samanlaisiin lausefoneettisiin suhteihin kuin nu^{c}-, nu-loppuisissa partisiipeissa.

Toinen luku.

Spirantit.

1. S:n historia.

Yhteissuomalaisen *s*:n edustus.

150. Suomessa edustaa yhteissuomalaista s:ää yleensä puheäänetön s kaikissa asemissa, samoin pitkää s:ää pitkä s, esim. sarvi | rasva | kansa | hammas || kassa (tukka) | tässä.

Murteittain on suomen kielen yksityis-elämän aikana tapahtunut s:n muuttumista h:ksi, joka on kokonaan erillään yhteissuomalaisena aikana tapahtuneesta samanlaisesta äänteenmuutoksesta. Tämä tapahtuu Etelä-Pohjanmaan murteessa n:n edellä, esim. toihna | kappalaahna kappalaisena | päähny[c] päässyt [1]. Sama ilmiö varmaankin tavataan eteläpohjalaisissa inessiivimuodoissa mihnä, kuhna, johna, tuvahnani < *misnä j. n. e. (tämän rinnalla tuvas, kirkos j. n. e.) [2]. On arveltu että tämä

[1] Koska, niinkuin nasaalien historiassa saamme osottaa, *sn* jo yhteissuomalaisena aikana on muuttunut *ss*:ksi, ovat varmaan Lapuanjoen varrella tavattavat muodot, semmoiset kuin *toissa*, *parassa* alkuperäisempiä, ja *sn*:lliset sekä niistä Etelä-Pohjanmaalla syntyneet *hn*:lliset myöhempiä, systeemipakon synnyttämiä. Että Etelä-Pohjanmaallakin (Lapuanjoen varrella ja muuallakin, ks. Aminoff, Suomi II, 9, s. 251 ja seur.) tavataan muotoja, joissa on *sn* säilynyt, niinkuin *toisna*, *parasna*, *pesnyˊ*, on varmaankin selitettävä niin, että *sn*:lliset muodot ovat näissä tapauksissa analogisesti muodostuneet *ss*:llisten oheen, sen jälkeen kuin *sn* > *hn* muutos oli murteessa loppuun suoritettu.

[2] Muoto *kuhna* tavataan eteläpohjalaisissa loitsuruoissa vv. 1657 ja 1658 (Vaasan ja Isonkyrön keräjien pöytäkirjoissa, ks. Hertzberg, Vidskepelsen i Finland, s. 63).

inessiivin hna loppu välittömästi edustaa sitä *sna päätettä, joka alkujaan näyttää inessiivillä olleen (ks. AMINOFF, Suomi II, 9 s. 264). Mutta toiselta puolen, katsoen eri kielissä vallitsevaan suureen yhtäläisyyteen, täytyy pitää inessiivin ssa päätettä jo yhteissuomalaisena aikana syntyneenä. Etelä-Pohjanmaalla tavattava tuvas muoto näyttää sitä paitsi olevan suora lyhennys tuvassa muodosta. Jos niin on laita, niin on hna-loppuinen inessiivi jonkinmoinen uutismuodostus inessiivistä ja essiivistä; vrt. kuitenkin alemp. eteläviron muotoja.

Sanan lopussa tavataan niin-ikään s:n muuttumista h:ksi, joka on yhtä myöhäiseltä ajalta. AMINOFF mainitsee Etelä-Pohjanmaan murteesta (Suomi II, 9 s. 252) että „sanain loppuäänteenä oleva s muuttuu monen suussa h:ksi vilkkaassa puheessa, esim. rikah mies, runsah virsta, Jalahjärvi, lupah että[1]. Puheen lopussa kuuluu aina selvä s, esim. se mies on rikas“. Jo AMINOFFin omat sanat antavat aihetta arvelemaan että muutos on lausefoneettinen, vaikka se häneltä on jäänyt huomaamatta. Asiata tarkastettuani tulin siihen päätökseen, että s:n muuttuminen h:ksi sanan lopussa on tapahtunut, milloin seuraava sana alkaa puheäänellisellä konsonantilla (n:llä, m:llä, l:llä, r:llä, j:llä, v:llä); sitä vastoin ei tapahdu muutosta puheäänettömällä konsonantilla tai vokaalilla alkavan sanan edellä (lupah mennä, lupah nousta, mutta lupas tulla, lupas antaa). Analoginen yleistys näyttää kuitenkin osittain häirinneen äännelakia; jos nuoremmilla tavataan runsaammalti s:llisiä muotoja, niinkuin eräs sikäläinen väitti, niin on se selitettävä s:n myöhemmäksi analogiseksi yleistämiseksi, kenties osittain kirjakielen vaikutuksesta. Niinkuin näkyy, on loppuvokaalin heiton semmoisissa muodoissa kuin lupas < lupasi täytynyt tapahtua ennen puheen-alaisen äännelain voimaan pääsemistä. — Tämän äänteenmuutoksen ala ulottuu etelämmäksi Etelä-Pohjanmaan murteen piiriä Parkanon ja Ikaalistenkin tienoille asti (esim. Ikaalisih Ikaalisissa); missä muodossa äännelaki täällä on vallassa, ei ole selville otettuna. — Muuallakin näkyy samanlaista, epäilemättä aivan itsenäisesti, tapahtuneen. Kemin murteessa mainitsee CAN-

[1] Luultavasti erehdys; pitänee olla: *lupah jotta.*

NELIN (Tutk. Kemin kielenmurt. = Suomi III, 2, s. 37) alkuperäisen loppu-s:n esiintymistä h:na, esim. saarnah mulle, vierahmies, naarah karhu, paljah paikka.

Vaikea selittää on s:n lyhyys inessiivimuodoissa, joka seikka tavataan hyvin lavealti länsipuolellä Suomea, vieläpä Tornion ja Kemin murteissakin, esim. josa, kyläsä. Tämä seikka näkyy olevan riippumaton konsonanttien kvantiteettilaeista ylipäätään, enkä minä tiedä sille mitään tyydyttävää selitystä antaa. CANNELINin selityskoe (Kemin kielimurt. = Suomi III, 2, s. 58) ei ole hyväksyttävä.

151. Vatjassa on yhteissuomalaisen s:n käsittelylle se omituista, että se on asettunut aivan samalle tasalle klusiilien kanssa.

Tämän mukaan tavataan yleensä korollisen avoimen tavuun alussa *s*, mutta alkuperäisesti suljetun alussa puheäänellinen *z*. Esim. *väsüväd* väsyvät: *väzün* väsyn | *pesä: pezäle* | *asad* astiat (oik. aseet): *aza* astia (oik. ase) | *kusi* kuusi: gen. *kuzen* | *varsi:* in. pl. *varzis* | *porsad* porsaat: *porzaz* porsas. Samoin *h*:nkin jäljessä: *mahsa* maksaa: *mahzan* (myös: *mahsan*) maksan. Aivan samoin vastaa avonaista tavuuta rajoittavaa pitkää s:ää tavuun sulkeuduttua lyhyt *s*, esim. *kasa* hiukset: gen. *kasa* | *mäsän* häiritsen: inf. *mäsätä* (samoin: *musa: musa* vrt. yllä s. 46; niin-ikään: *košo* rove: transl. *košosi*).

Korottoman tavuun vokaalin jäljessä tapahtuu aivan vastaavasti klusiilien käsittelyn kanssa (vrt. yllä s. 88 ja seur.) yhteissuomalaisen lyhyen s:n edustus *z*:llä, esim. *ižoza* kaunis | *kaltoza* loiva | *vasazi* vastasi | *rüpezi* rypi | *alezia* alasin (kuitenkin *kervelisia* liinoja, nom. *kervelin*). Vrt. *kaʒaga* j. n. e.

Omituista että inessiivimuodoissa esiintyy niin-ikään *z*, aivan kuin se edustaisi lyhyttä s:ää mainitun äännelain mukaan; esim. *ǯšüläzä* kylässä | *ǯavtaza* navetassa. Näiden analogiaan perustuu semmoinen muoto kuin esim. *nizä* niissä, sillä pääkorollisen tavuun jälkeen on *z* aivan tavaton.

Tavuun lopussa alkuperäisen j:n ja v:n edellä tavataan *z*, myöskin parallellisesti klusiilien kanssa (vrt. sivv. 157—158, 160). Esim. *aźa* < *azja asia (vrt. alemp.) || *kazvab* kasvaa. Vrt. *ǯadva*.

Tavuun lopussa *ʃš*:ksi muuttuneen prepalataalisen k:n edellä s:ää edustaa *h*, esim. *kahʃši* < kaski koivu | *lehʃši* < leski. Sitä vastoin; *leze* lesken. Vrt. yllä sivv. 17, 46.

Sanan lopussa s:n edustajana tavataan puheäänetön „lenis“ *z*, s. o. puheäänettömien meediain tasalla oleva, heikommalla ilmanpainolla äännetty sibilantti. Esim. *vadnaz* vannas. Vrt. klusiileja, esim. *vadnad*, *anab*. Vrt. yllä s. 221 (vrt. s. 91).

Niinkuin lukija edellisestä huomaa, ei AHLQVISTin esitys vatjan oloista ole näissä kohdin aivan tarkka. — Mitä tulee kreevinin kielen oloihin, niin on kaiketi kirjoitustavoista sussi l. suhsse susi, wässi vesi, sissalik sisilisko, poissi poika y. m. päätettävä että näissä tapauksissa oli puheäänetön s (eikä z). Sitä vastoin ei voi varmuudella päättää, oliko s:n ja z:n suhde avonaisissa ja suljetuissa tavuissa sama kuin nykyjään vatjassa. APPELBAUMin tiedon-annoissa kreevinin kielestä 1774 (WIEDEMANN, Kreew. s. 65) sanotaan: „Das s ist sehr scharf, ausser am ende, wie mees“. Hän on muuten käsikirjoituksessaan erottanut kahta eri laatua s:ää, vaikka luultavasti ei johdonmukaisesti, päättäen WIEDEMANNin viittauksista. Valitettavasti ei WIEDEMANN ole julkaisussaan hänen tekemäänsä erotusta osottanut.

Kreevinien kielen omaan yksityiseen kehitykseen näkyy kuuluneen s:n kehitys š:ksi muutamissa tapauksissa, esim. śchehenes „innerhalb“, schämi sisälle, schüen, schihen sydän | schüen, šüön syön, schüeme syömään, scheit söivät | schüwed sydet | schüwe, šüwä syvä | schikkis, schiküse syksy | schünnent syntynyt || küischi kysyi || kaschke koivu | kaschka keskellä | kölmteischkümm 13 | wihsteischkümm 15 | kalles śchkihwi kalliskivi. Näistä esimerkeistä päättäen tämä kehitys on tapahtunut palataalivokaalin, ainakin ü:n edellä, sekä toisella puolen k:n (prepalataalin) edellä.

152. Virossa osottaa s:n käsittely myöskin parallelleja klusiilien käsittelylle, jos kohta ei niin täydellisesti kuin vatjassa, sillä tavuun sulkeuminen ei tässä ensinkään tule kysymykseen.

Se z, joka virossa tavataan, on samoinkuin klusiilit g, b, puheäänetön (vrt. yllä 151 §) melkein koko viron

kielen alalla, setukaismurretta ja eteläisintä aluetta lukuun-ottamatta, jossa puheäänellinen *z* on käytännössä, sen mukaan kuin minulla oli tilaisuutta havaita. Pohjoisessa z hyvin vähän eroaa puheäänettömästä s:stä; suomen rajamurteissa ei useimmissa tapauksissa tämmöistä äännettä ole. Koska asian vaarin-ottaminen oli erittäin vaikea, minun oleskeluaikani lyhyt ja tietoni saadut ainoastaan muutamalta paikkakunnalta, ovat tekemäni muistiinpanot tässä kohden jotenkin vaillinaiset ja ehkäpä osittain virheellisetkin. Varma ainakin on että ne eroavat siitä, mitä KROHNin ja WIEDEMANNin viron kieliopit opettavat. Sitä vastoin pitävät minun havaintoni pohjoisvirosta jotenkin yhtä AHRENSin ilmoitusten kanssa (ks. Grammatik d. ehstnischen sprache, s. 14).

Yleisissä piirteissä sanoen tavataan z lyhyen s:n edustajana puheäänellisten äännetten välillä, missä ei sen edellä ole tapahtunut vokaalien sisäheittoa, ja missä tämä äänne ei seuraavan tavuun heikennyksen kautta ole vahvistunut. Mainitsen tässä omista muistiinpanoistani muutamia näitä suhteita valaisevia esimerkkejä; asian täydellinen selvitys kuuluu erityisvirolaisen tutkimuksen alalle. Esim. virE. *küzü* kysyn | *azə* vuode: pl. *azəmə*^{c} | *təzəl* toisella | *mazik* mansikka | *varza*^{c} varsat | *heräzi* heräsin | *hobəzələ* hevoselle | *värize* värisen | *iloza*^{c} kauniit || virE:ssä *z* edustaa edempänä sanan ensi tavuuta ks-ääkin: *tapəluzəst* tappeluksesta | *elotuzəst* kerroksesta | *oləzi*^{c} olisin | *sərmuzə* sormuksen || virP. *küzin* kysyn | *peza* pesä | *tejze* toisen | *käjzin* kävin | *pəezaz* pensas | *təmmazid* tempasivat (huom. *naersin* nauroin) | *ezimizeks* ensimäiseksi. Suomen ise-loppuisia nomineja ja verbejä vastaavat sanat kirjoittaa WIEDEMANN pohjoisvirossa korottoman tavuun jäljessä aina s:llä, esim. sulased, hobused (sitä vastoin: armulized, lõmakezed), helisema, kõlisema j. n. e. (ks. EGr. sivv. 197, 249, 400); samoin ilusad. Onko tämä erotus todenperäinen en voi sanoa, sillä minun kuuloni mukaan näissäkin tapauksissa oli puheäänetön z, esim. *sulazed* palvelijat | *kəlizedes* kolistessa | *iluzad* kauniit.

Tavuun lopussa j:n ja v:n edellä, missä ei vahvennusta ole tapahtunut, tavataan etelävirossa *z*, ja samoin mielestäni pohjoisvirossakin oli tässä tapauksessa puheäänetön z. Esim. virE.

aźaʿ asiat | *razvast* rasvasta: nom. sg. *razɪv* | *kezväʿ* ohrat: nom. sg. *kezɪv;* vrt. *ladɪv:* pl. *ladvaʿ*, ks. yllä s. 158 || virP. *aⁱzɹa̱d* asiat | *kazva̱n* kasvan | *razva̱st* rasvasta.

Yhteydessä puheäänettömien konsonanttien kanssa tietysti aina tavataan puheäänetön s sekä tavuun alussa että lopussa.

Mitä sanan loppuun tulee, ovat erotettavat ne tapaukset, joissa loppuheiton kautta puheäänellisten äänteiden välillä ollut z on joutunut sanan loppuun, ja jotka kuuluvat ensimäisen kohdan alle, esim. virE. *kaaź* kansi | uuź onsi | *va̱rz* varsa | *iḻoź* kaunis || virP. *kaaⁱz* kansi | *küɹz* kynsi (*r*:n jäljessä virP:ssä s vahvenee: *va̱rs̱* vrt. kvantiteettioppia). — Yhteissuomalaista sanaa lopettavaa s:ää edustaa etelävirossa puheäänetön *s* (vrt. klusiileja, joita edustaa laryngaaliklusiili, ks. yllä sivv. 212, 221); esim. *miis* mies | *riḵas* rikas | *vɐ̱ras* vieras | *kolmas* kolmas | *sɐrmus* sormus. Pohjoisvirossa on sanaa lopettava sibilantti Wiedemannilla aina käsitetty s:ksi. Minun käsitykseni mukaan sekin, parallellisesti sanaa lopettavien klusiilien kanssa, on puheäänetön z; esim. *mie̱z* mies | *pɐeza̱z* pensas | *vɐera̱z* vieras | *kolma̱z* kolmas | *vaḻguz* valkeus | *aɹguz* tauti. Aivan samanlainen suhde on imperfektin kolmannessa persoonassa: virE. *palgaś* palkkasi | *naḵaś* rupesi || virP. *akkaz* rupesi | *vas̱taz* vastasi | *küzi̱z* kysyi | *üṯlez* sanoi. Ilokseni näen että Ahrens on käsittänyt loppusibilantin samalla tavalla (ks. Gramm. d. ehstn. spr. s. 14).

Kun sibilantti on seuraavan tavuun heikennyksen vuoksi joutunut vahvennuksen alaiseksi, niin sitä aina tietysti edustaa s joko toisessa tai kolmannessa pituudessa. Esim. *sisse* sisään | *ras̱va* rasvaa | (virE. *vas̱ar* vasara) | virP. *va̱rs̱* varsa, *va̱rs̱a* varsaa. Vrt. alemp. — Pitkän tavuun jäljessä tavataan, missä ei vahvennusta ole tapahtunut, z edustamassa pitkää s:ää: *poɹzi* pojan: nom. *poɹs̱*. Suhde on tietysti aivan sama kuin sanoissa *targa̱* tarkan: *taṟḵ* (vrt. s. 49), ja riippuu yleisestä kvantiteettilaista, jonka mukaan ei pitkän tavuuaineksen jäljessä saata olla muuta kuin konsonantin ensimäinen pituus-aste.

Vielä on mainittava eteläviron inessiivimuotoja. Niiden täydellisin muoto on epäilemättä se, jonka yleisenä kuulin Haanhofin piirissä, ja joka on *h*n-loppuinen (n puheäänetön). Esim.

külähn kylässä | *kaŕahn* karjassa | *mineh*n mennessä. Yleisempi lienee eteläviron alalla se muoto, josta puheäänetön loppu-n on kadonnut, esim. *mɐnɐh paɹgah* muutamassa paikassa | *küläh* kylässä | *ladvah* latvassa. Tarton tienoilla (ja sen mukaan etelävirolaisessa kirjakielessä) on aikaisemman hn:n sijalla *n*, esim. *külän* kylässä | *üten* yhdessä | *paɹgan* paikassa [1]. Varmaankin lienee tässä hn *(h*n, *h*, *n)* < *sna; muuten tulee näihin inessiiveihin verrata mitä yllä on sanottu eteläpohjalaisista inessiivimuodoista (s. 225).

153. Inkeroismurteesta huomautettakoon että Laukaan tienoilla tavataan suomen s:ää edustamassa jonkinmoinen š äänne, josta ks. Porkka, IngrD. s. 31.

Tässä murteessa tavataan muuten parallellisesti klusiilien kanssa puheäänetön z, jota käytetään yleensä lyhyen sibilantin edustajana puheäänellisten äänteiden välillä, joll'eivät muutamat kvantiteettisuhteet ole estämässä (vrt. yllä s. 113). esim. sorza (mutta sorsaa) | kantaizin. Ks. Porkka, IngrD. s. 43. Kvantiteettiseikoista myöhemmin enemmän.

154. Karjalan kielessä tavataan suomalaista s:ää edustamassa kaksi eri sibilanttityyppiä: toiselta puolen š ja ž, toiselta puolen s ja z. Edellisten, nim. š:n ja ž:n ääntämistä ei Genetz ole tarkemmin selittänyt, sanoen vain että š „lähenee saks. sch:ta ja ven. ш:ta“ (Lautphys. Einführung s. 14) tai että „š = ven. ш tai tämän ja suomen s:n välinen äänne“ (KarjK. s. 165); ž:stä sanotaan toisessa paikassa (KarjK. s. 165), että ž = ven. ж, toisessa taas (Lautphys. Einführung s. 14), että se on ven. ж:n ja з:n, ranskan j:n ja z:n välillä.

Kummassakaan Genetzin karjalan kieltä koskevassa teoksessa ei ole sibilanttien suhteita koetettu historiallisesti selvittää ja sitä paitsi on merkitsemistapa eri teoksissa jossakin määrin asiata hämmentävä. Karjalan äänneopissa on Genetz käyttänyt š:n ja ž:n merkkinä — tosin kyllä epämukavasti — s:ää ja z:tä, ja sen sijaan ilmoitetaan terävän s:n ja z:n merkkinä käytettävän ś ja ź (KL. s. 2). Karjalan kielen tutkimuksessa tavataan

[1] Nämät eivät ole essiivejä, niinkuin Ahlqvist, SKR, 150 §, s. 93 on arvellut. Se näkyy „konsonantinpehmennyksestäkin“.

sitä vastoin luonnollisemmat merkit š ja ž, sekä s ja z. Näin on kirjoitettu: KL.: śvola, śkuľa, oźra, soa-, sanuo, kastieh; KarjK.: svola, skuľa, ozra, šoa-, šano-, kaštieh. Toiselta puolen tulee verrata toisiinsa seuraavia kirjoitustapoja: KL.: väriśśä, väriźe, vejśtä, nägöźe, nävöjśtä, pakkaźen, roaviśko; jota vastoin KarjK. värissä, värize, nägöze, müüväistä myötäistä, müödäzen, roavisko. Tästä siis näkee että KL:n ś, ź eivät niinkuin tekijän kirjoitustavan mukaan luulisi, merkitse muljeerattua š:ää, ž:tä, vaan s:ää, z:tä; toiselta puolen arvelisi paljaan s:n, z:n KarjK:ssa merkitsevän muljeerattua s:ää, z:tä, mutta ett'ei niin ole ehdottomasti laita näkyy siitä että ś, ź merkkejäkin on KarjK:ssa käytetty: esim. aśśa = KL. aśśa, kuuluźa (vrt. KL. hindaźa). Näin ollen täytyy meidän karjalan sibilanttisuhteista rajoittua vain pariin viittaukseen.

Yleinen suomen kielen s:n edustaja on karjalassa š, ž kaikissa asemissa, sanan alussa, sisässä ja lopussa. Esim. šoan saan | šalo salo | laškia laskea | mušta musta | kabraššan korjaan | kalakaš kalaisa | oža onni | ražva rasva || kaššа palmikko | moašša maassa. S:n esiintyminen muualla kuin etuvokaalien yhteydessä ylipäänsä osottaa että sana on myöhempi venäläinen laina, joka ei ole enää ehtinyt ottaa osaa sibilantin kehitykseen, esim. sadu puutarha = ven. садъ | saraja tanhuan yliset = ven. сарай | sorokka vaimojen päähin = ven. сорока | suutkat vuorokausi = ven. сутки (vrt. myös KL. s. 2). Missä alkuperäisissä sanoissa (tai vanhoissa lainoissa) s, z tavataan, siinä se silminnähtävästi on edellisen tai seuraavan i:n (tai muun palatalivokaalin) vaikutusta. Arvatenkin ovat s, z tämmöisissä tapauksissa olleet muljeerattuina, koska KL:ssä vastaavissa sanoissa yleensä kirjoitetaan ś, ź. Esim. (KarjK:n mukaan) vihaźa myrkyllinen | villazet | värizen | mäńizin | veistä | müüväistä myötäistä | viisi 5 | puoľista- | kobrista- | leskiestä- elää leskenä | šündünüziä syntyneitä | tervehüziä terveisiä | tahkozin | peziäksi peseytyy (vrt. pessekše) | süriä, sürjä särkkä | sürveäsurvaista. Kuitenkin näkyy varsinkin i:n seuratessa olevan paljo horjumista, esim. ükši, üksi | kakši, kaksi | kuuži | küñzi, küñži j. n. e. Ilmeistä joka tapauksessa on, että viereisten pala-

taalivokaalien vaikutus on estänyt kehitystä š:ksi, ž:ksi, jos kohta molemmat äännelait usein näkyvät käyneen ristikkäin.

Alkuperäistä ts:ää edustaa čč (s. o. *ʦ*); vrt. yllä 130 §, s. 180.

Mitä tulee puheäänettömän s:n, š:n ja puheäänellisen s:n, ž:n käytäntöön, niin tavataan jälkimäisiä edustamassa suomen lyhyttä s:ää yleensä aina puheäänellisten äännetten välillä, esim. važa vasikka | ražva rasva | nägözellä. Puheäänelliset sibilantit tavataan kuitenkin vain eteläisemmissä murteissa; murteittain on koko joukko vaihtelevaisuuksia, jotka vastaavat klusiilien vaihteluita (ks. yllä sivv. 16, 113 ja Genetz KL. s. 28 ja seur.). Sanan alussa tavataan puheäänellisiä sibilantteja vain uusissa venäläisissä lainasanoissa, esim. zavoda tehdas = ven. заводъ | žoaŕi- paistaa = ven. жарить.

155. Aunuksen kielessä tavataan yleeensä s ja z lyhyen ja ss pitkän s:n edustajina. Puheäänetön s ja puheäänellinen z jakaantuvat samaan tapaan kuin puheäänettömät ja puheäänelliset sibilantit karjalassa, esim. soa- ¦ mustu musta | vieras | kolmas (l. kolmaiz) || vezi | kuldaized | kätküizii || kassu kassa. Sanan alussa tavataan z ja ž vain uusissa venäl. lainasanoissa, esim. zavodu tehdas = ven. заводъ ¦ žiivattu elukka = ven. животъ.

Alkuperäistä sj:tä vastaa aunuksessa ǯ (< zď), esim. oaǯu asia (< *aasja) | hoaǯu haasia | huoǯu huosia | manǯoi mansikka (vrt. yllä s. 135) ¦ kuǯoi kusiainen. Ks. j:n historiaa.

Jos s:n edellä on ollut alkuperäinen i:hin loppuva diftongi, on loppu-i kadotessaan aunuksessakin toisinaan, samoin kuin säännöllisesti vepsässä, vaikuttanut s:n muuttumisen š:ksi, ž:ksi, esim. lašku laiska | kažl'u kaisla | kuulužu kuuluisa | magužu makuisa. Jotakin semmoista i:n vaikutusta seuraavaan äänteesen, samoinkuin vepsässä, lienee varmaankin esim. sanoissa iškie iskeä ¦ ižä isä ¦ aižu aisa | šiziliusku sisilisko (sanan alku-š perustuu varmaankin jonkinmoiseen assimilatsiooniin tai „artikulatsioonikompastukseen"). — Karjalaista vaikutustako lienee alku-š semmoisissa sanoissa kuin šittu, šuorie- y. m.? Enemmän esimm. ks. Genetz, AunK. s. 123.

156. Vepsässä on myöskin sekä *s* ja *z* että *š* (= ш) ja *ž* (= ж) alkuperäisen s:n edustajina, vaikka niiden jako on toinen, vieläpä aivan suoranaisesti vastakkainen karjalan kielen jaolle. Yleiset edustajat nimittäin ovat *s* ja *z*, esim. *sarv* sarvi | *śiga* sika | *kastə* kaste | *veźi* vesi | *kuź* l. *kuž* kuusi | *kazvatəz* kasvatuspalkka | *hambaz* hammas.

Sitä vastoin on yleisenä sääntönä että i:n (*i*:n, *ï*:n, *ɹ*:n) jäljessä kaikissa asemissa tavataan *š*, *ž*. Esim. *iža* uros | *ižand* isäntä | *liža* hyöty | *niža* nisä | *viž* l. *vïž* viisi | *haɹž* haisu: pl. *haɹžud* | *aɹž* aisa: pl. *aɹžad* | *reiže* reisi || *savižed* l. *savïžed* saviset | *råvdvɹžed* rautaiset, sakset | *vašed* vaskiset (nom. sg. *vaškńe)* | *paǵižen* puhun | *andvɹžin*, *-žiń* antaisin | *vastoɹše* l. *vastəɹže* kylpee | *avvɹžin* avasin (pr. *avvɹdan)* | *ńeľheiž* mielehesi || *išken* isken | *ištumoɹ*, *-məɹ* istuudun | *tunďištan* tunnen | *kuľištan* l. *kuľïštan* saan kuulla || *våvmiž* valmis | *ruǵiž* ruis | *kurdiž* kuuro || *kodiš* kodissa, kotona | *aɹdoɹš* l. *aɹdəɹš* aidoissa | *vadnhis* vannaissa. Erittäin huomattavat ovat ne tapaukset, joissa s on tavuuta lopettaen seurannut i-loppuista diftongia; niissä diftongin jälkikomponentti on vaikuttaen s:n muutoksen *š*:ksi kadonnut; jos t on seurannut s:ää, tulee se useissa murteissa sanan lopussa tai etuvokaalin seuratessa assibileeratuksi, niin että alkuperäisestä st:stä tulee paikkakunnan ven. щ:n tapainen äänne (dentipalataalinen *š* + *ɹ* + dentipalat. lyhyt *š*, ks. yllä s. 17). Esim. *ɬašk* laiska: pl. *ɬaškad* | *paštab* paistaa | *paštikaz* l. *pašɹšikaz* paistikas | *päštar* l. *päšɹšär* päistär | *tošť* l. *tošɹš* toista | *muštan* muistan, *mušť* l. *mušɹš* muisti | *vešť* l. *vešɹš* veistä | *kärbäšɹš* kärpästä (nom. *kärbvińe* | *kovkušɹš* koukkuista (nom. *kovkuɹńe*, *koukiɹńe*) | samoin *toľeišɹš* tuohista (nom. *toheśińe*). Diftongi on käynyt s:n edellä myös semmoisissa sanoissa kuin *kahtəšɹši* kahdesti | *ńeľäšɹši* neljästi; vrt. Etelä-Pohjanmaan kolmaasti < *kolmaisti, kahreesti, Agricolan cahdiste, colmaisti. Semmoisissa abverbeissa kuin *ɹšomašɹši* somasti, on luultavasti seuraava i vaikuttanut st:n lävitse; esimerkkinä siitä on myös *ašɹši* (tav. *ašťi*) laiva (s. o. astia). Huomattava on muuten että edeltävä *i*, *ɹ* vaikuttaa s:ään siinäkin tapauksessa että *k* tai *t* on niiden välillä (täten: its > *iɹš*, jossa *š* on dentipalataalinen), esim. *śikš* siksi | *ńetśikš* täksi |

taŕiʌšen taritsen | *šiŕiʌši* ohitse | *veɹʌš* veitsi. Vrt. yllä 129 §, s. 180.

Niinkuin edellisestä näkyy, tapahtuu tämä äänteenmuutos hyvin suurella säännollisyydellä. Minä en tiedä muuta poikkeusta kuin sanan *ŕist*, pl. *ŕistad* risti, jota on vaikea selittää, koska ei voi käsittää sitä kieleen myöhemmin tulleeksi kuin yllä esitetty äänteenkehitys on alkanut.

Sanan alussa *š*, *ž* tavataan yleensä vain uusissa venäläisissä lainasanoissa, esim. *šar*, pl. *šarud* pallo = ven. шаръ | *žaɫob* valitus = ven. жалоба. Joskus se näkyy joutuneen sanan alkuun jonkinmoisen sisältäpäin vaikuttavan assimilatsioonin tai „artikulatsiooni-kompastuksen“ vaikutuksesta, nk. sanoissa *šižaĺ* l. *šüžĺ* povi (vrt. karj. šisälö l. sizeli) | *šižĺik* sisilisko, pl. *šižĺikod*.

Puheäänellisen ja puheäänettömän jako tässä kohdin on samanlainen kuin klusiilien (s. 16) ja yleensä, niinkuin näkyy yllä olleista esimerkeistäkin, samanlainen kuin karjalassa ja aunuksessa, paitsi että sanan lopussa käytetään aina yhteissuomalaista s:ää edustamassa *z* ja *ž*. Huomaa esim. seuraavia sanoja: *saŕv* | *kastɐ* | *išken* | *tunďištan* | *taŕiʌšen* || *veźi* | *iža* | *paǵižen* | *kazvatɐz* | *hambaz* | *pordaz* | *vâvmiž*. Huomattava on että jos sisäheiton tapahduttua kaksi spiranttia tai spirantti ja klusiili ovat joutuneet vierekkäin, kumpainenkin ovat puheäänettömät esim. *ŕeɹšked* reidet: nom. sg. *ŕeɹže* | *pŕersken* perseen: nom. sg. *pŕerzɐ* | *kuš̄ed* kuusiset: nom. sg. *kuźńe* | *vašed* vaskiset: nom. sg. *vaśkńe* | *tohšed* l. *tošed* tuohiset: nom. sg. *tohńe*.

Sanan alussa *z* ja *ž* tavataan vain uusissa venäläisissä lainasanoissa, esim. *zavoďin* rupean | *ženih* sulhanen.

Pitkän s:n edustus on, mitä kvantiteettiin tulee, hyvin samanlainen kuin pitkien klusiilien; niin-ikään on huomattava että pitkää s:ää aina edustaa puheäänetön *s*, *š*. Vokaalien välissä tavataan yleensä pitkän s:n edustajana lyhyt *s*, samoin myös sanan lopussa; yksitavuiseksi muodostuneen sanan lopussa on murteittain kuitenkin pitkä *s* tavattavana; esim. *kasaŕ* kassari: gen. *kasŕin* | *aɹdas* aidassa, *aɹdoɹš* l. *aɹdɐɹš* aidoissa | *kaš̄* l. *kas* palmikko: part. sg. ja nom. pl. *kasad*. Semmoisiakin suhteita tavataan vepsÄ:ssä kuin: *huśin : huśib* tahkoo. Vrt.

yllä sivv. 20, 50 ja seur. — Tämän kanssa yhtä pitävää on että alkuperäistä ks:ää yleensä edustaa lyhyt *s*, *š*, sillä epäilemättä ks ensinnä on assimileerautunut ss:ksi; ks. yllä 121 §, s. 165.

157. Liivin kielessä tavataan s:n edustajina niin-ikään *s* ja *z*, sekä *š* ja *ž*. Nämä jälkimäiset äänteet, joita pakosta on tässä merkitty samoilla merkeillä kuin esim. vepsän *š*:ää ja *ž*:tä, ovat laadultaan aivan toisenlaiset, sillä ne ovat palataalisia eli dentipalataalisia äänteitä, puolan kielen ś:n, ź:n tapaisia. Eräällä miehellä, jolta oli yksi hammas edestä poissa, minulla oli tilaisuus nähdä, miten niitä äännettäissä kieli muodosti kourun kohoten lakea kohti.

S:n ja *z*:n ja toiselta puolen *š*:n ja *ž*:n jako liivin kielessä on jossakin määrin samantapainen kuin vepsässä, kuitenkin sillä erotuksella, että tässä on kehityksen *š*:ksi, *ž*:ksi vaikuttanut seuraava i, j, eikä yleensä edeltävä, niinkuin vepsässä. Esim. *ke'i̯ž* l. *ke̯ɹ'ž* käsi | *ve'i̯ž* l. *ve̯ɹ'ž* vesi | *tʋo'i̯ž* l. *tʋɐ̯ɹ'ž* | *ku'i̯ž* kusi: gen. *ku'z̲* | *ku̯ž* 6 | *vi̯ž* 5 | *voŕž* l. *vɐ̯ŕž* orsi | *vaŕž* varsi | *täv̲ž* täysi | *kɹeṿ̲ž* köysi | *ük̲š* yksi | *kak̲š* kaksi | *uk̲š* uksi: gen. *uk̲s* | *läpš* lapsi | *kaš̲* kissa (< *kassi) || *e'i̯žmi* l. *e̯ɹ'žmi* ensimäinen (< *esimäinen) | *måškəz* mansikka | *va̯ɹ'ški* l. *va̯'ški* vasikka || *ažа̯'* asia (< *ažža < *asja) | *kvožə* kosia (< *kosjoa, kosia). Seuraavan i:n vaikutuksesta on tullut myös sk:sta *šk*, st:stä *št:* esim. *pʋošk* l. *pʋɐšk* poski, gen. *pʋoš̲k*, *pʋɐš̲k* | *vašk* vaski: gen. *vaš̲k* | *rišt* risti | *kašt̲i'm* liemi, kastin | *muškəz* (< *muštkəz*) mustikka. Samanlaista vaikutusta on varmaan myös semmoisissa tapauksissa kuin *i'ž̲di* isiä: nom. sg. *iza̯'* | *vü'ž̲di* l. *vi'ž̲di* vesoja: nom. sg. *vüza̯'* l. *vɪza̯'* | *vi̯ɹšti* vitsoja: nom. sg. *vitsa̯'* | *käd̲u'kši* hihoja | *n̲e'mši* lehmissä, *n̲e'mži* lehmiin: nom. sg. *ni'em.* Edellinen i, jos se on paikoillaan pysynyt, ei ylipäänsä milloinkaan vaikuta *š*:ksi, *ž*:ksi muuttumista, niin sanotaan esim. *ri̯st* astia (s. o. riista): pl. *ri̯stəd* | *pi̯sk* pisara | *ni̯'sk* niska | *pista̯'b* istuttaa | *kiza̯'* häly | *iza̯'* isä. Kuitenkin saattaa i:n vaikutus olla progressiivinenkin, mutta vain siinä tapauksessa että edeltävä i on kadonnut, yleensä vaikuttaen edellisen konsonantin muljeerauksen, jos se on mahdollista. Esim. *piń'št* koirasta (penistä): nom. *piń'* | *ve̯l̲'št* veljestä: nom. *ve̯l̲'* | *voń̲štəb*

onnistuu | *veŗ'źəb* värisee | *rü'gž* ruis (< *rugis) | *sü'gž* syksy (< *sügis) | samoin lienevät liivL. *i'gž* ies ja *e'gž* äes < *igis, *ägis (liivl. *i'gəz*, *ä'gəz* < *iges, *äges) || lausefoneettisesti: *ül'-(il'-)žemďa* kerma | *vɐl'‿šä'l* oli siellä (*sä'l* siellä) | *pägiń‿šiń'ďi* paljo sanoja (*siń'ďi* sanoja). Aivan samanlaatuisia ovat semmoiset itäliiviläiset muodot kuin *laška* (liivL. *laɹska*) laiska, part. *laɹskə* | *uška* (liivL. *uɹska*) käärme, part. *uɹskə* | *muɐštab* (liivL. *muoɹstab*) ymmärtää, inf. *m(u)ɐɹstə*). — Epäselvä on *kš* verbeissä semmoisissa kuin *ɹuokšəb* juoksee | *vä'likšəb* vallitsee | *nuŕi'kšəb* nurisee | *kä'kšəb* kaakottaa | *kävi'kšəb* hälisee. Muistutettakoon tämän ohessa että s:n muuttuminen *š*:ksi käypi rinnan *l*:n, *n*:n, *r*:n, *t*:n, *d*:n muljeerauksen kanssa, josta vasta enemmän. Vrt. muuten Thomsen BFB. s. 43, § 13. — Sanan alussa tavataan *š* yleensä vain lainasanoissa, esim. *šä'v* haava, aukko = lätt. schahwa | *škerəd* sakset = lätt. schķehres (saks. laina) | *šü'l* sauma = lätt. schuhle, schuhla. Sanassa *šiža'liki* sisilisko, on tapahtunut jonkunmoinen „artikulatsioonikompastus“. Vrt. yllä sivv. 233, 235.

Puheäänettömäin ja puheäänellisten jako on yleensä sama kuin lähinnä edellä puheena-olleissa kielissä. Myöskin sanan lopussa tavataan varmaan puheäänelliset sibilantit, vaikka Wiedemannilla on merkittyinä s ja š. Esim. *sära* sarvi | *kastu'g* kaste | *vašk* | *veľšt* veljestä | *mɯtsä'* | *ukš* || *izä'* | *e'ižmi* | *ve'iž* | *ambaz* hammas | *ärä'gəz* harakka | samoin: *magi'z* makasi. Myöskin sisäheiton tapahduttua, klusiilin ja spirantin vieressä tavataan *z*, *ž*, päinvastoin kuin vepsässä, esim. *pɹerzgəd* perseet (vrt. veps. *pérsked*) | *i'ži* isiin; sitä vastoin puheäänettömien (pitkiä vastaavien) edellä *s*, *š*: *mäškəz*, *vaɹ'ški*. — Sanan alussa tavataan *z*, *ž* ylipäänsä vain uudemmissa lättiläisissä lainoissa, esim. *želig* säälivä = lätt. schehligs | *zäl* sääli = lätt. schehl | *zäɹg* saha = lätt. sahģis (saks. laina). Missä z esiintyy alkuperäisessä suomalaisessa sanassa (nk. esim. *zäp* sappi, *zü'ɐksləb* = suom. syöksele-? hyppiä), on siihen sovitettava se, mitä yllä on sanaa alkavista klusiileista sanottu (ks. 5 §, s. 3 ja seur.). Vrt. myös Thomsen, BFB. s. 81, 15 §.

Pitkien sibilanttien edustus noudattaa liivin yleisiä kvantiteettilakeja, joista toisten enemmän. Se vain huomautettakoon

että alkuperäistä pitkää aina edustaa puheäänetön *s*, *š* (ei *z*, *ž*), esim. *kaš* kissa | *töši* töissä (vrt. *töž'i*[1] töihin | *ambəs* hampaassa (sitä vastoin: *ambəz* hampaasen) | *nę'mši* lehmissä (vrt. *nę'mži*[1] lehmiin).

158. Jälkimuistutus. Muistutettakoon tässä erikseen että karjalassa, aunuksessa ja vepsässä tavataan toisinaan sanan alussa, suomalaisperäisissäkin sanoissa, *ʃš* (č), joka ylipäänsä vastaa suomen s:ää, ja näyttää siis sanan alkusibilantti saaneen ikäänkuin klusiilisen esilyönnin. Niin-ikään tavataan etelävirossa muutamia ts:llä alkavia sanoja, vastaamassa muiden kielten s:llisiä. Esimm. karj. čagari sakarisormi | čakka sääksi, hyttynen | čärkkä (myös šärkkä) hietaharjanne | čerstautta- kyllästyttää | čibauttatipauttaa (vrt. liiv. *sipą'*) | čibru sipru, sirpale | čižiľiuhku l. -ľiušku l. čičeľiuhku sisilisko | čiilahaine nokkonen | čii-orava siipiorava | čiirua- siirtoilla, haljeta | čikko sisko | čilppu silppu, roska | čipettä- tuhuttaa, tihmoa | čirize- siristä | čirkka koi, tiisa | čirkkuńe sirkkunen | čirppi sirppi | čoheraińi kupera | čoimua- heittää henkensä | čokkele- pistäytyä | čokkoa- pistää | čoma soma | čorppa haara | čuhaja- suhista, čuhautta- suhauttaa | čuhmu luola (ketun) | čujuo- laskea mäkeä (vrt. sujua-) | čukelda- sukeltaa | čulkkamo nurkka, soppi | čulkkavo soikea kauraleipä | čumu kukkura | čuppu nurkka, soppi | čurńi- l. čuroa- laskea mäkeä | čuurdu suortuva | čuuru sora | čülkkä-, čülküttä- sylkyttää | čäigeä- säihäyttää, läimäistä || aun. čaivoi saivar | čakku sääksi | čakkoa- torua | čibi tiiti, sipi | čižiliusku sisilisko | čižoi sisko | čilkettä- välkkyä, kimaltaa | čilppuo- silputa, leikellä | čirkku, gen. -kan sirkka | čirkku, gen. -kun sirkku | čoma kaunis | čuhize- suhista | čuhka- suhkia | čukelda- sukeltaa | čuhmuri nuija | čuppu soppi | čura syrjä, puoli | čüöttü syötti || veps. *ʃšagaŕ* sakarisormi | *ʃšapan*, inf. *ʃšapta* leikata | *ʃšap* t. *ʃšäp'*, pl. *ʃšäp'id* varstanpää | *ʃšäɹgutada* kirkaista | *ʃšiǵiʃšäɹńe* musta viinamarja, siestarpensas | *ʃšika* sisar | *ʃšiʃškoɹhudəm* sisareni | *ʃšokvɹdan* pistän | *ʃšoma* soma | *ʃšonžud*, pl., kalansyötti | *ʃšudan* l. *ʃšudan* viskaan (vrt. syydän) | *ʃšuga* soppi, nurkka | *ʃšuhu* vesikatto | *ʃsur*, dem.

[1] Wiedemannilla on illatiiveissa väärin kirjoitettu *ǯ*.

ɟšuruɟńe sannan jyvä | *ɟšur*, pl. *ɟšurad* puoli. Nämät kielet siis pitävät osittain tässä kohden yhtä.

Eteläviron ts:stä mainittakoon esim. tsaga-ma „hacken“ | tsakar, gen. tsagara = virP. sagar „hölzerne thürhänge“, suom. sakara | tsärähtä-mä „ein mal knistern“ | tsärgendä-mä, tsärk-mä „einstechen“ | tsibi-häniläne „bachstelze“ | tsibota-ma „schnell laufen, tröpfeln“ | tsiga „schwein“ = virP. siga | tsilkuma „tropfen“ = virP. silkuma | tsipakene „ein wenig“ | tsirahta-ma „einmal etwas giessen“ | tsirize-mä „schnell tropfen“ = virP. sirise-ma | tsirk, gen. tsirgu „vogel“ = virP. sirk | tsiŕp, gen. tsiŕbi „sichel“ = virP. siŕp | tsivahta-ma „ein mal spritzen“ | tsolahta-ma „ein mal plätschern machen“ | tsoog, gen. tsuvva „bauerschuh“ | tsukle-ma „baden“ = virP. sukle-ma, vrt. suom. sukeltaa, karj. aun. čukelda- | tsuska-ma „ein mal stechen“, vrt. virP. suska-ma, süska-ma, liiv. *süska̱'b* id. Omituista on että etelävirossakin siis muutamat sanat tarjoovat yhtäläisyyttä karjalan, aunuksen ja vepsän kanssa.

Kaikesta, mitä näyttää olevan päätettävissä, on s ollut alkuperäinen ja klusiilinen esilyönti myöhempialkuinen. Itse asia kuitenkin jääpi epäselväksi. Siihen käsitykseen, jonka Genetz lausuu (KL. s. 9, 7 §), en saata yhtyä.

Yhteissuomalaisen *s*:n lähteet.

159. Jo ennen yhteissuomalaista aikaa näkyy yhteissuomalainen s sanan alussa syntyneen toisestakin lähteestä kuin suomalais-ugrilaisesta s:stä. Huomattakoon seuraavia tapauksia.

sala „das geheime“, salaa- (< *salada-) „verheimlichen“ | lapp. suolade- varastaa | mord. sala- varastaa | tsherV. šola varas || ostjP. ɫōɫa- „verstechen“ | ostP. ɫōɫym-, ostjS. ɫūtm-, ostjI. tōtm- varastaa, ostjP. ɫoɫmaχ varas | vog. tolmaχ varas | unk. tolvaj varas. Ks. Budenz, MuSz. s. 223; Donner, Wörterbuch Nr. 564, Ahlqvist, Nord-Ostj. s. 98.

sula „geschmolzen“ | lap. šolgide sulaa, sollane- „evanescere“? | mord. sola- sulaa | tsher. šol- sulaa | syrj. syl- sulaa || ostjP.

łol „geschmolzen“, łoła- sulaa | vog. tol-, vogL. tål- sulaa || unk. olvad- sulaa. Ks. Budenz, MuSz. s. 838; Donner, Wörterbuch Nr. 716, Ahlqvist, Nord.-Ostj. s. 98; Suom.-Ugr. Seur. aikak. I, s. 89.

suoni (< *soone-) „ader“ | lapp. suodna „nervus“ | mord. san „ader, sehne“ | tscher. šön, šün „nervus“ | syrj.-votj. sön „ader, nerv, sehne“ || ostjP. łōn, ostjS. łān, ostjI. ton „sehne“ | vog. tān „sehne“ || unk. ín „nervus, tendo“. Ks. Budenz, MuSz. s. 816; Donner, Wörterbuch Nr. 565. Ahlqvist, Nord.-Ostj. s. 99.

syö- (< *söö) „essen“ | mord. seve- syödä | syrj. śoj- syödä, votj. si-, sijy- syödä || ostjP. łē-, ostjS. łīv-, ostjI. tēv- syödä | vog. tē-, L. te-, K. te-, taj- syödä || unk. ev- (inf. enni < *evni) syödä. Ks. Budenz, MuSz. s. 802; Donner, Wörterbuch Nr. 554. Ahlqvist, Nord.-Ostj. s. 96.

syli „schooss, klafter“ | lapp. salla „amplexus, orgyia“ | mord. sel, säl „klafter“ | tsher. šülö, šel „orgyia“ | syrj.-votj. syl, sul „klafter, faden“ || ostjP. łal, ostjS. łül, ostjI. tet „klafter, faden“ | vog. täll „klafter“ || unk. öl syli („gremium, orgyia“). Ks. Budenz, MuSz. s. 846; Donner, Wörterbuch Nr. 562; Ahlqvist, Nord.-Ostj. s. 95; Suom.-Ugr. Seur. aikak. I, s. 89.

syksy, syys (< *sügüs) „herbst“ | lapp. čakča id. | mord. śoks id. | tsher. šeže, śiže id. | votj. sizil id. | ostjP. sus, ostjS. sugus, ostjI. sūs id. || vog. täkus, tägus, tähus id. || unk. ősz id. Ks. Budenz, MuSz. s. 859; Donner, Wörterbuch Nr. 551.

Näihin on lisättävä sana:

hän (< *sän, vrt. alemp.) || lapp. son | mord. son || ostjP. łu, S. łeuχ, I. teu | vog. täu, K. tav || unk. ő (övé hänen omansa). Ks. Budenz, MuSz. s. 845.

Verrattakoon tähän esim.

silmä | lap. čalbme | mord. selmä, selme | tsher. šinža, šinʒa | syrj.-votj. sin (< *sinm-) | ostjP. sem, I. sēm | vogP. säm, K. šam | magy. szem „auge". Ks. BUDENZ, MuSz. s. 289.

Viimeisessä sanassa, jossa s varmaan on suomalais-ugrilainen, ja jommoisia esimerkkejä voisi lisätä, näemme kaikissa kielissä sanaa alottavan sibilantin; sitä vastoin edellisissä tapauksissa pitävät yleensä suomalaiset kielet, lappi, mordva, tsheremissi ja syrjääni-votjakki yhtä siinä, että niissä sanaa alottaa sibilantti, kun sitä vastoin ostjakissa on tuo omituinen lateraali-eksplosiivi l̡ (t + l, ks. AHLQVIST, Suomalais-Ugrilaisen seuran aikakauskirja I, s. 86), murteittain vaihdellen l:n ja t:n kanssa, voguulissa t, ja unkarissa on sanaa alottava konsonanttiäänne kokonaan kadonnut. Tämmöisen eriävän edustuksen täytyy ehdottomasti perustua alkuperäiseen jo suomalais-ugrilaisessa alkukielessä olleesen eroavaisuuteen. BUDENZ olettaa vertailevassa sanakirjassaan (ks. yllä siteerattuja paikkoja) edellisen laatuisissa sanoissa olleen alkuperäisen dentaaliklusiilin, joka on muuttunut sibilantiksi. Sama on myös DONNERin käsitys (ks. Wörterbuch, Nr. 551 ja seur.)[1]. MUNKÁCSI on samoin olettanut, että jo suomalais-ugrilaisessa alkukielessä on tapahtunut t:n muutos s:ksi ja että niiden välittäjänä on ollut „aspirata th" ja „dentilabialis(?) ϑ", s. o. „että alkujaan t:llä alkavien ugrilaisten sanojen yhdessä osassa sanaa alottava th pehmeni ϑ äänteeksi" (MNyr. XII, s. 386). Tämän th:n, ϑ:n rinnalla hän olettaa olleen dh:n ja siitä kehkeytyneen ð:n, jonka äänteen hän arvelee sanaa alottaneen juuri niissä tapauksissa, joissa edustus on niin vaihteleva. Ne, jotka tätä ennen ovat pitäneet s:ää alkuperäisenä äänteenä, ovat EUROPÆUS (Suomi II, 7, sivv. 28, 36, myös sivv. 17, 22, 109) ja ANDERSON (Verhandl. d. gel. estn. ges. IX, s. 80, alimuist.). BUDENZ on kuitenkin myös muuttanut entisen mielipiteensä ja pitää nykyjään s:ää alkuperäisenä, päättäen eräästä esitelmästä, jonka

[1] Samoin myös HUNFALVY, Utazás a Balt-tenger vidékein, I s. 339, alimuist. 3. Vrt. BOLLER, Sitzungsberichte der philos.-histor. Classe der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften zu Wien, X, I, s. 281.

keväällä 1889 kuulin Unkarin Tiedeakatemiassa, vaan jota en ole nähnyt painettuna [1].

Se mikä edellisen johdosta on varma, on se, että yhteissuomalainen sanaa alottava s on kehittynyt kahdesta äänteestä; toinen näistä, jota kaikissa kielissä edustaa sibilantti, on ollut s, toinen taas, jonka edustus eri kielissä on niin vaihteleva, on ollut s:stä eroava, mutta itse äänteen laatua emme voi tarkemmin määrätä. Jonkinmoista viittausta saamme kuitenkin parista vanhasta iraanilaisesta lainasanasta. Unkarissa näkyy täydellistä katoamista edeltäneen z äänne, päättäen sanasta arany kulta = syrj.-votj. zarni, ostjP. sarni, sorni, I. sorńa, S. sarńa, vog. sarń, sorni, surn, mord. sirnä, E. syŕne, jonka alkuna on zendin zaranya-, osset. sugh-zärinä; tässä sanassa vain on voguulissa ja ostjakissa s eikä l. Eräässä toisessa iraanilaisessa lainasanassa tavataan ostjakissa myös l edustamassa iraanilaista z:tä, nim. ostjS. läras meri = zendin zarayańh (pro: *-as); kuitenkin tämän rinnalla ostjI. sōrel, sōrol, P. śāres, śāras, śōres, vog. sariš (votj. zaridź, zariz, zarez, syrj. sar) [2]. Myönnettävä on, ett'eivät nämä esimerkit mitenkään ole ratkaisevia, mutta ne joka tapauksessa johtavat siihen, ett'ei meidän tule suomalais-ugrilaiseksi alkuäänteeksi olettaa t:tä, vaan pikemmin jonkinmoista sibilanttia tai ainakin spiranttia, joka useimmissa suomalais-ugrilaisissa kielissä jo varhain on käynyt yhteen alkuperäisen s:n kanssa.

160. Paljoa myöhemmin, ja nimen-omaan yhteissuomalaiseen aikaan, on tapahtunut se t:n kehitys s:ksi i:n edellä, joka on tapahtunut sanan sisässä ja osittain sanan alussakin, ja jota yllä on esitetty (80 §, sivv. 126—139; 14 §, sivv. 8—10).

---

[1] Kun tämä lähetetään painettavaksi, saapuu minulle Nyk. XXI, 3 v., jossa mainittu esitelmä „A harmadik személynévmás az ugor nyelvekben" on painettuna (s. 190).

[2] Että ostj. l akustiselta vaikutukseltaan on jotenkin lähellä s:ää näkyy siitä, että venäläiset lainatessaan semmoisia ostj. sanoja, joissa tämä äänne on, sen asemesta käyttävät s:ää, esim. сорь tulvajärvi = ostj. lōr (tōr, lōr). — Iraanilaisista lainasanoista ks. Thomsen, Kort udsigt over det philologisk-historiske Samfunds virksomhed octbr. 1885—octbr. 1887. Köpenhaminassa 1888 s. 124 (kokous 17/XII85).

161. Muistakin lähteistä on kehitys s:ksi ehtinyt tapahtua jo yhteissuomessa. Niin ovat varmaankin tavuun ja sanan lopussa tapahtuneet äänteenmuutokset ks > s, ts > s, ps > s (sormus, veistä, lasta, ks. yllä 122, 133, 137 §§, sivv. 166, 193, 196) suoritetut yhteissuomalaisena aikana. Niin-ikään kuuluu se kehitys s:ksi, joka tavataan ise-loppuisissa nomineissa (ks. yllä sivv. 183—187), mahdollisesti myös samaloppuisissa verbeissä (vrt. yllä sivv. 181—182), ainakin osittain yhteissuomalaiseen aikaan.

162. Tällä tavoin yhteissuomalaisena aikana eri lähteistä syntynyt s on tietysti erityisissä kielissä tapahtuneessa s:n kehityksessä aivan samalla tavalla osallisena kuin alkuperäinen s.

S:n muuttuminen *h*:ksi yhteissuomalaisena aikana.

Vokaalien välissä.

163. Pääkorottoman tavuun jäljessä vokaalien välissä on s jo yhteissuomalaisena aikana muuttunut h:ksi [1], joka vuorostaan eri kielissä on joutunut eri käsittelyn alaiseksi.

Esimerkkejä tästä äännelaista ensinnäkin tarjoavat semmoiset n. s. supistuvaiset nominit, joissa s esiintyy muuttumatta tavuun lopussa. Hyvin useat niistä ovat indoeurooppalaisia lainasanoja, joiden originaaleissa s on ollut vain nominatiivin päätteenä, mutta suomessa joutunut semmoisen käsittelyn alaiseksi, kuin se olisi vartaloon kuuluva. Mallia tässä kohden tietysti ovat antaneet nominatiivimuodoissaan yhdenlaiset alkuperäiset suomalaiset sanat. Esimerkkeinä mainittakoon seuraavat:

---

[1] Että tässä on tapahtunut *s*:n muutos *h*:ksi, ovat kaikki uudemmat tutkijat olettaneet, ks. esim. Thomsen, GSI. s. 27; Aminoff, Suomi II, 9 sivv. 244, 246; Genetz, KL. s. 55. Ahlqvist lienee viime aikoina ollut ainoa tutkija, joka vanhain kielioppien kannan mukaan piti päinvastaista äänteenmuutosta mahdollisena, ks. SKR. s. 106.

vieras: pl. vieraat, Etelä-Pohj. vierahat, vierhat, Kem. vierhat, Torn. vierhaat | karj. vieraš: vierahat | aun. vieras: vierahad, -t | veps. *v́eraz: v́erhad* | vatj. *vɐ̱raz*: *vɐ̱ra̱d* | vir. *vɐ̱ra̱z*: *vɐɐrad*, etelävir. *vɐ̱ras: vɪɪraᶜ* | liiv. *vɪ̱rəz: vɪ̱rəd*. Alkumuodoksi on katsottava *veeras: *veeraset > *veerahet > *veerahat (taka-e).

kirves: kirveet, Etelä-Pohj. kirvehet, kirvhet, Kem. kirvhet, Torn. kirvheet | karj. kirveš: kirvehet | aun. kirves: kirvehet, -d | veps. *ḱirv́ez* l. *ḱerv́ez: -v́ḱed* | vatj. *ɟširvez*: *-ve̱d* | vir. kirves: kirved | liiv. *ki̱raz: ki̱rəd*. Ys. alkum. *kirveset > kirvehet.

ruis: rukiit, Eteläp. rukihit, rukhit, Torn. rukhiit | karj. aun. ruis: rugehed | veps. *ruǵiž: ruǵiḱed* | vatj. *rüiz*: *rüɟše̱d* | vir. rukis, ruis: rukkid | liivL. *rü'g̱ž*, liivI. *rü'g̱əz: rü'g̱əd*. Ys. alkum. *rukiset > *rukihet (> rukihit).

uros: uroot, urhoollinen | karj. uroš: urohot. Ys. alkum. *uroset > *urohet > urohot.

S:stä syntyneen h:n edustuksesta eri kielissä tulee puhetta h:n historiassa ja s:ää seuranneesta vokaalista vokaaliopissa. Että tämä vokaali alkujaan on ollut e, näkyy semmoisista muodoista kuin veps. *ruǵiḱed* rukiit j. n. e., joissa edellisessä tavuussa on i. Sitä vastoin ei Aminoffin esiintuoma (Suomi II, 9, s. 246) veps. „eräs, gen. eräsen" ole tässä suhteessa todistusvoimainen, sillä veps. *eraz*, gen. *erasɐn* edustaa aikaisempia muotoja *eräs, gen. *eräksen (vrt. yllä 121 §, s. 165).

Esimerkkeinä puheen-alaisesta äännelaista ovat myös illatiivimuodot, joissa alkuperäisenä päätteenä on ollut sen (vrt. venehesen) ja joissa tavataan aivan samat ilmiöt kuin puheenaolleissa nomineissa. Mainittakoon vain yksi esimerkki:

kylään, Etelä-Pohj. kylähän, kylhän, Kem. kylhän, Torn. kylhään | karj. aun. küläh | veps. *ḱüľaha* | vatj. *ɟšülä̱* | virE. *küllä* (nom. *külä̱*) | liiv. *küḻ'ə* (nom. *küla̱'*). Ys. alkum. *küläsen > *külähen > külähän. (Alkup. e vokaali on

vepsässä aina säilynyt, kun edellisen tavuun vok. on i, esim. *kül'ih́e* kyliin, *ṕeŕt'h́e* pirttiin, ks. vokaalioppia).

Edelleen on sama äänteenmuutos tapahtunut n. s. passiivimuotojen ind. imperfektissä ja konditsionaalissa, joissa alkuperäinen s on joutunut seuraamaan vokaalia. Esim. suom. saatiin, Etelä-Pohj. saatihin saathin, Kem. saathin, Torn. saathiin | karj. šoadih, aun. soadih saatiin, saivat | veps. *sad'h́e* saatiin, saivat, *tul'd'h́e* tultiin, tulivat | vatj. *sa̱ti̱* saatiin, *tuɹ̱ti̱* tultiin | vir. *saadi* saatiin. Ys. alkumuodot *saatisen, *tultisen. Alkuperäinen s näkyy preesensin muodoista, joissa s:n edellä alkujaan on ollut k, esim. vir. *saadakse*, *tuḻakse* tullaan | vatj. *tuɹ̱as* tullaan | veps. *sadas* saadaan | *t'ehtas* tehdään (vrt. yllä s. 165). Suomessa, karjalassa ja aunuksessa on imperfektimuotojen loppu analogisesti tunkeutunut preesensmuotoihin, joten s niistäkin on hävinnyt, esim. suom. saadaan, tullaan < saadahan, tullahan, pro *tullaksen, karj. šoahah, aun. soahah. Näistä seikoista ks. laveammalti Setälä, TuM. s. 48 ja seur.

Myöskin niissä refleksiiviverbien muodoissa, joissa alkuperäinen pääte sen on liittynyt vokaalin jälkeen, on niin-ikään s:n muuttuminen h:ksi tapahtunut. Esim. Pohj.-Sav., Verml. muuttiin < muuttihen, joka tavataan runokielessä | karj. kumardih kumartihen, pezih pesihen, istusih istuutuisi | aun. kaččoih, kaččoiheze katsoi itseään | lyyd. *istuɹhe* istuutui, *vastoɹhe* vihtoi itseään | veps. *t'eǵih́e* tekeytyi, *ṕeźih́e* peseytyi. Näissäkin tavataan s säilyneenä preesensmuodoissa, joissa sen edellä alkujaan on ollut k; esim. suom. muutaksen | karj. kumarrakši, issukši | lyyd. *istukse* istuutuu, *vastoɹkse* kylpee | veps. *t'eǵesɐ* l. *t'eǵezɐ* tekeytyy, *ṕezɐsɐ* l. *ṕezɐzɐ*. — Samanlainen ilmiö tavataan varmaan semmoisissa viron runokielen imperfekteissä kuin val'mistie valmisti, naarahtie naurahti, sekä võrulaisissa muodoissa semmoisissa kuin puśke puski (< *puskie), laśke laski (< *laskie). Alkumuodot ovat epäilemättä olleet *valmistihen < *valmistisen j. n. e., joissa *sen on käytetty subjektiivisessa funktsioonissa (vrt. virE. kuulukse kuuluu, run. surekse kuolee, küsiksi kysyy, virE. parandas parantaa, lepüs sopii, joissa s < *ksen, ks. yllä

s. 163). Kaikkia näitä seikkoja olen lavealta esittänyt TuM. s. 31 ja seur.

164. Yllä esitetyllä äännelailla on yksi rajoitus, jota olen jo kerran ennen huomauttanut (TuM. s. 39), mutta joka kuitenkin vielä kaipaa tarkempaa muodostelua [1].

Illatiivimuodoissa tavataan useissa tapauksissa sibilantti, joka ei ole muuttunut h:ksi, niinkuin edellä annetun rajoittumattoman säännön mukaan olisi pitänyt tapahtua. Suomen illatiiveissa esiintyy sen, (seen, siin) pääte jotenkin motiveeraamattomana, samoin vielä enemmän pohjoisvirossa se, sse, liivissä *z*, *zə* (*ži*). Näiden seikkojen oikeaan arvosteluun meitä johtavat ne murteet ja kielet, joissa vokaalienvälinen h pääkorottoman tavuun jäljessä on säilynyt.

Suomen murteista on ainoa, joka jonkinlaista viittausta tässä kohden antaa, Etelä-Pohjanmaan murre, jossa tavataan semmoisia illatiivimuotoja kuin venehesehen l. venheshen, pl. venehisihin l. venehishin | vierahasehen l. vierhashen, pl. vierahisihin l. vierahishin; mutta sitä vastoin: sateehin = sateesen, sateihin | pärechin päreesen, päreihin (ks. Aminoff, Suomi II, 9, s. 267). Näkyy siis että jako on semmoinen että s tavataan, milloin edellinen tavuu alkaa h:lla, mutta muuten on muutos h:ksi tapahtunut. Agricolallakin tavataan esimerkkejä tämmöisestä jaosta, esim. waattehen (lue vaatteehen) l. waattein vaatteesen, waattehin vaatteihin Rk 66 b | puhein puheesen, mutta sitä vastoin murehesen, pl. ill. murheisen We. 130 b.

Mutta selvimmin tässä todistavat karjala, aunus ja vepsä. Karjalassa ja aunuksessa tavataan illatiivissa že, ze, z yleensä vain pääkorottoman h:lla alkavan tavuun jäljessä; esim. karj. šugahaže harjakseen | kalleheže kalliisen | herńehize herneihin | aun. taivahaze | rugeheze rukiisen | armahize armaihin | venehize veneihin | mättähiz mättäihin. Sitä vastoin sanotaan karj. kaštieh kasteesen, aun. paizieh paiseesen; s. o. sibilanttia ei milloinkaan tavata alkuperäisten ege-loppuisten sanojen illatiiveissa. — Vepsässä on samanlainen jako aivan jyrkästi vallassa, esim. *mäthaze* mättääsen, pl. *mäthiže* | *veneheze* veneesen, pl.

[1] Jonkinlainen aavistus tästä asiasta oli myös jo Aminoffilla, ks. Suomi II, 9, s. 265.

v́enɐh́iže | mutta sitä vastoin esim. *kastḱeh́e* kasteesen | *påvtḱeh́e* rinteesen.

Edellä olevasta on selvä että s:n muuttuminen h:ksi yhteissuomalaisena aikana on estynyt, jos edellinen, pääkorottoman tavuun jäljessä oleva tavuu on joutunut alkamaan h:lla. Mutta kysytään: miten on laita siinä tapauksessa, että alkuperäinen s on seurannut semmoista h:lla alkavaa tavuuta, joka on ollut välittömästi pääkorollisen tavuun jäljessä? Jos katsomme vaan semmoisia esimerkkejä kuin suom. vihaan, pahaan, loheen, niin luulisi ett'ei tässä tapauksessa s:n muuttuminen h:ksi ole ollut millään tavoin rajoitettu. Mutta toista todistavat semmoiset vepsäläiset muodot kain *pahazɐ* pahaan, pl. *pah́iže* | *ĺihazɐ* lihaan | *ŕih́ezɐ* riiheen pl. *ŕih́iže* | *ɔlh́ezɐ* loheen | *toh́ezɐ* tuoheen. Tämmöiset muodot eivät mitenkään voi olla analogiamuotoja, koska illatiivin *zɐ* vepsässä muutenkin supistuu niin ahtaasen alaan, vaan edustavat epäilemättä äännelaillista kantaa, jonka mukaan suomessakin olisi odotettava illatiivimuodot *pahasen, pl. *pahoisen, *vihasen, pl. *vihoisen; Agricolalla todella tavataankin wihoisens We. 115 b.

Kaiken edellisen johdosta meidän tulee äännelaille antaa seuraava muoto: alkuperäinen tavuuta alottava s on yhteissuomalaisena aikana pääkorottoman tavuun vokaalin jäljessä muuttunut h:ksi, joll'ei edellinen tavuu, joko tämän saman äännelain johdosta tai muuten, ole joutunut alkamaan h:lla.

Se monenlainen hämmennys, joka on päässyt alkuperäisiä suhteita häiritsemään, on helposti analogian avulla selitettävissä. Niin ensinnäkin h päätteen leviäminen yli alkuperäisen alansa karjalassa ja aunuksessa; esim. kalleheh (sen ohessa äännelaill. kalleheže) | herńehih (myös äännelaill. herńehize) || aun. taivahah (myös äännelaill. taivahaze). Näissä on tietysti illatiivissa muuten tavattava h tullut yleistetyksi. — Samanlaisen analogian mukaan sanotaan suomessa, niinkuin jo on mainittu, vihaan, vihoihin, pahaan j. n. e., sen sijaan että äännelaillisesti olisi sanottava *vihasen, *vihoisen, *pahasen j. n. e. Niinikään ovat analogiamuotoja semmoiset kuin lounaismurteen kekälehen l. kekälen (Hahnsson, Suomi II, 7, 321 y. m.), itämur-

teen veneihin, kirveihin (kasteihin y. m. äännelaillisten muotojen analogian mukaan); samoin myös vanhemmassa kirjallisuudessa esim. Sorolaisella tavattavat illatiivit rascan, murhen, joille analogiaa ovat tarjonneet semmoiset äännelailliset illatiivit kuin esim. casten (lue: kasteen) kasteesen.

Niistä muodoista, joissa sibilantti edellä esitetyn rajoituksen mukaan on säilynyt, on myöskin, ja paljoa suuremmassa määrässä, lähtenyt analoginen yleistys.

Suomessa on alkuperäisen sen päätteen sijaan ensinnäkin yleisesti tullut seen, pl. siin. Tämmöisen muutoksen on tietysti vaikuttanut muiden illatiivien analogia, jotka yleensä päättyvät pitkään vokaaliin ja n:ään; kenties ovat lähinnä vaikuttaneet isevartaloisten nominien illatiivit. Luultavasti on kuitenkin analogiavaikutus monessa murteessa tapahtunut jo ennen vokaalienvälisen h:n katoamista, joten siis seen < sehen, siin < sihin, jommoisia h:llisia muotoja vieläkin tavataan semmoisissa murteissa, joissa intervokaalinen h on säilynyt, esim. Etelä-Pohj. venehesehen l. venheshen, pl. venehisihin l. venehishin, Kem. venheshen, pl. venheishin, Torn. venheesheen. Monikollisessa siin päätteessä perustuu myöskin i:n esiintyminen analogiaan, joka on lähtenyt pluraalimuodoista. Niinkuin karjalan, aunuksen ja vepsän muodot (semmoiset kuin karj. herńehize, aun. venehize, veps. *venehižə*) osottavat, olisi suomessa äännelakien mukaan odotettava illatiivimuotoja *herneisen < *hernehisen, *veneisen < *venehisen, *hampaisen < *hampahisen j. n. e. Tämmöiset muodot ovat ennen varmaan olleetkin käytännössä, niinkuin vanhempi kirjallisuus todistaa; esim. Agricolalla murehisens Matth. 17: 23, l. murheisens We. 130 b | taiuaisen (Piina, kirjan nimessä) | hambaisens Ps. 117 | cahleise Ps. 129 b (mutta myös esim. caunisin Rk. 66 b) || Ljungo Tuomaanpojalla vlkohuoneisen K. 25 || hampahisen (Kiimingissä opitussa loitsurunossa v. 1658, Hertzberg, Vidskepelsen i Finland s. 67). — Tällä tavoin analogisesti syntyneet seen, siin päätteet levisivät myös alkuperäisiin ege-vartaloisiin sanoihin, joiden taivutus klusiilin katoamisen jälkeen useimmissa murteissa muutenkin tuli aivan yhtäläiseksi niiden kanssa, joissa alkuaan oli ollut sibilantista syntynyt h. Täten siis tuli varhaisemman *kasteehen (kastei-

hin) muodon asemesta kasteesen, kasteeseen nojautuen semmoisiin muotoihin kuin herneesen, herneeseen. Lounaismurteessa ovat s-muodot saattaneet levitä vielä laveammalle (esim. Halik. kukkosan, kettesän, ks. Toivonen, Halik. k. s. 20 = Suomi III, 2, s. 140).

Vatjassa on *sɐ̱*, *se̱* < **sɐn*, **sen* levinnyt suuressa määrässä yli rajojen siten, että se saattaa liittyä jokaiseen säännöllisesti muodostuneesen illatiiviin, esim. *savna̱sɐ̱* saunaan, *avato̱sɐ̱* avantoon. Tämän analogian leviämiseen on tietysti ensinnäkin vaikuttanut se seikka, että loppu-n:n kadottua ja vaikutettua edellisen lyhyen vokaalin pidennyksen, vatjassa genitiivi, akkusatiivi, partitiivi ja illatiivi tulivat yhdenlaisiksi, joten siis illatiivin erottaminen näistä muodoista tuli tarpeelliseksi; toiselta puolen tarjosivat taas semmoiset n. s. supistuneet sanat, joissa s oli äännelaillinen, pitkine penultimoineen sopivia mallimuotoja.

Pohjoisvirossa on se (sse) niin-ikään analogisesti tunkeutunut ulkopuolelle piiriään, etupäässä semmoisiin tapauksiin, joissa ei illatiivi muilla keinoilla, tapahtuneilla vokalismin tai konsonantismin muutoksilla tullut eroamaan nominatiivista; esim. külase (külasse) kylään | raamatuse kirjaan | peuse pivoon | istmese istuimeen | küündlase l. küünlase kynttilään, pl. küünaltese | puuse puuhun. Näissä virolaisissa muodoissa on sitä paitsi varmaankin tapahtunut kontaminatsiooni inessiivin kanssa, josta enemmän nasaalien historiassa.

Liivissä on *zə*, *z* (pl. *ži*, *z*) niin-ikään saanut suureksi osaksi toisen piirin kuin mihin se alkujaan on kuulunut. Yksitavuisissa sanoissa se on liittynyt säännöllisesti muodostuneesen illatiiviin, esim. *må̱'zə* maahan, *lu̱'zə* luuhun; alkutavuut *må̱'*, *lu̱'*, edellyttävät h:llisia alkumuotoja maahan, luuhun (vrt. alemp.). Itämurteessa *z* saattaa yksikössä liittyä jokaiseen säännöllisesti muodostuneesen illatiiviin, esim. *küḻ'ə* l. *küḻ'əz* kylään | *raṉdə* l. *randəz* rantaan; epäilemättä se on alkuperäisesti kuulunut vain semmoisiin tapauksiin kuin *am̱bəz* hampaasen, *pu̱'dəz* puhtaasen, *kiṟəz* kirveesen. Länsimurteessa ei tämä ole tavallista: siinä sanotaan päinvastoin vielä *am̱bə*, *pu̱'də*. Molemmissa murteissa on *z* (*ži*) levinnyt kaikkiin pluraalimuotoihin esim. *küli̱'z* kyliin, *ra̱ndiz* rantoihin, *må̱'ži* maihin, *me̱l'ži* mieliin; alkujaan se on

epäilemättä vain kuulunut semmoisiin muotoihin kuin *ambiz*, *pu'diz*, < *hampahisen, *puhtahisen.

Muuallakin kuin illatiivimuodoissa on esimerkkejä siitä s > h muutoksen rajoituksesta, jonka yllä muodostimme. Karjalan, aunuksen ja vepsän refleksiiviverbeissä tavataan sibilanttiaines säilyneenä, jos edellinen tavuu on joutunut alkamaan h:lla. Esim. karj. peškähäš peseytyköön, peššähäš peseydytään, peštihis peseydyttiin (mutta esim. impf. pezih peseytyi, kond. pezizih peseytyisi) | kumardakkahaže kumartukoon, kumardoamahaže kumartumaan, kumarrettihiže, -hize kumarruttiin || aun. hairahtakkaheze hairahtukoon | püörittelemähäz pyörittelemään | kumardannuheze kumartunut | kaččoiheze varoi || vepsÄ. *peskahazɐ*, E. *peskahaz* peseytyköön | vepsÄ. *panɐmahazɐ*, E. *panɐmahaz* paneutumaan | vepsE. *peźiľez* peseytyi.

Myös 3:nnen persoonan suffiksilla varustetuissa nomineissa tavataan aunuksessa toisinaan sibilantti tallella „h:lla alkavan tavuun jälkeen“ (Genetz, AunK. s. 157), esim. vägeheze (muuten on 3:nnen personan suffiksina h). Myös karjalassa on Genetzin ilmoituksen mukaan h:n sijasta 3:nnen persoonan suffiksina že, ze l. šše, sseh, „jos edellinen tavuu alkaa h:lla“ (KarjK. s. 203).

165. Se s:n muutos h:ksi, josta edellä on ollut puhetta, on tapahtunut vain pääkorottoman tavuun jäljessä. Mutta on esimerkkejä tämmöisestä ilmiöstä myös pääkorollisen tavuun jäljessä, jos kohta nämät tapaukset enimmiten ovat jotenkin vaikeat selittää.

Ensinnäkin tulee huomata että kaikissa yksitavuisten sanojen illatiiveissa on varmaan jo yhteissuomalaisena aikana ollut h. Esimm. eri kielistä: suom. maahan, puuhun, maihin, tähän | karj. moaha, moah, maihe, tähä, täh | aun. peäh (peähäńi), päih, täh, sih | veps. *maha* maahan, *maʒľe* maihin, *śiľe* siihen, *ńihe* l. *ńeńiľe* niihin, näihin (myös: *śiľińe* sikäläinen, *ťäľińe* täkäläinen) | vatj. *kuhɐ* kuhun, (< *kuhɐn*), *mahɑsɐ* maahan | vir. maha maahan, pähä päähän, virE. *maaha*, *päähä* | liiv. *mɑ̑*' alas s. o. maahan, tav. ill. *mɑ̑'zə*, ks. yllä s. 249 ja alemp. Tämmöisissä muodoissa tietysti on hyvin helppo ajatella systee-

mipakon vaikutusta, s. o. että yksitavuiset sanojen muodot ovat seuranneet useampitavuisten analogiaa.

Samanlainen selitystapa olisi myös mahdollinen semmoisissa refleksiivimuodoissa kuin suom. run. loihen, veps. *loʒ'he* heittäytyi, joissa h:n esiintyminen voi perustua useampitavuisista muodoista saatavaan analogiaan.

Mutta tämän ohessa on joukko yksinään olevia tapauksia, joihin ei tämmöistä selityskeinoa käy sovelluttaminen; tässä lueteltakoon seuraavat:

keihäs | karj. keihäš | aun. keihäs, veps. *keʒh* pl. *keʒ'äd* l. *keʒaz*, pl. *keʒhad* l. *keʒaz*, *kiʒaz*, pl. *keʒhad*, *kiʒhad* l. *keʒväz*, pl. *keʒv'äd*. THOMSENin mukaan sana on germaanilainen laina (vrt. muin. skand. geirr), jolloin alkumuodoksi olisi oletettava *keihäs. Ks. GSI. sivv. 49, 66, 123. Vrt. myös alemp.

laiha | karj. laiha | (veps. *laʒhtun* laihdun) | vir. lahi, lahja | liiv. *laʒą'* — < liett. lẽsas (äännetty *laisas, ks. THOMSEN, BFB. sivv. 81, 101). Lappiin on sana suomesta lainattu muodossa lašše; se on siis lainattu silloin kuin suomessa siinä vielä oli sibilantti, jonka ei kuitenkaan tarvinnut olla š, sillä lapissa š voi olla i:n vaikutuksesta syntynyt.

lähi: lähellä, lähes, vrt. lässä (läsnä), lästä | karj. lähillä, lähildä, lähemmäksi, vrt. läššä, läštä | aun. lähil lähellä, läheltä, lähembä likempänä, -pää, mma, läs läsnä | veps. *l'ähen* läsnä, *l'ähemba* lähemmä — *l'äz* läsnä | vir. lähedal (eda-loppuisten analogian mukaan) likellä | liiv. *le'i̯žgəl* lähellä, adj. *le'i̯žgili*. Muodot semmoiset kuin lässä, lästä j. n. e. osottavat tässä olleen alkuaan s:n (*läse-); liiv. *le'i̯ž-gəl* sanan alkupuoli edustaa aikaisempaa muotoa *läsi (vrt. *ke'i̯ž* käsi; ä > e ks. vokaalioppia). Vrt. tser. liš „propinquitas“, lišne „prope“ y. m.

löyhä, löysä — vrt. ruots. lös, on varmaankin muuten nuorempia lainasanoja. Ks. THOMSEN, GSI. sivv. 51, 66, 71, 132.

mies, miehen | karj. mieš: gen. miehen | aun. mies, miez, gen. miehen | veps. *mez*: gen. *mehen* | vatj. *mez*: g. *mehe*

virP. *miẹz*: g. *mehẹ*, virE. *miis*: g. *mehe*, part. pl. *miihi* | liiv. *miez*: g. *mi'e*. Että tässä alkujaan on ollut s näkyy semmoisista muodoista kuin mies, miestä j. n. e.

myöhä | karj. müöhä myöhäinen, myöhään | aun. müöhä myöhään | veps. *möha* myöhään | vatj. mööhä (AHLQVIST) — vrt. lapin muösse, g. muöse „requies, otium". Tämän mukaan olisi ys. alkumuodoksi pantava *möösä. Kuitenkaan ei ole alkum. *mööšä myöskään mahdoton, varsinkin jos lapin sana on lainasana suomesta (vrt. alemp. lohi < *loši ja lap. luossa).

pyhä | karj. aun. pühä | veps. *pühä* | vatj. *pühä* | vir. püha | liiv. *püvą'* — vrt. lap. bâsse, johon katsoen alkum. *püsä. Ainakin jos lap. sana on lainattu, voipi suomessa edellyttää myös alkumuotoa *püšä. Vrt. edell. sanaa ja alemp.

vir. sihes sisässä, sihest sisästä, sihe = sisse sisään, sihelmene sisämäinen, sehestmine sisäinen (pohjoisviron lounais-osassa) | sees (lue: sies sisässä, seel sisällä; seestmine l. seestne sisäinen. Tässä näyttää olevan taivutusmuotoja ja johdannaisia suomen sisä vartaloa vastaavasta vartalosta, josta virossa muuten on johtunut sibilantillisia muotoja, esim. sizemine sisämäinen, sizu sisäpuoli, sisse sisään, virE. sizeh, sizen sisällä. Huomata tulee kuitenkin STAHLilla tavattava omituinen muoto siddes sisässä (Syria mah siddes Joulupäivän evankeliumissa, Hand- u. Hauszbuch III), joka näyttää osottavan että nyk. sees (sies) edellyttää aikaisempaa sides muotoa. Tämmöinen muoto sidel (siden) tavataankin Kodaveren murteessa (ks. WESKE, Eesti kirjameeste seltsi aastaraamat, 1879, s. 63. Tätä muotoa emme juuri voi muuten selittää kuin kontaminatsioonista südä-me vartalon kanssa (vrt. aun. südämes, veps. *śüďämes* sisässä).

vir. sõhar (Saarenmaa) = sõsar sisar.

Useimmissa yllämainituissa tapauksissa on tämmöinen s:stä syntynyt h jo yhteissuomalainen. Äännelain selvittäminen on vain tässä perin vaikea, sillä yleensä ei vokaalienvälinen s pääkorollisen tavuun vokaalin jäljessä ole muuttunut h:ksi (esim. kuusi: kuusen, nousen, kiusaan, viisas). En voi toistaiseksi muuta kuin merkitä asiaa epäselväksi.

Tavuun lopussa.

166. Muutamia esimerkkejä on s:n muuttumisesta h:ksi tavuun lopussa l:n edellä:

kaihla, kaihila, kahila || myös kaisila, kaisla | karj. kaźŕa | aun. kažŕu — vrt. muin. skand. geisl, geisli, gisli „baculus, quo utuntur xylosoleis labentes“, geisli „radius“ (Thomsen, GSI. sivv. 66, 119). Äännelailliset muodot ovat nähtävästi kaihla ja kaisila, muut sekamuotoja.

kihla | karj. kihla veto | veps. *kehʒl*, *kihʒl* (gen. *-ʒlan*) veto | vatj. *ǯšihʒla* kihla | vir. kihl, gen. kihla „pfand, wette, verlobung“; kihelkond, kihkond pitäjä | liiv. *ki̯'l* pl. *ki̯'ləd* pantti, kihla. Sanan ys. alkumuoto on epäilemättä ollut *kisla < muin. skand. gísl, ks. Thomsen, GSI. sivv. 66, 124.

pihlaja | karj. pihlaja | aun. pihľu, vrtlo pihľa- | veps. *pihl'*, pl. *pihl'äd* | vatj. *pihʒlaga* pihlajanmarja | *pihʒlapu̯* pihlaja | vir. pihlakas, pihlak, pihlik, virE. pihl, g. pihle (Wiedemann), *pihlapuu* (Võrun tien.) | liiv. *pi̯'ləg*. Ys. alkumuodoksi olisi katsottava *pisla-ga, verraten muotoihin: mordM. pizäl, mordE. pizeŕ | tsher. pizle, V. pisilmä.

Samanlainen s:n muutos h:ksi olisi oletettava j:n edellä sanassa:

ahjo | vatj. *ahʒo* uuni | vir. ahi, gen. ahju, ahjo id. | liiv. *å̮ʒ'* id. Thomsen (GSI. sivv. 66, 110) vertaa tätä sanaa sanoihin: muin. saks. ëssa, ruots. ässja, jonka mukaan olisi ys. alkumuodoksi pantava *asjo. Toiselta puolen tulee kuitenkin huomata että alkuperäinen sj ei muuten ole samalla tavalla kehittynyt (esim. asia < *asja, ks. alemp. j:n historiaa). Näin ollen on mahdollista ett'ei tämä yhdistys pidäkkään paikkaansa, vaan että sana olisi muuta alkuperää. Huomattakoon myös vartalo ahe-, ahi-: suom. ahentaus uunin

ja peräseinän välinen ala, vatj. *ahin̲aɔla̲* uunin alaiseen syvennykseen. Vrt. myös suom. ahku, aahku „cinis conglobatus“ (Thomsenin yhdistykseen, GSI. s. 110, en voi yhtyä), aherrus „stenrös efter en eldstad“.

Niissä tapauksissa, missä s on muuttunut h:ksi, on se varmaan tapahtunut jo yhteissuomalaisena aikana.

Myöhempänä aikana on muutamissa tapauksissa joissakuissa murteissa sama äännelaki syntynyt uudestaan. Siten s:stä syntyneeksi on h käsitettävä semmoisissa sanoissa kuin suom. länsimurt. ahrain, ihra, kehrä, ohra (vir. murt. ohr, kehr?), joissa hr < sr < str (ks. yllä 112, 113 §§, s. 158 ja seur.) — Samanlainen myöhemmän, ja paljoakin myöhemmän äännelain vaikutukseksi on katsottava äänteenmuutos sn > hn semmoisissa tapauksissa kuin Etelä-Pohj. mihnä, tuvahnani (ks. yllä s. 225). virE. *külähn*, *küläh*, *külän* (ks. yllä s. 230), jos kohta meillä ei ole keinoja tarkemmin määrätä näiden myöhempien äännelakien aikaa.

Sanan alussa.

167. Niinkuin lukemattomista esimerkeistä näkyy, ei sanan alussa oleva s ole muuttunut h:ksi. Missä muutos sibilantista h:ksi sanan alussa on tapahtunut, ei alkuperäinen sibilantti varmaankaan ole ollut s, niinkuin myöhemmin saamme nähdä. Kuitenkin on kaksi tärkeätä sanaa, joista toisen alussa s ja h vaihtelevat, ja toisen alussa taas s:n muuttuminen h:ksi on varmaan tapahtunut.

Sana, jossa s ja h vaihtelevat on

saara „gren“; tiesaara; atran saarat „lignum aratri bifurcum“ („Sav.“, Renvall); saarapuu „plogstjert, ploggaffel af trä“; saarapää „tvågrenig“; saarasorkka „klöf“; saarava „grenig“ | karj. šoara haara | aun. šoaru haara, vrtlo šoara- | veps. *sar: ťesar* tiehaara; *adran sarad* auran „saarat“; *śil' saraɔl* siihen suuntaan, sillä haaralla; *kakśsarɒɹńe* kaksihaarainen; *sarak* kaksihaarainen puu; *sarakľinduɹńe* pääskynen (haaraisen pyrstön johdosta) | vatj. *sa̲ra: adra̲ sa̲rad* auran „saarat“.

Tämän ohessa tavataan h:lla alkavia muotoja:

haara | karj. hoara | vatj. *ᾱra: tē-ᾱra* tiehaara | vir. aar, gen. aaru l. aara „abzweigung, arm, zweig, zacke, spitze“; kuhu aaru mille haaralle, tee-aar tiehaara.

Näiden kaltainen sekä muodon että merkityksen puolesta on

hara, haro, hari „zustand des auseinander-sperrens“, „status rei bifidæ divaricatus“; istua harareisin „sitta skrefbent“, harahuuli „labium superius bifidum“; kädet l. sormet ovat harollansa l. harillansa „manus l. digiti sunt extensi l. divaricati“; hara (haras) „rastrum l. occa ex ramis abietis, qua agri silvestres occantur“; „rechen, harke“; haroa „spärra sig, grena sig“; harottaa „divaricare e. c. pedes, diducere, extendere e. c. alas“; harata, haroa, harota „harfva, harka, räfsa“; harkki „dragg“; harava „rechen“ | karj. harava id. | aun. haravu l. harav, vrtlo harava- id. | veps. *harav* l. *harov*, pl. *haravod* id. | vatj. *aro* harava, *aroan* haravoitsen | virP. haru (äännetään enimmiten ilman h:ta), virE. haro „abzweigung, zweig, arm, zacke, zinke, schenkel (eines winkels), bein“ (esim. hanguharu hangon haara, jõeharu joen haara); haralik l. haraline „gabelförmig, mit spitzen, zacken versehen“; aru-ma, arune-ma „reffeln, trennen, auftrennen (intr.), sich theilen“; aruta-ma „auftrennen (transit.)“; haŕk (gen. haŕgi) „gabel“ = suom. harkki harguli „mit ausgespreizten beinen“, harguta-ma („die beine) ausspreizen“ | liiv. *ar̲*', pl. *aru̯'d* suunta („haara“), oksa, huippu, kulma, *mɹer' aru̯'d* meren lahdet; *ar̲'limi* haarainen; *ara̯'ks: a. tara̯, pä̆l* maaten aidan päällä ryngällään (Sjögren-Wiedemannin mukaan ara „schräge, quer“, jota en ole kuullut semmoisenaan); *ara̯'bɔb* katkeaa, hajoaa (vrt. yllä s. 104); *ar̲'təb* rikkoo (= suom. harottaa, vir. aruta-ma, Sjögren-Wiedemannilla väärin ārtọb); *aŕ̲'tiz, aŕ̲'təz* vinoon, vilden; *aŕ̲k*, pl. *å̆ŕkid* l. *ä̆r̲k*, pl. *ä̆rkid* „gabel unter dem wagen“ (= suom. harkki, vir. haŕk).

Puheen-alaiset sanat edellyttävät yhteissuomalaisia alkuvartaloita saara, haara ja hara, haro, ja tutkijat ovat yksimielisesti asettaneet nämät sanat yhteen, ks. Budenz, MuSz. s. 280, vrt. MNyr. II, 1873,s. 529 ja seur.; Donner, Wörterbuch Nr. 635 (I, s. 180); Thomsen, BFB. s. 247 ja seur. Thomsen pitää saara (karj. šoara) sanaa haara sanan murteellisena muotona, sekä haara sanaa hara, haro sanan sekundäärisenä sivumuotona, joka tuskin on edes kaikissa murteissa muodostunut, ja jossa ei tarvitse olettaa „sijaispidennystä“ t. m. s. (vrt. vaalea, valea; haalea, halea j. n. e.). Mainiten asiata hyvin hämäräksi hän suuresti epäillen asettaa tämän sanan yhteyteen liett. žáras „reihe, ordnung(?), richtung, lätt. ſars „ast, zweig, zacke, zinke“ (ezeschu, grahbekl'a ſari „zinken der egge, der harke“), ſaroht „äste, zweige treiben, strahlen werfen“). Muut tutkijat ovat sitä vastoin asettaneet näitä sanoja yhteen muutamien eri suomalais-ugrilaisissa kielissä tavattavien sanojen kanssa. Tässä mainittakoon ainoastaan pari lappalaista sanaa, joilla voisi arvella olevan sukulaisuutta yllämainittujen suomalaisten sanojen kanssa:

sarre „rima, hiatus“; gaʒʒa-sarre „die spalte zwischen den klauen“; gæidno-sarre tiehaara („veiskjel“); lapR. *sa̮re̮k* „ein fanggeräth: ein brett mit drei heraufstehenden eisenzacken“ (Wiklund), *sa̮rut* „ausgesperrt: *kaça læ s.* „die klauen sind ausgesperrt“ (Wiklund). Epävarmempaa on, kuuluvatko näiden kanssa välittömästi yhteen: sargge „incisura, ramus cornus rangiferini, tenia“; sarggit, lapR. *sar^{e}kije* (Wiklund) „unam incisuram facere“ | sarrat „spalten“, lapR. *sa̮ra-* „aufritzen, ausfädeln“ (Wiklund), lapR. saret „findere“. Vrt. niitä eri yhdistyksiä, joita ovat asettaneet Budenz, MuSz. s. 233; Donner, Wörterbuch Nr. 667 (I, s. 187); Qvigstad, Beiträge zur vergl. s. 105; Wiklund, Jokkmokklapp. sivv. 114 ja 115; Thomsen, BFB. s. 248.

suörre, lapR. *suə̮re* (Wiklund) „ramus, divortium, rima, hiatus“, „stelle, wo etwas sich zweigt, wegescheide“, „membrum muliebre“; suöreld „kløftet, grenet, adskilt“; suörranaddat „sich verzweigen“ | suörgge, lapR. *suər^{e}ke-*

(Wiklund) tavataan yleensä samoissa merkityksissä kuin ed. sana (myös käino suorge „bivium aut trivium“, Lindahl & Öhrling); vrt. myös Qvigstad, Beitr. s. 109. Eri etymologisista yhdistyksistä vrt. Budenz, MuSz. s. 280, MNyr. II, s. 529 ja seur.; Donner, Wörterbuch Nr. 635; Thomsen, BFB s. 248.

harre „ramus (cornus)“, „gren, tinde (paa horn)“. lapR. *hare: haret lokos* „von allen seiten“ (Wiklund), lapR. hare „locus, plagæ (Lindahl & Öhrling); harrai, lappR. *harai* postp. „bezüglich“; harrat „distentum esse, varicare“; harrit „semel distendere, dispergere“; harag „fissus, bifidus“; harčče „der zwischenraum zwischen den beinen“ (Qvigstad, Beitr. s. 81); harččat „varicare“; harek l. harak „rastrum“. Vrt. Thomsen, BFB. s. 248.

Mitä ensinnäkin viimeisiin, h:lla alkaviin sanoihin tulee niin ne epäilemättä ovat, niinkuin Thomsenkin olettaa, lainoja suomesta, tai ainakin suomesta lainatusta kantasanasta johtuneita; tämä näkyy sanaa alottavasta h:sta (ks. Budenz, Verzweig. s. 55; Thomsen, BFB. s. 248; vrt. myös alemp.). Ensimäistä näistä kolmesta sanaryhmästä, jossa tavataan alku-s ja a vokaali, pitää Thomsen pääasiassa kuuluvana suomalaiseen sär- „juureen“ (nk. säre, särkeä j. n. e.), josta johtuneihin sanoihin Budenz ja Donnerkin ovat yhdistäneet useita tässä mainittuja sanoja; Thomsen kuitenkin myöntää että lap. sarre voi olla saanut vaikutusta suomen haara (saara) sanasta.

Toisen ryhmän suörgge sanaan on Thomsenin ajatuksen mukaan yhdistettävä sorkka, vir. sõrg „klaue“, liiv. *sõrga* sorkan kynsien väli (vrt. Donner, Wörterbuch Nr. 641; Ahlqvist, Vet.-Soc. Förh. 1878—79, s. 124; Qvigstad, Beitr. s. 109). Suörre sanasta Thomsen ei tahdo varmaan sanoa, kuuluuko se yhteen tämän kanssa, vai onko se alkujaan joko vanhan lainan tai sukulaisuuden kautta yhteydessä suomen hara sanan kanssa. Kun sukukielissä ei ole mitään puheen-alaisen sanan kanssa varmasti yhteenkuuluvaa sanaa, pysähtyy Thomsen yllä mainittuun epäillen tehtyyn yhdistykseen liettualaisen sanan kanssa.

Näin ollen jääpi hämäräksi ensinnäkin s:n ja h:n suhde saara ja haara sanoissa, ja toiseksi myöskin lyhyen ja pitkän vokaalin suhde haara ja hara sanoissa. En luule mahdolliseksi näistä vaikeuksista päästä muuten kuin olettamalla yhteissuomalaisena aikana tapahtunutta kontaminatsioonia. Alkuperäiseksi tulee katsoa saara muotoa, joka ei ole saattanut alku-s:nsä vuoksi syntyä liett. žáras sanasta, vaan jonka kanssa varmaankin lap. suörre on yhteydessä, olipa sitten suörgge tästä sanasta johdettu tai ainoastaan myöhemmän kontaminatsioonin kautta sen yhteyteen joutunut. Myös hara, haro sanaa meidän tulee katsoa vanhaksi perinnöksi, ja se edellyttää aikaisempaa muotoa *šara (vrt. alemp.), joka hyvin voisi olla johtunut liett. žáras sanasta. Sitä vastoin emme haara sanalle löydä mitään liittymäkohtia; minun käsitykseni on että se on syntynyt saara ja hara sanojen kontaminatsioonista, jommoinen sekaannus oli hyvin mahdollinen sekä merkityksen että muodon suuren yhtäläisyyden vuoksi[1]. Mahdollista voipi olla että kontaminatsiooni jo osittain on alkanut siihen aikaan, jolloin kielessä rinnakkain oli saara ja *šara. Tässä sanassa meidän siis ei tule olettaa s:n muuttumista h:ksi.

Mutta on toinen sana, jossa s:n muutos h:ksi sanan alussa on silminnähtävästi tapahtunut, nim. 3 pers. pronomini

hän, pl. he, hyö | karj. heän, vrtlo häne-, pl. hüö | aun. häi(n), vrtlo häne-, pl. hüö | veps. *ḱän*, pl. *ḱö* | vatj. *ene-: eneḻän*, *entän* itselläni, itseäni | vir. ene-: enesele (3:nnen persoonan suffiksilla varustettuun muotoon perustuvia taivutusmuotoja) | liiv. *eńɟšən*, *e̱ńɟšta* itselleen, itseään (niinikään 3:nnen persoonan suffiksilla varustettuun muotoon perustuvia taivutusmuotoja).

Jo edellä (s. 240) mainittiin niitä sukulaiskielten sanoja, jotka vastaavat suomalaista pronominia, ja näimme että tämän pronominin alkukonsonanttina on ollut se suomalais-ugrilainen äänne, jota suomalaisissa kielissä ja useissa muissa vastaa sään-

[1] Tahdon mainita että edellä oleva oli kirjoitettuna jo paljoa ennen kuin olin saanut Thomsenin BFB. s. 247 ja seur. Saatuani Thomsenin tätä sanaa koskevan lavean esityksen otin asian uudelleen punnittavaksi ja käsiteltäväksi, jääden kuitenkin itse pääasiassa entiseen ajatukseeni.

nöllisesti s (ks. yllä 159 §, sivv. 239—242), ja että mordvassa ja lapissa odotuksen mukaisesti tavattiinkin s tällä sijalla. Alkuperäisen s äänteen tai sitä edustavan sibilantin tapaammekin säilyneenä persoona- ja posseesiivisuffiksissa, jonka alkumuotona on ollut sen, sekä konsonantin jäljessä että myös milloin edellinen tavuu on joutunut alkamaan h:lla (muutaksen, vir. kuulukse, veps. *teǵesə* j. n. e., veps. *pagghazə* paneutukoon j. n. e., aun. vägeheze j. n. e., vrt. yllä sivv. 245, 250).

Jos siis on epäilemätöntä että tämä pronomini yhteissuomalaisen ajan alussa ja takana on alkanut s:llä, niin kysytään, miten tämmöinen säännönvastainen s:n muuttuminen h:ksi on selitettävä. Minä puolestani en voi keksiä muuta kuin lausefoneettista selitystapaa. Huomattava on että hän sana muiden yksitavuisten sanojen tavoin on lauseessa ilman itsenäistä sanakorkoa, joten se siis, jos edellä käypi toinen sana, korottomana liittyy siihen. Näin on siis hän sana hyvin usein tullut seisomaan korottoman vokaaliin loppuvan tavuun jäljessä, ja silloin se on joutunut sen yleisen äännelain alaiseksi, jonka mukaan s sanan sisässä on muuttunut h:ksi. Tästä asemasta ovat h-muodot tulleet yleistetyiksi jo yhteissuomalaisena aikana; s-muodot ovat nähtävästi sekaantuneet se sanan muotojen kanssa. Jälkiä s-alkuisesta lausedubletista lienevät semmoiset vatjalaiset muodot kuin *sene* sen (hänen), *senelä* sillä, *senele* sille, *senesi* siksi, nom. *se* se (mahd. < *sen); vrt. lauseen sisässä käytettävää refl. *enelän* etc. Kenties on suom. se ja hän sanojen jotenkin yleinen syntaktinen suhde (nk. se sanoi että hän antaa, ks. Setälä, Lauseop. tutk. s. 84) saanut alkunsa s- ja h-alkuisten lausedublettien alkuperäisestä foneettisesta vaihtelusta. — Yleistys on myös tapahtunut liitepartikkelissa han, hän (alk. = persoonapronomini, vrt. Setälä, Lauseop. tutk. s. 92; Genetz, Suomen partikkelimuodot, s. 186) [1].

Miten Saarenmaan sääm, g. sääma „rechte seite“ (säämale „nach rechts hin“, sääm- l. sääma-käzi) on selitettävä ja missä suhteessa se on hää, hea (hüvä) sanoihin, en saata sen yksinäisyyden vuoksi selittää (vrt. Budenz, MuSz. s. 292).

[1] Olisikohan *näetsen* muodossa katsottava *sen* liitteen olevan yhteydessä *han, hän* liitteen kanssa? Tässä olisi *s*:n säilyminen *t*:n jälessä äännelaillinen.

Budenz ja Donner ovat huomauttaneet muutamia sanoja, joita tavataan rinnakkain sekä s- että h-alkuisina samassa tai melkein samassa merkinnössä, esim. hilpa ja silpa „flocke“; hiukiome- ja siukiome- „verschlissen, abgenutzt“, huippu ja suippu „spitze“; häikkä ja säikkä „sandriff“ (ks. Budenz, Ugrische sprachstudien, I, Pest 1869, s. 14); — hyökkään l. syöksään (Donner, Wörterbuch Nr. 580), huikku ja suikko (ib. Nr. 596), huhu ja suhu (ib. Nr. 609), halko ja salko (ib. Nr. 694), halava ja salava (ib. Nr. 695) hiestan ja siestain (ib. Nr. 630), hakara ja sakara (ib. Nr. 572); umea ja sumea, himeä ja simiä (ks. Donner, Die gegens. verwandtschaft s. 42). Useat mainituista sanoista eivät kuitenkaan alkujaan ensinkään kuulu yhteen, muutamat lienevät kontaminatsioonin kautta tulleet yhdenkaltaisiksi. Yleensä ei näissä esimerkeissä ainoassakaan voida todistaa s:n suorastaan muuttuneen h:ksi. Päinvastoin osottaa s:llä alkavien sanojen suuri enemmistö, ett'ei s sanan pääkorollisen ensi tavuun alussa ole muuttunut h:ksi.

Jälkikatsaus *s*:n kehitykseen.

168. Se kehitys, jonka alaisena s on ollut, muistuttaa monessa suhteessa klusiilien kehitystä. Jos ajattelemme niitä tapauksia, joissa s yhteissuomalaisena aikana on muuttunut h:ksi (taivahan < *taivasen ja kihla < *kisla), ja vertaamme niihin klusiilien kohtaloa korottoman tavuun jäljessä (kalaa < *kalada) ja tavuun lopussa puheäänellisten äänteiden edessä (kaula < *kagla vrt. yllä sivv. 139—161), emme voi olla ajattelematta että klusiilien ja s:n kehitys tässä kohdin näkyy osottavan parallelleja. Mitä teitä s:n kehitys h:ksi on tapahtunut, ei tietysti saateta aivan tarkalleen määrätä; ehkäpä tässäkin, samoin kuin klusiileissa, on ollut jonkinmoinen kehitys kiinteämmästä avarampaan artikulatsiooniasteesen. Lähinnä epäilemättä on syntynyt suuhälyinen spirantti; suuhälyyn on yhtynyt laryngaalihäly, joka vihdoin muutamissa tapauksissa on jäänyt yksinään jäljelle (vrt. alemp. h:n historiaa). Voisi ajatella mahdolliseksi että s osittain,

s. o. korottoman tavuun jäljessä olisi kehittynyt siksi sibilantiksi (š:ksi), josta h useimmissa tapauksissa on syntynyt (ks. alemp.), ja sen kanssa yhdessä suorittanut muutoksen h:ksi. Kuitenkin on yhtä mahdollista että s:n kehitys h:ksi on kokonaan erikseen tapahtunut; se voisi olla š > h muutosta myöhempikin (vrt. alemp.).

Mitä tulee s > h muutoksen kronologiaan, on jo ennen (s. 135) huomautettu ett'ei se s, joka on syntynyt alkuperäisestä dentaaliklusiilista i:n edellä, ole osallisena tässä s:n kehityksessä (salpasi, ei *salpahi). Tästä siis näkyy, ett'ei dentaaliklusiilin kehitys s:ksi, jos kohta mahdollisesti alkanut, ollut ehtinyt loppuun saatetuksi sinä aikana, jolloin s:n muutos h:ksi alkoi. Myöskään eivät ise-loppuiset nominit (punaise-) eivätkä verbit (värise-), eivät myöskään konditsionaalit (tulisin) ole osallisina s:n kehityksessä h:ksi; niiden s on siis tämän äännelain alkua myöhempi (ks. yllä sivv. 181—187). Ulkopuolelle tätä äännelakia jäävät myös isa-loppuiset adjektiivit, semmoiset kuin suom. kuuluisa | karj. kuuluźa | aun. kuulužu | vatj. *kaltoza* loiva | vir. kuulus kuuluisa, ilus, virE. *iloź* kaunis („iloisa“) | liiv. *joudzi* voimakas („joutuisa“). Mitä alkua tämmöisissä sanoissa s lieneekään, joka tapauksessa sen täytyy olla myöhemmin syntynyt kuin äänteenmuutos s > h on alkanut. Mahdollista on että nämä adjektiivit ovat jommoisessakin suhteessa ise-loppuisiin johdannaisiin, vaikka kyllä tämä suhde on hämärä.

Koska dentaaliklusiilin muuttuminen s:ksi i:n edellä oli jo pitkälle tai ehkä loppuun saatettuna germaanilaisen vaikutuksen alkaessa (ks. yllä s. 134, vrt. THOMSEN BFB. s. 76), on siis tämän mukaan s:n kehitys h:ksi korottoman tavuun jäljessä alkanut hyvin varhain, varmaankin jo germaanilaisen vaikutuksen alussa tai aikaisemminkin. Että germaanilaisetkin lainat osottavat semmoisia suhteita kuin esim. armas: armahan, ei todista ehdottomasti että kaikki tämmöiset sanat ovat kieleen tulleet ennen s > h muutoksen alkamista, sillä tämmöisille suhteille oli alkuperäisissä ja liettuasta tulleissa sanoissa runsaasti mallimuo-

[1] Joka tapauksessa oli dentaaliklusiilin sijalla *i*:n edellä jo kokonaan toinen äänne kuin *t* tai *d* (ks. s. 134).

toja tarjona. — Sitä vastoin on s:n muuttuminen h:ksi l:n edellä germaanilaisen vaikutuksen alkua myöhempi, koska germaanilainen lainasana kihla (< *kisla) on saattanut olla osallisena muutoksessa. — Semmoiset sanat kuin keihäs, löyhä j. n. e. jäivät yllä epäselviksi (s. 251 ja seur.).

Ei ole mitään todisteita siitä, että tavuun sulkeutuminen olisi mitenkään ollut määräävänä seikkana s:n kehityksessä, niinkuin klusiilien. Vatjassa tavattava suhde on epäilemättä myöhemmin klusiilien käsittelyn analogian mukaan kehittynyt; sama analogia näkyy vieläkin jatkavan vaikutustaan yhä laveammalle, koska esim. vanhat ihmiset sanovat *mahsan*, nuoremmat *mahzan* (mutta *mahsava*d). Vrt. yllä s. 117.

Yhteissuomalaisen ajan takaisista oloista on meidän, tutkimuksen nykyisillä keinoilla, mahdoton mitään varmaa sanoa. Olemme jo ennen huomauttaneet että yhteissuomalainen s on eri lähteistä kehittynyt (ks. yllä sivv. 239—243); olisiko mahdollisesti sitä paitsi toisissa tapauksissa puheäänetön s, toisissa puheäänellinen z katsottava alkuperäiseksi ja yhteissuomalaisen ajan takaiseksi, emme voi ensinkään ratkaista. Varma on vain että nykyinen edustus viittaa takaisin yhteissuomalaisena aikana olleesen yhtyyteen, jonka johdosta meidän tulee päättää että yhteissuomalaisena aikana oli olemassa vain puheäänetön s, olipa se sitten syntynyt mistä yhteissuomalaisen ajan takaisista lähteistä hyvänsä. Vastaavaisuus klusiilien ja s:n välillä ei siis ollut aivan täydellinen, niinkuin ei se nykyjäänkään ole. Epäilemättä myöhempisyntyiseksi on katsottava se puheäänetön z (ž) tai puheäänellinen z (ž), joka edellisen esityksen mukaan tavataan eri murteissa: puheäänetön inkeroismurteessa ja virossa (osittain vatjassa ja luult. myös paikoin karjalassa), puheäänellinen karjalassa, aunuksessa, lyydiläismurteissa, vepsässä, liivissä ja osittain vatjassa. Varmaan on sibilantin muutos tässä kohden kulkenut parallellisesti klusiilien vastaavan muutoksen kanssa. Semmoiset suhteet kuin veps. *ŕeɹže: ŕeɹžk̓en* (reisi: reiden), *ṕerzɐ: ṕersk̓en*, *magaźin* makasin: *såvpśin* salpasin, osottavat että vepsässä sisäheiton tapahtuessa oli puheäänetön sibilantti (*reisegen l. *reišegen); liivissä sitä vastoin oli puheäänelliseksi muuttuminen tapahtunut jo sisäheittoa aikaisemmin (*pɹeṟz: pɹeṟzgəd*). Liivissäkin osottavat

semmoiset vanhat partitiivimuodot kuin *nɑɹsta* < naista, *tuoɹsta* < toista, että puheäänettömyys oli aikaisempi, yhteissuomalainen kanta. Vrt. klusiilien kehitystä yllä sivv. 112—114.

Mitä tulee eri kielissä tapahtuneesen kehitykseen š:ksi, ž:ksi, ei sekään pakota olettamaan yhteissuomalaisena aikana ollutta kahtalaista s:ää tämän muutoksen perustaksi, sillä tämä kehitys on puhtaasti kombinatoorista laatua. Karjalassa on suomalainen, jossakin määrässä avara („wide") alveolaarinen s, niinkuin sitä nykyjäänkin suomessa äännetään, kehittynyt š:ksi sillä tavalla, että artikulatsiooniaste on vielä enemmän laventunut ja kielen kouru suurentunut. Tämä on karjalassa yleensä tapahtunut, missä ei palataliseeraus ole tämmöistä artikulatsioonimuutosta tullut estämään; seuraava tai edellinen palataaliäänne on nähtävästi estänyt kielenkärkeä taaksepäin vetäymästä ja š:ää, ž:tä syntymästä. Vepsässä ja liivissä tavattava i:n joko progressiivisesti tai regressiivisesti vaikuttama muutos on aivan päinvastaista laatua. Kehitys on tässä tapahtunut siten, että sibilantti ensinnä on palataliseerattu ja lopulta palataaliartikulatsiooni joutunut pääartikulatsiooniksi tai jäänyt yksin jäljille. Palataaliset *š* ja *ž* tavataan vielä liivissä [1], ja vepsässäkin ne varmaan ovat olleet väliasteina, ennenkuin on tultu vepsän nykyiseen venäjän kielen tapaiseen *š*:ään, *ž*:hen.

---

[1] Huomattava on että samanlainen muutos palataaliäänteen vaikutuksesta on tapahtunut lätin kielessä (ks. Bielenstein, Lettische sprache I, sivv. 81, 164 ja seur., 182 y. m.). Tässä on epäilemättä oletettava lättiläistä vaikutusta liivin kieleen, s. o. että tämä äännelaki on „maatieteellinen äännelaki", joka on lätille ja liiville yhteinen, varmaankin siten, että se lätin kielen alueelta on liivin naapurialueelle levinnyt. — Sama muuttuminen š:ksi, ž:ksi palataaliäännetten vaikutuksesta tavataan lätin kielen alueen keskellä olevissa eteläviroloisissa kielisaarekkeissa esim. üťš yksi | laťš lapsi | kaŕaš hyppäsi, kargaši hyppäsivät | veiž viisi | käži käsi | kašš kissa (vir. kaśś) || šinna sinne | šišše sisään | šee meeš tämä mies | šöändin suuttunut | šöövä syövät | šeen sisässä. Ks. Wiedemann, Mélanges russes IV, s. 640. Tämä mainittakoon jälkilisäyksenä 152 §:ään, viron s:n edustukseen.

2. Alkuperäisen *š*:n muuttuminen *h*:ksi yhteissuomalaisena aikana.

169. Edellä oli puhetta s:n muuttumisesta h:ksi muutamissa erityisissä tapauksissa. Mutta vielä paljoa suuremmassa määrässä on varmaan suomalainen h syntynyt aikaisemmasta sibilantista niinkuin jo useat tutkijat ovat huomauttaneet [1]. Sitä äännettä, joka suuremmassa laajuudessa on ollut h:n edeltäjänä ovat useimmat tutkijat pitäneet sitäkin s:nä. Edellisessä olemme kuitenkin nähneet että s:n muuttuminen h:ksi on rajoitettu tarkasti määrättyihin tapauksiin, ja näin ollen on sen sibilantin, josta h yleisemmin on kehkeytynyt, täytynyt olla s:stä eroava; varmaankin se on ollut jonkinlainen š äänne, niinkuin myöhemmin saamme nähdä [2]. Seuraavassa tarkastamme kaikilla tarjona olevilla keinoilla: sukukielten ja lainasanojen avulla tämän sibilantin laatua, joka jo yhteissuomalaisena aikana on kehittynyt h:ksi.

170. Ne sukukielet, jotka tässäkin kohden paraiten antavat selkoa yhteissuomalaisista suhteista, ovat tietysti ne, joiden yhteys yhteissuomen kanssa viimeksi on keskeytynyt, nim. mordva ja tsheremissi, sekä toiselta puolen lappi, joka on myöhemmin joutunut uudistettuun yhteyteen yhteissuomen ja suomalaisten kielten kanssa. — Ensimäiseksi vertaamme suomalaisia sanoja mordvalaisiin ja tsheremissiläisiin, samalla toisinaan ottaen huomioon kaukaisempia sukukieliä, etenkin syrjääniä ja votjakkia.

1. Sanan alussa.

haamu, hahmo „äussere gestalt, schatten, gespenst“ | vatj. aamo „gestalt, spöke“ (Ahlqvist); — vrt. mordM. šamä „ge-

[1] Ks. esim. Budenz, Ugrische sprachstudien I, s. 14; Verzweig. s. 36; Anderson, Verhandl. d. gel. estn. ges. IX, s. 325 ja seur.; Donner, Die gegens. verwandtsch. s. 41; Munkácsi, MNyr. XII, 1883, s. 441; Thomsen BFB. s. 78.

[2] Samantapaiseen päätökseen ovat myöskin tulleet Munkácsi ja Thomsen edellisessä alimuistutuksessa mainituissa paikoissa.

sicht“, mordE. tšama „gesicht, antlitz, person“. Thomsen (GSI. s. 136) on olettanut germaanilaisen alkuperän mahdollisuutta; hän näkyy kuitenkin myöhemmin luopuneen tästä mielipiteestä (vrt. saks. painos s. 134). Vrt. Donner, Wörterbuch Nr. 827.

hakkaa- „hauen, schlagen“ | vir. hakka-ma „ergreifen, anfangen“ | liiv. *akɯ̯'b* id. — vrt. mordM tšaka- (Paasonen), mordE. ška „stampfen“. Vrt. Donner, Wörterbuch Nr. 577, jossa tavataan toisenlaisia yhdistyksiä.

halava „salix fragilis“ | vir. (h)ala- l. halapi-paju „weide“ (eri lajeja) | liiv. *alɑ̯'b* l. *alɑ̯'bəz* „weide —? vrt. tsher. šolo „ulmus“. Jos tsheremissiläisen sanan kanssa kuuluu yhteen mordM. säli, E. selei „ulme“, on sanojen yhteys epävarma (vrt. suom. salava). Vrt. Donner, Wörterbuch Nr. 695.

halkea- „sich spalten“, halkaisen „spalten“, halko „scheitholz“ | karj. halgian l. halgien halkean, halgoan halkaisen, halgo halko | aun. halgenen halkean, halgoan halkaisen, halgo halko | *håvktən* halkean, *håvgɒɹdan* halkaisen, *håvg*, pl. *-god* halko | vatj. *ɑ̈lko* halko | vir. halg, g. halu, halo halko, halgas, gen. halgsa l. algas, gen. alka „brüchig, splitterig (holz, flachs)“ | liiv. *alg*, pl. *ålgud*, *algəd* halko —? vrt. tsher. šul- „secare, scindere“, šel- „dissecare, diffindi“, prees. 1 pers. šeleštaldam (porkka) haljeta | šalatem (Porkka) hakata rikki || syrj. pars. šuľal- „aufspalten, spleissen“, šuľas „schicht“; P. šyl, šiľ „riss, ritze, spalt“ || mordE. tšalga- „treten, anstossen, walken, flachs brechen“. Vrt. näistä sanoista Budenz, MuSz. sivv. 297, 288; Donner, Wörterbuch Nr. 695 (kummassakin muutamia samoja yhdistyksiä, mutta samalla myös semmoisia, joihin en tahdo yhtyä). Yllä esiintuoduilla vertauksilla ei ole tahdottu väittää että kaikki mainitut sanat ovat edes keskenään, saati sitten suomalaisen sanan kanssa yhteydessä, vaan että joku niistä varmaankin on suomalaisen sanan kanssa yhteen asetettava ja että siis tämän johdosta suom. hal- < *šal-.

halpa „vilis“ — vrt. tscher. šoldo, šulda „vilis“. Ks. Budenz, MuSz. s. 344; Donner, Wörterbuch Nr. 718.

hanko „furca bidens seu tridens“ | karj. haggo | veps. *hagg*, pl. *-god* | vatj. *agko* | vir. hang, gen. hangu | liiv. *agg*, pl. *aggud*, *aggəd* — vrt. mordM. tšagga „heugabel“ | tsher. *šaŋək* (Porkka) „gabel“. Tässä sanassa tavataan kuitenkin alku-s sanoissa: mord. śaggo, votj. sanik „heugabel“. Vrt. Donner, Wörterbuch Nr. 608.

hapan, gen. happamen, happaman „sauer“ | karj. hapan, gen. happamen id. | aun. hapain l. hapai, gen. happamen id. | veps. *hapa*(*maɹd*) piimä, *hapanzun* l. *hapnɐn*, *haptan*, inf. *hapata* hapannun, happanen | vatj. *apo*, pl. *apōd* l. *apamad* hapan, *apagoɹtan* hapatan | vir. hapu, happu hapan, hapne-ma hapata | liiv. *apm* hapan, *apa'ndəb* happanee — vrt. mordM. šapama, E. tšapamo „sauer“; mordM. šapaks, E. tšapaks taikina, M. šapaftan hapatan | tsher. šopo, tsherV. šapa „acidus“, šopem, V. šapem „acescere“ | syrj. šom, syrjP. šöm „säure, sauerteig“, šomös „backtrog“ | votj. šumes, ńań-š. „brottrog“ | ostjP. šum- „sauer werden | vogL. šäu-, šäul- „sauer werden“, unk. savanyú „sauer“. Ks. Budenz, MuSz. s. 332; Donner, Wörterbuch Nr. 773. Ys. alkumuoto *šappama, *šapakta- j. n. e.

harmaa, harmaja „grau“ | karj. harmoa, aun. harmoa, harmai id. | vir. aŕm, gen. aŕmi „grau, hellgrau, ein hundename“, vrt. suom. harmi, harmio —? vrt. mordM. šardžian „grau werden“, šarʒu „grauhaarig“. Budenz, MuSz. s. 382 ja Thomsen, BFB. sivv. 79, 98, 223, olettavat suomalaista sanaa liettualaiseksi lainaksi (= liett. szirmas „grau, blaugrau, grauschimmel“. Tässä yhdistyksessä tuntuu kuitenkin vokaali epäilyttävältä. Sen vuoksi olen epäillen maininnut suomalaisen sanan rinnalle pantavaksi mordvalaisen, jonka alkutavuu šar- kenties olisi = suom. har-. Kenties olisi myös lap. čuorggad „canus“ sanassa čuor- = šar-. Vrt. Ahlqvist, SKR. s. 92, jossa lausutaan tästä eriäviä käsityksiä; Qvigstad, Beitr. s. 33.

harva | karj. harva | aun. harvu | veps. *harv* | vatj. *arva* | vir. harv, gen. harva | liiv. *ǫ̊ra* „undicht, selten“ — vrt. mordM. šura, E. tšuro „undicht, selten“ | votj. šer „selten“. Vrt. Budenz, MuSz. s. 167.

hauta „grube, grab“ | karj. hauda kuoppa | aun. haudu kuoppa | veps. *håvd*, gen. *håvdan* kuoppa | vir. haud, gen. haua kuoppa, hauta | liiv. *ǫ̊da* hauta — vrt. mordM. šuvy- „graben, ausgraben“, E. tšuvo- „graben“. Ks. Budenz, MuSz. s. 186. Vrt. myös Donner, Wörterbuch Nr. 780, jossa on toisenlaisia, osalta aivan vääriä yhdistyksiä.

hämärä „dunkel, dämmerung“, hämy „dämmerung“ | karj. hämärä | veps. hämär (Ahlqvist) | vatj. *ämäriko* hämärä (subst.) | vir. hämar „dunkel, dämmerung“, hämarik „dämmerung“ | liiv. *ämǫ̊'r* „dämmerung“ — vrt. mordM. šämen, E. tšemeń „rost“ | tsher. šeme „niger“, V. šimä, šima, šim id. Voisi ajatella toiselta puolen myös yhteyttä suom. himeä „dunkel“ sanan kanssa). Ks. myös Budenz, MuSz. s. 291; Donner, Wörterbuch Nr. 825.

hämi „verlegenheit“ (olla hämillään), hämmästyä „staunen, verlegen werden“, hämmentää „mischen, verlegen machen“ | karj. hämendä-, hämmentä- | aun. hämmästü- | veps. *ћämastoɹtan* hämmästytän | vir. ämmelda-ma „irre werden, in verwirrung sein, in unangenehmer lage sein, langsam und unsicher etw. thun“ —? vrt. tsher. tšamanem „hæsitare“. Toisenlaisia, enimmäkseen yhteen kuulumattomia yhdistyksiä mainitsee Donner, Wörterbuch Nr. 842.

hiero- „reiben“ | karj. aun. hiero- id. | veps. *ћero-n* id. | vatj. *ǥran*, inf. *ǥrtą* hieroa, vrt. suom. hiertää | vir. hõõru-ma „reiben“ | liivl. *ɨŕəb*, L. *ürəb* hieroo — = tsher. šer- „pectere“ | votj. šer- „schleifen“ | syrj. šyr-, šir- „scheeren“. Vrt. Budenz, MuSz. s. 235; Donner, Wörterbuch Nr. 683.

hiihtä-, hihtä-, hiihta- | karj. hiihta- | veps. *ћihtan* l. *ћistan* „schneeschuh laufen“ —? vrt. mordE. šašto- „schieben, bewegen“ (vrt. lapR. *šąɔ̌ča-* „vor sich schieben, *šąɔ̌čale-*

„ein boot ins wasser setzen“, lapN. šačča-, sačča-, -le-). Suomalaisen sanan yhdistys näiden kanssa on kuitenkin hyvin epävarma. Budenz ja samoin myös Donner ovat ajatelleet yhteyttä toisten sanojen kanssa, nim. mordE. tšije- „laufen, eilen“, čine- id., mordM. šin „apage“, tsher. šil- „effugere“, ks. Budenz, MuSz. s. 341, Donner, Wörterbuch Nr. 607. Siinä tapauksessa olisi käsitettävä j:n sanassa tšije- edustavan aikaisempaa klusiilia (vrt. mord. teje-, tije- = suom. teke-) ja suomen sanan hiihtä-, hihtä- palautuvan alkumuotoon *hi(i)ktä < *šiktä-.

hiili, gen. hiilen „kohle“ | karj. aun. hiil'i, hiili, gen. hiilen id. | veps. *hi̱l'* l. *hil'*, gen. *hil'en* hiili | vir. hiile, gen. hiile „das für die fischer als zeichen am ufer angemachte feuer“; hiilg, gen. hiila „glanz“, hiila-ma, hiilga-ma, l. hiilu-ma, hiilgu-ma „glänzen, flackern, leuchten“ (g on varmaankin analoginen, vrt. salgama yllä s. 117) — vrt. tsher. šol „pruna“, tulšol (Porkka) polttava hiili. Tämän tsher. sanan on Donner (Wörterbuch Nr. 708) yhdistänyt muihin sanoihin, joiden kanssa sillä varmaankaan ei ole tekemistä; vrt. Nr. 715.

hiiri, gen. hiiren | karj. aun. hiiŕi, hiiri, gen. hiiren | veps. *hi̱ŕ* l. *hiŕ*, gen. *hi̱ŕen*, *hiŕen* | vatj. *i̱ri*, gen. *i̱rẹ* | vir. hiiŕ, gen. hiire, hiiri, hiiru | liiv. *i̱ŕ*, pl. *i̱rəd* „maus“ — = mordM. šejer, E. tšejeŕ „maus“ | syrj. šyr, šir, votj. šir „maus“. — Yhteyteen tämän kanssa on (Budenz, MuSz. s. 767) pantava ostj. teggyr, teger, vog. täger, unk. egér. Näiden sanojen alkukonsonanttiin katsoen olisi suomessa ja samoin mordvassa sekä syrjäänissä ja votjakissa odotettava sanaa alottava s (vrt. yllä 159 §, s. 239 ja seur.); kuitenkin on viimeksi mainittujen sanojen suhde edellisiin yleensä johonkin määrin hämärä.

hinta | karj. hinda | aun. hindu | veps. hind | vir. hind, gen. hinna | liiv. *i̱nda* „preis“ — vrt. mordE. tšando (Paasonen) id.

hivo- (hio-, hijo-) „schleifen, wetzen, hivutta- „reiben, streichen“ | karj. hivo- „wetzen“ | veps. *hio-n* id. | vatj. *iho-n* id. | vir. ihu-ma, ihku-ma, prees. ihun, virE. higo-ma id. | liivI. *ɹɪvu̱'b*, L. *ɹüvu̱'b* hivoo — vrt. mordM. šova-, mordE. tšova- „schleifen“. Ks. Budenz, MuSz. s. 342 ja Donner, Wörterbuch Nr. 788, joissa lausuttuihin selityksiin suomalaisten muotojen alkuperästä en kuitenkaan voi yhtyä. Mordvan sanansisäinen v voisi kyllä, niinkuin Budenz olettaa, edustaa alkuperäistä g:tä (ks. yllä s. 122). Mutta katsoen liivin, vepsän, karjalan ja suomen muotoihin tulee sanan yhteissuomalaiseksi muodoksi katsoa hivo-, josta on syntynyt hio-, ja metateesin kautta, jommoinen on tavallinen h:n ja sen naapuriäänteen välillä, iho-. Viron ihkuma muodon k ei voi olla alkuperäinen, nk. Budenz (MuSz. s. 343) olettaa, vaan analogisesti sanaan tunkeutunut, niinkuin yllä sivv. 117 ja 118 esitetyissä tapauksissa; muoto ihu-ma on siis katsottava alkuperäisemmäksi (ihu- = vatj. iho-). Samanlaisen analogiavaikutuksen kautta on varmaan g tunkeutunut etelävirolaisiin muotoihin, nk. higo-ma j. n. e. Ys. alkumuodoksi katson siis hivo- < *šivo- (taka-i, jota edustaa mord. o, vrt. vokaalioppia).

huhmar, huuhmar, huhmari | karj. huumar | veps. *humbar*, *humbaŕ*, gen. *humbrɐn*, *humbrhɐn*, *humbŕen* | vatj. *uhmɐr* | vir. uhmer, uhmre, gen. uhmri, uhmre „mörser“ — vrt. mordM. šovar, E. tšovar | tsher. šuar id. Ahlqvist, Mokscha-mord. s. 175; Donner, Wörterbuch Nr. 832; Budenz, Verzweig. s. 36. Tämän sanan yhteissuomalainen muoto ja suhde mord. sanaan on jossakin määrin epäselvä. Varma kuitenkin on, että sanaa alottava äänne on ollut h < š.

huhta, huuhta | karj. huuhta | aun. huuhtu „schwendenland“ = mordM. šufta, E. tšuvto „baum, holz“. Alkumuoto *šukta, ks. yllä s. 199.

huhto-, huuhto- „omni vi tundere; luere“ | karj. huuhto- pestä | veps. *huhtoɹ-* l. *huhtɐɹ-* id. | vatj. *uhto-* id. | virP. uhtu-, virE. ut-ma (uttu-) id. | liiv. *u̱'dəb* id. Sana on luulta-

vasti jossakin yhteydessä tshr. šu- (šuem) „jacere, conjicere“ sanan kanssa (vrt. unk. sujt- „cædere, percutere“; sitä vastoin on epäiltävä, kuuluuko tähän mordM. šavy-, E. tšavo- „schlagen“, jossa tapauksessa olisi v < g; ks. Budenz, MuSz. s. 355) [1]. Yhteissuomalaiseksi alkumuodoksi on pantava *šuktoi- (ks. yllä s. 199), joka on katsottava johdannaiseksi muissa kielissä tavattavasta kantasanasta.

huone[c] (pro *huoneh) „zimmer, haus“ | karj. huoneh huone, nk. sauna, aitta | vir. hoone, gen. hoone „gebäude, haus“ — vrt. syrj. šon-, votj. šun-: syrj. šonal-, votj. šunal- „warm werden“; syrj. šonyd, votj. šunyt „warm, wärme“; syrj. šonöd-, šonty-, votj. šunty- „wärmen“; votj. šundy- „leuchten“, šuntyśk- „sich wärmen“; syrj. šondy, votj. šundy „sonne“. Ks. Budenz, MuSz. s. 189 (sivv. 187—190 tavataan muuten koko joukko yhdistyksiä, jotka eivät varmaan kaikki ole hyväksyttävät). Ys. alkumuodoksi olisi pantava *šooneš (loppuäänteestä vrt. alemp.), joka olisi johdettu „lämmintä“ merkitsevästä kantasanasta (vrt. suoja = „lämmin“ ja „huone“). Ahlqvist (KWF. s. 105) sanoo että suom. sana ehkä on „identinen pers. khōneh sanan kanssa“; tämmöinen yhdistys kuitenkaan ei käy laatuun, sillä iraanilaisia lainoja yhteissuomeen ei saata ajatella.

hupa „qui facile teritur l. præterlabitur“, „flüchtig“, „jucundum“ | karj. aun. veps. huba pieni, huono | vir. huba „mürbe, locker, spröde; angenehm, leicht, gemüthlich“ [2] — vrt. mordM. šuva, dim. šuvanä „dünn, fein“, E. tšova, tšovine „schmal, dünn, schmächtig, fein“. Budenz MuSz. s. 348 yhdistää mord.

---

[1] Pikemmin olisi ehkä tähän yhdistettävä mordM. *štan* „waschen“, josta ensi tavuun (koroton) vokaali on kadonnut; tämän sanan alkuosa voisi olla samasta kantasanasta lähtenyt kuin suom. sanan vastaava osa.

[2] Varmaankin on suomen *huvittaa* (josta on eristetty *huvi*, vrt. *hupi*) yhteydessä saman sanan kanssa. Sanan alkumerkitys on luultavasti „kuluva“, „kulunut“, josta „pieni“, „nopeasti kuluva“ (ajasta), *huvittaa* = kuluttaa (nim. aikaa), vrt. *huventaa*.

sanaan unk. sanan sovány laiha, joka yhdistys voi kyllä olla mahdollinen, mutta ei suomalaista sanaa, jonka kanssa mord. sanan yhteys on silminnähtävä (mord. v = suom. p, ks. yllä s. 122). Sitä vastoin DONNERin mainitsemat suomalaiset sanat (Wörterbuch Nr. 749) eivät ole mord. sanan kanssa tekemisessä.

2. Sanan sisässä tavuun alussa.

hiha, hia | aun. hiemai l. hiemoa (hie- < *hia) hia | veps. *hiam*, gen. *hiaman* | vatj. *iha* | vir. iha (Aluntaan murt.) „ärmel“ — vrt. mordM., E. oža id. Mord. oža vastaisi tarkoin yhteissuomalaista kantamuotoa iha < *iša, jonka i olisi takainen i (= mord. o, vrt. soda- = suom. sito-, ks. alemp.). Suom. hia (hiha) on siinä tapauksessa pidettävä metateesimuotona (vrt. metateeseja alemp). Toisenlaisia yhdistyksiä asettavat BUDENZ, MuSz. s. 865 ja DONNER, Wörterbuch Nr. 553.

ihminen, vanhemmassa kirjallisuudessa yleisesti inhiminen, adj. inhimillinen | karj. inehmine, imehńińi | aun. inehmine | vatj. *inehmin* l. *inimin* | vir. inimene, inemine „mensch“. Epäilemättä on sanan yhteinen vanhempi muoto inhiminen (*inheminen), josta nykyiset muodot ovat syntyneet eri lakien mukaan (osittain metateesin kautta, vrt. alemp.; viron muodoista vrt. myös alemp.). Suom. inhi-, inhe- edellyttäisi aikaisempaa kantamuotoa *inši-, *inše-, ja tätä ehkä voisi vastata se syrj. kantasana, josta on johtunut ydžyd „gross“ (myös permil. murt. yžyd, ižit), ydžda, yžda, yždta, yžma, yžta „grösse, so gross wie“, yždal- „gross sein“, ydždy-, yždy- „gross werden“. Syrj. sanassa olisi siis sibilantin edessä nasaali kadonnut; vrt. alemp. vanha = syrj. važ. Tämän mukaan siis inhiminen = „täysikasvuinen“. Ks. BUDENZ, MuSz. s. 858, jossa on suomalaisen ja syrjääniläisen sanan suhdetta pääasiassa samaan tapaan käsitetty; sitä vastoin ei voi isä sanalla olla tämän sanan kanssa tekemistä.

jauha- „mahlen“, jauho- „mehl“ | karj. aun. jauho- jauhaa,

jauho | vepsÄ. *ďåvhon*, vepsE. *ǵåvhon* l. *jåvhon* jauhan, vepsÄ. *ďåvh*, E. *ǵåvh*, *jåvh* jauho | vir. jahva-ma „auf der handmühle mahlen“ (Saarenmaa), jahvata-ma jauhaa, jauhattaa, jahu, pl. jahud jauho; virE. *ɹahvą* jauhan, inf. *ɹaṷha*, *ɹahuᶜ* jauhot, part. pl. *ɹaṷha* | vatj. *ɹavan* jauhan, *ɹavo* jauho | liiv. *ɹovą'b* jauhaa (*ɹoṷ'*:) pl. *ɹoṷ'd* jauhot — vrt. mordM.E. jaža- „mahlen“, M. jažafta-n „mahlen lassen“, jažam-kev „mühlstein. [Epävarmaa on, kuuluuko sanan kanssa yhteen syrj. votj. iz- „mahlen“, syrj. iz-ki „mühlstein“, vrt. syrj. votj. iz „stein“; vrt. myös ostjS.,I. īsen „mühle, handmühle“, īsen, īsendem „mahlen“]. Vrt. Donner, Wörterbuch Nr. 367. Ys. alkumuoto *jauša-.

karhi, gen. karhin „occa, sarculum l. pecten fœno colligendo, rutabulum prunis emovendis“, josta verbi karhin l. karhitsen, karhiainen „tistel“, karhu „klösharf“; karhi, karhe, karho „hösträng“, karhea „tactu asper l. durus, haud mollis nec lenis e. c. linum, lana, linteum“ | aun. karhakko karhea | virP. kare, gen. kareda, virE. *kaṛ* „rauh, grob, steif, straff“ | liiv. *kaṛ'də* karhea — vrt. mordM. karšysa gegenüber, karšysta von gegenüber, karšyza gegenüberhin | mordE. karšo entgegen, karšon widrig, karšos entgegen. Tämän yhdistyksen johdosta olisi suomalaisen sanan alkumerkitykseksi ajateltava „gegensträubig“ tai jotain sellaista. Samasta kantasanasta varmaankin on johtunut karhu | aun. karhu | vatj. *karu* | virP. karu, virE. *kaṛ* „bär“. Toisenlaisia yhdistyksiä tuo esiin Donner, Wörterbuch Nr. 137 ja 145 (karhu sanan yhdistäminen karva sanaan perustuu erehdykseen, sillä liiv. *kåra* < *karra < karva). Verrattakoon muuten Anderson, Verhandl. d. gel. estn. ges. IX, s. 319 ja seur. (myös 361), jossa esitettyihin ajatuksiin en tietysti saata yleensä yhtyä.

köhä „tussis rauca“, köhiä „rauce tussire“ | vir. köha l. köhi „husten“ (subst.), köhi-ma, köhu-ma, virE. köhü-mä „husten“ (verbi) | vatj. *ɹšöhä* id. [? liiv. *keṷ'təb* yskiä; jos sana kuuluu yhteen, olisi oletettava **keṷą'* < *köhä, samoinkuin *püṷą'* < *pühä, ks. h:n historiaa] —? vrt.

mord. koza- „husten“ | syrj. kyz-, votj. kyzy- id. | lapN. gossat „tussire“, R. *koso-* (Wiklund) id. Vrt. Donner, Wörterbuch Nr. 119; Anderson, Verhandl. d. gel. estn. ges. IX, s. 327. Tässä on omituista, että vastoin muita tapauksia suom. h:ta vastaamassa tavataan z, samoinkuin myös lapissa s, edellyttäen että yhdistys on oikea. Tämä sana olisi siis oikeammin pantava lisäksi niihin epäselviin tapauksiin, joita mainitsimme yllä s. 251 ja ja seur. Huomattakoon sitä paitsi mordM. kaškyman „heiser werden“ | syrj. kašky- „ausser athem sein, keuchen“ jotka varmaan ovat edellisistä mord. ja syrj. sanoista erillään; näiden š sopisi paremmin suomal. sanan yhteyteen, mutta vokaali tekee vaikeuksia (tuskin voi ajatella näissä sanoissa mitään yhteyttä ven. кашлять sanan kanssa; sitä vastoin ovat venäläistä alkuperää syrjP. kašeľ, mordM. košäl = ven. кашель). Tässä kaikessa on kuitenkin paljo hämärää, niin ett'ei yhdistyksiä saata mitenkään katsoa varmoiksi.

mehiläinen | karj. mehiäńe | aun. mehijäine | virE. mehiläne l. mehine „biene“ — vrt. mordM. meš „biene“, mordE. mäkš id. | tsher. mükš, müχš „biene“ | syrj. moš „biene, hummel“, maľa-muš „biene, wespe“, votj. muš „biene“ || ostjP. muši „ameise“ [1]. Epäilemätöntä on ett'ei sana mehiläinen j. n. e. saata olla välittömässä yhteydessä mesi (mete-) sanan kanssa, josta johtuu suom. mesiäinen, mesjäinen | veps. *meźgäjńe* | vir. mezilane, mezilene, meziline. Että mesi sanassa olisi s muuttunut h:ksi, on sitä mahdottomampaa, koska s on syntynyt dentaaliklusiilista, joten syntynyt s ei milloinkaan ole h:ksi muuttunut. Epäilemättä edellyttää mehi- aikaisempaa muotoa *meši-, ja luultavasti on mesiäinen j. n. e. syntynyt ainoastaan jonkinlaisen kansan-etymologisen sekaannuksen kautta, mesi sanaan nojautuen. Kansan-etymologiseen sekautumiseen metsä, mettä sanan kanssa (mettä partitiivin tai *mettoi

[1] Epäselvää on onko unk. *méh* mehiläinen jonkinlaisessa yhteydessä edellisen kanssa. Vrt. Anderson, Verhandl. d. gel. estn. ges. IX s. 315.

sanan kanssa? vrt. s. 178) perustuu myös muoto mettinen l. mettiäinen „apis mellifica silvestris“ (Renvall), jolla muuten myös mainitaan merkitys „columba oenas“, „waldtaube“.

piha „hofplatz“, mies-p., karja-p. | karj. aun. piha id. — vrt. tsher. peče, V. piča „sepes, septum“; peč- (pr. pečem), pič- (pr. pičem) „sepire, consepire“. Ks. myös Budenz, MuSz. s. 448. Ys. alkum. *piša.

uuhi, gen. uuhen | vir. uhe „mutterschaf“ — vrt. syrj.-votj. yž „schaf“ | vog. oš „schaf“ | ostjP. oš, os, I. ōš, S. āč „schaf“ [kenties kuuluu yhteen tsher. užga „pallium pelliceum“; vrt. myös morM. utša, E. utśa „schaf“, joiden yhteenkuuluvaisuus on johonkin määrin epävarma]. Ks. Anderson, Verhandl. d. gel. est. ges. IX, s. 163; Thomsen, BFB. s. 93, alimuist. 1, s. 205. Perusteettomasti pitävät sanaa lainattuna Ahlqvist, KWF. s. 13, ja Donner, Intern. ztschr. I, sivv. 261 ja 268. Ys. alkum. *uuši.

vaha „saxum, petra major“ —? vrt. tsher. vakš, V. väkš „mola“, v.-kü „lapis molaris“. Jos tämä yhdistys pitäisi paikkaansa, olisi välittävänä merkityksenä „kivi“; äänteellisesti olisi ys. *vaša: tsher. vakš = ys. *meši- (ks. yllä rubr. mehiläinen): tsher. mükš. Tämä tietysti mainitaan aivan irtonaisena hypoteesina.

vanha | karj. vanha | aun. vanhu, vahnu | veps. *vanh*, pl. *vanhad* | vatj. *vana* | vir. *vanᾳ* | liiv. *vanᾳ'* „alt“ — vrt. syrj. važ „alt“, votj. vuž id., važkala „alt, antik“. Syrjäänissä ja votjakissa on alkuperäinen nasaali sibilantin edessä kadonnut (vrt. votj. tody-, syrj. töd- „wissen“ = suom. tunte-). Yhteissuomalaiseksi alkumuodoksi on tämän mukaan katsottava *vanša. Vrt. Budenz, MuSz. s. 572.

viha „hass, gift, entzündung“ | vihava „zornig, bitter“ | karj. aun. viha käärmeenmyrkky, viha, äkä | veps. *viha* id. | vatj. *viha* „bitter“ | vir. viha „zorn, gift, adj. „scharf“ | liiv. *viᾳ'* myrkky, pahuus, viha — vrt. syrj. vež „neid, eifersucht, eifer, begierde“: vež kutny „beneiden“, vež pet-

ködny „begierde erregen, verführen“ | vežal- „neidisch sein“, vež-gya „stürmisch aufgeregt“ (gya „wogend, wellig“), vežögty- „eifern, nacheifern“, syrjP. vežöm „toll, besessen“ | votj. vož „zorn, neid“, vož vajyny „zürnen“ (vajyny „bringen, führen“), vožal-, vožaśk- „neidisch, eifersüchtig sein“ | lap. vašše „odium“, ks. alemp. [? hyvin epävarmaa on, kuuluuko yhteen: vog. vrtlo oš-, oč-, ōš-, uoš-, joka tavataan johdetussa verbissä vogK. ošt-, očt- suuttua (esim. Matth. 2: 16 šak oštes suuresti suuttui, Mark. 10: 14 očtes „вознегодовалъ“ y. m.), vogP. ōšt-, uošt- suuttua | kenties vielä: unk. acs- sanassa acsarog- „grimmig sein“]. Ks. Budenz, MuSz. s. 715 [1]; Anderson, Verhandl. d. gel. estn. ges. IX, s. 327, Vasverö, NyK. XXI s. 45 ja seur. Tämän mukaan siis on asetettava ys. alkumuoto *viša.

viha: vihoittaa viherïöitsee, viho „viror“, vihanta „viridis“, vihava l. vihakko „üppig wachsend“, vihoan, inf. vihota „vireo, viridis sum“, viheriä, vihriäinen, vihervä „viridis“ | karj. vihanda vihanta | aun. vihandu id. | veps. *vihänd*, pl. *vihändad* id. | liiv. *vi'ri* keltainen = suom. vihriäinen — vrt. syrj. vež „grün, gelb, grünes, wiese“, vežöś „grün, grünend“, viž „gelb, grün; gelbe anemone“ | votj. vož „grün“, vožges „grünlich“. Mahdollisesti kuuluu yhteen: tsher. užarge, V. žarga „viridis“, mordE. ožo „gelbsucht“ (Vasverö, NyK. XXI, s. 52). Tietysti tulee lähinnä ajatelleeksi suomen sanaan yhdistää mord. sanoja M. pižä, piže „grün“, E. piže „grün, blau“; sanaa alottava p tekee kuitenkin vaikeuksia. Tämän sanan ys. alkumuodoksi on pantava *viša, ja kaiken todennäköisyyden mukaan on tämä *viša sama sana kuin edellinen; yhteinen alkumerkitys oli luultavasti „sappi“ (ks. Ahlqvist, KWF. s. 92; Anderson, Verhandl. d. gel. estn. ges. IX, s. 327; Vasverö, NyK. XXI s. 45).

[1] Tässä paikassa asetetun yhdistyksen mordvan *azar* „wüthend“ sanan kanssa, joka ei äänteellisesti sovellu, on Budenz itse myöhemmin peruuttanut, ks. NyK. XXI, s. 50, alim.; myöskään ei suom. *ynseä* voi kuulua yhteen, vrt. Vasverö, NyK. XXI. s. 50 ja seur.

3. Tavuun lopussa.

ahtera „gelt, güst“ | vatj. aher id. (Ahlqvist) | vir. aher, gen. ahtra „güst, nicht milchend, unfruchtbar“ — vrt. unk. ester (s = š) „unfruchtbar, nicht gebärend“ (székelyiläinen sana, ks. Magyar tájszótár s. 112). Ks. Budenz, MuSz. s. 800.

ehti-: ehdin „properare, tempestive pervenire“; ehtinyt siemen „semen maturum“, ehdin „tempus vacat mihi“ | aun. ehti- | veps. *ehti-n* | vatj. *ehin: ehti-* ehtiä — vrt. syrj. ešty- „endigen (intr.), zu ende gelangen, fertig werden, zu stande kommen, fortschreiten, gedeihen, reifen (eštöm reif, eštytöm unreif), freie zeit haben, frei sein“, eštan dyr l. pöra (dyr l. pöra = „zeit“), eštöm „musse, freie zeit, feierabend“, eštygön, eštymyśt „in mussestunden“; eštöd- „vollenden, fertig machen, beendigen, beeilen“ | tsher. eštem, V. ištem „facere, parere, valere, constare“. Vrt. Budenz, MuSz. s. 155; siinä esiintuodut yhdistykset ovat kuitenkin pääasiassa toisenlaisia ja semmoisia, joihin en voi yhtyä.

jähty-, jäähty- „refervescere, refrigerari“, jähdyttä-, jäähdyttä- „subfrigidum reddere“ | karj. jähtü-, jähüttä- | vatj. *jahun* jähdyn, inf. *jahtua* jähtyä, *jahutan* jähdytän | vir. jahtuma „sich abkühlen“, jahuta-ma „kühlen, abkühlen“ | liiv. *jə̑'dəb* jähtyy — vrt. tsher. jükš-, V. ükš- (prees. 1 pers. ükšem) „refrigerari“; jükšaldam id.; jükšükt-, V. jükšikt-, ükšikt- (prees. 1 pers. -em) „refrigerare“; jükštö, V. jüšta, üšte „frigidus“. Kenties kuuluu yhteen syrj. jöž- „gelinde frieren“ tai toiselta puolen juž- „glatte stelle, eisrinde“, juž-tor „schneeball“, juždy- „fest treten (d. schnee), eintreten“; južükty- „knistern, knirschen (v. schnee u. eis)“. — Yhteissuomalaiseksi alkumuodoksi olisi tämän mukaan pantava *jäštü- (luult. < *jäkštü-: kš > š, vrt. ks > s tavuun lopussa, ks. yllä 122 §, s. 166, jollei k olisi myöhempi, vrt. sivv. 273, 274).

lehmä | karj. lehmä | aun. lehmü | veps. *lehm* | vatj. *lehmä* |

vir. lehm | liiv. *ńi'em* „kuh“ — vrt. mordM. lišmä, E. lišme „pferd“. Jos kohta merkitys eroaakin, on suom. ja mord. sanojen äänteellinen yhtäläisyys niin täydellinen ett'ei voi olla niitä yhteen asettamatta [1]. Ys. *lešmä.

lehti, g. lehden „blatt“ | karj. lehťi id. | aun. lehťi, lehti id. | vir. leht, gen. lehe id., lehtis, gen. lehtize „laub“ | liiv. *lę'd'*, gen. *li'ed* id. | veps. *l'ehtəz*, pl. *l'ehtəsəd*, l. *l'eht*, pl. *l'ehtud* id. | vatj. *lehto* id. — vrt. tsher. leštaš, lištaš, tsherV. lištäš, ilištäš, lištaš (ilštaš) „folium“. Vrt. Budenz, MuSz. s. 800, Verzweig. s. 35. Ys. *lešti etc.

lohkea- „lose werden“, lohko „das losgemachte stück“, lohkaisen „hastig stücke absondern“ | karj. lohkia-, inf. loheta, lohko lohko (puun) | veps. *lohkvɹdan* lohkaisen, *lohkəɹ* naurissoppa | vatj. *lohkan* lohkaisen, inf. *lohgata* | vir. lõhke-ma „bersten, sich zertheilen“, lõhku-ma „spalten, zerspalten, zerhauen, zertheilen“, lõhk, gen. lõhu „spalt, theil“, lõhke, gen. lõhke id., lõhki „entzwei —? vrt. tsher. loškudo, V. luškada „debilis, infirmus“ | syrj. lyškyd „freigebig, mildthätig, mittheilsam“. Budenz, MuSz. s. 711 yhdistää tsher. sanaan ainoastaan unk. lusta („iners“) sanan. Minun käsitykseni mukaan voisi merkityksen puolesta kumpaakin äsken mainittua sanaa yhdistää suomalaisiin, joiden alkumerkitykseksi tulisi käsittää „irtautua“ j. n. e. Tsher. adjektiivin välittäväksi merkitykseksi voisi ajatella „laxus“ tai jotakin sellaista; syrj. sana taas merkitsisi sitä, jolta helposti lähtee, „lohkeaa“ jtkn. Kuitenkin on myönnettävä että merkitysten yhdistäminen tuottaa semmoisia vaikeuksia, ett'ei yhdistystä saata pitää varmana. Niihin yhdistyksiin, joita Budenz asettaa MuSz. s. 711 (nr. 776), en voi yhtyä.

---

[1] Saman yhdistyksen on Donner (Bidr. till kännedom af Finlands natur och folk, XXIV, s. 130) epäillen tehnyt (siinä todisteena mainittu tsher. nomen agentis *liše* ei kuitenkaan kuulu yhteen, vrt. NyK. III, s. 430); myös Thomsen on vasta ilmestyneessä teoksessaan hyväksynyt puheen-alaisen yhdistyksen (BFB. s. 250).

mahta- „potentem esse, posse“, mahti „potentia“: mahtu- „capi in quo loco“ | karj. mahta- taitaa, osata, mahti taito, tapa, muoti; mahtu- mahtua, syntyä | veps. *mahta-* taitaa, (*maht:*) pl. *mahtod* taito | vir. mahtu-ma: 1) „vermögen, können, wirken“ ta juba mahub tööse „er ist schon kräftig genug zur arbeit“, sõnad ei mahu „worte helfen nichts“; 2) „raum finden, raum haben“, ei mahu sisse „es geht nicht hinein“; maht, gen, mahi l. mahu „macht, gewalt“ | liiv. *mâdəb* mahtuu (kummallista kyllä ilman katkoääntä, vrt. alemp.) — vrt. mordM. 'mašty- „können, vermögen, verstehen“, mordE. mašto- id., „vollenden zu stande bringen“ | tsher. mošt- (1 pers. moštem) „scire, callere (quid facere)“; tsherV. mošt- (mušt-) „scire, valere“ | ostj. moštalem „fühlen, spüren, wahrsagen, muthmassen, errathen, verstehen“ [1]. Vrt. Thomsen, GSI. sivv. 84, 132, jossa paitsi mahti sanaa myös mahta- pidetään germaanilaisena (mahd. slaavilaisena) lainasanana, kuitenkin viittaamalla mordvalaisiin ja tsheremissiläisiin sanoihin (näihin vertaa suom. verbiä myös Budenz, MuSz. s. 800 ja Verzweig. s. 35). Mahdollista on että nomininimuoto mahti on joko saanut vaikutusta, ainakin merkityksenväritystä germaanilaiselta puolelta, tai siitä lainattukin, mutta varmaankin itse verbi on vanhaa perintöä, ja myös mahti sana voi olla jo siitä johtunut. Mordvan ja tsheremissin sanat varmaan suorastaan vastaavat suom. mahta-verbiä ja kenties vielä kuuluu niiden kanssa yhteen mainittu ostjakkilainenkin. Sanan alkuperäisyyttä todistaa sitä paitsi ys. mahtuvartalo, joka epäilemättä on tämän sanan kanssa yhteydessä, vähäisen eriävästä merkityksestä huolimatta.

---

[1] Thomsen, GSI. s. 132, vertaa puheenalaiseen sanaan ostjI. most, ostjS. moʒi, moči „es ist möglich, nöthig“. Nämät sanat luultavasti kuitenkin kuuluvat yhteen sen pohjois-ostjakkilaisen, sanan kanssa, josta Ahlqvist kirjoittaa: moslem „noth leiden bedürfen“, mosl, masl, pret. mosys, masys „es gehört sich, es ist nöthig“ (Nord-Ostj. s. 104). Merkitykseenkin katsoen tällä tuskin on yhteyttä puheena olevan sanan kanssa.

ohja, ohjas „habena“, ohjaa- „lenken“ | karj. ohjaš ohjas-, ohjoa- ohjata | aun. ohjoa- ohjata | veps. *ohjasɐd* ohjakset | vatj. *ɐhjad* l. *ɐhjɐsɐd* | vir. ohi, gen. ohja „lenkseil“ | [liiv. *u'oďďəd* ohjasten perät] —? vrt. mordE. ožďat „zügel, lenkseil“, M. vožiä „zaum“ | syrj. vöždi, vöžžy „lenkseil“, vöžžyal- „das lenkseil anlegen“. Näissä sanoissa kenties voisivat alkutavuut olla yhteydessä, jolloin suom. oh- < *oš-. Eri sanojen mahdollisesta slaavilaisesta alkuperästä ks. alemp.

pähkinä, l. pähkänä, -mä, l. pähken, gen. pähkemen, l. pähke; myös tavataan muotoja, joissa on pitkä ä, esim. päähkinä, päähken, päähkänä, -mä „nuss“ | vatj. *pähʌšänä* pähkinä, *pähʌšänpu* (Ahlqvist: pähčinä, pähčinpuu) | vir. pähkel, gen. pähkla, pähkle, pähkli, l. pähel, gen. pähkla, saarimurt. pähes, gen. pähke, l. pähke, gen. pähke, pähkme, virE. pähen, gen. pähkne, pähkme, l. pähknä, gen. pähknä „nuss“ | liiv. *pe̮'gəz* l. *pe̮'g* pähkinä (liiv. muoto edellyttää alkumuotoa *pähki; ä:n muuttuminen e:ksi on toisen tavuun i:n vaikutusta, vrt. alemp.) — vrt. mordM.E. päšks „haselnussbaum“, mordM. päštä, E. päštše „haselnuss“ | tsher. pükš, V. püχš „nux“ (= ys. *päš-, vrt. tsher. mükš, V. müχš = ys. meši-, ks. yllä sivv. 273, 274) | votj. puš, puš-muli „nuss“ (muli „beere“), puš-pu „haselnussstrauch“. (Vrt. myös Donner, Bidr. till kännnedon af Finlands natur och folk, XXIV, s. 124). Ys. alkum. *päški-.

pihti „forceps“, pärepihti „spleissenhalter“, vrtlo pihti- l. pihte- | karj. pihti, vrtlo pihte-, pl. pihet, l. pihtemet pihdit, hohtimet | vir. piht, pl. pihid l. pihud, pihe, pl. pihted „schmiedezange“ — vrt. mordM. peš „spleissenhalter“ („свѣтецъ“). Mord. sana vastaa varmaankin ainoastaan suom. sanan alkutavuuta: peš = suom. pih- < *piš-. Lapin sanasta bâsta, joka on = suom. pihti, ks. alemp. Mahdollisena hypoteesina mainittakoon, että mordvan sanan kanssa ehkä on yhteydessä tsher. pež „manica, chiroteca“, V. piž-gom, piž-kom id. (kom „cortex, crusta“). Päättäen viimeksi mainitusta sanasta, tsher. piž merkitsisi oik.

„kättä“, „kouraa“ (piž-kom = „käden kuori, suoja“), joka voisi olla pihti sanan alkumerkitys. Alkumuoto *pišti.

pohta-, pohtaa-, pohti-, puohta- „vanno ventilare“; pohdin, (puohdin), gen. pohtimen „vannus“, pohde, gen. pohteen „hordeum vilius ex vanno decidens“ | veps. *pohta-* pohtaa —? vrt. mordE. pušto „zerstampfter hafer“, mordM. pušta „eine art brei“ (ven. толокно = talkkuna) | tsher. pušto, V. pušta „puls e ptisana avenacea concocta“. Huomioon otettakoon myös syrj. pož, votj. puž, püž „sieb“, syrj. požnal-, votj. pužny- „sieben“, joiden kanssa suom. sanan alkutavuu poh- (< *poš-) voipi olla yhteydessä). Ahlqvistin yhdistys puhdas sanan kanssa (KWF. s. 46) ei ole äänteellisesti selitettävissä.

puhkea-, inf. puhjeta | karj. puhkia-, inf. puheta | vatj. *puhkəb* puhkeaa | vir. puhke-ma, I inf. puheta „bersten, aufbrechen, sich öffnen, hervorbrechen“ [samasta kantasanasta on johtunut suom. puhkaisen, vatj. *puhkan*, karj. aun. puhkoa-, alkuvrtlo *puhkaida-, vrt. yllä s. 137] — vrt. mordE. potškoďe- puhjeta (Paasonen) | votj. pušjy- „sprossen, aufschiessen, hervorwachsen, sich vermehren“, vu-pušjem „feuchtigkeit, nässe“ (vu vesi); pušjet „schössling, spross, zweig“ (votj. sanoissa on tietysti suomeen verrattava ainoastaan alkutavuu puš-). Toisin Budenz, MuSz. s. 489.

puhku-, puhkaa- „vehementer anhelare“, puhka „anhelatio vehemens“ | vir. puhka-ma „wehen, hauchen, blasen, athmen, seufzen; ausruhen, verschnaufen, sich erholen“; puhku-ma, puhki-ma, virE. puhk-ma „wehen, blasen, hauchen“ (vrt. puhu-ma); puhk, gen. puhu „hörbares ausathmen, athemzug, hauch, windstoss“, puhupüšš „blaserohr“ | liiv. *pu'gəb* puhaltaa, hengittää, *tovaz* p. = myrskyää, *pu'-gizi* „zauberer“ (= „puhuja, puhaltaja“) — vrt. syrj. pušky- „blasen (mit d. blasebalg), anblasen, anfachen, wehen“; puškan „blasebalg“. Tämän mukaan siis puhku < *pušku-. Tämän yhdistyksen johdosta meillä on syytä päättää että

myös suom. puhu- vartalo edellyttää aikaisempaa *pušu-vartaloa. Toisin on asian käsittänyt Budenz, MuSz. sivv. 540, 552.

tähti, gen. tähden „stella, signum“ | karj. tähťi id. | veps. *täh-ťiž* l. *tähteh*, pl. *ťähťhed*, *tähtaz*, pl. *ťähthad* „stella“ | vatj. tähti (Ahlqvist) l. *tähe*, pl. *tähtęd* „stella“ | vir. täht, gen. tähe „stern, zeichen, bescheinigung“ | liiv. *tę̄'ď*, gen. *tǟ'd* id. Yhteen kuuluu verbi tähtä- l. tähtää- „zielen, merken“, karj. tähtä-; eri tavoin johdettuja ovat vir. tähenda-ma „bezeichnen, bedeuten, hinweisen, zielen“, liiv. *tǟ'təb* „anzeichnen, bedeuten“. Vrt. tähän mordM. täštä, täždä, E. täštše l. teštše (Paasonen) „stern“; tämän kanssa yhteydessä ovat mordE. täšk, Paasosen mukaan tešks l. tešt „zeichen“, pazoń täšk „sommersprosse“, mordM. täšta-n „merken, gewahr werden“, E. täškse- „bezeichnen“. Tämän mukaan on siis oletettava ys. *täšt-, ja sama alkutavuu *täš- on varmaankin tavattu myös sanoissa tähkä „spica“, karj. tähkä, veps. *tähk* (tyhjä) tähkä, pl. *ťähkad* | tähne, gen. tähneen „macula, varietas coloris“, „farbenfleck“, vir. tähn, gen. tähni „fleck“, tedre-tähnid „sommersprossen“. Vrt. Ahlqvist, Mord. gr. s. 176; Budenz, MuSz. 211 ja seur. (siinä esiintyy minun ajatuksestani eroava käsitys; niihin yhdistyksiin joita siinä tehdään, en yleensä saata yhtyä). Myös Donner, Wörterbuch Nr. 412 ja 413, tuo esiin suomalaisten ja mordvalaisten sanojen lisäksi semmoisia yhdistyksiä, joita, samoin kuin main. paikalla esiintyvää katsantokantaa yleensä, en saata hyväksyä.

tohti- | vatj. *tɵhin: tɵhti-* | vir. tohti-, tõhti- | liiv. *tu'oď'əb* „audere“ — vrt. tsher. tošt- (prees. 1 pers. toštam, V. toštem) „confidere, audere“. Vrt. Donner, Wörterbuch Nr. 441; Budenz, MuSz. s. 800, Verzweig. s. 35.

tuhku „nosning, lukt; duggregn, susning, vindpust“, tuhkia „nosa, vädra“, tuhkua „utsprida doft l. dam“; varmaankin ovat jonkinlaisessa yhteydessä monet sanat, joissa tavataan alkutavuu

tuh-, esim. tuhnio „bofist, fnöske“, tuhna „sus och dus“ y. m., tuhostaa „andas, pusta, flämta“, tuhu „duggregn, susning, vindpust“, tuhuta „duggregna, susa, hvina, hväsa“, tuhista „susa, hväsa, flåsa“, tuhahtaa „susa till hastigt“ | aun. tuhahta- | veps. *tuhu* pyry, hieno hiekka, *tuhostab* pyryttää | vir. tuhise-ma „sausen, wirbeln, in bewegung sein“, tuhing, gen. -ngi l. -nga „sturm, aufwallung, drang, angst“, tuhin, gen. -na „gesause, windsbraut, windwirbel“. [Yhteen kuuluu mahdollisesti tuhka | karj. tuhka | aun. tuhku | veps. tuhk, pl. -kad | vatj. tuhka | vir. tuhk, gen. tuha | liiv. pl. *tu̯'gəd* „asche“, vrt. yllä erittäin tuhkua, tuhnio j. n. e.]. Verrattava yllä oleviin suomalaisiin sanoihin on epäilemättä mordM.E. toška- „flüstern, zischeln, wispern“. Vrt. Donner, Wörterbuch Nr. 433 (myös 398), jossa oleviin monenmoisiin yhdistyksiin en muuten voi yhtyä. — Mord. sanan johdolla on päätettävä että alkutavuu tuh- on aikaisemmin ollut *tuš-.

vahtera l. vahder, gen. vahteren, l. vahtere, l. vahteri; tavataan myös muotoja, joissa on pitkä a: vaahtera, vaahder j. n. e. | veps. *vahtaŕ*, pl. *vahtŕed* | vir. vaher, virE. vahtra, gen. vahtra, myös vahter, gen. vahtra | liiv. *vā̆'dr* „acer platanoides“ — vrt. mordM. uštyr, E. ukštura „ahorn“ | tsher. vaštar „acer platanoides“. Vrt. Budenz, A magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyezések, NyK. VI, s. 409 (Nr. 178). Katsoen mordE. muotoon on yhteissuomalaiseksi alkumuodoksi asetettava *vaštera (loppupuolen vokalismi vaihteleva), jossa *vašt- luultavasti <*vakšt- (vrt. jähty-).

vehnä | karj. vehnä „weizen“ — vrt. mordM.E. viš „spelt, dinkel“, E. višeń potšt „speltmehl, weizenmehl (potšt „mehl“) | tsher. viste „triticum spelta“. Vrt. Anderson, Verhandl. d. gel. estn. ges. IX, s. 162 (vrt. myös Donner, Bidrag till kännedom om Finlands natur och folk XXIV, s. 126). Mord. i vastaa suomen e:tä, jonka mukaan viš vastaisi suomen veh- (< *veš-) tavuuta ja -nä olisi suffiksiaines (vrt. pähkinä). Tsheremissiläisessä sanassa on s:n esiintyminen käsittämätön, koska tsheremississä muuten š on tavallinen al-

kuperäisen s:nkin sijalla. Mitä taas tulee n:n sijalla olevan t:hen, näkyy tsheremississä olevan äännelakina šn (sn) > št vrt. tsher. šište, V. šišta „lorum“ < *šišna (liett. szikszna, ks. alemp.), inessiivin pääte on što, šte < *sn(o); ks. Budenz, Verzw. s. 36. Oletetusta slaavilaisesta alkuperästä vrt. alemp. Ahlqvistin mukaan vehnä < skand. hveit (KWF. s. 36); tämä yhdistys ei kuitenkaan ole äänteellisesti mahdollinen.

Edellisissä esimerkeissä olemme nähneet mordvassa ja tsheremississä, vieläpä myös syrjäänissä ja votjakissa ja osittain muuallakin, suomen h:ta vastaamassa š:n, ž:n (myöskin, varsinkin ersamordvassa tš:n). Parissa tapauksessa oli suomen h:n sijalla kš; varmaankin niissä suomen h lähinnä edusti š:ää, joka oli syntynyt kš:stä, joll'ei eri tapauksissa k ole selitettävä myöhempisyntyiseksi niissä kielissä, joissa se esiintyy. Erittäin tulee huomata että mordvassa yhtä säännöllisesti on suomen s:ää vasvastaamassa s, z: esim. M. śada, E. śada, śado „hundert“ = suom. sata | sala- „stehlen“ = salaa- | san „sehne, ader“ = suoni | M. säskä, E. säśke „mücke“ = sääski | M. sedi, E. sädei, sädi „herz“ = sydän | sel „klafter“ = syli | seľge- „speien“ = sylke-ä | M. selmä, E. seľme „auge“ = silmä | M. sivä, E. sive „kragen“ = sepä (ks. yllä s. 122) | M. sody-, E. sodo- „binden“ = sito | sod „russ“ = sysi (syte-) | śoks „herbst = syksy | soks „schneeschuh“ = suksi | sola- „schmelzen, abmagern“ = sula- | M. śolgy-, E. śoľgo- „zuschliessen“ = sulke- | śura- „horn“ = sarvi || M. maksa, E. makso „leber“ = maksa | M. maksy-, E. makso- „geben“ = maksa- | vaksa „spanne“ = vaaksa || muśke- „waschen (kleider)“ = virE. *mɛs̱k-ma* | M. vasta „stelle“, E. vasta- „begegnen, antreffen“, vrt. vasta, vastaa- || E. kize „sommer“ = kesä | kuz „fichte“ = kuusi | M. pisem, E. pizeme „regen“; pisi, pizi „es regnet“, vrt. pisara | piza „nest“ = suom. pesä | M. vaza, E. vaz „kalb“ = vasa. Vähemmin valaiseva tässä suhteessa on tsheremissin kieli, jossa š myöhemmän kehityksen kautta on päässyt suureen valtaan, alkuperäisen s:nkin sijalle, esim. šola varas = suom. sala (mord. sala-) | šu-, V. šo- (prees. 1 pers. šuam, šoam) „pervenire, ematurescere“

= saa- (mordM. saje-, E. sa- „kommen“) | šur = sarvi (mord. śura) | šüdö, V. šüde, šuda, šudu „hundert“ = sata (mord. śada, śado) | šüm = sydän || mošk-, mušk- (prees. 1 pers. -am) „lavare“ = virE. *mɔśk-ma* | vaštaldem, V. vaštaltem „mutare“, vaštaldam „mutari“, vrt. suom. vasta, vastaa- || mokš, V. moχš „jecur“ = maksa || kož „pinus abies“ = kuusi | kuž vüt „urina“, kuž- (prees. 1 pers. kužam) = kuse- (nom. ja vbi) | püžakš, V. pežäž, pižäž, pižaš „nidus“, vrt. pesä. — Sitä vastoin syrjäänissä ja votjakissa suomalaista s:ää aivan säännöllisesti vastaa s, z, esim. syrj. sa, votj. su „russ“ = sysi (syte-, mord. sod)[1] | syrj.-votj. si, śy „faden, faser“ = syy | syrj.-votj. sin „auge“ (< *sinm, vrt. syrj. sinma, votj. sinmo „äugig“ = suom. „silmävä“, < *silm, ks. Budenz, Musz. s. 290) = silmä | syrj. sit, śyt, votj. sit „koth“ = sitta | syrj. śo, votj. śu, śü[1] „hundert“ = sata | syrj. śoj-, votj. si-, sijy- „essen“ = syö- | syrj. śoj, votj. śuj „lehm“ = savi | syrj. śorni „rede“ = saarna | syrj. śölöm, votj. śulem „herz“ = sydän | syrj. śöm „schuppe“ = suomu | syrj. votj. sön „ader“ = suoni | syrj. votj. söp „galle“ = sappi | syrj. votj. śul „darm“ = suoli | su- „erreichen, erlangen“ (votj. *su-: sutyśk-, suyśk- „erreichen“), vrt. saa- | syrj. votj. śur = mord. śura, suom. sarvi | syrj. syl, syv, votj. syl, sul „klafter“ = suom. syli | syrj. syl- „thauen“, vrt. suom. sula || syrj. votj. kysky- = kisko | syrj. votj. myśky- „waschen“ = virE. *mɔśk-ma* (tsher. mošk-) | syrj. pist- „hindurch brechen“ = pistä- || syrj. votj. mus „leber“ = maksa | syrj. vos-, P. ös-, votj. ösky-, ösy- „vomieren“ = okse-nta- | syrj. koz, köz, votj. kyz-pu „fichte“ = kuusi | syrj. poz (votj. puz-kar) „nest“ = pesä.

Suomen ja sukukielten, etenkin suomen ja mordvan sekä suomen ja syrjääni-votjakin keskinäiset suhteet osottavat aivan

[1] Alkuperäinen vokaalien välinen dentaaliklusiili on syrjäänissä ja votjakissa äännelaillisesti kadonnut; mainittujen lisäksi huomattakoon: syrj. votj. *ki* „hand“ = suom. *käsi (käte-*, mord. *käd)* | syrj. votj. *ku* „haut“ = *kesi (kete-*, mord. *ked)* | syrj. *ma*, votj. *mu, mü* „honig“ = *mesi (mete-*, mord. *med)* | syrj. *va*, votj. *vu, vü* = *vesi (vete-*, mord. *ved)* | syrj. *vo, u* „jahr“ = *vuosi (vuote-*). Tämmöinen klusiilin käsittely selittyy helpoimmin, jos lähtökohdaksi oletamme *d*:n; tämä mainittakoon tässä lisäyksenä 77 §:ssä (s. 122) esitettyihin seikkoihin.

epäilemättömäksi että se spirantti, josta suomen h puheena-olleissa tapauksissa on kehkeytynyt, epäilemättä on ollut alkuperäisesti toinen äänne kuin s, varmaankin sukukielten oloihin katsoen jonkinmoinen š äänne. Tämä loppupäätös jääpi epäilemättömäksi, vaikkapa jotkut edellä esiintuoduista yhdistyksistä eivät pitäisikään paikkaansa.

Tässä tulee mainita, että Budenzin mukaan edellä mainituissa tapauksissa suomen ht (= mord. tsher. št) on syntynyt alkuperäisestä kt:stä, gd:stä, joten siis esim. suomen tähti (tähte-) ja mord. täštä edellyttäisivät yhteistä alkumuotoa *täkt- ja olisivat toisiinsa samassa suhteessa kuin sanskr. aṣṭá ja got. ahtau (ht < kt: vrt. octo, ὀκτώ); ks. MuSz. sivv. 213, 800; Verzweig. s. 35. Indoeurooppalaisen prepalataaliklusiilin käsittely ei kuitenkaan ole suomalais-ugrilaisille suhteille tässä kohden valaiseva. Budenzin oletusta vastaan tulee ensinnäkin muistuttaa että tsheremississä alkuperäinen kt tavataan muuttumattomana, esim. ikte, ik, V. ikta, iktä, ik yksi | kok, koktot kaksi. Mordvassa ei alkuperäinen kt myöskään ole muuttunut št:ksi, vaan ft:ksi, mordE. vt:ksi (ks. yllä s. 197 ja seur.). Lapissa tavataan alkuperäisen kt:n edustajana joko kt tai siitä syntynyt ft, vt, ht (vrt. yllä 197 ja seur.), mutta puheen-alaisissa tapauksissa st (ks. alemp.). Ja vihdoin tavataan suomalaisissakin kielissä etelävirossa kehityksen eroavaisuutta siten, että alkuperäistä kt:tä edustaa tt, mutta sitävastoin nyt puheen-alaisissa tapauksissa tavataan ht (esim. *leht* lehti, *täht* tähti, *tohtma* tohtimaan, ks. yllä s. 205). Kaiken tämän johdosta täytyy päättää, että suomen ht nyt puheena olevissa tapauksissa ei voi olla kt:stä syntynyt, vaan sen täytyy olla kokonaan eri alkuperää (vrt. myös yllä s. 198).

Muutamissa sanoissa, joissa suomessa on hk, olettaa Budenz tämän syntyneen aikaisemmasta gk:sta; niin esim. vir. ihkuhivoa < *hig-ku, puhkea- < *pŏg-kŏ-da, puhka < *pugka, lohko < *logko, MuSz. sivv. 343, 490, 541, 712 (myös 661 y. m.). Budenz näkyy yleensä pitävän gk > hk muutosta suomessa yleisenä varmana äännelakina, joka ei edes edempää todistelua kaipaa; s. 541 hän tämän äänteenmuutoksen todisteeksi nimen-omaan mainitsee tehköön < *teg-köön. Yllä (s.

150) olemme kuitenkin nähneet ett'ei h semmoisissa muodoissa kuin tehköön, nähkää j. n. e. ole äännelaillinen, vaan analogisen siirtymisen kautta syntynyt. Ei ole mitään muitakaan epäilemättömiä esimerkkejä tästä ääntеenmuutoksesta, joten meidän siis täytyy kieltää koko äännelain olemassaoloa. Tämän äännelain kumoutuessa joutuu hyvin moni kohta Budenzin sanakirjassa toisin käsitettäväksi. Puheen-alaisista sanoista olen eriävän käsitykseni jo yllä tuonut esiin.

171. Aivan erikseen olen tässä jättänyt suomen ja lapin kielen suhteet syystä että ne tuottavat erityisiä vaikeuksia. Vaikeudet tulevat osittain siitä, että lapin eri murteiden selvitys vielä on varsin vaillinainen, osittain siitä, että suuressa määrin tapahtunut lainaus suomesta ja suomen kielen vaikutus yleensä on ollut omansa suhteita hämmentämään. Yleensä tässä on koko joukko selvittämättömiä kysymyksiä. Tarkastamme tässäkin suom. h:n vastineita

1. Sanan alussa.

Lapin kielessä tavataan varsin suuri joukko h:lla alkavia sanoja, jotka ovat hyvin suuressa määrässä suomalaisten sanojen kaltaisia. Mainitsen ainoastaan joitakuita esimerkkejä: habmo, hibmo „appetentia“, „delicatesse, leckerbissen“ | hâdde „pretium“ = hinta | hagja „odor“ = haju | haisso „odor“ = haisu | hajelassi l. hajelas „promiscue“, „unordentlich“ = hajallansa | halbbe „vilis“ = halpa | halede-t, halide-t „lust haben“ = halata (*halada-) | halggo „lignum“ = halko | halgidet „dissolvi“ = haljeta (*halkeda-) | hallo „cupido, desiderium“ = halu | haparatte-t „nach etw. greifen“, „raptim capere“, vrt. suom. haparoitse-n | happane-t „coagulari“ = suom. happane- | harje „dorsum tecti, juba“ = harja | harjete-t „assuefacere“, harjane-t „assuefieri“, vrt. suom. harjoittaa, harjaantua | harcca(-muorra) „patibulum“ = hirsi(-puu), vrt. hirssa „tignum“ = hirsi | harvve „rarus“ = harva | haskede-t, haskide-t „verschwenden“ = haaskata (*haaskada-) | haste-t „provocare“ = haastaa | havda, gen. havddaga „aqua calida“ = haude (*hautege-) | havdde „sepulcrum“ = hauta | havddo-t „valde calefacere“ = hautoa |

havgga „hecht“ = hauki | havske „jucundus“ = hauska | hiđes, gen. hittas(a), hiđđas(a) „segnis“ = hidas | hilla „pruna“ = hiili | hillje „tardus, lentus“ = hilja | hingal „præsepe“ = hinkalo | hirbma „terror“ = hirmu | hoappo „properantia“ = hoppu | hoavkke „stolidus“, „tosset, tomset“ = houkka | hæboš, gen. heppoša „pferd“, vrt. hepo, hevonen | hægga „vita, uterus, animans“ = henki | hægjo „fragilis, debilis, vilis“ = häjy | hæitte-t „relinquere, desinere“ = heittää | hælbme „fimbria vestimenti“ = helma | hæmmastuvva-t „obstupefieri“ = hämmästyä | hæpad, gen. hæppad „dedecus“ = häpeä (*häpedä) | hærgge „verschnittenes rennthier“ = härkä | hætte „molestia“ = hätä | hævate-t „delere“ = hävittää. Suomen sanaa alottavaa huotavuuta edustaa lapissa fuo-, fuö-, jossa seuraavan labiaaliäänteen vaikutuksesta spiranttinen artikulatsiooni on siirtynyt huuliin; esim. fuodno „miser“ = huono | fuogete-t „leniri, mitigari“, vrt. huoata (*huokada-) | fuolla „cura“ = huoli | fuomaše-t „animadvertere“ = huomaitse- | fuonaš, gen. fuodnaha = huone (huonehe-). Enemmän esimm. näistä seikoista antaa Qvigstad, Beiträge zur vergl. etc. sivv. 33, 65, 80 ja seur.; vrt. myös Budenz, Verzweig. sivv. 48, 55; Donner, Die gegens. verwandtschaft d. finn.-ugr. sprachen, s. 43.

Jo ensi silmäyksellä selviää, ett'eivät tämmöiset sanat kuin yllä mainitut enimmäkseen saata olla yhteistä suomalaislappalaista perintöä. Muutamat sanat osottautuvat ilman muuta lainasanoiksi, nk. lap. hirssa, harcca = suom. hirsi; tämä lap. sana perustuu suorastaan suom. nominatiiviin, jossa on tapahtunut kaksi yksinomaan suomalaista äänteenmuutosta (e > i ja t > s i:n edellä, vrt. Budenz, Verzweig. s. 54). Mutta useat muutkin sanat ovat aivan liiaksi yhtäpitävät suomalaisten sanojen kanssa, voidakseen perustua alkuyhteyteen. Useissa näistä sanoista tavattiin esim. a = suom. a, vaikka muuten, yksin vanhemmissa lainasanoissakin on uo, uö suomen a:ta vastaamassa (ks. Qvigstad, Beiträge, s. 7). Jos meillä siis jo näistäkin syistä on epäilyksiä näiden sanojen alkuperäisyyttä vastaan, niin on vielä huomattavampi seikka, että lapissa tavataan joku määrä sanoja, joissa suomen sanaa alottavaa h:ta vastaa sibilantti. Tässä huomattakoon:

haamu (vrt. yllä s. 264) — vrt. lapR. šibmo, šipmo „forma, figura“, šipmu (Wiklund) „ähnlichkeit“, šimuk „ähnlich“.

hamara „dorsum cultri l. securis“ | karj. hamara „kirveen hamara, talla“ | aun. hamar id. | veps. *hamar*, gen. *hamaron* id. — vrt. šimer (šimmër), gen. šibmar, myös murt. šabmar „pars postica cultri aut securis, illa pars, quæ aciei est opposita“, avjo-bælle ja šimer-bælle „egsiden og bagen“, lapR. *šimere-* (Wiklund) „rücken an messern und äxten“. Suomalainen sana muistuttaa kaikin puolin muodoltaan muin. skand. hamarr, muin. ruots. hamar sanaa, jonka kanssa Thomsen sen on pannut yhteyteen (GSI. s. 115); tämä yhdistys näyttää sitä todennäköisemmältä, kun nykyisruotsalaisissakin murteissa tavataan hammar sanaa samassa erityismerkityksessä kuin suomessa: „baken eller nacken på yxor eller liknande redskap. Ykkshammar“ (Rietz, Ordbok öfver Sv. allmogespråket, s. 240). Mutta toiselta puolen on myös vaikea erottaa suomalaista ja lappalaista sanaa toisistaan, eikä voine oletttaa h:n lapissa muuttuneen š:ksi, niinkuin pitäisi tehdä, jos sanaa pidetään skandinaavilaisena lainana. Vai olisiko suomalaisen ja skand. sanan yhteensattumus vain satunnainen (ruots. sana mahdoll. saanut merkityksenväritystä suomesta?)?

hanki „acervus nivis compactus et glacie obductus“ | karj. haggi id. | veps. *hagǵ*, pl. *hagǵed* id. | vatj. *anʃši*, pl. *aggəd* id. | vir. ang, gen. ange (hang) „haufen (zusammen geweht od. getrieben), lume-a. „schneetrift“, liiva-a. „haufen von flugsand“ | liiv. *agg* lumihanki —? vrt. lapR. *čineǯk* (Wiklund) „sehr hart (von schnee, so dass man den stab kaum hineinstechen kann).

happa-ne- j. n. e. (ks. yllä s. 266) — vrt. lapR. šipare-t „coagulari“, „ystes“.

harmaa —? vrt. lap. čuorggad (ks. yllä s. 266).

hauta (ks. yllä s. 267) — vrt. čoavdde-t, lapR. čoute-t „solvere, reserare“. Ks. Budenz, MuSz. s. 186; Verzweig. s. 55.

häpeä „schande“, häpy „scham“ | vatj. *äpeä* | vir. häbi „schande,

scham“ | liiv. *äbi*’ häpy, häpeällinen —? vrt. lap. čāppad „niger“, čāppis gieles „en grov logn“, čāppis jurddagak „mørke tanker“. Ks. Budenz, MuSz. s. 350, Verzweig. s. 55.

hempeä „weich, zärtlich, lieblich, wohllüstig“; hempi „zierlich, anmuth“; hemme, gen. hempeen „weichheit, zärtlichkeit, anmuth“ | karj. hemmeh-aiga keskikesä (tyyni, lämmin aika) — vrt. lapK. šabaše-đ, šabäše-đ, šabbeše-đ, šobše-đ „amare“; lapN. čabbes, gen. čabbas l. čabba „pulcher“, lapR. *čabe*, attr. *čapa* (= *čapake-*) „schön“ (Wiklund). Vrt. Genetz, Valvoja 1885, s. 468. Budenz, MuSz. s. 292 yhdistää lap. sanan suom. hyvä sanaan, joka on varsin uskallettua.

hiili, gen. hiilen (ks. yllä s. 268) — vrt. lapR. šīlla „pruna“; šilahe-t „igne candere“, šilatet „ignitum reddere“.

himo „appetitus, cupiditas“ | karj. aun. himo id. | votj. *imo* id. | vir. himu, himo „lust, begierde“ | liiv. *imu*’ id. — vrt. lapR. *šapme* „freude“, *šapmahe-* ja *šapmale-* „sich freuen“ (Wiklund), vrt. habmo, hibmo.

huokaa- „gemere, quiescere“ | aun. huogavu- levätä | vatj. *oka-n* lepään | vir. ooga-ma „stöhnen“ — vrt. lapp. šuökke-t, pr. šuokam „gemere, ingemiscere“.

On myönnettävä että ne tapaukset, joissa lapissa š, č vastaa suom. h:ta ovat vähemmin lukuisat kuin olisi odottanut; erittäin on huomattava että useassa edellä mainitussa esimerkissä š, č esiintyy i:n edellä, vieläpä sanoissa, joissa omituisella tavalla i näyttää vastaavan suom. a:ta. Että taas suomen h:ta sanan alussa vastaisi s, ei ole kylläksi todistettu; Budenzin mainitsemat vertaukset semmoiset kuin suom. henki ja lapR. soggo- „verschwinden, brandgeruch bekommen“, suom. hilja ja lap. suolga y. m. (ks. Verzweig. s. 55), ovat joka tapauksessa jotenkin epävarmat. Suom. hia sanan yhdistäminen lap. soagja („ala, manica“) sanan kanssa (Budenz, MuSz. s. 865; Donner, Wörterbuch Nr. 553; Qvigstad, Beitr. s. 33) ei käy laatuun yllä (s. 271) annetun seli-

tyksen johdosta. Lap. sâgjet „wetzen“ ja suom. hivo-, jotka Budenz (MuSz. s. 342), Donner (Wörterbuch Nr. 788) ja Qvigstad (Beitr. s. 33) yhdistävät toisiinsa, eivät sisä-äänteen (lap. gj < j, mutta suom. v) puolesta näy voivan olla alkuperäisessä sukulaisuus-yhteydessä; mahdollisesti on lapin sana suomesta lainattu (ehkä *šio- muodosta). Sitä seikkaa, että suomesta lainatuissa sanoissa lap. s vastaa suom. h:ta, kosketamme vielä. Vaikka sanaa alottavan lapin š:n, č:n ja suom. h:n vastaavaisuudesta ei olekkaan aivan suurta määrää varmoja esimerkkejä, on kuitenkin tämä suhde siksi huomattava, että se näyttää äännelailliselta. Sitä suurta suomen kielen kanssa yhtäpitävää h:lla alkavaa sanajoukkoa, joka lapissa tavataan, täytyy siis osittain pitää suomesta lainattuna (niinkuin myös Budenz tekee, ks. Verzweig. s. 55), osittain suomalaisten sanamuotojen vaikutuksesta muodostuneena. Että lapissa sitä paitsi tavataan h:lla alkavia skandinaavilaisia lainoja ja myöskin semmoisia sanoja, joiden historia ei ole tarkemmin tunnettu [1], ei saata tätä loppupäätöstä muuttaa.

2. Sanan sisässä vokaalien välissä.

Tähän kuuluvia esimerkkejä, joissa suomen h:ta lapissa vastaa š, olen löytänyt seuraavat:

liha „fleisch | karj. aun. liha id. | veps. *l'ih'ä* id. | vatj. *liha* id. | vir. liha | liiv. *leɹa̱'* ruumis, liha — vrt. lap. laššes, gen. laššas „teres, prosper, integer, salvus“, „frodig, frisk, kjødfuld“, laššasmet „blive førlig, frodigere, faa godt huld“ (Friis); lapR. *laš̱uke-* „gesund, stark, munter (von rennthieren)“ (Wiklund). — Ys. alkumuoto *liša.

maho „sterilis“, maho pelto „ager cessans“ | karj., aun., veps. maho „sterilis“ — vrt. lap. maššo „otium“, mašša-t „se tenere“, „holde sig, give sig ro“, mašotæbme „urolig“; lapR. *ma̱š̱a-* (meistens negiert) „sich zeit lassen“. Tämän

[1] Niitä huomauttaa Donner, Die gegens. verwandtschaft der finn.-ugr. sprachen s. 43.

mukaan olisi maho lehmä, m. pelto käsitettävä: „joutolehmä, joutopelto“. — Ys. alkumuoto *mašo.

paha „malus, malitiosus, pravus, iratus“ | karj., aun., veps., vatj., vir. paha id. | vir. pahem „link“, pahempool „links, umgekehrt, auf d. verkehrte seite“ | liiv. *pā'mi puol* nurjapuoli („die verkehrte seite“) — vrt. lap. buöšše „durus acie, amarus, austerus (de mulieribus)“, „haard i eggen, altfor meget hærdet, ond, arg (om kvinderne)“, buoššo-t „durum acie, amaram, austeram fieri“, buoššode-t „durum acie etc. reddere“, „hærde, forhærde“, buošak l. buošok „amarus, austerus, iracundus“; lapR. *puəše-* „böse, dreist“, *pueš̄u-* „dreist werden“ (Wiklund). Mainittujen sanojen yhteys on aivan epäilemätön; sitä vastoin on lap. baha, lapR. *paha* (Wiklund) lainasana suomesta. Ys. alkumuoto *paša.

viha „odium“ (ks. yllä s. 274) — vrt. lap. vâšše „odium“ lapR. *vaše-* „hass“. — Ys. alkumuoto *viša.

vilhu-a „seine blicke hin und her werfen, sich bewegen, laufen“ — vrt. lap. vilššo-t „huc illuc ferociter circumspicere“. Ks. Qvigstad, Beitr. s. 33.

Näihin kuuluu myös

kiiho, kiihko „eifer, leidenschaft, drang, brunst“, kiihkeä „eifrig“, kiihtyä „eifrig werden“ — vrt. lapR. kiššal „cupidus“, kiššalet „paratum esse“, kiššes, kiššok „pronus, promptus“, Jokkmokk: *kiš̄a-* ja *kiš̄ale-* „geneigt, bereit sein, wollen“, *kišuk* „geneigt, bereit, willig“, *kiš̄ka-* ja *kiškəte-* „fleissig arbeiten, streben“. Vrt. Budenz, MuSz. s. 25. — Siis suom. kiih- < *kiiš-.

Nämät esimerkit ovat kylliksi osottamaan lapin š:ää suomen sanansisäisen vokaalienvälisen h:n äännelailliseksi vastineeksi. Jos ei tahtoisi antaa ehdotonta todistusvoimaa semmoisille sanoille, joissa suomessa on i h:n edellä, niin on ainakin sana buöšše = paha aivan ratkaiseva esimerkki, jossa ei š suinkaan saata olla i:n vaikutuksesta syntynyt.

Olemme edellisessä (s. 252) maininneet pari esimerkkiä siitä, että suomalaista vokaalien välistä h:ta edustaa lapissa s, nim. myöhä = muösse, pyhä = bâsse (vrt. Qvigstad, Beitr. s. 33). Niin-ikään mainittiin (s. 272) yhdistys köhä =? lap. gossa-t, joiden sanojen yhteenkuuluminen kuitenkin on hyvin epävarma. Tässä lisättäköön vielä yksi:

puhu-a „blasen, sprechen“ | karj. aun. puhu- „blasen“ | veps. *puhu-da* id. | vatj. *puhu-a* id. | vir. puhu-ma „blasen, sprechen“ — vrt. lap. bosso-t, R. *poʒu-* (Wiklund) „flare, sufflare“. Ks. Qvigstad, Beitr. s. 33. Suomalaiselta puolelta on alkumuodoksi yllä pantu *pušu- (s. 280).

Miten tämä suomen h:ta vastaavien š- ja s-tapausten vaihtelu lapissa on selitettävä, on vaikea sanoa. Myöhemmin viittaamme siihen, että s-tapaukset mahdollisesti ovat lapissa lainoja suomesta; lainan olettaminen esim. bosso- sanassa tuntuu kuitenkin uskalletulta. Tämä on seikka, joka yleensä kaipaa tarkempaa selvitystä.

Uusia lainasanoja suomesta, samanlaisia kuin baha, ovat useat muut, esim. biha < pyhä (Qvigstad, Beitr. s. 53) | vahag „damnum“ < vahinko | veha „parvus“ < vähä | gæha „das verbundene zimmerholz eines gerichteten gebäudes“ < kehä | gafhad „schrecklich < kauhea (< *kauheda) | gæfhe „arm“ < köyhä (< *keühä) | jaffo, pl. jafok „mehl“ < jauho y. m. Vrt. Qvigstad, Beitr. s. 33.

3. Tavuun lopussa.

Esimerkkejä, joissa lapin š näkyy vastaavan suomalaista h:ta ovat:

vir. kahku-ma „etwas frieren“ | liiv. *kə̑'gəb* kohmettuu —? vrt. lapR. *kašku-* „steif werden“ (Wiklund); lapN. gaškos „rigidus“, gaškude-t „rigescere“, gaška-t „rigido corpore jacere“.

lohkea-n (vrt. yllä s. 227) —? vrt. lap. loško, loškas „apertus, non congelatus“; lapR. *luškuse-* (Wiklund) „fliessend“.

pohja „grund, boden“ | karj. pohja | aun. pohju | vepsE. *pohj*, *pohǵ*, pl. *pohjad*, *pohǵad*, Ä. *pohď*, pl. *pohďad* | vatj. *pɵhɹa* | vir. põhi, gen. põhja | liiv. *pu'oɹ* — vrt. lap. boaššo, lapR. *po̱šu-* l. *po̱šu-* (Wiklund) „der hinterste theil des zeltes“. Suomesta lainattu on bohenawlle „nordstern“ = pohjannaula. Ks. Qvigstad, Beitr. s. 55.

tahkea „tät, tät och stadig, fast, stark“, esim. tahkea kangas, myös = tahmea, ks. alemp., vrt. tahea „klibbig, sammandragande“, myös = tahkea | vir. tahke (tahjas) „klintig, schlecht aufgegangen, schlecht ausgebacken“ — vrt. lap. dâškad l. däškad „solidus, compactus“, „fast, kompakt (om læder), tæt (om haar, klæder)“, „fest (von brod, butter“, ks. Qvigstad, Beitr. s. 60), daška „constipatus“, dâško-t „blive fast sammenpakket, sammenpresset“, daški-t „permiscere“, „søle, subbe“, daškai „immundus, sordidus“. — Yhteen tahkea sanan kanssa varmaankin kuuluvat muutamat muut, joissa on alkutavuu tah- (< *taš-), nk. tahma „segt ämne, som häftar vid, då det vidröres“, adj. tahmea | vir. tahm, gen. tahma „russ, alle sich ansetzende unreinigkeit“, adj. tahmane || tahdas, gen. tahtaan „knådad deg, klister“ | karj. tahaš, gen. tahtahan id. | aun. tahas, gen. tahtahan id. | veps. *tahtaz*, gen. *tahthan* id. | virE. tahas, gen. tahta, adj. tahtane „teigig, klintig, schlecht ausgebacken“ [1]. Nämät sanat edellyttävät kaikki „juurta“ *taš-, jonka merkityksenä on ollut „tarttua kiinni, tarttua yhteen“. Epävarmaa on voisiko tähän vielä lukea sanat: tahko „schleifstein“, tahkoa-n „schleifen“ |

---

[1] Ahlqvist, KWF. s. 48 pitää *tahdas* sanaa joko germaanilaisena tai slaavilaisena lainana. Germaanilaisesta sanasta (*daiga-*: got. *daigs*, muin. skand. *deigr*, *deig*, muin. saks. *teiginna)* on tullut suom. *taikina* (ks. Thomsen, GSI. s. 151), mutta *tahdas* ei siitä ole voinut syntyä. Äänteellisesti yhtä mahdotonta on katsoa tämän sanan originaaliksi ven. тѣсто („teig“) sanaa (tämä yhdistys tavataan myös Lönnrotin sanakirjassa). Thomsen, BFB. s. 147 sanoo että voisi näyttää siltä kuin suom. *tahdas* sanan alkuna olisi liett. *taszla*, *teszla* sanan sukua oleva *-ta* suffiksilla johdettu sana, mutta myöntää kuitenkin alkuperäisen suomalaisuuden luultavammaksi.

karj. aun. tahko, vbi tahkua-, -uo- | veps. *tahk*, pl. *tahkod*, vbi *tahktan*, inf. *tahkata* | vir. tahk, gen tahu „schleifstein“, vbi tahku-ma „glätten, schleifen“ | liiv. *tā'gəz*. Siinä tapauksessa pitäisi ajatella sanan merkityksen yhdistimenä olevan hivoessa tapahtuvan „kiinnitarttumisen“. Toisin DONNER, Wörterbuch Nr. 407, jossa esitetyt yhdistykset ovat kuitenkin hyvin epäilyttäviä.

Suomalaista tavuuta lopettavaa h:ta, joka on t:n edellä vastaa lapissa s (vrt. QVIGSTAD, Beitr. s. 34):

ehti- (ks. yllä s. 276) — vrt. lap. åsta-t „vacare“, „gute zeit haben“. Vrt. QVIGSTAD, Beitr. s. 50.

kohtaa- | vir. kohta-ma „passen, angemessen sein“ —? vrt. lap. goasta-t „succedere“, „komme frem“. Koska kuitenkin suom. kohtaa- varmaankin on johdettu kohta sanasta, jossa ht < kt, ei se siis voine olla lap. sanan kanssa yhteydessä.

lehti, vrtlo lehte- (ks. yllä s. 277) — vrt. lap. lâsta „frons“. Vrt. QVIGSTAD, Beitr. s. 89.

pihti (ks. yllä s. 279) — vrt. lap. bâsta, lapR. *pasta-* (WIKLUND) „forceps“, „zange“. Vrt. QVIGSTAD, Beitr. s. 54.

puhti vauhti, taudin puhti „eine plötzlich zustossende innere krankheit“, paha puhti „ein böser Gestank“ — vrt. lap. bosta l. boasta „venenum“, „gift, der foraarsager hævelse (FRIIS); bosta, gen. bostaga „aufgedunsenheit“ (QVIGSTAD, Beitr. s. 56); boste-t „schwellen machen“, „pungere ac venenare, gravidare“, lapR. *poste-* „stechen“ (von schlangen, mücken etc.)“. Alkutavuu puh- < *puš- on varmaankin sama kuin se, josta yllä (s. 280) oli puhetta; lähtömerkityksenä tässäkin on „puhaltaa (flare)“, josta lapissa „puhaltaa ajetuksiin“ (vrt. suom. „on puhalluksissa“, vir. saarimurt. puhu-ma „schwellen, aufdunsen“). Vrt. QVIGSTAD, Beitr. s. 56, jossa ei kuitenkaan lap. sanaa yhdistetä yllämainittuun suomalaiseen.

tähti, vrtlo tähte- (ks. yllä s. 281) — vrt. lapR. taste, daste (myös Kvænangen: daste, Qvigstad, Beitr. s. 96). Vrt. Budenz, MuSz. s. 212, Donner, Wörterbuch Nr. 413.

tohti- (ks. yllä s. 281) — vrt. lap. duosta-t, lapR. *tuəsta-* (Wiklund) „audere". Vrt. Donner, Wörterbuch Nr. 441; Qvigstad, Beitr. s. 63.

Nämät esimerkit osottavat ilmeisesti että suom. ht (< št) ja lap. st ovat äännelaillisia vastineita. Pari poikkeusta tavataan: lap. matte-, lapR. *maəte-* (Wiklund) „posse" = suom. mahta- (ks. yllä s. 278) | datto „volluntas", datto- „velle" = suom. tahto, vbi tahto- | buttes = suom. puhdas (ks. Qvigstad, Beitr. s. 34). Lappalaisia sanoja ei voi selittää muuten kuin että ne ovat myöhäisiä lainoja suomenkielestä; tämä tulee vielä ilmeisemmäksi, jos ajattelemme, että lappalaisissa sanoissa ensitavuun vokaalin loppuosa on puheäänetön. joka siis kuuluu melkein suomalaisen h:n tapaiselta (*maəte*, matte-, luettava melk. mahtte-). — Myöhäinen laina on myös aŧes l. ađes „angustus" = suom. ahdas. — Vrt. lap. nakke (lue: nahkke) < suom. nahka.

Edellisessä esiintuotujen seikkojen johdosta tulemme siis siihen päätökseen, että lapissakin š (sanan alussa myös č) on suomen h:n vastineena, ja että tämä vastine näyttää olevan äännelaillinen, paitsi sanan sisässä yhteydessä seuraavan t:n kanssa, jossa lapin st vastaa suomen ht:tä (niistä tapauksista, joissa lapin s muuten on suomen h:ta vastaamassa. vrt. yllä sivv. 252, 292; ks. myös alemp.). Lapin s sitä vastoin säännöllisesti sekä sanan alussa että sisällä vastaa suom. s:ää (alkuperäisesti yhteisissä sanoissa ja suomesta otetuissa lainasanoissa); esim. sadne = sana | sâgje = sija | sâkkane-t = sikene-n | sâlla = syli | sappe = sappi | sārdnot = saarnaan | sisa = sisään | soabbe „stab" = sompa | soappa-t = sopi-a | sokka = suku | suolade-t „stehlen" = salaa- | suorbma = sormi | suörre = saara (ks. yllä sivv. 254—258) | sælgge = selkä || assa-t = asua | bisso-t = pysyä | bæsse = pesä | bæssa-t = päästä | dassai "gleich", vrt. tasa | vuökse „spanne = vaaksa || bâste-t „scharf sein" = pistä-ä | gâska „zwischenraum", gâsko „mitte" = keski

(vrtlo keske-), kesku | gost = kusta | goas „wann“ = kos-ka | vuöste „entgegenstehend“ = vasta | æska = äsken || vieres = vieras. Missä š tai č (ǯ) tavataan suom. s:ää vastaamassa, on se säännöllisesti viereisen alkuperäisen palataaliäänteen vaikuttama; esim. šâdda-t „geschehen, werden“ = synty-ä | šâllad = sileä | šaldde < silta | čâkča = syksy | čâlbme = silmä | čielgas, vrt. selkeä | čolgga = sylki | čæppe = seppä || ašše = asia | ačče = isä | njiǯǯe = nisä. Kuitenkin on kieltämätöntä että č muissakin tapauksissa toisinaan jonkinlaisen myöhemmän kehityksen kautta vastaa alkuperäistä s:ää, esim. čoarvve, vrt. sarvi | čuomas = suomus.

172. Sukukielten todisteiden ohessa ovat erittäin tärkeät liettualaiset lainasanat. Niissä vastaa suomessa h liettualaista sz:ää (= š:ää) ja ž:tä, niinkuin Donner (Intern. Ztschr. I, s. 262) on huomauttanut, sekä Thomsen (BFB. s. 78) ilmeiseksi todistanut; jälkimäinen on myös huomauttanut tämän seikan tärkeätä merkitystä suomalaiselle kielihistorialle. Mainitsemme tässä semmoisista sanoista esimerkkejä, nojautuen Thomsenin tutkimuksiin.

1. Tavuun alussa.

halla „nachtfrost“ | karj. halla id. | aun. hallu id. | vepsE. *hal̮*, gen. *hal̮an* halla, vepsÄ. *hal̮a* „reif“ | vatj. *al̮a* halla | vir. hall, gen. halla, hallu, myös halle, gen. halle „reif“ | liiv. *ål̮a*, part. *al̮ɔ* „reif“ — < liett. szalnà „reif, der kleine frost“ (lätt. salna „frost, reif“). Ks. Thomsen, BFB. sivv. 79 ja 220; Donner, Intern. ztschr. I, s. 266. Ys. halla on siis tämän mukaan johtunut alkumuodosta *šalna (vrt. myös nasaalien historiaa). Yhteen tämän kanssa kuukuuluvat, nk. Thomsen huomauttaa (BFB. s. 221), hallava, hallea, halleva „verblichen, fahl, falb, blassgrau“, „fuscus, fusco albicans, colore haud vividus nec nititus“; halli „falbes, fahles etc. thier“; hallas l. hallike (lehmästä) | vatj. alli (Ahlq.) harmaa | vir. hal̮l̮, gen. hal̮l̮i „grau“, „graues pferd, rind eine art seehunde; das kalte fieber“; hal̮l̮ik, gen. hal̮l̮iku, l. hal̮l̮ikas „graulich“; hale,

virE halle „bleich“, haľľita-ma „schimmeln“ | liiv. *aľtə*, pr. *åľtib* id. Näihin on verrattava liett. szalnis „eisschimmel“, lätt. salns „schimmelfarbig“ (ks. Thomsen, main. p.). Ys. *šalna muodosta on lainattu lap. suoldne „ros“.

haljakka „hellblau“, myös: „blassgrau“; „rock von bläulichem stoffe“; halea l. halia (ea-loppuisten adj. analogian mukaan pro *halja, vrt. Thomsen, BFB. s. 116), haleva (edelleen va-loppuisten analogian mukaan) „hellgrün“, „viridi albicante colore nitidus, albidus i. e. lucius maritimus“ (Renvall), myös „grau, graulich“ | karj. haľľakka l. haľľakko (ľľ < lj vrt. alemp.) verka, verkatakki | aun. haľľakku verka | vatj. *aľaz* tuleentumaton, viheriä (laihosta) [kreev. alges, alge, pl. aľgat „grün“] | vir. haľjas, gen. haľja „blank, glänzend, glänzend grün“; haľjak, gen. haľjaku, l. haľjakas „hell grün, freudig grün, grünes gras“, haľja-ma, haľjanda-ma „grünen, glänzen“ | liiv. *åľaz*, pl. *aľəd* viheriä, *åľastəb* vihertyä — < liett. žálias „grün, roh“ (lätt. faľsch, vrtlo faļja- id.). Ks. Thomsen, BFB. sivv. 80 ja 244. Ys. alkumuoto siis *šalja-, *šaljas.

hammas, gen. hampaan (hampahan) | karj. hammaš, gen. hambahan | aun. hammas, gen. hambahan | veps. *hambaz*, gen. *hambhan* | vatj. *ą̄maz*, gen. *ampą̄* | vir. hammas, gen. hamba (virP. *ą̄maz*, gen. *ąmba*, virE. *hamas*, gen. *hamba*) | liiv. *ąmbaz*, pl. *ąmbəd* „zahn“ — < liett. žámbas „eine balkenkante“ (= lätt. so'hbs „zahn“). Ks. Thomsen, GSI. s. 73; BFB. sivv. 80 ja 246; Budenz, MuSz. s. 98; Donner, Intern. ztschr. I, s. 263. Ys. alkumuoto *šambas.

hanhi, gen. hanhen | karj. aun. hanhi, gen. hanhen | vepsÄ. *hańĥ*, gen. *hańĥen*, E. *hanɐh*, gen. *hanhɐn* | vatj. *anɐ*, gen. *anɐ̄* | virP. *ani*, gen. *anę*, virE. *haaĥ*, gen. *hahę̄* „gans“ < liett. žansìs id. Suomesta lappiin on lainattu čuöŋja hanhi. Ks. Thomsen, GSI. s. 83; BFB. sivv. 80, 247; Donner, Intern. ztschr. I, s. 270. Sanan ys. alku-

muoto on *šanši (jälkimäinen š varmaankin assimilatsioonin kautta alkuäänteen kanssa, Thomsen, BFB. s. 81).

hara j. n. e. (ks. yllä s. 254 ja seur.) — mahd. < liett. žáras „reihe, richtung“ (lätt. fars „ast, zweig, zacke, zinke“). Ks. Thomsen, BFB. s. 247 ja seur. Ys. alkumuoto *šara.

harakka | karj. harakka | aun. harakku | vir. harakas (arakas), l. harak, gen. haraku || veps. *harag*, gen. *haragan* l. *haragon* | vatj. *araga* | liiv. *arą'gəz* „elster“ < liett. szárka id. Ks. Thomsen, BFB. sivv. 79 ja 221; Donner, Intern. ztschr. I, s. 266. Ys. alkumuoto *šaraga, šarakka (vrt. yllä sivv. 88, 91 ja seur.).

harja „borste, mähne, bürste, kamm“ | karj. harja „mähne“ | aun. harju | vepsE. *haŕj*, *haŕǵ*, pl. *haŕjad*, *haŕǵad*, Ä. *haŕď*, pl. *haŕďad* | vatj. *arʃa* „mähne, bürste“ | vir. hari, gen. haŕja „bürste, hechel, kamm, first“ | liiv. *a̮ŕa*, part. *a̮ŕə* id. — < liett. szerýs „borste des schweines“ (vrtlo *szarja-? vrt. lätt. saris, sars „schweinsborsten, pferdehaare der mähne und des schweifes“). Ks. Thomsen, GSI. s. 80; BFB. sivv. 88, 222. Ys. alkumuoto *šarja.

veps. *'ähk*, gen. *ĺähkän* saukko („норка“) — < liett. szészkas „iltis“. Alkum. *šäškä. Ks. Thomsen, BFB. sivv. 79, 223.

härmä „reif“ | vatj. *härmä* (lainattu suomesta, nk. alottava *h* osoittaa) | vir. härm, gen. härma „reif, rauchfrost“ | liiv. *ä̮rma* id. — < liett. szarmà „reif“ (< *szerma? vrt. lätt. sarma, serma, sehrma „reif, rauchfrost“). Ks. Thomsen, BFB. sivv. 79, 92, 221. Toisin Budenz, MuSz. s. 299 ja Donner, Wörterbuch Nr. 676. Ys. *šärmä.

heimo „geschlecht, stamm, verwandten“ | karj. heimo heimolainen, heimakunda heimokunta, heimolainen | aun. heimo l. heimukundu heimokunta | vatj. *ɐʃmo* suku, sukulainen | vir. hõim, gen. hõimu, hõimo, l. hõime „verwandtschaft, verwandter“ | liiv. *a̮ʃm*, pl. *a̮ʃmid*, I. *a̮ʃməd* talonväki, talo („gesinde“) — < liett. széima, szeimýna „gesinde, hausgenossenschaft“ (vrt. lätt. saime „hausgesinde, familie

im weiteren sinne“. Ks. THOMSEN, BFB. sivv. 79, 222. Alkum. *šeima, *šeimo.

heinä | karj. heinä | aun. heinü | veps. *ǩeɹn*, *ǩiɹn*, gen. *-nan* | vatj. *eɹnä* | virP. *eɹn*, gen. *eɹnᾱ*, virE. *haɹn* | liiv. *ᾱɹna* „heu, gras, kraut“ — < liett. szẽnas (ẽ < ai ks. THOMSEN, BFB. s. 101). Ks. THOMSEN, GSI. sivv. 22, 33; BFB. sivv. 79, 223; DONNER, Intern. ztschr. I, s. 264. Ys. alkum. varmaankin šaina (šeinä), josta lap. suoidne on lainattu.

herhiläinen, hörhiläinen, hörhöläinen, hörhyläinen, hörhiäinen „vespa crabro“ tai „v. vulgaris“ | vir. erilane l. ärilane, õrilane l. hõrilane — < liett. szirszýs, szirzslýs „wespe“. Ys. alkum. *šerši-, johon on liittynyt tavallinen suffiksi; ö-vokaaliset muodot varmaankin perustuvat kansan-etymologiseen nojaumiseen höristä verbiin, niinkuin THOMSEN selittää. Ks. BFB. sivv. 59, 224.

herne (herne‘, hernes) | karj. aun. herneh | veps. *ǩernɐh*, gen. *ǩernhɐn* | vatj. *erne*, pl. *ernęd* | vir. hernes (virE. herneh, Tart. herne) | liivL. *iernaz*, pl. *ɹeɾnəd*, I. *ɹɐ̄rnaz*, pl. *ɹɐ̄rnəd* „erbse“ — < liett. žirnis id. Ks. THOMSEN, GSI. sivv. 48, 80; BFB. sivv. 80, 251; AHLQVIST, KWF. s. 38; DONNER, Intern. ztschr. I, s. 268. Ys. alkumuoto *šerneš (vrt. alemp.).

hihna „lorum“ | karj. hiihna hihna, nauha, nuora (esim. vivun ja kätkyen välissä) | aun. hihna | veps. *ǩihn*, pl. *ǩihnad* kätkyen nuora | vir. ihn „riemen, lederner gürtel“ — < liett. szikszna (tästä sanasta myös mord. kšna, M. šna < *šikšna, tsher. šište, šišta, šüštö < *šišna, ks. BUDENZ, Verzweig. s. 36). Ks. THOMSEN, BFB. sivv. 79, 223; DONNER, Intern. ztschr. I, s. 266. Ys. alkumuoto šišna (< *šikšna, vrt. yllä sivv. 276, 282).

hirvi, gen. hirven „elenthier, hirsch“, hirvas „männliches renthier, elenthier“ | karj. aun. hirvi id. | vir. hirv (gen. hirve), hirve „reh“ | liiv. *ɹra* „reh“ (vanhentunut, tava-

taan paikannimenä = saks. Irben) —? < liett. *szirvis (*szirvas). Ks. THOMSENin laveata motiveerausta tästä sanasta BFB. s. 224 ja seur. Laina suomesta on lap. sârva, sorv „cervus, alces“.

2. Sanan sisässä vokaalien välissä.

kauha „trulla, cochlear majus“, „schöpflöffel“ | karj. kauha id. | aun. kauhu id. | veps. *kåvh*, pl. *kåvhad*, myös *kåvvaz*, pl. *kåvhad* kauha, jolla viljaa otetaan hinkalosta (*kåvvaz* on analogiamuoto, joka on lähtenyt monikosta *kåvhad;* mallina ovat olleet semmoiset suhteet kuin *ravaz* vanha (< *raavas), pl. *råvhad* (< *raavahat) | vatj. *kavi* kauha — < liett. káuszas „ein grosser schöpflöffel“. Ks. THOMSEN, BFB. sivv. 79, 184; AHLQVIST, KWF. s. 141; DONNER, Intern. ztschr. I, s. 264. Ys. alkumuoto *kauša, josta luultavasti on lainattu lapR. kauča „patella, crater“ (ks. THOMSEN, BFB. s. 184).

lohi, gen. lohen | karj. aun. lohi, gen. lohen | veps. *ɫoḱi*, gen. *ɫoḱen* | vatj. *ɫɵhi*, gen. *ɫɵhɵ̱* | vir. lõhi, gen. lõhe „lachs“ — < liett. lászis. Ks. THOMSEN, GSI. s. 55; BFB. sivv. 80, 89, 194; DONNER, Intern. ztschr. I, s. 268. Ys. alkumuoto *loši, josta lainattu on lap. luossa.

tarha „umzäunter platz, viehhof, hof um den mond, um die sonne“, puutarha „hortus“ | karj. tarha (tahra) yliset | vatj. *tara* aituus (ven. огородъ) | vir. tara, virE. tahr „bürde, umzäunung, hof um den mond, um die sonne“ | liiv. *tara̱*' „zaun, umzäunter platz“ — < liett. dàržas „garten, hof um den mond“. Ks. THOMSEN, GSI. s. 73, BFB. sivv. 80, 166; AHLQVIST, KWF. s. 118; DONNER, Intern. ztschr. I, s. 264. Ys. alkumuoto *tarša.

tuohi, gen. tuohen | karj. aun. tuohi, gen. tuohen | veps. *toḱi*, gen. *toḱen* | vatj. *toho* | vir. tohi, gen. tohe, tohu, virE. *tuuḱ*, part. *toẖko* | liiv. *tu*'oɹ*gəz* tuohi (liiv. *tu*'oɹ- = tuohi, johon *-gəz* on liittynyt) — < liett. tószis „die obere weisse birkenrinde“. Ks. THOMSEN, BFB. s. 232; DONNER, Intern. ztschr. I, s. 270. Ys. alkumuoto *tooši.

vaha | karj., aun., veps., vir. vaha | liiv. *vą̑* „wachs“ — < liett. vaszkas id. Liettualaista sanaa vastaisi oik. *vahka; vaha on Thomsenin mukaan yleistetty niistä muodoista joissa toinen tavuu on suljettu, ks. BFB. sivv. 76, 238. Koska kuitenkin vaha on syntynyt jo yhteissuomalaisena aikana, jolloin on vaikea ajatella vahka: vahan suhteen vielä olleen olemassa (vrt. yllä sivv. 117—124), on tässä jotakin epäilyttävää. Kenties on tapahtunut sekaannus toisen kielessä ennestään olevan vaha sanan kanssa (= „kallio“ ks. s. 274). Yhdistys ei minun mielestäni ole vielä aivan tyydyttävästi perustettu.

vir. vähi, gen. vähe, vähja, l. vähk, gen. vähi, vähä | liiv. *veɽ'əz* „krebs“ — < liett. vėžýs. Ks. Thomsen, BFB. sivv. 80, 96, 116, 241. Alkumuoto *väši, josta lähinnä vähi; vähk muodosta ks. yllä s. 118, liiv. ä > e seuraavan tavuun i:n vaikutuksesta ks. alemp.

vuohi, gen. vuohen „ziege“ | vatj. *voho* id. | virP. vohu, esim. vohu mõõk „Iris“, virE. voho, esim. *voho paats* rhamnus (= „vuohen paatsain“) — < liett. ožýs „ziegenbock“. Ks. Thomsen, GSI. s. 58; BFB. sivv. 80, 93, 205. Ys. alkum. *ooši. Yhteydessä tämän kanssa on vohla, vohli, vir. vohl, gen. vohla „zicke“.

3. Tavuun lopussa.

ahdas, gen. ahtaan (ahtahan) | karj. ahaš, gen. ahtahan | aun. ahtas, gen. ahtahan | veps. *ahtaz*, gen. *ahthan* | vatj. *ahaz*, gen. *ahtą* | vir. ahas (johdannaisissa, esim. ahasta-ma „ängstigen, bedrängen“) | liiv. *ą̑'dz*, *ą̑'dəz* „eng“ — < liett. ànksztas id. Ks. Thomsen, BFB. s. 75, 82, 158. Alkum. luult. *aštas < akštas < *ankštas. Vai voisiko mahdollisesti ajatella ahdas < *aktas (*anktas)? Vrt. sanaa luhta. Mielestäni on myös alkup. suomalaisuus mahdollinen, vrt. ahta- (< *akta-, ks. yllä s. 197), ahde j. n. e.

veps. *lähk* saukko < liett. szészkas, ks. yllä s. 298.

hihna etc. < liett. szikszna ks. yllä s. 299.

luhta „pratum majus humile et aquosum“, luhtaheinä l. -ruoho „carex“ | veps. *luht*, pl. *luhtad* märkä niitty, rapakko | vatj. *luhta* korkea rantaruoho | vir. luht, gen. luha l. luhu „niedrige bachwiese, die darauf wachsenden cyperaceen“ — < liett. lùksztas „rohrgras, kuhblume, überhaupt eine breitblätterige sumpfpflanze“ (vrt. lätt. lukste „heuschlag, wiese auf morastigen grunde“). Ks. THOMSEN, BFB. sivv. 75 ja 197. Alkumuoto luult. *lušta < *lukšta. Yksi asia on, joka tekee tämän kehityksen epäiltäväksi, nim. että sana on lainattu lappiin muodossa lukta, lufta „carex vesicaria et ampullacea“. Jos laina olisi tapahtunut siihen aikaan, jolloin yhteissuomessa olisi ollut št, olisi lapissa odotettava st; jos laina tapahtui siihen aikaan, jolloin suomessa oli ht, olisi lapissa odotettava tt (*ǝt*), vrt. yllä s. 295. Näin ollen näyttää siltä kuin suomessa liett. kszt:stä olisi voinut syntyä kt, ja lapp. muoto lainattu kt:llisestä muodosta.

tyhjä | karj. tühjä | aun. tühjü | veps. *tühď*, pl. *-ďad* | vatj. *tühjä* | vir. tühi, gen. tühja | liiv. *tüją'* (< *tüihä, vrt. alemp.) „leer“ — liett. tùsztas, tùszczas (vrtlo tusztia-) „leer, ledig, arm“. Ks. THOMSEN, GSI, s. 80; BFB. sivv. 80, 233. Alkum. *tüšjä, josta on lainattu lapN. dušše, R. tošše, I. tušše „nihilum, vanus, inanis“ (vrt. QVIGSTAD, Beitr. sivv. 10, 34, 64).

vihvilä „juncus, carex etc.“ < liett. vikszvà (myös viksvà) „rothes, feines gras, spitzgras; langes, hartes gras, welches im sumpfe wächst“. Ks. THOMSEN, BFB. sivv. 80, 242.

Liettualaista alkuperää varmaankin on myös

tuhat | karj. tuhat | aun. tuhad | veps. tuha | vatj. tuhatta | vir. tuhat, toha | liiv. *tu'ont* „tausend“, jonka originaaliksi on katsottava liett. murt. tuksztantis (yleensä túkstantis). Ks. THOMSEN, BFB. sivv. 75, 232. Ys. alkumuodoksi olisi katsottava *tuštant- (< *tukštant-) > *tuhtant-, *tuhdant- (ks. yllä s. 124, alim.). Vai olisiko tässäkin ole-

tettava kszt (kst?) > kt? — Suomesta suorastaan lainattu on lapN. duhat, dufhat, R., E. tuhat, K. toafent, tofent, tofant. Mordvan ja tsheremissin muodot ovat omituiset siinä että niistä t puuttuu ja että niissä on ž; mordM. ťožän, E. ťoža, ťožov, tsher. tüžem, tižem. Näiden johdosta tulisi ajattelemaan myös yhteissuomalaista muotoa tušant-; silloin vain jäisi sanan suhde indoeuroop-palaisiin sanoihin hyvin epäselväksi.

Yhtä säännöllisesti kuin liettualaista sz:tä (ɔ: š:ää), ž:tä vastaa suomen h, yhtä säännöllisesti vastaa liettualaista s:ää suomen s, esim. salo = liett. salà „insel“ | seinä (virE. *saɹn*, liiv. *saɹna*) = liett. sẽna (< *saina) „wand“ | siemen = liett. sémen-s „saat“ | sisar = liett. seser- „schwester“ | ansa = liett. ansa „henkel, öse, schleife“ | laiska = lätt. laisks „faul, träge“ | rastas = liett. strázdas „drossel“ | vapsahainen = liett. vapsà „wespe“ (ks. Thomsen, BFB. s. 80).

173. Viimeksi meidän vielä tulee ottaa puheeksi suomalais-slaavilaiset suhteet. — Weske on minulle vast'ikään saapuneessa teoksessaan „Славяно-финскія культурныя отношенія по даннымъ языка“ [1] olettanut useissa suomalaisissa sanoissa, jotka hän katsoo slaavilaisperäisiksi, slaavilaista sibilanttia suomessa vastaavan h:n. Hänen historiallinen selvityksensä on kuitenkin löyhää ja onnistumatonta; mahdotonta on seurata häntä niihin päätä huimaaviin kaukaisuuksiin, jonne hän tahtoo lukijaansa viedä olettamalla suomalaisia lainoja liettualais-slaavilaisesta alkukielestä (ks. esim. main. t. s. 167). Näin ollen ovat varmaan useimmat hänen yhdistyksistään sivv. 166—176 joko tykkänään vääriä tai puutteellisesti selvitettyjä. Mahdollista on kuitenkin että on tunnustettava olevan muutamia slaavilaisia lainoja, joissa slaavilaista š:ää, ž:tä vastaa suom. h. Mainitsen niistä

[1] Извѣстія общества археологіи, исторіи, этнографіи при Императорскомъ Казанскомъ Университетѣ, Томъ VIII, вып. 1. Kazanissa 1890.

tässä pari, jotka tuntuvat muita varmemmilta ja joista Mikkola minua on huomauttanut:

hirsi (vrtlo hirte-) „baumstamm, balken, galgen“ | karj. hirži (vrtlo hirde-) hirsi, parsi, tukki | vatj. *irsi* (gen. *irę*) tukki | vir. hirs (gen. hirre) „zaunstange, zaunholz“ —? < ven. жердь, muin.-slaav. žьrdь „stange“. Ys. alkumuodoksi olisi katsottava *širti > hirsi. Budenzin yhdistys tsher. šürtö sanan kanssa (merk. „faden, zwirn“, ks. Verzweig. s. 37) on sekä merkitykseen että muotoonkin nähden arveluttava. Jos hirsi tunnustetaan slaavilaiseksi lainaksi, niin samalla on tunnustettava hyvinkin varhaista slaavilaista vaikutusta suomalaisissa kielissä, sillä paitsi ž:n edustusta h:lla tavataan tässä sanassa toinenkin vanhaa ikää osottava tuntomerkki, dentaaliklusiilin muuttuminen s:ksi i:n edellä (ks. yllä s. 134).

huopa „filz“ | karj. huobauš hikihuopa: vaatesäkki, jota pidetään puusatulan alla | veps. *hob* villainen vaate korjan päällä —? < ven. шуба „pelz“, merkitsee myös „peitettä, alusvaatetta“ („теплое одѣяло“, „разнаго рода покрышка и ухитка, для тепла или сбереженья чего“, Даль). Thomsen (GSI. sivv. 56. 117) sanoo huopa sanan kenties johtuvan muin. skand. þofi sanasta; tämä tuskin voi olla puolustettavissa, ja vielä vähemmin Ahlqvistin ja Donnerin yhdistykset (KWF. s. 85; Wörterbuch Nr. 763). Suom. huopa (< ys. *šoopa) ja slaav. šuba saattaisivat äänteellisesti kyllä olla yhteydessä, sillä slav. u:ta suomessa hyvin usein vastaa uo (< oo), esim. suom. luokka < ven. лука, vatj. *komina* luuva (veps. *gomin* < *goomina, -o) < muin.-slaav. gumьno y. m. Myöskään merkitys ei tee voittamattomia vaikeuksia.

ohja (ks. yllä s. 279, lisättäköön: syrj. vožja „lenkseil“) —? < slaav. вожжа „zügel, lenkseil“. Vrt. yllä s. 279. Ks. Weske s. 171. Tämä yhdistys kuitenkin tuottaa etenkin j:n suhteen äänteellisiä vaikeuksia. Jos voisi lainaa olettaa, niin ovat varmaan yllä (s. 279) mainitut sukukielten muodot parallellilainoja venäjästä.

puuhka „pelzbesatz l. -kragen, der aufschlag am ärmel“ | vir. puhk, gen. puhu, virE. puhka, gen. puhka „petzbesatz, verbrämung“ —? < ven. опу́шка „gebräme, rand“. Ks. Weske, s. 170. Sanan laatu kuitenkin saattaa arvelemaan, voipiko se olla niin vanha lainasana, kuin š:n edustuksesta pitäisi päättää.

vehnä (ks. yllä s. 282) —? < ven. вешна „sommergetreide“ („яровой хлѣбъ“). Ks. Weske, s. 175. Verraten yllä (s. 282) sanottuun on tämä yhdistys hyvin epäiltävä.

Jos näistä yhdistyksistä joku pitäisikin paikkansa, niin on toisella puolen olemassa semmoisia lainasanoja, joissa venäläistä š:ää, ž:tä aivan varmaan vastaa suomen s, esim.

sääli „mitleid“ | vir. säälita-ma „segnen“ — < ven. жаль „mitleid“. Uudempia lainoja ovat karj. žoaľi, aun. žeäľi, veps. *žäľ;* liiv. *zä̱l* sääli, *že̱lig* „mitleidig, gnädig“ on laina lätt. ſhehl, ſchehligs sanoista.

siivatta „vieh“ edellyttää venäläistä muotoa животъ, jolla on myös „kotieläimen“ merkitys („домашній скотъ“, Даль); karj. žiivatta, aun. žiivattu sanojen alkuäänne on luultavasti saanut myöhemmin vaikutusta venäläisestä sanasta, jos kohta ei laina yleensäkään liene vanha.

simpsukka „perlenmuschel, schnecke“ < ven. жемчугъ „perlen“.

kasukka „fotsid klädnad l. mantel, lång pels“, messukasukka „mässhake“[1] | vir. kazukas l. kazuk, gen. -ka „pelz; hülse“ | liiv. *kä̱'sk* (pro: *ka'z̄k*) „pelz“ — < ven. кожухъ „pelz, schurz, sturz, mantel“. Ks. Lönnrot sanak.; vrt. Ahlqvist, KWF. s. 150, jossa esitetty lainaamisen kulku ei voi olla oikea.

[1] Tämä merkitys on sanalle tullut sen kautta, että sanan kanssa on kansan-etymologisesti sekautunut myöhäislatinainen *casula* (=„habitus monachicus“, Du Cange, Glossarium mediæ et infimæ latinitatis); muoto *kasula* = messukasukka kuuluu A. W. Forsmanin ilmoituksen mukaan olevankin käytännössä Etelä-Pohjanmaalla.

Tämän lainan täytyy sen leviämiseen katsoen olla jotenkin vanha.

kousa, kousi, kousikka „schöpfkelle“ | veps. kousik (Ahlqvist) — < ven. ковшъ, ковшикъ „schöpfkelle“. Liiv. *kou̯š*, vir. kauš ovat varmaan uusia lainoja lätinkielestä (lätt. (kauss „kochflöffel“). Vrt. Lönnrot, sanak.; Ahlqvist KWF. s. 141; Thomsen, BFB. s. 184 (vrt. Weske, s. 175).

lusikka | karj. luźikka | aun. luzikku | veps. *luźik*, gen. *luźikan* | vatj. *luzi̯ka*, gen. *luzi̯kạ* | vir. luzikas l. luzik, gen. luzika „löffel“ < muin.-slaav. lъžьka (ven. ложка) „löffel“. Siinä muodossa, josta suom. laina tehtiin oli jonkinlainen välivokaali jäljellä; laina on siis, niinkuin sen leviämisestäkin voidaan päättää, jotenkin vanha.

Näkyy siis että jo näiden viimeksi mainittujen lainojen kieleen tullessa š > h kehitys oli tapahtunut, kosk'eivät nämä sanat enää ehtineet siinä olla osallisina.

174. Ennenkuin lakkaamme katselemasta niitä tapauksia, joissa suomalaisen h:n lähteenä näkyy olleen š, otamme vielä puheeksi pari huvittavaa sanaluokkaa, ja ensinnäkin suomalaiset hta-päätteiset momentaaniverbit. Täten johtuneita verbejä tavataan hyvin yleisesti, esim. suom. helähtä- „plötzlich klingen“ | katsahta- „subito adspicere“ | naurahta- „subridere“ | pysähtä- „subsistere, cessare“ || karj. herjahta- horjahtaa | muhahta- myhähtää | kajahta- „plötzlich knallen, wiederhallen“ || aun. kačahta- katsahtaa | huškahta- huiskahtaa || veps. *katsuhtan* katsahdan | *durahtab* jyrähtää || virE. helähtä-mä „ein mal plötzlich erschallen lassen“ | tilahta-ma „klingen lassen“ | rüübähtä-mä „schlürfen“ || virP. praksata-ma raksahtaa | naeratama naurahtaa (ht > tt ks. alemp.) || vatj. *ɜavɜastạn* laulahdan | *nạyrastạn* naurahdan (st < ht ks. alemp.). Budenz (Ugor alaktan, I, s. 63 = NyK. XVIII s. 223) tuo esiin sen ajatuksen, että yhteissuomalainen hta on yhdistetty suffiksi, jossa alkuosana on frekventatiivinen j (g) hämärtyneellä merkityksellä, ja jossa vain loppuosa

on varsinainen momentaaninen eksponentti t. Toisin sanoen: hta suffiksin aikaisempana muotona olisi tämän mukaan *kta. Olemme kuitenkin yllä (s. 206 ja seur.) osottaneet, että alkuperäinen kt jo yhteissuomalaisena aikana on äännelaillisesti muuttunut tt:ksi, ja jo tästä syystä käy Budenzin oletus mahdottomaksi. Koska siis emme voi olettaa tässä ht:n syntyneen aikaisemmasta kt:stä, täytyy lähinnä ajatella aikaisempaa št:tä. Syrjäänissä ja votjakissa tavataankin momentaaniverbejä, joiden suffiksina on št, esim. syrj. śojyšt- „imbiss nehmen“: śoj- „essen“ | juišt- „austrinken“: ju- „trinken“ | nilyšt- „schlucken, verschlucken“: (nil-) nilal- niellä | okyšt- „küssen“ (mom.): okal- id. (frekv.) | pelišt- „splittern“ (mom.): peľ -id. | syrjP. keryšt- „einmal hauen“: ķeral- hauen || votj. kyrmyšt- „blinzeln“: kyrmy- „drücken“ (ks. Budenz, Alaktan I, s. 74 = NyK. XVIII, s. 234; Wiedemann, Syrj. Gr. ² s. 86). Katson myöskin varsin mahdolliseksi että tsheremissin št, vaikka sen merkitys onkin frekventatiivinen, on alkuperäisesti identinen; esim. naleštam otan usein: nal- (nalam) „sumere, emere“ | užeštam näen usein: už- (užam) „videre“ (Porkan muistiinpanoista) | kondyšt- kanniskella: kond- „afferre, adducere“ (ks. myös Budenz, Alaktan, I, s. 31 = NyK. XVIII, s. 191; NyK. IV, s. 59). Näkyypä sillä toisinaan olevan momentaaninenkin merkitys, esim. pöčöšt- vilkahuttaa silmiään, „nictare“ | törgešt- „salire“ (ks. Budenz, Alaktan s. 75 = NyK. XVIII, s. 235). Että sama alkuperäinen johtomuoto saattaa toiselta puolen kehittyä frekventatiiviseksi, toiselta puolen momentaaniseksi, on hyvinkin mahdollista (ks. Setälä, TuM. s. 180). Ja varmaan kuuluu yhteen syrjäänin št ja suomen hta suffiksin kanssa lapin ste, jossa st äännelaillisesti edustaa aikaisempaa št:tä (vrt. bâsta = suom. pihti < *pišti y. m., ks. yllä s. 294); esim. oroste- pysähtää: orro- pysyä | čuoǯaste- seisahtaa: čuoǯǯo- seisoa | gæčaste- katsahtaa: gæčča- katsoa | jugeste- „in hast ein wenig trinken“ (ks. Friis, Lapp. Gr. § 168, s. 124; Qvigstad, Beitr. s. 45) || lapR. čoǯǯoste- seisahtaa: čoǯǯo- seisoa | vuoidneste- nähdä (mom.): vuoidne- | porroste-, porreste- „ein wenig essen“: porre- „edere“ (ks. Halász, Nyk. XVI, s. 91; Budenz, Alaktan, I, s. 74 = NyK. XVIII, s. 234). Budenz käsittää yleensä nämät asiat toisin: hän pitää syrjääni-

läistä ja lappalaista (myös tsheremissiläistä) momentaanisuffiksia yhdistettynä „ugrilaisesta“ momentaanisuffiksista ks:stä ja t:stä, sekä mainittua tsheremissiläistä frekventatiivisuffiksia yhdistettynä frekventatiivisuffikseista š:stä (< „ugr. sk“) ja nd:stä (ks. Alaktan, sivv. 30, 73 ja seur., = NyK. XVIII, sivv. 190, 233 ja seur.). Nämät selitykset ovat kuitenkin jotenkin mielivaltaisia ja monimutkaisia hypoteeseja. Paljoa yksinkertaisemmaksi tulee asia, jos oletamme puheen-alaisten sukukielten suffiksien rinnalle yhteissuomalaisen šta suffiksin, josta jo varhain syntyi hta.

175. Suomalaisissa kielissä tavataan koko joukko nomineja, joiden nominatiivi aunuksessa, karjalassa ja vepsässä, osittain myös eteläv irossa, on (e)h-loppuinen (sama h ilmestyy partitiivin t:n edellä); muissa kielissä ei ylipäänsä mainituissa sijoissa ole h:sta jälkiä, tai tavataan sen sijalla jotakin muuta. Nämät sanat ovat, toisissa kielissä enemmän, toisissa vähemmän, tulleet sekoitetuiksi alkujaan eri rakennetta olevien sanojen kanssa, ja se seikka on myöskin vaikeuttanut niiden oikeata ymmärtämistä. Ennenkuin ryhdyn lausumaan käsitystäni näistä sanoista, luettelen tässä esimerkkeinä tärkeimmät:

ahne^{c}, Etelä-Pohjanm. ahnes, Renvall: ahnet „geizig“; lainattu lappiin muodossa hanes, gen. hadnasa „geizig“ (Qvigstad, Beitr. s. 81).

eine^{c}, EP. eines, Renv. einet „grundstoff, früstück“.

halme^{c} | veps. *håvmeh, hovmeh*, pl. *-mi'ed* | aun. halveh „schwende“.

hame^{c}, Ljungo T., Renv. hamet „kleid, das weibliche kleid“ | vatj. *ams* pitkä valkea ent. vatjalainen naisten vaate | virE. *hameh* l. *hames*^{c}, part. *hameht* paita | liiv. *am'* takki.

hapene^{c}, Renv. hapenet „haar, bart“ | vepsE. *hab'eneh'ed* viikset.

Häme^{c}, EP. Hämes, Renv. Hämet Tavastia.

helle^{c}, Agr. helleh, part. hellecte, Schroderus, Renv. hellet „warm, hitze“.

hemme^c, Renv. hemmet „weichheit, anmuth“; Agr. hemme herkkä uskomaan | karj. hemmeh-aiga keskikesä (tyyni, lämmin aika).

herne^c, EP. hernes, Schroderus, Renv. hernet | karj. herneh | aun. herneh | veps. *ḱernɐh* | vatj. *erne*, part. *ernestä* (st < ht vrt. alemp.) | virE. herneh, Tart. tien. herne, virP. hernes | liivL. *iernaz*, pl. *ɹeṟnəd*, liivI. *ɹɐ̱rnaz*, pl. *ɹɐṟnəd* „erbse“ < liett. žìrnis, (ks. yllä s. 299).

hiue^c, gen. hiukeen, EP. hiues, Renv. hiuwet „sanderde“ | liivI. *ɹɪṵg*, L. *ɹüṵkt*, gen. *ɹüṵgə* hiekka.

home^c, EP. homes, Vhael: homeh, homes, homet, Schroderus: hometh, Renv. homet | karj. homeh | vatj. *ɐmɐ*, part. *ɐmɐsta* „schimmel“.

huone^c, EP. huones, Schroderus huonech, Renv. huonet | karj. huoneh „zimmer, haus“.

hylje^c, pl. hylkeet, Schroderus hylliet, Renv. hylet l. hyljet | vatj. *üḻe* (< *hüljeh), pl. *ülɟšẹd* | vir. hülge, pl. hülged | liiv. *ṵlgaz*, pl. *ülgəd* „seehund“, „phoca“.

ihme^c (< *imeh, vrt. alemp.), Agr. mon. gen. imechtes, nom. pl. imehet, vbi imechteli j. n. e., EP. imes, Renv. „ihmet, Sav. imeh“ „wunder“, | karj. imeh naurettava asia | aun. imeh hämmästynyt | virE. *imeh* (setuk.) l. *ime^c*, part. *imeht*, virP. *imẹ* „wunder“ | liiv. *im̱*, *im̱'ə* id.

kade^c, Renv. kadet „neid, neidisch“ | aun. kajeh(?): ad., abl. pl. kadehil kateus | virE. kaehtama „durch den bösen blick beschädigen“ = virP. kaestama (< *kadehta-, vrt. alemp.) | liiv. *ka'ḏ*, pl. *kadṵ'd* „neidisch“.

kahle^c, EP. kahles, Renv. kahlet „vinculum“, „notsida närmast dragrepet“ | karj. kahlis, pl. kahlehed „vinculum“ | vir. kahle „das ende des zugnetzes, wo die seile befestigt sind“.

kaide^c, EP. kaires l. kaiðes, Renvall: kaidet „pecten telæ“ |

liivI. *kɨ̮ɹdaz*, pl. *kɨ̮ɹdəd*, L. *küɹdaz*, pl. *küɹdəd* id. Suom. sanasta lainattu on lapN. gaidaš. Ainakin suom. sana < muin. skand. skeið. Ks. THOMSEN, GSI. sivv. 49, 85, 119, BFB. sivv. 28, 218.

kalve^{c}, gen. kalveen l. kalpeen, EP. kalves, RENV. kalvet „schattiger platz“, kalveh-ti- „schatten geben“.

kantele^{c}, EP. kanteles, RENV. kantelet | karj. aun. kandeleh | [liiv. *kɑ̮ndla*], luult. = liett. kánklės „harfe“, ks. THOMSEN, BFB. s. 178.

kappale^{c}, EP. kappales, LJUNGO T. cappalet K. 4, RENV. kappalet „stück“. Vrt. THOMSEN, BFB. sivv. 113, 170.

kärme^{c}, käärme^{c}, EP. kärmes, SCHRODERUS, RENV. kärmet „serpens“ | karj. keärmis, pl. keärmehed „serpens“ — < liett. kirmis (*kermis, kermė?) „wurm“, ks. THOMSEN, BFB. s. 188. Huom. suom. adv. kärmeesti nopeasti | veps. *kärmiž*, gen. *kärmi'en* hetiminen (rukiin), *kärmi'ehtib* hetii; nämät sanat ovat muodoltaan aivan mainitun sanan kanssa identiset, luult. samaa alkuperääkin.

kekäle^{c}, EP. kekäles, RENV. kekälet | karj. kegäleh | veps. *kegal'eh*, *keǵäl'eh*, pl. *-l'ed* „feuerbrand“.

korte^{c}, pl. kortteet, EP. kortes, SCHRODERUS: cortet, RENV. kortet | karj. aun. korteh, pl. korttehet „equisetum“.

kuore^{c}, pl. kuoreet, RENV. kuoret | karj. aun. kuoreh | veps. *koŕeh* „stint“. Tästä sanasta on varmaankin pikemmin lainattu ven. кóрюха, kuin päinvastoin.

vatj. *kuɹɐ*, pl. *kurtɐd* | veps. *kurdiž*, pl. *kurdhəd* „taub“ || suom. kuurne | karj. kuurneh | aun. kuurńis, pl. kuurnehed id. Vatj. ja veps. muoto edellyttävät alkumuotoa *kurdeh, samoinkuin viimeksi mainitut alkumuotoa kuurneh; alkuosa on identinen suom. kuuro (kuurno), vir. kuŕt, liiv. *kuɹli* sanojen alkuosan kanssa, ja sanat ovat liettualaista alkuperää, yhteydessä liett. kurtus, kùrczas (*kurtia), lätt. kurls

sanojen kanssa, ks. THOMSEN, GSI. s. 80; BFB. sivv. 117 ja 192.

kuveʿ, EP. kuves, RENV. kuvet | vatj. pl. *kupɐ̱d* | vir. kube, gen. virE. kube (tav. virP. kubeme) „die weichen“.

laineʿ, RENV. lainet l. lainnet „unda“ | karj. lainneh id. | vepsE. *ɫaɹnɪž*, pl. *ɫaɹnhɐd* id., vepsÄ. *ɫaɹńeh* heinäkarhe | vatj. *ɫaɹnɐ* | virE. *laɹnɐh*, *la̱ńeh*, part. *-ht*, myös nom. *laɹnɐʿ*, part. *laɹnɐht* l. *laɹnɐt* | virP. *laene̱* „unda“ | liiv. *la̱ɹnt*, pl. *la̱ɹnəd* id.

lanneʿ, RENV. lannet | aun. pl. landehet | veps. *ɫandɐh* l. *ɫandɪž* „coxa, lumbus“; luult. germ. sana, < muin. skand. lend (vrtlo *landjā), ks. THOMSEN, GSI. sivv. 82, 128.

luodeʿ, EP. luores l. luoðes, RENV. luodet „fluth; nordwest“ | karj. luueh l. luuveh, gen. luodehen länsi | aun. luvveh, gen. luodehen id. | veps. *ɫodɐh*, elat. *ɫodhɐs (ɫodɐḱes)* „nordwest“ | vir. looe, gen. loode „fluth; nordwest“ | liiv. *luod* „nordwest“. Luult. < got. flodus, muin. skand. floð (THOMSEN, GSI. s. 131).

lyhdeʿ, EP. lyhres l. lyhðes, RENV. lyhdet | karj. liüheh, pl. liühtehet „garbe“.

madeʿ, EP. mares l. maðes, SCHRODERUS, RENV. madet | karj. majeh l. moah, pl. madehet | aun. majeh, pl. madehed | veps. *madɐh*, pl. *madɐḱed* „gadus lota“.

mureʿ, murheʿ (< mureh), AGR.: mureh, part. murechta, LJUNGO T. mureh, EP. mures, SCHRODERUS muret, RENV. „murhet, Sav. mureh“ | virE. *murɐh*, part. *murɐht* (myös *murɐʿ*), virP. *mure̱* | liiv. *muṟ*' „sorge“. Vrt. lap. moraš.

virE. *paɫɐh* (setuk.) l. *palɐʿ*, gen. *paḻgɐ*, virP. pale, gen. palge „wange, gesicht“.

paljeʿ, pl. palkeet, RENV. paljet | aun. dem. palgehut | veps. *påvǵiž*, pl. *påvgḱed* „follis fabrilis“; veps. *påvǵiž* myös „siliqua“ = suom. palko. Sana on germ. alkuperää, < got. balgs (vrtlo balgi-) ἀσκός, muin. skand. belgr. Ks. THOMSEN, GSI. sivv. 84, 138.

perhe (< pereh), Agr. pereh, part. perechtes, Renv. „perhet, Sav. peret“ | karj. aun. pereh | veps. *ṕeŕeh* | vatj. *pere*, part. *perestä* | virE. *pereh*, virP. pere | [liiv. *peri̱'miez* isäntä] „familia“.

perkeleᶜ, EP. perkeles, Agr. perkelehelde (myös perchelelde), Renv. perkelet „teufel“. Ks. Thomsen, BFB. s. 207.

purjeᶜ, EP. purjes, Renv. purjet „segel“ | karj. purjeh id. | vepÄ. *puŕeh*, pl. *puŕeḱed* id. | vatj. *purɹɐ* id. | virP. *purɹe̱*, pl. *puṟɹed* id., purjesta-ma „segeln“ (st < ht, vrt. alemp.) < liett. bùrė, burýs (Thomsen, BFB. s. 163).

raeᶜ, EP. raes, Renv. raet l. rajet, Agr. pl. rakehet, „grando“, „korn“ | karj. rais l. roah, pl. ragehet id. | aun. rais, raiz, pl. ragehet id. | veps. *raǵiž*, pl. *raǵiḱed* id. | vatj. *ragɐ*, pl. *rakɐ̱d* | vir. rage, gen. rage „korn, körnchen“ | liiv. *ra'g̱t*, liivI. analogisesti *ra'g̱də* (samoinkuin *ma'g̱də* makea j. n. e.).

rahjeᶜ l. rahe, pl. rahkeet, EP. rahjes, Renv. rahet l. rahjet | karj. rahis, pl. rahkehet | veps. *rahḱiž*, pl. *rahkḱed* | vir. rahe, gen. rahke (anal. rahkme) | liiv. *rå̱'gəz* „lederriemen, zugriemen“.

roveᶜ, EP. roves, Schroderus, Renv. rovet | karj. roveh | veps. *roḃeh* „schachtel von birkenrinde“.

tadeᶜ, gen. tateen, Renv. tadet | karj. tajeh l. toah „fimus“. Sana on germ. alkuperää, < muin. skand. tað, ks. Thomsen, GSI. s. 151, Ahlqvist, KWF. s. 29.

tarveᶜ, gen. tarpeen, Agr. tarweh, gen. pl. taruechten EP. tarves, Renv. tarwet; myös tarvis, „opus, necessitas“ | karj. tarvis, gen. tarbehen id. | aun. tarveh(?), transl. tarbehekse id. | veps. *taŕḃiž*, *tarḃiž* „opus est“ | vir. tarve, gen. tarbe „nothdurft“, taŕvis „opus est“ | liiv. *tärbiz: le̱kš um̱' t.* läksi tarpeellensa, *täṟbli* (*taṟbli*, *ta̱rbali*) kelvollinen, vertainen. Sana tavataan lapissa muodossa darbaš, lapI. tārpaš „necessitas“. Luultavasti on sana germaanilaisperäinen, vrt. got. þarba, þarbs, muin. skand. þörf. Ks. Thomsen, GSI. sivv. 85, 152.

tähdeʿ, Renv. tähdet „guod reliquum, conservatum est“, panna tähteelle (vrt. panna tähdelle) | vatj. *tähe*, pl. *tähte̱d* „stella“ | veps. *t́ähť́eh* l. *t́ähť́iž*, pl. *t́ähtḱed* (myös *t́ähtaz*, pl. *t́ähthad*) „stella“.

terveʿ, Agr. terueh, ess. teruehne, EP. terves, Schroderus ja Renvall: terwet „sanus, salvus“ | karj. terveh id. | aun. terveh id. | veps. *t́erv́eh*, pl. *t́ervḱed* id. | vatj. *terve* „gesund, ganz“ | virE. *terveʿ*, part. *tervet* l. *terveht*, virP. *te̱rve*, part. *te̱rvet* „gesund, ganz“; tervestele-ma „gesund machen, grüssen“ (st < ht) | liiv. *tiera*, pl. *tɹe̱rəd*, part. sg. *tierat* id. (*tiera* < *tɹerra < *terveh).

tiineʿ, EP. tiines, Renv. tiinet, ess. tiinesnä l. tiinessä | karj. tiineh | vepsE. *t́iń́eh* „gravidus“.

toeʿ, pl. tokeet, Vhael toes „damm“ | vatj. *tɐgɐ*, pl. *tɐkɐ̱d* id. | vir. tõge, gen. tõke, myös tõke, gen. tõkke (äännelaill. suhde: nom. tõge, gen. tõkke, vrt. alemp.) „stütze, eisbrecher, fischwehr“ — < liett. tákiszas „lachswehre in den flüssen“, lätt. tazis „fischwehr“.

tuoreʿ, Agr. ess. toorehnans, EP. tuores, Renv. tuoret | karj. tuoreh | aun. tuores, pl. tuorehet | veps. *toŕez*, pl. *torḱed* | virP. *tuore̱z*, pl. *tuo̱red*, virE. *to̱ras*, pl. *tuuraʿ* | liiv. *tuorəz* „recens“. Sanalla on varmaankin oletettava kaksi rinnakkaismuotoa *tooreh ja *toores.

turveʿ, Renv. turwet | karj. aun. turveh, pl. turbehet | veps. *turb́iž*, pl. *turbḱed* | vir. turbe, gen. turbe „cæspes“. Tämän rinnalla tavataan myös suom. turvas, pl. turpaat | veps. *turbaz*, pl. *turbhad* | vir. turvas, gen. turba, l. turbas, gen. turpa, sekä vir. turbel, turblas, liiv. *du̱rbal*. Sana on germaanilaista alkuperää = muin. skand. torf, torfa j. n. e. Ks. Thomsen, GSI. sivv. 91, 155.

uveʿ, pl. upeet „hengst, stier, hammel“ | karj. aun. uveh, pl. ubehet „hengst“ | veps. *ub́eh*, pl. *ub́eḱed* „hengst“.

vaiheʿ (< vajeh, vrt. alemp.), Agr. waieh aidhan UT. Eph. 2:

14, Renv. waihet „wechsel, zwischenraum“; Schroderus vajechta vaihtaa, vajechdos | karj. aun. vajehta- „tauschen“ | veps. *vaɹeh* sana | vir. vahe, pl. vahed, virE. *vahe*, pl. *vaɹheᶜ* „zwischenraum“ | liiv. *vaɹ't*, pl. *vaɹ'əd* id.

valeᶜ, valheᶜ (< valeh), Agr. waleh, part. walechta, EP. vales, Renv. waleh l. walhet „mendacium“ | karj. valeh id. | aun. valehta-, valehti- „lügen“ | virP. *valę* „lüge“, valesta-ma (myös valeta-ma) „lügen“.

vanneᶜ, Renv. wannet „reif, band der gefässe“, vannehtia „mit reifen binden“ | karj. vanneh, pl. vandehet „reif“ | veps. *vandəh*, pl. *vandhəd* id. | virE. (Tart.) vanne, gen. vanne „drehung, gedrehte ruthe“.

veneᶜ, venheᶜ (< veneh), Renv. weneh l. wenhet, Vhael wenet | karj. aun. veneh | veps. *vénəh*, *véńeh* | vatj. *vene*, part. *venestä* | virP. *venę* | liiv. *venį̄* „navicula“.

viipaleᶜ, Renv. wiipalet | aun. viibaleh | veps. *bibaɹəh*, myös *vibaɹəh* „dünne scheibe“.

Tämmöisiin sanoihin kuuluvat sitä paitsi suomen itämurteen ueᶜ-loppuiset kollektiivit (ks. Ahlqvist, SKR. s. 40), sekä niitä vastaavat karjalan oveh- ja aunuksen oveh- l. uveh-loppuiset, esim. matkueᶜ matkaseura | nuottueᶜ nuotalla olijat | alueᶜ ihmiset, jotka kuuluvat jonkun kartanon alle || karj. herroveh herrasväki | aloveh alue | poigoveh poikue | külöveh kyläkunta || aun. käen-aloveh vallan-alusta | linnuveh linnanväki | Kolatselguveh Kolatselän asukkaat. Mainittakoon myös karjalan, aunuksen ja vepsän neh- ja nneh-, ndeh-loppuiset deverbaalit, esim. karj. kohińeh kohina | värińeh väriseminen | karj. aun. kubińeh syhelmä | veps. *roṁińeh* jyrinä || karj. sulanneh, gen. sulandehen „öffnung im eise“ | painanneh „niederung“ || aun. valundeh ojanne (ks. KL. s. 60). Sitä paitsi kuuluvat näihin sanoihin useat leᶜ-(< leh-)loppuiset sanat, joita tavataan l-loppuisten rinnalla, esim. taipaleᶜ, sammaleᶜ y. m., sekä sitä paitsi monta yksityistä sanaa.

Kaikki edellämainitut sanat ovat olleet e(h)-loppuisia. Mutta sitä paitsi on muutamia sanoja, joissa h:n edessä ollut joku muu vokaali. Tämmöisiä sanoja ovat:

ori^{c}, orhi (< orih; Yliop. kirj. käsik. D:ö 1: 13 ilmoittaa savolaiseksi muodoksi orih), EP. oris, Renv. oris, orit, orhi | karj. orih, pl. oŕehet | aun. orih, pl. orihet | veps. *oŕih*, pl. *oŕihed*, l. *oŕh*, pl. *oŕhed* ruuna (yhteydessä tämän sanan kanssa on m. m. vir. orikas, virE. orik, gen. orika l. oriko „verschnittener eber“, liivL. *voŗ'ki*, liivI. *voŗ'ki* id.).

kiiru^{c}, EP. kiirus, Renv. kiirut „eile“ | veps. *kiruhtib* kiiruhtaa | vir. kiirustama l. kiirutama „beschleunigen, eilen“. Tämän rinnalla on muotoja, joissa h:n edellä on e, esim. suom. kiire^{c} „eile“ | karj. aun. kiireh id. | vatj. *ǯšīre* id. | vir. kiire „eile; rasch“, kiirestama „beschleunigen, eilen“ (st < ht).

talkoo, myös talos l. talot (talkos, talkot), gen. talkoon „schmause für arbeiter“ | karj. talkohuš, gen. -huon id. | aun. talloh, gen. talgohon | veps *tåvguh*, gen. *tåvghun* | vir. talku, pl. talgud, virE. talgo^{c}, talos, gen. talgo id. („ernteschmaus“); talgus, gen. talguse (johdannainen). Erillään on liiv. *taļ'k*, jonka katkoääni osottaa myöhäiseksi lättiläiseksi lainaksi. Itse kantasana on varmaankin liettualaista alkuperää (= liett. talkà, Thomsen, BFB. s. 227).

Se, joka ensimäisenä on huomauttanut suomen e^{c}-loppuisten sanojen jakautumista kahteen luokkaan: ege- ja ehe-loppuisiin, on Thomsen (GSI. s. 85, alimuist.), lausuen samalla sen ajatuksen että h on syntynyt aikaisemmasta s:stä. Samaa asiaa on laveammalta esittänyt Aminoff (Suomi II, IX, s. 243 ja seur.); hänkin tulee, Etelä-Pohjanmaan murteesen nojautuen, samaan päätökseen, että ehe-loppuisten sanojen h on s:stä syntynyt, ja että siis Etelä-Pohjanmaan muodoissa venes, part. venestä y. m. s on alkuperäinen. Hänen mukaansa pitää myös Genetz (KL. s. 60) s:n alkuperäisyyttä todistettuna. Uusim-

massa teoksessaan lausuu THOMSEN (BFB. s. 117) niin-ikään että puheen-alaisten sanojen alkuperäisin loppu on (is >) es, josta eh > e‘ > e ovat nuorempia kehittymiä.

Jos kohta täten voidaankin selittää kaikki ne muodot, joissa h esiintyy kahden vokaalin välissä, niin jäävät kuitenkin selittämättä ne muodot, joissa h tavataan tavuun lopussa, etenkin karjalassa, aunuksessa, vepsässä ja eteläVirossa, nk. karj. pereh, part. perehtä, j. n. e. (ks. esimm. yllä). On aivan varma, että tavuuta lopettava s ei muutu h:ksi (vrt. esim. vieras, kirves, äes, ies, part. vierasta, kirvestä j. n. e., ynnä niiden vastineita muissa kielissä); olisi kai siis oletettava jonkinmoista aikaista analogiamuodostusta niihin muotoihin nojautuen, joissa h on vokaalien välissä. Mutta miksi silloin ei myös *kirvehtä, *vierahta j. n. e. kirvehen, vierahan y. m. s. muotojen mukaan? Analogiamuodostuksen olettaminen tässä ei tunnu ensinkään mahdolliselta, ja täten siis asia jääpi hyvin hämäräksi.

Karjalan, aunuksen, vepsän sekä myös eteläviron ja suomen vanhemman kirjakielen h:lliset nominatiivi- ja partitiivimuodot osottavat jo itsessään jotenkin selvään että h näissä tiloissa on yhteissuomalainen, sillä muuten on tämmöistä yhtäläisyyttä perin vaikea käsittää. Samaa osottavat semmoiset nykyissuomalaiset muodot kuin kadehtia, lainehtia. Tärkeä kysymys on siis, mikä merkitys on annettava Etelä-Pohjanmaan s:llisille muodoille, jotka AMINOFF on tuonut esiin (Suomi II, 9, s. 243 ja seur., s. 302) ja joihin THOMSENkin panee painoa (BFB. s. 117). Huomattava asia on että Etelä-Pohjanmaan murteessa alkuperäinen sanaa lopettava s on määrätyissä lausefoneettisissa asemissa (puheäänellisten äänteiden edellä) muuttunut h:ksi (ks. yllä s. 226). Esim. sanat vieras, kirves (part. vierasta, kirvestä) tavataan tämän johdosta melkein yhtä usein vierah, kirveh kuin vieras, kirves muodoissa. Jos siis kerran tavattiin rinnakkain määrätyissä lausefoneettisissa asemissa nominatiivit kirves ja kirveh sekä part. kirvestä, niin on hyvin luonnollista että analogisesti oletettiin alkuperäisen veneh muodon rinnalle venes, ja että näitä muotoja aljettiin käyttää samoissa lausefoneettisissa asemissa kuin h- ja s-muotoja alkuperäisistä s-loppuisista sanoista; luonnollista on myöskin, että silloin partitiivi tuli analogisesti

kuulumaan venestä (samoink. kirvestä). Jos siis jo nominatiivin tarjoama liittymäkohta oli aivan riittävä vaikuttamaan täydellistä sekaannusta s- ja h-loppuisten sanojen välille, niin tuli vielä sen lisäksi kaiken muun taivutuksen yhtäläisyys. Vokaalien välissä on nimittäin h äännelaillinen, ja tämä h on Etelä-Pohjanmaan murteessa säilynyt.

Paitsi eteläpohjalaisiin muotoihin, on vielä erityistä painoa pantu semmoisiin muotoihin kuin karj. keärmis kärme | rais rae | rahis rahje | tarvis tarve || aun. rais, raiz rae || veps. *kärmiž* hetiminen | *kurdiž* kuuro | *ɬaɹniž* laine | *ɬandiž* lanne | *påvǵiž* palje, palko | *raǵiž* rae | *rahkiž* rahje | *tarbiž, taŕbiž* tarve | *tähťiž* tähti | *turbiž* turve[1]. Tämän johdosta on Thomsen (GSI. sivv. 84, 85, BFB. sivv. 116, 117) lausunut sen mielipiteen, että puheen-alaiset sanat alkuperäisesti ovat kaikki olleet is-loppuisia. Millä tavalla muutos is (> es) > eh olisi tapahtunut, ei hän kuitenkaan tarkemmin selitä, enkä minä puolestani saata käsittää että tämmöinen muutos saattaisi olla äännelaillinen. Jo se on omituista, että is (iz, iž) loppua tavataan vain muutamissa harvoissa tapauksissa ja että niiden rinnalla useïn tavataan h:llisia muotoja, esim. veps. *ɬandiž* ja *ɬandəh* lanne | vepsE. *ɬaɹniž* laine, vepsÄ. *ɬaɹńeh* heinäkarhe | *ťähťiž* ja *ťähťeh* tähti | *kärmehťib* hetii (*kärmiž* hetiminen). Sitä vastoin tavataan vepsässä aina ilman vaihtelua *iž* loppu semmoisissa sanoissa, jotka suomessa, karjalassa ja aunuksessa, vatjassa ja virossa ovat is-loppuisia, eikä tämä loppu näytä mitään taipumuksia muuttua es:ksi, eh:ksi, e':ksi, esim. kaunis, karj. aun. kauńis, vatj. *kavniz* punainen, vir. kaunis | kallis, karj. aun. kaľľis, veps. *kaľiž*, vatj. *kaľiz*, vir. kaľľis || nauris, karj. aun. nagris, veps. *nagŕiž*, virP. *naɹriz*, Tart. *naris*, liivL. *na'grəz*, I. *na'gərz* | valmis, karj. aun. valmis, veps. *våvmiž*, vatj. valmis, vir. vaľmis, liiv. *vaľməz* | ruis, karj. aun. ruis, veps. *ruǵiž*,

[1] GSI:n saks. painoksessa (Über den einfluss der germanischen sprachen auf die finnischlappischen, s. 78) mainitsee Thomsen myös sanan *pallistaa* „falten". Koska sana *palle* varmaankaan ei kuulu puheenaoleviin sanoihin, vaan on alkuaan *ege*-loppuinen (ks. yllä s. 63), niin ei voi katsoa *pallistaa* sanan edellyttävän **pallis* muotoa, vaan sen kantasanana luultavasti on *palta* t. j. s. (vrt. *vahva: vahvistaa*).

vatj. *rüiz*, vir. rukis (k perustuu analogiaan, vrt. alemp.), liiv. *rü'g̱ž*. Huomattava on kyllä, että karjalassa ja aunuksessa is-loppuiset sanat niissä muodoissa, joissa vokaalien välinen h seuraa, esiintyvät aivan eh-loppuisten kaltaisina, esim. gen. kaunehen, kallehen, valmehen, nagrehen, rugehen. Genetz (KL. s. 60) olettaa tässä tapahtuneen regressiivisen assimilatsioonin (kaunehen < *kaunihen); koska ei kuitenkaan alkuperäinen i muuten alkuaan seuranneen he tavuun edellä ole muuttunut e:ksi (esim. aun. kačottiheze varottiin, selgih selkiin, karj. šoadih saatiin), niin en voi siihen käsitykseen yhtyä, vaan olen sitä mieltä, että tämmöiset muodot ovat syntyneet ehe-loppuisten vartaloiden analogian mukaan. Vepsässä ovat *iž*-loppuisten sanojen sisäheittoiset muodot itsessäänkin, sisäheiton tapahduttua, tulleet ehe-vartaloisten kaltaisiksi, esim. *kal'ḱed* kalliit, *nagrḱed* nauriit, *våvmḱed* valmiit (< *kallihet j. n. e.); siis aivan samankaltaisia muotoja kuin *t'ervḱed* terveet, *vandhɵd* vanteet j. n. e. (< tervehet j. n. e.); sitä vastoin *ruǵıḱen* (harvoin *ruǵeḱen*). Kun siis täten karjalassa, aunuksessa ja vepsässä oli melkein koko taivutuksessa saavutettu yhteys alkuperäisten is-loppuisten ja eh-loppuisten sanojen välillä, niin on luonnollista että analogisesti yhtäläisyys ulotettiin nominatiiviinkin. Minun käsitykseni mukaan on siis esim. karj. nom. rahis syntynyt seuraavan analogian mukaan: nagrehet: nagris = rahkehet: rahis (pro: *raheh); samoin veps. *rahḱiž* analogian mukaan: *nagrḱed: nagŕiž* = *rahkḱed: rahḱiž*. Näin ollen en siis saata tunnustaa is-(*iž*-)loppuisille sivumuodoille ratkaisevaa voimaa. Samalla muistutettakoon että myöskin alkuaan es-loppuiset sanat yleensä säilyvät eh-loppuisiksi muuttumatta, esim. kirves, karj. kirveš, aun. kirves, veps. *ḱirv́ez*, *ḱerv́ez*, vir. kirves, vatj. *ɟširvez*, liiv. *ki̱raz* || äes, veps. *äǵez*, vatj. *äez*, pl. *äɟše̱d*, vir. äes, gen. äke, liivI. *ä'g̱əz*, L. *e'g̱ž*.

Mitä taas tulee semmoisiin suomalaisiin muotoihin kuin vene', venet, venettä j. n. e., ovat ne aivan ilmeisesti syntyneet sekaumisen kautta toisenlaisiin vartaloihin, nimittäin alkuperäisiin ege-, ek-loppuisiin (vrt. yllä s. 62); aikaisemmat muodot ovat olleet *veneh, *venehtä, niinkuin suomen vanhempi kirjakieli, karjala, aunus, vepsä ja eteläviro todistavat. Tähän asiaan meillä on h:n historiassa vielä

tilaisuus palata, johon siis tässä viittaamme (vrt. myös yllä s. 212, alimuist. 1). — Liivin kielessä on alkuperäinen loppu-h kadonnut (esim. *am'* < *hameh, *im'* < *imeh, *ka'd* < *kadeh, *luod* < *luodeh, *tiera* < *terveh); missä sitä vastaan tavataan loppu-*z*, on se tämmöisiin sanoihin siirtynyt liivissä tavallisen analogian mukaan, esim. *ülgaz* hylje, *puŕaz* purje, *rå'gəz* rahje (vrt. yllä s. 62 alim., Setälä, NyK. XXI, s. 260, Thomsen, BFB. sivv. 110, 45 alimuist.). Partitiiviin nojauvia analogiamuotoja ovat *jüvkt* hiekka, *laznt* laine, *vaz't* vaihe ja *ra'gt* rae, joista alempana tulee puhetta.

Kaikkien edellä esitettyjen syiden nojalla on päättäminen että puheen-alaiset sanat jo yhteissuomalaisena aikana ovat olleet h-loppuisia ja ett'ei tätä h:ta saata johtaa s:stä. Sen mukaan mitä edellisessä on esitetty, olisi meillä jo ilman muuta syytä luulla että h tässäkin edustaa aikaisempaa š:ää. Ne suoranaiset todisteet, joita asialle voimme saada, eivät tosin ole monet, mutta minun käsitykseni mukaan riittävät. Ensinnäkin on huomattava sana mordM. venš, Paasosen mukaan ve'nəš, mordE. veńš „boot", joka tarkoin vastaa yhteissuomalaista alkumuotoa *veneš (josta veneh). Mordvalaisen muodon tärkeys ei vähene sen kautta, että lapissa tavataan s:llisiä (c:llisiä) muotoja, esim. vânas (l. vâncca), lapR. *vanas* (Wiklund), mitenkä sitten suomen ja lapin muotojen suhde onkin selitettävä. Mitä suomen ja lapin kielen suhteesen tulee, on erittäin huomioon otettava asia, että on muutamia tähän kuuluvia lappalaisia sanoja, olivatpa ne sitten alkuperäisesti yhteisiä sanoja tai osalta lainoja, joissa š vastaa suomen h:ta: bæraš, gen. bærraša = suom. perhe^{c} (< pereh < *pereš) | gaŧaš, gen. gattaša = suom. kade^{c} (< kadeh < *kadeš) | imaš, gen. ibmaša = suom. ihme^{c} (< imeh < *imeš) | moraš, gen. morraša = suom. murhe^{c} (< mureh < *mureš) | gærmaš (varmaan lainasana suomesta) = käärme.[1] Kuitenkin tavataan lapissa myös puheen-alaisia suomalaisia sanoja vastaamassa s-loppuisiakin sanoja esim. dærvas = terve^{c} | ga-

[1] Suom. *kappale* on lainattu lappiin muodossa *gappalak*, *perkele* lainattu muodossa *bærgalak:* kenties nämät sanat alkujaan ovat olleetkin *ege-*, *ek*-loppuisia.

ranas = kaarneᶜ. Yleensäkin on lapissa paljo sekaannusta näissä asioissa, joista esimm. ks. Qvigstad, Beitr. s. 33 ja seur.

Se liettualainen lainasana, jolla tässä suhteessa saattaa olla merkitystä, on toe < *togeh; liett. tákiszas sanasta voi hyvin luonnollisesti syntyä esim. gen. *tokešen, nom. *togeš. Kuitenkin on tähän kuuluvista vieraista lainasanoista sanottava, että niiden originaalit yleensä eivät osota š:llisiä muotoja. Muuten onkin hyvin luonnollista että vieraat sanat liittyvät kielessä ennestään oleviin sanaryhmiin. Siten on puheen-alainen sanaryhmä saanut lisiä vieraalta taholta mahdollisesti jo siihen aikaan, jolloin mallimuodot vielä olivat eš-loppuisia, mutta varmaan myös myöhemmin, eh lopun päästyä vallalle.

Lyhyesti sanoen on siis käsitykseni se, että puheen-alaisen sanaryhmän varsinaiset alkuperäiset mallimuodot ovat olleet eš-loppuisia ja on tähän sanaryhmään eri aikoina tullut uusia lisiä. On kuitenkin muutamissa tapauksissa oletettava horjumista š- tai h-loppuisen muodon ja s-loppuisen välillä jo yhteissuomalaisissa murteissa.

Jälkikatsaus *š*:n historiaan.

176. Edellisessä laveassa tarkastuksessa olemme tulleet siihen ehdottomaan päätökseen, että sen sibilantin, josta h enimmissä tapauksissa on syntynyt, on täytynyt olla s:stä eroava, koska alkuperäinen s samanlaisissa tapauksissa ei ole muutoksenalaisena. Se seikka, että sukukielissä tätä äännettä, joka myöhemmin on h:ksi kehittynyt, vastaa š, ž, antaisi jo itsessään syytä siihen arveluun, että tämä äänne on ollut samantapainen äänne. Koska myöskin liettualaiset sz (= š), ž äänteet myöhemmässä yhteissuomessa ovat tulleet edustetuiksi h:lla, niin on aivan epäilemätöntä, että ne, lainasanoissa yhteissuomeen siirtyessään, saivat saman äännearvon, kuin oli sillä yhteissuomalaisella äänteellä, josta on myöhemmin h kehittynyt, ja siis täytyi tämän yhteissuomalaisen äänteen olla joko sama tai ainakin hyvin samanlainen kuin liettualainen sz, ž. Että tämä äänne oli puheäänetön, siitä ei näy saattavan olla epäilystä; siihen viittaa jo kehitys

puheäänettömäksi h:ksi. Varmaan se siis oli jonkinlainen š, niinkuin THOMSENkin, kysymysmerkin viereen pannen, olettaa (BFB. s. 78 ja seur., vrt. myös MUNKÁCSI, Nyr. XII, 1883, s. 444).

Puheen-alaisista liettualaisista sanoista ovat muutamat suomen kielen välityksen kautta siirtyneet lapinkieleen, nk. suoidne = heinä (liett. szẽnas) | suoldne „ros“ = halla (liett. szalnà) | sârva = hirvi (? liett. *szirvis; lap. sana on joka tapauksessa laina suomesta, olipa sitten suom. sana liettualaista perintöä tai ei) || luossa = lohi (liett. lászis) | dušše, tošše „nihilum“ = tyhjä (liett. tùszczas) | lapR. kauča = kauha (liett. káuszas) | ? čuöŋja = hanhi (liett. žanzìs). Ks. THOMSEN, BFB. s. 79 ja seur. Huomattava on että, jos emme ota lukuun lapR. kauča sanaa ja suuresti epäselvää čuöŋja sanaa, näissä sanoissa yhteissuomalaista sibilanttia vastaa s eikä š, paitsi sanassa dušše; jossa š voipi olla seuraavan j:n vaikuttama (vrt. ašše = ys. *asja, ks. alemp.; samoin lašše laiha. ks. yllä s. 251). Luultavasti siis tämä yhteissuomalainen sibilantti ei ole ollut aivan lappalaisen š:n kaltainen, koska lappalainen sen on käsittänyt s:ksi [1].

Kaikissa niissä tapauksissa, joissa olemme voineet kielen vanhempia omia aineksia ja lainasanoja tarkastaa, olemme nähneet suomalaisen h:n syntyneen joko š:sta tai s:stä, osittain myös k:sta (kt yhdistyksessä). Tämä antaa aihetta siihen ajatukseen, että on ollut aika, jolloin ei yhteissuomessa mitään h:ta ollut. Hyvin luultavaa on, niinkuin THOMSEN (BFB. s. 79) arvelee, että tämä kanta oli vielä olemassa siihen aikaan, jolloin germaanilainen vaikutus yhteissuomeen alkoi; tähän ajatukseen antaa syytä se seikka, että vanhemmissa germaanilaisissa lainoissa germaanilaista h:ta vastaa suom. k, eikä h, joka kuitenkin olisi ollut lähinnä, vaikka germ. h:lla olisi ollut χ:nkin äännearvo, nk. kallio = muin. skand. hella (got. *halljō) | kalta = muin. skand. hallr | kana = got. hana, muin. skand. hani | ? kansa = got. hansa | kaura (< *kagra) = muin. skand. hafri | kau-

[1] Tämän mukaan voisivat ehkä *muösse* = *myöhä*, *bâsse* = *pyhä*, ks. s. 252, olla varhaisia lainoja *š*:llisistä suomalaisista muodoista. Muista lap. sanoista, jotka mahdollisesti ovat lainoja ks. yllä s. 292.

ris (< *kabris) = muin. skand. hafr, alkuvrtlo habra-, (ks. Thomsen, GSI. s. 57 ja sanaluetteloa). Tosin on kyllä germ. h:n (χ:n) edustuksen rinnakkaistapauksena germ. spiranttien þ:n (ϑ:n) ja f:n edustus t:llä ja p:llä (ks. Thomsen, GSI. s. 56), mutta samoin kuin tämä edustus riippuu siitä, ett'ei yhteissuomessa ollut ϑ ja f spirantteja, samoin riippuu varmaankin h:n (χ:n) edustus k:lla siitä, ett'ei yhteissuomessa ollut h spiranttia olemassa. Kuitenkin tavataan hyvin vanhoja germaanilaisia lainoja, joissa germaanilaista h:ta suomessakin vastaa h, nk. harras = muin. skand. harðr, got. hardus | hartio, hartia = muin. skand. pl. herðar (*hardjā-) | havukka, haukka (< *habukka), veps. *habuk* = muin. skand. haukr, muin. ylisaks. habuh, yht. germ. *habuka- | hurskas = muin. skand. horskr (ks. Thomsen, GSI:n sanaluetteloa). Tästä seikasta tulee meidän Thomsenin kanssa (BFB. s. 79 alimuist.) päättää että h oli kehkeytynyt vanhimman germaanilaisen vaikutuskauden kestäessä. Äänteenmuutos š > h on siis, näihin kronologisiin seikkoihin katsoen, tullut loppuun suoritetuksi meidän ajanlukumme alkuaikoina.

Slaavilainen vaikutus suomalaisiin murteihin alkaa ylipäänsä vasta myöhemmin, jolloin jo h oli syntynyt ja jolloin ei enää mitään š:n tapaista äännettä ollut yhteissuomessa olemassa. On siis luonnollista, että slaavilainen š, ž suomalaisissa kielissä tuli edustetuksi s:llä, eikä saattanut olla osallisena š > h muutoksessa. Koska kuitenkin tavataan muutamia mahdollisesti slaavilaista alkuperää olevia sanoja, jotka siinä tapauksessa olisivat olleet puheen-alaisessa kehityksessä osallisina, niin näyttää siltä kuin joitakuita slaavilaisia lainoja olisi yhteissuomeen tunkeutunut jo paljoa aikaisemmin, kuin vilkkaampi yhteys suomalaisten ja slaavilaisten välillä alkoi. Lieneekö tämä tapahtunut suorastaan, vai pikemmin muiden kansojen välityksellä, siitä en tahdo toistaiseksi lausua mitään mielipidettä.

Tärkeä kysymys on, mimmoisessa kronologisessa suhteessa š:n muuttuminen h:ksi on siihen s > h muutokseen, joka on tapahtunut pääkorottoman tavuun jäljessä vokaalien välissä. Yllä (s. 261) olemme tulleet siihen päätökseen, että s:n muuttuminen h:ksi on alkanut hyvin aikaisin ja varmaankin jo germaanilaisen

vaikutuksen alussa. Niin-ikään olemme yllä (164 §, s. 246 ja seur.) nähneet, että mainittu s:n muuttuminen h:ksi on estynyt, jos edellinen tavuu joko saman äännelain johdosta tai muuten on joutunut alkamaan h:lla. Samoin kuin yhteissuomalaisena aikana sanottiin purahasen < *purahesen < *purasesen, samoin sanottiin myös *vihasen < *višasen, venehesen < *venešesen. Tästä seuraa, että š:n täytyi muuttua tai olla muuttunut h:ksi sinä aikana, jolloin s > h muutos korottoman tavuun jäljessä tapahtui. Sillä joll'ei semmoisissa tapauksissa kuin äskenmainituissa š olisi muuttunut h:ksi siihen aikaan, jolloin s > h muutos tapahtui, ei myöskään seuraavan tavuun s olisi estynyt h:ksi muuttumasta, vaan olisi syntynyt semmoisia muotoja kuin *višahen, *venešehen. Epäilemätöntä on siis, että š:n muuttuminen h:ksi on ainakin saman-aikuinen tai myöskin vanhempi kuin s:n muuttuminen h:ksi korottoman tavuun jäljessä. Vrt. muuten yllä (sivv. 260—261) annettuja viittauksia.

Mitä tulee siihen fysiologiseen prosessiin, jonka kautta š on kehkeytynyt h:ksi, niin ei tietysti kehitys ole käynyt yhdessä iskussa, vaan monen väliasteen kautta, ja muutoksen on alkuperäisesti täytynyt tapahtua suun artikulatsiooneissa. Alkuperäisen yhteissuomalaisen š:n laatua emme tietysti saata tarkemmin määrätä. Kenties se jo alkujaankin oli sitä laatua kuin ruotsin murteissa tavattava äänne, että kielen takaosa artikuleerasi mediopalataalisesti, samalla kuin etuosa oli kohotettuna[1]. Joka tapauksessa on kehitys kulkenut siihen suuntaan, että etupuoliseen artikulatsioniin on liittynyt mediopalataalinen, joka on lopulta tullut pääasiaksi siihen määrin, että se on yksistään jäänyt jäljelle. Myöhemmäksi ilmiöksi on katsottava että artikulatsiooni on jakautunut myös kurkunpään osalle ja että lopulta osittain ainoastaan kurkunpään artikulatsiooni on jäänyt jäljelle.

---

[1] Lundell, Det svenska landsmålsalfabetet, sivv. 12, 65.

3. *H*:n historia.

177. Se mitä tässä teoksessa osotetaan h merkillä, ei ole oikeastaan yksi äänne, vaan kokonainen sarja äänteitä. Yhteinen koko sarjalle on kurkunpään artikulatsiooni: ilmavirran hieroutuminen äänijänteitä vastaan ääniraon supistettuna ollessa. Kajahdustorven muodon määrää h:n tavuuta alottaessa seuraava, ja tavuuta lopettaessa edellinen vokaali. Näin ollen voisi tavuuta alottavaa h:ta katsoa sarjaksi puheäänettömiä vokaaleja (ha, hä, he, hi j. n. e.), joissa äänijänteiden värähdyksien sijassa on hierouminen niiden laitoihin. Mutta toiselta puolen on kuitenkin hieroumahäly niin voimakas, että se, huolimatta kajahdustorven muodosta, varsinaisesti määrää äänteen luoteen, jonka vuoksi meidän tulee käsittää tätä äännetta etusijassa laryngaalispirantiksi.

Puhtaan laryngaalisarjan rinnalla kulkee toinen, jonka spiranttiluonnetta ei määrää ainoastaan kurkunpään artikulatsiooni, vaan johon liittyy kielen post-(medio-, pre-)palataalinen artikulatsiooni. Tämä sarja eroaa saksalaisista n. s. ach ja ich äänteistä (χ:sta) toiselta puolen siinä, että hieroumarako suussa on laveampi ja siis suunhäly heikompi, ja toiselta puolen, mikä on tärkeämpi, siinä, että kurkunpäässäkin hierouminen aina tapahtuu, niinkuin kuulotorvella voipi koetella. Tämmöinen h tavataan yleensä tavuun lopussa ja sen muodostuksessa siis yhtyy: 1) laryngaalinen artikulatsiooni, hierouminen äänijänteissä, 2) suun resonanssi edellisen vokaalin mukaan; tätä resonanssia kuitenkin vähäisen muuttaa 3) kielen kohouminen vokaaliaukon asemasta, niin että aukon sijaan tulee hälyä synnyttävä, jos kohta avarakin supistuma.

Sanaa alottava *h*.

178. Suomessa on kaikissa murteissa sanaa alottava h säilynyt laryngaalispiranttina. Esim. halla | hammas | hepo l. hevonen | himo | heitän.

Samat suhteet tavataan karjalassa, aunuksessa ja vepsässä; esim. karj. halgo halko | hammaš hammas | hebo tamma | himo || aun. hallu halla | hebo hevonen | himo || veps. *hahk* harmaa | *ḱäda* tauti | *ḱebo* l. *ḱöbo* tamma.

179. Vatjan kielessä on sanaa alottava h kadonnut, s. o. oikeastaan alentunut vienoksi henkäys-alukkeeksi („leise gehauchter einsatz"), jolla kaikki vatjan kielen vokaalialkuisetkin sanat alkavat; täten siis ei ole mitään eroa vokaalialkuisten ja alkuperäisten h-alkuisten sanojen välillä. Esim. *aɹ̲la* halla | *amɐ* hame | *avu* uuniluuta (= havu) | *a̲va* haava | *apo̲* hapan | *al̲az* viheriä (< *haljas, ks. yllä s. 297) | *erne* herne | *üpältä* nelistäen.

Kreeviniläisissä muistomerkeissä tavataan kirjoitettuna ap hapan | üwä l. ühwe hyvä | eine l. eina heinä | örne herne | üppeb hyppää | aggatais „er hing sich an" (vrt. vir. hakka-ma). Varmaankin siis jo vatjalaiskreeviniläisen yhteyden aikana muutos oli tapahtunut.

Oudostuttavalta ehkä tuntuu, että kuitenkin vatjassa tavataan joku määrä h:lla alkavia sanoja. Esim. *haɹli* silakka | *hal̲i* valkea hevonen | *häɹlä̲* häilyä | *härmä* | *heɹk̲o* heikko | *her̲a* herra | *huɹma* huima. Tätä seikkaa ei voi selittää muuten, kuin että nämät sanat, niinkuin monet muut (vrt. esim. yllä s. 7), ovat lainoja inkeroismurteesta ja muista inkeriläisistä murteista. Parin sanan epävatjalainen vokalismi (*heɹk̲o*, *her̲a*, joissa on *e ɐ*:n asemesta) osottaakin ilman muuta ne lainasanoiksi. Missä ei ole suora laina tapahtunut, ovat suomalaiset muodot epäilemättä vatjalaisiin vaikuttaneet. Kummallisimmat ovat vatj. sanat *huk̲o* ukko ja *hak̲a* akka, jotka eivät suomessakaan ala h:lla.

180. Viron alueen suuressa osassa on h kadonnut, s. o. alennut vienoksi henkäys-alukkeeksi, jolla virossakin kaikki vokaalialkuiset sanat alkavat. Esim. pohjoisvirosta: *aɹ̲ge* kipeä (= haikea) | *äbi̲* häpy | *ea̲* hyvä || ranta- ja Narvanmurteesta: *elma* helma | *ap̲u* hapan | *tie-a̲ra* tiehaara | *ävidin* hävitin || Tarton murteesta: *aab*, pl. *a̲va* haapa | *oɹ̲a* hoidan.

Niissä virolaisissa murteissa, joita itse olen kuullut, olen alku-h:ta kuullut ainoastaan eteläisimmällä alueella Võrun ja setukais-murteissa, ja näissä sen käytäntö, kaiken sen mukaan, mitä saatoin huomata, on yhtäpitävä suomen kielen olojen kanssa, esim. *hop̲ɐn* hevonen | *hal̲v*, pl. *halvaᶜ* halpa | *haav*, pl. *hav̲aᶜ* haapa | *hamɐh* l. *hamɐᶜ* paita j. n. e. Mainittakoon tämän ohessa että samoissa murteissa vokaalialkuiset sanat alkavat lujalla alukkeella („fester einsatz“). Wiedemann (EGr. s. 83) mainitsee Võrun murteen etelärajalla ja Hiionmaalla tavattavan epäalkuperäistäkin h:ta sanojen alussa, nk. hom, hõde, hõlg = om, õde, õlg; Wiedemannin sanakirjassa mainitaan esim.: haevastan aivastan, hagan akana y. m. Võrunmurteen alalla en tämänlaatuisissa tapauksissa h:ta kuullut muilta kuin niiltä, jotka murretta osaamatta sitä väärin matkivat, mutta tuskin on epäiltävää, että epäalkuperäistä h:ta murteittain tavataan, ja se saapi luonnollisen selityksensä vienon henkäys-alukkeen ja h:n sekaantumisesta.

Stahlin kirjoissa tavataan kirjoitettuna h useiden semmoisten sanojen alussa, joissa se ei ole etymologisesti oikeutettu, esim. hajama, halgkama, heckiselt, hexima j. n. e. Nämät kirjoitustavat, jos kohta niihin ei voine suurta arvoa panna, osottavat että alkuperäisesti h-alkuisten ja vokaalialkuisten (s. o. vienolla henkäys-alukkeella alkavien) sanojen alkuäänne murteittain jo siihen aikaan oli yhtäläinen.

181. Liivissä on sanaa alottava h myöskin aina kadonnut, s. o. alennut hienoksi henkäys-alukkeeksi, jolla myös vokaalialkuiset sanat alkavat. Esim. *al̲g*, pl. *ål̲gud*, *ål̲gəd* halko | *åla* halla | *ärga* härkä | *ärma* härmä | *et̲ab*, inf. *eɹtə* heittää | *imu̯'* himo | *o̲dub*, inf. *ou̯də* hautoa | *ou̯'d* havut | *ul̲*, pl. *ulud* hullu.

Sanansisäinen tavuuta alottava *h* sanan ensitavuun jäljessä.

a. Lyhyen vokaalin jäljessä.

182. Suomessa, karjalassa, aunuksessa, vepsässä, vatjassa ja virossa on h tässä tapauksessa säilynyt, esiintyen puhtaana laryngaalispiranttina. Esim. suom. karj. aun. paha | lohi | viha | liha || veps. *paha* paha | *ɬaho* laho | *ɬoĥi* lohi | *tĭhi*, pl. *tihed* hyttynen | *kuhiɬaz* kuhilas || vatj. *ahava* l. *ahɵɬmɵ* ahava, kuiva tuuli | *viha* katkera | *kuhiɬa* kuhila | *iho* iho, ruumis | *tihi*, pl. *tihe*d hyttynen || vir. liha | lõhi lohi | keha „körper; gefäss“ (= suom. kehä) | ihu „leib“ (= suom. iho).

183. Liivissä on tässäkin tapauksessa, niinkuin yleensä, h kadonnut ja sitä edustaa katkoääni[1], siis laryngaalispirantin sijassa on heikonlainen laryngaalinen umpiäänne. Jos vokaalit ovat yhdenlaiset, niin ne yhtyvät pitkäksi vokaaliksi, jonka loppupuolella katkeuma tapahtuu; esim. *vā̆'* vaha, vaahto (vrt. yllä sivv. 204, 301) | *rā̆'* raha | *pā̆'mi* nurja (< *pahamainen). Seuraavan tavuun alkuperäinen a vokaali muodostaa edellisen tavuun i:n, u:n kanssa *ie*, *uo* diftongin, jonka keskellä on katkeuma, seuraavissa tapauksissa: *li'ebi* lihava < *lihabainen | *vi'egə* olla vihoissaan (*vi'e-* < *viha, päätteestä ks. yllä § 67, s. 99) | *tu'ont* tuhat < *tuhant. Samaan tapaan: *ku'ogid* kunnekkaan (*äb k.* ei minnekkään) < *kuhen. — Sanassa *raɹ'*, pl. *raɹ'd* (Wiedemannilla väärin rāi) < rahi muodostavat *a* ja seuraavan tavuun *i* diftongin, jonka jälkiosassa katko tapahtuu; niinikään *vaɹ'mi* terävä, vrt. vir. vahe „scharf, spitz“. Samoin on

[1] Tätä liivin kielen historialle erittäin tärkeätä äänneseikkaa, johon jo ennenkin olemme viitanneet, ei ole Sjögren-Wiedemannin teoksessa ensinkään huomattu. Ensimäinen, joka sen huomasi, oli prof. V. Thomsen (ks. BFB. s. 59), jolla oli tilaisuutta Köpenhaminassa muutamina tunteina kuulla liivin kieltä eräältä syntyperäiseltä liiviläiseltä. Tämän kirjoittaja on tekemällään matkalla v. 1888 tätä seikkaa koettanut erityisellä tarkkuudella huomata. Ks. minun esitelmääni „A lív nép és nyelve“, Nyk. XXI, s. 258, sekä kirjoitustani „Lív nyelvmutatvány“, ib. s. 266.

käsitettävä *u'oɹ-pu̯d*, joka varmaankin on = ohi-puut (merk.: räystään viimeinen horisontaalinen puu; Wiedemannilla väärin ōipūd); tässä vain edustaa oh:ta *u'o*, niinkuin muuten yleensä tavuun lopussa olevaa oh:ta. — Tässä yhteydessä ovat vielä huomattavat semmoiset muodot kuin *lä̯'* lähden, *lä̯'d* lähdet, *lä̯'m* lähdemme j. n. e. < *lähen, *lähet j. n. e. | *tå̯'d* tahdot, *tå̯'t* tahdotte, < *tahot *tahotte | *ü̯'d* yhdet < *ühet | *kå̯'d* kahdet < *kahet. Vrt. näistä yllä sivv. 45 (§ 50), 115.

Enimmiten, kun 1:sen ja 2:sen tavuun vokaalit ovat erilaiset ja 2:sen tavuun vokaalina on *a* (= suom. a, ä), on tämä *a*, niinkuin muuten on säännöllistä, säilynyt ja silloin on tavuita erottamassa joko *ɹ* tai *v*. Esim. *keɹa̯'* ruumis, pyöreä astia < *kehä (vir. keha) | *viɹa̯'* myrkky < *viha | *leɹa̯'* ruumis < *liha | *reɹa̯'* harava < *reha (vir. reha) | liivL. *muɹa̯'ldəb* (liivI. *muɹ'dləb*) hymyilee < *muhalta- (vrt. vir. muhata-ma, muhale-ma, suom. muhaa-) | *püva̯'* pyhä < pühä | *süva̯'b* syhyttää < *sühä- vrt. suom. syhy- | [**keva̯'* yskä? < *köhä, ks. yllä s. 272]. — Vrt. h:n edustuksesta liivissä myös Thomsen BFB. sivv. 42 ja 60.

b. Alkuperäisen pitkän vokaalin jäljessä.

184. Suomessa, karjalassa ja aunuksessa on h säilynyt myöskin alkuperäisen pitkän vokaalin jäljessä tavuuta alottaessaan laryngaalispiranttina; myös edellinen alkuperäinen pitkä vokaali esiintyy muuttumattomana (s. o. joko pitkänä vokaalina tai diftongina). Esim. suom. maahan | suuhun | riihi | ruoho | tuohi | vuohi | miehet | kiehua || karj. riihi | moaha, moah | ruoho | tuohi | miehet | kiehuo || aun. riihi | peäh (peähäńi) päähän (päähäni) | tuohi | miehed | kiehuo.

185. Vepsässä tavataan h niin-ikään laryngaalispiranttina, mutta edellinen alkuperäinen pitkä vokaali on lyhentynyt. Esim. *maha* maahan | *pähä* päähän | *ŕihi*, part. *ŕiheď* l. *ŕiht*, pl. *ŕiheď* riihi | *toĺi*, part. *toht*, pl. *toĺeď* tuohi | *kehuh* kiehuu.

Koska vepsässä yleensä pitkät vokaalit ovat lyhentyneet, voisi arvella että lyhennys h:n edellä on tapahtunut samaan aikaan kuin vokaalinlyhennys yleensä, eikä mitenkään riipu siitä,

että h seuraa. Tätä vastaan tulee kuitenkin muistuttaa ensinnäkin, että sanamuoto *rihi* esiintyy myös äänisvepsässä lyhytvokaalisena, vaikka tässä murteessa yleensä alkuperäinen pitkä i ja u säilyvät lyhenemättä (sitä vastoin sanotaan äänisvepsässä *puhu*, joka varmaankin on analogiamuodostus nominatiivin mukaan). Toinen tärkeä kronologiaa valaiseva seikka on se, ett'ei tämmöisissä sanoissa ole, loppuvokaali kadonnut joka vepsässä on aina tapahtunut, jos sanan ensi tavuussa on ollut alkujaan pitkä vokaali, ja joka siis on aikaisempi ilmiö kuin pitkän vokaalin lyheneminen (vrt. esim. *ker̄a* = kerä, mutta *ker* = kierä, ks. alemp. vokaalioppia). Jos siis vokaali tässä tapauksessa vielä loppuheittolain voimaan päästessä olisi ollut pitkä, niin meillä olisivat odotettavina muodot **riǩ*, **toǩ* j. n. e. (samoinkuin *ker* kierä, *hab* haapa). Tämän johdosta saatamme varmaksi päättää, että vokaalien lyhennys h:n edellä on yleisestä vokaalien lyhennyksestä riippumaton ja sitä kronologisesti aikaisempi, vieläpä aikaisempi kuin loppuheittolaki.

186. Vatjassa on h samoin säilynyt laryngaalispiranttina ja edellinen alkuperäinen pitkä vokaali lyhennyt. Esim. *mahas̄* maahan | *pähäse* päähän | *rihi* tupa < *riihi | *suhs̄* suuhun | *roho* ruoho < *rooho | *toho* = suom. tuohi | *voho* = suom. vuohi | *ǯšihutan* kiehutan. — Mitä tulee erittäin *toho*, *voho* muotoihin, en niitä tahtoisi käsittää deminutiivimuodostuksiksi, niinkuin Thomsen (ks. BFB. s. 205) tekee, vaan katson toisen tavuun vokaalin yhtäläisyyden ensitavuun vokaalin kanssa riippuvan siitä, että vokaalinlyhennys-ilmiö oikeastaan on luettava niihin metateesi-ilmiöihin, joista alempana tulee puhetta.

Kreeviniläisissä muistomerkeissä tavataan kirjoitustapoja rīh „stube“ | roi, rou, roh, rohi „gras“ | kuweta „kochen“, kiwutan „ich koche“, kihub „es kocht“. Vaikka kirjoitustavat ovat epävarmoja, voinee kuitenkin päättää että vokaalinlyhennys oli jo tapahtunut vatjalais-kreeviniläisenä aikana.

187. Virossa on h samoin säilynyt laryngaalispiranttina, ja sen edellinen alkuperäinen pitkä vokaali lyhentynyt. Esimm. keskivirosta: | *maha* maahan | *pähä* päähän | *suhu* suuhun | *soho* suohon | *tohi* tuohi | *mehed*, part. pl. *mehi* miehet, miehiä | *rohi*,

pl. *rohud* ruoho || Tarton murteesta: *ruhi*, pl. *ruhe* ruuhi | *rehi*, pl. *rehe* riihi | *rohi*, pl. *rohu* ruoho | *suhu* suuhun ja suohon.

Eteläisimmissä murteissa, Võrun ja setukaismurteessa on, mitä tulee vokaalien lyhenemiseen h:n edellä, jonkinmoinen rajoitus tehtävä. Seuraavat esimerkit puhukoot puolestansa: *riih* riihi, part. sg. *riiht*, part. pl. *riihi*, mutta nom. p. *rehe*ᶜ | *ruʃh* ruuhi, part. sg. *ruʃht*, pl. *ruʃhi*, nom. pl. *rohe*ᶜ | *rohi* ruoho, part. sg. *ruuht*, pl. *ruuhi*, gen. sg. *roho*, nom. pl. *roho*ᶜ | *tuuh*, part. sg. *tohko*, (ks. yllä s. 118) | *voho paats* „vuohen“ paatsain | *miiz* mies, part. pl. *miihi*, gen. sg. *mehe*, nom. pl. *mehe*ᶜ | *puuhu* puuhun | *suuhu* suuhun | *suuhu* suohon | *maaha* maahan | *päähä* päähän. Me näemme että tässä on joku määrä muotoja, joissa vokaali esiintyy pitkänä, vieläpä pisimmässä kvantiteetissaan; h on samalla vähän pidempi ja suuhälyinen. Nämät muodot ovat osittain nominatiivi- ja partitiivimuotoja, joissa vartalon loppuvokaali on kadonnut, osittain monikon partitiiveja, joissa on toisen tavuun vokaalin lyhennys tapahtunut ja joissa siis ensi tavuun pisin pituus-aste on toisen tavuun heikentymisen kautta motiveerattu (ks. alemp.). Mainituissa illatiivimuodoissa on heikennys- ja vahvennussuhde varmaan analoginen; luultavasti on niissä aikaisemmin toinen tavuu kaksitavuisten sanojen illatiivien analogian mukaan pidentynyt ja sitten säännöllisesti heikentynyt (*maaha* lähinnä < *maahaan; tämmöisiä analogisia illatiiveja kuin maahaan, suuhuun tavataankin Länsi-Suomessa). — Vokaalin lyhennys on siis etelävirossa myöhempi ilmiö kuin toisen tavuun heikkeneminen ja sen kanssa yhteydessä oleva ensi tavuun vahvennus.

188. Liivissä esiintyy tässäkin tapauksessa h:n edustajana katkoääni, joko pitkän vokaalin loppuosassa tai *uo*, *ie*, *üö* diftongin keskellä; esim. *mā'* alas (oik. maahan) | *rī'* riihi | *tu'oɹgəz* tuohi | *mi'e* miehen, *mi'ed* miehet || *mā'zə* maahan | *pū'zə* puuhun | *sū'zə* suuhun | *lū'zə* luuhun | *su'ozə* suohon | *tü'özə* työhön | *mā'ži* maihin | *pū'ži* puihin | *sū'ži* suihin | *lū'ži* luihin | *su'oži* soihin (ks. illatiiveista yllä s. 249).

Jo yksin katsoen vepsän, vatjan ja viron esimerkkeihin meillä on syytä aavistaa että liivissäkin pitkä vokaali on alkujaan lyhennyt h:n edellä, ennenkuin lopulliset muutokset ovat tapahtuneet. Täten siis *mā'* < *maha < *maahan (vrt. *rā'*

< *raha ks. yllä s. 327) | *tu'oɹ-* < *tohi-, vrt. *u'oɹ* < *ohi, ks. yllä s. 328). Ainoastaan tätä olettamalla saapi selityksensä sana liivI. *rɪʊ̯'*, L. *rüʊ̯'* ruoho, jossa on oletettava kehitys *rooho >*roho > *rovo (samoink. *pühä > *püvɑ̯'*, ks. yllä s. 328), ja tästä ov:n säännöllisen muuttumisen ja loppuheiton kautta *rɪʊ̯'* ja *rüʊ̯'* (ks. vokaalioppia).

c. i-, u-, ü-loppuisen diftongin jäljessä.

189. Suomessa, karjalassa, aunuksessa ja vepsässä on h säilynyt laryngaalispiranttina sekä edellinen diftongi pysynyt muuttumattomana. Esim. suom. laiha | kaiho | keihäs | mäihä | jauhan | rauha, rauhanen | kauha | köyhä | höyhen || karj. keihäš | jauhon jauhan | rauha rauhanen | kauha | keühä | heühen (gen. heühtenen, t luultavasti analoginen) || aun. keihäs | jauhon jauhan | rauhus rauha | kauhu kauha | keühü köyhä | höühen höyhen || vepsÄ. *keɹh*, pl. *keɹhäd*, vepsE. *keɹaz*, *keɹaz* l. *kiɹaz*, *keɹväz*, pl. *keɹhad*, *kiɹhäd*, *keɹvhäd* (vepsE. nom. sg. on varmaankin analogiamuoto, johtunut siitä, että *keɹhad* on käsitetty sisäheittoiseksi muodoksi, samoin kuin *råvhad* vanhat, nom. *ravaz* = suom. raavas, vrt. kuitenkin myös alemp.) | vepsE. *mʹeɹaz*, gen. *mʹeɹhan* mäihä (gen. *mʹeɹhan* < *mäihän, nom. on analogiamuoto, samoink. *keɹaz*) | *kåvh*, pl. *kåvhad* (vepsE. myös anal. nom. *kåvvaz*, vrt. yllä s. 300) viljan ammennuskauha | *råvh*, pl. *råvhad* (vepsE. myös anal. nom. *ravaz*, vrt. *ravaz* vanha < *raavas) rauhanen.

190. Virossa tavataan tässä kohden eri menetystapoja. Keskiviron ja samalla yleisin menetystapa on se, että diftongin jälkikomponentin ja h:n välillä on tapahtunut metateesi. Silloin h tulee edellisen tavuun loppuun, ja esiintyy samalla, niinkuin tavuuta lopettava h yleensä, myös suuhälyisenä; diftongin jälkikomponentti sen sijaan on siirtynyt seuraavan tavuun alkukonsonantiksi. Esim. *kahɹʊ̯d* vahingot < *kaihot | *ɹahvɑ̯tan* < *jauhatan. Jos toisen tavuun loppuvokaali loppuheiton kautta on poistunut, joutuu h laryngaalispiranttina alottamaan toista tavuuta, jonka sonanttiaineksena esiintyy alkuperäisen diftongin

jälkimäinen komponentti, esim. *kahi* vahinko < *kahj < *kahjo < *kaiho | lahi laiha < *lahj < *laiha | *rahu* rauha < *rahv < *rahva < rauha. Alkuperäiset äännelailliset suhteet ovat kuitenkin tasoitusten kautta osittain muuttuneet. Ensinnäkin on nominatiivi murteittain mukaunut muiden sijojen mukaan, esim. *lahɹa* laiha, gen. *lahɹa*, nom. pl. *lahɹad*, part. *lahɹa*, part. pl. *lahɹu:* äännelaillinen nom. sg. lahi on murteittain tavattava | *kehva* l. *kehv* heikko, köyhä, gen. *kehva*, nom. pl. *kehvad*, < *keühä = suom. köyhä (vrt. vokaalioppia); äännelaillinen nom. olisi *kehu | *ɹehv* jouhi, gen. *ɹehvi*, nom. pl. *ɹehvid*, part. pl. *ɹehvi*, < *jouhi (säänn. nom. sg. olisi **ɹehu*). Toiselta puolen on nominatiivimuoto vetänyt muut kaasusmuodot perässään, niinkuin sanoissa *rahu* rauha: ad. *rahul*, sen sijaan että pitäisi olla *rahval; *ɹahu* < *jahvo < *jauho: nom. pl. *ɹahud*, sen sijaan että olisi odotettavissa *jahvud.

Mainittakoon tässä vielä muutamia sanoja, jotka saavat valaistusta tämän äännelain kautta. Tähän kuuluu mähi, gen. mähja < *mäihä; myös nom. mähk tavataan, jossa epäalkuperäinen k on tullut analogisesti lisäksi (ks. yllä s. 118). Alkuperäisiä u-, ü-diftongeja on ollut seuraavissa tapauksissa: lahva „los, locker“ (jalg oli lahva saapa sees „der fuss war locker im stiefel“) < *lauha | lehvi-ma „sanfte bewegung machen“, lehvita-ma „in sanfte bewegung setzen“, < *leühü-, *leühüttä- = suom. löyhy-, löyhyttä- | lihvata-ma „schnell vorbei eilen“, vrt. suom. liuhahta- „gleiten, ausgleiten, blitzschnell eilen, leicht heranfahren“ | nihvakas „gerte, dünner stock“? < *niuha- | rahudi „drüse, niere“, vrt. suom. rauhanen | tihv, gen. tihva „die brettchen zwischen den aufschlagsfäden, handwebstuhl“, tihvas olema „in bedrängnis sein“, < *tiuha, vrt. suom. tiuhta „weberkamm des bandwebers; das kreutzen der kettenfäden“; tihvas olema puheenparren vuoksi on tähän myös verrattava suom. tiuha „dicht, karg, hart“.

Võrun ja setukaismurteen suhteen on tässä kohden tehtävä samanlainen rajoitus kuin pitkän vokaalin lyhenemisessä h:n edellä. Diftongi on nimittäin säilynyt eheänä, vieläpä pisimmässä kvantiteetissaan semmoisissa muodoissa, joissa seuraava tavuu on heikentynyt; samalla on myös h vähän tavallista pidempi ja

suuhälyinen. Esim. Võrun murteesta: *ɹahuᶜ* jauhot: part. pl. *ɹauha* | *ɹahvą* jauhan: 3 pers. sg. *ɹauh*, 3 p. pl. *ɹauhvaᶜ*; impf. 1 pers. *ɹahvi*, 3 pers. *ɹavḣ*, I inf. *ɹauha*, III inf. ill. *ɹauhma* | *mäɹh* mäihä, part. sg. *mäɹhä*, gen. *mäḣä* | *kaḣo* kaiho, part. sg. *kaɹho*, part. pl. *kahɹu* | *ɹɐuhk*, nom. pl. *ɹɐhvɐᶜ*, gen. sg. *ɹɐhvɐ*, part. sg. *ɹɐuhkɐ*, part. pl. *ɹɐuhki* (k on analoginen ks. yllä s. 118). — Setukaismurteesta minulla on muistiinpantuna: nom. pl. *ɹahuᶜ*, part. pl. *ɹauha*, elat. pl. *ɹahvast* | *ɹɐuḣ* l. *ivḣ* jouhi, nom. pl. *ɹɐhvɐᶜ* l. *ihvɐᶜ*, part. pl. *ihvi* | *mäɹh*, part. *mäɹhä*, gen. *mäḣä*. Silminnähtävää siis on, että toisen tavuun vokaalin heikkeneminen tai oikeammin sen kanssa yhteydessä oleva ensi tavuun vahveneminen näissä murteissa on vanhempi ilmiö kuin diftongin hajoaminen. Pohjoismurteissa on asianlaita päinvastainen, joll'ei nykyinen kanta ole analogian vaikuttaman tasoituksen tuottama (vrt. 187 §, s. 330).

Vielä on mainittava, että suomeen rajoittuvissa murteissa tavataan esimerkkejä semmoisesta käsittelystä, että h on kadonnut ja diftongin jälkikomponentti siirtynyt seuraavan tavuun alkukonsonantiksi. Esimm. rantamurteesta: nom. *ɹovi*, pl. *ɹoved* jouhi; *ɹovika* karpalo | *ɹavadan*, inf. *ɹavata* jauhatan. Samoin Narvan tienoilta *ɹovi*, pl. *ɹovid* jouhi | *ɹavadin*, 3 pers. *ɹavati*, jauhatin. Näiden rinnalla tavataan kuitenkin rantamurteessa: *ɹahud* jauhot | *rahu* rauha | *kehva* köyhä || Narvan tienoilla: *ɹahu* jauho | *köhvä* köyhä | *kahɹo* kaiho | *lahɹa* laiha. Ei voi kuitenkaan olla epäiltävää että aikaisemmin mainitut esimerkit edustavat äännelaillista kehitystä; poikkeukset ovat selitettävät viron kirjakielen ja keskivirolaisten murteiden äärettömästä vaikutuksesta näihin murteihin, ja ovat siis näissä muodoissaan katsottavat lainasanoiksi.

191. Vatjassa on alkuperäisen u-loppuisen diftongin jäljestä h kokonaan kadonnut, jonka jälkeen diftongin jälkikomponentti lyhyenä siirtyy toiseen tavuusen. Esim. *ɹavan*, inf. *ɹava* jauhan | *ɹavo* jauho | *ɹɐvi* jouhi, *ɹɐvikaz* karpalo (= jouhikas) | *kavi* kauha veden ottamista varten < *kauhi. Tähän luettava voisi olla AHLQVISTin mainitsema sana evee höyhen < *eühen < *heühen (AHLQVIST käsittää sanan olevan = suom. heven, joka muodollisesti voisi myöskin olla mahdollista). Sitä vastoin

on *kevhä* lainasana inkeroismurteesta tai Inkerin suomesta, niinkuin sanaa alottava k:kin jo osottaa (ks. yllä s. 7).

Alkuaan i-loppuisista diftongeista ei ole monta esimerkkiä. Sanassa *ɬaɹvo* = suom. laiho on h kadonnut, mutta *v* tullut erottamaan tavuita, jott'ei *ɹ* ole voinut siirtyä seuraavaan tavuusen. Sana *ɬaɹha* lienee saanut tämän muotonsa muiden Inkerin murteiden vaikutuksesta.

192. Liivissä on suhde aivan sama: h on kadonnut ja diftongin jälkikomponentti siirtynyt toisen tavuun alkuun; toisen tavuun vokaalin heittymisen kautta diftongin jälkikomponentti saattaa uudestaan siirtyä ensi tavuun loppuun. Esim. *laɹa̮'* laiha, part. sg. *laɹ'ə* | *kaɹ'* vahinko, pl. *kaɹ'd* l. *kaɹu̮'d* < *kaiho | *kaɹu̮'b* l. *kaɹi̮'b* koskee kipeästi, tekee vahinkoa = kaihoaa | *ɹova̮'b* jauhaa, inf. *ɹou̮'ə* | *ɹou̮'d* jauhot (av, au > *ou* ks. alemp.) | *rou̮'gəz* „drüse, mandel am halse“ (*rou̮'* < *rava < *rauha) | liivl. *ɹɪu̮'gi* jouhinen (*ɹɪu̮'-* < *jovi < *jouhi, ov, ou > *ɪu* ks. alemp.).

d. l:n, r:n, n:n jäljessä.

193. Suomessa, karjalassa, aunuksessa ja vepsässä on h ylipäänsä säilynyt laryngaalispiranttina. Esim. suom. sulhanen, sulho | tarha | karhu | vanha | tanhua || karj. sulhańe sulhanen, aviomies | tarha yliset | vanha | tanhua l. tanhuo kuja, yhteinen talli ja navetta || aun. sulhaine sulhainen | karhu | tanhud, gen. tanhuon | vanhu vanha || veps. *Vilʹhäl* (paikannimi) | *vanh* vanha, *vanhambut̮vɔɹž* vanhemmuuttasi (vanhemmaksesi) | *tan̮az*, gen. *tanhan* navetta, hovi (luult. nom. *tan̮az* on samanlainen analoginen nom. kuin *mʹeɹaz* y. m. ks. s. 331, syntynyt siten että *tanhan*, *tanhad* j. n. e. on käsitetty samanveroisiksi kuin sisäheittoiset muodot) | vepsÄ. *hańʹh* hanhi, pl. *hańʹhed*, vepsE. *hanɵh*, pl. *hanhɵd* (nom. sg. *hanɵh* on analogiamuodostus, ikäänkuin *hanhɵd* j. n. e. olisivat sisäheittoisia muotoja alkup. ehe-vartaloisesta sanasta).

Ainoastaan rajoitetuilla aloilla tavataan näissä kielissä h:n metateesia edellisen äänteen kanssa. Karjalan Poadenen mur-

teessa sanotaan esim. tahnua navetta < tanhua | vahna < vanha | tahra „heuboden“ < tarha (ks. Genetz, KL. s. 21). Aunuksessa murt.: vahn (Seämärvestä) < vanha | tehno (Suistamosta) < tenho. — Myös etelävepsän alueella kerrottiin eräässä paikassa (Vahtaressa) sanottavan vahn vanha, tahnan = tanhan, mutta itse en sanotussa paikassa käynyt.

194. Vatjassa on tässä samoin kuin diftongin jäljessä h kadonnut ja alkuperäinen ensi tavuun loppukonsonantti siirtynyt lyhyenä toiseen tavuusen. Esim. *karu* < *karhu | *tara* aituus < *tarha | *vana* < *vanha | *inotab* inhottaa | *inɘa* ilkeä < *inhɘa | *anɘ* hanhi, pl. *anɘd*. Minun muistiinpanoissani ei satu olemaan suom. sulhanen sanan vastinta. Ahlqvistilla se on kirjoitettuna sulhanê, jossa muodossaan se varmaankin on laina muista Inkerin murteista.

195. Virossa tapahtuu koko pohjoisviron alueella samanlainen muutos kuin vatjassa: h katoaa ja ensitavuun loppukonsosantti siirtyy seuraavaan tavuusen. Esim. *sulane* palvelija < *sulhainen | *karu* karhu | *erilane* herhiläinen | *vana*, pl. *vanad* vanha | *inimene* ihminen, vrt. suom. vanhemm. kirj. inhiminen | *ani* hanhi. Tämä ominaisuus ulottuu vielä Tartonkin tienoille.

Võrun ja setukais-murteessa tavataan muotoja, joissa aivan sama äänteenmuutos on tapahtunut,[1] esim. *vana* vanha | *inemine* ihminen (< *inheminen: Agr. inhemiste, Matth. 16: 9, inhimiste Matth. 16: 10, vrt. yllä s. 271) | *sulanɘ* palvelija. Mutta toiselta puolen tavataan esimerkkejä, joissa on tapahtunut metateesi ensi tavuun loppukonsonantin ja h:n välillä, ja silloin h:ssa säännöllisesti on suuonton hälyä; jos se konsonantti, joka täten joutuu h:n jälkeen, loppuheiton kautta tulee sanan viimeiseksi, niin se menettää puheäänensä. Esim. *kahr* karhu, pl. *kahrut*, gen. sg. *kahru*, part. sg. *kahru*, pl. *kahra* | *kahrɘ* virP. kare) < *karhea | kahre-, kahri- „(die gerste) stampfen, dass die grannen abgehen“ < *karhi- (ks. s. 272) | *nühr* tylsä, nom. pl. *nührüt* (virP. *nüri*), vrt. suom. nyrheä „stumpf“, nyrhi l. nyrhö „stumpfes messer, stumpfe axt“, nyrhiä l. nyrhätä „mit einem stumpfen messer schneiden“. Myös n:n ja h:n paikanvaihdosta näkyy olevan yksi esimerkki, nim. *tehnä* kiitän, inf. *tehnädät* = virP. *tänan*, *tänada* kiittää. Tämän johdosta on alkuvarta-

loksi oletettava *tenhädä-, joka on varmaankin yhteydessä suomen tenho, tenhoan sanojen kanssa.

Aivan omituisella tavalla on näissä murteissa nh:n käynyt suomen hanhi sanaa vastaavassa sanassa. Sen nom. on *haaⁿ*, part. *haahe* l. *haahⁱ*, part. plur. *haahi*, gen. sg. *hahe̯* (set.) l. *hae̯* (Võru), nom. pl. *hahe̯ᶜ* l. *hae̯ᶜ*, elat. sg. *hahest* l. *haest*, elat. pl. *hahist; h* on kolmannen vokaalipituuden jäljessä yleensä vähän lyhintä pituutta pidempi ja suuhälyinen (samoinkuin semmoisissa muodoissa kuin *maaha*, *ɹa̯ha*). Luultavasti on tässä aah < anh, samoin kuin aaz < anz (vrt. alemp.). Nom. muoto *haaⁿ* on vetänyt koko taivutuskategorian perässään, joten sitä on taivutettu niinkuin sanoja, joissa h:n edessä on pitkä vokaali (vrt. yllä s. 330).

Miksi muuten toisissa tapauksissa etelämurteissa metateesi on tapahtunut, toisissa h kadonnut, näyttää ensisilmäyksessä hyvin kummalliselta. Voisi ajatella että sanat semmoiset kuin vana j. n. e. olisivat tunkeuneet tänne lainana pohjoisvirolaisista murteista; pikemmin kuitenkin on oletettava, että h:n säilyminen ja metateesin tapahtuminen on alkuperäisesti ollut rajoitettu eri tapauksiin, esim. siihen, että toisen tavuun vokaali on heikennyt ja ensi tavuu vahvennut. Tähän jälkimäiseen selitykseen soveltuisivat varsin hyvin *kahr̯ɐ* ja *teh̯nä*, joissa loppuvokaali on alkuaan ollut pitkä. Sitä vastoin pitäisi meillä olla esim. *kah̯r*: pl. **karuᶜ*, ja *kahruᶜ* olisi selitettävä nominatiivin vaikuttavan tasoituksen synnyttämäksi.

196. Liivissä on h kadonnut ja ensi tavuun loppukonsonantti siirtynyt seuraavaan tavuusen, jos sen vokaali on säilynyt. Esim. *sul̯'i* palvelija < *sulainen < *sulhainen | liivL. *vül̯'*, I. *vɪl̯'* velho, <*vülo, vɪlo < *velho (taka-e) | *tar̯ə'* aita, aituus, part. *tar̯ə* < *tarha | *tar̯u̯'ks* aidas | liivL. *tür̯'bəz*, I. *tɪr̯'bəz* terho; *tür̯'-, tɪr̯'* < *türo, *tɪro < *terho | *kar̯'də* karhea < *kareda < *karheda | *van̯ə'*, part. *van̯'ə* < *vanha | *tɹenu̯b* kiittää (alkuvrtlo *tenhädä-).

Tavuuta alottava *h* korottoman tavuun vokaalin jäljessä.

197. Suomessa on melkein kautta koko kielen alueen vokaalienvälinen h pääkorottoman tavuun lyhyen vokaalin jäljestä kadonnut. Esim. mateen < matehen | taivaassa < taivahassa | hampaissa < hampahissa | valmiit < valmihit | aittaan < aittahan. Samoin sanotaan suuressa osassa maata myös: patoin (pattoin) < *patohin < patoihin j. n. e. Säilyneen diftongin jäljessä kuitenkin h pysyy, esim. mataloihin (muoto mataloin on käsitettävä analagiamuodoksi patoin y. m. s. mukaan); semmoinen muoto kuin pattoihin (Pohj.-Savo, Brax, Suomi III, 3, s. 243) on varmaankin analoginen (vrt. sg. pattaan ja ill. pl. mataloihin).

Säännöllisesti h on säilynyt Etelä-Pohjanmaalla ja rajamurteissa, joissa h:n edellinen vokaali osittain on pysynyt paikallaan, osittain (etenkin murrealan pohjois-osassa) kadonnut; esim. venehen l. venhen | porshan | ylähällä | alahalla | yhtähällen | vaimohon l. vaimhon, pl. vaimoohin | jokehen l. jokhen, pl. jokihin l. jokhin | pimihän pimeään | komihan komeaan | kaulahinen | luvakkohon | luvatahan l. luvathan (Aminoff, Suomi II, 9, s. 242 y. m.). Tätä h:n säilymistä tavataan myös Suomen pohjaisimmissa murteissa, Kemijärven, Kemin ja Tornion murteissa. Kemijärven murteessa vokaalit pysyvät paikoillaan esim. talohon, mennähän. Kemin murteessa sitä vastoin sanotaan esim. vierhan | talhon | kivhen, pl. kivhin | vainihon vainioon | valkihan valkeaan | pölöishän peloissaan. Tornion murteessa tavataan semmoisia muotoja kuin talhoon taloon | menhään mennään | vierhaan vieraan. Ks. Cannelin, Kemin. murt. = Suomi III, 2, sivv. 3, 20, 21; Salonius, Suomi II, 14, s. 262.

Sekä Etelä-Pohjanmaan että Kemin murteessa näemmme siis semmoisia muotoja, joissa h:n edellinen vokaali on kadonnut. Koska näissä murteissa ei muuten tadahdu sisäheittoa, niin emme saata tässäkään varsinaista sisäheittoa olettaa, vaan täytyy tätä muutosta katsoa toisenlaiseksi, kokonaan h:sta riippuvaksi. Erittäin valaisevat ovat semmoiset Kemin murteen esimerkit kuin talhoin < *talohin < taloihin | nälkhäinen < nälkähinen (ei

< *nälkähäinen, nk. CANNELIN, Kem. murt. = Suomi III, 2, s. 21 olettaa) | pyörhäys < pyörähys. Tämmöiset muodot osottavat ilmeisesti, ett'ei tässä saata olla tapahtunut varsinainen edellisen vokaalin katoaminen, vaan h:n ja sen edellisen vokaalin metateesi (vrt. CANNELIN, main. p.). Milloin h:n edellinen ja jälkeinen vokaali on ollut sama, olisi lähinnä odotettava, että metateesin tapahduttua kahden lyhyen vokaalin yhtymisen kautta olisi syntynyt pitkä vokaali, niinkuin todella on käynytkin Tornion murteessa (vierhaan, talhoon j. n. e.); Keminkin murteessa on täten syntynyt vokaali kvantiteetiltaan tavallista lyhyttä pidempi (ks. CANNELIN, Kem. murt. = Suomi III, 2, s. 21, alimuist. 2). Mutta vaikkapa tämmöinen vokaali on lyhyenäkin pysynyt, tulee meidän kuitenkin mainituista syistä näitä muutoksia käsittää h:n metateesin kautta syntyneiksi.

Mutta h:n metateesia tavataan muuallakin kuin näissä murteissa, joissa se aina on tapahtunut. Myöskin suomen länsimurteen alalla, jossa vokaalienvälinen h pääkorottoman tavuun jäljestä yleensä on kadonnut, on h muutamissa tapauksissa vaihtanut sijaa edellisen vokaalin kanssa; siten on edellisen tavuun alkukonsonantti siirtynyt lähinnä edellisen tavuun loppuun ja h siis joutunut konsonantin jälkeen tavuuta alottamaan, jossa asemassa h äännelaillisesti on säilynyt. Esim. parhaan < parahan (nom. paras, gen. *parasen > *parahen > parahan) | parhain < parahin | varhain < varahin, varhainen < varahinen (vrt. vatj. *varaz*, liiv. *varą'z* varhainen = suom. varas) | murheen < murehen (vrt. yllä s. 311) | perheen < perehen (vrt. karj. aun. perehen, veps. *perehen*) | valheen < valehen (vrt. karj. valehen) | alhaalla < alahalla | ylhäällä < ylähällä. Aivan samoin ovat selitettävät myös semmoiset muodot kuin vaiheen j. n. e. < *vajehen (vrt. veps. *vajeh* sana, gen. *vajehen*, AGR. UT. Eph. 2: 14 waieh aidhan) [1]. — Metateesi on

---

[1] Vepsäläisestä muodosta, *kejaz*, gen. *kijhan* (myös *kijaz*, gen. *kijhan*, *kejväz*, gen. *kejvhän*) tulin ajatelleeksi että mahdollisesti voisi olettaa alkusuhteeksi suomessa: nom. *kejäs, gen. *kejähän, josta metateesin kautta keihään (samoink. vaiheen); silloin olisi nom. keihäs eristetty semmoisista muodoista kuin

tapahtunut myös sanassa ihme, gen. ihmeen j. n. e. Alkumuodot ovat imehen, imehet j. n. e., jommoisia muotoja vielä tavataan Etelä-Pohjanmaalla ja naapurimurteissa; niin-ikään AGRICOLAlla imehet UT. Matth. 21: 15 (ihmehes Rk. 14 b) imeelisie Rk. 55 b (vrt. myös karj. aun. imeh, gen. imehen, vir. *imę*, virE. *imeᶜ*, *imeh*, liiv. *im'*). Tästä syntyisi metateesin kautta oikeastaan imheen (jommoinen muoto tavataankin Pohjois-Suomessa) j. n. e., mutta mh yhdistyksen välttämiseksi siirtyi h vielä enemmän taakse, joten saatiin ihmeen (samoink. kahmalo < kamahlo, pro: *kamhalo).

Mainitut esimerkit osottavat että metateesi on tapahtunut, milloin ensi tavuu on ollut lyhyt ja toinen tavuu alkanut r:llä, l:llä, n:llä, vieläpä yhdessä tapauksessa, jos se on alkanut m:llä; muutos on tietysti suoritettu siihen aikaan, jolloin h vielä oli jäljellä. Tämmöiset metateesin kautta syntyneet pitkävokaaliset muodot asetettiin yhteen kategoriaan n. s. supistuvaisten sanojen kanssa, joiden pitkä vokaali oli syntynyt välisen konsonantin katoamisen kautta, ja joutuivat muodostamaan koko taivutuksensa niiden analogian mukaan (venheᶜ, murheᶜ, venhettä, murhetta, samoink. kasteᶜ, huoneᶜ, kastetta, huonetta).

Vokaalien välinen h on siis vielä paikoittain tänä päivänä olemassa, ja siitä saatamme siis päättää että h:n katoaminen, missä sitä tavataan, on tapahtunut eri murrealoilla hyvin eri aikoina. Tämän äännelain suhteellisesta iästä, muihin äännelakeihin katsoen, voidaan määrätä, että se on yleensä nuorempi kuin pitkän a:n, ä:n diftongiseeraaminen suomen itämurteessa; siis esim. aittaan < aittahan, ei *aittoan. Kaakkois-Karjalassa tavataan kuitenkin semmoisiakin muotoja kuin aittoa, sanotoa; tälle alueelle on diftongiseeraus vasta myöhemmin ennättänyt (ks. vokaalioppia). Sitä vastoin se on vanhempi kuin konsonantin pidennys semmoisissa tapauksissa kuin kallaan (vrt. alemp.).

---

keihään j. n. e. Se seikka että myös karjalassa ja aunuksessa, joissa ei yleensä tämmöistä metateesia tavata, tavataan suomenmukaisia muotoja (karj. keihäš, gen. keihän l. keihähän, aun. keihäs, gen. keihähän), sekä sanan alkuperä (ks. yllä s. 251) osottaa kuitenkin että vepsE. nominatiivit ovat katsottavat analogiamuodoiksi (ks. yllä s. 331).

Vanhemmassa kirjallisuudessa tavataan h:n pysymisen ja katoamisen suhteen jo alusta alkain jonkinlaista horjuvaisuutta.

AGRICOLAlla tavataan usein semmoisia muotoja, joissa h on säilynyt, esim. Jwttahat UT. Joh. 5: 16 | sairahita Marc. 6: 55 | rumihistans Marc. 5: 29 | rakehet Rk. 61 b | laijnehes Rk. 38 | heltehen Rk. 67 b | söxihin Marc. 5: 13 | merehen ib. | neliehen wartiahan Matth. 14 sel. | sikohin Marc. 5: 12. Mutta sen ohessa tavataan runsaasti h:ttomia muotoja esim. heldeel, helten Rk. 67 b | peren | wenees | teruexi | ohdacket | percheleldä | cwlkan | rawittijn | iaghettijn | waioman vajoomaan | hachten | kylijn | wanhoin leilein, wsijn leilijn Luc. 5: 37, 38. Onpa vielä metateesimuotojakin tavattavissa, esim. wenhen | perheen | murheisens (mon. ill.) We. 130 b.

MARTIN maalainkäännöksessä tavataan varsin runsaasti muotoja, joissa h on säilynyt, esim. wierahatt K. 2 | äkehen, äkehellä Kaup. 44 | rukihin R. 9 | cokohon V. 1. Metateesimuotoja tavataan semmoisia kuin parhan K. 6 | perhens V. 1. Mutta toiselta puolen ovat muodot, joissa h on kadonnut yhtä yleisiä, esim. wastan K. 4 | wainion R. 9 | wierans V. 11 | cuningallisella K. 4 | maxakan R. 9 | iocainen K. 3 | teruet terveet R. 9 | Ramundabodaan K. 7 | sildaan K. 7.

JUUSTENin messussa ovat muodot, joissa h on säilynyt, hyvin yleisiä, esim. mwrehesa G IV | perehen H III b | callihin A II | rwmihin B 1 | naulittihin B II b | taiuahasen B II b | elämähän D II b | honehest F III | capalohin F III b. Sen ohessa kuitenkin hoonesen G II b | haudhattijn N IV | ikeen H II b.

Seuraavan vuosisadan kirjoittajista on LJUNGO TUOMAANPOJALLA h säännöllisesti säilynyt, esim. wierahat K. 2 | wenehen R. 3 | omahista K 3 | perehens R. 38 | wastahan K. 7. Tavataanpa paljo esimerkkejä edellisen vokaalin katoamisestakin: wasthan K. 7 (MARTILLA: wastan) | silthan K. 7 (MARTILLA: sildaan) | cuninghallisella (MARTILLA: cuningallisella) | soimathan R. 18. Muodot iocahainen K. 3, iocahaitzen K. 5 ovat selvästi metateesin kautta syntyneitä (vrt. iocahitzen K. 5). Sen ohessa eivät kuitenkaan muodot, joissa ei h:ta ole näky-

vissä, ole harvinaisia, vaikka vähemmin tiheässä kuin MARTIN maanlainkäännöksessä, esim. ill. liekan, pelton, nijtynn R. 9. — CANUTUS CARELIUS (1628) kirjoittaa: yctehen | kiriahan | ethen | wärähän ymmärdyxen | olcon. — HEMMINGin virsissä tavataan molemmanlaatuisia muotoja. Sitä vastoin SOROLAINEN yleensä käyttää muotoja, joista h on kadonnut, esim. caunin Katek. A II | walmit A III | taiwalist A IV | ill. wihan A II b | tundeman A III b | caiken pahutten A III | capaloju | sunnuntain (ill.). Sen ohessa kuitenkin taiwahast | wenehesen | saalihixi | ugnihin | etehen | endisihin | wetämähän | coreihin. — Raamatun käännöksessä v. 1642 on kieli tässä kohden yleensä nykyisen kirjakielen kannalla, s. o. siinä ei käytetä h:ta lyhyen vokaalin jäljessä, esim. joutilaxi | johdatetan | soimatan | sanottin | sinuun | cuuleman; sitä vastoin diftongin jäljessä: wanhoin leileihin, vsijn leileihin Luc. 5: 37, 38 | sicoihin Luc. 5: 12.

Kieliopin kirjoittajat PETRÆUS ja MARTINIUS käyttävät etupäässä h:ttomia muotoja, esim. PETRÆUS: waras, warcaan | opetetan | kirjoitetan | olcon || MARTINIUS: racas, rackaan | waras, warcan | hammas, hambaan. Kuitenkaan eivät h:lliset muodotkaan ole tuntemattomia, esim. PETRÆUS, Synt. c. II: Turcuhun, wthen Caupungihin, Ruotzihin; MARTINIUS s. 92: Turcuhun, vel Turcun, Rijcan, Suomehen, Ruodzihin, Hämehesen, Wirohin. Sitä vastoin VHAEL säännöllisesti kirjoittaa h:n, esim. wierahan s. 24 | sanotahan, sanottihin s. 59 | juodahan s. 61 | hawas hapahan s. 65.

Edellisestä siis näkyy että h:n säilyminen 1500-luvulla oli suomalaisissa murteissa monta vertaa yleisempi kuin nykyjään; niin länsimurteissakin, joihin vanha kirjakieli etupäässä perustuu. Mutta toiselta puolen oli epäilemättä jo alkanut h:n katoaminen näiden murteitten aloilla, ehkäpä paikoittain tai eri ikäluokkia myöten.

Oulun kaupungin tienoilla, jossa nykyjään h on kadonnut, oli h nähtävästi 16:nnen sataluvun alussa yleinen, päättäen LJUNGO TUOMAANPOJAN kielestä, joka oli syntynyt ja kasvanut niillä tienoin (Limingassa, Pyhäjoella, Saloisissa, Kalajoella). VHAELin kielioppi on katsottava Etelä-Pohjanmaan murteen edustajaksi, jonka alalla tekijä, vaikka Oulussa syntynyt, loppupuolen ikäänsä

vaikutti; on odotettavaakin että h on säilynyt, niinkuin sen laita on vielä tänä päivänä.

Lounaismurteessa oli sitä vastoin, sen todistaa Laitilassa syntyneen SOROLAISEN kieli, h jo 16:nnen sataluvun alussa yleensä kadonnut; 1700-luvulla tätä seikkaa nimen-omaan mainitaankin. VHAEL sanoo (Gr. s. 93): „In passivo toto, et ubique fere Aboica dialectus tollit h: säästetään, säästettin". Länsisuomalainen JUSLENIUS (Appendix s. 16) muistuttaa VHAELIN wäsynehen muodon johdosta; „Heic quidem Auctor Genit. casum innuere voluit, ex dialecto Botnica interserens literam h, quæ Locativi est characteristica, recte interim sonante Genitivo wäsynen; quod omnium Declinationum analogia monstrat".

198. Karjalassa, aunuksessa ja vepsässä on vokaalienvälinen h pääkorottoman tavuun jäljessä säilynyt laryngaalispiranttina. Esim. liühtehet lyhteet | šegeheššä sekeessä | šugahat harjakset | ülähädä ylhäältä | ülähäksi ylhäälle | kädeh käteen | harakkah harakkaan | lahteh lahteen | kätküöh kätkyeen | šoahah saadaan || aun. mättähät | rugehen rukiin | madehen mateen | kandoh kantoon | harakkah harakkaan | annetah annetaan | annettih annettiin || veps. *kegaľeĥed* kekäleet, nom. *kegaľeh* | *peŕeĥed* perheet | *veneĥen* veneen, nom. *véneh* | *vaɹeĥed* sanat, nom. sg. *vaɹeh* | *üɫahan* ylhäällä | *aɫahan* alhaalla | *edahan* etäällä | *tahthan* taikinan, nom. *tahtaz* | *porzhad* porsaat, nom. sg. *porzaz* | *vérhad* vieraat, nom. sg. *véraz* | *rahkĥed* rahkeet, nom. sg. *rahkiž* | *pérthe* pirttiin | *kiveĥe* kiveen || *rafaɫs* rahvaalle (< **rahvhaɫs*), nom. *rahvaz*.

199. Vatjassa on h aina kadonnut. Esim. *rat̲ad* rattaat, nom. *rataz* | *rik̲ad* rikkaat, nom. *rikaz* | *rɛgk̲ad* renkaat, nom. *rɛggaz* | *kavn̲id* punaiset, nom. *kavniz* | *terv̲ed* terveet, nom. *terve* | *rakɛd* rakeet, nom. *ragɛ* | *ven̲ed* veneet, nom. *vene* | *var̲apɛ* aikaisemmin: *varaz* aikainen | *vɛt̲amą* ottamaan | *ɟšülä* l. *ɟšülä̲sɛ̲* kylään.

H:n katoaminen kuuluu vatjalais-kreeviniläiseen aikaan päättäen semmoisista kreeviniläisistä kirjoitustavoista kuin: ampatt hampaat | terwet terveet | rattad, rattaad rattaat. Illatiiveissa laudah pöytään, perrah perään, on h varmaankin vain vokaalin pituuden osottimena.

200. Virossa on h yleensä kadonnut. Esimm. pohjoisvirosta: *oɹnad* oinaat, nom. *oɹnaz* | *lambad* lampaat, nom. *lambaz* | *tuored* tuoreet, nom. *tuorez* | *terved* terveet, nom. *terve* | *veneed* veneet, nom. *vene* | *tuppa* tupaan | *andma* antamaan || etelävirosta: *turbaᶜ* turpeet, nom. *turvas* | *perreᶜ* perheet, nom. *pereh* | *immeᶜ* ihmeet, nom. *imeᶜ* | *hammɛᶜ* paidat, nom. *hamɛh* | *murɛᶜ* murheet, nom. *murɛh* | *kätte* käteen | *hüvvä* oikeaan | *liina* linnaan | *viskama* viskaamaan | *magama* makaamaan.

Wiedemann mainitsee Võrun murteessa illatiivimuotoja semmoisia kuin jumalahe (Werroehstn. s. 17), advv. ilozahe, armsahe (EGr. s. 308). Tuleeko niitä yleisesti esiin puhekielessä, en voi sanoa, sillä itse en ole semmoisia suorasanaisessa jokapäiväisessä puheessa kuullut, sitä vastoin kyllä runoudessa. Hurtin Vana kannel kokoelman Võrun murteen alalta olevat runot sisältävät runsaasti h:llisia muotoja; esim. Ilmuzihe Ilmusiin | käüsehe hiaan | siidikohe silkkiin | kamberehe kamariin | laulemahe laulamaan | jahvamahe jauhamaan | ikemahe itkemään | laskemahe laskemaan j. n. e. Niissä esimerkeissä, joita olen tavannut, on yleensä h täten säilynyt sivukorollisen tavuun jäljessä, vaikka yhtä usein tässäkin tapauksessa h on kadonnut samoissa runoissa (vrt. esim. tandzima, kõndima 80 tõiz.: 8, 9, samassa runossa kuin ikemahe, laskemahe). Perin harvoin tavataan esimerkkejä semmoisia kuin põrguhe helvettiin 59 tõiz.: 22. — Jo se seikka, että h ilmestyy säilyneenä sivukorollisen tavuun jäljessä, osottaa että sivukorko jonakin vissinä aikana murteenelämästä on vaikuttanut h:n säilymistä samalla tavoin kuin pääkorko, vaikka myöhemmin systeemipakko on muodot tasoittanut. Syynä h:llisten muotojen säilymiseen ja käyttämiseen runokielessä on tietysti runomitan pakko.

Pohjoisviron runoissa on samanlaisissa tapauksissa hepäätteisen illatiivin sijalla je-(ie-)päätteinen, nk. *istumaɹe* (Ampel) | laulemaie, laskemaie (Neus 23: 1, 2 y. m. yleisesti) | kaendelaie kainaloon, Neus 2: 7 | pihhoje pivoon, Neus 2: 5 | tubbaje tupaan, Neus 3 A: 63. Tästä on kansanlauluissa äärettömän paljo esimerkkejä, ja mainittua päätettä tavataan varsinkin sivukorollisen, mutta myös hyvin usein kokonaan korottoman tavuun

jäljessä. Hyvin luultavalta näyttää kuitenkin, että oikeastaan sivukorko on tässä vaikuttanut säilyttävänä voimana, ja että, missä sama pääte esiintyy korottoman tavuun jäljessä, se on palautettu edellisen laatuisten tapausten analogian mukaan runomitallisen tarpeen vaatimuksesta. Ylipäänsä tulee muistaa ett'eivät viron runokielen vanhemmilta tuntuvat muodot suinkaan aina itse asiassa ole vanhoja. Runomitan pakko on tosin osittain vanhoja muotoja säilyttänyt, mutta näiden mallien mukaan on syntynyt koko sarja runokielelle omituisia muotoja, jotka ainoastaan näennäisesti ovat vanhoja.

201. Liivissä on h aina kadonnut. Esim. *kin̲dəd* kintaat, nom. *kin̲daz* | *lam̲bəd* lampaat, nom. *lam̲baz* | *ülgəd* hylkeet, nom. *ülgaz* | *rä̲'gəd* rahkeet, nom. *rä̲'gəz* | *im̲'əd* l. *im̲'d* ihmeet, nom. *im̲'* | *mur̲'d* murheet, nom. *mur̲'* | *veni̲'d* veneet, nom. *veni̲'* | *peri̲'miez* isäntä (oik. perheen mies) | *tu'b̲ə* tupaan, nom. *tuba̲'* | *kal̲'ə* kalaan, nom. *kala̲'* | *ran̲də* rantaan, nom. *ran̲da* | *puol̲ə* polveen, nom. *puola*.

Sanan ensitavuuta lopettava *h*.

202. Suomessa, karjalassa, aunuksessa ja vepsässä on h tässä tapauksessa säilynyt, ja varmaan, niinkuin olen suomessa ja vepsässä lukemattomia kertoja konstateeranut, samalla kertaa sekä laryngaali- että suuhälyisenä [1] spiranttina. Esim. suom. tuhka | nahka | tähti | ahven | kihla | ahtaa | vaahto || karj. tuhka | hoahka haahka | lehti | lehmä | kihla veto | ahta- ahtaa || aun. tuhku | nahku | rahvas | lehti | kihlu veto | kohtu kohta || veps. *tuhk* tuhka | *tahk* tahko | *loh-*

[1] Tässä paikassa mainittakoon ne lausunnot suomen *h*:n ääntämisestä, joita meillä on vanhemmilta ajoilta. Juslenius sanoo sanakirjansa esipuheessa (§ 6): *h* asperum — — — Est justa litera, post aliam consonam æqve fortem positionem efficiens, ac cæteræ duriores: puram interim aspirationem, sine alius literæ mixtura vel minima, sonans. Vhael sanoo s.: 2 „*h* hic vere littera est, et cum alia consonante positionem facit ut *nahca* cutis". Porthan on tähän muistuttanut (Vhaelin kieliopin välilehtiseen kappaleesen): „a peregrinis difficulter pronunciatur, satis fortiter ante aliam consonantem, v. g. *ihminen*, *tuhka*.

kɒɹdan lohkaisen | *ḱihnad* kätkyen nuorat | *ɹlahn* lahna | *ahv́en* ahven, pl. *ahńed* (pro **ahvńed* < ahvenet, vepsÄ:ssä tavataan sisäheittoisten muotojen analogian mukaan muodostettu nominatiivimuoto *ahń*) | *ḱehɹl* l. *ḱihɹl* veto | *ehtata-da* viedä ylitse | *ahtab* ahtaa.

203. Vatjassa on samoin tavuuta lopettava *h* tuntuvasti suuhälyinen. Esim. *vihko* sitoma | *ɹšihga*b syhyy, 3 pers. pl. *ɹšihkava*d | *a̱hka* harmaa | *pɒhɹa* pohja | *kuhɹa* keko | *ɹlahna* lahna | *vihma* sade. Yhdistyksestä *ht* tavataan useita esimerkkejä, nk. *pihta*, gen. *piha̱* olkapää | *vihta* vasta | *ohto* kylliksi | *ɹlahti* avoinna | *puhas*, gen. *puhta̱* puhdas | *tɒhin*, inf. *tɒhtia* tohtia | *ɒhtago* ilta | *uhtoa* huhtoa. Yhdessä ainoassa tapauksessa on tapahtunut pitkän korollisen tavuun jäljessä muutos ht > *st* (vrt. alemp.), nim. sanassa *kavstana* kauhtana.

Epäselviä ovat muodot *nätä*, *nätäs*, *näṯi̱* nähdä, nähdään, nähtiin (vrt. *tehä*, *tehäs*, *tehti̱*) | *lätä*, *lätäs*, *läṯi̱* lähteä, lähdetään, lähdettiin. Näissä molemmissa sanoissa on ollut alkuperäisesti kt (vrt. yllä s. 201), mutta koska vatjassa muuten alkuperäistä kt:täkin säännöllisesti edustaa *ht* (esim. *ɒhtago*, *uhtoa* yllä sivv. 198, 199 y. m.), niin jäävät nämät muodot epäselviksi.

204. Virossa ovat suhteet yleensä aivan samat, s. o. tavuuta lopettava h on tuntuvasti suu- ja laryngaalihälyinen. Esim. *naẖk* nahka | *leẖm* lehmä || virE. *laẖkɒ-ma* taittua | *küẖ*m kyttyrä | *riẖ*m hihna | *pihlap̱uu* pihlaja | *päẖkme*ʿ pähkinät, nom. *pähe̱*.

Erittäin huomattava on yhdistys ht. Pohjoisvirossa se yleensä tavataan semmoisenaan (ht — h), esim. *leẖt* lehti | *puẖta*d puhtaat | *täẖt* tähti | *toẖti-ma* l. *tɒẖti-ma* tohtia | *üẖte* yhteen | *kaẖte* kahteen | [*näha̱* nähdä, *teha̱* tehdä]. — Eteläviron oloista huomautimme jo yllä (s. 205) että ainoastaan alkuperäistä št:tä murteessa edustaa ht, mutta sitä vastoin kt:tä pitkä t. Esim. *leẖt* lehti | *täẖt* tähti | *toẖtma* tohtia | *taẖtma* tahtoa | *puẖta*ʿ puhtaat || *üṯele* (virP. ühele) yhdelle, part. *ütte*, *üttegi* yhtään | *kaṯɒlɒ* kahdelle, part. *kattɒ* | *üṯes̱ä* 9 | *kaṯɒs̱a* 8 | *näṯä*ʿ nähdä | *teṯä*ʿ tehdä | *kottus* kohta | *kɒtt* kohtu y. m. (ks. main. paik.). Jo ennen olemme huomauttaneet että tämä erilaisuus alkup. kt:n ja št:n edustuksessa osottaa ett'ei

se äänne, joksi k t:n edellä muuttui, aluksi ollut aivan samanlainen kuin se, joka syntyi š:stä (ks. main. p.).

Omituinen sekundäärinen muutos, josta vasta näemme enemmän esimerkkejä, tavataan Kodaveren murteessa, jossa ht on muuttunut st:ksi (ks. WIEDEMANN, EGr. sivv. 65, 112; WESKE, Eesti kirjameeste seltsi aastaraamat 1879, s. 62). Esimm. (WESKEN mainitsemia:) lesst (ɔ: *lest*) = keskiviron leht lehti | tasstsin = tahtsin tahdoin | tõsstnud = tõhtinud | lassti = lahti irti | õsstu = õhtu ehtoo | kõsst = koht kohta | vasstma = vahtima vahtia || (WIEDEMANNin mainitsemia:) täst tähti | rosto = rohtu ruohoa | pustas ustlema = puhtaks uhtlema puhtaaksi huuhtoa | üste yhteen | toster tohtori. Että ht:n muuttuminen st:ksi on verraten nuori ilmiö, näkyy siitäkin, että muutoksessa ovat osallisena kt:stä (vieläpä aivan uusissa lainasanoissa, nk. toster) syntyneet ht:t.

205. Liivissä on alkuperäistä tavuuta lopettavaa h:ta edustamassa edellisen vokaalin pidennys (*a* > *å̲*, *ä* > *ä̲*, *e* > *e̲*, *i* > *i̲*, *u* > *u̲*, *ü* > *ü̲*, *ɤ* > *ɤ̲*) tai diftongiseeraus (*e* > *ie*, *o* > *uo*) ja katkoääni, joka sattuu pitkän vokaalin loppupuoleen ja diftongissa komponenttien väliin. Esim. *nå̲'g* nahka | *tä̲'gəz* tahko | *ä̲'gi* harmaa < *haahkainen | *rä̲'gəz* rahje | *lå̲'gəb* hajoaa, vrt. vir. lahku-ma | *ä̲'dz*, *ä̲'dəz* ahdas | *kä̲'d* kahden, nom. *ka̲kš* | *vä̲'d'ərz*, *vä̲'d'ər* vahtera | *ä̲'ɹ*, pl. *ä̲'ɹd* uuni < *ahjo | *pä̲'dəb* paahtuu, *pä̲'təb* paahtaa | *nä̲'də* nähdä | *te̲'d'*, pl. *tä̲'dəd* tähti | *pe̲'gəz*, pl. *pe̲'gəd* pähkinä | *e̲'d'əb* vaatettaa = vir. vatj. ehti- | *vi̲'g* vihko | *pi̲'ləg* pihlaja | *ki̲'l* pantti, kihla | *vi̲'m* vihma | *tu̲'gəd*, pl. tuhka | *pu̲'dz*, *pu̲'dəz* puhdas | *u̲'dəb* siivilöidä livettä, maitoa vaatteen läpi < *huhto-, *huuhto- | *ku̲'ɹ*, pl. *ku̲'ɹəd* keko < *kuhja, vrt. vir. kuhi, gen. kuhja „haufen, schober“ | *ü̲'d* yhden, nom. *ü̲kš* | *ü̲'dəks* yhdeksän | liivl. *ɤ̲'gəb*, L. *ü̲'gəb* hehkuu | liivl. *ɤ̲'dəg*, L. *ü̲'dəg* ehtoo | *vi'emər* l. *vi'emərz* aisa = suom. vehmare, vehmero, vir. vehmer | *pi'emdə* pehmeä | *le̲'d'*, pl. *li'edəd* lehti | *ɹu'odəb* johtaa | *ku'odi* suora < *kohtainen | *ku'odz* oikeus, vrt. vir. kohus | *tu'od'əb* tohtii. Vrt. liiv. h:n edustuksesta THOMSEN, BFB. sivv. 43, 60, 87.

Mainittakoon vielä muutamia esimerkkejä, joissa vokaalin pidennys ja katkoääni samoin silminnähtävästi edustavat alku-

peräistä h:ta: *kå̄'gəb* kohmettuu, vrt. vir. kahku-ma „etwas frieren“ | *kå̄'l* 30 kpletta kaloja, vrt. viron kahl „büschel, haufen“, kahl kalu „30 stück fische“; suom. kahla „knippe, kärfve“ (vrt. suom. kahle „kette, fessel“) | *rå̄'n*, *rå̄'nəz* puunkanto, laho tukki = suom. rahna l. rahno l. rahnu „segmen ligni fissum, assula longa pini“, vir. rahn, gen. rahnu, rahna „ungespaltener stamm, klotz“ | *kå̄'l'əb* koetella, tunnustella, maistaa? < *kahli-, vrt. suom. kahlia „waten“ | *vå̄'di*, *vå̄'dist: v. ą̄ɹga* lumipyry, *lum̄' v-st* lumikinokset < vaahtinen, vahtoinen (vrt. yllä s. 204) | *på̄'dz* l. *på̄'dəz* sikopahna, (esim. viholaisten) pesä = virE. *paht* sikolätti, pahna, (esim. hiiren) pesä; vrt. suom. pahna, vir. pahn | *pų̄'gəb* puhaltaa, hengittää, vir. puhka-ma, suom. puhkua (ks. yllä s. 280) | *i'edəb* leikkaa < *ehtä-, vrt. suom. ehdättää, karj. aun. ehättä-, veps. *ehtata-* „mittelst fähre übersetzen“ | *u'odl'əd* l. *u'ol'məd* ohjakset; *u'o* < *oh | *nį̄'n*, pl. *nį̄'nəd* hihna (omituista on että sanan alussa on *n*).

Muutamassa tapauksessa, jossa alkujaan on ollut hj tai hv ovat nykyiset muodot paraiten selitettävät tapahtuneen metateesin kautta. Niin *tüją̄'* edellyttää alkumuotoa *tüihä, sillä tühjä muodosta syntyisi **tüi'ɹ*, vrt. yllä *å̄'ɹ*, *kų̄'ɹ*; muunnoksesta *tüihä > *tüɹą̄'* ks. s. 334. Niin-ikään edellyttää muoto *nuɹą̄'* lähinnä alkumuotoa *nuiha (alkumuodosta nuija voisi tulla vain **nųɹa*); aikaisempi muoto näyttää olleen *nuhja, joll'ei *nuɹą̄'* suorastaan < *nuja[1]. Samoin *roų̄'z* l. *roų̄'ž* ihmiset, johtuu paraiten alkumuo-

[1] Verraten viron nuhi (gen. nuhja) muotoon, joka tavataan nui muodon rinnalla, voisi kyllä alkumuotona ollakkin suorastaan *nuiha, josta viron nuhja- olisi metateesin kautta syntynyt (ks. yllä s. 331). Katsoen kuitenkin siihen, että suomessakin nuija muodon rinnalla tavataan nuhja, lienee oletettava alkuperäiseksi rinnakkaismuodoksi nuhja. Vielä aikaisemmaksi muodoksi olisi katsottava *nušja, ja sana olisi verrattava sanoihin: syrj. nöš „klöpfel, klopfholz, bläuel“, votj. nuši „schlägel, hölzerner hammer“ (vrt. Donner, Wörterbuch Nr. 887). Suom. muoto nuija vir. nui on sivumuoto, joka kenties alkuperäisesti on eri sana; mahdollisesti nuija edellyttäisi muotoa *nuja (vrt. väijyn < väjyn, häijy < häjy)? — Lättiin liivistä lainattu sana nu'hja (lue: *nų̄'ɹa*) näyttää edellyttävän liiv. **nų̄'ɹ(a)* < *nuhja muotoa (ks. Thomsen, BFB. s. 271).

dosta *rovas < *ravas < *rauhas < *rahvas (vrt. *jovə̑'b* < jauha-); niin-ikään *oṷ'ń* l. *oṷ'ńɔz* ahven < *oveń < *aveń < *auhen < *ahven; rahvas ja ahven muodoista suorastaan johtuisi **rọ̑'vəz*, **ọ̑'vɔń* tai jotakin sentapaista.

Länsiliivissä on *tuob* sanan infinitiivi *tu'odə*, pass. partisiipit *tu'odət*, *tu'odəb*, jota vastoin itäliivissä *tuədə*, *tuədət*, *tuədəb*. Katkoäänen ilmestymistä on ehkä vaikea selittää analogiaksi semmoisista muodoista kuin *ti'edə* tehdä, *nä̑'də* nähdä, kosk'ei muuten ole esim. **ju'odə* juoda, vaan *juodə*. Jos ei analogiaa voi olettaa, olisi *tu'odə* < *tohdak; vartaloksi olisi katsottava *toke- (toge-) = mordv. tuje-, vrt. mordv. neje- = suom. näke-, mordv. teje-, tije- = suom. teke-. Silloin suom. tuon < *toen, josta tuo- vartalo olisi yleistynyt. Tämä tietysti on kuitenkin mainittu vain arveluna, joka on kaukana varmuudesta.

Ilman katkoääntä on *mə̑dəb*, joka merkityksen ja muodon puolesta näyttää olevan = suom. mahtuu; epäselvää on, miksi katkoääni puuttuu.

Pääkorotonta tavuuta lopettava *h*.

206. Suomessa on pääkorotonta tavuuta lopettava h äännelaillisesti säilynyt laryngaali- ja suuhälyisenä spiranttina. Esim. ruskeahko ¦ seisahtaa | vierähtää | vapahtaa | tervehtiä | vannehtia | purjehtia | hamehtia | ahnehtia | kadehtia [1].

Tässäkin tapauksessa tapahtuu toisinaan h:n metateesi, jos sanan ensitavuu on lyhyt, ja toinen tavuu alkaa r:llä, l:llä, n:llä, (m:llä), j:llä (vrt. yllä s. 339). Esim. unhottaa < unohtaa (verbi on analogisesti saanut tta päätteen) | murhettia < murehtia | valhettelee < valehtelee | vaihettaa < vajehtaa (vrt. karj., aun., veps. vajehta-; Schroderuksen sanakirjassa vaiechta mutare, s. 70, vajechdos „collybus, växl", s. 18) ¦ ihmettelee < imehtelee (imehtelee tavataan esim. Etelä-Pohjanmaalla ja sen

[1] Viimeksi mainituissa sanoissa *(tervehtiä* j. n. e.) esiintyy epäilemättä vartalon alkuperäinen *h* (vrt. yllä s. 316). Erehdyttävää on jo koulukieliopinkin kannalta sanoa että niissä „*h* ilmestyy aspiratsioonin asemesta *t*:n eteen" (Genetz, Kielioppi [1] s. 45).

rajamurteissa, samoin vanhemmassa kirjallisuudessa (esim. AGRICOLALla imechteli esim. UT. Luc. 1: 63 y. m, JUUSTENilla imechtelit Me. F III b). Metateesia on enimmissä tapauksissa varmaankin tukenut itse vartalosanan muodoissa tapahtunut metateesi (murhe, valhe, vaihe, ihme). Metateesin kautta muodostuneihin vartalosanoihin perustuvat semmoiset muodot kuin murhehtia, vaihehtaa (AGR. waihechtaijat UT. Joh. 2: 14), joissa hti, hta on käsitetty päätteeksi. — Metateesi on tapahtunut varmaan myös sanassa kahmalo < kamahlo (pro: *kamhalo, vrt. ihmeet, pro: *imheet). Muoto kamahlo tavataan suomenpuolisessa Karjalassa sekä Karjalan kielessä. Vrt. myös veps. *kamahl* (vepsE. myös *kahmal* l. *kahmov*), vir. kamal, liiv. *kâmal* (ilman katkoääntä, edellyttäisi lähinnä alkumuotoa *kammalo). Vatjassa tavataan *kaɬahmo*, jossa h lienee niin-ikään vaikuttanut äänteiden suuren paikanvaihtelun.

Erittäin ovat vielä huomattavat semmoiset muodot kuin tervettä, gen. pl. tervetten | venettä | huonetta | raetta | hametta j. n. e. Kieliopit opettavat että näissä sanoissa „aspiratsiooni muuttuu yks. partitiivin ja mon. 1 genetiivin t:n edellä t:ksi“ (GENETZ, Kielioppi [3], s. 53), jommoinen lause ei ole koulukieliopissakaan hyväksyttävä. Koska h tämmöisissä sanoissa alkuperäisesti kuuluu vartaloon (ks. yllä s. 316), on tämmöisissä muodoissa alkuperäisesti ollut ht (ei „aspiratsiooni“ + t). AMINOFFin mukaan Kymin murteessa vielä sanotaankin venehtä (sitä vastoin saletta sadetta (Suomi II, 9 s. 244). Vanhemmassa kirjakielessä tavataan niin-ikään tämänlaatuisia muotoja. Esim. AGRICOLA kirjoittaa (GENETZ, Virittäjä II, s. 151): murechta Kk. E IV | walechta We. 126 | perechtes Rk. 124 b | hellecte 1 Piet. 24: 1 | candelecta Rk. 37 | imechtes mon. gen. Rk. 14 b || JUUSTEN: honechta Me. B I b || LJUNGO TUOMAANPOIKA: walehta K. 4 | huonehten R. 37 || Raamatunk. 1642: murehten Marc. 13: 8 | hellehtä 1 Piet. 2: 14 (1685: hellehtä) || Yliopiston kirjaston käsik. D:ö 1: 13 mainitsee Savosta muodot orihta, valehta. Sitä paitsi on muissa kielissä ht:llisiä muotoja (esim. karj. venehtä, aun. venehtü, veps. *vénəht*, virE. *pereht* perhettä, vrt. alemp., sekä yllä sivv. 207, 316). Näin ollen ei saata olla kysymystä muusta muuttumisesta, kuin voisiko puheen-alaisissa muodoissa ht olla äänne-

laillisesti muuttunut tt:ksi. Koska samoissa murteissa muuten tavataan ht säilyneenä (esim. seisahtaa), ei saata semmoisia muotoja kuin venettä, huonetta j. n. e. selittää muuten kuin että ne ovat syntyneet vartalonsekaannuksen kautta, nojautuen semmoisiin muotoihin kuin kastetta, sadetta, peitettä, joissa on äännelaillinen kt:stä syntynyt tt [1]. Samanlaiseen analogiaan perustuvat semmoiset muodot kuin murhetta, gen. pl. murhetten, valhetta, venhettä, vaihetta, ihmettä (pro: murehta, valehta, venehtä, vajehta, imehtä), joiden pitkä t on syntynyt nojaumisesta samanlaisiin muotoihin (ks. s. 339). Tämmöinen sekaannus on ollut aivan luonnollinen kaikissa niissä murteissa, joissa vokaalienvälisen h:n kadottua tai metateesin kautta on syntynyt pitkä vokaali aivan samoin kuin alkujaan ege-vartaloisissa sanoissa (kasteen: huoneen: valheen = kastetta: huonetta: valhetta). Etelä-Pohjanmaan murteessa, jossa välinen h on säilynyt, ei ole yleensä tapahtunut sekaannusta ege- ja ehe-vartaloisten sanojen välillä (ks. Aminoff, Suomi II, 9 s. 244) vaan sen sijaan ovat vartalot, joiden loppuna on ehe < *eše ja ehe < *ese sekaantuneet (vrt. yllä s. 318); semmoiset muodot kuin venestä, venesten, imestä j. n. e. ovat siis analogiamuotoja alkuperäisten s-(se-)vartaloisten sanojen mukaan (pro: venehtä, imehtä).

Jos siis, niinkuin sanottu, tt:n esiintyminen partitiiveissa ja mon. genitiiveissä ht:n asemesta yleensä perustuu analogiaan, on kuitenkin murteita, joissa se yhtä hyvin saattaa olla äänteenmuutoksen kuin analogian kautta selitettävä. Suomen lounaismurteessa ja siihen rajoittuvilla alueilla on nimittäin ht pääkorottoman tavuun jäljessä yleensä muuttunut tt:ksi, esim. seisatta seisahtaa | katatta katsahtaa (ks. Toivonen, Halikon kiel. s. 41 = Suomi III, 2, s. 161) || pysättää | kaðettii kadehtii | ahnettii | valettellee valehtelee (viimeiset esimm. Kokemäeltä). Samoin selitettävät ovat varmaankin semmoiset Agricolan muodot kuin catzatti UT. Matth. 19: 26, 14: 19 | cauattaman Matth. 16: 11 | teruetteke Rom. 16: 3. Samoin Juustenilla wapattaian

[1] Samalla tavalla on selitettävä esim. ess. *tervennä*, jonka mallimuotona varmaankin lähinnä on semmoinen kuin *kevännä* (Ljungo Tuomaanpojalla *teruehnä* K. 21, R. 9, mutta myös *teruennä* N. 6).

K II b, Sorolaisella: puriettiman | terwetti | lewettämän levähtämän.

207. Karjalassa, aunuksessa ja vepsässä on h yleensä pysynyt alallaan. Esim. kamahlo kahmalo | püörähtä- pyörähtää | unohta- unohtaa | valehtele- valehdella | vajehta- vaihtaa | liühehtä lyhdettä | perehtä perhettä | venehtä venhettä | valehta valhetta (sitä vastoin kaššetta kastetta j. n. e.) || aun. huškahta- huiskahtaa | unohta- unohtaa | valehtele- valehdella | vajehta- vaihtaa | majehtu madetta, vokaalivrtlo madehe- (sitä vastoin paizettu paisetta j. n. e.) || veps. *rusktahk* ruskeahko, *rusktɵmbahk* ruskeammahko | *kamahɹ* (myös. vepsE. metateesin kautta *kahmaɹ* l. *kahmov*) | *ḿädah*n mäti = itäsuom. määhnä (< *mädähnä) | *vaɹehtan* vaihdan | *unohtan* unohdan | *t́erv́ehtan* suutelen (oik. tervehdän) | *ṕeŕeht* huonekuntaa | *v́enɵht* venettä | *madɵht* madetta | *rob́eht* rovetta | *vandɵht* vannetta | *ub́eht* oritta (sitä vastoin *kastɵt* kastetta, *vatɵt* verkaa, *ĺeb́et* lievettä j. n. e.).

208. Vatjassa näyttää Ahlqvistin tutkimassa murteessa ht pysyneen muuttumattomana. Hän kirjoittaa esim. mälehtän muistan | märehtelen märehdin | venehtä venettä | ülehtä kermaa | tervehtä tervettä (sitä vastoin kuetta kudetta, ehettä koristusta). — Minun tutkimassani murteessa sitä vastoin oli ht pääkorottoman tavuun jäljessä muuttunut *st*:ksi. Esim. *vikastɵ* vikahde, gen. *vikastɵ̱* | *armastan* säälin, armahdan | *kirasta̱n* kirahdan | *lavlasta̱n* laulahdan | *livgasta̱n* liukahdan | *mälestan* muistan | *märästä*b karjuu (karhusta) | *nagrasta̱n* naurahdan | *unostan* unohdan | *läɹšästün* läkähdyn | *tukɵstun* tukehdun | *perestä* perhettä | *venestä* venhettä | *ragɵsta* raetta (< **ragɵhta*) (analogisesti *viṟestä* vierrettä, pro: **viṟeṯä*, vrt. *kuɵṯa* kudetta, *katɵṯa* j. n. e.). Ett'ei *st* tässä mitenkään voi olla alkuperäinen, vaan myöhempisyntyinen, on selvä jo siitä, että se esiintyy *st*:nä, sillä alkuperäinen st on vatjassa muuttunut pitkäksi *s̱*:ksi (*mus̱a* musta, *am̱as̱a* hammasta, *kɵvisan* kovistan, vrt. yllä s. 17). Näkyy siis että muutos ht > *st* on tapahtunut jo st > *s̱* muutoksen voimaan päästyä. Vrt. ht > *st* muutoksesta yllä sivv. 345 (§ 203), 346.

Kreeviniläisissä muistomerkeissä on tähän kuuluva esimerkki mellete muisti, jossa näyttää tapahtuneen äänteenmuutos ht > tt, jos mitään päätöksiä tästä yhdestä sanasta voimme tehdä.

209. Virossa on ht:n käsittely pääkorottomissa tavuissa jotenkin monimutkainen, johon syynä on epäilemättä toiselta puolen murteiden ja toiselta puolen alkujaan eriperäisten vartaloiden hämmennys.

Alkuperäinen ht on säilynyt eteläisimmissä murteissa; h on silloin tuntuvasti suuhälyinen, varsinkin setukaismurteessa. Esim. Võrun murteesta: *mälehtä* muistan | *unehta* unohdan | *vaehta* vaihetan < *vajehta- || momentaaniverbejä (Wiedemann EGr. s. 238): helähtä-mä „einmal plötzlich erschallen lassen“ | kolahta-ma „einen schallenden schlag geben“ | rüübähtä-mä „schlürfen“ || partitiiveja: *murɘht* murhetta | *pereht* perhettä | *honɘht* huonetta | *imeht* ihmettä | *hamɘht* paitaa (run. hamehta) | *laneht* lainetta | *palɘht* kasvoja (analogisesti *läteht* lähdettä). — Sitä vastoin sanotaan esim. *kastɘt* kastetta | *katɘt* katetta | *kunɘt* puhettta. Tälläisten sanojen analogia epäilemättä on vaikuttanut, että sanotaan myös *tervet* tervettä; niin-ikään kuulee paikoittain (esim. Neuhausenissa) *honɘt*, *peret*, *murɘt*.

Tarton tienoilla sanotaan esim. *mäletä* muistan | *uncta* unohdan | *näugata-ma* nauahtaa (kissasta) | *augata-ma* haukahtaa (koirasta). Tuskin on epäilemistä että tässä esiintyy äännelaillinen kehitys ht > tt.

Keskivirossa tavataan esimerkkejä, joissa *st* edustaa alkuperäistä ht:tä, nk. *unustan* unohdan | *mälestan* muistan | *vabastan* vapahdan | *imestan* ihmettelen < *imehtä- (virE. imehta-ma) | *punastan* punahdun (virE. punahtu-ma) | *minestan* menehdyn | *kanasta-ma* tulla kanahkoihin | *armastan* rakastan (luult. = armahdan, vrt. vatj. *armastan* säälin). Wiedemannilla (EGr. sivv. 112, 238 mainitaan muresta-ma „sorgen“ = virE. murehta-ma | närvasta-ma „entkräften“ = virE. närvähtä-mä | kangesta-ma „erstarren, steif werden l. machen“ = virE. kangehta-ma | purjesta-ma purjehtia | kaesta-ma „mit dem bösen blick beschädigen“ = virE. kaehta-ma (< *kadehta-, vrt. suom. kadehtia, sekä vir. kaetse-ma „beneiden, durch den bösen blick beschädigen“, yhteydessä *kadeh sanan kanssa, ei kae-ma „sehen“

sanan kanssa, niinkuin WIEDEMANN sanakirjassaan olettaa) | heiesta-ma „den faden ausziehen“ = virE. häehtä-mä | nõrgasta-ma „schwach, ohnmächtig werden“ = virE. nõrgahtu-ma | vikasti „sense“ = virE. vikaht vikahde. Rantamurteesta olen pannut muistiin: *mälestan* muistan | *unestan* unohdan; Narvan murteesta: *imestän* ihmettelen | *valestan* valehtelen | *vikasti* vikahde. Näissä st esiintyy semmoisissa tapauksissa, että täytyy olettaa äännelaillista muunnosta ht > st. Mitään vaikeutta ei tuota se seikka että samoissa murteissa tavataan semmoisia partitiiveja kuin *imet* ihmettä, *venet* venettä (keskivirosta), *uonet* huonetta, *muret* murhetta (Narvan murteesta), sillä tässä tarjoutuu aivan luonnollisesti se selitys, että ne ovat muodostetut semmoisten muotojen kuin kastet j. n. e. analogian mukaan. — Enemmän vaikeutta sen sijaan tekevät keskivirossa tavattavat momentaaniset y. m. verbit joissa on *t* ht:n asemesta, nk. *praksata-ma* raksahtaa | *nävgata-ma* nauahtaa | *naera-tama* naurahtaa | *avgata-ma* haukahtaa | *puⁱrɹeta-ma* purjehtia | *teⁱrvita-ma* tervehtiä | (huom. myös vikati vikahde). Ainoa selitys, joka tässä tarjoutuu on se että äänteenmuutosta ht > st on sekoittanut toiselta puolen eri murteiden hämmentävä vaikutus, toiselta puolen jonkinmoinen sekaannus eri johtopäätteiden välillä.

210. Liivissä on h tässäkin tapauksessa kadonnut jättämättä mitään ilmeisiä jälkiä; esim. *vaɹ'dəb* vaihtaa < *vajehta- [*vika't* vikahde]. Epäselvä on *mä'dləb* muistaa ja virE. mälehtäsanojen suhde; kenties on liivissä joku metateesi oletettava (*ä'* < äh). Partitiivit ovat systeemipakon kautta niin hämmentyneet, ett'ei niistä voi saada mitään tähän sopivia esimerkkejä.

Sanan lopussa oleva *h*.

211. Suomessa ei nykyjänsä enää tavata h:ta sanan lopussa, vaan alkujaan h-loppuiset sanat (nominatiivit) ovat täydellisesti sekaantuneet alkuperäisten k-loppuisten kanssa, esim. terve^{c} | huone^{c} | rove^{c} | vanne^{c}. Alkuperäisten k-loppuisten sanojen analogian mukaan h-loppuistenkin loppuäänne konsonantilla alkavan sanan edellä esiintyy seuraavan konsonantin pidentymi-

senä (tervet͡tuloa); lauseen lopussa se kuuluu heikkona henkäyslopukkeena (terve^{h}); vrt. yllä s. 211. Tämä muutos saattaisi osalta olla äännelaillinen; saattaisi nim. ajatella että sanan loppu-h olisi äänteenmuutoksen kautta alennut heikoksi henkäyslopukkeeksi ja sana siten joutunut samanmuotoiseksi kuin lauseen lopussa oleva alkuperäinen k-loppuinen sana (kaste^{h}). Mutta yhtä mahdollista on, että analogia on lähtenyt vokaalivartaloisista muodoista, joissa ehe- ja ege-vartaloiset sanat konsonantin kadottua tulivat aivan yhdenmuotoisiksi. Siinä tapauksessa, että sanan ensi tavuu oli alkuperäisesti lyhyt ja toista tavuuta alotti l, r, n (m), on tässäkin useissa murteissa tapahtunut metateesi, jolloin kuitenkin samalla sana yleisen (alkup. k-loppuisten) analogian mukaan tulee „aspiratsiooni"-loppuiseksi. Esim. valhe^{c} < valeh | perhe^{c} < pereh | murhe^{c} < mureh | venhe^{c} < veneh | ihme^{c} < imeh. Nominatiivimuoto on tietysti saattanut suorastaan syntyä nojaumisesta muihin metateesimuotoihin (valheen, perheen j. n. e.); vokaalivartaloisten metateesimuotojen pitkä vokaali on tarjonnut liittymäkohdan alkuperäisiin ege-loppuisiin.

Etelä-Pohjanmaan murteessa on tapahtunut toisenlainen hämmennys, nimittäin alkuperäisten s-vartaloiden kanssa, joten nominatiivit ovat tulleet s-loppuisiksi, esim. maðes | venes | imes | vales | peres | mures | purjes | raes | rahjes. Sekaantumisen tässä kohden on vaikuttanut toiselta puolen koko muun kaasussysteemin yhtäläisyys, toiselta puolen on sekaantumista h:n ja s:n välillä edistänyt se, että alkuperäinen s sanan lopussa määrätyissä lausefoneettisissa asemissa on muuttunut h:ksi (ks. yllä sivv. 226, 316, vrt. 350).

Siinä esityksessä, jonka yllä (175 §, sivv. 308—320) annoin h-loppuisista sanoista, mainitsin useita esimerkkejä siitä, että puheen-alaisia sanoja tavattiin (ja tavataan) t-loppuisina. Niin kirjoittaa Ljungo Tuomaanpoika hamet, cappalet, Schroderus muret, tervet, hylliet, rowet, hellet, homet, cortet, kärmet, hernet j. n. e., Renvall ahnet, hamet, hernet j. n. e. Murteittain sanotaan nykyjäänkin venet, huonet j. n. e. (ks. esim. Cannelin, Kemin murt. = Suomi III, 2, s. 13). Niinkuin jo ennen (s. 212 alimuist. 1, s. 318 seur.) olen viitannut, on aivan ilmeistä että tämmöiset muodot ovat analogiamuotoja.

Lähimpinä mallin-antajina ovat epäilemättä olleet näihin sekauneet alkuperäisten ege-loppuisten sanojen murteelliset nominatiivit semmoiset kuin kastet, estet, puutet, (Ljungo T.: peitet, watet, Schrod. wieret), joissa t niissäkin oikeastaan on analoginen (partitiiveihin ja muutamissa lausefoneettisissa asemissa esiintyviin muotoihin perustuva, ks. yllä s. 212). Tietysti ovat tässä myöskin analogisesti muodostuneet partitiivit, nk. hametta, huonetta j. n. e. edistäneet t-loppuisten nominatiivien syntyä (kastetta: kastet = hametta: hamet).

Vanhemmassa kirjakielessä vielä tavataan h-loppuisia muotoja, esim. Agricolalla mureh UT. 2 Cor. 7: 10 | terueh Marc. 5: 34 (myös teruę) | tarweh | waleh | pereh | waieh Eph. 2: 14 || Ljungo T:lla mureh || Savossa viime vuosis. imeh, valeh, orih.

212. Karjalassa, aunuksessa ja vepsässä on loppu h säilynyt. Esim. karj. terveh terve | huoneh huone | vanneh vanne | majeh made | valeh valhe | pereh perhe | veneh venhe || aun. terveh | majeh | pereh | veneh || veps. (loppu-*h* huomattavasti suuhälyinen) *uď́eh* ori | *puŕeh* purje | *ķeǵäľeh* kekäle | *vandɵh* vanne | *landɵh* lanne | *madɵh* made | *roď́eh* rove | *v'enɵh* venhe | *vaɹeh* sana (oik. vaihe).

213. Vatjassa on loppu-h kadonnut. Esim. *vene* | *pere* | *ragɵ* rae | *laɹnɵ* laine.

214. Virossa on ainoastaan eteläisimmissä murteissa loppu-h säilynyt. Võrun murteesta on minulla muistiin kirjoitettuna *murɵh* murhe | *perɵh* perhe || Setukaismurteesta: *hǫnɵh* huone | *peŕeh* | *murɵh* | *hamɵh* paita | *iḿeh* ihme | *palɵh* poski. Mutta hämmennys ege-vartaloihin, joiden nominatiivi päättyy lujaan laryngaaliklusiiliin, on täälläkin saanut alaa. Niin sanotaan Võrun murteessa *imeᶜ* | *pereᶜ* | *murɵᶜ* | *hǫnɵᶜ* | *terveᶜ* | setukaismurteessa *lainɵᶜ*, samoinkuin *kastɵᶜ*, *kinɵᶜ* j. n. e.

Muissa murteissa on loppu-h kokonaan kadonnut ja siten saavutettu täydellinen yhtäläisyys ege-vartaloisten sanojen kanssa. Esim. *terve* | *murę* | *venę* | *purɹę* | *valę* | *imę*.

215. Liivissä on loppu-h jäljettömästi kadonnut. Esim. *ka'd* kade < *kadeh | *im'* ihme < *imeh | *am'* takki < *hameh | *mur'* murhe < *mureh | *luod* luode | *tiera* terve (< *terveh). Muutamissa tähän kuuluvissa sanoissa esiintyy omitui-

sesti nominatiivissa *t*, ikäänkuin sanat olisivat t-vartaloita (vrt. yllä s. 100, a): *laɹnt* laine, pl. *laɹnəd*, elat. *laɹnəst*, part. *laɹntə*) | *vaɹ't* vaihe, väli, pl. *vaɹ'əd*, part. *vaɹ'tə* | *ra'gt* rae, part. *ra'gtə* | *jüɣkt* hiekka, gen. *jüɣgə*, part. *jükta*, liivl. nom. *jɪɣg*, part. *jɪkta* = suom. hiue. Kaikesta siitä, mitä muista kielistä voimme päättää, näkyy kuitenkin että näiden sanojen vartalossa ei alkujaan ole ollut t:tä; vrt. esim. karj. lainneh, gen. lainnehen, veps. *ɬaɹńeh*, pl. *ɬaɹńed* l. *ɬvɹnɪž*, *ɬvɹnhəd* | veps. *vaɹeh*, gen. *vaɹeĥen* sana (vrt. yllä s. 313) | veps. *raǵeh* l. *ragiž*, gen. *raǵeĥen*, karj. roah l. rais, gen. ragehen | eteläpohj. hiues, gen. hiukehen. Näkyy siis että sanat ovat h-(< š-)vartaloisia, ja alkumuodoksi on asetettava *laineh, *vajeh, *rageh, *hiugeh (h < š). Nominatiivissa tavattava *t* on epäilemättä tullut partitiivista, jonka alkumuodot olivat varmaan *lainehta, *vajehta, *ragehta, *hiugehta; kuitenkin on luultavaa että liiviläiset muodot eivät ole suorastaan syntyneet niistä, vaan analogiamuodoista *lainetta, *vajetta, *ragetta, *hiugetta, jotka ovat syntyneet samanlaisen analogian mukaan kuin suomessa (vrt. yllä sivv. 208, 350). Näistä on säännöllisesti syntynyt *laɹntə*, *vaɹ'tə*, *ra'gtə*, *jükta*, ja näihin partitiiveihin nojautuen *t*-loppuiset nominatiivit. — Sanoista, joiden loppuna on *z*, ks. yllä s. 319.

Jälkikatsaus *h*:n historiaan.

216. Olemme jo ennen huomauttaneet, että yhteissuomalainen h niissä kaikissa tapauksissa, joissa on ollut mahdollista sen alkuperää selvittää, on syntynyt muista lähteistä, nimittäin š:stä, s:stä ja k:sta, ja että varmaankin on ollut aika, jolloin ei yhteissuomessa ole h:ta ensinkään ollut olemassa (s. 321). Paitsi mainituista lähteistä on h vielä saattanut tulla kieleen lainasanoissa, jotka ovat siirtyneet suomalaisiin kieliin sen jälkeen kuin h kerran oli kielessä kehkeytynyt. Myöskin olemme yllä nähneet (ks. s. 323), että h:n synty š:stä on joko saman-aikuinen tai aikaisempi kuin h:n muodostuminen s:stä korottoman tavuun jäljessä, ja että h:n synty yhteissuomessa on varmaankin asetettava germaanilaisen vaikutuskauden alkuun (ks. yllä s. 322). Mitä

taas tulee kt:n kehitykseen ht:ksi, olemme yllä osottaneet (s. 205 ja seur.) että h tässä yhteydessä on syntynyt aivan erikseen ja paljoa myöhemmin kuin äsken mainituissa tapauksissa. Täten kt yhdistyksessä k:sta syntynyt h on yleensä täydelleen käynyt yhteen muista lähteistä kehittyneen h:n kanssa; etelävirossa on kuitenkin, varmaankin jo aikaisemmin kuin ht-kannalle oli ehditty, tapahtunut assimilatsiooni (ks. yllä s. 205).

Katsoen niihin lähteihin, joista yhteissuomalainen h on syntynyt, tulee meidän ehdottomasti pitää tässä äänteessä suuhälyä aikaisempana, sillä š:tä ja s:stä, samoin myös k:sta on lähinnä saattanut syntyä ainoastaan suuhälyinen spirantti (vrt. yllä sivv. 205, 260, 323). Artikulatsioonin jakauminen kurkunpään, s. o. äänijänteiden osalle on tietysti tapahtunut vasta myöhemmin, ja vielä myöhempää on tietysti, että laryngaali-artikulatsiooni yksin on jäänyt jäljelle. Niinkuin ennen (sivv. 324, 344) on sanottu, on melkein kaikissa suomalaisissa kielissä tavuun lopussa oleva h samalla suu- ja laryngaalihälyinen, mutta tavuun alussa puhtaasti laryngaalihälyinen.

Katsoen siihen seikkaan, että tavuuta alottavan ja toiselta puolen tavuuta lopettavan h:n myöhempi käsittely eri kielissä (erittäin vatjassa, virossa, liivissä) on niin eroava, täytynee olettaa, että jo yhteissuomalaisena aikana tavuuta alottava ja lopettava h olivat jossakin määrin eri tavoin muodostuneet. Toisin sanoen: on luultava, että jo yhteissuomalaisena aikana tavuuta alottava h oli muodostunut laryngaalispirantiksi, joka kuitenkin selvästi erosi vokaalialkuisten sanain alukkeesta. Sitä vastoin tavuuta lopettavassa h:ssa tapahtui artikulatsiooni sekä suussa että kurkunpäässä, niinkuin enimmiten vielä tänä päivänä. Siis yleensä jotenkin semmoiset suhteet kuin vielä tänään on säilynyt karjalassa, aunuksessa ja vepsässä sekä suureksi osaksi suomessa.

Jos katsahdamme taaksepäin erittäin h:n käsittelyyn, niin emme saata olla huomaamatta suurta yhteyttä vatjan, viron (etenkin pohjoisviron) ja liivin kehityksen välillä siinä suhteessa, että niissä yleensä sanan alussa, l:n, r:n ja n:n (osalta myös diftongia muodostavan i:n, u:n, ü:n) sekä korottoman tavuun vokaalin jäljessä tavuuta alottava h on kadonnut; niin myös on h vaikuttanut pitkien vokaalien lyhenemisen (ks. yllä sivv. 325—344).

Tuskin voinee olettaa muuta kuin että tämä yhtäläinen kehitys näissä kielissä on jonkinlaisessa yhteydessä, ja alkanut rajaalueilla semmoisena aikana, jolloin mainitut kielet tai niitä edeltävät murteet olivat lähemmässä yhteydessä kuin nykyjään. Korottoman tavuun vokaalin jälkeen tapahtuvassa h:n katoamisessa useimmat suomen murteet yhtyvät näihin; kuitenkin on tämä äännelaki suomen alalle nähtävästi myöhemmin levinnyt. Pitkien vokaalien lyheneminen h:n edellä on, samoinkuin vatjassa, virossa ja liivissä, tapahtunut myös vepsässä, vaikka se siinä tuskin voinee perustua kehityksen historialliseen yhteyteen.

Tämä viimeksi mainittu seikka, vokaalien lyheneminen, lienee oikeastaan luettava siihen omituiseen ilmiösarjaan, jota olemme nimittäneet h:n metateeseiksi (ks. esimerkkejä edellä sivv. 331—340, 347—349, 354, hia pro *iha s. 271). Yleensä h:n metateesi on h-artikulatsioonin edeltäpäin, liian aikaisin suorittamista, ja olemme nähneet siitä esimerkkejä useimmissa kielissä, vaikka ne luultavasti ovat toisistaan riippumattomia. Pitkän vokaalin lyheneminen h:n edellä minun käsittääkseni perustuu niinikään h-artikulatsioonin ennen aikojaan tapahtumiseen. Sitä näyttävät todistavan vatjalaiset muodot *voho* ja *toho* < *voohi, *toohi, joissa h-ikäänkuin näyttää tunkeuneen keskelle pitkää vokaalia. Vrt. myös etelävirolaisia parallelleja: *jahva: javha* (jauhan: jauhaa) ja toiselta puolen *mehe: miihi* (miehen: miehiä), joista edellisessä metateesimuodot esiintyvät aivan samoissa kohdissa, kuin jälkimäisessä vokaalinlyhennys. Vrt. yleensä sivv. 329—333.

Jonkinmoiseen kehityksen yhteyteen näkyy vatjassa ynnä virolaisissa naapurimurteissa muutamissa kohdin tapahtuva tavuuta lopettavan h:n muuttuminen s:ksi t:n edellä perustuvan (ks. yllä sivv. 345, 346, 351, 352). Tämä ilmiö ei ainakaan sanan ensi tavuun jäljessä voi olla varsin vanha päättäen muutamista lainasanoista, jotka paikoin ovat joutuneet sen äännelain alaiseksi (vatj. *kavstana* kauhtana, vir. Kodaveren murt. toster tohtori). Tietysti ei voi ajatellakkaan st:n syntyneen suorastaan št:stä, niinkuin muun muassa näkyy siitä, että alkuperäisestä kt:stä syntynyt ht on saattanut joutua saman käsittelyn alaiseksi (esim. üste yhteen ks. s. 346). Tämmöinen muutos ht > st, jossa t on vetänyt h:n eteenpäin omaan artikulat-

sioonikohtaansa, osottaa että h:ssa tässä tapauksessa suuartikulatsiooni on ollut varsin vallitseva.

Se h:n edustus, joka muutamissa tapauksissa tavataan liivin kielessä, nim. katkoäänen ja edellisen vokaalin pidennyksen kautta, on fysiologisesti hyvin luonnollinen. Laryngaalihieroumisen sijaan tässä on tullut laryngaaliklusiili; se viereisen vokaalin resonanssi, jolla h aina ääntyy, on silloin joutunut esiintymään asian-omaisen vokaalin pidennyksenä. Koska lätinkieleen on liivistä lainattu sana *pu'oɾ* muodossa bo'hja (lue: bu'aja: bo'hjâ eet „zu grunde gehen"), joka edellyttää katkoäänistä ja pidentynytvokaalista liiviläistä muotoa, ja tämä lättiläinen sana jo tavataan lättiläisessä v. 1586 painetussa katekismuksessa, niin on varmaan jo 1500-luvulla h:n edustus tässä kohden ollut liivissä samalla kannalla kuin nyt (ks. THOMSEN, BFB. sivv. 87, 253). Varmaankin on muuten h:n täydelliseen häviämiseen liivin kielestä vaikuttanut myöskin lätinkieli, jossa h on tuntematon.

Lisäys s. 274:

vähä „wenig, gering" | karj., aun., vatj. vähä id. | veps. *väha* id. | vir. vähe, väha, vähä „wenig" | liiv. *vä'ki* pieni (*vä'* <vähä, ks. s. 327) — vrt. mordE. vežakške „kleiner finger", vežeńtse „der geringste, kleinste" viškine l. veškine „klein, minderjährig". Yhteen kuuluu luultavasti vogK. viš, L. uš „klein" (ks. BUDENZ, MuSz. s. 869, muut yhdistykset tuskin ovat hyväksyttäviä). Ys. *väšä.

S. 320: Suomalaiset hko-loppuiset moderatiiviset adjektiivit (esim. hapahko „etwas sauer", karj. harvahko, aun. leviehkö „etwas breit", veps. *rusktahk* „etwas roth") voisi yhdistää mordvan ška-loppuisiin sanamuotoihin (AHLQVISTin „komparatiiveihin"), jotka merkitsevät „so viel wie, so gross wie", esim. mordE. źornaška „so viel, so gross wie ein körnchen" | alamoška „etwas" | kolońgämeńška „etwa dreissig" | mordM. avaška „von weibes grösse". Siis suom. -hko < -ško.

Kolmas Luku.

Nasaalit.

1. Yhteissuomesta perittyjen nasaalien käsittelystä eri kielissä.

217. Yhteissuomalaisesta ajasta perityt nasaalit *g*, n, m, joista yhteissuomessa *g* tavattiin ainoastaan homorgaanisen klusiilin (spirantin?) edellä, ja joista ainoastaan n saattoi esiintyä sanan lopussa, ovat eri murteissa muutamissa tapauksissa joutuneet vokaaliutumisen ja haihtumisen alaiseksi, nim. toisinaan klusiilien edellä, sekä erittäin n s:n edellä ja sanan lopussa. Sitä vastoin ne muissa asemissa yleensä ovat pysyneet muuttumatta. Tarkastamme seuraavassa yleensä vain niitä tapauksia, jotka ovat muutoksen alaisina.

Yhteissuomalainen *ns*.

Sanan ensitavuun jäljessä.

218. Suomessa on nasaali yleensä säilynyt muuttumatta. Esim. kansa | kansi | lansi | mansikka | länsi | pensas | onsi | kynsi [1].

[1] Paikoittain tavattaneen kuitenkin *n*:n sijasta *s*:n edellä nasaalivokaali. Ainakin minulla oli kouluaikanani tovereita Hämeestä, joilla sitä huomasin.

Aunuksessa on asianlaita sama. Esim. kanzi kansi | onzi onsi | künzi kynsi.

219. Karjalassa sitä vastoin tavataan alkuperäistä n:ää vastaamassa nasaalivokaali, joka ääntyy edellisen vokaalin resonanssilla, s. o. niin, että kitapurjeen laskeumisen kautta nenäresonanssi vaikuttaa suuresonanssin mukana. Tämmöinen nasaalivokaali muodostaa diftongin edellisen suuvokaalin kanssa. Genetz merkitsee kaikkia eri nasaalivokaaleja, joita tietysti on yhtä monta kuin suuvokaalejakin, ñ-merkillä, koska „ne ovat vanhemmasta n:stä syntyneet“ (KL. s. 5). Esim. kañža (ɔ: *kaa̯ža*) kansa | kañži iso rove | peñžaš pensas | oñži onsi | küñži, küñzi kynsi.

220. Vepsässä eroavat tässä kohdin etelä- ja äänisvepsäläiset murteet toisistaan. Äänisvepsässä on samoin kuin karjalassa n:ää edustamassa edellisen vokaalin resonanssilla ääntyvä nasaalivokaali, joka muodostaa edellisen kanssa diftongin, esim. *kaa̯z* perhe (< *kansa) | *soo̯zar* kirppu < *sonsar. Huomattava on että siinä tapauksessa, että nasaalia seuraava *z* on jäljessä käyvän *i*:n vaikutuksesta muljeerattu, nasaalivokaali on jossakin määrin palataalinen, siten että kieli kohoaa entisestä asemastaan jonkun verran lakea kohti (merkitty muljeerausmerkillä ´), esim. *maa̯´žik* mansikka | *oo̯´ž* onsi | *küü̯´ž* kynsi | *tuu̯´ž* tunsi. Etelävepsässä sitä vastoin nasaali aina pysyy muuttumatta. Paikoin on *n*:n ja *z*:n väliin syntynyt lyhyt siirtymä *d*, joka muodostuu hyvin helposti silloin kuin nasaaliresonanssi kitapurjeen kautta sulkeutuu, jos vähäisen vitkastellaan kielen asettamista *z*-asemaan [1]. Esim. *sonzar* l. *son^{d}zar* kirppu | *penzaz* l. *pen^{d}zaz* pensas | *mañžikoɹńe* l. *man$^{d'}$žikoɹńe* mansikka | *ońz* onsi | *küńžiń* l. *küń$^{d'}$žiń* kynsin.

221. Vatja (samoin kuin viro ja liivi) on ehtinyt yhtä askelta pidemmälle. Siinä on nimittäin alkuperäinen vokaali + n s:n edellä sulautunut pitkäksi suuvokaaliksi. Epäilemättä on muutos kulkenut sitä tietä, että n alkujaan on muodostunut nasaalivokaaliksi, ja kun vihdoin kitapurjeen laskeminen ja nosta-

[1] Tämä on samanlainen ilmiö, joka tavataan vir. muodoissa semmoisissa kuin esim. *sambla* sammalen < **samla*, nom. *sammal*.

minen nasaalivokaalin alkaessa ja loppuessa on jätetty tekemättä, on jäljelle jäänyt puhdas suuvokaali, joka edellisen kanssa muodostaa pitkän vokaalin. Esim. *ạsa:* gen. *ạzạ* lenkki, jossa kengän paulat ovat kiinni (< *ansa) | *kạsa* mukaan, mukana (< *kansa), enklit. postpos. *kạ* | *kạsi* kansi | *mạzikaz* mansikka | *pɐ̱zaz*: pl. *pɐ̱sạd* pensas | *kɐ̱z* milloin (< *konsa) | *ɟšü̱si* kynsi, elat. pl. *ɟšü̱zis̱ä*. — Semmoisissa muodoissa kuin *kạnɐd* kannet, *ɟšü̱ned* kynnet j. n. e. ei pitkä vokaali ole alkuperäinen; äännelailliset muodot olisivat epäilemättä **kaṉɐd*, **ɟšü̱ned*, mutta pitkä vokaali on tunkeutunut näihin nojautumalla yksikön nominatiiviin ja monikonmuotoihin joissa alkujaan on ollut n s:n edellä.

Tämä äänteenmuutos oli jo tapahtunut vatjalais-kreeviniläisen yhteyden aikana, niinkuin näkyy kreeviniläisissä muistomerkeissä tavattavasta sanasta kühse, küüssin = vatj. *ɟšü̱si* kynsi.

222. Viron kieli on s:n edellisen n:n käsittelyssä samalla kannalla kuin vatja. Esim. virP. *kaaⁱz* kansi | *kạza* kanssa | *abikaaz* aviopuoliso, enkl. postpos. ga, VS. kaas, Stahlilla kahs (l. kah) | *mạziḵaz* mansikka | *lääⁱz* louna (< *länsi) | *laaⁱz* „dichter laubwald auf feuchtem boden“ = suom. lansi („låg, lågland“) | *pɐezạz* (ranta- ja Narvan murteessa: *piezas*) pensas | *kü̱ɹz* kynsi || virE. *kaaź* kansi | *mạzik:* pl. *maaskaʿ* mansikka | uuź onsi | *tu̱zɐ* tunsin, tunsi, Tarton tienoilla: *tu̱zi* tunsin, 3 p. *tuuz*, — samanlaisia muotoja tavattiin ennen pohjoisvirossakin, koska niitä Stahlin kirjoissa vielä löytyy (ks. Wiedemann s. 539); näiden rinnalla käytetään virE. *tuṉdzɐ*, Tarton tien. tundzi, samoin virP. tuńdsin, jotka epäilemättä ovat verbin muihin muotoihin perustuvia uudella si lopulla (vrt. yllä s. 136, TuM. s. 92 ja seur.) muodostuneita analogiamuotoja. Suomen sanaa kynsi vastaava sana tavataan Tarton tienoilla muodossa *kü̱ɹz*: pl. *küɹdze*, Võrun tienoilla *küüdz:* pl. *kü̱dzeʿ*; tämän sanan muodoissa on mahdollisesti oletettava vaikutusta semmoisen sanan puolelta kuin *väɹ̱ts*, pl. *väɹdzeʿ*, jonka mukaan sana muuten taipuu (part. *küüst* l. *küɹ̱st*, samoink. *väɹ̱st* j. n. e.).

Samoin kuin vatjassa on pohjoisvirossakin s:n edellä syntynyt pitkä vokaali levinnyt ulkopuolelle alkuperäistä alaansa, niin että sanotaan esim. *kạne̱d* (äännelaillisesti pitäisi olla *kanned), part. sg. *kaant* kantta | *Lä̱ne̱-meri̱* Itämeri | *lạne̱d* (oik. *lan-

ned) | *küɹne̱d* (oik. *künned) Etelävirossa on analogia mennyt vielä pidemmälle, sillä itse sibilanttikin, joka kuuluu vain niihin muotoihin, joissa i on seurannut, on yleistetty esim. *ka̱zɐʿ* kannet | *o̱zɐʿ* onnet | *kü̱dzɛʿ* kynnet (vrt. yllä s. 136).

223. Liivin kielessä on vallinnut samanlainen äännelaki kuin vatjassa ja virossa, esim. *å̱z* l. *å̱zəz* korva (saavin, sangon) < *ansa | *må̱škəz* mansikka | *kå̱zgənd* l. *kå̱znəgəd* häät (epäilemättä alkuperäisesti pl. suomen sanaa kansakunta, vrt. Thomsen, BFB. s. 43) | liivL. *pü̱z*, liivI. *pɪ̱zə* pensas | *siezər* kirppu < *sensär, vrt. suom. sonsar, sonsari, vatj. *sonzar*. — Näennäisesti poikkeavia ovat: *kå̱ńɟś* kansi: pl. *kå̱ndəd*, gen. sg. *kå̱nd* | *lå̱ńɟš* metsälaakso, pl. *lå̱ndəd* = suom. lansi, vir. laaź | *le̱ńɟš* louna < *länsi: gen. sg. *lä̱nd* | *kü̱ńɟš* kynsi: pl. *kü̱ndəd*, liivL. myös *kü̱ndud*. Semmoista suom. mon. nominatiivia kuin esim. kannet vastaisi äännelaillisesti itäliivissä **ka̱ndəd*, länsiliivissä **kå̱ndud;* yks. gen. olisi äännelailllisesti **ka̱nd* kummassakin murteessa = suom. kannen. Se pitkä vokaali, joka nykyjään tavataan yleistettynä kaikkiin liiviläisiin muotoihin, ei saata olla tullut yksistään mon. nominatiivista ja sentapaisista muodoista, sillä siinä tapauksessa itäliivissä vokaalina olisi *a̱*, joka itäliivissä syntyy tämänlaisen sekundäärisen pidennyksen kautta (esim. *ra̱nda*), eikä *å̱*. Pitkän vokaalin täytyy siis olla lähtenyt semmoisista muodoista, joissa se on syntynyt nasaalin katoamisen kautta. Pidän siis aivan varmana, että yksikön nominatiivissa nasaalin katoamisen kautta muodostunut pitkä vokaali on samoin kuin pohjoisvirossa ja vatjassa tunkeunut läpi koko taivutuksen, ja että toiselta puolen taas vuorostaan muut muodot ovat vaikuttaneet nominatiiviin, niin että n (mahdollisesti nd, nt) on nominatiiviin palautettu (nom. sg. *kå̱ńɟš*, gen. *kå̱nd*, nom. pl. *kå̱ndəd* kompromissimuotoja < nom. sg. **kå̱š*, gen. sg. **ka̱nd*, nom. pl. **ka̱ndəd*). Samaan tapaan on puheen-alaiset muodot käsittänyt Thomsen (ks. BFB. sivv. 43, 55).

Lisäys. Liivin kielessä on eräs omituinen „sija“, jolla on päätteenä *ks* (yleensä vokaalin jäljessä) ja *kəks* (enimmiten konsonantin jäljessä). ja joka funktsiooniltaan toiselta puolen vastaa suomen translatiivia, toiselta puolen viron ga liitteellä syntyneitä muotoja (komitatiivin ja instrumentaalin merkityksessä), esim.

ɾa̮lgaks jalaksi, jalan kanssa l. jalalla, pl. *ɾa̮lgadəks* | *na̮ɾzuks* l. *na̮ɾzəks* naiseksi, naisen kanssa | *ɾo̯udkəks* voimaksi, voimalla | *mi'ekəks* mieheksi, miehen kanssa. On aivan ilmeistä, sekä katsoen muotoihin että funktsiooneihin, että tässä kaksi kokonaan eri muodostusta on juokseutunut yhteen. Toinen on epäilemättä translatiivi, jonka päätettä *ks* edustaa. Mitä taas tulee komitatiivi-instrumentaalin syntyyn, niin siinä lähinnä tulee ajatelleeksi jotakin samanlaista muodostustapaa kuin viron ja vatjan vastaavissa muodoissa. Viron ga liite, joka liittyy genitiiviin, on varmaan aikaisemmin ollut kaa, kaas, (VS. laulode kaas lauluilla) < *kansa; vatjassa vielä tavataankin *ka̮* (esim. *poiga̮ ka̮* pojan kanssa; myös *ka̮sa* tavataan, kun sanaa yksinään käytetään, esim. *vɐta minua ka̮sa* ota minut mukaan). Alkumuodosta *kansa tulisi liivissäkin *kaas (myöh. **kå̮z*); liivissä on kuitenkin pääkorottoman tavuun pitkä vokaali aina heikentynyt (*ka̮l'ə* < *kalaa ks. vokaalioppia). Tämän mukaan siis *kaas muodosta korottomassa asemassa äännelaillisesti tuli **kəs* (*ks?*) tai **kəz* (*gəz*). Hyvin luonnollista oli että tämmöiset muodostukset sekautuivat muodoltaan lähellä olevien *ks*-loppuisten translatiivien kanssa; ja kun kerran translatiivit ja komitatiivit olivat sekautuneet, niin syntyi *ks* ja **kəs* (**kəz*) loppujen kontaminatsioonin kautta *kəks* loppu (*puo̯ɾskəks* pro: **puo̯ɾskəs* l. **-kəz*). — Liivinmaan poiskuolleessa murteessa oli ks-loppuinen translatiivi vielä jyrkästi eroitettu k-loppuisesta komitatiivi-instrumentaalista, esim. transll. pitkaks pitkäksi | mieks mieheksi || mutta instrumm. jumalak jumalan kanssa | šudak sydämellä | leibk leivällä | kanatk kanojen kanssa (ks. Sjögren-Wiedemann LGr. s. 107). Näissä on tietysti k < *kaa (pitkän vokaalin heikennyksen kautta, vrt. alemp.).

Sanan ensitavuuta edempänä.

224. Suomessa on sanan ensitavuuta edempänäkin nasaali jotenkin lavealti säilynyt, missä s ei ole sanan lopussa, esim. kirjansa, alensin. Missä s on joutunut sanan loppuun on n kuitenkin yleensä kadonnut jälkeä jättämättä, esim. kolmas <

kolmansi (vrt. yllä s. 128) | kirjas < kirjansi (saman analogian mukaan myös: pääs, luus etc. < päänsi, luunsi; ne voivat kuitenkin olla syntyneet myöskin muodoista pääsi, luusi, vrt. yllä s. 57). Itämurteen alueella on ordinaalilukujen nominatiivissa yleensä nasaalin jälkenä vartalon viime tavuun vokaalin pidentyminen: esim. kolmaas l. kol°maas, kaheksaas, kymmenees (ks. Brax, Pohj.-Sav. Suomi III, 3, s. 246 [1]), paikoin: kolmais, kaheksais (ks. Lönnbohm, Suomi II, 13, s. 62) ja vielä toisaalla: kolmoaś, kaheksoaś (oa < aa, ks. Hannikainen, Parikk. Suomi II, 19, s. 122). Tästä päättäen eivät semmoiset muodot kuin kolmas, neljäs j. n. e., joista nasaali sanaa lopettavan s:n edellä on kadonnut, olisi yhteissuomalaisia, niinkuin verraten karjalan, aunuksen ja viron muotoihin (ks. alemp.) luulisi, vaan verrattain myöhäisiä. Kuitenkin on myöskin mahdollista että kadonnut n olisi nominatiiviin palautettu muista sijoista, tai että s-loppuisten muotojen rinnalla olisi hyvin varhaisena aikana ollut nsi-loppuisia sivumuotoja; näistä olisi n myökemmin uudestaan kadonnut (vrt. alemp.), vaikuttaen edellisen vokaalin pidennyksen. — Edustaisiko Parikkalan jalkoaś (= jalkasi) välittömästi muotoa *jalkansi, on epävarmaa, koska samanlaisia pidennyksiä murteessa muutenkin tavataan (vrt. jalkoań jalkaani, Hannikainen, Suomi II, 19, s. 123), ja koska si (< ti) epäilemättä on ollut suomessa yhtä yleinen kuin nsi (< nti).

Myöskin 3:nnen persoonan suffiksilla varustetuista muodoista, joissa ei s muuten kuin aivan myöhäisen loppuheiton kautta ole joutunut sanan loppuun, on murteittain tapahtunut n:n katoaminen. Paikoin se on vaikuttanut vokaalin pidennyksen, nk. Etelä-Hämeessä (esim. Lopella), jossa sanotaan esim. muijaas muijansa, tupaas tupansa; samasta syystä voisi vokaalin pidennys olla tapahtunut kaakkois-karjalaisissa muodoissa semmoisissa kuin partaase partansa, äitiise äitinsä (ks. Lönnbohm, Suomi II, 13, s. 66) tai jalkoase jalkansa (Parikkalasta, ks. Hanni-

[1] Kuuluuko jossakin todella nasaalivokaalia, nk. Grotenfelt, Pohj. Häm. murt. s. 21 = Suomi II, 12, s. 325) näkyy arvelevan, en tiedä omasta kokemuksestani sanoa.

KAINEN, Suomi II, 19, s. 123). GROTENFELTin kertomuksen mukaan Savon murteessa tässä tapauksessa äännetään nasaalivokaalia (Pohj. Häm. murt. s. 20 = Suomi II, 12, s. 324) mutta yleisintä lienee kuitenkin että suffiksi jälkeä jättämättä on hävinnyt, esim. veljesä, miehesä (vrt. BRAX, Pohj.-Sav. Suomi III, 3, s. 247, VARONEN Tohmajärven, Pälkjärven ja Kiteen murt., KÖNÖNEN Aarni II, s. 25). Samoin lounaismurteen ja sen rajamurteiden alueella sanotaan esim. kirjas = kirjansa, isäs = isänsä. Epäilemättä n:n katoaminen tässä kohdin on tapahtunut toisena aikana (myöhemmin) kuin ordinaalilukusanoissa. Ett'ei sama äännelaki ole koskenut jokaista s:n edellä olevaa n:ää näyttää omituiselta (esim. alensin). Olisiko 3:nnen persoonan suffiksilla varustetuissa sanoissa ollut jotakin aseman erotusta, vai olisikohan niissä jonkinmoista analogiaa oletettava? Vai olisiko toiselta puolen systeemipakko pidättänyt n:n semmoisissa tapauksissa kuin alensin?

225. Karjalassa on sanan lopussa š < nsi (mahd. yhteissuom. vrt. yllä s. 367), esim. kolmaš | kaheksaš | samoin ičelläš itselläsi, joll'ei š < si); sitä vastoin sanan sisässä on n:n sijalla nasaalivokaali, esim. kolmañzia.

226. Aunuksessa on sanan lopussa s < nsi (mahd. yhteissuom.), esim. kolmas (myös: kolmaiz < *kolmańz) | (myös sinussas, joll'ei s < si); sitävastoin on n säilynyt sanan sisässä, esim. kolmanzil.

227. Vepsässä tavataan samoin kuin ensitavuussa etelävepsässä *n*, äänisvepsässä nasaalivokaali, esim. vepsE. *oṕeńźiń* l. *oṕeńᵃźiń*, Ä. *oṕeę́źin* opetin | vepsE. *kuvmańź*, Ä. *kovmaą́ź* kolmas (nasaalista vrt. yllä s. 366 ja alemp.). — Kolmannen persoonan suffiksina, milloin sitä käytetään, on aina *zɐ*, *z*, miten sitten se lieneekin selitettävä, esim. *tatazɐ* isänsä | *üksńezɐ* l. *üksńäz* yksinään | *känɐlɐzɐ* itselleen.

228. Vatjassa tavataan sanan loppu-s:n edellä ollutta n:ää edustamassa vokaalinpidennys, samoin kuin muissa Inkerinmaan suomalaisissa murteissa[1], esim. *kɐlmaz* 3:s | *seɹtsemęz* 7:s | *ka-*

[1] Inkeroismurteessa: *kolmaas, kaheksaas;* samoin myös niissä Inkerin murteissa, jotka kuuluvat suomen kielen varsinaiseen piiriin.

hɐs̲ɐm̲ɐz 8:s. Näihin on sovellutettava se, mitä yllä (s. 365) on sanottu suomalaisista pitkävokaalisista ordinaalien nominatiiveista.

Kolmannen persoonan suffiksilla varustettu muoto on esim. *enelläs* itsellään (oik. = hänellänsä).

229. Virossa on ordinaalien lopussa s (z) < nsi, esim. kolmas (virP. *kolmaz*, virE. *kolmas*).

Niissä 3:nnen persoonan suffiksin jäännöksissä, joita virossa tavataan, on n aina kadonnut, esim. ajalaza ajallansa | karvaldaza väriltään | koerutaza koiruuttansa.

230. Liivissä ovat sanan ordinaalien nominatiivit *z*-loppuisia, esim. liivI. *kvɐl̲mɔz* 3:s | *seɾsmɔz* 7:s. Länsiliivissä tavataan ordinaalien loppuna *iz* ja *i* epäilemättä nojautuen suom. ise-loppuisia vastaaviin adjektiiveihin, esim. *kvol̲miz* l. *kvol̲mi*, gen. *kvol̲miz* (myös *kuolmand*) | *seɾsmiz* l. *seɾsmi*.

Kolmannen persoonan suffiksilla varustettuja muotoja lienevät semmoiset kuin *ük̲šniz* yksinänsä | *igɑ̲'niz* ikänänsä | *kül'ɔz* l. *kül'iz* sivuttain.

Nasaalit klusiilien edellä lopettamassa pääkorotonta tavuuta.

231. Useimmissa kielissä nasaalit pääkorottoman tavuun lopussa klusiilien edellä pysyvät paikoillaan, esim. suom. vahinko (ɔ: *vahiŋko*) | avanto | parempi || karj. kuńiggaš | avando | parembi || aun. kuniggas | avando | parembi || veps. *vaŕźiŋg* varsihierakko | *al'endan* alennan | *parɐmb* parempi || vir. kuningas (*kuⁱniggaz*) | alenda-ma alentaa | (vanem), virE. *vanɐmb* vanhempi (Stahl: enɐmb, suhremb, üllemb, wegkiwamb, wannambat, Hornung: illusamb, silledamb) || liiv. *rišti'gg* ihminen | *parɑ̲ndɔb* parantaa | (*parɑ̲'m* parempi).

232. Vatjan kielessä on korotonta tavuuta lopettava nasaali klusiilin edellä johdonmukaisesti kadonnut. Täten ovat siis seuraavat muutokset tapahtuneet:

a) *gk* > *k*, esim. *kunikaz* kuningas: gen. *kunikạ* l. *kunikạ* [1].

b) *nt* > *t*, esim. *pɐrmata* savipermanto < **pɐrmanta* | *kɐrɐta* korento: ad. *kɐrɐtaḷa* | *avato* avanto, elat. *avatoṣa* | *süätün* sydännyn, suutun; impf. *süätüzin*, inf. *süätütä* | *paḷɐtạb* paleltaa, inf. *paḷɐtạ* (< **paḷɐntạ*). Tähän kuuluvat varmaan myös useat verbit, jotka ovat alkaneet taipua tta-loppuisten analogian mukaan, esim. *murɐtan* murennan: inf. *murɐtạ* | *pɐnetän* pienennän: inf. *pɐnɐtä* | *paratan* parannan: inf. *paratạ* | *tühjɐtän* tyhjennän: inf. *tühjɐtä* | *vähätän* vähennän, inf. *vähätä*.

c) *mp* > *p*, esim. *mɐlɐpat* molemmat | *ǯširepä* kiireempään | *parapɐṣi* paremmasti.

Tämän äännelain avulla, jonka laajuus ennen on jäänyt huomaamatta, saavat selvityksensä myös semmoiset omituiset muodot, joita tavataan ordinaalilukusanojen taivutuksessa, niinkuin *vietomạ* viidennen | *kɐlmatomaḷa* kolmannella | *neḷätomaḷɐ* neljännelle j. n. e. Näitä muotoja tulee verrata pohjoisviron muotoihin esim. kolmandama kolmannen | neljandamale neljännelle. Vatjan gen. *kɐlmatomạ* on epäilemättä = vir. kolmandama [2]; sen pitkä t äänne samoin kuin myös o vokaali on luultavasti syntynyt sekaumisesta karitiiviadjektiiveihin, joiden muotoa sana äännelain mukaan oli suuressa määrin lähestynyt. — Sama äännelaki selittää myös semmoiset muodot kuin gen. *tuhatɐmɐ* tuhannen (kardinaalilukusana); tämä edellyttäisi alkuperäistä vartaloa **tuhantɐmɐ-*, josta säännöllisesti suomen nom. tuhannen (< *tuhanteme-) (vrt. alemp.). — Samoin *kɐm-*

---

[1] Inkeroismurteessa sanotaan myös *kunigas*, *kunigahal* (Soikkolassa, ks. Porkka, IngrD. s. 59, kielennäytt. s. 130). Varmaankin tämä on naapurina olevan vatjan kielen vaikutusta, sillä muuten ei inkeroismurteessa esiinny jälkiä tämmöisestä äännelaista.

[2] Näitä kahta muotoa on toisiinsa verrannut myös Budenz (ks. Ugor-alaktan I, s. 281 = NyK. XX. s. 419), jos kohta käsitys ääntеenmuutoksesta siinä on toinen; edellä mainittujen seikkojen nojalla en voi yhtyä siihen käsitykseen, että *mp* komparatiivissa olisi muuttunut *pp*:ksi, *nt* mainitussa muodossa *tt*:ksi. Että suljetussakin tavuussa edemp. sanassa tavataan *k*, *t*, *p*, on aivan vatjan äännelakien mukaista (vrt. yllä sivv. 34, 40).

ʃšümetä, *neläʃšümmetä* < *-kümmentä (pitkä t perustunee semmoisten partitiivien analogiaan kuin *katetа* katetta j. n. e.).

Tämä vatjan kielelle erittäin tärkeä äännelaki ei ole aivan vanha, sillä se on päässyt voimaan vasta kreevinien erottua vatjalaisista. Kreeviniläisissä muistomerkeissä on kirjoitettu: kölmkümment, kolmkümmend, kam kümment (lue: *kɵlm-* l. *kɵmkümment*) | wihskümment | ämmant „frau“ (on kuitenkin kirjoitettu emmetnaina „ehefrau“) || weggewamb l. weggawamb väkevämpi | pememp (lue peenemp) pienempi | wannampa vanhempi | nohrampa nuorempi | armemad „die schönsten“.

233. Etelävirossa tavataan jotakin, joka vastaa puheena ollutta vatjalaista äännelakia. Mainitsen tässä Võrun murteen alalla (Haanhofissa ja Neuhausenissa) sekä setukaisilta muistiinpanemiani esimerkkejä:

a) *g*:n katoamisesta *g*:n edeltä minulla on setukaismurteesta esim. *kuńigas*, part. *kuńigast*, g. *kuńiga*, ad. *kuńigaʌ*. Sitä vastoin Haanhofista: *kuńiggas*.

b) n:n katoamisesta *d*:n edeltä tavataan esimerkkejä ainakin ordinaalilukusanojen taivutuksessa, esim. *kolmadat* (Neuhausen) l. *kolmadat* (setuk.) kolmatta, all. *kolmadalɵ*, *kolmadaʌlɵ*: nom. *kolmas*, *kolmas* | *neläʌät*, set. *neläʌät* neljättä | *kuvɵdat* kuudetta. Tarton tienoilla sanotaan samoin kuin pohjoisvirossa esim. *kolmandale*. — Se vokaalin pidennys, joka toisessa tavuussa esiintyy ei korvaa nasaalia, vaan on muista syistä syntynyt. Huomautettakoon, että sanotaan esim. virE. *nelikümend*, *viiskümend*, *paranda* parannan, josta näkyy ett'ei äännelaki ole suorastaan samanlainen kuin vatjassa.

c) m:n katoamista labiaaliklusiilin edeltä tavataan komparatiivimuodostuksessa. Yleisenä sääntönä on että se on tapahtunut alkuperäisen kolmannen, siis sivukorollisen tavuun jäljessä, esim. *madalap* matalampi: part. sg. *madalapa*, part. pl. *madalapi*, nom. pl. *madalabaᶜ* | *rumalap* tyhmempi: nom. pl. *rumalabaᶜ* | *magɵhɵp* makeampi | *ligɵhɵp* märjempi | *korgɵp* korkeampi. Sitä vastoin taas sanan alkuperäisen toisen tavuun jäljessä *m* on pysynyt paikoillaan, esim. *vanɵmb* vanhempi: nom. pl. *vanɵmbaᶜ*, part. pl. *vanɵmbit* | *laʌzɵmb* laiskempi | *süvemb* syvempi | *targɵmb*

tarkempi, viisaampi | *paremb* parempi. Kuitenkin sanotaan sekä *inäp* (set. *iñäp*) että *inämb*, *enämb*.

Tämänlaatuiset esimerkit osottavat että murteessa on ollut olemassa jonkinmoinen äännelaki nasaalin katoamisesta klusiilin edellä, mutta selvästi näkyy että äännelaki eteläVirossa on toisenlainen kuin vatjassa. Valitettavasti eivät tähän-astiset tutkimukset anna asiasta mitään selkoa, ja toiselta puolen minun muistiinpanoni tästä seikasta, jotka on lyhyellä oloajallani sivumennen tehty, ovat varsinaisen äännelain asettamiseksi riittämättömät.

Lisäys.

234. Toistaiseksi selittämättömiä ovat muutamat suomessa tavattavat omituiset komparatiivin nominatiivimuodot, joiden loppuna tavallisen mpi päätteen sijassa on pitkä vokaali (sen jäljessä usein ˈ, n, t). Yleisin näistä on enää (enääˈ, enäät, enään, enneä, ennee), mutta muitakin tähän kuuluvia muotoja tavataan jotenkin runsaasti koko Länsi-Suomen alueella, nk. paree, pareeˈ, parreeˈ l. pareet (vokaali- ja t-loppuisia tavataan esim. Etelä-Pohjanmaalla molempia, ks. Suomi II, 9, s. 270); toisin paikoin: parein, pareit, pirein, pireit (esim. Etelä-Hämeessä, ks. Leino, Lopen murt., Suomi III, 3, s. 281); lounaismurteessa paikoin: are arempi, syve syvempi (Toivonen, Halikon kiel. s. 33 = Suomi III, 2, s. 153). Huomattava on että enimmiten tämänlaatuiset nominatiivit vaihtelevat mpi-(mp-)loppuisten kanssa; vain harvoissa paikoissa ne ovat yksinomaan käytännössä. Genetz on kerran (Kieletär 4, s. 11) selittänyt tämmöisiä muotoja siten, että näissä typistyksen kautta nasaali on joutunut sanan loppuun ja siinä muuttunut nasaalivokaaliksi ja vihdoin suuvokaaliksi, joka on yhtynyt edellisen vokaalin kanssa. Tätä vastaan tulee kuitenkin muistuttaa että tämmöinen typistyminen on epäiltävä (superlatiiveista ja vasen sanasta, ks. alemp.); sitä paitsi ei suomessa nasaali sanan lopussa milloinkaan ole muuttunut mainitulla tavalla.

Tärkeät näiden muotojen ymmärtämiseksi ovat Agricolan enäy (se ombi enäy quin caiki Marc. 12: 33, enäy poli ApT. 19: 32; vrt. Genetz, Virittäjä II, s. 154), sekä vielä tänä

päivänä tavattavat lounaismurteen muodot semmoiset kuin pareve, suureve. Tämmöisiin muotoihin katsoen täytynee puheenalaisissa komparatiiveissa olettaa samanlaatuista kehitystä kuin prees. 3:nnessa persoonassa; siis samoin kuin pitää < pitäy (AGRICOLAlla pitey) < pitävi, samoin myös enää < enäy, ja tämä luultavasti < *enävi(?) t. j. s. [1]. Semmoinen muoto kuin *enävi olisi arvattavasti syntynyt nasaalin poisheittymisen kautta enämpi muodosta; v:n ilmestyminen p:n sijalla seuraisi joko siitä, että edellinen tavuu on koroton ja vokaaliloppuinen, tai siitä, että viimeinen tavuu on ollut jollakin konsonanttiaineksella suljettuna, niinkuin nykyjään tavattavista muodoista näkyy; kuitenkin tuottaa kumpikin selitys aikaan katsoen vaikeuksia. Joka tapauksessa on myönnettävä että tämän äänteenmuutoksen tarkempi määrääminen (sekä nasaalin että klusiilin käsittely) ja perustelu jääpi epäselväksi, samoin myös tuo „loppuaspiratsioonina“, n:nä ja t:nä esiintyvä loppuäänne.

Sanaa lopettava *n*.

235. Alkuperäisesti sanan lopussa ollut n on hyvin yleisesti joutunut pienemmässä tai suuremmassa määrässä assimilatsioonien ja katoamisen alaiseksi. Tämä on vielä lisäksi paikoin tapahtunut jotenkin epätasaisesti, johon on syynä se, että sanan lopussa äänne yleensä joutuu lausefoneettisen käsittelyn alaiseksi ja silloin usein johonkin määrättyyn asemaan kuuluva muoto tulee muualle siirretyksi tai yleistetyksi. Ei ole mahdollista ruveta seuraavassa kertomaan kaikkea eri murteiden osottamaa vaihtelevaisuutta. Ainoastaan muutamia viittauksia tehtäköön.

---

[1] Koska GENETZ, Virittäjä II, s. 154, sanoo että *enäy* on „selittävä välimuoto *enämpi* ja *enää* muotojen välillä, samoin kuin AGRICOLAN *ylistey* yhdistää muodot *ylistävi* ja *ylistää*“, niin hän arvatenkin on luopunut äskenmainitusta entisestä selityksestään ja kaiketi ajatellut jotakin saman tapaista kehitystä kuin yllä on esitetty. Miten tämä yhdistäminen tapahtuu, ei hän kuitenkaan tarkemmin selitä (muodot *ylistäy*, *ylistävi* ovat muuten minun käsitykseni mukaan analogiamuotoja, ks. yllä s. 79).

236. Suomessa on loppu-n niissäkin murteissa, joissa se yleensä pysyy, enimmiten joutunut lausefoneettisen vaihtelun alaiseksi. Hyvin yleistä on, että loppu n klusiilien edellä on muodostunut homorgaaniseksi nasaaliksi sekä nasaalien, likvidain ja puolivokaalien edellä assimileerautunut niiden kanssa. Esim. kirjag‿kansi | piam‿pois | menem‿marjaan (s. o. menen m.) | tulel‿linnasta | maar‿rajasta | isooj‿jokeen | muutev‿vaan. Tulee kuitenkin huomata että loppu-n:stä assimilatsioonin kautta syntynyt l, r, j, v paikoittain on nasaleerattu (tulel‿linnasta, muutev‿vaan j. n. e.); tämmöinen nasaleerattu äänne on epäilemättä kaikkiallakin ollut väliasteena puhtaihin suuänteihin l:ään, r:ään, j:hin ja v:hen. Jos seuraava sana alkaa s:llä tai h:lla, on paikoittain loppu-n edellisen vokaalin kanssa yhtynyt nasaalivokaaliksi (esim. raha saat, isä hattu); samaa tavataan usein lauseen lopussa [1]. Vokaalilla alkavan sanan edellä on loppu-n enimmiten säilynyt, esim. oven‿alta. Paikoin kuitenkin, esim. Keuruun tienoilla, olen vokaalien välissä n:ää edustamassa kuullut selvän laryngaaliklusiilin: esim. ove‘ alite‘; mahdollisesti tässä on nojauduttu sanaa lopettavan alkuperäisen loppu-k:n käsittelyyn, joka muutamissa tapauksissa yhtyy loppu-n:n käsittelyn kanssa (vrt. yllä sivv. 211, 216). Paikoittain näkyy vokaalien välinen n joskus kadonneen (vrt. Grotenfelt, Pohj. Häm. kielim. s. 21 = Suomi II, 12, s. 325).

Suomen lounaismurteessa on loppu-n:n katoaminen aivan yleistä kaikissa muissa asemissa paitsi klusiilien edellä, jossa se esiintyy homorgaanisena nasaalina, esim. karvane ǀ maaha | mää oli | ihmiste || mutta: mnää menem‿pois ǀ mnää tuleg‿kans | mittän tehðyks. Ks. Toivonen, Halikon kiel. s. 13 = Suomi III, 2, s. 133.

237. Suomen kaakkoisessa osassa on tapahtunut loppu-n:n jäljetöntä katoamista suuressa määrässä, ja tämän äänneominaisuuden alue ulottuu aina Inkeriin saakka, jossa inkeroismurrekkin siihen kuuluu. Tarkempia tietoja ja esimerkkejä

[1] Samantapaisia, varsin huvittavia huomioita loppu-*n*:stä on Yrjö Wichman tehnyt Lestijoen murteesta, niinkuin näen hänen käsinkirjoitetusta tutkimuksestaan „Muutamia äänneopillisia havainnoita Lestijoen murteesta“, 33 §.

tässä kohdin antavat suomen kaakkoismurteista Lönnbohm, Suomi II, 13, s. 26 y. m., Hannikainen, Parikkalan murt., Suomi II, 19, s. 112, Genetz Kaakkois-Karj., Suomi III, 3, s. 337 (osittain yhtäpitäviä seikkoja tavataan niin kaukana lännessä kuin esim. Lammin murteessa, ks. Westerlund, Virittäjä I, s. 198 y. m., jos kohta yhtäpitäväisyydet osittain lienevät satunnaiset); inkeroismurteesta ks. Porkka, IngrD. s. 57. Katoaminen on jotenkin epävakainen ja eri tiloihin ulottuva, johon epäilemättä syynä ovat yllä viitatut lausefoneettiset seikat. Muutamia erityisiä tiloja on, joissa loppu-n:n katoaminen on tapahtunut yhdenmukaisesti sekä mainituissa murteissa, että myöskin — mikä on omituisinta — karjalan, aunuksen ja vepsän kielessä; mahdollista siis on, että n:n katoaminen näissä tiloissa on aikaisempi ja että se näissä eri kielissä on jossakin keskinäisessä yhteydessä. Nämä tilat ovat:

a) Illatiivimuodot, esim. tähä | jalkaa l. jalkoo (Suomen kaakkoiset murtt., ks. yllä main. teoksia) || inker. vettee | leiboimaa || karj. moaha l. moah | harakkah || aun. peäh | kandoh || veps. *maha* maahan | *ladvha* latvaan.

b) 3:nnen persoonan suffiksilla (alk. *hen < *sen) varustetut muodot; esim. jalassoa (Parikkala) | pyvvölleä (Räisälä) | selällee (Jääski) || inker. lapsiaa || karj. toattoh isänsä | istuollah istuallaan || aun. omah omansa | moattah maattansa | vägeheze (ks. yllä s. 250) | [veps. *mamaze* äitinsä].

c) Verbin yks. 3:nnen persoonan ja passiivin muodot (alkujaan *hen-, *sen-loppuiset), esim. lasseikoo laskeutukoon, lasseikse laskeksen, saahaa l. soahoa saadaan (kaakk. murt.) || inker. käükää käyköön | kävvää käydään || karj. šoagah saakoon | pežekš peseksen | šoahah saadaan | šoadih saatiin | aun. süögäh syököön | veäh vetäytyy | süvväh syödään | süödih syötiin || veps. *agkaha* antakoon | *pezese* l. *pezeze* peseksen | *tehtaze* l. *tehtas* tehdään (< *tehtaksen).

d) nen-loppuisten nominien yks. nominatiivit, esim. hevone l. hevońe l. hepońe (kaakk. murt.) || inker. nain | kultain || karj. kukkańe | lintuńi lintunen || aun. kaidaine | vähembäine || veps. *rävdvńe* rautainen | *savińe* savinen.

Useat näistä muodoista vielä nykyisen äänneasunsa kautta osottavat, että ne eivät alkuperäisesti ole olleet vokaaliloppuisia (esim. veps. *maha*, *pezəsə*, *agkaha*, *råvdvɔńe*, aun. ne-loppuiset sanat, joissa sanan viimeinen vokaali on säilynyt, eikä kadonnut tai muuttunut, niinkuin on käynyt alkujaan vokaaliloppuisissa sanoissa). Muuten on, niinkuin edellisestä näkyy, loppuvokaalikin karjalassa ja aunuksessa kadonnut, jos sen edellinen konsonantti on ollut h, harvemmin muuten. Katsoen suomalaisiin muotoihin ei juuri saata epäilyä syntyä siitä, että alkuperäinen loppukonsonantti on ollut n, joka lausefoneettisten seikkojen johdosta on joutunut haihtumisen alaiseksi, mutta miksi haihtuminen juuri näissä tapauksissa muita ennen on tapahtunut, kaipaisi kyllä vielä tarkempaa selvitystä.

238. Karjalassa on niissä tapauksissa, joissa loppu-n on säilynyt, usein tapahtunut loppu-n:n muutos nasaalivokaaliksi, esim. häneñ (ɔ: *hänee*) | varšoiñ | oñ | kaikkeiñ (Genetz, KL. s. 5, ks. myös kielennäytteitä KarjK:ssa). Tämä on tietysti myöhempi muutos, äsken mainitut n:n heittymiset jotenkin aikaisia.

239. Aunuksessa on tapahtunut paitsi äskenmainittuja yhteisiä loppu-n:n katoamisia, myöskin muutamia uudempia, nk. a) lukusanoissa kaheksa | üheksa | kümmene; b) karitiiviadjektiiveissa esim. hambahitoi; c) joskus muuten varsinkin diftongin jäljessä: avoi | silloi | ilmai. Ks. esimm. Genetz, AunK. 28 §, s. 129.

240. Vepsässä esiintyy niin-ikään, paitsi noita puheina olleita yhteisiä vanhoja n:n katoamisia, myöskin muutamia muita, jotka tapahtuvat osittain samanlaisissa tiloissa kuin aunuksessa, muuten eri murteissa eri tavoin. Näistä mainittakoon: a) lukusanat vepsÄ. *kahtsa* 8 | *ühtsa* 9 | *kümńe* 10 || vepsE. *kahesa* | *ühesa* | *kümńe;* — b) karitiiviadjektiivien ynnä muutamien muiden sanojen nominatiivit, joissa alkuperäisen loppu-n:n edellä on ollut diftongi; n:n katoaminen on tapahtunut kuitenkin vain etelävepsässä, jota vastoin n pohjoisvepsässä pysyy, esim. vepsE. *ńimętoɔ* nimetön (vepsÄ. *ńimętəɔn*) | *siľmitoɔ* (vepsÄ. *siľmitəɔn*) | *kudvɔ* kuu (vepsÄ. *kudvɔn*) | *muŕźäɔ* l. *muŕźei* nuori vaimo (vepsÄ. *muŕźäɔn*) | *šüdvɔ* l. *šüdei* sydän (vepsÄ. *šüdäɔn*); —

c) mon. genitiivit äänisvepsässä, jotka etelävepsässä ovat n-loppuisia, esim. *ḿeɹďe* meidän (vepsE. *ḿeɹďen*, *ḿiɹďen*) | *sorźiďe* sorsien (vepsE. *sorźiďen*) sorsien.

Epäilemätön asia on, että tämmöinen epävakaisuus loppu-n:n käsittelyssä tässäkin riippuu lausefoneettisista seikoista, s. o. että loppunasaali on ensinnä joutunut assimileeratuksi seuraavan äänteen kanssa ja sen jälkeen on täten syntynyt pitkä konsonantti murteen äännelakien mukaan lyhentynyt. Erittäin valaisevia ovat tässä suhteessa semmoiset yhdistetyt sanat kuin *hapamaɹd* piimä | *ikkuɹåvd* ikkunalauta | *våvkirag* uitinsalko talvinuotassa; niissä varmaan ensinnä on tapahtunut assimilatsiooni loppu-n:n ja liiton jälkiosan alkukonsonantin kanssa, jonka jälkeen, murteen kvantiteettilakien mukaan, konsonantti on lyhentynyt (vrt. *ṕüvďińevo* pyydinneuvo).

241. Vatjassa on yleisenä sääntönä että loppu-n on kadonnut, vaikuttaen loppuvokaalin pidennyksen. Väliasteena varmaan tässäkin on ollut nasaalivokaali. Esim. *ɹaɹlga̱* jalan | *opɐzɐ̱* hevosen | *se̱me̱* siemen | *ɹaɹlgu̱* jalustin: pl. *ɹaɹlkumɐd*, < *jalgu(i)n | *vɐti̱* avain: pl. *vɐṯimɐd* | *ɐṉɐto̱* onneton | *mihe̱* miksi < *mihen | *kuhɐ̱* kuhun < *kuhɐn.

Tämä laki on vaikuttanut johdonmukaisesti kaikissa tapauksissa. Ainoat muodot, joissa loppu-n on säilynyt, ovat yks. 1:sen persoonan muodot, esim. *ɹagan* jaan | *ɹagɐn* jaoin | *lukɐ̱sin* lukisin. Tämä seikka, joka esiintyy myös pohjoisvirossa, on vaikea selittää, sillä ei ole syytä luulla muuta, kuin että siihen aikaan, jolloin loppunasaalin häviäminen alkoi, samoin kuin yhteissuomalaisenakin aikana, tämä n oli aivan samassa foneettisessa asemassa kuin muut loppu-n:t. Onko tässä vaikuttanut lausefonetiikka, erottamisen tarve, vai mikä muu seikka, on vaikea sanoa.

Paitsi sitä loppu-n:n katoamista, joka on jättänyt tunnusmerkikseen vokaalin pidennyksen, on vatjassa vielä huomattava sarja loppu-n:n katoamisia, jotka eivät ole vaikuttaneet tämmöistä pidennystä. Pidennystä vaikuttamatta on loppu-n kadonnut:

a) Passiivin muodoista; ainoastaan preesensissä voimme tätä kuitenkin kontrolleerata, sillä muissa muodoissa on viimeinen

vokaali muutenkin (h:n katoamisen ja supistuksen kautta) pitkä; esim. *anta̱s* < *antadaksen | *lukɐas* luetaan | *süv̱äs* syödään.

b) Suomen nen-loppuisia vastaavista nominatiiveista, esim. *naɹn* l. *naɹnɐ* nainen | *opɐn* hevonen | *ravtɐn* rautainen | *ɟšärpen* kärpänen | *vas̱ɐnɐ* l. *vas̱ɐn* uusi [1].

Me näemme että nämät ovat samoja tapauksia, joissa loppu-n:n katoaminen on yhteinen suomen kaakkoismurteelle, inkeroismurteelle sekä karjalan, aunuksen ja vepsän kielelle (ks. yllä 237 §, s. 372 seur.). Koska 3:nnen persoonan suffiksilla varustetut tähän kuuluvat muodot eivät vatjassa varsinaisesti tule kysymykseen (vrt. 237 §, b), on ainoa mainittujen murteiden oloista poikkeava tapaus illlatiivi (vrt. 237 §, a), jossa loppu-n:n käsittely vatjassa on yleisen vatjalaisen käsittelyn mukainen (*mihe̱*, *pähä̱*). Epäilemätöntä on, että nämät loppu-n:n jäljettömät katoamiset edustavat erityistä ja eri aikaan kuuluvaa katoamissarjaa, joka mahdollisesti on jonkinmoisessa yhteydessä puheena olleen eri kielissä yhtäpitävän katoamisen kanssa.

Mitä näiden eri katoamissarjojen ikään tulee, niin ei voi olla epäilyä siitä, että jäljetön katoaminen, joka epäilemättä on perustunut lausefoneettisiin suhteihin, on vanhempi, vokaalinpidennystä vaikuttava nuorempi. Kumpainenkin katoaminen oli kuitenkin jo vatjalais-kreeviniläisen yhteyden aikana loppuun suoritettu. Vanhempaa sarjaa edustavat kreeviniläisissä muistomerkeissä semmoiset muodot kuin śinnin sininen | kerpin kärpänen | uehsarwiń yksisarvinen | ḱildumiń kiljuminen | aiamen ajaminen | ellamin eläminen. Jälkimäisen edustajia ovat esim. temma tüterk ihsub temma tüwen hänen tyttärensä istuu hänen luonansa | ümmiaka omien (ystävien) kanssa | portuiaka porttojen kanssa (sitä vastoin, esim. näjen, näjän näen). Onko näissä loppuvokaali pitkä — niinkuin on luultava — emme tietysti kirjoitustavasta näe.

---

[1] Semmoisia muotoja kuin *vassõnê*, *sininê* j. n. e. joita Ahlqvist mainitsee, en milloinkaan kuullut; vanhemmilla ihmisillä oli tosin tavallisesti loppuvokaali säilyneenä, mutta se ei milloinkaan ollut pitkä. Minä pelkään että Ahlqvist tässäkin on antanut teoriian määrätä merkitsemistapaansa (vrt. yllä s. 165).

242. Virossa on loppu-n yleensä jäljettömästi kadonnut, niin että ainoastaan viimeisen vokaalin säilyminen loppuheitosta osottaa että sanat eivät loppuheittolain voimaan päästessä olleet vokaaliloppuisia. Missä viimeisen vokaalin pidennystä tavataan, ei se ole alkuperäisen nasaalin, vaan kvantiteettilakien vaikuttamaa. Esim. virP. *lehmą* lehmän: nom. *lehm* | *lepą* lepän: nom. *lepp* | *lamba* lampaan: nom. *lamaz* | *jalą* jalan (instr.), pl. *jalu* | *punane* punainen | *obune* hevonen | *keletu* kieletön: pl. *keletumad* | *aze* asema, vuode: pl. *azemed* || virE. *pelu* pellon | *timä* tämän | *küllä* kylään | *tene* toinen | *unine* uninen | *sulane* palvelija | *seme* siemen: pl. *siimne*ᶜ | *aze* asema, vuode: *azeme*ᶜ, part. sg. *azend* | *süä* sydän: pl. *süämeᶜ* | *vejzi* voi: part. sg. *vejzind* | *veti* avain: pl. *vetme*ᶜ || *luka* pykälä: pl. *lukme*ᶜ.

Yks. 1:sen persoonan muodoissa pohjoisviro on säilyttänyt n:n; etelävirossa sitävastoin n on tässäkin kadonnut, esim. virP. *anan* annan | *tulin* | *piaksin* pitäisin | virE. *mejstą* ymmärrän | *saa* saan | *mejsti* ymmärsin | *ańi* annoin.

Se seikka, että useiden sanojen alkuperäisesti n:ään loppuva nominatiivi on yllä esitetyn äännelain johdosta tullut ulkomuodoltaan alkuperäisten k- tai h-loppuisten kaltaiseksi, on pohjoisvirossa vaikuttanut molemminpuolista sekaannusta näiden kokonaan eri vartaloiden välillä. Niin sanotaan toiselta puolen partitiivissa virP. azet asemaa, vuodetta, seemet siementä (virE. äännelaillisesti *azend*, *semend*), samoin kuin kastet; toiselta puolen taas sanotaan virP. kastme kasteen (myös kaste), andme anteen (myös ande), kubeme kupeen (myös kube), rahkme rahkeen (myös rahke). Useasta sanasta ovat tietysti saattaneet molemmat vartalot olla olemassakin (vrt. suom. kaste ja kastin, gen. kastimen, anne ja annin, gen. antimen). Enemmän esimm. ks. Wiedemann, Gr. s. 392. Tämä pohjoisvirossa tapahtunut sekaantuminen on jotenkin myöhäinen ilmiö. Vielä Hornung kirjoittaa kieliopissaan siddent sidettä, assent asemaa, vuodetta. — Niissä etelävirolaisissa murteissa, joita minä kuulin, olivat sanaryhmät jyrkästi erotettuna, joka onkin luonnollista, koska k- ja n-loppuiset nominatiivit eivät käy yhteen, kun loppuklusiilia edustaa laryngaaliklusiili ja nasaali on kadonnut (vrt. esim. *kate*ᶜ kate ja

azg); kuitenkin kuulin nominatiivin *ligᵉ* jäsen, pl. *liikmᵉ* (en milloinkaan azeᵉ, nk. WIEDEMANN, Werroehstn. s. 30 kirjoittaa).

Yhdenlaiseen sekautumiseen, kuin nyt puheena ollut, perustuu semmoinen taivutus kuin valitu (= valittu): gen. valituma j. n. e. Mallimuotoina ovat olleet karitiiviadjektiivit, ja liittymäkohdan ovat tarjonneet nominatiivit, jotka, loppu-n:n kadottua karitiiviadjektiiveista, ovat tulleet yhdenkaltaisiksi.

Loppu-n:n käsittely on virossakin epäilemättä ollut lausefoneettisista suhteista riippuvainen. Yleensä loppu-n näkyy kauvimmin säilyneen äännelaillisesti klusiilin edellä (epäilemättä homorgaaniseksi nasaaliksi muuttuneena), aivan samaan tapaan kuin suomen lounaismurteessa (ks. yllä s. 372). Parissa yhdistetyssä sanassa on loppunasaali klusiilin edellä vielä säilynyt (samoinkuin sanan sisässä): maantee, maandi maantie, papin päev papin päivä. Myös vokaalilla alkavan sanan edessä on loppu-n epäilemättä alkujaan äännelaillisesti säilynyt. GÖSEKEN (1660) kirjoittaa vielä: „Mahlzeit, Söhmen Aig“ (Manuductio s. 286) samoin kuin STAHL (1637): „Mahlzeit, söhmenaick, söhmenajast“. Niissä nimissä, joita tavataan vanhimmissa muistomerkeissä, on loppunasaali säilynyt klusiilien, s:n ja vokaalin edellä. HENRIK LÄTTILÄISEN kronikassa tavattavista nimistä ovat tähän kuuluvia: Sontagana XIV, 10, p. 71 (146, 148), XXIX, 7, p. 176 (300) y. m. | Sogentagana (luult. luettava Jogentagana) XXIV, 5, p. 149 (254). Tämän ohessa kuitenkin Sotagana XVII, 5, p. 95 (182). Nasaalin katoaminen tai oikeammin sanoen assimilatsiooni lienee tapahtunut sanassa Somelinde XV, 7, p. 82 (162), josta vrt. yllä s. 151. Runsaammin sisältää kuitenkin tähän kuuluvia valaisevia nimiä „Liber census Daniæ (vv. 1231—1254); näistä ovat mainittavat (ks. LANGEBECK-SUHM, Scriptores rerum danicarum medii ævi, VII, sivv. 543—553): nasaali t:n edellä: Wahantaa (88) | Egentakæs (89), Eghæntakæ (98) | Sochentakæs (91) | Katkantagus (100), Katkuntakusæ (107) | Alentagh (103) || k:n edellä: Kipunkælæ (84) | Melanculæ (89) | Hyrænkulæ (89) | Hiurenkylæ (90) | Kienkylæ (90) | Katinkylæ (108) || p:n edellä: Paiumpe (95) | Hergænpæ (102) | Horumperæ (105) || s:n edellä: Katenshapæ = nyk. Katisaba (100) || vokaalin edellä: Sonalæ (84) | Carvanal (88) | Paiun-

alus (98). Kadonnut (tai assimileerautunut) nasaali lienee ollut nimessä Emomækæ (108). Mainitsemista ansaitsee myös se seikka, jota WIEDEMANNkin (EGr. s. 348) huomauttaa, että useiden virolaisten paikannimien saksalaisissa muodoissa nasaali tavataan vielä tänäänkin (etenkin klusiilien edellä), esim. Paenküll || Sontak | Sallentak | Allentaken | Körwentak || Jömper | Sompä | Odenpä, vir. Otepää | Paeunpä || Soonlepp | Orrenhof; tästä siis näkyy että näiden nimien saksan kieleen siirtyessä loppunasaali vielä oli olemassa. Vanhemmilta ajoilta mainitsee WIEDEMANN nimet: Salonal (1319), nyk. saks. Saluwal | Idenpalu (1531), nyk. saks. Iepalu | Mättanpä (1651), nyk. saks. Mättapä | Jöensu (1698), nyk. saks. Jöesu.

243. Liivin kielessä on loppu-n kadonnut, esim. *ɹa̱lga* jalan | *übi̱'z (ɪbi̱'z)* hevosen | *am̱bə* hampaan | *am̱bəz* hampaasen | *ɹaḻgə* jalkaan | *tvoɹ* toin | *magi̱'z* makasin | *tuoks* toisin. Samoin on alkujaan käynyt myöskin preesensissä, ja länsiliivissä tavataankin vielä semmoisia äännelaillisia muotoja kuin *ma tuo* tuon, *maḵsə* maksan, *ma'g̱ə* makaan; tavalliset ja itäliivissä ainoat *b*-loppuiset muodot (*tuob* l. *tuɐb*, *maksa̱'b*, *magu̱'b*) ovat oikeastaan 3:nnen persoonan muotoja (vrt. yllä s. 104 ja SETÄLÄ, TuM. s. 14).

Suomen nen-loppuisia vastaavissa nominatiiveissa ei ole nen lopusta mitään jäljellä, esim. *naɹ* nainen | *puṉ'i* punainen | *ü'ḇi* l. *ɪ'ḇi* hevonen | *rov̱di* rautainen. Tämä seikka antaa aihetta siihen ajatukseen, että nämät sanat jo silloin kuin n:n yleinen heittyminen sanan lopusta alkoi, olivat niin lyhentyneet, että ainoastaan n oli nen lopusta jäljellä, ja tämä siis viittaa siihen, että liivissäkin tulisi olettaa vanhempi sarja nasaalin katoamisia. — Liivinmaan liivistä ilmoittaa SJÖGREN-WIEDEMANNin LGr. muodon nain nainen, mutta übbi, übi hevonen, raudi rautainen [1].

---

[1] Semmoisiin nominatiiveihin, joissa inen päätteen ensimäinen n on säilynyt, perustunevat *luɹ̱ni* luja, luinen, *puɹ̱ni* ruma (luult. = suom. luinen, puinen), jotka kuitenkin taipuvat analogisesti muiden i-loppuisten mukaan, ikäänkuin n:n jäljessä vielä seuraisi alkuperäinen (inen) ise aines: nom. pl. *luɹ̱nist*, *puɹ̱nist*, gen. sg. *luɹ̱niz*, *puɹ̱niz*. Muuten johdetaan yksitavuisista vartaloista semmoisia varmaankin analogian kautta syntyneitä muotoja kuin *måɹi* multainen, *lu̱ɹi* luinen.

Liivissäkin on loppu-n:n katoaminen ilmeisesti alkujaan tapahtunut vain määrätyissä lausefoneettisissa asemissa. Muutamissa yhdistetyissä tai säännöllisesti yhdessä esiintyvissä sanoissa, joissa jälkimäinen yhdys-osa tai sana alkaa vokaalilla, on loppunasaali säilynyt, esim. *pänovk* päänläpi | *sitə'novk* „anus“ | *pänal'i* päänaluinen | *mənusk* taikausko (oik. maan usko) | liivL. *süömnaɹgə*, liivI. *süömnaɹga* syöminen | *ɹo'gnaɹ'gi* joen rannalla oleva | *mɹər'naɹgə's* meren rannassa | *mütsə'naɹgə's* metsän reunassa | *ulə'n al'ist* räystäät | *lodan alə'* pöydän alle | *mən alə'* maan alla | *ülman al'* helman alla.

Aina tavataan loppunasaali säilyneenä liivin instruktiivimuodoissa, esim. *vakiń* vakoittain | *taziń* tasaisesti | *kakšiń* kaksin | *kvolmiń* kolmin | *vižiń* viisin. Tämä seikka sekä että n on muljeerattu, viittaa siihen että n ei katoamislain alkaessa ehkä ole ollut sanan lopussa, vaan että i on seurannut n:n jäljessä (edellä käypä i ei yleensä ole vaikuttanut muljeerausta). Verrattakoon tähän virolaisia muotoja semmoisia kuin kauemine l. kauemini kauvemmin, paremine l. paremini paremmin. Liivin kielen muodot ovat lisätodistuksena siihen, että instruktiivi ja komitatiivi ovat oikeastaan olleet sama, alkujaan ne-loppuinen sija [2], jonka e persoonasuffiksin konsonantin edellä on säilynyt (siitä asemasta on e-loppuinen muoto osittain yleistetty muuallekin); sanan lopussa on e muuttunut i:ksi ja kadonnut (huom. järvet saoin saarinensa, Kalev. 24: 459 | karj. omin šulin jalkońes omilla suloisilla jaloillasi, ks. GENETZ KarjK. s. 192).

Toinen muoto, joka aina on n-loppuinen, on liiviläinen datiivi, esim. *kanə'n* kanalle | *kanə'dən* kanoille | *übi'zən* hevoselle | *übi'stən* hevosille. Varmaankaan ei tässäkään n ollut loppuäänteenä siihen aikaan, jolloin loppu-n:n katoamiskehitys alkoi (vrt. alemp.).

---

[1] Tähän kuuluvia esimerkkejä, vaikka toista tarkoitusta varten, mainitsee myös SJÖGREN-WIEDEMANN, LGr, s. 75; tässä on kuitenkin asiaa suuresti sekoitettu ottamalla joukkoon datiivisia esimerkkejä. Yleensä on hänen kokeensa yhdistää liiv. genitiiviä ja datiivia katsottava onnistumattomaksi.

[2] Instruktiivin ja komitatiivin samuutta ovat jo olettaneet LÖNNROT sekä J. KROHN (ks. Kirjallinen kuukauslehti 1871, s. 303 ja seur.).

Lisäyksiä.

244. Suomessa on nykyjään kolme n-päätteistä sijaa, instruktiivi, akkusatiivi ja genitiivi, jotka ovat aivan eri alkuperää. Yllä oli jo puhetta, että instruktiivi-komitatiivin alkuperäinen yhteissuomalainen pääte oli ne, sanan lopussa varmaan jo yhteissuomalaisena aikana ni ja n. Akkusatiivi, alkujaan m-päätteinen, oli sekin jo yhteissuomalaisena aikana muuttunut n:ksi. Mutta kysymys voipi nousta myös siitä, onko se mitä nykyjään suomessa käsitetään yhdeksi ja samaksi genitiivisijaksi, todellakin alkuperäisesti yksi sija.

Tunnettu asia on, että suomen kielen genitiivillä on sen yleisen genitiivisen (possessiivisen, adjektiivisen) funktsioonin ohessa (isän kirja, suomen kieli) myös toinen datiivinen (minun tulee nälkä, minun on nälkä, teki minun pahaa, minun pitää, minun on tekeminen, käski pojan mennä, antoi hänen suuta j. n. e.), jota varsinkin tavataan länsimurteissa ja jota ennen on käytetty vielä paljoa runsaammin kuin nykyjään (ks. J. Krohn, Suomi II, 8, s. 505 ja seur.; Ahlqvist, SKR. 161 §, s. 99; Setälä, Lauseoppi [1], 16 §, s. 7, [2] 47 §, s. 20; Lauseop. tutk. s. 42 ja seur.). Ylipäänsä on selitetty toista johtuneeksi toisesta s. o. datiivista elikkä latiivista (paikallista) funktsioonia on selitetty alkuperäiseksi ja genitiivifunktsioonia siitä johtuneeksi [1], ja tätä funktsioonin kehitystä voipi — se on myönnettävä — varsin helposti käsittää. Toiselta puolen on taas Budenzilla aivan päinvastainen mielipide. Hän pitää genitiivin possessiivista merkitystä alkuperäisenä (ks. Ugor alaktan I, s. 273 = NyK. XX, s. 493) ja datiivista funktsioonia epävarsinaisena (kieliopissaan hän vertaa toisiinsa esim. suom. lapsen on tottelemi-

[1] Ks. Ahlqvist, SKR. s. 99 ja seur. ja Weske, Untersuchungen s. 98 y. m. Paikalliskäsitteestä johtuneena pitää genitiivikäsitettä myös H. Winkler, joka teoksessaan „Uralaltaische völker und sprachen", Berlin 1884, sivv. 184—480 on julkaissut lavean ja erittäin huvittavan tutkimuksen datiivikäsitteen ilmaisusta indoeurooppalaisissa ja etenkin „uraalialtailaisissa" kielissä; ks. main. t. esim. s. 216 ja seur., vrt. 221 ja seur.

nen ja lat. sapientis est, meum est — — aliquid facere, ks. Finn nyelvtan s. 80). Tämän käsitystavan mukaan on kuitenkin minun ajatukseni mukaan funktsioonien kehitys jotenkin vaikea ymmärtää useissa tapauksissa.

Erittäin tärkeä seikka on, että liivin kielessä (s. o. Kuurinmaan murteissa) suomen n-loppuisia genitiivejä ja datiiveja vastaavat muodot ovat erilaiset. Suomen genitiiviä vastaa sijamuoto, josta loppu-n on äännelaillisesti kadonnut, mutta sitä vastoin datiivi esiintyy säännöllisesti n-loppuisena. Liivin datiivilla on sama ja vielä laveampi käytäntö kuin suomen n. s. datiivigenitiivillä. Esimerkkeinä mainittakoon ainoastaan lauseet: *a̱nda ni'emən vɹeta̱'* anna lehmälle vettä | *mi̱n'ən tulu'b* l. *pi'etulu̱'b* minun tulee | *ta panu̱'b mi̱n'ən lä̱'də* hän käskee minun lähteä | *täm̱'ən um̱' puoga* hänellä on poika | *mi'en um̱' lä̱lam* miehen on vaikea.

Liivin kielen *n*-datiivista sanoo Thomsen (BFB. s. 50), että se yleensä on sama kuin suomen na-loppuinen essiivi, johon ehkä eri tapauksissa on liittynyt nne-loppuinen latiivi. Jos kohta tämä käsitys muodolliselta kannalta on aivan mahdollinen, tuntuu kuitenkin oudolta, että essiivi, jota sitä paitsi liivissä tavataankin, mutta aina lokatiivisena tai temporaalisena, olisi saanut tämmöisen kokonaan vieraan ja vieläpä pääasiassa latiivisen funktsioonin. Toiselta puolen on taas liiviläisen *n*-datiivin funktsioonin yhtäläisyys niin suuri suomen kielen datiivigenitiivin funktsioonin kanssa, että niitä on perin vaikea erottaa toisistaan. Koska ei juuri voi ajatella että liivin genitiivi ja datiivi differentsieerauksen kautta olisivat syntyneet samasta sijasta, s. o. että *n*-datiivi olisi yleistetty niistä lausefoneettisista asemista, joissa loppu-*n* on äännelaillinen, ja siitä differentsieerattu datiiviseen merkitykseen, ei juuri voi muuta päättää, kuin että suomen nykyisessä genitiivissä on kaksi muotoa juokseutunut yhteen.

Suomalainen varsinainen genitiivi on nähtävästi alkujaan n-johtoinen possessiivi-adjektiivi. Sen voipi varmaksi päättää siitä, että mordvassa samalla suomen n päätettä vastaavalla n, ń suffiksilla johdetaan sekä genitiivejä että adjektiiveja, esim. mordM. kedin, E. kedeń = „nahan“ ja „nahkainen“ (ked =

suom. kesi, kete-) | mordM. kevin, E. käveń = „kiven“ ja „kivinen“ | virń med metsän (metsäinen) mesi (vir metsä, med mesi) | mordE. aloń alinen | teskeń täkäläinen [1]. Tsheremissin n-genitiiviä tavataan myöskin selvänä nominina, johon saattaa liittyä kaasuspäätteitäkin, esim- škenden sinun, sinun omasi, jingen toisen, toisen oma: škendenem nal, jingenem mönge pu: omasi ota, toisen (oma) anna takaisin (škendenem, jingenem ovat akkusatiiveja n-päätteisistä muodoista, ks. Budenz, NyK. III, s. 136, Nr. 807; ib. s. 467; Ugor alaktan I, s. 373 = NyK. XX, s. 439). Sama n aines on varmaankin se, jota tavataan tsheremissiläisissä possessiiviadjektiiveissa semmoisissa kuin: ukšan oksainen | vüdän vetinen (vüt vesi) | V. sulukan syntinen (suluk synti) [2].

Tästä aivan erillään on pidettävä datiivi. Katsoen siihen, että se liivin kielessä on n-loppuinen, näyttää siltä kuin tämän n:n jäljessä vielä siihen aikaan, jolloin liivissä loppu-n:n katoamiskehitys alkoi, olisi ollut vokaali; alkumuodon määrääminen tuottaa kuitenkin toistaiseksi voittamattomia vaikeuksia. Hyvin epävarmaa on, voiko tämä n-päätteinen datiivi olla missään yhteydessä nne-(nnek-)loppuisten latiivipartikkelien (ks. yllä s. 216) ja ni, nni-loppuisten terminatiivien (kuni, kunis, vir. jaluni < *jalunni) kanssa; kaiken todennäköisyyden mukaan ovat terminatiivi- ja latiivimuodot useammista aineksista kokoonpantuja kuin datiivit [3].

---

[1] Wiedemann, Ersamord. Gr. 25 §, s. 21, pitää niinikään mordvan n-, ń-johtoisia adjektiiveja ja genitiivejä identisinä, sekä adjektiivifunksioonia alkuperäisenä. Samoin myös Budenz (Ugor alaktan I, s. 273 = NyK. XX, s. 439), joka mordvan ja tsheremissin muotojen kanssa yhteen asettaa suomen genitiivin.

[2] Ks. esimerkkejä tämmöisistä sanoista Budenz, NyK. III, s. 425; Wiedemann, Gramm. der tscherem. spr. s. 246. Kuulunevatko yhteen ostjakin ja vokuulin *g*-loppuiset adjj., nk. ostj. kevе*g* kivinen, vog. uosi*g* „städtisch“, jääköön tässä sikseen. Luultavasti tämä n aines on yhtenä muodostus-osana siinä suffiksikombinatsioonissa, josta suom. ise, nom. inen on syntynyt, ks. Setälä, Suom. Ugr. seuran aikak. III, s. 136.

[3] Genitiivisessä ja datiivisessa funktsioonissa käytetään vanhemmassa kirjakielessä yksitavuisista pronomini-vartaloista *nnen-(nnein-)*

245. Yhteissuomalainen allatiivi on varmaankin ollut n-loppuinen, jommoisena se vielä esiintyy useassa murteessa, esim. Etelä-Pohjanmaan (maallen, vaimollen) ja Pohjois-Hämeen savolaisessa murteessa (jolleg̱ka, GROTENFELT, Suomi II, 12, s. 21) ynnä hyvin lavealta muuallakin, ainakin muutamissa lausefoneettisissa asemissa (AGR.: kuningaillen, aneilen, mutta myös raskahille). Hevaan inkeroismurteessa on datiivin loppuna säännöllisesti len, esim. miulen, kadolen. Säännöllisesti edustavat tämmöisiä n-loppuisia allatiiveja vatjalaiset muodot, joissa on pitkä loppuvokaali, esim. *miɹ̱ɓ̱* minulle | *ɓṉɓṯomaɹ̱ɓ̱* onnettomalle | *meile̱* meille | *ärɹäle̱* härjälle. Säännöllisiä edustajia ovat myös viron le-loppuiset, nk. *iza̱le*, virE. *ezäle*, joissa e vokaalin säilyminen osottaa että muodot eivät ole alkujaan olleet vokaaliloppuisia; sitä paitsi on tärkeä asia, että etelävirossa on loppuna le (ei: *leʿ), joka palautuu aikaisempaan llen muotoon. Tällaisen muodon säännöllisiksi edustajiksi saatamme myös katsoa liivin *l*-loppuiset allatiivit (esim. *paɹ̱kəl* paikalle), ja samoin vepsän *ɹ̱ɓ-*, *l'e*-loppuiset (esim. *poɹgaɹ̱ɓ* l. *-l'e*, *poɹǵil'e*), joissa loppuvokaalin säilyminen osottaa alkuperäistä konsonanttiloppuisuutta, ja joissa loppu-n varmaan on samaan tapaan kadonnut kuin vepsässä monesti muutoin (ks. yllä s. 374). Karjalassa ja aunuksessa on tapahtunut sekaannuksia, joista enemmän alempana.

Syyllä voidaan kuitenkin kysyä, miksi näin ollen lle-ʿ, lle-loppuiset muodot suomessa ovat tulleet niin yleisiksi (monin paikoin llen ja lleʿ sekaisin; Nurmeksessa esim. hevoselleʿ, -llen, hällek). Laryngaaliklusiilin ja n:n sekaumista voidaan yleensä selittää sillä, että kummankin lausefoneettinen käsittely useissa

---

loppuisia muotoja, esim. AGRICOLAlla *meinen* | *ninen* l. *nijnnen* | *neinen* l. *neinnen* | *mwinen* l. *muijnen* l. *mwnen* l. *muijnein* (lue: *muinnein*, syntynyt varmaankin liittyen semmoisiin genitiiveihin kuin AGR. *woortein*, *engelittein*) l. *muine* | *ioinen* l. *ioijnen* || MARTILLA *näinnen* l. *näinnein* y. m. || JUUSTENilla *näinen* y. m. || LJUNGO TUOMAANPOJALLA *neinen* l. *näinnen* | *nijnnen* j. n. e. Mahdollisesti nämät saattaisivat olla alkujaan datiivimuotoja, jolloin genitiivin muotoinen datiivi olisi syntynyt jonkinmoisen sekoituksen kautta. Joka tapauksessa nämä muodot ovat suuresti hämäriä.

suomen murteissa nasaalien, likvidain ja puolivokaalien edessä on samantapainen, mutta kuitenkin täytynee olla muukin syy siihen, että juuri tässä muodossa ennen muita on sekaannus tapahtunut. Olemme jo yllä (s. 217 ja 218) huomauttaneet että Hevaan inkeroismurteessa, jossa, niinkuin sanottu, allatiivit säännöllisesti ovat len-loppuisia, joissakuissa partikkeleissa tavataan lek-loppuisia muotoja, esim. alahalek, tôalek (Porkka, IngrD, s. 128). Koska on näissä muodoissa vaikea olettaa paljasta sekoitusta, lienee niissä k katsottava samaksi kuin latiivinen k (ks. yllä sivv. 169 ja seur., 210, 216 ja seur.) tai ainakin latiivimuotojen vaikutuksesta tänne siirtyneeksi. Voisi siis olla mahdollista että jo aikaisin on ollut n-loppuisten allatiivien rinnalla joissakuissa harvoissa tapauksissa k-loppuisia (loppu-k:n kehityksestä ks. yllä s. 210 ja seur.), ja että näiden välillä on tapahtunut sekaannusta ja tasoitusta. Tähän verrattakoon, mitä yllä (s. 216 ja seur.) on sanottu samantapaisesta suhteesta prolatiivipartikkeleissa. Mutta tämän lisäksi on loppu-n:n hämärtymistä epäilemättä ennen kaikkea vaikuttanut kontamineerautuminen adessiivien kanssa, josta enemmän alempana.

246. Suomen kielen nsa suffiksista oli jo kerran yllä (s. 220) puhetta ja lausuin silloin sen arvelun, että monikollinen nsa alkujaan ehkä oli ollut k-loppuinen (nsak). Samalla mainitsin myös että nsa (nsak, nsaʿ) suffiksi toisinaan vaihtelee nsan-muotoisen kanssa, esim. Nurmeksen murteessa; samoin tavataan vanhemmassa kirjallisuudessa semmoisia muotoja kuin esimiehensen (Agrigola, Kk. 35) | cohdallensan, lackarinsan, keihähänsän, welielensän (eräässä Piispa Henrikin surmavirren viimevuosisadalla tehdyssä kirjaanpanossa, ks. Setälä, Länsi-Suomi, II, s. 7 ja seur.). Koska ei tässäkään voine selittää loppu-n:n ja k:n (ʿ:n) vaihtelua vain lähteneeksi näiden molempien loppuäänteiden osittain yhtäläisestä lausefoneettisesta käsittelystä, näyttää hyvin luultavalta, että nsan-loppuiset muodot alkuperäisesti kuuluivat singulaariin ja nsak-loppuiset pluraaliin (vrt. hän ja he, ks. yllä s. 219). Nykyinen kanta olisi tietysti sekautumisen kautta syntynyt. Ei voi olla epäilystä siitä, että nsan (nsak) on jossakin suhteessa siihen 3:nnen persoonan suffiksiin, jonka edustajana suomessa tavataan vokaalinpidennys ja n (alallaan), kar-

jalassa ja aunuksessa h (ks. yllä s. 373), ja jonka alkumuotona on ollut *hen < *sen (ks. yllä s. 259, 250). Vaikka nsan, nsän ja *sen suffiksien välillä on sama vaikeus vokalismissa kuin on hän pronominin sekä *sen suffiksin välillä (huom. vatj. *entän*, vir. enesele, liiv. *eńťšta*, ks. yllä s. 258), ei tämä suhde kuitenkaan saata olla muuta laatua kuin se, mikä on 2:sen persoonan nsi < *nti ja si < ti suffiksien välillä (nsan, nsän = demonstratiivinen n + 3 pers. suff. *sen)[1]. Semmoisissa muodoissa kuin vatj. *entäs* itseänsä (= häntänsä), *eneläs* itsellänsä j. n. e. (myös veps. *tataze* isänsä) olisi tapahtunut saman-aikuinen loppu-n:n katoaminen kuin niissä tapauksissa, joista yllä oli puhetta (237 § b, 241 §, sivv. 373, 377—376).

2. Yhteissuomalaisena aikana tapahtuneita nasaalien muutoksia.

Tavuuta (sanaa) lopettava alkuperäinen *nt*.

247. Nasaalin katominen alkuperäisestä tavuuta lopettavasta nt yhtymästä näyttää olevan pääasiassa yhteissuomalaiseen aikaan kuuluva ilmiö, jos kohta analogiavaikutukset ovat äänteenmuutosta häirinneet. Esimerkkeinä mainittakoon aluksi tapauksia, joissa alkuperäinen on nt ilmestynyt sanan ensitavuun lopussa.

---

[1] Vrt. possessiivisuffikseihin liittyneestä demonstratiivisesta *n*:stä Budenzin arvokasta tutkimusta „Ugrische sprachstudien", I, erittäinkin s. 16 ja seur. Demonstratiivinen *n* ei kuitenkaan silminnähtävästi kuulu vain pluraaliin, niinkuin Budenz tässä tutkimuksessaan olettaa, vaan se on tavattu myös singulaarissa, niinkuin suomen muodot sekä mordvalainen sing. 3:tta persoonaa merkitsevä *nza (nzo, nze)* suffiksi todistaa. Suomen yksikön 2:sen persoonan suffiksin *n*:llisiä muotoja on jo Aminoff huomauttanut (Suomi, II, 9, s. 275, ks. myös yllä s. 57); että singulaarissakin on *n*:llisiä 2:sen persoonan suffiksimuotoja oletettava jo suomalais-ugrilaisessa alkukielessä, olen jo yllä s. 56, alimuist. osottanut.

katta- „decken“, katto „dach“, katos (katokse-) „schauer“, kate „bedeckung“ | karj. katta-, katoš, kate | aun. katta-, katos, kate | veps. *katan* peitän, varustan kannella | vatj. *katan*, inf. *kat̲a̲*, *katɐ* peite, *katuši* katos | vir. katan, katos, kate | liiv. *kata̲'b*, *kat̲* peite: pl. *katu̲'d*. Ei ole mahdollista pitää tätä sanaa erillään kante-, kantvartalosta; siis: katta- < *kantta-[1]. Tämän mukaan olisi odotettava myös partitiivi *katta < *kantta; muodot, joissa n on tallella (kantta. virE. kaant, liiv. *kå̲ntə*) perustuvat epäilemättä sanan muiden muotojen analogiaan (viron ja liivin muodoista, joissa analogiavaikutus vokaalissakin on ilmeinen, vrt. yllä sivv. 362—363).

tuttava, tuttu < *tunttaba j. n. e., useissa murteissa käytetään muitakin samoin syntyneitä muotoja, esim. tuttiin (Koill. Sat.), tuta' j. n. e.; samoin vanhassa kirjallisuudessa olivat käytännössä semmoiset muodot kuin esim. Agricolan inf. tuta, pass. tutan (lue: tutaan), partis. tunet (lue: tunneet, nn < dn, tn), tutka (lue: tutkaa); yhteen mahd. kuuluu tutki- | karj. tuttava | aun. inf. tuta, pass. tutah, tuttih, tuttaneh, tuttav j. n. e. | veps. inf. *tuta*, pass. *tutas* tuntevat, *tutut: emɒɹ t.* emme tunteneet, *tukat* tuntekaa < *tukkat < *tutkat (vrt. *kerakat* < *kerätkät), *emɒɹ tukoɹ* emme tunne, *tutab* l. *tut̲ab*, pl. *tutpad*, *tutabad* | vatj. tuttava | vir. tuttav, gen. tuttva, tuttava; mis sulle tutta „was dünket dich“ (virP. VS. v. 1601, s. 25: wahelt on meil tutta välistä näyttää meistä); virE. (länsipuolella) tuttu, tutas, impf. tuťťi. Liivin kielessä on *tun̲təb*, *tun̲tət*, joka saattaisi perustua analogiaan. Ylipäänsä näkyy asianlaita olleen se, että tut- < *tunt- jo yhteissuomalaisena aikana oli syntynyt; varmaankin olivat suomessa tämmöiset muodot ennen paljoa tavallisemmat, jota vastoin nykyinen taivutus on muodostunut uudestaan muiden nasaalia sisältävien muotojen mukaan.

---

[1] Thomsen BFB. s. 146, alimuist. 1, on eräässä parenteesissa viitannut siihen että hänenkin käsityksensä mukaan *n*:n katoaminen *kattaa* ja *tuttu* sanoissa kuuluu yhteissuomalaiseen aikaan.

otsa (ohta, ottä j. n. e. ks. yllä s. 172 ja seur.) „stirn“, takan otsa „pars anterior camini prominens“ | karj. očča id. | aun. očču: vrtlo očča- id. | veps. *ots:* pl. *otsad* id. | vatj. *ǫtsa* „ende“ | vir. ots „ende“ (myös „gesicht“) | liivL. *uontsa*, *vuontsa*, liivI. *vǫntsa* „stirn“. Liivin kielen muodot edellyttävät aikaisempaa *ontsa muotoa (vrt. myös tsher. ondžol, ondžul „anticus, pars antica“, syrj. vodź „vorderes, vorderraum“, jossa d < nd, nk. syrj. töd- = tunte-)[1]. Omituista on että nasaali liivissä on säilynyt, kun meillä toiselta puolen oli *kata'b* varmana esimerkkinä nasaalin katoamisesta. Voisikohan ajatella että *ontsa on saattanut jakautua tavuihin kahdella tavalla: *ont-sa (josta otsa) ja *on-tsa (josta liivin muodot)?

Esimerkkeinä nasaalin katoamisesta pääkorotonta tavuuta lopettavan t:n edellä mainittakoon ordinaalilukusanojen partitiivit, esim. suom. kolmatta, neljättä < *kolmantta j. n. e. | karj. kolmatta, ńeľľättä | aun. kolmattu | vatj. *kǫlmata*, *nelätä* | virP. kolmat, neľjat. Samasta muodostuksesta arvattavasti ovat lähteneet semmoiset eteläviroläiset partitiivit kuin *säɹtsmetä* 7:ttä, *katsata*, *ütsätä*, *kümnetä* (sitä vastoin ordinaalit 3—6 partitiiveissa: *kolmadat*, *neläd*ät j. n. e.). Nämät taipuvat ikäänkuin vartalona olisi *säɹtsmetä* j. n. e. (esim. all. *säɹtsmetäle* l. *säɹtsmedäle*); tämmöinen vartalo on epäilemättä saatu alkuperäisestä partitiivista, jota on sen jälkeen taivutettu kuin vokaalivartaloa. — Vepsässä tavataan partitiiveja *kovmant* kolmatta, *vidǫnt* viidettä j. n. e., mutta ne ovat aivan epäilemättä analogiamuotoja, jotka perustuvat nominatiiviin ja muihin muotoihin, niinkuin voipi varmuudella päättää siitä seikasta, että muuten

[1] Vrt. Budenz, MuSz. s. 585 ja seur., jossa esiintyviä yhdistyksiä ja käsitystapaa en kuitenkaan yleensä voi hyväksyä (suom. vasta ja otsa eivät, nk. Budenz olettaa, saata olla tekemisissä toistensa kanssa). Mitä tulee erittäin liiviläiseen sanaan, ei sanan alussa oleva *v*, *u* ole alkuperäinen, niinkuin Budenz, MuSz. s. 587 arvelee, vaan liiviläisten äännelakien mukaan kehkeytynyt, vrt. *puola* = polve-, liivL. *uoŕa*, I. *vǫŕa* pärepihti < *orja j. n. e.

aina vepsässä tavuuta lopettava nt on kadottanut n:nsä (esim. *opeta*, *opekat* < *opetkat j. n. e., prees. *opendan* opetan). — Liivin kielessä tavataan semmoisia muotoja kuin *kuolmant* l. *kvɵlmənt* (sen ohessa ise-nominien analogian mukaan *kvɵlmist*), *neľənt*, *vidənt*. Katsoen liivin kielen moninaisiin tasoituksiin on hyvin luultavaa että liiviläisetkin muodot ovat analogiamuotoja.

Samasta äännelaista tavataan esimerkkejä useiden nta-, nda-loppuisten verbien taivutusmuodoissa, sekä korollisen että varsinkin pääkorottoman tavuun jäljessä. Esim. suomesta: väätty < *vääntty | käätty < *kääntty | rakettu < *rakenttu | parataan parannetaan | yletään ylennetään | aletaan alennetaan. Tämmöiset muodot ovat hyvin yleisiä Länsi-Suomessa (esim. Kokemäen tienoilla); yleinen koko maassa lienee lausetapa: Jumala paratkoon. Myös runokielessä ovat tämänlaatuiset muodot tavallisia (esim. käätty, rakettu, kuumettihin y. m.). Hyvin yleisiä olivat tämmöiset muodot niin-ikään koko suomen vanhemmassa kirjakielessä; Agricola esim. kirjoittaa: kiäten käännetään, inf. käätä, kiete, partis. pass. kietty, akt. käännyt (nn < dn, tn) | parata, parattu | yletty | ylesoiettu | rackenut (lue: rakennut) Kk. 35 || Martti: raketa R. 44, raketun R. 33 || Ljungo Tuomaanpoika: raketa R. 31, rakettu R. 31, raketkan R. 38 || 1642 v:n raamatunkäännös: käätän Joh. 16: 20 | parata Matth. 17: 16, parattu Marc. 5: 29 | cowettu Matth. 13: 15 || 1685 v:n raamatunkäännös samoin: käätän | parata, parattu | ojettu | cowettu. Samanlaisia muotoja tavataan yleisesti vielä nykyisessäkin raamatunkäännöksessä (nk. käätään, parata, parattu, kovettu), jos kohta ne useimpien murteiden kannalta tätä nykyä tuntuvat arkaistisilta. — Aunuksen kielessä tavataan niin-ikään semmoisia muotoja kuin: keätä kääntää < *kääntäk, pass. keätäh, keättih | tüötä työntää, pass. tüötäh. — Vepsässä ovat tämmöiset muodot ainoat käytännössä olevat semmoisista verbeistä, joiden *nda*-loppuinen vokaalivartalo on monitavuinen, toisinaan silloinkin kuin se on kaksitavuinen. Esim. *väta* soittaa, leikkiä < *väättäk < *vääntäk (= suom. vääntää), pass. *vätas* l. *vätazɵ*, imper. *väkat* < *väätkät: prees. *vändan* | *leta* lentää, nostaa < *lenttäk, pass. *letas* l.

l'etazв, imper. *l'ekat*, partis. *l'enu* < *lennu < *lednüt: prees. *l'endan* | *al'eta* alentaa < *alenttak, pass. *al'etas* l. *al'etazв*, imper. *al'ekat:* prees. *al'endan* | *ŕiǵeta* rientää < *rigenttak, pass. *ŕiǵetas, -tazв:* prees. *ŕiǵendan* | *op'eta* opettaa, pass. *op'etas, -tazв:* prees. *op'endan.*

Yleensä vallinnut katsantotapa on tietääkseni ollut se, että tämmöiset muodot, kuin yllä esitetyt, ovat myöhäsyntyiset, ne kun ovat muodostuneet „typistyneestä" vartalosta; sitä vastoin on tietääkseni vokaalivartalosta johtuneita muotoja (nk. rakennettu j. n. e.), jommoisia vastaavissa tapauksissa nykyjään yleensä käytetään suomessa, samoinkuin karjalassa ja enimmiten aunuksessakin, katsottu vanhemman kannan edustajiksi. Ihan päinvastaiseen suuntaan todistaa kuitenkin se seikka, että konsonanttivartaloiset muodot suomen vanhemmassa kirjallisuudessa olivat yleisemmät kuin nykyisessä, samoin kuin vanhemmassa kielessä yleensä ta-loppuisista verbeistä paljoa runsaammalta käytettiin konsonanttivartaloisia muotoja kuin tätä nykyä. Esim. AGRICOLA kirjoittaa: tietket Luc. 21: 31 | noutcohon | leutty Rom. 10: 20 | säänyt (lue: säännyt, nn < dn, tn) Kk. 35 | tienehet (lue: tiennehet) Matth. 24: 39 | tienyet (lue: tiennyet) Kk. | älkätte kielkö Kk., kielken (ɔ: kielk[k]ään < *kieltkähän) | wscalca | ymmertepä (luult. luett. ymmärttäpä) ymmärrettävä Rk. 47 b | sijrtte siirrettää Gal. 1: 6 | sattu (lue: saattu) saatettu 2 Cor. 2: 2 (ks. esimm. myös GENETZ, Virittäjä II, s. 164) || JUUSTEN: leuttin K II b || MARTTI: löytän, löytty R. 42 | tainnut Vark. 38 | sortaan Tapat. 3, sortu Kär. 12 || LJUNGO TUOMAANPOIKA: taithan R. 31 | löythän R. 42 sårtu sorrettu Kv. 40 || 1642 v:n raamatunkäännös: tietkät Luc. 21: 31, tieten tietäen Philem. 1: 21 | löytty Rom. 10: 20 | säätyt ApT. 16: 4 | älkät kielkö 1 Cor. 14: 39 || 1685 v:n raamatunkäännös samoin: tietkäm, tietkät, tieten | löytty | älkät kielkö. Runokielessä, joka usein runomitan pakosta säilyttää vanhempia muotoja, tavataan semmoisia muotoja kuin tietä, tiettihin | taiten | souten | löytty | kaannut. Yleisessä puhekielessä kautta koko maan käytetään adjektiiveina yksin-omaan tietty, tiettävä, adverbeina jouten (< *jout-ten), tietenkin; tämmöisissä alkuperäisissä verbimuodoissa, jotka ovat vapaina kantaverbinsä sys-

teemipakosta, usein vanhemmat muodot säilyvät (samoink. puheentavoissa, nk. Jumala paratkoon). Monessa suomalaisessa murteessa (esim. Koillis-Satakunnassa, Etelä-Pohjanmaalla) käytetään nykyjäänkin jotenkin yleisesti semmoisia muotoja kuin löyttiin (löyttihin), löytty | pyyttiin, pyytty, kausat. pyyttää. —Niin-ikään ovat vepsässä konsonanttivartalosta johtuneet muodot yleiset ja ainoat, esim. *vota* vuotaa < *voottak, part. *vonu* vuotanut | *kaburta* syleillä < *kaburttak, pass. *kaburtas* l. *kaburtaze*, part. *kaburnu* | *śidaʒlta* sidaltaa, pass. *śidaʒltas*, *-taze*, imperat. pl. 2 p. *śidaʒlkat* < *sidalkkat < *sidaltkat | *kelʹta* l. *kelʹta* kieltää, pass. *keltas*, *-taze*. Näitä ei suinkaan voi pitää myöhemmin synkopeerattuina, sillä siinä tapauksessa olisi odotettava ehdottomasti pitkää t:tä infinitiivissä, siis esim. **kelta* (samoinkuin *anta* antaa, *alʹenzeɹta* alentaa). — Liivin kielestä on tähän kuuluvana esimerkkinä mainitava inf. *tietə* tietää, joka ehdottomasti edellyttää aikaisempaa *tiettäk, pass. partis. *tietəb, tietət:* pr. *tiedəb* l. *tiedab;* samoin selitettäviä ovat, ainakin osittain, semmoiset passiivin partisiipit kuin *lʃeṷtəb, lʃeṷtət:* pr. *liedab* löydän | *muṛtəb, muṛtət:* pr. *muṛdab* murtaa. — Tämän lisäksi tulee huomata että kaikista semmoisista verbeistä, joiden vokaalivartalon loppuna on ollut -da edellisen vokaalin jäljessä (n. s. supistuvaisista verbeistä), vastaavissa muodoissa käytetään yksin-omaan konsonanttivartaloa kaikissa kielissä (vastatkoon j. n. e.), lukuun-ottamatta liivin kieltä, jossa myöhempi tasoitus on suuresti oloja häirinnyt (liivissäkin kuitenkin *magaʹt* < *magattak, ks. yllä s. 102). Tämän kaiken nojalla on päätettävä että samoinkuin muista ta-, da-loppuisista, samoin useimmista nta-, nda-loppuisistakin aikaisemmin yleensä käytettiin konsonanttivartaloita määrätyissä tapauksissa, mahdollisesti kuitenkin murteittain jo aikaisin vaihdellen vokaalivartaloisten muotojen kanssa. Näin ollen saamme siis katsoa sitä nasaalin katoamista, joka puheena olleissa muodoissa esiintyy, hyvinkin vanhaan aikaan kuuluvaksi, tarvitsematta olettaa uudempaa n:n katoamista. Vepsässä tässä kohden vanhempi ja uudempi kanta foneettisten tunnusmerkkiensä kautta jyrkästi eroavat toisistaan: siinä, missä alkujaan on konsonanttivartaloa käytetty, on n kadonnut, mutta sitä vastoin ei, missä uudempi sisäheitto on tapah-

tunut, esim. *anta* antaa < *antada, imper. *agkat* | *künta* kyntää, imper. *kügkat*. Suomessa on tietysti n:n katoamislaki ollut jo aikoja sitten kuollut (huom. lainasanoja semmoisia kuin kersantti, luutnantti, Antti).

Kaiken edellisen johdosta katsomme siis n:n katoamista tavuuta lopettavan t:n edeltä hyvin vanhaan aikaan kuuluvaksi äännelaiksi, vieläpä semmoiseen aikaan, jolloin suomalaiset kielet vielä olivat läheisessä keskinäisessä yhteydessä. Ainoastaan liivin kieli tekee jonkinmoisia vaikeuksia (vrt. yllä s. 388), mutta tuskin meillä kuitenkaan on syytä epäillä äännelain yhteissuomalaisuutta.

Lisäys.

248. Tässä yhteydessä otettakoon puheeksi ne-loppuisten verbien omituinen taivutus, että nimittäin niiden konsonanttivartalo on t-loppuinen. Tämä suhde on epäilemättä sen suureen leviämiseen katsoen ollut olemassa jo yhteissuomessa. Esimerkkeinä mainittakoon: suom. paranen: inf. parata[c], imper. paratkoon | vatj. *paranen:* inf. *parata*, imp. *paratko* | karj. pagenen: inf. poata, imper. poakkoa (<poatkoa) l. poatkuo | aun. parenen: inf. pareta, imper. parekkah | veps. *hapnəb* l. *hapnob* mätänee: inf. *hapata*, *ei hapakoj* l. *hapakəj* eivät happane (< *hapakkoi < *-tkoi), *paǵeńen* pakenen, inf. *paǵeta* | virE. mädäne mätänen: inf. määdä[c], imper. määku (myös mädänegu). Pohjoisvirossa käytetään uudempia analogiamuotoja semmoisia kuin alaneda, imper. alanege, partis. pass. alanetud, ja sentapaiset ovat alkaneet saada alaa eteläpuolellakin.

Tästä seikasta ovat kielioppimme päässeet aivan yksinkertaisesti sillä, että on sanottu näissä n:n muuttuvan t:ksi (Genetz, Kielioppi [3], 109 §, s. 83); onpa vielä sanottu karjalassa n:n muuttuvan k:ksikin esim. muodossa poakkoa [1] paetkaa (Ge-

[1] Selvä on että tässä kk edustaa tk:ta samoin kuin muodossa varakkah; vrt. aun. parekkah: kirvokkah, veps. *ruskokat* punastukaa (pr. *rusknən*): *unokat* nukkukaa (pr. *undan*). Vrt. yllä s. 19, 25 §; vrt. myös Genetz, KL. s. 56.

NETZ, KL. s. 56). Että kuitenkin tämmöinen „muutos“ on jotakin aivan tavatonta, ei voi kukaan kieltää. Epäilemätöntä on, että jonkinmoinen analogia tässä on ollut vaikuttamassa. Hyvin mahdollista saattaisi olla, että tässä olisi tapahtunut n. s. „supistuvien verbien“ kanssa sekaannus, joka olisi saanut alkunsa semmoisista tapauksista, joissa samavartaloinen ne-loppuinen ja kontraktiverbi ovat rinnakkain, nk. esim. virkenen ja virkeän, rohkenen ja rohkean. Huomattava onkin että ne-loppuiset ja n. s. supistuvaiset verbit usein ovat sekautuneet vepsässäkin, esim. *turptab* suuttuu (oik. turpoaa): impf. 3 p. *turboń* | *håvktɐn* halkean: impf. *håvǥeń* (1 pers. *håvkšin*). Verrattakoon myös keskenään virE. häbenen, ligonen, higonen ja suom. häpeän, likoan, hikoan; niin-ikään ovat eteläviron ne-loppuisten verbien imperfektit aina kontraktiverbien analogiaan perustuvat, esim. mädäzi l. määš mätäni, ligozi likosi. Toisiinsa verrattavat ovat myös suom. tarkenen ja aun. targien rohkenen. Vaikka tämmöisen varhaisen sekaantumisen olettaminen onkin mielestäni mahdollinen, saattaa kuitenkin toiselta puolen sanoa, että sekaannus yhtä hyvin voi olla myöhempi ja lähtenyt niistä muodoista, joissa sekä kontraktiverbien että ne-loppuisten sanojen konsonanttivartalot t-loppuisina esiintyvät. Minäkin olen puolestani taipuvainen siihen käsitykseen, että sekaannus on myöhempi ja näistä muodoista lähtenyt, ja arvelen että ne-verbien muotoihin vaikuttanut analogia on toisaalta tullut.

Yhteissuomessa on ollut varmaan olemassa eräs verbiryhmä, jonka johtosuffiksina on ollut nte. AGRICOLAN kielessä tavataan tästä ryhmästä jotenkin runsaasti esimerkkejä (ks. GENETZ, Virittäjä II, s. 156). Niin esim. hapansi (Luc. 13: 21) = happani, hapantui, joka edellyttää vokaalivartalon hapante-; samoin: sokeunnen tulen sokeaksi, secaunde (lue: sekauntee) sekaantuu huckandepi, eransi, cocoundemisen, cokounsit y. m. Tähän kuuluvia muotoja tavataan joitakuita myös 1642 v:n raamatunkäännöksessä, esim. ilmaunsit Luc. 1: 65 | cocounsi Marc. 3: 20, 4: 1, cocounsit Matth. 26: 3, ApT. 20: 7. Tähän ryhmään luettava on luultavasti nte semmoisissa verbeissä kuin juoksentelen | käyskentelen | run. suutuksenti. Tätä suomalaista nte-muodostusta vastaavat varmaankin liivin kielessä, jossa ei muu-

ten suomen ne-johtoisia vastaavia verbejä tavata, semmoiset verbit kuin *apą'ndəb* happanee (vrt. *apą'ntəb* hapattaa) | *upą'ndəb* uppoaa. Sama johtopääte tavataan vepsässä inkoatiivisessä merkinnössä tavallisimmin yhdistettynä muiden suffiksien kanssa, esim. *küksəndəb* alkaa tavoittaa: *küksən* tavoitan | *ambuškendəb* on ampumaan rupeamassa | *tuʌəškandəb* alkaa tulla | *varəgandəb* alkaa pelätä (vrt. yllä sivv. 80, 99 c ja 106). Epäilemättä tämä johdos on yhteissuomalaisena aikana ollut tavallisempi, vaikka sittemmin hyvin haihtunut, osittain epäilemättä sekaantuen ne-loppuisiin, osittain, niinkuin suomessa, tekeytyen ntu-loppuisiksi. Vanhemmasta kirjallisuudesta näkee aivan ilmeisesti, miten ntu pääte astuu nte-päätteen sijaan. Niin kirjoittaa AGRICOLA vielä huckandeman Matth. 24: 35 (myös huckanduman Luc. 21: 33) | secaunde Rom. 7: 3 | ilmande Rom. 2: 5 | poiswierandeneet Eph. 4: 18 | hariaannut Matth. 17: 24 | cokounsit Marc. 6: 30, 33, Luc. 22: 66. Sitä vastoin 1642 v:n raamatunkäännöksessä kirjoitetaan samoissa paikoissa: huckanduman | secaundu | ilmaundu | wierandunet | harjandunut | coconnuit. V. 1685 ilmestyneestä raamatunkäännöksestä nte-johtoiset ovat kokonaan kadonneet; äskenmainittuja 1642 v:n muotoja ilmaunsit, cocounsi, cocounsit vastaa v. 1685: ilmoitettin, cocounnui, coconnuit, cocounnuit. Mutta se mikä nykyiselle kysymykselleмme on tärkeämpi, on se, että nte-johtoiset ovat myöskin silminnähtävästi väistyneet ne-johtoisten tieltä; niin vastaa AGRICOLAN hapansi muotoa (Luc. 13: 21) 1642 v:n raamatussa happani, AGRICOLAN eransi muotoa (ApT. 23: 7) 1642 v:n raamatussa ercanit (MARTILLA: eraneuat K. 15, R. 15).

Jos nyt ajattelemme hapante- vartalon taivutusta, niin se äännelaillisesti suomessa tuli olemaan: prees. *hapannen, *hapantec (pro: *hapantepi), impf. hapansi, inf. hapata (< *hapant-tak), imper. hapatkoon, pass. hapataan j. n. e. Näin ollen on selvä, että happane- verbi on saanut t:lliset mallimuotonsa hapante- verbin konsonanttivartaloisista muodoista. Käsitykseni on siis se, että ne-johtoisten verbien t:lliset konsonanttivartaloiset muodot perustuvat jo yhteissuomalaisena aikana tapahtuneesen sekautumiseen nte- ja ne-loppuisten verbien välillä.

Hyvin luultava on, että tämän lisäksi alkoi jo aikaisin syntyä sekaannusta puheen-alaisten verbien sekä n. s. supistuvaisten verbien kanssa, joka puolestaan on t-muodostusta tukenut.

Sanaa lopettava alkuperäinen *ns*.

249. Jo yllä (s. 364 ja seur.) oli puhetta sanaa lopettavasta ns:stä. Katsoen siihen, että n on tavuuta lopettavasta nt:stä jo yhteissuomalaisena aikana kadonnut, tahtoisi jo ilman muuta parallellisesti olettaa että myöskin n:n katoaminen sanaa-lopettavasta ns:stä olisi samaan aikaan luettava; muutoksen varhaisuutta puolustavatkin semmoiset muodot kuin: suom. kolmas | karj. kolmaš | aun. kolmas | virP. *kolmaz*, E. *kolmas*. Mutta toiselta puolen on taas olemassa muotoja, joissa nasaali on säilynyt tai jotka edellyttävät myöhemmin säilynyttä nasaalia, nk. veps. *kuvmańź*, *kovmaa̯'ź* | aun. kolmais (< *kolmańz) | vatj. *kɐlmaz* | suom. murt. kolmaas (aas < *ans) l. kolmais (ais < *ańs) | liiv. *kʊɐ̯lməz* (viimeisen tavuun vokaali näyttää olleen varhemmin pitkä, koska se on heikentynyt; muuten olisi odotettavissa **kuɐlmaz*, vrt. vokaalioppia). Koska yllä mainitut suomen, karjalan, aunuksen ja viron muodot ehdottomasti edellyttävät hyvin varhaisena aikana tapahtunutta nasaalin katoamista, on meillä viimeksi mainittujen muotojen suhteen vain kaksi selityskeinoa, joihin jo yllä (s. 365) viittasimme. Joko on kadonnut nasaali palautettu nominatiiviin muista sijoista, tai on alkujaan ollut kaksi rinnakkaismuotoa. Jälkimäinen selitys minusta tuntuu todennäköisemmältä. Oletan siis että jo varhain, ehkäpä yhteissuomalaisena aikana, on sanottu vierekkäin (tai murteittain) kolmas (< *kolmans) ja kolmansi; nsi-loppuisia muotoja onkin suomalaisissa runoissa meidän aikoihin asti säilynyt, ja niiden jälkeisinä ovat pidettävät nasaaliset tai myöhemmin säilynyttä nasaalia edellyttävät muodot. Sama selitystapa on sovellutettava yks. 2:sen persoonan suffiksilla varustettuihin muotoihin, jos kohta tässä on vielä lisäksi tullut se, että on alusta alkain tavattu muotoja, joissa ei ole ollut nasaalia. Vrt. yleensä sivv. 365—367 (myös 56—57).

Sanansisäisten nasaalien muuttuminen klusiilien edellä niiden kanssa homorgaanisiksi.

250. Jo yhteissuomalaisena aikana ovat sanansisäiset nasaalit klusiilien edellä muuttuneet niiden kanssa homorgaanisiksi. Tämän mukaan on alkuperäisestä m:stä medio- t. prepalataaliklusiilin edellä tullut *g* sanassa

kenkä (ɔ: *kegkä*) | karj. ke*gg*ä | aun. ke*gg*ü, vrtlo ke*gg*ä- | vir. king l. keng: gen. kinga, kenga (s. o. *kigg*, *kegg*: *kigga*, *kegga*) | liiv. *kägga:* part. sg. *käggə* | vatj. *ɟšenɟšä* (< ke*g*kä, vrt. kreev. pl. kenged) „schuh". Sanan alkumuoto on epäilemättä *kemkä (*kemgä), verraten lappalaiseen sanaan gama: g. gabmaga, joka suomeksi tarkoin olisi *kem(e)gä, *kem(e)kä. Vrt. myös mord. kämä, keme saapas, tsher. kem saapas, syrj. köm-kot „schuh und strümpfe". Ks. Thomsen, GSI. s. 39; Budenz, MuSz. s. 16.

Niin-ikään on alkuperäisestä m:stä dentaaliklusiilin edellä jo yhteissuomalaisena aikana tullut n. Todistavina esimerkkeinä ovat:

kinnas, pl. kintaat < kintahat | karj. kinnaš, pl. kindahat | aun. kinnas, pl. kindahat | veps. *kindaz*, pl. *kindhad* | vatj. *ɟšinaz*, pl. *ɟšintad* | vir. kinnas, pl. kindad | liiv. *kindaz*, pl. *kindəd* „handschuh". Tämän johdosta on yhteiseksi alkumuodoksi asetettava *kindas; että n:n sijalla alkuperäisesti on ollut m näkyy: 1) lapR. sanassa kamtes „chirotheca e pelle rangiferina confecta", joka sana varmaankin on laina suomesta; 2) lätin sanasta zimds (< *kimdas) „handschuh", olipa sitten suomalainen sana laina baltilaisista kielistä tai päin vastoin. Ks. Thomsen BFB. s. 187 (Donnerin yhdistys, Wörterbuch Nr. 42, 43, ei käy laatuun). Tämän mukaan on siis sanan alkumuoto ollut *kimdas, josta jo yhteissuomalaisena aikana tuli *kindas.

kansi: kante- „deckel“ | karj. kañži: kande- rove | aun. kanzi: kande- „deckel“ | vatj. *kas̄i* id. | vir. *kaa'z*, *kaaź* id. | liiv. *kån̓ź̓š* id. Yhteissuomalainen muoto on kansi < *kanti (vrt. yllä sivv. 127, 363—365), ja tämä on varmaankin aikaisemmin ollut *kamti, *kamte-, verraten tsher. sanoihin komdoš „operculum“, komdeštem, V. komdyštem „operire, claudere“ (vrt. kom „cortex, crusta“) [1].

lunta, part. sanaa lumi, lume- | vatj. *ɬunta* | karj. lunda | aun. lundu | veps. *ɬund* (tav. *ɬumə̑d*, *ɬumt*) | vir. lund | liiv. *l̄unda* < *lumta.

Yllä olevat esimerkit osottavat ehdottomasti m:n muuttuneen dentaaliklusiilin edellä n:ksi jo yhteissuomalaisena aikana. Liivin kielessä kyllä muuten aivan yleisesti tavataan semmoisia muotoja kuin *liemdə* l. *liemt:* nom. *l̄em* mäihä, liemi (vrt. *l̄unda* lunta) | *südā'mt*, nom. *südā'm* sydän | *var̄'təmt:* nom. *var̄'təm* voimaton. Mutta niin alkuperäisiltä kuin ne näyttävätkin, ovat ne epäilemättä tasoituksen kautta syntyneitä, ja nykyisessä liivissä on m > n muutos dentaaliklusiilin edellä kuollut äännelaki. Samaa on sanottava semmoisista vepsäläisistä muodoista kuin *ɬumt*, *ɬuṁed*. Toiselta puolen on varmaankin partitiivimuoto vaikuttanut yleistyttävästi veps. sanassa *l'en* kalanliemi: part. *l'eńť* (vrt. *l'emuz*, g. *l'emusən* kalanliemi). Veps. esimerkkeinä mainittakoon vielä *śärb̓int:* nom. *śärb̓in* särvettävä (gen. *śärbṁen*) | *p̓ühkint:* nom. *p̓ühkin* pöytäliina | vepsÄ. *muŕžäɹnt:* nom. *muŕžäin* nuorikko. Näissä muuten on epäilemättä samalla nojauduttu nominatiiviin, johon nojautuen etelävepsässä on syntynyt *muŕžeɹt*. Karitiiviadjektiivien partitiivit muodostuvat yleensä vokaalivartalosta, olivatpa ne sitten alkuperäisiä tai luultavammin vepsän partitiiveissa yleisen tasoituksen kautta syntyneitä (vrt. *luṁed* lunta, *ühťed* = *üht* yhtä); esim. vepsE. *ńiṁetomad:* nom. *ńiṁetoɹ* | vepsÄ. *oṅetomad:* nom. *oṅetəɹn*.

[1] Ks. Thomsen, BFB. s. 146 alimuist. 1. Samaa alkumuotoa **kamti* tulisi olettaa, jos suom. sanan originaaliksi oletettaisiin liett. *kamsztis* „stöpsel, propfen“; niinkuin Thomsen (main. p.) huomauttaa, ei ole yhteyttä liettualaisen sanan kanssa oletettava sekä merkityksen erilaisuuteen että suomalaisen sanan leviämiseen katsoen.

Samoin on yhteissuomalaisena aikana myös tapahtunut ääntеenmuutos nk (ng) > gk (gg); esim. suom. pagkaa | vatj. *pagkа* | karj. paggoa | aun. paggoa | veps. *paggat* | vir. *paggе*. Että liivissä sanotaan esim. *pаngid* pankaa, *pаngɔd* pankoot, on sekin epäilemättä seurauksena analogisesta tasoituksesta.

Sanan lopussa olevan *m*:n muutos *n*:ksi.

251. Sanan lopussa olevan m:n muuttuminen n:ksi kuuluu yhteissuomalaiseen aikaan. Tämän äännelain mukaan on esim. akkusatiivin alkuperäinen pääte m (vrt. tsher. kudom talon = suom. kodan, vüröm = suom. veren) jo varhain yhteissuomalaisena aikana muuttunut n:ksi, jota sitten on eri kielissä käsitelty samoin kuin loppu-n:ää muutenkin. Samoin on myös yks. 1:sen persoonan alkuperäinen pääte m (vrt. lap. logam luen, tsher. poktem ajan) niin-ikään saman lain mukaan tekeytynyt n:ksi.

Nämät ovat tapauksia, joissa ei yksinään suomalaiselta kannalta voisi todistaakkaan yhteissuomalaisen loppu-n:n edustavan vielä alkuperäisempää m:ää. Mutta on toisia sanoja, joiden vartaloon kuuluu m, ja joissa tämä m esiintyy kaikkialla muualla paitsi sanan lopussa. Esim. suom. sydän: sydämen | avain: avaimet | onnetoin l. onneton: onnettomat || karj. šeän: šeämeššä sydän | avain, avoan: avaimet, avoamet | kieletöin: kielettömät || aun. süväin: südämes sydän | avain: avaimet, -med | kieletöi: kielettömät, -mäd || vepsÄ. *šüdäɹn: šüdämes* sydän | *muŕžäin: muŕžämed* l. *muŕžäɹmed* nuorikko | *pühkin: pühkmed* pöytäliina | *lähtvɹn: lähtmad* nuori poikimaton lehmä, lähtemä | *alastɐɹn: alastomad* alaston || vepsE. *šüdäɹ* l. *šüdeɹ: šüdämes* | *muŕžäɹ* l. *muŕžeɹ: muŕžämed* | *suŕin: suŕmad* ryyni | *ńimetoɹ: ńimetomad* nimetön || vatj. *vɐti: vɐtimɐd* avain | *ɐnɐtɔ: ɐnɐtomad* onneton || virP. *azɐ: azɐmed* asen, vuode | *keletu: keletumad* kieletön || virE. *azɐ: azɐmɐᶜ:* asen, vuode | *vɐťi: vɐťmɐᶜ* avain.

Tämmöisissä tapauksissa on aivan luonnollisesti analogiavaikutuksilla ollut mahdollisuutta hämmentää suhteita. Toiselta puolen on myös alusta alkain saattanut olla murteellisia eroa-

vaisuuksia vokaali- ja konsonanttivartalon käyttämisessä (vrt. suom. suurima ja veps. *surin*, suom. lähtemä ja veps. *lähtvin*). Sitä paitsi on ehkä asian laita ollut se, että tämä äännelaki toisissa murteissa on ollut kauvemmin elävänä, kuin toisissa, tai toisissa uudestaan herännyt eloon.

Vepsässä tavataan (Äänisen tienoilla) joskus nominatiiveja *huɹǵitom* hävytön, *silʹmʹitom* silmitön, jotka ovat syntyneet muiden sijain vaikutuksesta (tavalliset vepsÄ. muodot: *huɹǵitɐɹn*, *silʹmʹitɐɹn*). Samoin *avadʹim: avadʹimad* l. *avadʹimʹed* avain | *vidʹim: vidʹimad* puuveitsi (vitomista varten), joissa sanat osittain ovat siirtyneet toiseen vokaalivartalosarjaan. Toiselta puolen tavataan nominatiivin vaikutusta muihin sijoihin, esim. vepsÄ. *tap̮in:* pl. *tapʹed* (myös: *tapʹmed*) loukku | vepsE. *śärbin: śärbʹen* (myös: *śärbʹmen*) särvin.

Virossakin näkyy toisinaan nominatiiviin vaikuttaneen muiden muotojen analogia. Wiedemann (EGr. s. 392) mainitsee rinnakkain nominatiiveja made ja madem (mademed) porras, säde ja sädem (sädemed, analogiavartalo, vrt. yllä s. 377) kipuna.

Liivin kielessä tämmöisen tasoittavan analogian vaikutus on ollut niin valtava, että tietääkseni on ollut vallassa se käsitys, ettei liivin kieli ensinkään kuulu tämän äännelain piiriin. Niin sanotaan esim. *südą̄'m:* pl. *südą̄'md* sydän | *sidi̯'m*: *sidi̯'md* sidin, nauha | *ɹelą̄'m: ɹelą̄'md* eläin | *ɹou̯təm: ɹou̯təməd* voimaton. On kuitenkin selviä todisteita siitä, että liivin kielikin, tai oikeammin sen edeltäjä, on ollut osallisena sanaa lopettavan m:n muuttumisessa n:ksi, joka n on murteen äännelakien mukaan sittemmin kadonnut (ks. yllä sivv. 379—380). Ensinnäkin ovat huomattavat yks. 1:sen persoonan muodot ja akkusatiivit (liivL. *ma ɹuo* juon, *ɹą̄lga* jalan, ks. yllä s. 379). Mutta jos joku tahtoisi väittää että näissä tapauksissa esiintyy vanhempi kerros m:n muuttumista, ja ett'eivät semmoiset muodot kuin äsken mainitut *südą̄'m* j. n. e. vielä m:n muuttumislain valtaan päästessä olleet konsonanttiloppuisia, niin on vielä muitakin varmoja todisteita siitä, että nykyiset suhteet ovat tasoituksesta syntyneet. Semmoinen on *seɹs* seitsemän (<*seitsen<*seitsem); vrt. *seɹsməz* l. *seɹsmiz* seitsemäs. Samoin myös *kå̄'dəks*, *ü̯'dəks* (ks.

alemp.). Adjektiivi *süd̄a'li* urhea edellyttää nominatiivia **süd̄a'*, johon se on nojaunut (Liivinmaan murteessa šud, šuda sydän). Liiv. *mi̯t-s* (Liivinm. mit) „wie viel“ ei ole = miten (nk. Genetz olettaa, Partikkelimuodot s. 150), vaan < *mitto(i)m = vir. mitu, gen. mitme, mitma „wie viel, viel“, suom. *mito(i)n, *mitö(i)n: Agr. mittoman (m. korgia kuinka monta koria, Matth. 16: 9, 10, vrt. Ahlqvist, Kieletär, 1 v. s. 12), Halik. mune mittömä monet monituiset. Varmaan ovat siis liivin nykyiset m-muodot analogiamuotoja.

252. Otettakoon tässä yhteydessä puheeksi pari tapausta, joissa tavataan yhteissuomalaisena aikana sanaa lopettavasta m:stä tekeytynyt n, ja ensinnäkin muutamat omituiset n-loppuiset lukusanamuodot.

Lukusanat seitsemän, kahdeksan, yhdeksän, kymmenen, tuhannen ovat loppu-n:nsä kautta tuottaneet päänvaivaa. Olen ennen ollut taipuvainen siihen arveluun, että nämä muodot olisivat paljoutta määräämiä instruktiiveja (nk. paljon, vähän j. n. e.) [1]. Mutta voipi syyllä kysyä, miksi juuri näistä lukusanoista on käytetty tämmöistä muotoa, eikä muista. Muutamat seikat osottavatkin että ainakin muutamissa tapauksissa tämä n on alkuperäisen m:n edustaja ja että nämä muodot ovat oikeita nominatiiveja ma-, me-loppuisista vokaalivartaloista [2]. Yhteissuomalaisena aikana n-loppuisia ovat varmaan olleet·

kahdeksan | karj. kahekšan | aun. kaheksa | vepsÄ. *kahtsa* < *kahtessan < *kahteksan, vepsE. *kaĥesa* | vatj. *kahesa̯* | virP. kaheksa, E. *kat̯es̯a* | liiv. *kå'dəks.*

yhdeksän | karj. ühekšän | aun. üheksä | vepsÄ. *ühtsa* < *ühteksän, vepsE. *üĥesa* | vatj. *ühesä̯* | virP. üheksa, virE. *üt̯es̯ä* | liiv. *ü'dəks.*

Että nämä muodot ehdottomasti ovat olleet n-loppuisia, todistavat: 1) suomen ja karjalan muodot, 2) se seikka, ett'ei aunuksessa viimeinen vokaali a, ä ole muuttunut u:ksi, ü:ksi,

[1] Ks. Setälä, Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä sivv. 9, 46.

[2] Tämä ajatus oli, mitä vatjan kielen muotoihin tulee, syntynyt Ahlqvistissakin (ks. Wot. gr. s. 40), jos kohta tarpeellisen selvityksen puutteessa tämä käsitys on tullut hylätyksi.

3) se seikka, että vatjassa viimeinen vokaali on pidennyt, 4) se seikka, että virossa ja vepsässä loppuvokaalit ovat säilyneet katoamatta. Näiden muotojen käsittämiseksi ovat huomattavat seuraavat muodot: vatj. genn. *kahɐsamą* l. *kahɐsɐmɐ* kahdeksan, *ühesämä* l. *üheseme* yhdeksän, ordd. *kahɐsɐmɐz* 8:s, *üheseməz* 9:s | vir. genn. kaheksme l. kaheksma, üheksme l. üheksma (käytetään kaheksa ja üheksa muotojen rinnalla), ordd. kaheksamas, üheksamas (käyt. kaheksas, üheksas muotojen rinnalla) | liiv. ordd. *kå'dəksməz* l. *ką'dəksmiz* 8:s, *ü'dəksməz* 9:s; distributiiviset instruktiivit: *kå'dəksmiń* kahdeksittain, *ü'dəksmiń* yhdeksittäin. Nämät kaikki muodot viittaavat ma-, me-loppuiseen vokaalivartaloon (ys. *kakteksama-, -me-, ükteksämä-, -me-), josta n-loppuiset ovat säännöllisiä nominatiiveja. Varmaankin on kuitenkin pidemmän ma-johdannaisen rinnalla kohta alusta käytetty itse alkuvartaloa. Tämmöinen ma-johtoinen sivumuoto näkyy joskus olleen käytännössä sanasta

tuhat: tuhannen | karj. tuhat | aun. tuhad | veps. *tuha* (epäilemättä nom. eristetty siten, että säännöllinen tuhad < *tuhant on käsitetty partitiiviksi) | vatj. tuhatta (varmaankin partitiivi) | vir. tuhat, toha (vrt. veps. *tuha*) | liiv. *tu'ont*, *tu'ɐnt* (luult. oik. analoginen partitiivi, samoink. *kuolmant*, ks. yllä s. 389; alkup. *tuhant muotoa pitäisi vastata d-loppuinen muoto, ilman n:ää).

Yleinen konsonanttivartalo siis on tuhat < *tuhant, vokaalivartalo tuhante-. Suomessa toisinaan käytetty nominatiivi tuhannen näkyy edellyttävän vokaalivartaloa *tuhanteme- jonka säännöllinen edustaja tavataan vatjan muodoissa *tuhatɐmɐ* < **tuhantɐmɐn* j. n. e. (ks. yllä s. 368). — Toisin ovat sitä vastoin selitettävät sanat

seitsemän | karj. seiccemen | vepsÄ. *šeɹʃšimä* l. *šeɹʃšimńe*, vepE. *šiɹʃšmńe* || aun. seiccei, -ee, -e | vatj. *seɹtsę* | vir. seitse, virE. *säɹdzę* | liiv. *seɹs*.

kymmenen | karj. kümmenen | veps. *kümńe* | aun. kümmene || aun. kümmen, -mmei, -mme | vatj. *ʃšümę* | vir. kümme | liiv. *küm*.

Soome-Ugri-Filoloogia Tartu Ülikooli

Suomen ja karjalan män-(men-), nen-loppuisiin muotoihin liittyy vepsä, jossa loppuvokaalin pysyminen osottaa alkuperäisiä män-(men-), nen-loppuisia muotoja. Sitä vastoin kaikkien muiden kielten muodot edellyttävät alkumuotoja *seitsen, *kümmen (vokaalivrtlot seitsemä-, -me-, kümmene-). Tämän johdosta on silminnähtävää, että n-loppuiset muodot seitsemän ja kymmenen j. n. e. eivät ole nominatiiveja ma-johtoisista vartaloista, vaan viereisten lukujen analogian mukaan muodostuneita[1]. Viron murteellinen ordinaali kümnemas on varmaankin samoin analogiamuoto viereisten lukujen mukaan (vrt. vatjan muotoja, joissa on tässä kohdin yleensä tarkka ero vartaloiden välillä: *ɟšüm̲ene̲z* 10:s, mutta *ühes̲ämä̲z*).

253. Suomen kielen superlatiivista[2] ei ole koskaan luultu muuta, kuin että sen suffiksi impa on alkuperäinen ja siitä typistymisen kautta syntynyt in (< im < imp). Luonnollisimpana asiana on pidetty että superlatiivi on jonkinmoinen uudempi laajennus komparatiivista, joko siten, että komparatiivin „päätteen edelle kieli on pistänyt moneutta merkitsevän i:n“ (Ahlqvist, SKR. s. 118, 180 §), tai siten, että komparatiivin päätteen edelle on asettunut demonstratiivipronomini se, si (*nuore-ze-mba l. *nuore-zi-mba > *nuore-hi-mba > nuorimba, ks. Budenz, Ugor alaktan I, s. 284—286 = NyK. XX, s. 452—454). Puhumatta jälkimäisen selityksen tuottamista voittamattomista äänteellisistä vaikeuksista, ei ole ketään arvelutta-

---

[1] Tämä on samanlaista analogiaa, jota eri kielissä niin usein tavataan sanoissa, jotka muodostavat yhteenkuuluvia, suljettuja sarjoja. Suomessa on **seitsen, kahdeksan, yhdeksän, *kymmen* sarjan sijaan tullut *seitsemän, kahdeksan, yhdeksän, kymmenen*, samoinkuin keskilatinassa syntyi *october* nojautuen *september* ja *november* sanoihin, tai *teus, seus* (pro: *tuus, suus*) nojautuen *meus* sanaan.

[2] Tässä esitetyn mielipiteen suom. superlatiivista olen ensi kerran lyhyesti lausunut eräässä Kotikielen Seuran kokouksessa (18⁴/xi89, laveammalta myöhemmin, 18⁴/x90). Se esitys, joka tässä on painettuna, on kirjoitettu heinäkuussa 1890, ja olen tahallani ollut mitään muuttamatta tai lisäämättä sen johdosta, että Genetz viime teoksessaan on maininnut seikkoja, jotka „tekevät epäiltäväksi, onko *p*:tä, *b*:tä alkujaan ollutkaan superlatiivin tunnuksessa“ (ks. Suomen partikkelimuodot s. 145).

nut tuo omituinen typistys impa > in, joka menettely on kokonaan toisenlainen kuin komparatiivissa. Kirjoittaja on superlatiivin synnystä toista mieltä ja tahtoo mietittäväksi huomauttaa seuraavia seikkoja.

Ensinnäkin huomattakoon n. s. superlatiiviset adjektiivit, semmoiset kuin suom. ensimmäinen, takimmainen l. taimmainen, jälkimmäinen, ylimmäinen, alimmainen, perimmäinen, vierimmäinen, sopimmainen j. n. e. Näitä on myöhempänä aikana etupäässä Ahlqvistin vaikutuksesta aljettu kirjoittaa kahdella m:llä, koska niissä „superlatiivin päätteen p tavallisesti pehmenee m:ksi“ (Ahlqvist, SKR. s. 65, vrt. s. 75). Ennen tavallisesti kirjoitettiin ensimäinen, takimainen, jälkimäinen, perimäinen j. n. e., ja on tämä kirjoitustapa ainakin hyvin useiden murteiden ääntämistavan mukaista. Sitä paitsi foneettiset tuntomerkit („konsonantin pehmenemättömyys“) semmoisissa sanoissa kuin jälkimmäinen, takimmainen saattavat meitä suuresti epäilemään pitkän m:n alkuperäisyyttä. Mutta tähän tulee lisäksi muiden kielten todisteet. Esimerkkinä mainittakoon: inkeroismurteesta: enzimäin | reunimain | alimain | ülimäin || karj. eñžimä(i)ńe ensimäinen | jälgimä(i)ńe jälkimäinen || mutta alimmańe | ülimmäńe || aun. jälgimäine viimeinen | keskimäine | tagimaine | ülimäine (kerran Suistamolta itkuviressä ülimbäńe) || veps. *eźḿäɹńe* l. *eźmʊɹńe* ensimäinen | *d'äl'ǵḿäɹńe* l. *ǵäl'ǵḿäɹńe* jälkimäinen | *k'eśk'ḿäɹńe* keskimäinen | *ül'imʊɹńe* ylimäinen | *al'imʊɹńe* alimainen | *ŕüʊnmʊɹńe* reunimainen || vatj. *ɟšehsimein* keskimäinen | *esimein* ensimäinen | *liɟšimein* likimäinen | *takumɐɹn* takimainen || virP. *ezi̱mine̱* ensimäinen | *kes̱kmine̱* keskimäinen | *size̱mine̱* sisimäinen | *jäṟgmine̱* jälkimäinen (Narvan murteessa: *esimäine*, *ülimäine*, *takumaine*, *etumaine*) || virE. *edimäne* ensimäinen | *lähemäne* | *kes̱kmäne* || liiv. *nuorimi* nuorin (< *nuorimainen, vrt. suom. nuorimmainen, Keur.) | *vani̱'mi* vanhin | *üḻ'dimi* korkein. — Genetz sanoo (KarjK. s. 188) että karjalassa eñzimäińe ja jälgimäińe ovat „lyhentäneet päätteen m:n“; tässä kuitenkin on epäilyttävää, miksi lyhennys juuri näissä sanoissa tapahtuisi, mutta toisissa ei. Mutta vielä tärkeämmät ovat aunuksen, vepsän ja vatjan muodot. Koska aunuksessa komparatiivista on johtunut semmoisia adjektiiveja kuin pienembäine,

ülembäine, niin pitäisi myös olla *keskimbäine, *taimbaine, jos b olisi alkuperäinen. Vepsässä on niin-ikään aivan mahdotonta ajatella klusiilin katoamista, koska siinä ei tämmöinen „konsonantinpehmennyskään“ voi tulla kysymykseen; vrt. komparatiivi-adjektiiveja, esim. *vanhambʊńe*. Vatjassa taas olisi verraten komparatiiveihin (ks. yllä s. 368) odotettava **ezipein* j. n. e. Kaikkiin näihin seikkoihin katsoen päätän siis että näissä adjektiiveissa lyhyt m on alkuperäisempi.

Mitä itse varsinaiseen superlatiiviin tulee, niin sitä käytetään vain suomessa, karjalassa ja aunuksessa. Tärkeä asia on että aunuksen superlatiivin vokaalivartalon loppuna on ima, sekä nominatiivin in, esim. vahńiman, ravakkimat, vägevimeä, suurimal, eńin; ainoastaan Suistamon itkuissa on tavattu esim. turbeimbat. Genetz (AunK. s. 129) selittää että tässä m on „lyhennyt“. Mutta tätä vastaan täytyy sanoa, että aunuksen kielen kannalta ei olisi milloinkaan pitänyt tullakkaan pitkään m:ään, koska ei „konsonantinpehmennys“ tässä toisen tavuun konsonantin jäljessä tapahdu (ks. yllä s. 40); vrt. esim. komparat. enämbän, turbiembad. Sitä paitsi Genetz itse muistuttaa (AunK. s. 126): „konsonantinpehmennys pysyy, vaikka sen syy katookin; esim. virroile, moanuh“ (vrt. yllä s. 57). Miten siis olisi selitettävä muoto ravakkimat, jos tässä olisi tapahtunut tavallinen lyhennys? Tämän johdosta en voi päättää muuta, kuin että lyhyt m on alkuperäinen. — Vepsässä olen kuullut vain yhden tähän kuuluvan muodon vepsE. *paraĥim:* pl. *paraĥimad* parahin (nominat:n *m* nojautuen muihin muotoihin, vrt. yllä s. 399). Tässä on vielä mahdottomampi selittää b:tä vain yksinkertaisesti kadonneeksi. — Suomen kielen murteissakin tavataan superlatiiveja, joissa on lyhyt m. Nurmeksesta esim. mainitsee Reijonen muutamissa puheenparsissa tavattavat: näppimästä tärkkimään, kaeken tarkkimaan, jotka osottavat semmoisia foneettisia tuntomerkkejä, ett'ei voi lyhennystä ajatellakkaan. Pudasjärvellä ja Kuusamossa tavataan semmoisia superlatiivimuotoja kuin suurimia, väkevimiä, suomenpuolisessa Pohjois-Karjalassa loittimia, lystimöillään, jotenkin yleisiä koko maassa ovat ensimältä ja pikimältä, sekä suomen itämurteessa pahimoillaan, suorimittain (osittain Kotikielen seurassa, osittain minulle yksityisesti annettu-

jen tietojen mukaan). Vanhemmassa kirjallisuudessa on superlatiivimuotoja usein kirjoitettu yhdellä m:llä, mutta koska m voi olla pitkänkin m:n merkkinä, mainitsen tässä vain esimerkin, jossa ei ole voinut „konsonantinpehmennystä“ tapahtua: henen jaloimain tecoins teden (AGRICOLA Ps. 130); omituinen muoto on AGRICOLAN lyhyimisille = lyhyimmillä (Kk. käsik. 45 b: enämillä eli lyhyimisille sanoilla lue: lyhyimäisillä? Painetussa käsikirjassa D IV: pidhemmelle taicka lyhemmelle puhella). Myöskin tavataan (annetun ilmoituksen mukaan) suomenpuolisessa Pohjois-Karjalassa ja Kajaanin tienoilla semmoisia muotoja, joissa on pitkä m: suurimmia, loitimmia; tämmöisiä on AHLQVIST käyttänyt aikaisemmissa kirjoituksissaankin esim. paraimmiakin (Suomi 1855, s. 5); poian parhaimmansa nyt peitti hautaan (Säkeniä 1860, s. 13, 1863 s. 12, uusissa painoksissa parhaimpansa). Näissä ei mm voi olla mp:stä syntynyt.

Jos kysytään: mistä on siis superlatiivin pitkä m tai toisissa tapauksissa p (b) kotoisin, on hyvin luonnollinen vastaus: komparatiivimuotojen analogiasta. Tahdon huomauttaa että superlatiiveja, joissa pitkä m tai p, b esiintyvät, juuri tavataan *suomessa* ja *karjalassa*, joissa suljetussa tavuussa mm vastaa avonaisen tavuun mp:tä, mb:tä ja joissa siis useimmat komparatiivin ja superlatiivin muodot tulivat siihen määrin yhtäläisiksi, että paitsi superlatiivin i:tä, vain m:n pituus ja lyhyys niitä erotti. Ja muodostavathan komparatiivi ja superlatiivi läheisesti yhteen kuuluvan muotoryhmän, josssa tasoitus on hyvin luonnollinen. Tahdon erittäin huomauttaa, että komparatiivien analogia on joskus tunkeutunut superlatiivien nominatiiviinkin. „Ilolaulu Jesuxesta“ (1690) sisältää semmoisia muotoja kuin rackahimbi, pahimbi, pyhimbi.

Käsitykseni mukaan siis superlatiivien nominatiivissa n edustaa lyhyttä loppu-m:ää niin että siis alkuperäinen suhde on on ollut: suurin < *suurim, vokaalivartalo suurima- (samoink. onnetoin < *onnetoim: onnettoma-, kahdeksan < *-sam: *kahdeksama-). Vokaalivartalosta ovat johtuneet maise-loppuiset adjektiivit ja semmoiset sanat kuin ylimys, ilkimys, karj. laiskimuš laiskuri. Tähän on verrattava lapin mus-loppuisia superlatiiveja, esim buörremus paras, nuorramus nuorin; näitä

ei mitenkään voi johtaa komparatiiveista, joilla on loppuna -b, -bb (vrtlo -bo, -bu < mbo) [1].

Aivan samanlainen analogiavaikutus kuin superlatiivissa tavataan sanassa vasen, jota taivutetaan komparatiivien tapaan: vasemmalle, vasempaan j. n. e.; hyvin usein on nominatiivikin vasempi. Alkujaan on ollut suhde nom. vasen < *vasem, vokaalivartalo vasema- l. vaseme-, jota suhdetta vielä murteittain tavataan (esim. Nurmeksessa: vaseman ja vasemen). AGRICOLAlla: wasemelle, -lla Matth. 27: 38, Marc. 15: 27, 10: 37; vasemalle Marc. 10: 40. Karjalan kielessä: važain, vokaalivartalo važame-.

Samanlaisen komparatiivien analogian vaikutuksen alaiseksi on paikoin tullut sana muutama, muuan, esim. Kemin murt. muutampaa, muutampia, -mpina (CANNELIN, Kemin murt. = Suomi III, 2, s. 61: huom. murteessa m < mm, jonkavuoksi muutaman j. n. e. on käsitetty olevan samalla tasalla kuin pareman).

254. Sanasta on, vatj., karj., aun., virP. on < *om, on mainittava että m-loppuisia muotoja esiintyy vepsässä (om), etelävirossa (om) ja liivissä (*um'*). Liivin kielen katkoääni osottaa että lopusta on kadonnut vokaali; luultavasti on siis ollut vokaaliloppuinen sivumuoto, jota m-loppuiset muodot edustavat. Monikon 3 pers. on nähtävästi yhteissuomalaisena aikana ollut *omat: veps. *oma*, *omad*, vatj. *oma*d (kreev. ohmatt, ōhmat), virE. *oma*^{c}, liiv. *uma't*. Myös pohjoisvirossa on omat, omad muoto varmaan ollut ennen yleinen; niin kirjoitetaan 1600-luvun alussa pidetyissä saarnoissa omat, esim. VS. s. 1, STAHLilla 1637 ommat, GÖSEKENillä 1660 ommat, Manuductio s. 37, HORNUNGilla ommad, GUTSLEFFilla 1732 on, ommad). Muoto ovat on varmaan muodostunut muiden mon. 3:nnen pers:n muo-

[1] Lapin kielen vaikutuksesta syntyneitä ovat varmaan Sodankylän ja Inarin *mus*-loppuiset superlatiivit. CANNELIN on merkinnyt *m*:n toisinaan lyhyeksi (*nuoremusten*, *pienemysten*, ks. Kemin murt. = Suomi III, 2, s. 60); toisinaan pitkäksi (esim. *vanhemmus*, *rumemmus*, main. t. s. 66). Jos *mm*:lliset muodot ovat oikeat, jota murteen kvantiteettisuhteihin katsoen on vaikea uskoa (vrt. CANNELIN, main. t. s. 35, 27 §, 2), niin ne saavat selityksensä tapahtuneesta nojaumisesta komparatiiveihin. — Sitä vastoin PETRELIUS: *nuorimmus*, *komeimmus* (Vet. soc. Bidr. 42, s. 90).

tojen analogian mukaan; vatjassakin on *ovad* tavallinen (vrt. vatj. *näväd* pro: *nämäd* samoin verbien mon. 3:nnen pers:n muotojen analogian mukaan). Vrt. SETÄLÄ, TuM. s. 169, alimuist. 4 (vrbivrtlo varmaankin o-, josta o-le-; m, ma lienee deverbaalinen nominisuffiksi, joka ehkä on yhteydessä tekoa merkitsevän ma suffiksin kanssa).

N:n assimileerautuminen edellisen likvidan tai *s*:n kanssa.

255. Yhteissuomalaiseen aikaan kuuluu varmaan n:n assimileerautuminen edellisen l:n kanssa, esim.

halla | karj. halla | aun. hallu, vrtlo halla- | veps. *hal̮*, part. sg. *hal̮ad*, vepsÄ. *hal̮a* | vatj. *al̮a* | vir. hall, gen. halla | liiv. *a̮la* — < *šalna = liett. szalnà. Ks. yllä s. 296 sekä THOMSEN, BEB. s. 82.

villa | karj. villa | aun. villu, vrtlo. villa- | veps. *vil̮:* part. *vil̮ad* | vatj. *vil̮a* | vir. vill, gen. villa | liiv. *vi̮la* — < *vilna = liett. vìlna. Ks. THOMSEN, BFB. sivv. 82 ja 242.

alla | karj. alla | aun. al (alle) | veps. *al̮*, *al* | vatj. *al̮a* | vir. all | liiv. *a̮l*, *a̮lə* (epäilemättä jonkinmoinen analogiamuoto pro: **a̮la*) „unten, unter“ — < *alna, vrt. tsher. ülnö alla.

Että samanlainen muutos ln > ll on tapahtunut myös adessiivin päätteessä lla (< *lna), on jo LÖNNROTin ajoista oletettu (ks. LÖNNROT, Suomi 1841, 5 v. s. 36; AHLQVIST, Suomi II, 1, s. 27, SKR. s. 106; BLOMSTEDT, Halotti Beszéd s. 44; esim. suom. maalla | karj. moalla | aun. moal | veps. *mal* (*mål*) | vatj. *mal̮a* | vir. *maal* | liiv. *mål* < *maalna. Oli tietysti hyvin luonnollista että samoin kuin ablatiivin lta päätteessä ilmeisesti nähtiin l + erosijan (partitiivin) pääte ta, samoin lla

muodossa arveltiin olevan tavattavana l + olosijan pääte na. Että *lna todella on katsottava adessiivin alkuperäiseksi päätteeksi, näkyy selvimmin tsheremissiläisistä muodoista semmoisista kuin esim. ümbälne „in superficie“ (ümbäl „superficies“, vrt. ümbä-k „in superficiem“, ümbä-č „e superficie“) | küdülne „juxta“ (vrt. küdü-k viereen, „ad latus“) | lüvälne alla, „sub“ (vrt. lüvä-k alle, „sub“, lüvä-č alta, „ex imo“) | tumbalne toisella l. tuolla puolen, „ultra“ (vrt. tumba-k toiselle l. tuolle puolen, tumba- = suom. „tuompi, tuompa-“ = tuo + komparatiivisuffiksi, vrt. lapp. duobbeli „in locum ulteriorem“, vrt. myös suom. sempi) | tembalne tällä puolen, „cis, citra“ (vrt. temba-k tänne, tälle puolelle, temba- = suom. „tämpi“, vrt. lap. dabbeli „in locum citeriorem“). Puheen-alaiset tsheremissiläiset muodot ovat vaan olosijoja l-johtoisista sanoista (esim. kantasana ümbä-, josta suorastaan lokatiivi ümbä-k, ja josta on johtopäätteellä syntynyt uusi sana ümbäl „superficies“; samoin on muitenkin yllä mainittujen sanojen laita). Samaa johtopäätettä tavataan mordvassakin, esim. mordE. udalo „hinterraum“: erosija udaldo „von hinten“ | vasoldo „von weitem her“, vasolga „weit“, vrt.: vaso-v „weit hin“. Lapin kielessä on l aivan ilmeisesti ollut johtoaineksena, jolla syntyneistä sanoista on muodostettu eri sijoja, esim. bâgjeli (tulosija) „super, in, de“, bâgjelest (olosija) „super“, bâjeld (erosija) päältä, bâgjel „super, præ, contra“ (prolatiivisessa merkinnössä) | boaššoli (tulosija), boaššolest (olosija): son čokka mu boaššolest „er sitzt dem innersten des zeltes näher als ich“: boaššo kodan sisin osa | dabbeli „in locum citeriorem“, dabbelest „in loco citeriori“, dabeld „von hier“ (vrt. yllä tsher. tembal) | duobbeli „in locum ulteriorem“, duobbelest (olosija), duobeld „von dort“ (vrt. tsher. tumbal) | oarjeli „nach einem westlicheren orte“, oarjelest „an einem westlicheren orte“, oarjeld „vom westen“ | olggoli „in locum ulteriorem“, olggolest „in loco ulteriori, olgold „auswendig“ (ks. enemm. esimm. Qvigstad, Beitr. sivv. 36—37, 25). Lapin bâgjel- sanaa vastaa unk. föl, fel „summum“ (tej-föl kerma, oik. „maidon päällys“, fölött „über“) sekä suomen pääli, vrtlo pääle- (Vienan pääliltä vesiltä, Kalev. 25: 619, 46: 312), josta on johtunut päälinen „das obere“, päälistää, päälikkö, pääli-

mäinen, päälekkäin l. päälitysten, päälitse, päälys j. n. e. (muodot, joissa on pitkä l, nojautuvat tietysti päällä muotoon) | karj. aun. peäliń̆e päällinen, peäličči päälitse | veps. *ṕäl'iɟsi* | vir. pealmine obere, pealekute, pealestiku „über einander" y. m. Ks. Budenz, Ugor alaktan, s. 296 = NyK. XX, s. 464 (ks. myös Lönnrot, sanak., vrt. Genetz, Suomen partikkelimuodot, s. 160). Suomalaiset muodot päällä <*pääl-nä, pääl-tä ovat siis katsottavat vain l(e)-johtoisen sanan sijamuodoiksi, ja koko ulkoinen paikallisryhmä on pidettävä tämmöisistä johdannaisista alkunsa saaneena, niinkuin Lönnrot (Suomi 1841, 5 v., s. 36) ja Budenz (äsken main. p.) ovat olettaneet. Liian kauvas on menty, kun tahdotaan tätä l:ää panna liki sanan yhteyteen (Lönnrot, Suomi 1841, 5 v. s. 37) tai johtaa sitä ala sanasta (Ahlqvist, Suomi II, 1, s. 27; Blomstedt, Halotti Beszéd, s. 44); sitä vastoin voisi sillä ajatella olevan yhteyttä paikallisen la päätteen kanssa (vrt. Qvigstad, Beitr. s. 36, Budenz, main. p.). — Tällä ei tietysti ole sanottu että itse välittäviä johdannaisia joka eri tapauksessa on ollut olemassa. Oli hyvin luonnollista että tämmöisiä johdannaisia enimmäkseen käytettiin vain paikallissijoissa, ja että esim. semmoisia muotoja kuin päällä, päältä j. n. e. aljettiin käsittää suorastaan pää sanasta johtuneiksi muodoiksi; vähitellen ruvettiin muutamia tämmöisiä tyyppisuhteita sovelluttamaan kaikkiin sanoihin ja siis käsittämään äänneryhmiä lla, lta yhteen kuuluviksi päätteiksi. Tähän tapaan on ajateltava muutamien l-aineksisten kaasusmuotojen synty myöskin tsheremississä ja syrjääni-votjakissa. Toisissa kielissä (nk. mordvassa, lapissa ja enimmäkseen tsheremississä) puheen-alaisten johdannaisten käyttäminen osittain supistui vain rajoitetulle alalle, ja osittain saatettiin näitä johdannaisia käyttää muissakin sijoissa kuin alkuperäisissä yleisissä olo-, ero- ja tulosijoissa.

Kaiken edellisen johdosta on aivan täydelleen selvä että ln > ll kuuluu yhteissuomalaiseen aikaan. Tämän mukaan on siis äännelailliseksi katsottava pitkä l semmoisissa muodoissa kuin ollut, tullut < *olnut, *tulnut | karj. tullut | aun. kuun(n)elluh | vatj. *ko̱ɟu*. Sitä vastoin semmoiset muodot kuin veps. *ovnu* < *olnu(d) | vir. olnud j. n. e. ovat analogisia uuden-

nuksia muiden nu-, nud-loppuisten partisiippien analogian mukaan.

256. Parallellisesti tämän kanssa on varmaankin samaan aikaan tapahtunut äänteenmuutos rn > rr, vaikka tähän kuuluvat esimerkit ovat harvinaisemmat. Äännelailliseksi on siis katsottava pitkä r semmoisissa muodoissa kuin suom. karj. purrut | aun. purruh | vatj. surru, jota vastoin vir. purnud on uudennus.

257. Kaikesta päättäen näkyy äänteenmuutos sn > ss kulkevan rinnan ln > ll ja rn > rr muutosten kanssa.

Inessiivin ssa päätteen oletti jo Lönnrot (Suomi 1845, 5 v. s. 35 ja seur.) aikaisemmin olleen *sna, jossa s on sisäisyyden merkki ja na olosijan pääte; samaa ajatusta ovat eri aikoina lausuneet ja eri tavoin perustaneet, Ahlqvist (Suomi II, 1, s. 27, SKR. s. 106), Blomstedt (Halotti Beszéd, s. 44), Aminoff (Suomi II, 9, s. 264) ja Budenz (Verzweig. s. 35). Vaikka siis asiasta tutkijain kesken on oltu näin suuresti yksimielisiä, eivät kuitenkaan kaikki todisteet, joita on esiintuotu, itse asiassa ole niin varmoja kuin on oletettu. Varmimmin puolustavat inessiivin päätteen alkuperäistä *sna muotoa Ruotsin lapin sne-, sn-loppuiset muodot esim. wāresne vuoristossa, sō^{0}lusne saaressa (Jämtland, Halász), koatsne kodassa (Uumaja, Halász). Tämmöiset muodot ovat kuitenkin enimmissä lappalaisissa murteissa tuntemattomat, vaan on inessiivi enimmiten sekaunut yhteen st-loppuisten elatiivien kanssa; Ruotsin lapin n-loppuiset muodot ansaitsevat vielä tarkempaa selitystä. Alkuperäistä *sna loppua näkyvät myöskin puolustavan tsheremissin što-, šte-loppuiset inessiivit, esim. kušto kussa, tušto tuolla, kudoštem kodostani. Tsheremissiläinen št näyttää nimittäin edustavan aikaisempaa šn:ää (sn:ää), niinkuin näkyy muodosta šište, šišta „lorum“ < *šišna (ks. yllä sivv. 283, 299). — Mitä taas tulee mordvan muotoihin, joiden päätteenä on mordM. sa, E. so (esim. mordM. kosa, E. koso kussa, M. ťasa, E. tese tässä, M. kutsa, E. kudoso „kodassa“), niin tämä s epäilemättä edustaa aikaisempaa pitkää s:ää (muuten olisi odotettava z). Suoranaisia todisteita ei meillä tietääkseni ole siitä, että pitkä s olisi syntynyt alkupe-

räisestä sn:stä, mutta jos kerran suomen ja tsheremissin muodot edellyttävät sn:ää, niin on varmaan samoin mordvalaisten laita [1].

Jos kerran äänneyhdistys sn inessiivissä on alkuperäinen, emme suinkaan saata päättää, onko sn > ss muutos näissä muodoissa jo suomalais-mordvalaiseen aikaan kuuluva, vaiko myöhempi parallellinen kehitys; mutta yhteissuomalainen on inessiivin ss joka tapauksessa, niinkuin näkyy semmoisista yhtäpitävistä muodoista kuin suom. tässä, pihassa | karj. täššä l. tässä, moašša | aun. täs, kannos | veps. *ťäs, kastkes* | vatj. *nizä, ďžüläzä* | vir. maas, külas | liiv. *mȧs*, liivl. *täsą'*, L. *täs* (*täsą'* äännelaillinen muoto, *täs* muiden inessiivien mukainen analogia-

[1] Tässä yhteydessä tahdon huomauttaa, ett'eivät minun käsittääkseni suomen sisäiset ja ulkoiset paikallissija-ryhmät ole niin täydellisiä morfologisia parallelleja kuin on oletettu. Jos kohta onkin yhteissuomalaisen alkuryhmän **lna, lta, *len* (ks. alemp.) rinnalle oletettava sisäryhmä **sna, sta, sen*, niin näyttää kuitenkin siltä kuin *s* olisi toista laatua ainetta kuin *l*. Niinkuin jo yllä (s. 408) on osotettu, on *l(e)* oikeastaan johtosuffiksi; sitä vastoin ei ole minun tietääkseni todistettavissa mitään johtosuffiksi-ainetta, josta, niinkuin Lönnrot (Suomi 1841, 5 v. s. 36) on olettanut, „sisävartalo“ olisi johtunut, s. o. joka olisi antanut aihetta sisäisen paikallissijaryhmän syntymiselle. Kun oletetaan että sisäryhmän *s* on jossakin tekemisessä *sisä* sanan kanssa (Lönnrot, Suomi 1841, 5 v. s. 37; Blomstedt, Halotti Beszéd, s. 44 Ahlqvist, Suomi II, 1, s. 27, SKR. sivv. 105—106), mennään tietysti semmoiselle alalle, jonne ei tosiasioihin perustuva tutkimus voi seurata. Olen jo yllä (s. 168) lausunut sen ajatuksen, että kenties koko sisäisen paikallissijaryhmän perustana ovat *s*-loppuiset latiivit (illatiivit), jotka näkyvät olevan kielen vanhimpia luomia, ja tahdon tässä tämän mielipiteen uudistaa, olettaen että *s*-muodoista läksi **sna, sta, sen*, epäilemättä saaden tukea **lna, lta, *len* ryhmältä. Että tällä tavoin yksi muoto toisiin ryhmiin nojautuen saattaa antaa aihetta uuden muodostuksen synnylle, näkyy myöhäisenä aikana syntyneistä eksessiiveistä; epäilemättä on nojautuen ryhmiin *maalla: maalta* tai *maassa: maasta* syntynyt *siinä: siintä, luona: luonta, kotona: kotonta, apuna: apunta.* (Niihin selityksiin eksessiivien synnystä, joita ovat antaneet Lönnrot, Suomi 1841, 5 v. s. 35, Ahlqvist, Suomi II, 1, s. 30, SKR. s. 109, ja heistä vähän eriten Genetz, Partikkelimuodot, s. 172, en saata yhtyä; että eksessiivi on uutismuodostus, näkyy ilmeisesti semmoisista muodoista kuin *kotonta, apunta;* ne käsitykset eksessiivin vanhuudesta, joita jotkut tutkijat ennen ovat lausuneet, ovat, niinkuin on päivänselvä, paikkaansa pitämättömiä, ks. Genetz, Partikkelimuodot s. 171).

muoto). Tästä seuraa ehdottomasti ett'eivät Etelä-Pohjanmaan muodot semmoiset kuin kuhna, tuvahnani (ks. yllä sivv. 225—226) eivätkä eteläviron *küläh*n, *küläh*, *külän* (ks. yllä sivv. 230—231) saata välittömästi edustaa yhteissuomalaisen ajan *sna-loppuisia inessiivejä, koska ei voi olettaa sn:n edes muutamissa murteissa jääneen paikoilleen. Näitä muotoja ei siis saata tuoda esiin todistamaan inessiivin alkuperäistä *sna päätettä, niinkuin on yleensä tehty (ks. Blomstedt, Halotti Beszéd, s. 45, Aminoff, Suomi II, 9, s. 264; Budenz, Verzweig. s. 35; vrt. Ahlqvist, SKR. s. 107). Meidän on näin ollen pakko, niinkuin jo yllä olen viitannut, pitää eteläpohjalaisia ja etelävirolaisia muotoja uutismuodostuksina, jotka perustuvat essiiviin ja joko inessiiviin tai myös mahdollisesti illatiiviin. Eteläviron muodoissa on kenties luonnollisempi olettaa illatiiviin nojautumista, joka varmaankin on tapahtunut jo varsin vanhana aikana; Etelä-Pohjanmaalla tavataan hna-inessiivien sijasta yleensä (kun ei persoonasuffiksi sanaan liity) s-loppuisia (tuvas, kirkos), jotka epäilemättä edustavat vanhoja yhteissuomesta perittyjä muotoja ja ovat olleet muodostus-osana myöhemmin syntyneissä hna- (< *sna-) loppuisissa muodoissa (ks. yllä sivv. 225—226).

Kaiken edellisen johdosta meidän tulee myös pitää yhteissuomalaisena ss:ää semmoisissa muodoissa kuin toissa, pessyt, juossut | karj. pessüt, toissa | aun. nossuh, tossu toissa | veps. *toš* toissa (*toš p'äjan* toissa päivänä). Sitä vastoin ovat muodontasoituksen kautta syntyneitä analogisia uudennuksia semmoiset muodot kuin toisna [1], parasna, pesnyt (ks. yllä s. 225 alimuist.) | veps. *ǵosnu* juossut | vir. pesnud j. n. e.

Lisäys.

258. Jos on ollutkin verraten helppo päästä yksimielisyyteen adessiivin ja inessiivin, samoinkuin myös ablatiivin ja elatiivin alkuperäisistä äännesuhteista, ovat sitä vastoin allatiivi ja

[1] Että juuri *toissa* on vanha äännelaillinen muoto näkyy siitäkin, että sitä milt'ei yksin-omaan käytetään yhdistyksessä *toissa päivänä* (vrt. tekstissä mainittuja karj., aun., veps. muotoja).

illatiivi tuottaneet suurempia vaikeuksia. Lönnrot (Suomi 1841, 5 v. s. 35) on lausunut että yleisen tulosijan päätteenä on ollut hen, joka on liittynyt sisä- ja ulkovartaloihin (puullen < *puulhen, taivaaseen < *taivaashen, puuhun suorastaan < *puuhen). Budenz on suomen kieliopissaan (Finn nyelvtan, sivv. 17—18) tuonut esiin saman ajatuksen: he, hen on yleinen latiivin pääte, allat. pääte lle, llen < l-he, l-hen, illat. pääte sen, seen < sehen. Päinvastoin on taas Ahlqvist (Suomi II, 1, s. 27, SKR. s. 106 ja seur.) olettanut yleisen latiivisen ne suffiksin ja selittänyt että allatiivi lle on jaoitettava l-ne ja että illatiivissa ovat alkuperäiset päätteet sne ja hne takaheitolla muuttuneet päätteiksi sen ja hen (vrt. allatiivista myös Blomstedt, Halotti Beszéd, s. 153); jos siis Ahlqvistin selitys pitäisi paikkansa, kuuluisivat puheen-alaiset muodot tähän äänneopin osaan, joka käsittelee alkuperäisen ln:n ja sn:n kehitystä. Mitä illatiiviin tulee, olen siitä jo yllä (sivv. 244, 246—250) laveasti puhunut; sen alkuperäinen pääte ei voi olla *sne, sillä siinä tapauksessa siitä jo yhteissuomalaisena aikana olisi tullut *sse, vaan sen on täytynyt alkuperäisesti olla suorastaan sen. Jos siis sisäisellä sijaryhmällä yhteissuomalaisena aikana on ollut päätteinä ssa (< *sna), sta, sen, niin jo ainoastaan parallellisuuden vuoksi tahtoisi odottaa ulkoryhmän päätteitä lla (< *lna), lta, *len, jossa viimeisessä l(e) olisi alkuperäisen johtopäätteen edustajana ja n jonkinlaisena latiivisena suffiksina (vrt. iness. se-n, sekä datiivia, ks. yllä s. 383). Samaan len päätteesen viittaavat tsheremissin lan-päätteiset muodot, esim. ümbälan „in superficiem“: ümbäl „superficies“ (vrt. ümbälne „in superficie“; tässä on oik. l johtopääte ja [a]n esiintyy sijapäätteenä, vrt. yllä s. 408) || jumolan jumalalle: jumo „deus“ | jinglan ihmiselle: jing „homo“ (näissä jälkimäisissä sanoissa esiintyy lan jo yhteenkuuluvana päätteenä, vrt. suom. ulkopaikallisuussijojen muodostusta yllä s. 409).

Jos siis allatiivin päätteen alkuperäinen muoto oli *len, miten voisi selittää nykyisiä muotoja? Että lopussa on yleensä ollut n, on jo yllä (s. 384) osotettu, mutta l:n pituus tekee vaikeuksia. Tämä pitkä l on varmaan ollut jo yhteissuomalainen, sillä niissäkin kielissä, joissa l nykyjään esiintyy lyhyenä, on se nähtävästi myöhempien kvantiteettilakien vaikutuksesta lyhenty-

nyt, niinkuin voipi varmaan päättää klusiilien käsittelystä, joka tämän päätteen edellä on samanlainen kuin alkuperäisesti suljetussa tavuussa ainakin, esim. vir. pojale pojalle | vatj. *pojgal̮e:* nom. *pojka* | Hevaan inkeroismurteessa kadolen (Soikkolan murt. kadolle). Näihin lyhytkonsonanttisiin muotoihin tulee sitä paitsi verrata vir. mulle, sulle, talle, vatj. *mil̮e*, Hevaan inkeroismurt. tällen, sillen, joissa pitkä l on muuttumatta säilynyt pääkorollisen tavuun lyhyen vokaalin jäljessä. Näin ollen en saata muuta päättää, kuin että pitkä l on syntynyt jo yhteissuomalaisena aikana tapahtuneesta nojaumisesta adessiiveihin, joissa pitkä l on äännelaillinen. Alkusuhde oli siis käsitykseni mukaan esim. pihalla: *pihalen, joista kontaminatsioonin kautta jo yhteissuomalaisena aikana tuli pihallen [1]. Että tämmöinen sekauminen on varsin luonnollinen, näkyy siitä, että adessiivi ja allatiivi ovat myöhempänä aikana aivan täydellisesti sekauneet karjalassa (moalla = maalla, maalle) ja aunuksessa (moal l. moale = maalla, maalle, maalta). Myöskin eräässä Inkerinmaan suomalaisessa murteessa (Ali-Laukaan luterilaisten murteessa) tavataan lla-loppuinen allatiivi (Porkka, IngrD. s. 63). Suomen lounaismurteessa ovat niin-ikään adessiivi ja allatiivi sekautuneet

[1] Tähän allatiivimuotojen käsitykseen olen jo yllä s. 218 viitannut. Tässä oleva esitys allatiivimuotojen synnystä oli, niinkuin nasaalien historia yleensä, valmiiksi kirjoitettuna heinäkuussa 1890, ennenkuin minulla oli ollut tilaisuutta nähdä Genetzin samana vuonna syyskuussa ilmestynyttä teosta „Suomen partikkelimuodot". Niinkuin näkyy, olen eri tietä tullut samaan päätökseen kuin hän siinä kohden, että katson allatiivin pitkää *l*:ää epäalkuperäiseksi ja adessiivin vaikuttamaksi (ks. Partikkelimuodot, sivv. 169—170). Sitä vastoin en saata suostua pitämään suomen lounaismurteen *alla* ja *päällä* ja viron *alla* latiiveja „essiiveistä *alla*, *päällä* muodostettuina latiiveina", en myös karjalan *lla*-päätteistä allatiivia sillä tavoin adessiivista syntyneenä, „että tähän on liitetty latiivin-*k*". En myös voi yhtyä siihen, että inkeroismurteen allatiivien lyhyt *l* semmoisenaan olisi alkuperäinen, perustuen niihin syihin, jotka itse tekstissä mainittiin. Inkeroismurteen *l* on epäilemättä yleensä lyhennyksen kautta syntynyt; ei ole mitään keinoja todistaa, voisiko lyhyt *l* edes muutamissa harvoissa tapauksissa olla vanhaa perintöä (*ulkolen* muotoon vrt. ad. *ulkool*, abl. *ulkoolt*, joten siis ei konsonantti tässä todista mitään). Vatjan allatiiveissa on varmaankin muodontasoitus jollakin tavoin muuttanut pitkän ja lyhyen *l*:n esiintymissuhdetta.

(maalan = maallani, maalleni, Toivonen, Halikon kiel. s. 22 = Suomi III, 2, s. 142); tässä murteessa on sekauminen varmaankin varsin vanha, koska siihen perustuvassa Sorolaisen kielessä tavataan tavallisten llen-, lle- ja l-loppuisten ohessa (esim. Herrallen, meile, paimenel) myöskin adessiivien kaltaisia allatiiveja, esim. he menit juhlalla | pakeneman Egyptin maalla | on täsä lapsilla ja nuorille opetus | anda itzekullakin miehelle (luult. luett.: miehellä) | wannonut Saulin pojalle Jonataxella (Petander, Sorol. kiel.).

Vielä enemmän vahvistaa lausuttua ajatusta se seikka, että murteittain on tapahtunut muitakin sekaumisia olo- ja tulosijain välillä. Inkeroismurteessa sanotaan säännöllisen alak latiivin ohessa myös allak (= alle), jonka pitkä l on epäilemättä syntynyt sekaumisesta alla muotoon (ks. yllä s. 169). Samanlainen on viron alla alle, joka on sekamuoto essiivista all ja latiivista *ala (< *alak, ks. s. 170). Tähän kuuluva on myös suomen alle^{c}, jota käsitetään aivan allatiivien veroiseksi; äännelaillisia muotoja ovat murteittain tavattavat ala^{c} ja ale^{c} (vrt. aun. ale) < *alak ja *alek (vrt. yllä s. 210, 146 §, c). Samoin on käsitettävä ylle (pro *yle^{c}, ylö^{c}, vrt. vatj. üle).

Myös inessiivin ja illatiivin välillä, joiden foneettinen kehkeyminen yleensä on käynyt niin eri suuntaa, on osittain myöhempinä aikoina tapahtunut samanlainen sekaannus, missä se on ollut mahdollinen, nimittäin missä illatiivi oli jäänyt sen-loppuiseksi. Karjalan illat. taivahašša (= tav. taivahaze, Genetz, KarjK. s. 250) on muoto, joka muodostuksensa puolesta vastaa aivan tarkalleen karjalan lla-päätteisiä allatiiveja. Aivan samanlainen sekauminen kuin käsitykseni mukaan on yhteissuomalaisena aikana tapahtunut adessiivin ja allatiivin välillä (lla: *len, josta allat. llen, lle) on Soikkolan inkeroismurteessa tapahtunut inessiivin ja illatiivin välillä (ssa: sen, josta illat. sse [1]), esim. illat. perehesse, keväesse, kätküesse, kiukaasse, pl. perehisse, keväisse (huomattava on että samassa murteessa allatiivin päät-

[1] Porkka, IngrD. s. 63 on selittänyt näitä muotoja oletetuista **sne*-loppuisista alkumuodoista; tämä selitys raukeaa kuitenkin, kosk'ei mitään yhteissuomalaista **sne* suffiksia voi olettaa.

teenä parallellisesti on lle (ei len, llen, nk. Hevaan inkeroismurteessa). Inkerinmaan Ali-Laukaan luterilaisten murteessa on parallellisesti äsken mainitun lla-loppuisen allatiivin kanssa ssa-loppuinen sekaumisen kautta syntynyt illatiivi. Virolaiset se-, sse-loppuiset illatiivit ovat varmaan osittain samanlaisesta vaikutuksesta syntyneet. Suomen lounaismurteessa on niin-ikään sekaannusta tapahtunut inessiivin ja illatiivin päätteiden välillä esim. Halikossa iness. ja ill. puukkosan puukkooni.

Katsoen siihen, että myöhempänä aikana näin runsaasti on tapahtunut sekaumisia olo- ja tulosijojen välillä, on siis pidettävä hyvin luonnollisena asiana, että niin samaäänteiset muodot, kuin adessiivi ja allatiivi, jo yhteissuomalaisena aikana sekautuivat.

3. Sanaa alottavan *n*:n synnystä yhteissuomalaisen ajan takaisen kehityksen kautta.

259. Budenz on ensimäisenä huomauttanut sitä seikkaa, että muutamissa varmoissa tapauksissa suomen, mordvan ja tsheremissin sanaa alottavaa n:ää muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä: lapissa, voguulissa, ostjakissa, syrjääni-votjakissa ja unkarissa vastaa „muljeerattu“ elikkä „dentipalataalinen“ ń. Mainitsen tässä vain muutamia esimerkkejä, jotka ovat muita varmempia, ja joiden vastineet myös tavataan suomessa (ks. näistä Budenz, MuSz. s. 383 seur. ja Verzweig. sivv. 10—26).

nuole-n (< *noole-) | mord. nola- | tsher. nul- || lapp. njoallo-, R. *ńo̲lu* (Wikl.) | vog. ńåluj-, ńålent-, L. ńålnt- | ostjP. ńoł-, ostjI. ńadaj-, S. ńał- | unk. nyal- | syrj.-votj. ńul- „lecken“.

nuoli, vrtlo nuole- (< *noole-) | mord. nal || lap. njuolla, R. *ńuə̄la* (Wikl.) | vog. ńāl, L. ńäl | ostjP. ńoł, S. ńał, I. ńot | unk. nyíl (akk. nyilat) | syrj. ńöl, votj. ńel „sagitta“.

nurmi, vrtlo nurme- „campus graminosus“ | mord. nor „garten“ sanassa mordM. normaʹ, normaŕ, E. normaʹ „gartenerd-

beere“ | tsher. nur „ager“ || vogL. ńurm „wiese“, P. ńär „nasses land“ | ostjP. ńōrim, ńūrym, ńarym „morast“, vrt. ńār, ńāra „feucht“, I. ńorom „sumpf“ | syrj.-votj. ńur „sumpf“. Ks. Budenz, MuSz. s. 385, Verzweig. s. 18; Donner, Wörterbuch Nr. 943.

norise- „fliessen, träufeln“, nore „gutta fluens, stillans“, noro „locus paludosus inter montes“, vir. nõri „triefen, träufeln“ (subst.), nõri-ma „triefeln, abträufeln, sanft fliessen“ | mordE. nuŕge- „triefen“, nurŕa- „zapfen“ | tsher. nör- „madescere“, nört- „madefacere“ || lap. njoarra- „leni murmure labi“, R. *ńo̯ra-* „giessen“, *ńo̯rə̯te-* „wegrinnen“ (Wikl.) | unk. nyirk, nyirok „humor, succus“. Kenties joku edellisessä rubriikissa mainituista sanoista voisi kuulua tähän.

virE. nõľg, gen. nõle „rotz (der pferde)“, liiv. *nol̮g* lima | mordM. nolga, E. nolgo „rotz“ || lapR. ńaule „limus“ (Wikl.: ńau^{e}le „schlamm“) | syrj. ńult „das grün auf stehendem wasser“ | unk. nyál (akk. nyálat) „saliva“, „speichel“. Vaikka sanojen yhdistys ei ole selvitetty, lienee kuitenkin niissä ainakin yhteen kuuluvia osia.

vir. nugis, nugijas, nugizeja „baummarder“ (Mustela martes) || ostjP. ńogos, ńoχos, ńoχys, I. ńōgos „zobel“ | vog. ńoχs id. | unk. nyuszt id. | syrj. niz, niza, votj. ńaź, niz id. Näissäkin sanoissa on epäilemättä yhteisiä muodostus-osia.

[mordM. numyl, E. numolo || lap. njoammel (R. *ńome̯le-*, Wikl.) | unk. nyúl (akk. nyúlat, nyulat) „hase“. Sanaa ei tavata suomessa.]

[tsher. nörgäš „cartilago“ || lap. njuorges, njuoragas, lapR. njorga, njuorga, Wikl. *ńu(ə)rʿke̯s* „nasenknorpel“. Suomessa ei tavata tätä sanaa, joll'ei yhteen lueta nuorea, nuortea „biegsam, weich“ || lap. njuoras „mollis, tener“, R. *ńu̯ras* (Wikl.) „mild, demüthig“.]

niele- (< *neele-) „glutire, devorare“ | mord. nile-, niľe- „schlucken“ | tsher. nel- „glutire, devorare“ || lap. njiella- R. *ńe̯la-* (Wikl.) id. | vog. ńalej- „schlucken“, K. ńalt-

„verschlucken“ | ostjP. ńel- „fressen, verschlingen“, I. ńett- „verschlucken“ | unk. nyel- „glutire“ | syrj. nilal-, nilyšt- „schlucken“, votj. nily-, nyly- id. (syrj. ja votj. sanassakin on mahd. i:n edellä ń; votj. y:sta, ks. Budenz, Verzw. s. 21, B, 1).

näre „pinus junior“ || vog. ńir, ńīr „ruthe, zweig, reis, schilfrohr“ | ostjI. ńerem „ruthe“ | syrj.-votj. ńör, ńer „ruthe“ | unk. nyir, nyír „betula“.

Sitä vastoin on toisia sanoja, joissa kaikissa suomalais-ugrilaisissa kielissä tavataan n, jos emme ota lukuun myöhempiä palataliseerauksia, esim.

nimi, vrtlo nime- | [mordM. lem, E. leme, lem, läm | tsher. lüm] | lap. nabma | vog. näm, nā̆m, K. nam | ostj. nem | syrj.-votj. nim | unk. név (akk. nevet, v < m) „nomen“.

näke- „videre“ | mordM. näje-, E. neje id. | ostjP. nylajem, ńilajem „erscheinen, sichtlich sein“ | vogK. negl-, nejl- „erscheinen, sich zeigen“, P. nejl- „erscheinen“ | unk. néz- „spectare“.

neito, neiti „virgo“ | mordE. ni „frau, weib“ | lap. nicidda „virgo, filia“ | vog. nē, ne, neu „weib“, K. ne id. | ostjP. nē, neɣ „weib“, S. ne, ni, I. neɣ id. | unk. nő, né „uxor, femina“ | syrj.-votj. nyl „tochter, mädchen“.

Useampia esimerkkejä, jos kohta moni niistä kaipaa tarkempaa todistelua ja selvitystä, on Budenz luetellut jo yllä mainituissa paikoissa.

Me tulemme nyt kysymykseen, josta on ollut tutkijain kesken verrattain vilkasta ajatuksen vaihtoa, nim. mikä merkitys tälle seikalle on annettava. Budenz on tästä äänneominaisuudesta johtunut hyvin laajalle meneviin päätöksiin, sillä hän perustaa etupäässä tähän seikkaan käsityksensä suomalais-ugrilaisten kielten sukusuhteista. Hän päättää nimittäin että sanaa alottava ń on tuloksena yhteisestä kehkeytymisestä siinä kantakielessä, josta lappi, syrjääni-votjakki, voguuli-ostjakki ja unkari

lähinnä polveutuvat, s. o. että nämät neljä pääkieltä ennen muodostivat yhteyden („pohjois-ugrilaisen haaran)", joka oli erillään vastakohtana muiden kolmen kielen („eteläugrilaisen haaran") muodostamalle yhteydelle (ks. MuSz. s. 386, Verzweig. s. 25). Hänen mielipiteensä on aivan ratkaisevasti vaikuttanut siihen käsitykseen, joka tästä seikasta nykyjään vallitsee unkarilaisten tutkijain kesken (vrt. esim. Munkácsi, MNyr. XII, 1883, s. 485 ja seur., Szinnyei, Suomen kielen heimolaiset, Porvoossa 1883, s. 39). Sitä vastoin ovat sekä meillä että muualla monet lausuneet epäilynsä. Donner on koettanut yleensä vähentää koko äänne-ilmiön merkitystä (Gegens. verwandtsch. s. 44 ja seur.). Anderson (Verhandl. d. gel. estn. ges. IX, sivv. 140—141) ja samoin Thomsen (BFB. s. 26) ovat kieltäneet tämän seikan ratkaisuvoimaa suomalais-ugrilaisten kielten jaotuksen perustana; saman mielipiteen olen minäkin lausunut (ks. Om de finsk-ugriska språken s. 23 = Upsala Universitets årskrift 1887, V, Språkvetenskapl. Sällsk. förhandlingar, s. 103).

Voidaksemme päättää, mikä merkitys tälle äänneominaisuudelle on annettava, tulee meidän selvittää itsellemme tapahtuneen äänteenkehityksen laatua. Budenz on tuonut esiin sen ajatuksen, että „pohjois-ugrilainen" ń osittain on kehittynyt puhtaasta dentaalisestä n:stä, osittain myös oletettavasta „gutturaalisesta alkunasaalista *g*:stä"; tämä *g* korvautui „eteläugrilaisessa" kantakielessä n:llä, „pohjois-ugrilaisessa" ń:llä. Hän tuopi samalla esiin sanavertauksia, joita hän pitää tärkeinä ń:n synnylle, nk. suom. kapea ja nupea „arctus, angustus" | kova „hart, stark, fest" ja vog. ńobiš „stark, fest" | kuono „schnauze" ja lap. ńuone „nase" y. m. Hän päättää tämmöisten suhteiden perustuvan sanaa alottavan g:n (k:n) ja *g*:n vaihteluun, joka vastaa d: n ja b: m vaihteluita. Budenzin hypoteesin on omaksunut Munkácsi (MNyr. XII, 1883, s. 487 ja seur.), joka on Budenzin perusteiden lisäksi maininnut muutamia muita, nk. että ń sanan sisässä on eri kielten myöhemmässä elämässä saattanut kehittyä *g*:stä, ja että on muutamia „yhteisiä ugrilais-samojedilaisia" sanoja, joiden alussa „ugrilaisissa" muodoissa on ń, n, mutta samojedilaisissa joskus *g*, enimmiten kuitenkin ń.

Donner on sitä vastoin koettanut osottaa että sanaa alottava ń ja n hyvin usein vaihtelevat kummassakin Budenzin olettamassa haarassa, samoin myös saman kielen eri murteissa tai eri sananmuodostuksissa. Mainiten muutamia vertauksia suomalais-ugrilaisten ja samojedilaisten sanojen välillä, hän päättää että „suomalais-ugrilaisessa alkukielessä jo ennen eroa samojedilaisista kielistä oli molemmat puheen-alaiset nasaaliäänteet, palataalinen ń ja dentaalinen n, jotka molemmat ilman jyrkkää erotusta saattoivat vaihdella toistensa kanssa". „Suomalais-lappalais-mordvalaisen haaran erikoiskehityksessä ń vähitellen muuttui n:ksi, vain yksityisissä sanoissa se pysyi, ja siten kävi useammin lapissa". „Sitä vastoin ovat suomi, vepsä, vatja, viro, liivi, samoinkuin mordva ja tsheremissi suurimmaksi osaksi menettäneet ń:n; suomi on tämän äänteellisen kehityksen äärimäisenä huippuna" (Gegens. verwandtsch. sivv. 44—50, vrt. Wörterbuch III, s. 2).

. Donnerin käsitystä vastaan tulee ensinnäkin muistuttaa että hän ei huomaa eri ääntеenkehitysten kronologista eriaikaisuutta. Ei ole suinkaan oikeutta panna yhteen sitä, mikä todella on vanhoista ajoista säilynyt, ja mikä on uudestaan syntynyt vuosituhansien väliajan perästä. Niin esim. vepsän ja karjalan tai mordvan oloilla ei yleensä ole merkitystä itse pääkysymykselle, koska näissä kielissä muljeeraus on kehittynyt aivan erikseen, niiden yksityis-elämän aikana. Vepsässä, ja samoin Paasosen ilmoitusta myöten mordvassa, on muljeeraus edistynyt siihen määrään asti, että kaikki konsonantit alkuperäisten etuvokaalien edellä ovat muljeerattuja, niinkuin venäjän kielessä, eikä ole epäilemistäkään, että tämä on myöhäinen, venäläisyyden vaikuttama äänneominaisuus. Useimmat Donnerin esiintuomista ń:n ja n:n vaihtelutapauksista on Budenz myöhemmin kumonnut (NyK. XVI, s. 138 ja seur.). En siis saata millään tavoin yhtyä Donnerin ajatukseen, että koko äänneominaisuus perustuisi suomalais-ugrilaisessa alkukielessä olleesen mielivaltaiseen vaihteluun n:n ja ń:n välillä. Tämmöinen mielivaltaisuus olisi jo itsessään nykyajan tieteen katsantokannalta a priori hylättävä; sitä paitsi, jos erotamme kaikki myöhäiset kehitykset pois, tavataankin itse ilmiössä niin suuri säännöllisyys, ett'ei ole mahdollista ajatella

pelkkää mielivaltaista ja satunnaista vaihtelua suomalais-ugrilaisessa alkukielessä. Toiselta puolen taas ei ole todistettu että puheen-alainen ń, niinkuin BUDENZ arvelee, muutamissa tapauksissa olisi syntynyt puhtaasta dentaali-n:stä, toisista *g*:stä. Ne yllä mainitut sanavertaukset, joita on tuotu alkuperäisen *g*:n tueksi ovat itsessään aivan epävarmat ja selvittämättömät; MUNKÁCSIN vertausten samojedilaisiin sanoihin, jotka ovat osittain samoja kuin DONNERIN, pitäisi pikemmin johtaa siihen ajatukseen, että puheen-alaisissa tapauksissa ń on alkuperäinen, eikä *g*.

Ainoa päätös, joka minun ymmärtääkseni puheen-alaisesta äänneseikasta voidaan tehdä, on se, että yhteissuomalainen (samoin mordvalainen ja tsheremissiläinen) sanaa alottava n edustaa, paitsi suomalais-ugrilaista dentaalista n:ää, samalla myös toistakin nasaalia, joka mainituissa kielissä myöhemmän kehityksen kautta on käynyt yhteen yleisen dentaalisen n:n kanssa, mutta jonka edustajana lapissa, voguulissa, ostjakissa, unkarissa ja syrjääni-votjakissa on palataalinen ń. Yhtä epäilemätöntä on myös, että nämät kaksi alkunasaalia suomalais-ugrilaisessa alkukielessä olivat jyrkästi erotetut toisistaan ja kuuluivat kumpikin tarkoin määrättyihin tiloihin. Minkälainen se suomalais-ugrilainen alkunasaali oli, joka oli n:n vastakohtana, ja jota viimeksi mainituissa kielissä ń edustaa, emme tietysti saata varmaan tietää. Katsoen siihen, että sen edustajana niin monessa kielessä on palataalinen ń, sekä erittäinkin, jos tahdomme jotakin arvoa antaa DONNERIN ja MUNKÁCSIN samojedilaisille sanavertauksille, johdumme lähinnä siihen päätökseen, että tämä äänne varmaankin jo suomalais-ugrilaisena aikana oli jonkinlainen palataalinen ń äänne.

Jotta voisimme tämän äänneseikan nojalla tehdä jonkinlaisia johtopäätöksiä eri suomalais-ugrilaisten kielten keskinäisestä sukulaisuudesta ja jaoituksesta, olisi todistettava että sanaa alottava ń niissä kielissä, joissa se tavataan, perustuu yhteisesti suoritettuun äänteelliseen uudennukseen. BUDENZ olettaa tämmöisen yhteisen kehityksen ilman muuta varmana tosiasiana (Verzweig. s. 25); jos niin olisi, niin hänen mielipiteensä ń-kielten lähemmästä sukulaisuudesta olisi aivan epäilemättä oikeaksi todistettu, mutta juuri tämä oletus kaipaisi ensinnä todis-

tusta. Jos myöntäisimmekin että sanaa alottava ń niissä kielissä, joissa se esiintyy, edustaisi jotakin semmoista suomalais-ugrilaista äännettä kuin esim. *g*:ää, niin ei sittenkään ole samalla todistettu, että ń:n tai n:n kehitys tästä äänteestä eri kielissä olisi tapahtunut yhteisesti, vaan olisi se saattanut tapahtua myöskin parallellisesti, ja silloin ei koko kehitys ratkaisevasti valaisisi eri kielten lähempää tai kaukaisempaa sukulaisuutta. Mutta vielä vähemmin todistusvoimaa on sanaa alottavan ń:n esiintymisellä, jos, niinkuin minun käsitykseni on, lappi, voguuli, ostjakki, unkari ja syrjääni-votjakki ovat sanaa alottavan ń:n ja n:n vastakohtaisessa esiintymisessä säilyttäneet jotakin alkuperäistä, s. o. säilyttäneet alkukielessä olleen erotuksen, joka on mennyt hukkaan yhteissuomessa, mordvassa ja tsheremississä. Jonkin alkuperäisen ominaisuuden säilyttämisen joissakuissa kielissä ei tietysti ensinkään tarvitse perustua lähempään sukulaisuuteen asian-omaisten kielten välillä.

Tässä ei tietysti ole oikea paikka ryhtyä tarkastamaan suomalais-ugrilaisten kielten keskinäistä sukulaisuutta, joka riippuu niin monesta äänteellisestä ja muoto-opillisesta, vieläpä syntaktisesta ja sanastollisesta seikasta. Suomalais-ugrilaisellekin alalle ovat tässä kohden sovitettavat ne perusteet, jotka indoeurooppalaisella alalla on selvitetty [1]; ja jos indoeuroppalaisella alalla on näissä asioissa toistaisesti monesti tyydyttävä nöyrään tunnustukseen „non liquet“, niinkuin Brugmann sanoo, niin on tietysti asianlaita vielä paljoa suuremmassa määrässä sama vähän tunnettujen ja selvitettyjen suomalais-ugrilaisten kielten alalla.

[1] Ks. Brugmann, Zur frage nach den verwandtschaftsverhältnissen der indogermanischen sprachen, Intern. ztschr. I, s. 226 ja seur.; vrt. Schrader, Sprachvergleichung und urgeschichte [2], Jena 1890, s. 89 ja seur.

Neljäs Luku.

Likvidat (*l, r*) ja puolivokaalit (*j, v*).

1. Yhteissuomalainen *l*.

260. L-äänteelle omituista on se, että kielen kärkipuoli nojautuu ylistä hammasriviä tai (niinkuin yleensä suomessa) alveoleja vastaan, muodostaen siinä sulkeuman, jota vastoin sivuille jääpi suurempi tai pienempi aukko tai supistuma. L-äänteen sointu riippuu pääasiassa sivu- l. lateraaliaukkojen suuruudesta. Suomalainen l kuuluu „tummemmalta“ kuin esim. ruotsin ja „heleämmältä“ kuin venäjän „gutturaalinen“ l (= *ɬ*). Syynä on se, että suomalaisessa l:ssä kielen lateraaliaukot ovat vähän suuremmat kuin ruotsin l:ssä, mutta paljoa pienemmät kuin venäläisessä. „Gutturaalista“ *ɬ*:ää äännettäissä on nimittäin kieli lujasti kokoon puristettuna, jonka kautta se takaosaltaankin tulee kohoamaan (siitä „gutturaalinen“ sointu), ja seurauksena on että lateraaliaukot ovat suuret.

Suomalaisessa l:ssä saattaa lateraaliaukkojen suuruus jossakin määrässä vaihdella jonkinmoisesta avarasta supistumasta (vrt. Techmer, Intern. ztschr. IV, s. 217) laveampaan aukeamaan. Yleistä suomalaista l:ää „tummempia“ toisinnoita tavataan paikoin esim. Hämeen murteessa, jonka l lateraaliaukkojen suuruuden vuoksi on yleisen suomalaisen ja venäläisen l:n välillä. — Kaikkiin niihin kieliin ja murteihin, jotka ovat suuremmassa määrässä olleet venäläisyyden vaikutuksen alaisina, on venäläinen „tumma“ l (= *ɬ*) tunkeunut; se näkyy olevan niitä venäläisen fonetii-

kan ominaisuuksia, jotka ensimäisenä vaikutuksen-alaisiin kieliin siirtyvät.

261. Joll'emme ota lukuun muljeerausta, johon kuuluvia ilmiöitä tahdomme toisaalla yhdessä kohdin tarkastaa, ei l:n kehitys suomessa, virossa ja liivissä tarjoa mitään omituista, vaan on yhteissuomalaista l:ää edustamassa l, esim. suom. luu, vir. luu, liiv. *lu̱* | suom. alla, alta, alle, alas, vir. all, alt, alla, liiv. *aḻə*, *aḻdə*, *ala̱'* | kannel, vir. kannel, liiv. *kå̱ndla* | kyynel, liiv. *küńdəl* l. *küńd'l'əz*.

262. Vatjasssa tavataan sekä *ɫ* että *l* sillä tavoin jaettuina, että *ɫ* tavataan takavokaalien, ja suomen l:ää vähä heleämpi *l* etuvokaalien yhteydessä. Esim. *ɫaskɐa* | *mɐɫɐpad* molemmat | *miɫ̱a* minulla | *miɫ̱ɐ̱* minulle | *aɫ̱a* halla | *ɹaɫgaɫɐ̱* jalalle || *lehɫši* leski | *täḻä* tällä | *meɹle̱* meille | *juṯɐli* jutteli. Kun pitkä l on syntynyt lj:stä, niin se on aina takavokaalisessakin sanassa heleä *l*, jota ei kuitenkaan oikein mielellään tahtoisi merkitä muljeeratuksi, esim. *paḻ'az* (*paḻaz*) paljas.

262. Samanlainen jako tavataan viron setukaismurteessa, ainoassa virolaismurteessa, joka on suuremmassa määrässä ollut venäläisen vaikutuksen alaisena. Jos nimittäin sanassa ei ole alkujaan seurannut i:tä, tai jos siinä ei l:n jäljessä olevassa osassa seuraa etuvokaalia, niin l:n sijassa on *ɫ*; jos sitä vastoin sanassa seuraa l:n jälkeen etuvokaaleja tai i on sen jäljestä kadonnut, niin tavataan *l*, joka on suomen l:ää vähä heleämpi, mutta ei oikeastaan kuulu muljeeratulta. Esim. *vaɫgɐga*ᶜ päivän koittaissa | *tɐ̱zɐɫ* toisella | *kɐnɐɫama* puhumaan | *jaɫ*ᶜ jälkeen | *veḻeɫ* veljellä | *k'ü̱ɫ̱m* kylmä || *k'ülmä*ᶜ kylmät | *üles* ylös | *üṯel'* jutteli.

263. Myös inkeroismurteessa on varmaan samanlainen jako, koska Porkka sanoo, että l:llä on useimmiten „gutturaalinen sointu" sanoissa, joissa on joku „kova vokaali a, o, u" (IngrD. s. 32).

264. Karjalassa näkyy olevan samanlainen suhde, koska Genetz (KL. s. 2) mainitsee, „palataalivokaalisissa sanoissa" esiintyvän l_1:n (tarkoitetaan semmoista „heleämpää" l:ää kuin saks. sanassa „loch"), jota vastaan muuten (siis takavokaalisissa sanoissa) tavataan l_2 (s. o. suomalainen l) tai l_3 (= venäl. л).

Aunuksen kielestä GENETZ nimen-omaan mainitsee että hänen merkkinsä l on „korkeavokaalisissa sanoissa = suom. l, matalavokaalisissa = ven. л“ (AunK. 121).

265. Vepsässä on ylipäänsä asianlaita samanlaatuinen: jos sanassa seuraa tai on seurannut etuvokaaleja, niin l on suomalaista l:ää heleämpi ja muljeerattu. Tulee kuitenkin myöntää ett'ei muljeeraus ole niin selvä, kuin muljeeratussa ääntеessä odottaisi; se tekee melkein vain hyvin heleän l:n vaikutuksen. Esim. *ľeb'e* lieve | *ľäm* lämmin | *mel'dun* miellyn | *vihel'dän* vihellän | *poɹǵil'e* pojille | *poɹgal'e* (vepsE. *poɹgaɫe*) pojalle | *küľm* kylmä. Myös lj:tä edustaa *ľ*, esim. *maľ* malja. Toiselta puolen taas, jos takavokaali (*a*, *o*, *u*, *e*, *i*) seuraa tai on seurannut, tavataan *ɫ*, esim. *ɫaɹiń* moitin | *aɹɫaz* pistos: part. pl. *aɹɫhid* | *ɫuɫ*, *ɫuɫ* raaka (hedelmästä): part. pl. *ɫuɫid*, *ɫuɫid* | *oɫen* olen | *śiď'eɫen* (vepsÄ. *śiď'eľen*) sitelen, valehtelen. Molempien l:ien käytännön määrää siis tässä seuraava vokaali; niistä vaikeuksista joita tässä kohden vokalismi tuottaa puhumme vokaaliopissa.

Mutta ei tässä kyllä. Vepsässä on sitä paitsi tapahtunut koko kielen alalla tavuuta lopettavan *ɫ*:n muuttuminen *v*:ksi, joka edellisen vokaalin kanssa muodostaa diftongin (sekä *ɹ*-diftongin jäljessä *v*:ksi). Tästä seikasta, joka eri murteissa on tapahtunut eri tavalla, ja on tärkeä eri murteiden erottimena, eivät tähän-astiset vepsän kielen esitykset, LÖNNROTin ja AHLQVISTin, anna mitään selkoa, koska ne aivan vasten ääntämistä kirjoittavat vain kaikissa tapauksissa l:n [1]. — Huomattakoon erittäin seuraavat eri tapaukset:

a) Alkuperäinen *ɫ* ensimäisen tavuun lopussa, jota seuraa joku muu konsonantti kuin *d* tai *t*, on aina muuttunut *v*:ksi. Esim. *våvgan* kaadan, valan (= vatj. *vaɫgan*) | *tåvguh* talkoo | *tåvkun* talkkuna | *kåvm* kalma (hauta) | *tåvveɫ* talvella | *ovg* l.

[1] LÖNNROT, Om det nord-tschudiska språket s. 32, sanoo: „Om det hårda *l* står omedelbart efter första stafvelsens vokal och åtföljes af en annan konsonant, så uttalas det som *v*“. Niin-ikään hän sanoo että esim. *kalm* hauta, *peld* pelto „kuuluvat kuin“ („höras som“) „*kovm*, *pövd*“, „och borde visserligen skrifvas sålunda, om man ej ville hafva afseende på deras ursprung“. Hän siis „alkuperään“ katsoen kirjoittaa kaikkialla *l*:n, ja samoin tekee AHLQVIST.

uvg, *ug* olka | *ovgat* olkaa | *kovme* l. *kuvmɛ* kolme | *povv*, *puvv* (l. *polv*) polvi, pl. *povved*, *puvved* | *suvg* sulka | *ɟšuvk* sukka = ven. чулокъ | *vövg* l. *vüvg* velka (< *veug < *velg) | *pövvaz* l. *püvvaz* pellava (< *peuvaz < *pelvaz, vrt. aun. pelvas, eteläkarj. pelvaš).

b) Alkuperäinen *l* ensi tavuun lopussa, jota seuraa *d* tai *t*, on etelävepsässä muuttunut samoin *v*:ksi, mutta pysynyt äänisvepsässä yleensä muuttumatta. Esim. vepsE. *måvtan* osaan, ymmärrän (= maltan) | *våvd* valta | *påvdɛ* mäen rinne (< *palde „palle“) | *såvdat* sotamies (< *saldat = ven. солдатъ) | *novda* nuolla (< *nolda) | *ovda* olla (< *olda) | *povtan* l. *puvtan* poltan | *tuvda* tulla | *kevdan* (myös *kelʹdan*, *kelʹdan*) kiellän | *šivd* l. *šüvd* silta. Sitä vastoin tavataan äänisvepsässä semmoisia esimerkkejä kuin *alʹd* aalto | *valʹd* valta | *malʹtan* osaan | *talʹt* taltta | *valʹdmad* valkama | *kolʹda* kuolla. Kuitenkin sanotaan äänisvepsässäkin *pövd* = vepsE. *püvd* pelto, ja muutenkin tavataan horjumista, esim. *olʹdɒžʹ* ja *ovdɒžʹ* oltaisiin | *tuvdɒžʹ* tultaisiin | *ovdud* oltu | *tuvdud* tultu; luultavasti ovat analogiaa tarjonneet semmoiset muodot kuin *ovgat* olkaa | *tuvgat* tulkaa. Omituista on että päinvastoin alkuperäinen *v* näkyy seuraavan dentaalin vaikutuksesta paikoin äänisvepsässä, joskus muuallakin muuttuneen *l*:ksi, esim. *solʹdan* (samoin paikoin vepsE:ssäkin), tav. *sovdan* | *kulʹdɒɹn* kuu, tav. *kudaɹ*, *kudɒɹ* | *kalʹstaz* reen kausta.

c) Yksitavuiseksi muodostuneen sanan lopussa ei äänisvepsässä tapahdu *l*:n muuttumista *v*:ksi, esim. *malʹ* maalla | *pulʹ* puulla | *ölʹ* yöllä. Sitä vastaan etelävepsässä tässä kohdin tavataan eri paikoissa ja samassakin paikassa suurta horjuvaisuutta. Esim. *måv* l. *malʹ* maalla | *ťäv* l. *ťälʹ* tällä | *sov* l. *solʹ* suolla | *puv* l. *pulʹ* puulla | *vüv*, *vu* l. *völʹ* vyöllä | *vu* l. *völʹ* vielä. Silminnähtävästi tämä hämmennys riippuu lausefoneettista seikoista. Erittäin valaisevaa on että sanotaan esim. *ťälʹu* tänä yönä (oik. tällä yöllä), mutta *ťäv vodu* tällä vuodella. Ilmeistä on että suhde alkuperäisesti on ollut se, että *l* vokaalilla alkavan sanan edessä on pysynyt muuttumatta, mutta konsonantin seuratessa muuttunut *v*:ksi. Niinkuin usein tapahtuu, on joku määrättyyn lausefoneettiseen asemaan kuuluva suhde saatettu semmoisiinkin asemiin, joihin se ei alkuperäisesti kuulu, tai yleistetty.

d) Kauvempana sanan ensi tavuuta ei äänisvepsässä yleensä ole tapahtunut *ɹ*:n muuttumista *v*:ksi. Esim. *huɹkaɹdan* kirkaisen | *v́iḱeɹdan* vihellän | *humaɹzun* humallun | *ḿeheɹ* miehellä | *ehtkɐɹžeɹ* iltasella. Etelävepsässä sitä vastoin muutos säännöllisesti on tapahtunut toisen ja seuraavien tavuiden lopussa; esim. *humovzdub* humaltuu | *v́ihu̱dab* (myös *viḱeľďab*) viheltää | *siďu̱ta* sidellä | *ḱünov* kyynel (< **kü̱naɹ*), pl. *ḱündɹɐd* | *piɹgu̱* peukalo (< **peɹgoɹ*), pl. *piɹgɹod* | *ťägov* täällä (<**ťägaɹ* < *tägällä) | *śigov* siellä (< *sigällä) | *ǵogu̱* l. *jogov* joella | *ḿehu̱* miehellä | *hoḿesu̱* aamulla.

Huomattava on muuten, mitä sanan loppuun tulee, että muutamissa etelävepsäläisissä murteissa tämä muutos on säännöllisesti tapahtunut (esim. Šimjärvessä); toisissa sitä vastoin samassa paikassa ja samoilla indiviideillä *v* ja *ɹ* vaihtelevat, esim. *madov* ja *madaɹ* matala | *kaɹmu̱* ja *kaɹmoɹ* kainalo | *ḱev́ädov* l. *ḱev́ädu̱* ja *ḱev́äďɐɹ* | *jogov* l. *jogu̱* ja *joǵeɹ*. Tämmöinen horjuvaisuus on epäilemättä selitettävä samaan tapaan kuin sama ilmiö edellisessä kohdassa, nim. että *ɹ*-loppuiset muodot oikeastaan ovat alkujaan käytetyt vokaalilla alkavien sanojen edellä, *v*-loppuiset taas konsonantilla alkavien. Paikoittain ovat jälkimäiset muodot, jotka tietysti tämän johdosta ilmaantuvat tiheämmin, kokonaan voittaneet edelliset.

Muistutettakoon vielä kerran että tämän muutoksen alaisena on vain *ɹ*. Milloin vain muljeeraus on l:ää koskettanut, ei muutosta milloinkaan ole tapahtunut; huomattakoon esim. *taľv* talvi, mutta *tåvv́eɹ*, *tåvvu̱* talvella | *koľmiń* ja *ku̱miń* kolmin | *kaɹluɹľ* kalikoilla (Särgjärvessä: *kaɹɩɹv*) | *havadoɹľ* säkeillä (Särgjärvessä: *havadɐɹv*) | *buɟšiľ* tynnyrillä.

Iältään ei tämä äänteenmuutos *ɹ* > *v* saata olla vanha, koska kaikki uudet venäläiset lainatkin (nk. *ɟšuvk* sukka, *såvdat* sotamies) siinä ovat osallisina. Se on syntynyt vasta sen jälkeen kuin vepsän nykyiset vokalismiolot sekä loppu- että sisäheiton (esim. *måv* maalla, vrt. *ṕövvaz* pellava) että etu- ja takavokaalien jaon puolesta olivat syntyneet. Se on, silminnähtävästi etelästä lähtien, viime aikoina yhä enemmän voittanut alaa. Sen piiri ulottuu nykyjään vepsän kielen varsinaisen alueen ulkopuolellekin, lyydiläisiin murteihin. Zaozerjessa (Petroskoin lähellä) kuulin sem-

moisia muotoja kuin *ovga* olka | *ugos* ulos | *edov* edellä; sitä vastoin ei tätä äänne-ilmiötä tavata niissä lyydiläismurteissa, joista Genetz on tietoja antanut (ks. Kieletär 4 v., s. 11).

Tämän äänteenmuutoksen fysiolooginen kulku on hyvin ymmärrettävä. Äännettäissä *ɔl*:ää on kieli kokoon puserrettuna ja jo siitä syystä on kielen selkä suun taustaa kohti koottuna. Jos nyt ajatellaan että kielen kärki irtautuu kiinnikekohdastaan alveoleista, niin meillä kohta on u:n tapainen vokaaliresonanssi valmiina; *ɔl*:n akustinen sointukin on suuressa määrin u:stä muistuttava, varsinkin jos siihen yhtyisi huulten pyörennys (ks. Techmer, Intern. ztshr. IV, s. 217). Toiselta puolen on hyvin ymmärrettävä miten seuraava dentaali (nk. sanassa *vaɔld*) saattaa estää kielen irtaumista alveoleista ja pysyttää *ɔl*:ää vokaliseerautumattomana. Niin-ikään voimme ymmärtää, miten helposti *v*:n sijaan syntyy *ɔl*, jos kieli vähää ennen aikaansa ehtii kiinni alveoleihin (nk. sanassa *soɔldan*).

Verrattakoon muuten tähän äänne-ilmiöön samanlaista kehitystä muissa kielissä. Suomalais-ugrilaisten kielten alalla semmoista tavataan (tietysti vepsästä riippumatta) useimmissa syrjäänin kielen murteissa (esim. viśtavny, viśtoony puhua < viśtalny, ks. Wiedemann, Gramm. d. syrj. spr. [2] s. 2). Slaavilaisten kielten alalla on samanlainen *ɔl*:n muuttuminen tapahtunut esim. serbian kielessä (esim. nom. котао kattila: gen. котла, partis. mask. носио kantanut: fem. носила, био ollut: fem. била); samoin valkeavenäläisessä murteessa (esim. шоўкъ = ven. шолкъ, поўны = ven. полный, ks. Schein, Бѣлорусск. народн. пѣсни s. 527). Myös ranskassa on l (varmaankin jonkinmoisen *ɔl*:n välityksellä) muuttunut samaan tapaan, esim. haut (lat. altus) | cou (lat. collum) | beau (lat. bellum) | eux, muin. ransk. eus, prov. els (lat. illos). Ks. esim. Körting, Encyklop. der rom. philol. III, s. 115; Gröber, Rom. phil. I, s. 583.

2. Yhteissuomalainen *r*.

266. Kaikissa suomalaisissa kielissä on r keskialveolaarinen täryäänne, jolla on jotenkin suuri tärähdysluku. Täry-

töntä ja uvulaari-r:ää tavataan vain poikkeuksena yksityisillä individeillä; olisiko tärytöntä r:ää, jossakin murteessa suuremmassa määrässä tavattavana, en voi sanoa omasta kokemuksestani [1].

Jos emme tässäkään ota lukuun vast'edes erikseen käsiteltäviä muljeeraus-ilmiöitä ja kvantiteettisuhteita, ei yhteissuomalaisen r:n kehityksestä ole muuta sanottavaa, kuin että se yleensä kaikissa asemissa on pysynyt r:nä. Esim. ranta, vatj. ranta, karj. randa, aun. randu, veps. rand, vir. rand, liiv. *ra̮nda* (germ. laina) | karva, vatj. karj. karva, aun. karvu, veps. karv, vir. karv l. karu, liiv. *kå̮ra* | tytär, vatj. karj. aun. tütär, veps. *tütar*, vir. tütar, liiv. *tüda̮'r* (luult. liett. laina).

3. Yhteissuomalainen *j*.

267. Yhteissuomalaisena aikana näkyy se j, joka eri kielissä kuvastuu, olleen puolivokaali ilman varsinaista spiranttihälyä (*ȷ*). Sen kehkeyminen on käynyt kahteen suuntaan: toiselta puolen on se vokaaliutunut, assimileerautunut edellisen konsonantin kanssa tai kadonnut, toiselta puolen määrätyissä asemissa kehkeytynyt spirantiksi tai vielä saanut klusiilisen esilyönnin.

268. Suomessa esiintyy yhteissuomalaisen j:n edustaja, missä se on säilynyt, puolivokaalisena äänteenä (*ȷ*:nä).

Alkuperäinen j on yleensä säilynyt sanaa alottaessaan sekä vokaalien välissä, esim. jalka (ɔ: *ȷalka*) | äijä (ɔ: *äi̯ä*). Vokaalien välissä (lyhyen vokaalin jäljessä) j on jotenkin lavealla alalla pidentynyt ij:ksi, esim. väijyn (ɔ: *väi̯ün*) < väjyn, jota myös tavataan (vrt. liiv. *veȷi̯'b*) | häijy (ɔ: *häi̯ü*) < häjy, jota myös tavataan (vrt. yllä s. 347 alimuist.). Murteittain on vokaalienvälinen j etenkin korottoman tavuun jäljestä kadonnut,

[1] Cannelin, Kemin murt. = Suomi III, 2, s. 12 sanoo että *r* Kemin murteessa „ainoastaan toisen konsonantin rinnalla tai pitkänä ollessaan on varsinainen täryäänne, esim. sananmuodoissa *tarttee, purree*. Ollessaan lyhyenä vokaalin edessä tai kahden vokaalin rajoittamana, äännetään *r* ilman huomattavaa kielen tärinää ja on silloin pidettävä rakoäänteenä (spiranttina), esim. *r* sanoissa *rupiaa*, *kari* (Sieversin ‚ungerolltes *r*')".

esim. pitää l. pittää pitäjä | petää l. pettää petäjä | verää l. verrää veräjä | kataa l. kattaa kataja | pihlaa pihlaja[1] (itse kuulemiani Keuruun tienoilla). Samoin aattelen < ajattelen useissa paikoin. Näitä muutoksia vain mainitsemme.

Konsonanttien jäljessä on yhteissuomalainen j jäänyt muuttumatta, jos edellä käypä konsonantti on lyhyt likvida tai h, esim. malja | marja | pohja | ahjo (siitä tapauksesta että i seuraa j:tä ks. alemp.). Samoin on myöskin j säilynyt, jos edellä ollut g on vokaaliutunut: esim. laaja < *lagja | raaja < *ragja | vaaja < *vagja | maajas < *magjas (vanhemm. kirjall. Agr. ladhiutta, raadhioista, Renv. waadia l. waadja, ks. yllä s. 151). Niin-ikään on j pysynyt, jos edellinen konsonantti on ollut alkuperäinen dentaaliklusiili lyhyen vokaalin jäljessä, esim. paðja, parja, palja, patja (ks. yllä s. 154). Muissa tapauksissa sitä vastoin on j varmaankin jo hyvin aikaisin tullut tavuuta muodostavaksi, s. o. vokaaliutunut. Esim. kavio l. kapio < *kabjo | avio < *abjo | hiviä, hiviö, hipiä < *hibjä, *hibjö | keviä, kepiä (eä-loppuisiin adjektiiveihin nojautuen keveä, kepeä) < *kebjä (ks. yllä s. 156) || vavia < *vagja | lavia (ea-loppuisiin nojautuen lavea) < *lagja | ravio < *ragjo (ks. yllä s. 151 ja seur.) || nuotio < *nuotjo (*nuodjo), vrt. vepsE. *noďǵ* | autia, autio < got. auþs, vrtlo auþja-[2] | vartia, vartio < got. vardja | hartia, hartio < muin. skand. herðar (vrtlo hardjā-) | kaltio < muin. skand. kelda (alk. *kaldjō) | lantio < muin. skand. lend (vrtlo landjā-) || asia < *asja, vrt. karj. aśśa, aun. oaǯu, veps. *aẕ́: aẕ́ad*, vatj. *aẕ́a*, virP. *azi̱: aⁱzɹa̱d*, virE. *azi̱: aźaʿ*, liiv. *ažą̱'* | haasia < *haasja; vrt. karjP. haśśa, aun. hoaǯu, veps. *haẕ́, haźǵ* (vir. aaź: g. aazi l. aaza „baum zum stellen der segel"?) | huosia < *huosja, vrt. aun. huoǯu, veps. *hozg* | kammio < muin. skand. skemma (alk. *skammjō) || kallio < muin. skand. hella, got. *halljō (mahdollisesti alkujaankin omistettu kieleen semmoisessa

---

[1] Semmoiset muodot kuin *kataa, pihlaa, petää* voivat olla myös **kataga, *pihlaga, *petägä* muotojen äännelaillisia vastineita; ks. yllä s. 59 ja seur.

[2] Tästä ja seuraavista germaanilaisista lainoista ks. Thomsen, GSI. s. 67 ja sanaluetteloa.

muodossa, jossa oli tavuuta muodostava i). Yksi tapaus on, jossa tämä suhde tulee kysymykseen lyhyen nasaalin jäljessä, nim. sana miniä l. minjä, joka ehkä jo yhteissuomalaisena aikana on ollut kaksimuotoinen; vrt. karj. miṅṅa < minja, liiv. *miṇa* < *minja, vir. minij: g. minijä l. minija: minijas: g. minija, vatj. *mindä* (AHLQVIST: minjä).

Alkuperäisestä ji yhdistyksestä likvidain (ja h:n) jäljessä on syntynyt murteittain pitkä i [1], mutta tavallisesti vain lyhyt i. Esim. velii (Hämeessä, Etelä-Pohjanmaalla) < *velji | nelii- (Etelä-Pohj.) < *nelji | neliistää | neliikka (E.-P.), neliiko l. nelliiko (Länsi-Suom.) | nuriin (Häm.) < *nurjin || tav. veli- | neli- | nelistää | nelikko | nurin. Tämän saman äännelain mukaisia ovat Hämeen ja Etelä-Pohjanmaan semmoiset muodot, joissa aluksi on ollut j edustamassa alkuperäistä klusiilia, nk. kuliin < kuljin | juliistan < *juljistan | syliin < syljin | seliin < seljin | pyriin < *pyrjin | häriillä < härjillä || samoin: pyhiin < *pyhjin. Näitä äännelaillisesti vastaavat itämurteiden: kulin | julistan | sylin | selin | pyrin | härillä | pyhin (vrt. yllä sivv. 22, 42). Että hyvin yleisesti sanotaan veljillä, veljiltä (mutta: veli, velii) perustuu semmoisten muotojen analogiaan kuin veljellä, veljet. Varmaan ovat myös kuljin, syljin, seljin, härjillä, missä niitä käytetään, analogiamuotoja perustuen kuljen, syljen, seljän, härjän muotoihin. Huomattava on, ett'ei milloinkaan sanota *juljistan, *pyrjin, *nurjin, *pyhjin, koska ei ole ollut j:llisien muotojen analogiaa tarjona; niin ei myöskään *velji, *neljikko, *neljistää. Äännelaillinen suhde on siis niissä murteissa, joissa on kuljen: kuliin, tai kuljen: kulin, tai kulen: kulin (paikoin Länsi-Suomessa äännelaill. häriillä, härriillä, vrt. häräällä, härräällä, mutta analog. kuljin, vrt. kuljen).

Konsonanttien jälkeisestä j:stä on vielä mainittava että j lounaismurteessa, milloin se loppuheiton tapahduttua on joutunut sanan loppuun, on vokaaliutunut, esim. pali paljo < *palj | kiri kirja < *kirj | pohi pohja < *pohj.

269. Karjalan suhteista on mainittava että sanaa alottavan j:n sijalla eteläisellä alueella tavataan ď. GENETZ ei kuitenkaan anna tästä tarkempia tietoja, mainiten että j vain usein

[1] Vrt. AMINOFF, Suomi II, 9. s. 255.

„vaihtelee“ ď:n kanssa ja että tämä vaihtelu näkyy olevan „aivan mielivaltainen“ („ganz willkürlich“), jonka vuoksi hän ei tätä äännettä merkitsekkään (ks. KL. s. 9).

R:n jäljessä j on pysynyt, esim. karja | marja | oŕja l. orija. Sitä vastoin l:n jäljessä ollut j on assimileerautunut l:n kanssa muljeeratuksi l äänteeksi, esim. maľľa malja | paľľa palja, vasara | paľľaš paljas | väľľä väljä | neľľä neljä < *neljä | veľľi, pl. veľľet < *velji, veljet. Saman äännelain mukaista on epäilemättä että sanotaan ńäľľäśtü- nälkäytyä (vrt. yllä s. 32). Sama on tapahtunut n:n jälkeen sanassa mińńa miniä < *minja.

Jos j on seurannut s:ää, niin on pohjois-karjalainen murre menetellyt j:n kanssa samoin kuin l:n jäljessä (sj > śś), esim. aśśa asia < *asja | hoaśśa haasia < *haasja. Sitä vastoin eteläkarjalaisessa murteessa on j vokaaliutunut: azia, ažie | hoazia l. hoazie. Samanlainen vokaaliutuminen on tapahtunut klusiilien jäljessä, esim. roagia l. roagie ravi < *raagja | lagia l. lagie laaja (voisi olla myös = suom. lakea) | kabia l. kabie kavio < *kabja | kebiä l. kebie keveä | hibiä l. hibie ruumis (ks. näistä yllä sivv. 152, 156, vrt. s. 430). Että näissä alkuperäisten eda-loppuisten adjektiivien analogia on ollut myöskin vaikuttamassa, ei ole epäiltävää. Pohjois-karjalan murteen moajas (< *magjas ks. s. 152) sanassa on j säilynyt, koska edellinen g on vokaaliutunut. Alkuperäisen d:n jäljessä j on pysynyt tai assimileerautunut sanassa lodja l. loďďa lotja, jossa d seuraa lyhyttä vokaalia; muuten on j vokaliseerautunut, esim. hardia, hardie hartio < *hardja | vardia, vardie vartia < *vardja | nuoďivo < *nuodio < *nuodjo (*nuotjo). Samoin myös kaľľivo kallio, jos tätä sanaa onkaan yhteissuomeen omistettu j:llisessä muodossa. Ks. näistä yllä s. 430.

270. Aunuksen kielessä ovat suhteet hyvin samanlaiset kuin karjalassa.

Tässäkin mainitsee Genetz vaihtelua ď:n kanssa (AunK. s. 122), tarkemmin eri kohtia määrittämättä. Esimerkeistä näkyy että sitä tavataan varsinkin sanan alussa, esim. ďo jo | ďogi joki. Äänteenmuutoksen uutuutta osottaa että siinä ovat osallisina myös semmoiset venäläiset lainasanat kuin ďeävie ilmaista =

ven. явить. — sanan sisässä esiintyy ďď vastaamassa alkuperäisempää jj:tä, esim. viďďä viedä < vijjä | tiďďä tiedä < tijjä.

R:n jäljessä on j pysynyt, niinkuin karjalassakin esim. karju karja | marju marja. Samoinkuin karjalassa on niin-ikään alkuperäisestä lj:stä yleensä tullut ľľ. Esim. maľľu malja, vrtlo maľľa- | paľľu palja | paľľas paljas | väľľü väljä | ńeľľi neljä < *nelji | veľľi < velji | kiľľuo kiljua | Iľľu, vrtlo Iľľa- < Ilja Elias. Tämän ohessa mainitsee Genetz, AunK. s. 123, käytettävän lj:täkin esim. kiljuo, väljäl.

Alkuperäisestä sj:stä on tullut ǯ (dentipalataalinen ď + ž) oaǯu asia < *aasja (aźe l. azie: g. azien joko perustuu jonkinmoiseen analogiaan tai ehkä = suom. ase) | hoaǯu haasia < *haasja | huoǯu huosia < *hoosja. Varmaankin tässä on tapahtunut ääntenkehitys sj > zj > zď (vrt. yllä ď < j, sekä vepsän oloja) > ǯ. — Klusiilien jäljessä j on pysynyt, jos klusiilin edellinen vokaali on lyhyt, esim. agju pää | kabju kavio | hibju ruumis. Sana roagie nopea (ks. yllä s. 152) on luult. muodostunut adjektiivien analogian mukaan. Vokaaliutumis-esimerkkejä ovat harďie hartia < *hardja (sitä vastoin vardoičče-, varjoičče- vartioitsen) | kaľľivo kallio. Ks. yllä s. 430.

271. Vepsän kieli osottaa tarkemmin katsoen tässä kohden hyvin suurta yhtäläisyyttä karjalan ja aunuksen kanssa, vaikka kohta sen kehkeyminen on monipuolisempi; siinä se kuitenkin etenkin karjalasta eroaa, ett'ei siinä ole vokaaliutumistapauksia (ainoastaan vepsÄ. muoto *kaľi*, pl. *kaľod* tavataan, joka näyttää edellyttävän alkumuotoa *kallio; tässä sanassa lienee vokaalinen i hyvin vanha, vrt. yllä s. 430).

Puolivokaalinen *ɹ* tavataan ainoastaan vokaalien välissä (tai vokaalin jäljessä), esim. *paɹa* laulu: part. pl. *paɹöiď* l. *paɹeɹď* l. *paɹeɹd* | *katsuɹ* l. *katsɨɹ* katsoja.

Alkuperäisestä lj:stä on tullut pitkä *ľ*. Esim. *maľ*, pl. *maľad* malja | *paľ: paľad* lohensukuinen kala < *palja | *paľaz: paľhad* paljas | *teľ: teľud* teljo | *ķiľ: ķiľäd* hiljainen | *ńeľ* neljä | *ńeľik: ńeľikod* nelikko.

Samoin on pohjoisvepsässä alkuperäisestä sj:stä syntynyt pitkä *ź: aź*, pl. *aźad* asia | *haź*, pl. *haźad* haasia.

Kaikissa muissa tapauksissa on alkuperäinen *ɾ* joutunut kolmenlaisen kehkeymisen alaiseksi, jotka oikeastaan lienevät vain eri asteita samaa kehkeämistä. Etelävepsässä tavataan näissä tapauksissa (myös *z*:n jäljessä) murteittain spiranttihälyinen *j*, mutta useimmissa paikoissa hyvin prepalataalinen *g* (merkitty *ǵ*), pohjoisvepsässä taas tällä sijalla on *ď*. Silminnähtävästi on kehitys kulkenut niin, että artikulatsiooniaste on yhä suppeutunut, joten on tultu ensinnä spiranttiin ja vihdoin, kuin supistumasta oli ehditty umpiasemaan, klusiiliin. Prepalataalinen klusiili muodostuu hyvin helposti dentipalataaliseksi, kun vain kielenkärki kiintyy hammasten ja alveolien taustaan. Meillä on syytä luulla että äänteenkehityksen kulku on ollut sama aunuksen ja karjalan kielessä, sillä epäilemättä tämä kehitys j > ď on näissä kielissä, samalla maatieteellisellä alalla, jonkinlaisessa keskinäisessä yhteydessä. Uusi tämä kehitys on siihen määrään, että uusimmat venäläiset lainatkin (vieläpä venäjänkielinen puhekkin osittain [1]) on siinä osallisena. Esimerkkeinä mainittakoon etelävepsästä *joga* l. *ǵoga* jokainen | *joǵi* l. *ǵöǵi* joki | *jan* l. *ǵan* jään | *jåvg* l. *ǵåvg* jalka | *juŕńez* l. *ǵüŕńez* juurinensa | *haźj* l. *haźǵ*, pl. *haźjad*, *haźǵad* haasia | *aźj* l. *aźǵ* asia | *pohjeŕńe* l. *pohǵeŕńe* pohjainen | *harj* l. *haŕǵ*, pl. *harjad* l. *harǵad* harja | *ragǵ*, adess. *ragǵov* ravi < *ragja (vrt. yllä s. 152) | *kaŭj* l. *kaŭǵ*, pl. *kaŭjad* l. *kaŭǵad* kavio. Äänisvepsästä: *ďåvg* jalka | *ďotan* juotan | *ďöǵi* joki | *ďupk* hame = ven. юбка | *ďäǵibaḇ* syöjätär (saduissa) = ven. яга баба || *pohď*, pl. *pohďad* pohja | *maŕď* marja | *keŭďemb* keveämpi. — Alkuperäisen *ď*:n jäljessä on *j* yhtynyt *ď*:n kanssa *ď*:ksi, esim. *haŕďod* hartiot < *hardjo | vepsÄ. *vaŕďeɾɾšen* vartioitsen < *vardjoitsen (*eɾ* < oi, ks. vokaalioppia). Kuitenkin tavataan eteläv epsässä *noďǵ*, pl. *noďǵod* nuotiot < *noodjo.

Alkuperäistä vokaalienvälistä *ɾ*:täkin on samaan tapaan käsitelty, jos edellinen vokaali sisäheiton kautta on kadonnut. Huomattava vain on, että jos sen edelle joutunut äänne on puhe-

[1] Huomattava on että tätä samaa *ǵ*-äännettä samoilla seuduilla käytetään venättä puhuttaissa *ɾ*:llä alkavien sanojen alussa; esim. sanotaan *ǵeśli* = есть ли.

äänetön, silloin etelävepsässä *ǵ*:n sijalle tulee *k* ja äänisvepsässä *ď*:n sijalle *t*, esim. *koľiɹ* kuolija: pl. vepsE. *koľǵad*, vepsÄ. *koľďad* | *katsuɹ:* vepE. *katskad*, vepsÄ. *katsťad* | *voɹkvɹ* itkijä: vepsE. *voɹkkad*, vepsÄ. *voɹkťad*.

Vielä huomautettakoon että aikaisemmasta sisäheiton kautta yhteen sattuneesta jd:stä on tullut *ď* kaikissa murteissa, esim. *harďan* harjaan < *harjdan < *harjadan: inf. vepsE. *haŕjata*, *haŕǵata*, vepsÄ. *haŕďata* | *koŕďan* korjaan.

272. Vatjan kielessä on *ɹ* pysynyt muuttumatta sanan alussa, esim. *ɹagan* jaan.

R:n jäljessä tavataan *ɹ* myöskin muuttumattomana, esim. *marɹa* marja (samoin *ärɹä* härän). Alkuperäisestä lj:stä on tullut pitkä heleä l. Esim. *aľ̄az* (*aļ̄az*): pl. *aľ̄ad* viheriä < *haljas | *vaľ̄ad* suitset (ɔ: valjaat) | *veli:* part. *veļ̄eä* veli | samoin: *süļ̄etä* sylkeä: prees. *süɬšen* | *üļ̄e* hylje.

Samanlainen assimilatsiooni on tapahtunut alkuperäisen s:n jäljessä (vrt. yllä s. 227), esim. *aźa* < **azɹa* < *asja.

Sitä vastoin on *ɹ* vokaaliutunut *b*:n jäljessä: *kabia* kavio < *kabja | *ɬšebiä* keveä < *kebjä. Ks. yllä s. 156.

Alkuperäisempää sanansisäistä pitkää j:tä edustaa pitkä *ď*. Esim. *äďä* iso-isä < *äjjä (ɔ: *äɹä* = suom. äijä). — Tähän kuuluvat myös varmaan semmoiset „konsonantinpehmennys"-esimerkit kuin *oďan* hoidan < *hojjan: 3 pers. pl. *oɹtavad* | *reďed* < *rejjet: nom. *reɹsi* rattaiden aisa | *teďed* teidät. Vasten vatjan tavallista menettelyä olisi kokonaan, että tässä *ď*, jonka Ahlqvist muuten erehdyksestä kirjoittaa lyhyenä, olisi id:stä syntynyt (*oďan* < *hoidan, ks. Ahlqvist, WotGr. s. 7). Ks. yllä s. 34. — Semmoisia välimuotoja, joissa on ollut pitkä j, varmaan edustavat lähinnä myös semmoiset kuin *vaďa* vaaja < *vajja (vrt. vir. vai, gen. vaia) < *vagja | *laďa* laaja < *lajja < *lagja | *raďon* lyön < *rajjon < *ragjon (vrt. vir. raiuma, virE. ragjoma). Ks. yllä sivv. 152—153, 106 §.

Yksinään on sana *mindä* miniä.

Kreeviniläisissä muistomerkeissä on hyvin usein j:n sijalla kirjoitettu g, esim. waľgad „zaum" | alge l. alges, pl. aľgat „grün" | welge l. welgi veli | polge paljo | nelg neljä | welga ulos (vatj. *välä*) | kuŕge, kurja kurja | padget paksut, vrt.

virE. padi, g. paďa „dicht“ || teǵǵi teidän | meǵǵi meidän || gialka jalkaan | gäkki jokea (myös jega, jeeki). Pari kertaa on kirjoitettu d: diadka jatka | kildumiń kiljuminen. Näistä esimerkeistä näkyy että muutos lj > ļ ei ollut vielä vatjalaiskreevinläisen yhteyden aikana tapahtunut (vaikka kirjoitetaankin myös nellkümment). On mahdollista että nämät kirjoitustavat tarkoittavat jotakin semmoista äänteenvivahdusta kuin yllä tavattiin etelävepsässä.

273. Virossa on ainoastaan etelämurteessa j:n kehkeyminen monimutkaisempi; sitä vastoin se pohjoisvirossa yleensä on säilynyt. Missä j esiintyy on se aina puolivokaali ilman spiranttihälyä.

Jos alkuperäinen j loppuheiton kautta on joutunut sanan loppuun, on yleinen äännelaki molemmissa murteissa, että j on vokaaliutunut. Esim. nali pila < *nalj | mari marja < *marj | lahi lahja < *lahj | lahi laiha < *lahj (myös nom. lahja muiden sijojen analogian mukaan).

Etelävirossa on alkuperäinen konsonantinjälkeinen ɾ kaikissa niissä muodoissa, joissa ei seuraavan tavuun heikennyksen vuoksi ole tapahtunut vahvennusta, yhtynyt edellisen konsonantin kanssa lyhyeksi muljeeratuksi tai prepalataaliseksi äänteeksi (ja samalla on seuraavan vokaalin kieliasema useimmiten tullut korkeammaksi: a > ȧ, o > ȯ); sitä vastoin vahvennuksen tapahtuessa ɾ ja edellinen konsonantti pysyvät erillään. Esim. *paľas* (*paľäs*) paljas: pl. *paļjaᶜ* (virP. *paⁱļɾaz*: *paⁱļɾaď*) | *haľas* (*haľäs*) viheriä: pl. *haļjaᶜ* | *veļi*: pl. *veleᶜ*, gen. sg. *veļe*, mutta part. sg. *veļɾe*, part. pl. *veļɾi* || *maŗi* marja: pl. *maŕaᶜ* (*maŕäᶜ*), gen. sg. *maŕa* (virP. *maⁱrɾaď*, *maⁱrɾa*), part. sg. *maŗɾa*, pl. *maŗɾu* | *aǩo* (*aǩȯ*) ahjon: part. sg. *aḩɾo* || *aźaᶜ* (virP. *aⁱzɾaď*) asiat. Jos ɾ:n edellinen äänne on *g*, *k*, niin se on yhtynyt tämän kanssa prepalataaliklusiiliksi, jota vahvennuksen tapahtuessakin käsitellään purkaumattomana prepalataaliklusiilina, esim. *vaǵa* (*vaǵȧ*) < *vagja: part. sg. *vaǩa*, ill. sg. *vaǩka* | *laǵa* (*laǵȧ*) < *lagja: part. sg. *laǩa*, ill. sg. *laǩka* (Tarton tien. *laɾga*, *laega* ɾ:n epenteesillä, virP. *laɾɾ*, pl. *laɾaď*, vrt. yllä s. 153).

274. Liivin kielessä esiintyy yhteissuomalaisen j:n edustaja sanan alussa ja vokaalien välissä hälyttömänä puolivokaa-

lina, joka aina tavuun loppuun heiton kautta joutuneena muodostaa edellisen vokaalin kanssa diftongin. Esim. *ɹa̲lga* jalka | *ɹå̲ra* järvi | *aɹa̲'b* ajaa, inf. *a̲ɹ'ə* | *a̲ɹ'ləb* rientää (= ajelee).

Konsonantin jäljessä seurannut *ɹ* on yleensä alkuperäisesti yhtynyt konsonantin kanssa pitkäksi konsonanttiäänteeksi, jota sitten on käsitelty liiviläisten kvantiteettilakien mukaan. Esim. *ve̲ľa* harva, part. sg. *veľə* < **veľa* < **väljä* (*e* < ä seuraavan tavuun alkuperäisen *ɹ*:n vuoksi, ks. alemp.) | *ne̲ľa* neljä, ord. *neľəz* | *på̲ľaz* paljas, pl. *paľəd* | *å̲ľaz* viheriä, pl. *aľəd* | liivL. *veľ* veli, pl. *ve̲ľid* (sitä vastoin liivl. *veľ'*, pl. *veľi'd*, jotka muodot edellyttävät lyhytkonsonanttisia aikaisempia muotoja) || liivL. *uoŕa*, liivl. *vɐŕa* pärepihti, part. sg. *voŕə*, *vɐŕə* < **voŕa* < **orja* | *å̲ŕa* harja, part. sg. *aŕə* < *aŕa* < **harja* || *mi̲ńa* miniä, part. sg. *mi̲ńə* < **mi̲ńa* < **minjä* | *ažа̲'* asia, part. sg. *a'žə* < **ažа* < **asja* | *paďa̲'* patja, part. sg. *pa'ďə* < **paďa* < **padja* | *käba̲'* kavio, part. sg. *kä'bə* < **käba* < **kabja*. Samoin on varmaan myös käynyt g:n edellä käydessä, vaikka sitten prepalataalinen g on jakaunut *ɹg*:ksi, esim. *laɹga̲'* laaja, part. ill. *laɹ'gə* < **laga* < **lagja* | *raɹga̲'* reisi = suom. raaja < **ragja* | *vaɹga̲'* vaaja < **vagja* | *aɹga̲'* reuna < **agja* (vrt. lyyd. *agɹa*, aun. agju, veps. *agď*, *agǵ* pää) | *maɹga̲'z* maajas < **magjas*. Ks. yllä sivv. 153—154.

Lisäys.

275. Tässä tulee huomauttaa erästä omituista suhdetta, joka varmaankin perustuu yhteissuomalaisiin oloihin, nimittäin että sanan alussa jo tavuu osittain vaihtelee e:n (i:n) kanssa. Tähän kuuluvat esimerkit ovat seuraavat:

joka „welcher, jeder“ | karj. joga „jeder“ | aun. joga, jogo id. | vepsE. *ǵoga* id. | vatj. *ɹɐka* id. || virE. *egä*, P. iga, taipumaton; Wiedemann (EGr. s. 434) mainitsee Gösekenillä (v. 1660) olevan kaksinkertaisella päätteellä muodostuneen partitiivin edagit[1], jota en kuitenkaan ole voinut

[1] Vir. git liitteessä on t epäilemättä, niinkuin jo Wiedemann aivan oikein on huomauttanut (EGr. s. 434) partitiivin

itse teoksesta löytää | liiv. *ɹega̱'*, *ɹɐga̱'* < *egä (*ɹ* on myöhempi diftongiseeraus, vrt. *ɹeda̱'l* etelä, *pɹeta'b* pettää, ks. vokaalioppia).

jotta | ink. jott, jot | karj. jotta, jotto | vatj. jott, jotta (MUSTONEN) || suom. että | karj. etta, että (GENETZ, KL. s. 56) | vatj. että (MUSTONEN), *et̲i* | vir, et „dass" (konj.).

joll'ei, (jolt'ei) „wenn nicht" || ell'ei (elt'ei) id. | vatj. ellä, el „wenn" (AHLQ.).

jos | ink. jos | vatj. jos „wenn" || es vanhemmassa suom. kirjallisuudessa: AGRICOLAlla: Eipe heiden pidhe woittaman — —, Es quinga corkiasti he lendeuet, Ps. 44 [1] || FINNOlla: olcat alimaiset caikillen — — säädhyillen Herran tähden, es mikä hän on (Katek. 1615, D IV b) | joka olet caikis paikoiss, es cusa ihminen olis (P. CAJANDERin ilm.).

jompikumbi || vir. emb-kumb „einer von beiden".

Puheen-alaisissa sanoissa esiintyvä suhde on jo useasti herättänyt tutkijain huomiota. Sen sijaan, että AHLQVIST, piti että sanaa lainana ruotsista [2], huomautti jo BLOMSTEDT (Ha-

---

pääte, joka on analogisesti toisen kerran sanaan liittynyt (vrt. vatj. *mitäɹtä*, liiv. *mida̱'gid*), aivan niinkuin gi, ki liitteesen virossa on yhtynyt muitakin sijapäätteitä, esim. kellegise, kellegilt, kummagile l. kumbkile, kummagist, kummagis, ühegil pro: kellesegi, kelleltki, kummastki, kummaski, ühelgi; vieläpä milgil, pro: milgi. Ei saata siis olettaa „yhteissuomalaiseksi alkumuodoksi -kiten tai -kiden" (GENETZ, Partikkelimuodot s. 287), josta ei nykyisiä muotoja voisi selittää, vaan on liivissä *gid* ja vanhemmassa virossa git, gid, kit, kid partitiivista muualle yleistetty.

[1] Huomattava on että AGRICOLAlla tavataan samassa merkityksessä myös *edes* (esim. *edesmite* mitä tahansa, *edeskuhungas* vaikka mihin), jota GENETZ näkyy tahtovan pitää identisenä *es* sanan kanssa (ks. Virittäjä II, s. 170, Partikkelimuodot. s. 120). Minusta ne oikeammin ovat toisistaan erotettavat.

[2] Ks. Suomi II, 4, s. 97, Kieletär, 3 v. s. 35. Suomen *että* ei tietysti voi äänteellisesti olla ruotsin *att* sanasta peräisin. Lapin *atte*, jota AHLQVIST mainitsee ajatuksensa tukeena, on varmaankin laina suomen *että* sanasta, jota sen muoto hyvin vastaakin (mahdollisesti on ruots.

lotti Beszéd s. 133) suhteita että: jotta, ell(ä): joll(a), vir. embkumb: suom. jompikumpi, päättäen että e-muodoissa elisioonin kautta alku-k oli kadonnut (että < *kettä j. n. e). Että tämmöistä k:n katoamista ei saata olettaa, tuskin tarvinnee sanoa. Genetz näyttää aikaisemmin ajatelleen että jotta sanasta oli karjalassa syntynyt etta, että jonkinlaisen j:n elisioonin kautta (KL. s. 56). Anderson (Verhandl. d. Gel. estn. gesellsch. IX, s. 100, alimuist.) on lausunut sen mielipiteen, että suom. että ja vir. et ovat „jotta sanan korkeavokaalisia sivumuotoja", niin että muodot että ja et ovat käytännössä *jettä ja *jet muotojen asemesta, „koska j e:n edellä ei ole suosittu suomessa eikä virossa" [1]. Anderson on arvellut siis olleen kaksi relatiivipronominia (jo-: e- < *je-), joiden vokaalien suhde vastasi interrogatiivipronomineissa tavattavaa suhdetta (ku-, ko-: ke-, vrt. main. t. s. 91 ja seur.). Saman ajatuksen on uudestaan lausunut Genetz (Partikkelimuodot, s. 119) sanoen: „e vartalo on silminnähtävästi relatiivisen jo (ja) vartalon korkeavokaalinen toisintomuoto (vrt. vir. emb-kumb jompi kumpi, sekä interrogatiiviset pronominivartalot ke ja ku, ko), vaikka alkukonsonantti j ei ole saattanut pysyä e:n edellä, koska suomen kieli ei kärsi äänneyhtymää je sanojen alussa".

Vaikka onkin silminnähtävää että jo- ja e-alkuiset muodostussarjat kuuluvat yhteen, ja jos kohta Andersonin ja Genetzin mielipide relatiivipronominin taka- ja etuvokaalisista rinnakkaismuodoista tarjoo jonkinmoista viehätystä, on kuitenkin esiintuotu äänteellinen perustus heikonlainen. Ylipäänsä ei riitä äännelain perustaksi se, että joku ääneyhdistys jossakin kielessä „ei ole suosittu", tai että „kieli ei kärsi" sitä, vaan olisi todis-

---

att sanakin lapin sanaan vaikuttanut). Renvallin ja Lönnrotin käsitys, että sana *että* olisi *esi* sanan partitiivi, ei tietysti voi pitää paikkaansa merkitykseen katsoen, niinkuin jo Anderson on huomauttanut.

[1] — — „das finn. *jotta, että* und estn. *et.* Die beiden letzteren sind, wie ich glaube, nur hochlautige nebenformen von *jotta* (vgl. estn. *egä* = finn. *joka, edagit* = *jotakin, emb* = *jompi* etc.) so dass *että* und *et* für *jettä* und *jet* stehen, weil *j* vor einem *e* im finnischen und estnischen nicht beliebt ist".

tettava että asian-omainen äänneyhdistys todella on muuttunut. Että suomessa ei yleensä ole je-alkuisia sanoja, saattaa varsin hyvin olla sattumusta. Ei ole edes millään tavoin todistettavissa että kieli yleensä ei „kärsi“ je yhtymää sanan alussa, koska sitä kuitenkin tavataan muutamissa, tosin kyllä harvinaisissa sanoissa sekä lainoissa (jehkittää, jelmä, jeprehtiä, jerttiä, jespiä, jeketti, jekku, jenkata, jerniä, jertta, jesta, jestele, Jepua, Jessus, Jeesus, jeerumi, jee). Missään tapauksessa ei tietääkseni saata osottaa yht'ainoata esimerkkiä siitä, että je todella olisi sanan alussa muuttunut e:ksi. En siis puolestani saata miten-kään katsoa annettua selitystä riittäväksi.

Arvostellessamme tässä tapahtunutta äänteenkehitystä tulee vielä huomata pari tapausta, joissa jo: e suhteen rinnakkaistapauksena näyttää esiintyvän ju: ü:

Jumala | karj. jumala | aun. jumalu l. jumal | veps. *ďumaл* | vatj. *jumaла* | vir. jumal | liiv. *jumą'l* || vir. aitümal, aitüma auta jumala; liiv. *aлtümą'l* on varmaan, sanan foneettisiin tuntomerkkeihin katsoen, laina virosta.

juttelen „sprechen“, juttu „gespräch“ | vatj. *jutэn*, inf. *juэla* „sagen“ | vir. jutlus „predigt, öffentliche rede“, jutt, gen. jutu „rede, gespräch“ || vir. ütle-ma, 1 inf. ütelda, öelda „sagen“ (kuitenkin on 1600-luvun alussa pidetyissä saarnoissa esim. iütteldut̃h s. 5, iütleb s. 13, iüttelda s. 132 y. m., Stahl: ütlen, ütlema) || kreev. üttelle, ütteli, üttili sanoi.

Esimerkissä aitümal on varmaankin ü siitä syystä ju tavuun asemalla, että ju on joutunut korottomaan asemaan. Tämä johtaa meitä siihen ajatukseen, että sanat ütlen ja *jutlen, sekä samoin egä ja joka, että ja jotta, ell' ja joll', es ja jos, embkumb ja jompikumpi ovat lausedubletteja, jotka perustuvat alkuperäiseen eriävään lausekorkoon (vrt. lat. agitur ja igitur, joka jälkimäinen on eristetty yhteydestä qvid igitur < *qvíd agitur, ks. Brugmann, Grundriss I, s. 549). Samoin kuin kreikan φημί, on „sanomista“ merkitsevä verbi (juttelen) saattanut olla lauseessa korotonna tai korkonsa puolesta alistettuna subjektinsa

alle. Täten saattoi syntyä ü-alkuisia muotoja ju-alkuisten rinnalle, ja silloin kuuluivat tietysti edelliset alkujaan korottomaan, jälkimäiset alkujaan korolliseen asemaan, jos kohta myöhemmin tapahtui yleistys ja differentsieeraus. Hyvin valaisevaa tässä suhteessa on, että jutlus sana esiintyy „saarnan“ merkityksessä ju-alkuisena, koska juuri on odotettavaakin että sana tässä merkinnössä aina säilytti itsenäisen korollisuutensa. Tämän selityksen tahtoisin, niinkuin sanottu, ulottaa kaikkiin niihin kohtiin joissa jo ja e esiintyvät rinnan sanan alussa, s. o. että jo-alkuiset muodot edustavat alkuperäistä itsenäistä, mutta e-alkuiset muodot koroltaan epäitsenäistä lausedublettia. Tämän mukaan siis olisi yhteissuomalaisena aikana oletettava tapahtuneen ääntemuutos jo > e korottomassa asemassa. Jos kohta nykyjään on täydellinen hämmennys ja yleistys tapahtunut, ja aksenttisuhteet samalla muuttuneet, näyttää sanojen käytäntö kuitenkin antavan jonkinlaisia viittauksia juuri tämänlaiseen alkusuhteesen. Mitä että ja jotta sanoihin tulee, suosivat eri murteet jompaakumpaa niistä, eikä ole niiden suhdetta semmoisissa murteissa, joissa molemmat ovat käytännössä, tarkemmin tutkittu; jos kirjakielen jaolla, jonka mukaan jotta etupäässä on finaalinen, on joku perustus, niin on helposti ymmärrettävissä, että juuri tämänlaatuisella sanalla luonnollisimmin oli itsenäinen lausekorko. Vanhan kirjallisuuden es ilmestyy aina yhteydessä interrogatiivipronominien kanssa, ja epäilemättä juuri tämmöisissä tapauksissa oli korko itse pronominilla (es-kúka, es-míkä).

Käsitykseni mukaan siis puheen-alainen vaihtelu perustuu hyvin vanhoina aikoina vallinneihin lausekorko-suhteihin; alkujaan johonkin eri asemaan kuuluneet muodot ovat myöhemmin tasoitusten kautta joutuneet toisiin asemiin siirretyiksi ja yleistetyiksi, jonka kautta alkusuhteet ovat suuresti hämmentyneet. Ovatko kaikki suhteet (ju: ü ja jo: e suhteet) aivan yhtä vanhoja, en saata suinkaan millään varmuudella sanoa [1].

[1] Ratkaisemattomaksi tahdon minä puolestani jättää, ovatko jahka ja ehkä, joita GENETZ on pitänyt identisinä, samassa suhteessa toisiinsa kuin yllä puheenaolleet sanat. Niin-ikään on epävarmaa, olisivatko semmoiset sanat kuin monituinen, erityinen yhdistetyt jüttu, juttu sanan avulla (GENETZ, KL. s. 57);

4. Yhteissuomalainen *v*.

276. Yhteissuomalainen v on silminnähtävästi samoinkuin j:kin ollut puolivokaali ilman spiranttihälyä. Niillä merkeillä *v*:llä ja *v*:lla, joita tarkemmassa transskriptsioonissa käytetään, tarkoitetaan kummallakin puolivokaalia, *v* on vain puhtaasti dentilabiaalinen; *v* yleensä bilabiaalinen (liivissä senkin loppupuoli dentilabiaalinen) diftongia muodostava puolivokaali. — Mitä v:n edustukseen tulee, niin se yleensä eri kielissä on säilynyt muuttumatta, esim. velka, karj. velga, aun. velgu, veps. *v́öʋg*, *v́üʋg*, vatj. *vɵlka*, vir. *vɵl̲g*, liiv. *vɪ̲lga*, *vü̲lga*. Kuitenkin tavataan eri kielissä muutamissa erikois-asemissa kehkeymisiä, jotka pääasiassa kulkevat parallellisesti j:n kehityksen kanssa. Niistä puhumme seuraavassa.

277. Suomessa tavataan parallellisesti sen konsonantinjälkeisen j:n vokaaliutumisen kanssa, josta yllä (s. 430) oli puhetta, myös alkuperäisen v:n vokaaliutumista u:ksi s:n jäljessä. Esim. rasua, rasuva (jälkimäinen ehkä myös nojautunut va-loppuisiin) < rasva, vrt. karj. ražva, aun. razvu, veps. *razv*, vir. gen. *razva̲*, *razva̲* rasvan, liiv. *raza̲'* | kasuan (länsis. kassoon < kasoan) < kasvan, vrt. karj. kažva-, aun., veps., vatj. kazva-, vir. *kazva̲n*, *kazva̲*, liiv. *kaza̲'b* | kasuot, kasuat, kasuvat = kasvot. Vrt. asia < *asja. Tämä ilmiö ei ulotu läheskään yhtä suurelle alalle kuin j:n vokaaliutuminen. Länsi-Suomessa olen tähän kuuluvia muotoja useissa paikoin itse kuullut ainoina muotoina.

278. Viron kielessä on murteittain (ainakin Tarton tienoilla, jossa olen itse asiata tarkastanut) lakina, että loppuheiton kautta sanan loppuun joutunut v on muuttunut tavuuta muodostavaksi (vokaaliutunut). Esim. *karu*, gen. *karva* karva | *kɵru*,

---

jos tämä selitys pitäisi paikkansa, niin ne erittäin hyvin soveltuisivat minun lausumaani käsitykseen. Myöhempää lienee j:n katoaminen korottomasta asemasta järvi-loppuisista paikannimistä, esim. karj. Ondarvi | aun. Seämärvi | veps. *Våʋktaŕ* Valkeajärvi (vrt. KL. s. 56).

gen. *kɐrva* korva | *kuɹu*, gen. *kuɹva* kuiva | *kaɹo*, part. sg. *kaɹvu* kaivo | *ladu*, gen. *ladva* latva. Yleisempiä ovat kuitenkin viron alueella semmoiset muodot kuin karv, kõrv, kuiv, ladv (virE. *ladɪv*). Tämä muutos on tietysti rinnakkaistapaus j:n muuttumiselle i:ksi vastaavassa tilassa (ks. yllä s. 436, vrt. s. 431), vaikka v:n muutos u:ksi ei ulotu läheskään samalle alalle, kuin j:n vokaaliutuminen.

Aikaisempi konsonantinjälkeinen vo yhtymä on verraten myöhäisenä aikana muuttunut u:ksi (vrt. suom. ji > ii, i, ks. yllä s. 431). Esim. rahul „zufrieden“ < rahvol | jahud jauhot < jahvod | kazu, gen. kazu „zuwachs, vortheil“, adj. kazuline „fruchtbar, nützlich“, kazu < kazvo-, kasvo- | aru, gen. aru „begriff, zahl, rechenshaft“, adj. aruline, < arvo. Vanhemmassa kirjallisuudessa vielä tavataan semmoisia muotoja kuin rahwo kaas rauhalla (VS. 1604, s. 153) = nyk. rahuga | Stahl: fried, rahwo, rahwust, zu frieden lassen, rahwo andma, rahwul jetma (Anführung s. 59) | Göseken (1660): Friede, rahwo, friedlich, rahwul (Manuductio s. 194); zufrieden sein, rahwul olema; zu frieden stellen, rahwulle sahtma (s. 487); kuitenkin sanotaan: Hage Drüse, (grandines) kaihla rahut (s. 224) = suom. rauhaset, vir. rahudi (ks. yllä s. 322) || Göseken: meel, Jahwo (s. 290); Gries [crimnum klein Mehl] tango jahwut (s. 220); sitä vastoin Stahl: mehl, jahhu, jahhust, s. 88, samoin Göseken: Meel einseuren, jahut sehtma (s. 260); vrt. Stahl: mahlen, jahwutan s. 88, Göseken: jahwutama s. 287 || Stahl: Nutz, kaswo, ust; geniessen kaswo sahma (Anführung s. 95) | Göseken: nutz (usus), kaswo; nützen, (nutzen bringen) kaswux tulla; nützen, (nutzen schaffen) kaswo tehha (s. 312) || Stahl: Rechnung, Arw, arwust (s. 99) | Göseken: Rechen Kunst, (Tisch) Arwo Kunst (laud); Rechenshaft, (geben) Arwo (teggema) [1].

[1] Koska en huomannut viron vanhemman kielen muotoja rahvol, rahvul j. n. e., pidin yllä (s. 332) vir. rahu sanaa alkuperäisesti a-vartaloisena suomen kielen muotojen mukaan; arvelin että sanan loppuun joutuneen v:n muuttuminen u:ksi on yleisvirolainen äännelaki, jonka monet poikkeukset ovat selitettävät siitä, että sanojen nominatiiviin ovat muut sijat vaikuttaneet

279. Liivin kielessä on konsonantinjälkeinen v assimileerautunut edellisen konsonantin (*l*:n, *r*:n, *ɾ*:n, *z*:n) kanssa, joten syntynyttä pitkää konsonanttia käsitellään kielen kvantiteettilakien mukaan. Tämä kehitys käypi tietysti parallelisesti j:n ja sen edellisen konsonantin käsittelyn kanssa (vrt. yllä s. 437). Esim. *tål̆a* talvi, part. sg. *tal̆ə* < **tal̆a* < *talve- | *pi̯la* pilvi, part. *pi̯lə* < *pilve- | *puola* l. *puʊla* polvi < **puʊl̆a* < polve- || *sår̆a* sarvi, part. *sar̆ə* < **sar̆a* < *sarve- | *ɾår̆a* järvi, part. *ɾar̆ə* < *jarve-, *järve- | *ki̯r̆az* kirves, pl. *ki̯r̆əd* | liivl. *ar̆əb*, L. *år̆ub* arvaa || *lår̆ɾa* laiva, part. *lar̆ə* < **lar̆a* < *laiva | *vår̆ɾa* vaiva, part. *var̆ə* | *kur̆ɾa* kuiva, part. *kur̆ə* || *razą̆'* rasva, part. *ra'z̆ə* < **raz̆a* < *rasva | *kazą̆'b* kasvaa, inf. *ka'z̆ə* | *ladą̆'* latva, part. *la'd̆ə*.

Erittäin huomattavat ovat: *ulu̯'b*, inf. *ul̆'ə* ulvoa | *suru̯'b*, inf. *sur̆'ə* survoa | *aru̯'* selko = suom. arvo. Koska ei näissä sanoissa, niinkuin selvästi näkyy, ole tapahtunut assimilatsioonia (siinä tapauksessa olisi odotettava prees. **ul̆əb*, inf. **ul̆ə*, **su̯rəb*, inf. **sur̆ə*), niin on tässä epäilemättä tapahtunut, samoin kuin virossa, vo:n muuttuminen u:ksi. Tämä ääntеenmuutos on siis tietysti ollut assimilatsioonia vanhempi. — Näihin sanoihin lisättävä on myös *vadu̯'b*, inf. *va'd̆ə* vatvoa (joka tosin kyllä muodoltaan voisi saada selityksensä assimilatsiooninkin kautta).

Tavuun loppuun joutunut *v* on aina muuttunut *u̯*:ksi, joka muodostaa diftongin edellisen vokaalin kanssa, esim. *ki̯u̯'* kivi, part. *ki̯u̯'ə* (*ki̯u̯'və*) | liivl. *ko̯u̯* kaivo, part. *ko̯u̯ə* (*ko̯u̯və*) | *kɯ̆u̯'r*, L. *küu̯'r* „krumm“ = suom. kovero.

280. Vepsässä on tapahtunut eräs omituinen alkuperäisen v:n muuttuminen *b*:ksi, josta ei Lönnrot eikä Ahlqvist [1]

(esim. karv, pro: *karu, kehv pro: *kehu). Tekstissä olleen esityksen perustalla ovat s. 332 annetut selitykset vähäisen muodostettavat (siis *rahu̯l* suorastaan < rahvol, *ɾahu̯d* < jahvod, *kehv* ja *ɾɘhv* ovat tunnustettavat äännelaillisiksi muodoiksi, koska v > u muutos sanan lopussa kuuluu vain muutamiin murteihin).

[1] Lönnrotin tutkimassa etelävepsän läntisessä murteessa ei tätä ominaisuutta liene ollutkaan, mutta sitä vastoin aivan varmaan koko sillä alueella, jolla Ahlqvist on liikkunut.

ole mitään puhuneet. Tämä muutos on tapahtunut sanan alussa aina kun sanassa myöhempänä on bilabiaalik lusiili *b* tai *p*; tämä on siis jonkinlaista assimilatsioonia. Esim. *barb*, pl. *barbad* varpa | *barbaz* varvas | *bembeľ* l. vepsE. *bembev*, *bembov*, *bembu̯* vemmel | *bapshvɔńe* vapsahainen | *-babarm* vaderma < *vabarmo, vrt. karj. vavarno | *bibu* kätkyeenvipu | *bipšin* viipsin | *bibaɬɘh* viipale | *birbin-vits*, *birbend-pu̯* pajuvirpi, ven. верба etc. | *biŕb*, pl. *biŕbid* pikilanka = ven. верва | vepsE. *bepšäks* vepsäksi (vain kerran). Ainoastaan eteläveps. läntisimmällä puolella (Tshiklan pitäjässä) kuulin näissä asemissa *v*:tä, esim. *varb* varpa | *vembu̯:* pl. *vembɬod* vemmel | *vibu* vipu | *vibaɬɘh* viipale | *vapshvɔńe* vapsahainen | *vepšäks* vepsäksi (kuultu Ladvassa, jossa muuten *b* < v).

Tämän saman ilmiön piiriin kuuluu se, että *voɔ-* (= suom. voi-) verbin alku-v on muuttunut *b*:ksi kun sen edellä käy kieltosanan bilabiaalinen nasaali *m* (joko alkuperäinen tai n:stä syntynyt). Tällä tavoin tulee kielteinen prees. esim. äänisvepsässä kuulumaan: sg. 1 p. *embɘɔ* en voi, 2 p. *edvɘɔ*, 3 p. *eɔvɛɔ*, pl. 1 p. *embɘɔǵeɔ*, 2 p. *edvɘɔǵeɔ*, 3 p. *eɔvɛɔǵeɔ*, impf. *embɘɔnu* en voinut, *embɘɔtud* emme voineet, *embɘɔž* en voisi | vepsE. *emboɔ* en voi, mutta: *edvoɔ* et voi, *eɔvoɔ* ei voi; *emboɔńď* en voinut, mutta: *edvoɔńď* et voinut. Tässä tapauksessa tavataan alku-*b* Tshiklassakin, jossa ei muuten v > *b* muutos ole tapahtunut (esim. *embɯɔ*).

Mitä tämän v > *b* äänteenmuutoksen ikään tulee, on se jotenkin uusi, koska verraten uudet venäläiset lainasanatkin siinä ovat olleet osallisina (ks. yllä *birbin-vits*, *biŕb*), ja koska ei muutos ole tapahtunut edes koko vepsän kielen alueella. Tämä äänneominaisuus näyttää kuitenkin levinneen osittain ulkopuolellekin vepsän kielen aluetta. Lyydiläismurteiden alalta on Genetzin kielennäytteissä (Kieletär 5, s. 7) tähän kuuluva esim. barbas varvasta. Luultavasti jonkinmoisen ulkovaikutuksen kautta on joku yksityinen sanamuoto, joka vain vepsästä saa selityksensä, tunkeunut aunukseen (bembel vemmel) ja karjalaan (babarno vaderma). Väliasteena v:n ja b:n välillä on varmaankin bilabiaalispirantti, jota luulen huomanneeni Zaozerjen lyydiläismurteessa, esim. *βarba* varpa | *βembeľ* vemmel.

Vepsän kielen ominaisuuksista mainittakoon vielä että tavuun loppuun joutunut v aina on muuttunut *v*:ksi, esim. *ľäv*, pl. *ľävad* läävä | *ravaz*, pl. *råvhad* vanha (oik. = suom. raavas).

Alkuperäinen v, joka on sisäheiton tapahduttua joutunut tavuuta lopettamaan kahden konsonantin väliin on kadonnut, esim. *terdan* tervaan < *tervdan < *tervadan | *tordan* soitan < *torvdan | *surda* survoa < *survda | *kuɹdan* kuivaan < *kuivdan | *kuɹǵes* kuivamassa < *kuivges < *kuivegessa.

ʾ merkitsee katkoääntä („gestossener ton"), s. o. äänijänteiden sulkeumista ja aukeamista keskellä sitä vokaalia- tai konsonanttiäännettä, jonka merkki käy ʾ:n edellä.

Vokaalien merkitseminen antikvalla keskellä kursiivikirjoitusta osottaa puheorgaanien avoimempaa asemaa (u, o, e.).

Konsonanttien merkitseminen antikvalla kursiivikirjoituksessa osottaa puheäänet tömyyttä (g, d, b, z, n j. n. e. puheäänet tömiä konsonantteja).

' osottaa konsonantin muljeerausta.

– vokaalin tai konsonantin alla osottaa pituutta.

Viron kielen kvantiteettisuhteitten merkitsemisestä mainittakoon että merkki _ osottaa vokaalin alla toista pituus-astetta, joka on suomen pitkää astetta vähän lyhyempi; sanan ensi tavuuta edempänä osottaa _ vokaalin alla pituutta, joka on vain hyvin vähäisen lyhintä pituutta suurempi. Sitä vastoin on kolmatta pituutta merkitty kahdesti kirjoittamalla. Samaa kvantiteetin merkitsemistapaa käytetään konsonanteissa, kuitenkin niin, että kahdesti kirjoittaminen tulee kysymykseen vain sanan lopussa ja vokaalien välillä, koska tois-asteinen + ensiasteinen konsonantti yhdessä muodostavat kolmannen pituus-asteen.

Sitaattitransskriptsioonista ei ole mitään erittäin mainittavaa, paitsi että siinä on noudatettu eri kielissä tavaksi tulleita kirjoitustapoja, esim.: č = ʃš, ǯ = dentipalataalinen d + ž, lap. d + š, ʒ = d + z, lap. d + s, y = ven. ы (ɨ), ñ = edellisen vokaalin resonanssilla ääntyvä nasaalivokaali.

Muutamien lyhennysten selitys.

Teosten nimiä.

Agricola Agr.: Kk. = Käsikirja Castesta jne. Tukholmassa 1549 | Me. = Messu eli Herran Echtolinen. Tukholmassa 1549 | Ps. = Psaltari 1551 | Rk. = Rucouskiria Bibliasta 1544 | UT. = Se Wsi Testamenti 1548 | We. = Weisut ja ennustoxet 1551.

Ahlqvist: KWF. = Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen. Helsingissä 1877 | SKR. = Suomen kielen rakennus. Helsingissä 1877.

Arw. = Arwidsson, Handlingar till upplysning af Finlands häfder. I—X. Tukholmassa 1846—1858.

Budenz: MuSz. = Magyar-ugor összehasonlitó sztótár. Budapestissä 1873—1881. | Verzweig. = Ueber die Verzweigung der ugrischen Sprachen (Separatabdruck aus der Festschrift zum fünfzigjährigen Doctorjubiläum des Herrn Professor Benfey). Göttingen 1879.

Donner: Wörterbuch = Vergleichendes Wörterbuch der finnisch-ugrischen Sparachen. I—III. Helsingissä 1874–1888 | Gegens. verwandtsch., Verwandtsch. = Die gegenseitige Verwandtschaft der finnisch-ugrischen Sprachen (Acta Soc. Scient. Fenn. tom. XI). Helsingissä 1879.

Genetz: AunK. = Tutkimus Aunuksen kielestä. Helsingissä 1884 (Suomi II, 17) | KarjK. = Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä. Helsingissä 1880 (Suomi II, 14) | KL. = Versuch einer karelischen Lautlehre. Helsingissä 1877.

HAUSEN: Bidrag till Finlands historia. I. Helsingissä 1881–83.
JUUSTEN: Me. = Se Pyhä Messu Somen kielen. Tukholmassa 1575.
LJUNGO TUOMAANPOIKA, LJUNGO T.: Sveriges rikes landslag, utg. af W. G. Lagus. Helsingissä 1852. Kirjaimet osottavat kaarten alkukirjaimia (K. = Kuninghan menosta, N. = Naimisen menosta, P. = Perimisen menosta, R. = Rakennoxen menosta j. n. e.)
MARTTI: Maanlain käännös, tekijän kopioituttama ja vertaama jäljennös Tukholman Kuninkaallisen kirjaston originaalin (B. 96) mukaan (Kuninkaankaaren on K. GROTENFELT julkaissut Virittäjän II:sessa osassa). Kirjaimilla on sama merkitys kuin edellisessä.
MNyr. = Magyar nyelvör. Budapestissä 1872—90.
NyK. = Nyelvtudományi közlemények. Budapestissä 1862—1898.
PORKKA: IngrD = Ueber den ingrischen Dialekt. Helsingissä 1885.
QVIGSTAD: Beitr. = Beiträge zur Vergleichung des verwandten wortvorrathes der lappischen und der finnischen Sprache (Acta Soc. Scient. Fenn. tom. XII). Helsingissä 1881.
RENVALL: Orthoëp. et. orthogr. = Dissertationes de orthoëpia et orthographia linguæ fennicæ. Turussa 1810–1811.
SETÄLÄ: TuM. = Zur Geschichte der Tempus- und Modusstammbildung in den finnisch-ugrischen Sprachen. Helsingissä 1886.
SJÖGREN-WIEDEMANN: Lgr. = Joh. Andreas Sjögren's livische Grammatik nebst sprachproben. Bearb. v. F. J. Wiedemann. Pietarissa 1861.
SVArk. = Suomen Valtioarkisto.
THOMSEN: BFB. = Beröringer mellem de finske og de baltiske (lauisklettiske) Sprog. Köpenhaminassa 1890 | GSI = Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske. Köpenhaminassa 1869.
WIEDEMANN: EGr. = Grammatik der ehstnischen Sprache. Pietarissa 1875 | Werroehstn. = Versuch über den werroehstnischen Dialekt. Pietarissa 1864 (Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Pétersbourg, T. VII, N:o 8).

Kielten nimiä.

got. = goottilainen | lapI. = Inarin lappi, lappalainen, lapK. = Kuollan lappi, lapN. = Norjan l. Ruijan lappi, lapR. = Ruotsin lappi | liivI. = itäliivi, liivL. = länsiliivi | mordM. = mokshamordva, mordE. = ersamordva | vepsE. = etelävepsä, vepsÄ. = äänisvepsä | virE. = eteläviro, virP. = pohjoisviro | ys. = yhteissuomi.

* sanan edellä osottaa että sanaa ei ole olemassa asianomaisessa kielessä.

< > merkit osottavat että toinen niistä sanoista tai äänteistä, jotka ovat molemmin puolin näitä merkkejä, on syntynyt toisesta; aukeaman puolinen on aikaisempi, kärjen puolinen myöhempi muoto.

Hinta: 10 markkaa.

books2ebooks.eu

www.books2ebooks.eu

e-raamat EOD kaudu

eBooks on Demand

Digitaalkoopia

Tartu Ülikooli Raamatukogust

TARTU ÜLIKOOL

RAAMATUKOGU